

**ABDÜLKADİR el-BAĞDÂDÎ'NİN ŞEHNÂME LÜGATİ
(İNCELEME-SÖZLÜK)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Uğur TOKÇESİ

Kütahya - 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ABDÜLKADİR el-BAĞDÂDÎ’NİN ŞEHNÂME LÜGATİ
(İNCELEME-SÖZLÜK)**

Danışman:
Doç. Dr. Ersen ERSOY

Hazırlayan:
Uğur TOKÇESİ

Kütahya - 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ

Üye

Doç. Dr. Ersen ERSOY

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Adnan UZUN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Abdülkadir el-Bağdâdî’nin Şehnâme Lügati (İnceleme-Sözlük)” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Uğur TOKÇESİ

Özgeçmiş

Uğur Tokçesi, 01.08.1994 yılında Muş'un Bulanık ilçesinde doğdu. İlköğretim eğitimine Aydın/Tepecik ilköğretim okulunda başladı. Daha sonra lise eğitimi için 2007 yılında Efeler Anadolu Lisesi'nde başlayarak, 2011 yılında Aydın Anadolu Lisesi'nde bitirdi. Üniversite eğitimini 2016 senesinde Dumlupınar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı. Ardından aynı sene Dumlupınar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. programında yüksek lisans eğitimine başladı. Kendi alanında ulusal ve uluslararası olmak üzere çeşitli makaleleri yayımlandı. Halen Kuşadası'nda, yabancı dil olarak Türkçe eğitimi vermektedir.

ÖZET

ABDÜLKADİR el-BAĞDÂDÎ'NİN ŞEHNÂME LÜGATİ (İNCELEME-SÖZLÜK)

TOKÇESİ, Uğur

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ersen ERSOY

Ocak, 2019, 641 sayfa

Sözlükler, bir dilin geçmişini, söz varlığını, kazandığı yeni anlamları, deyimleri, incelikleri, mecaz, terim ve gerçek anlamlarını geleceğe kazandıran ve geçmiş ile gelecek arasında köprü kuran dil hazineleridir. Sadece tek bir dilin barındırdığı kelime ve kelime grupları toplamını değil aynı zamanda başka dillerdeki karşılığını da barındırırlar. Bu nedenle dillerin yaşayabilmesi ve büyüyerek gelişebilmesi için sözlüklere ihtiyaç duyulur. Bu çalışma XVII. yy. âlimi, dil bilgini, seyyahı ve edebiyatçısı olan Abdülkadir el-Bağdâdî'nin *Şehnâme Lügati*'ni ihtiva etmektedir. Firdevsî'nin meşhur eseri *Şehnâme*'deki güç anlaşılan Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları bu sözlükte verilmektedir. Bu nedenle bugün mevcut olan sözlüklerde bile bulunmayan veya sadece bir kısmında bulunan kelimelere de bu sözlükte rastlanabilmektedir. Bu da esere ayrı bir değer katmaktadır. Kelimelerin madde başı verildikten sonra Arap harfli orijinal hali parantez içinde verilmektedir. Daha sonra madde başı açıklamaları transkripsiyon alfabesine göre ve o dönemde konuşulan, yazılan Türkçe'ye bağlı kalınarak latinize edilmiştir. Bu şekilde XVII. yy'ın söz varlığına da katkı sağlanacaktır. Ayrıca inceleme kısmında şahıslar, şahitler, arkaik unsurlar, gelenek ve adetler gibi sözlüğün gerçek değerini ortaya koyan unsurlar da tespit edilip, açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdülkadir, el-Bâğdadî, Şehnâme, Lügat, İnceleme, Metin.

ABSTRACT**ABDULKADİR AL-BAGHDADİ'S LUGAT-İ SHAHNAME (ANALYSES AND TEXT)****TOKÇESİ, Uğur****M.A. Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Supervisor: Assoc. Prof. Ersen ERSOY****January, 2019, 641 pages**

Dictionaries are the treasures of language that make a bridge between the past and the future, gaining the past, past, the new meanings, idioms, subtleties, metaphors, terms and real meanings of a language. They contain not only the all of words and phrases in a language but also their equivalent in other languages. For this reason, dictionaries are needed for languages to survive, continue, and grow. This work is Abdulkadir who had been lived in 17th century the scholar, linguist, traveler and literary man, contains al-Baghdadi's Lugat-i Shahname. The Turkish equivalents of the hardly understood Persian words in Firdevsi's famous work, Shahname, are given in this dictionary. For this reason, even in the dictionaries available today or only a part of the word can be found in this dictionary. This adds a distinct value to the work. The words are given in parentheses after the beginning of the article. Subsequently, the explanations per item were latinised according to the transcription alphabet, which was spoken at that time and remained in Turkish. In this way, 17th century will also contribute to the vocabulary. In addition, in the review section, individuals, witnesses, archaic elements, traditions and customs, such as the verbs that reveal the true value of the dictionary are identified and explained.

Keywords: Abdülkadir, al-Baghdadi, Lugat-i Shahname, Analyses, Text.

ÖN SÖZ

Bir toplumun dilinin devamı ve geçmiş ile olan bağları, sözlükler sayesinde kuvvetlenir. Her sözlük, dilin temeline atılmış bir tuğla gibidir. Bu yüzden bir dili önemsemek sözlükleri de önemsemekten geçer. Bağdâdî'nin hazırlamış olduğu bu Farsça-Türkçe sözlük de aynı şekilde Türkçe'nin gelişimi ve geçmişe yaslanması adına önemlidir. Sözlüklerde geçen arkaik unsurlar, deyimler, atasözleri ve kalıplaşmış ifadeler dilimizi zenginleştirmektedir.

Çalışmamızın giriş kısmında, *Şehnâme* gibi günümüz edebiyat sahalarında kendini kabul ettirmiş bir eserin, coğrafi ve kültürel olarak komşusu olan Türk edebiyatına ne gibi katkılar sunduğu incelenmiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde *Lügat-ı Şehnâme*'nin yazarı Abdülkadir el-Bağdâdî'nin hayatı ve eserleri yer almaktadır.

İkinci bölüm incelememizin asıl kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde *Lügat-ı Şehnâme*'nin kaynaklarını ve kaynaklık ettiği eserleri tanımak amaçlarımızdan birisidir. Bunun yanı sıra eserde yer alan şahit beyitleri, bu beyitlerin sayısı ve buradan hareketle yazarın şiir zevkine dair ipuçları aranmıştır. Daha sonra eserin yazıldığı ve anlattığı dönemle ilgili fikir sahibi olabilmek adına o dönemin aletleri, arkaik unsurları, gelenek ve adetleri incelenmiştir. Hemen hemen her dönem edebiyatında görüleceği üzere bu eserde de olan mitolojik unsurlar ve efsaneler tespit edilmiştir. Daha sonra ise *Lügat-ı Şehnâme* metni verilmiştir.

Bu tez hazırlanırken her zaman yardımını hissettiğim, konumu belirleyen, sabırla beni dinleyen ve her soruma cevap bulan danışmanım Doç. Dr. Ersen ERSOY'a içten teşekkürü bir borç bilirim. Tez ile ilgili her türlü sorunlarımı saat farketmeksizin dinleyen ve yardım eden kıymetli arkadaşlarım Mehmet ALTINOVA'ya, Uğur KAYA'ya ve eğitim hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür ediyorum. Ayrıca manevi desteğini her zaman hissettiğim, bu yolda yürümemde beni yüreklendiren yol arkadaşım Hatice ALTINTOP'a bütün kalbim ile teşekkür ediyorum.

Uğur TOKÇESİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
TRANSKRİPSİYON HARFLERİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ABDÜLKADİR B. ÖMER el-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI.....	17
1.2. ESERLERİ.....	18
1.2.1. Hizânetü'l-edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-'Arab	18
1.2.2. Lûgat-ı Şehnâme	18
1.2.3. Risâle Fî-mâne't-tilmîz	18
1.2.4. Şerhu Ebyâti Mugni'l-lebîb	19
1.2.5. Şerhu Şevâhidi Şürûhi'ş-Şâfiye	19
1.2.6. Şerhu Şevâhidi Şerhi't-Tuhfeti'l-Verdiyye	19

İKİNCİ BÖLÜM LÜGAT-I ŞEHNÂME

2.1. LÜGAT-I ŞEHNÂME'NİN KAYNAKLARI	21
2.1.1. Şerefnâme	21
2.1.2. Sa'dî'nin Gülistân'ı	22
2.1.3. Lûgat-ı Şâhidî	22
2.1.4. Evhadî'nin Câm-ı Cem'i.....	22
2.1.5. İbn-i Sînâ- Risâle-i Mi'râciyye	24
2.1.6. Nizâmî-Yûsuf u Zelîhâ	24
2.1.7. Halîmî- Bahru'l-Garâib.....	25
2.1.8. Lûgat-ı Hüseyin Vefâî	25
2.1.9. Mîrzâ İbrâhîm ibn-i Şâh Hüseyin İsfehânî Lûgati	25
2.1.10. Mollâ Hüseyin Vâ'iz –Cevâhirü't-tefsîr	26
2.1.11. Tuhfetü'l-ahbâb	27
2.1.12. Lûgat-ı Halîmî.....	27
2.1.13. Ali Şîr Nevâî- Seb'a-i Seyyâre	28
2.1.14. Emir Hüsrev-i Dihlevî - İskendernâme.....	28
2.1.15. Câmasbnâme	29
2.1.16. Hârizmî- Mefâtihu'l-'ulûm	30

2.1.17. Yâkût el-Hamevî- Mu'cemü'l-büldân	30
2.2. ESERİN YAZILMA SEBEBİ	30
2.3. ŞAHİTLER	31
2.4. ŞAHISLAR.....	34
2.4.1. Keyûmers	35
2.4.2. Behmen	35
2.4.3. Behrâm.....	36
2.4.4. Bîjen.....	37
2.4.5. Cem/Cemşîd.....	37
2.4.6. Dahhâk	38
2.4.7. Dârâ.....	38
2.4.8. Dârâb.....	39
2.4.9. Efrâsiyâb	40
2.4.10. Ehrimen.....	40
2.4.11. Hûşeng	40
2.4.12. İsfendiyâr	41
2.4.13. İskender.....	41
2.4.14. Keyhüsrev	42
2.4.15. Keykâvûs	42
2.4.16. Keykubâd.....	43
2.4.17. Rüstem	43
2.5. ALETLER.....	43
2.5.1. Sipâr	44
2.5.2. Surgîn.....	45
2.5.3. Taberhûn	45
2.5.4. Gâv-dum	46
2.5.5. Âgec	46
2.5.6. Şîbûr.....	47
2.6. ARKAİK UNSURLAR	47
2.6.1. Kilinder	47
2.6.2. Yelmek.....	48
2.6.3. İrte Yıldızı.....	48
2.6.4. Ebu Cehil Karpuzu.....	49
2.6.5. Kesmük	49
2.6.6. Kağşak	50
2.6.7. Yavşan	50
2.6.8. Yağrın Küreği	51
2.6.9. Sağrı-Uca	51
2.6.10. Sokranmak	52
2.6.11. Çalkoyun.....	52

2.7. ADETLER VE GELENEKLER.....	53
2.7.1. Giyim	53
2.7.2. Bayram.....	54
2.7.2.1. Mihrigân Bayramı	55
2.7.2.2. Sede Bayramı.....	55
2.7.3. Kadınlarda Güzellik Unsurları ve Süs	56
2.7.3.1. Gencâr.....	56
2.7.3.2. Her Heft	57
2.7.3.3. Kef	57
2.7.3.4. Mil	57
2.7.3.5. Ser-Hâre.....	58
2.7.3.6. Yâre	58
2.7.4. Fal	59
2.7.4.1. İlmü'l-ektâf (Yağrın Küreği)	59
2.7.5. ‘Amar	61
2.8. EFSANELER.....	61
2.8.1. Destân’ın Doğumu ve Yaşamı	61
2.8.2. Genc-i Bâr.....	62
2.8.3. Heft-hân	63
2.9. MİTOLOJİK UNSURLAR	64
2.9.1. Gûl	64
2.9.2. Câm-ı Cihân-bîn	65
2.9.3. Bîd.....	66
2.10. SÖZLÜĞÜN HAZIRLANMASINDA KULLANILAN YÖNTEM.....	67
2.11. LÜGAT-I ŞEHNÂME’NİN KAYNAKLIK ETTİĞİ SÖZLÜKLER.....	67
2.11.1. Madde Başlıklarının Karşılaştırılması	68
2.11.1.1. Bâverd.....	68
2.11.1.2. Revân.....	68
2.11.1.3. Suhrâb.....	69
2.11.1.4. Luhrâsb	70
2.11.1.5. Mânî.....	71
2.12. LÜGAT-I ŞEHNÂME’NİN YENİ BİR NÜSHASI	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
METİN	
3.1. METİN	74

SONUÇ.....	623
EKLER.....	627
KAYNAKÇA	637
DİZİN	640

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1: Lügat-i Şehnâme’de Şahitler	32

KISALTMALAR

a.g.e. Adı Geçen Eser

b. Beyit

bkz. Bakınız

blm Bölüm

C. Cilt

DİA Diyanet İslam Ansiklopedisi

F. Farsça

g. Gazel

k. Kaside

kt. Kıt'a

m. Mesnevî

ö. Ölüm

s. Sayfa

TDK Türk Dil Kurumu

yk. Yaprak/Varak

yy. Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

ا	Āā
ث	Ṣṣ
ح	Ḥḥ
خ	Ḫḫ
ذ	Ẓẓ
ص	Ṣṣ
ض	Ḍḍ/ Ẓẓ
ط	Ṭṭ
ظ	Ẓẓ
ع	‘
غ	Ġġ
ق	Ḳḳ
ك	Ññ
و	Ūū
ى	Ī

TEZ METNİ

GİRİŞ

Firdevsî'nin meşhur eseri *Şehnâme* ile ilgili birçok çalışma mevcuttur. Her biri bu eserin anlaşılması ölçüsünde önemli bir yer tutmaktadırlar. *Şehnâme*'nin anlaşılması hem İran kültür ve edebiyatını daha iyi anlayabilmek adına hem de Türk edebiyatına olan etkilerinin tespiti için ayrı bir önem arz etmektedir. İçerisinde bulunan kelimelerin kökeni, bugüne olan uzantıları ve edebiyatımızda hangi anlamda ve ne şekilde girdiği kendi edebiyatımızı daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Çalışmamıza kaynaklık eden eserin müellifi Abdülkadir el-Bağdâdî'dir. Bağdâdî 1621 yılında Bağdat'ta doğmuştur. C. Salemann'ın neşri 1895 yılında St. Petersburg'da yapılmıştır. Bizim yapmış olduğumuz çalışma nüshası da bu kaynaktır.

Firdevsî'nin *Şehnâme* adlı eseri sadece Fars edebiyatını değil, ulaştığı topraklardaki her toplumun yazın hayatına nüfuz etmektedir. İçerisinde yer alan şahıslar, efsaneler, mitolojik unsurlar ve mazmunlar, kalıplaşmış ifadeler, arkaik unsurlar, gelenekler, dini inançlar ve bayramlar divan edebiyatını özellikle etkisi altına almıştır. Bu sebeple Bağdâdî, *Şehnâme*'de geçen ve zor anlaşılan kelimeleri Türkçe anlamlarını vererek açıklamaya çalışmıştır. Bunu yaparken Türkçe'yi doğru bir şekilde kullanm ve birçok arkaik kelimeyi de bugüne taşımakta aracı olmuştur. Bu çalışmanın yapılmasındaki en önemli sebep edebiyatımıza yeni bir sözlük kazandırmak ve Türkçe'nin söz varlığına bir katkıda bulunabilmektir.

Sözlük o dönemin kılık kıyafeti hakkında çeşitli ve enteresan bilgiler vermektedir. Örneğin *Şehnâme*'nin en önemli kahramanlarından olan Rüstem'in giymiş olduğu bebr-i beyân onun savaşlarda, karşı tarafa bir gözdağı vermesini sağlar. Bunun yanında dönemin insanların da kılık kıyafeti hakkında bilgiler de verir. Bu da bizim dönem hakkında fikir sahibi olabilmemize olanak sağlar. Ayrıca yine aynı çağdaki güzellik anlayışı da sözlükte geçen madde başlarının açıklamasında geçmektedir. Kadınların o dönem güzelleşmek veya süslenmek için kullandığı malzemeler ayrıntılı bilgiler ile verilmiş olup inceleme kısmında belirtilmiştir.

Bir diğer önemli husus o dönemdeki savaş aletlerinin, ev aletlerinin ve genel maksatlı aletlerin isimleriyle birlikte kullanım alanlarının da belirtilmesidir. İnsanların hangi aleti ne için kullandığı veya bu aletlere bu ismin ne için verildiği çoğu insan ve

araştırmacı tarafından merak edilir. Sözlük bu merakı da gidermektedir. Bununla ilgili tanımlar ve incelemelerde ilgili kısımda verilmiştir.

Şehirlerin karye sayıları veya kullandıkları dil, şehir ve karyelerin nüfusu gibi önemli konular hakkında da tanımlar ve açıklamalar mevcuttur. Bunun yanı sıra eserin belki de en önemli kısmı verilen madde başlarının hem mecaz, hem gerçek anlamlarının kullanılması ve bu kullanımları şahit beyitler ile anlamı kuvvetlendirmesidir. Şiirde kullanılırken, vezne uyması için kelimenin nasıl kullanıldığını da belirtmesi, bazı araştırmacılar için birinci kaynak durumuna getirecektir. Buna bir örnek olarak metinde geçen “çîdî” kelimesidir. Şair zarûret-i şiir için kelimenin çîd şeklinde de yazılabileceğini belirtir.¹ Bir diğer önemli yanı bir kelimenin ilk ve ikinci anlamıyla yetinmeyip bazı kelimeler için ondan fazla anlamı da vermiş olmasıdır. Manzum şiirlerin şerhinde en önemli sorunlardan birisi, şairin kelimenin hangi anlamını kast ederek yazmış olabileceğinin bilinmemesi veya şerhlerin tam anlamı karşılayamamasıdır. Bunun için bu tür sözlükler ayrı bir önem arzeder.

Lügat-ı Şehnâme’nin inceleme kısmı *Şehnâme* ve Türk edebiyatı kısmı ile başlamaktadır. Bu bölümde dünyaca bilinen ve tanınan bir eser olan *Şehnâme*’nin Türk edebiyatına ne gibi etki ve katkılarının olduğu araştırılmış ve incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Bağdâdî’nin hayatı ve eğitimi ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Devamında yurtiçi ve yurtdışı yayımlanan eserleri incelenmiş ve bu eserler hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise *Lügat-ı Şehnâme*’nin kaynakları hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Bağdâdî madde başlarını açıklarken farklı kaynaklardan da örnekler vermiş ve o eserlerden bir nevi yararlanmıştır. Yazarın bu eserleri görmüş olması ve incelemiş olması da önemli bir husustur. Bazı kaynakları birebir fikrini desteklemek amacıyla kullanırken bazılarında geçen bilgilere ise muhalif olmuştur. Asıl kaynağı Firdevsî’nin *Şehnâme*’si oluştururken bunun yanında farklı disiplinlerden birçok eseri de kaynak olarak kullanmıştır. Daha sonra eserin yazılma sebebi başlığı altında *Lügat-ı Şehnâme*’nin ne için yazıldığı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

¹ İlgili bölüm için bkz. *Lügat-ı Şehnâme* s.98-çîdî madde başı.

Şahitler başlığı ile *Lügat-ı Şehnâme*'de tanık olarak verilen beyitlerin yazarlarının isimleri ve eserde bu yazarlardan kaç tane şahit beyit verildiği tablo olarak gösterilmiştir.² Şahıslar başlığı ile de hem *Şehnâme*'de geçen hem de *Lügat-i Şehnâme*'de açıklanan şahıslar hakkında genel bir bilgi verildikten sonra eserde nasıl geçtiği de incelenmiştir.

Bir sonraki inceleme başlığında ise alet ve silahlar incelenmiştir. Bu alet ve silahların çoğu günümüze ulaşmamıştır. Aletler arasında da bazı sınıflamalar vardır. Bazıları ev aletleri, bazıları savaş aletleri ve bazıları genel maksatlı aletlerdir. Bu aletler de dönem ve yaşayışı hakkında önemli bilgiler verir.

Arkaik unsurlar başlığında ise, Bağdâdî'nin Farsça kelimelerin açıklanmasında Türk dilindeki örneklerini verdiği kelimeler incelenmiştir. Bu kelimelerin birçoğu şuan kullanılmamaktadır veya popüler değildir, unutulmaya yüz tutmuştur.

İncelememizin devamında kadınların dönemsel güzellik unsur ve malzemeleri açıklanmıştır. O dönemde kullanılan ve bir geleceği görebilme falı olarak tabir edeceğimiz, kullanımı çok enteresan olan ve yörük Türklerinin arasında meşhur olduğu söylenen bir faldan söz edilmiştir. Bu fal hayvanların kürek kemiği olarak tabir ettiğimiz kemiğine bakılarak, bu işin uzmanları tarafından yapılmıştır. Devamında ise efsaneler, mitolojik unsurlar incelenmiştir.

Daha sonra önemli bir tespitin bulunduğu inceleme bölümümüz gelmektedir. *Burhân-ı Katı*'nın şimdiye kadar bildiğimiz kaynaklarından farklı olarak *Lügat-ı Şehnâme*'ninde kaynaklık ettiğinin tespitini yapmış bulunmaktayız. Bu iddiayı sağlam deliller ile de destekleyerek kanıtları sunulmuştur.

Şehnâme ve Türk Edebiyatı

Şehnâme'nin yazarı Firdevsî Tûs şehrinde dünyaya gelmiştir. Vefatından önce de yine Tûs'a dönmüş ve burada vefat etmiştir. (d.1020) Ölümü üzerine bazı araştırmacılar 1020 derken bazı araştırmacıların ise 1025 olarak kabul ettiği görülür. Yaşamı çok iyi şartlar altında geçmemiştir. Bunun sebebi gerekli desteği o dönemde

² Bu başlık altında sadece ismi verilerek kullanılan şahit beyitlerin sayısı incelenmiştir. İsim verilmeden gösterilen tanık beyitler bu sayının dışındadır.

görememiş olmasıdır. Gazneli Mahmut’a ithaf ettiği Eseri *Şehnâme*, hak ettiği kıymeti görmeyince bunun üzerine Gazneli Mahmut’a bir hicviye yazmıştır. Bu yazar’ın ünü sadece İrân sahasına değil, bir ölçüde dünyanın çoğu yerine ulaşmıştır. İran tarihinde yer alan önemli olayları, destanları, halk anlatılarını, tarihini harmanlayarak altmış bin beyitlik manzum bir eser vücuda getirmiştir. Otuz yılda tamamlanan bu eserin vezni “fa’ülün/fa’ülün/fa’ülün/fa’ül’dür.” Eser, Tahran’da kaleme alındıktan sonra, yazarına “*Bununla İran milletini yeniden dirilttim.*” sözünü söyleme kudret ve cesaretini sağlamıştır.³

Firdevsî’nin, *Şehnâme*’yi yazmasından sonra ünü hemen duyulur. Ve birçok edebiyat sahasında türevleri oluşmaya başlar. Türk edebiyatında dahi birçok mensur ve manzum *Şehnâme* tercümeleri mevcuttur. Bunların bazıları asıl metne bağlı kalmaya çalışmışlarsa da bazı yazarlar, kendi kültürlerinden izleri de bu tercümelere yansıtmışlardır. Özellikle bu tercümelerdeki mübalağalar ve olağanüstü varlıkların nitelikleri birbirinden çok farklıdır.

Eserin birçok çevirisinin yapılmış olduğundan söz etmiştik. Doğudaki çevirisine ilk örnek XII. Yüzyılın sonlarına doğru Kavmüddin Ebu’l-Fettah ibn Ali tarafından yapılan arapça tercümedir.⁴ Bu çeviriden sonra hem Arap edebiyatında hem de Türk edebiyatında birçok tercüme hareketi devam etmiştir.

Şehnâme’nin Yazılışı

Firdevsî’nin, *Şehnâme*’yi yazmaya başlaması hususunda bilim çevresinde çeşitli rivayetler yer almaktadır. Bunlardan birisi Gazneli Mahmut’un hususi olarak Firdevsî’ye bir ev hazırlamasıyla başlar. Bu evin içerisinde kadim resimler, av malzemeleri bulunmaktadır. Böyle bir ortam, Firdevsî’de çeşitli duyguları harekete geçirir ve *Şehnâme*’yi yazmaya başlar.

Bir diğeri ise Necâti Lugal’in hazırlamış olduğu *Şehnâme* çevirisinde karşımıza çıkar. Buna göre Firdevsî arkadaşının verdiği destek ve öğütlerle beraber *Şehnâme*’yi

Bekir Şişman ve Muhammet Kuzubaş, *Şehnâme’nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 3. bs. (İstanbul: Ötüken yayınları, 2017), 13.

⁴ Selvet Isparta, “17. Yüzyılda Yazılmış Mensur Şehnâme Tercümesi (291a-320b)”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: s.II.)

yazmaya karar verir. Şair Dakîkî'nin başından geçenlere üzüldü ve onun yarım bırakmak zorunda kaldığı işi kendisine görev telakki ederek devamını getirmek ister. Arkadaşının ona verdiği öğüt ve destek bu eserde şöyle geçer; “*Bulunduğum şehirde sevgili bir dostum vardı. Aramızda o kadar samimiyet vardı ki, sanki kendisiyle aynı derinin içinde yaşıyorduk! Bana: “ senin bu düşüncen çok güzel! Belki, bu vesile ile hayırlı bir yola da gitmiş olursun.*”⁵ Bu bölümden de anlaşılacağı gibi kendisini İran tarihini tekrar canlandırarak bir yazar olarak görür ve Dakîkî'nin görevini üstlenir.

Şehnâme’de Şahıslar ve Türk Edebiyatına Yansımaları

İran’ın müslümanlıkla tanışmasından önceki bin yıllık bir süreci ele alan *Şehnâme*, hemen hemen her kültüre kimi etkileri olmakla beraber en azından tanınmış ve duyulmuştur. *Şehnâme*’nin en çok etkilediği kültürler ise coğrafi olarak yakın konumda bulunan komşularıdır. Türk kültürüne bu kadar etki etmesinin başlıca sebeplerinden birisi de budur.

Kültürel ve edebi yönden etkilenmekle birlikte Türk edebiyatında, şahıslar, mübalağalar, mitolojik unsurlar başta olmak üzere çeşitli yansımaları ve katkıları olmuştur. Bu bölümde *Şehnâme*’de yer alan şahısların kısaca özeti ve edebiyatımıza katkı yönleri ele alınacaktır. *Şehnâme*’nin şahıs kadrosunun geniş olmasından dolayı, eserdeki kilit isimler üzerinde durmayı ve edebiyatımıza en çok etki eden kişiler üzerinde durmayı tercih ediyoruz:

1. Keyûmers: *Şehnâme*’de Acem padişahlarının birincisi olarak yer alır. Genel özelliği olarak insanlara yerleşik hayata geçmeyi ve vahşi hayvanları evcilleştirmeyi öğreten kişidir. Bu yönüyle ilk insan olan Âdem’dir.

Türk edebiyatında da bahsettiğimiz özellikler çerçevesinde yer alır. Bazen korkusuz bir savaşçı bazen insanları ilk atası olur.

⁵ Necati Lugal, *Şehname I*, (Ankara:Milli Eğitim Basımevi, 1992), 53-54.

Kim ola Hüsrev ü Kâvûs u Cem ü Keyûmers

Kim ola Gîv ü Ferâmers ü Nerîmân u Ruhâm (k.13-n.81)⁶

Ki idüp anlara teşbîh o sadr-ârâyı

Eyleyem bîhude tazî-i mîdâd u erkâm (k.13-b.82)⁷

Bu beyitte Keyûmers, *Şehnâme*'nin önemli kahramanlarıyla birlikte ele alınır. Bahsettiği kişiyi övmek için önce bu önemli şahısların isimlerini sayar ve aralarında bir kıyas yapar. Türk edebiyatındaki karşılığı olarak kuvveti, gücü temsil ettiği ve önemli bir kahraman olarak ele alındığı görülür. Buradan hareketle Türk edebiyatında hangi açılardan ele alındığına dair fikir sahibi olmaktayız.

2. Cem / Cemşîd: *Şehnâme*'nin Türk edebiyatına yansımış en önemli kahramanlarından birisidir. Gül suyunun ve çeşitli hoş kokuların mucididir. Saltanatı öylesine güçlüydü ki tahtının göklere çıkmasından dolayı ona Cemşîd denmiştir. Devler tarafından saraylar, köşkler yaptırmıştır. Saltanatı çok büyük bir güce kavuştuktan sonra, tanrı olduğunu iddia etmesiyle beraber kuvvetli bir çöküşe geçmiştir. Kimi kaynaklarda Dahhâk'ın onu öldürdüğü belirtilmişse de bazılarında ondan kaçtığı ve denizleri dolaşarak ömrünün sonuna geldiği belirtilir.

Divan edebiyatında en çok şarabı bulan kişi olması hasebiyle bir mazmun olarak ele alınır;

Şikest olduğına razı degüldi revnak-ı 'işret

Anun 'çün düşmedi bir dem elinden câm Cemşîdün(g.251-b.2)⁸

Bu örnekte de bahsettiğimiz gibi câm ile Cemşîd birlikte kullanılmaktadır. Divan edebiyatında şarabı bulan kişi olarak görülmesine karşın *Şehnâme*'de böyle bir şeyden bahsedilmemektedir.⁹

⁶ Ali Fuat Bilkan, (1997), *Nâbî Dîvânı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara:s92.

⁷ A.g.e, 92.

⁸ Sabahattin Küçük, *Bakî Divanı*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 255.

⁹ Şişman ve Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 137.

Cem'in divan edebiyatında en çok kullanılan mazmunlarından birisi ise Câm-ı Cem'dir. Sihirli bir kadeh olarak düşünülebilir. Cem'in bu kadeh ile geleceği görebildiği belirtilir. En büyük rakibi olan İskender'in de bu buna benzer bir ayna yaptırdığı bilinir. Bu aynaya da Âyîne-i İskender denir. Edebiyatımızdan bir örnek ile;

Câm la'lündür senün âyîne rûy-ı enverün

*Adı var Câm-ı Cem ü Âyîne-i İskenderün*¹⁰(g.258-b.1)

Verdiğimiz bu örnek her iki ismin buluşları yer almaktadır. Sevgilinin dudağını Cem'in kadehine, nurlu yüzünü ise İskender'in aynasına benzetir.

Bir diğer benzetme unsuru ise “şîd” kelimesidir. Güneş ve parlaklık anlamına gelmektedir. Tahtının devler tarafından göklere çıkarılmasından sonra Cem'i güneş ile benzeten halk ona Cemşîd demiştir. Edebiyatımızda da bu anlamı çağrıştıracak beyitler bulunmaktadır;

Güneş gibi sa'adet tahtının sâhib külâhı ol

*Safâ bezminde her şehzâde olsun bir Cem'i sâni*¹¹ (k.22-b.28)

3. Dahhâk: Sıradışı fiziksel özelliği ile tanınır. İki omzunda yılan başı vardır ve bu yılanlar ona dayanılmaz acılar yaşatır. Bu acının dinebilmesi için ise her gün insan beyni ile o yılanları beslemektir. Bu olayın aslı, şeytanın aşçı kılığına girerek ona yemek yapmak istemesi ile başlar. Yaptığı yemeklerin çok güzel olması sebebi ile Dahhâk ona karşı güçlü bir sevgi beslemeye başlar. Şeytan bu sevgisine karşılık onu sadece omuzlarından birer kez öpmek ister. Öptüğü yerlerden yılan çıkar ve şeytan kaybolur. Buna bir türlü çare bulamayan Dahhâk, bütün hekimlerin kapısını çalar. Şeytan bu kez de hekim kılığına girer ve ona bunun çaresinin olmadığını ancak acıyı dindirmek için tek çaresinin insan beyni olduğunu söyler. Bundan sonra ise Dahhâk'ın insanlara zulümleri artar.

Edebiyatımızda hem zulümkar olması ile hem Feridûn ile girdiği mücadeleler ile hem de omzundaki yılanlar ile anılır. Aşağıdaki beyitte ekseriyetle gülmeyen ve

¹⁰ Küçük, *Bakî Divanı*, 259.

¹¹ Ali Nihad Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945), 64.

omzundaki yılanlar sebebiyle talihine küsmüş olan Dahhâk'ı bile gönlü hoş eden bir sevgili modeli çizilir;

Niçe Dahhâk'ı dilşâd eylemiş yek-hande-yi lütfun

Bu vech ile seni teşbih derler verd-i handâna¹²(k.6-b32)

4. Ferîdûn: Ferîdûn, Cemşîd'in oğludur. Daha önce de bahsettiğimiz gibi babasını Dahhâk'ın öldürdüğü bilinir. Bu sebeple Ferîdûn Dahhâk'ı hep bir düşman olarak görür. Dahhâk da Ferîdûn'u düşmanı olarak görmektedir. Nihayetinde Ferîdûn, Dahhâk'ı esir edip Demâvend dağında haps eder. Dahhâk, mazluma zulm eden, kötü ve Ehrimen ruhlu olarak düşünülürse, Ferîdûn da kötülüğün karşısındaki kişidir.

Fitne-i pür âşûb itmişken gerdûn

Tahta culûs itdi sanki Ferîdûn¹³ (blm.11-b.5)

Burada Feyzî Çelebî'nin, *Şem u Pervâne* eserindeki örnekte bahsettiğimiz üzere, adaleti sağlama özelliğine dikkat çekilir. Fitne ve musibetlerin olduğu bir zamanda tahta sanki Ferîdûn çıkmış gibi anlatılarak onun gelmesi ile birlikte bu fitne ve musibetler son bulacaktır.

5. Rüstem: *Şehnâme*'nin en meşhur kahramanlarından birisidir. O daha çocukken gerçek bir kahraman olacağının sinyallerini verir. Birden fazla dadıdan süt emmiştir ve çocuk yaşında bir fili öldürmüştür. İran sahasında ve çevre kültürlerde ismi çok yaygındır ve çoğu insana da ismini vermiştir. Giydiği elbiselerle, zırhıyla, atıyla tam bir savaşçıdır. Babası Zâl gibi o da İran'ın pehlivanlığını üstlenir.

Türk edebiyatında da gücü ve savaşçı kişiliği ile anılır. Rüstem, çoğu zaman kılıcı, hançeri, gürzü, yayı ve bileğinin gücü ile kahramanlık sembolü olarak ele alınır.¹⁴

Gamzelerden tîg u hançer çekse kasd-ı 'âşîka

Rüstem irmez Kahramân-ı çeşmüne rûz-ı mesâf¹⁵(kt.6-b.1)

¹² Ahmet Yenikale, "Sünbülzâde Vehbî Divânı", <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196833/sunbulzade-vehbi-divani.html> [16.12.2018].

¹³ G. Alpay Tekin, *Şem u Pervâne*, (Boston: Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1991), 46.

¹⁴ Şişman ve Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 169.

¹⁵ Küçük, *Bakî Divanı*, 442.

Yukarıdaki beyitte olduğu gibi kahramanlık vasıflarının olduğu yerde Rüstem'in adı da geçmektedir. Hançer, tığ, kahraman kelimelerinin oluşturduğu tenasüp toplamında Rüstem'i vermektedir. Bâkî, sevgiliye ayrı bir güç atfedip Rüstem'in dahi üstüne koyarak aynı zamanda mübalağa yapmıştır.

6. Keyhüsrev: Keyyâni'lerden bir padişah ismidür. Güçlü bir saltanatın da sahiptir. Hikâyesi ise ilgi çekicidir. Onun hikâyesi annesinin karnındayken başlar Siyâvuş'un oğlu olan Keyhüsrev, annesi ona hamile iken Efrasiyâb, annesine eziyet ve işkenceler eder. Efrasiyâb'ın amacı çocuğun doğmamasıdır. Ancak çocuk doğunca Efrasiyâb intikamını sonraya bırakmak zorunda kalır. Nihayetinde Keyhüsrev, Efrâsiyâb'ı öldürür.

Tâcını çalsın yere Keyhusrevân-ı Rûzgâr

Câm-ı la'l-i yârdan ancak bizim gencînemiz¹⁶(g.130-b.3)

Bu beyitte olduğu gibi genellikle saltanatı ve zenginliğiyle edebiyatımıza yansımıştır.

7. Keykubâd: *Şehnâme*'de adaleti ile tanınmış padişaktır. Zengin ve güçlü bir saltanat kurup evlatlarına bırakmıştır. Keyâni'lerdendir. Edebiyatımızda da adaleti ve zenginliği sembolize eder.

Pâdişâh-ı âdil ü âlî neseb ki yaraşır

Etse ger serheng ü derbân Keykubâd u Kayser'i¹⁷(k.14-b.26)

Nef'i Divânı'ndan aldığımız bu örnekte görüldüğü üzere adaletli bir padişah olması ve soyunun yüceliği, şerefli oluşu edebiyatımıza yansıyan yönlerindendir.

8. Siyâvuş: Keyhüsrev'in oğludur. Çok iyi yetiştirilmiş bir asker ve kahramandır. Eğitimiyle ilgilenmesi için Rüstem görevlendirilmiştir. Kendi yetiştirmiş bir genç olarak tekrar saraya döndüğünde üvey annesi ona gönlünü kaptırır Siyâvuş ona kanmayıp bunu reddeder. Babasının kulağına gidince, Efrâsiyâb'a sığınır.

¹⁶ Muhsin Macit, *Erzurumlu Zihnî Divanı*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001) 161.

¹⁷ Metin Akkuş, "Nefi Divânı", <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html> [17.12.2018].

Edebiyatımızda yiğitliği, cesareti ile birlikte anılır. Talihsiz ölümü ile birlikte kanla da anılmaya başlar. Özellikle hûn-ı Siyâvuş terkibi çokça görülür;

Bezm-i Cemde süregör hûn-u Siyâvuş ile dem

Al seb'ak kar-ı cihândan kıssa-i Dârâya bak¹⁸(g.8-b.6)

9. Efrâsiyâb: Turan ülkesinin padişahlarından birisidir. Birçok kaynakta kendisinin Alp Er Tunga olduğu belirtilir. İran'lılar ile birçok savaşa girmiştir.

Firdevsî, Efrasiyâb'ı yer yer kahraman olarak tanıtır. Fakat çoğunlukla da kendi milletini yüceltme düşüncesiyle onu zalim, insafsız, Türk-İran savaşlarında mağlup olan ve sık sık savaş meydanından kaçan bir kişi olarak anlatmaktan geri durmaz.¹⁹

Edebiyatımızda daha çok kahramanlık ve zenginlik kelimeleri ile birlikte kullanılmıştır. Hayâlî Bey'in bu beyitinde, hazinelerine ve zenginliğine değinilmiştir;

Kaldı numûne dehre cihân-ı harâbdan

Berg-i hazân hazâyîn-i Efrâsiyâbdan²⁰(g.49-b.1)

10. Zâl: Sâm'ın oğlu olan Zâl, doğduğunda beyaz saçlara, kirpiklere ve kaşlara sahipti. Sâm, insanların onun oğlu olduğuna inanmayıp dedikodularından korkarak onun adını Destân koyarak, Elburz Dağı'na bırakmıştır. Burada Simurg onu bulup yetiştirmiştir. Her geçen gün daha güçlenmiştir. Bazı kaynaklarda oğlunu rüyasında görerek onu kurtarmaya gittiği söylenir.²¹ Bazı kaynaklarda ise Elburz Dağı'na yolu düşenlerin orada yiğit bir gençten söz etmeleri üzerine oğluna kavuşur. Zâl, İrân sahasının komutanı ve pehlivânıdır. Yiğitliği, gücü ve savaş alanındaki mahareti ile nam salmıştır.

Türk edebiyatında da bu özellikler ile anılmıştır. Genellikle onun olduğu beyitlerde, kahramanlığıyla babasından geri kalmayan Rüstem de bulunur. *Mihri Hatun divanı* 'ndan bir örnekte yine erlik, yiğitlik ve harb etme ile ilgili kelimeler ile birlikte kullanılır;

¹⁸ Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı*, 230.

¹⁹ Şişman ve Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 138-139.

²⁰ Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı*, 322.

²¹ Şişman ve Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 179.

Yüzüne karşı cedel eyleyemez Sâm u Süvâr

Rüstem ü Zâl olamaz erlik ile sana garîm²² (k.10-b.17)

Yine Mihrî Hâtûn'dan bir örnekte Sultan Ahmed'e övgü için onu zamanın padişahı olarak gösterip kahramanlığını ve cesaretini övmek adına Rüstem ve Zâl'a telmihte bulunur;

Bir cihân-gîr-i zamândur ol bugün 'âlemde kim

Rüstem ü Zâl olsa rezmîne gelüp itmez cidâl²³ (k.11-b.13)

Şehnâme'deki Mitolojik Unsurların Türk Edebiyatındaki Tezahürü

Güncel Türkçe Sözlük'te "mit"; "geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi, mitos." Olarak tanımlanır. Toplumların dünyayı duyuş ve yaşayışında farklılıklar olabilir. Bu farklılıklar yarattıkları tanrı veya tanrısal güçlerdeki olağanüstü varlıkların şeklini de etkiler. Bu yüzden farklı kültür coğrafyalarında farklı mitolojik unsurlar görülmektedir. Uzun bir dönem Mecûsilik etkisi altında kalmış İran coğrafyasında da bunun ile ilgili mitolojik kahramanlar belirmiştir. *Şehnâme*'deki önemli padişahlardan ilki olan Huşeng'in ateşi bulması veya Nevruz Bayramı kutlamalarında kullanılan ateş bunun bir göstergesidir.

Çalışmamızın bu kısmında mitolojik unsurların *Şehnâme*'deki vasıfları ve Türk edebiyatına olan etkilerini inceleyeceğiz.

1. Sîmurg: *Şehnâme*'de sıkça adı geçen bu kuş Türk edebiyatında, Anka kuşu olarak isimlendirilir. İran edebiyatında ayrı bir hususiyeti bulunur. *Şehnâme*'de, Elburz Dağı'nda bulunduğu belirtilir. Bu dağ içinde Türk edebiyatında Kafdağı ismiyle karşılık bulur. Bizde hayal ürünü ve gerçekte olmayan bir dağ olarak geçse de Elburz Dağı Fars kültüründe gerçek bir mekân olarak geçer. Bu dağ aynı zamanda Zâl ve Ferîdûn için de bir yetişme ve büyüme evresinin gerçekleştiği bir mekândır. Zâl'ı ölümden kurtaran ve yetiştiren Sîmurg'dur.

²² Mehmet Arslan, *Mihrî Hâtûn Divanı*, (Amasya: Amasya Valiliği Yayınları, 2007), 201.

²³ A.g.e, 203.

Bu korumacı özelliği ve büyüklüğü Türk edebiyatında da kendisine karşılık bulmuştur. *Bâkî'nin divanı* 'nda bu yönüyle bir beyitte geçmektedir;

Fasl-ı şitâda beyzâ-i sîmîn idi gûy-ı zemîn

Aldı kanadı altına sîmürg-i zerrîn-bâl ü per²⁴(g.78-b.3)

Yine Sîmurg ile ilgi *Bâkî divanı*nda kaf dağı ile birlikte kullanılarak, yaşadığı sanılan yer belirtilmektedir;

Hevâ-yı 'aşkun içre ben kaçurdum Kâfa Sîmurgı

Cenâh-ı himmeti ol ki mânend-i 'ukâb açdum²⁵(g.320-b.4)

2. Yılan ve Ejderhâ: Dünya edebiyatında hemen hemen her kültürde kendisine yer bulmuş bir hayvandır. Özellikle doğu mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Yılan miti ejderha miti ile karışıklık gösterebilir. Yılan ve ejderhâ mitinin kullanımı ve ona atfedilen özellikler coğrafi değişiklikler gösterir. *Şehnâme*'deki kullanımı da yine Fars kültürünün bir getirisi sayılabilir. Çoğu mitolojilerde bahsi geçen yılan burada kötülüğü temsil eder bir işleve sahiptir ve şeytan tarafından Dahhâk'ın iki omzunda var edilmiştir.²⁶ Şeytan'ın, Dahhâk'ın omzuna bu yılanları yerleştirmesi de fars mitolojisindeki yerini anlayabilmek adına önemlidir çünkü bu yılanlar sadece insan beynini yiyerek sakinleşirler. Bu da yılanı, insanın tam karşısına koymaktadır. Bu sebeple yılanlar kötülüğü temsil ederler.

*Hayâlî Bey divanı*ndan vereceğimiz örnekte şair, kınında duran bir kılıcı, uykusundaki bir yılanla benzetmektedir. Kılıcın kınından çıkması ve yılanın uykusundan uyanması arasında da bir bağ kurulur. İkisi de tehlikelidir;

Dursa niyâm içinde kaçan kim yegâne tîg

Benzer ininde uyhuya varmış yılanla tîg²⁷(k.6-b.1)

Ejderhâ ile ilgi de birçok beyit edebiyatımıza etki etmiştir. Ayrıca *Şehnâme*'de geçen kahramanlardan birisi olan Dâhhâk'a, iki omzundaki yılanlardan dolayı lakap olarak ejderhâ da denilmiştir. Bu beyitlerden birisinde Türk kültüründe ve mitolojisinde

²⁴ Küçük, *Bakî Divanı*, 148.

²⁵ A.g.e, *Bakî Divanı*, 298.

²⁶ Şişman ve Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 90.

²⁷ Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı*, 42.

de yer alan bir hadise anlatılır. Büyük yılanlar Türk mitolojisinde farklı şadlara gelebilir. Ancak ortak düşünce yeterince büyüdülerinde yaratıcı tarafından gökyüzüne çekilmeleridir. *Bâkî divanı* 'nda buna örnek olarak şu beyit verilebilir;

Mâ'î câmen üzre şemşîrûn takınsan nâz ile

*San melekler âsmâne ey kamer ejder çeker*²⁸(g.183-b.2)

3. Ehrimen: *Şehnâme* 'de kötülüğün temsilcisi olarak anılır. Dev ve iblis olarak da geçer. Ehrimen sadece bir kişi değildir. Birden fazla Ehrimen'ler olabilir. Günümüzde şeytan için aynı şeyi söylemek mümkündür. Aynı anda birden fazla yerde ve birden fazla sayıda şeytanlar olabilir. Kötülüğün temsili olarak bulunan Ehrimen'e karşılık, iyiliği temsil eden ise Ahuramazda'dır.

Hürmüz'ün iyi bir dünya yaratmak için barış teklif eder Fakat ehrimen razı olmaz. O zaman Ahuramazda, Ehrimen'e karşı etkili bir dua okur Ehrimen bu duayı duyunca hemen kendinden geçer ve baygın bir halde üç bin sene kalır.²⁹ Türk edebiyatında da kötülükle, düşmanlıkla birlikte anılmıştır. *Cinânî Divanı*nda buna bir örnek gösterilebilir.

Her kaçan destini a'dâ leb-i cânâne sunar

*Ehrimendür sanuram mihr-i Süleymâna sunar*³⁰ (g.51-b.1)

4. Hûşeng: Siyâmek'in oğludur. *Şehnâme* 'de bilgin bir kimse olarak ele alınır. İnsanlara ekip biçmeyi öğretmiştir. Aynı zamanda demiri keşfederek demircilik sanatını da başlatan kişidir. Demirden türlü el ve savaş aletleri üretmiştir. Padişahlığı kırk yıl sürmüştür. Bunların yanında adil bir padişah olmasıyla da ünlüdür. Bâbil, Kuhendîz ve Sûs şehrini de o bina etmiştir.

Hûşeng, Türk edebiyatında da kendisine yer bulmuştur. Padişahlığı, zekiliği ve yiğitliğiyle beyitlere konu olmuştur. Bunlarda birisi de *Hayâlî Bey divanı*nda şöyle geçer;

²⁸ Küçük, *Bakî Divanı*, 213.

²⁹ Hellmut Ritter, *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi*, (ed. Mehmet Kanar), (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011) 34.

³⁰ Cihan Okuyucu, *Cinânî Hayâtı Eserleri Dîvânının Tenkidli Metni*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994), 489.

Şeh-i zamâne Süleymân-ı ins ü cin ki anun

*Kemîne kullarıdır Bicen ü Gîv ü Hûşeng*³¹(k.7-b.13)

Olağanüstü Mekânlar

Mitolojik unsurların bulunduğu eserlerde mekânlarında doğaüstü özellikleri bulunur. Kahramanların olağanüstü özelliklerinin vurgulanması için mekânların da bu özelliklere cevap vermesi beklenir. *Şehnâme*'de bu tür mekânlar bolca bulunur. Bunun sebebi hem metinlerdeki abartı unsurudur hem de gerçekleşecek olan olayın akılda kalıcılığı ve bahsedilen sahnenin zorluğunu belirtmektir. Çalışmamızın bu bölümünde *Şehnâme*'de geçen bazı olağan üstü mekânları inceleyeceğiz.

1. Elburz Dağı: Bir diğer ad olarak Kafdağı'nı da kullanabiliriz. Hem Fars kültüründe hem de bugünüme baktığımızda bu mekânın kutsiyyeti hala sürmektedir. *Şehnâme*'de de önemli görevleri üstlenmiştir. Örneğin Ferîdûn ve Zâl bu dağda büyümüş be kendi güçlerini bu dağdaki hayatlarına borçludurlar. Sâm, oğlu Destân'ı evlat olarak kabul etmediğinde onu Elburz Dağı'na bırakır. Bu dağdaki olağanüstü özelliklerden birisi de meşhur kuş olan Sîmurg'un da bu dağda yaşamasıdır. Sîmurg, Destân'ı kendi çocuğu gibi bu dağda besler ve büyütür, daha sonra babası gelip alır.

Elburz Dağı, *Şehnâme*'deki öneminin aksine, şiirimizde fazla değinilen bir dağ değildir.³² Ancak kullanımları da nadiren de olsa görülmektedir. *Mihri Hatûn Divanı* 'nda bu kullanıma bir önek görmekteyiz;

Günâhum sığmaya dünyâya düpdüz

*Götürmez zerresini kûh-ı Elburz*³³ (m.2-b.25)

2. Heft-hân: Yedi merhaleden oluşan ve her merhale bir afet ve musîbet ile dolu olan yola verilen isimdür. Devlerin, cadıların, çöllük alanların, Sîmurg'un ve başka felaketlerin bulunduğu yerlerin toplamına verilen isimdür. H. Ritter bu yol için “*doublette*” tabirini kullanır.³⁴ Bu yolu sadece iki kişi geçebilmiştir. Birincisi Rüstem

³¹ Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı*, 47.

³² Şişman ve Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 184.

³³ Arslan, *Mihri Hatûn Divanı*, 344.

³⁴ Ritter, *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi*, (Ed. Mehmet Kanar), .67.

diğeri ise İsfendiyâr'dır. Ercâsb, Luhrasb'ı öldürüp, İsfendiyâr'ın kızkardeşlerini kaçıarak Ruyen Diz'e götürür. İsfendiyar bunu öğrenince en kısa yolu öğrenmek ister. Savaşta yaralanan Gurgsâr ona Belh'ten Ruyen Diz şehrine en kısa yolun heft-hân olduğunu söyler. Nihayette yedi günde bu yolu geçer ve Ercâsb'ı öldürerek, kızkardeşlerini de kurtarmıştır.

Türk edebiyatında ulaşılması zor yerler için kullanılmıştır. Bazen sevgiliye kavuşma merhalesi olarak veya buna mukabil sevgiliye ulaşmanın daha zor olduğunu belirtirler. Yani aslında aşkın mahiyetini anlatmada bir kıstas olmuştur. Nâbî'nin aşağıdaki beyitinde kendi sanatını övmeye bir araç olarak kullanır;

Okusun bu heft beyti dâstân-hân-ı hüner

Heft-hânı Nâbiyâ feth itmeden Rüstem henüz³⁵ (g.274-b.7)

3. Mâzenderân: Olağanüstü bir mekân olan Mâzenderân'da yaşayanlar da olağanüstü güçlere sahiptirler. Burada meşhur devlerin, cadıların, büyücülerin yaşadığı bir yerdir. Geçilmesi çok zor bir ülkedir. Rüstem Mâzenderân'da esir edilmiş olan Keykâvûs'u kurtarmak için uzun ve zorlu bir yolculuğa çıkmıştır. Devlerle, cadılarla savaştıktan sonra Heft-han'ı aşarak Keykâvûs'u kurtarmıştır.³⁶

Bu ülkenin padişahı ise Erjeng'dir. Erjeng de doğaüstü güçlere sahip bir meşhur devdir. Onun Sipahsalarai da *Şehnâme*'de geçen meşhur devlerden olan dîv-i sepîd (beyaz dev)'dir. Mâzenderân'da yaşayan daha birçok dev'in hususi adları *Şehnâme*'de geçer.

Türk edebiyatında zor ulaşılan şeyler için veya güç durumlar için kullanılır. Sünbülzâde Vehbî'nin divanında yer alan bu beyitte tanrının geniş ve büyük sarayına nisbet olarak Mâzenderân zindânı gösterilmiştir. Buradan hareketle Mâzenderân'ın edebiyatımıza nasıl bir etki ettiğini görmek de mümkündür;

Hudâvendâ senin fûshat-serây-ı mülküne nisbet

Hemân Mâzenderân zindândır Kâşân kâşâne³⁷ (k.7-b.62)

³⁵ Bilkan, *Nâbî Divanı*, 663.

³⁶ Şişman, Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 185.

³⁷ Ahmet Yenikale, "Sünbülzâde Vehbî Divânı", <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196833/sunbulzade-vehbi-divani.html> [19.12.2018].

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDÜLKADİR B. ÖMER el-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

'Abdülkadir b. 'Ömer el-Bağdâdî 16.yy tanınmış dilcilerinden ve edebiyatçılarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağdâdî bilindiği üzere 1030/1621 yılında Bağdad'da doğmuştur. İlk tahsilini Bağdad'da tamamladıktan sonra, 19-20 yaşlarına geldiğinde üç dili akıcı bir şekilde öğrenmiştir. Bu diller Farsça, Arapça ve Türkçe'dir. Bu süreçten sonra doğduğu şehiri terk edip Şam'a gitmiştir. Burada bir sene kaldıktan sonra ise hicri 1050'de Kahire'ye gitmiştir. Burada al-Azhar Medresesinde şer'î ilimleri iyi bir şekilde öğrenmiştir.³⁸

Büyük âlimlerden ders almakla birlikte en fazla bağlandığı hocası *el-Hafâcî*'ydi. Hafâcî'nin yanında uzun zaman dersler aldıktan sonra hocası vefat ettiğinde kütüphanesinde bulunan kitapların büyük çoğunluğu da ona kalmıştır. Döneminin en zengin kütüphanelerinden birine sahip olmakla beraber hem Türk ve İran edebiyatına hem de Arap dili ve edebiyatına muvafık bir ilim insanı olduğu bilinmektedir.³⁹

Bağdâdî'nin Anadolu'ya da birçok kez uğradığı bilinir. İstanbul ve Edirne'ye seyahatler düzenlemiştir. Osmanlı padişahlarından IV. Mehmed'in takdirine mazhar olmuştur. Oğluyla birlikte IV. Mehmed'in Lehistan seferine gitmiştir ve oğluna cihad şuurunu kazandırmak istemiştir. Lehistan seferi sırasında bir hastalığa yakalanır ve sonrasında Kahire'ye geri dönmüştür. Daha sonraki Anadolu'ya gelmesinin ardından gözündeki rahatsızlıktan dolayı, neredeyse kör olma noktasına gelmiştir. Geri dönmek zorunda kalan Bağdâdî mecburi sebeplerden dolayı deniz yolunu kullanmak zorunda kalmıştır. Döndükten iki yıl sonra da vefat etmiştir. (ö.1682)

Bağdâdî, Fars edebiyatı alanında söz sahibi olmakla birlikte asıl şöhretini nesir ve nazım yönleriyle ilgilendiği Arap dili ve edebiyatı üzerine yapmış, bu sahada otorite kabul edilmiştir.⁴⁰ Üç dilin edebi anlayışına katkı sağlamakla kendi bilgi birikimi hakkında da bu düşünceden hareketle nasıl bir âlim ve bilim insanı olduğu anlaşılır.

³⁸ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.1. Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

³⁹ Hüseyin Varol, "'Abdülkadir b. 'Ömer b. Bâyezid b. Bağdâdî el-Hanefî-İlmi Kişiliği, Eğitimciliği ve Eserleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1 (1994): 146.

⁴⁰ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.1. Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

1.2. ESERLERİ

Arap dili ve edebiyatında son dönemin en ünlü âlimi olarak anılan Abdülkadir el-Bağdâdî, aynı zamanda Farsça ve Türkçe için de önemli çalışmalara imza atmış bir tarihçi, gezgin ve dil bilginidir. Ana dili olan Arapça'nın yanı sıra Türkçe'yi ve Farsça'yı da çok iyi bir şekilde kullandığı eserlerinde göze çarpmaktadır. Bunda kütüphanesinin zenginliği yanısıra kendisine ders veren hocalarının katkısı su götürmez bir gerçektir. Kendisine ait eserlerinin yanında, başka eselere yazmış olduğu haşiyelerle de meşhurdur.

1.2.1. Hizânetü'l-edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-'Arab

Tanınan kısaca ismi *Hizânetü'l-edeb*'tir. Nazif Hoca bu eser için DİA'sinde *el-Hizâne* olarakta bilindiğini belirtir.⁴¹ Eserin isminin manası Arap dilinin özünün özüdür. Eser *İbnü'l-Hacib*'in *el-Kâfiye* adlı eserine yazılan şerhte geçen şahit beyitlerin şerhidir. Eserin ilmi neşrini Abdüsselam Muhammed Hârûn (ö.1986) on üç cilt olarak hazırlamıştır.

1.2.2. Lügat-ı Şehnâme

Şehnâme'nin yazılmasından sonra kelime kadrosunda bazı ender kelimelerin varlığı görülür. Bağdâdî bu eserin tetkikini yaptıktan sonra, dönem itibarı ile bazı kelimeleri güç anlaşıldığını farkeder. Bu eser *Şehnâme*'nin zor anlaşılan kelimelerini açıklamak için hazırlanmış Farsça-Türkçe bir sözlüktür. C. Salemann tarafından 1895 yılında Petersburg'da neşredilmiştir.

1.2.3. Risâle Fî-mâne't-tilmîz

Bağdâdî'nin "tilmîz" kelimesinin manasının açıklanması için yazdığı bir eserdir. *Risâle Fî-mânet-timîz* A. Muhammed Hârûn (ö.1986) tarafından neşredilmiştir.⁴²

⁴¹ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.18. Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.

⁴² *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.18. Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

1.2.4. Şerhu Ebyâti Mugni'l-lebîb

İbn Hişâm'ın (ö.1360) *Mugni'l-lebîb* adlı eserinde geçen şahit beyitlerin şerhidir. Mugni'l-Lebîb Nahve (sentaks) dayalı bir eserdir.⁴³ Abdülazîz Rabâh ve Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk tarafından neşri yapılmıştır.⁴⁴

1.2.5. Şerhu Şevâhidi Şürûhi'ş-Şâfiye

İbnü'l-Hâcib'in (ö.1249) sarf ile ilgili yazmış olduğu eserine Radyüddin el-Esterâbâdî (ö.1289'dan sonra) yüz doksan şahit beyitlik bir şerh gerçekleştirir. Bu eser yüz doksan şerhin açıklamasından ibarettir.

1.2.6. Şerhu Şevâhidi Şerhi't-Tuhfeti'l-Verdiyye

Bu eser İbn'ül-Verdî'nin (ö.1349) nahve dayalı eserinde geçen beyitlerin şerhi için yazılmıştır. Neşri Nazif Hoca tarafından yapılmıştır.

Bağdâdî'nin bahsettiğimiz bu altı eserden başka neşredilmemiş kitapları da mevcuttur. Çeşitli mecmualarda da eserlerine rastlamak mümkündür. Ayrıntılı tanıtım için Nazif Hoca'nın *Abdulkadir el-Bağdâdî'nin Eserlerinin İstanbul'daki Yazmaları* adlı çalışmasına bakılabilir.

⁴³ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.30. Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.

⁴⁴ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.1. Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

İKİNCİ BÖLÜM

LÜGAT-I ŞEHNÂME

Bu bölümde sözlüğün yararlandığı kaynaklar, içerisinde adı geçen şahıslar, efsaneler, ritüeller, adet ve gelenekler, arkaik unsurlar, kadınların güzellik malzemeleri süs eşyaları ele alınıp incelenecektir. Eserin diğer sözlüklerden ayrılan yönlerini ve sözlüğün hazırlanmasında kullanılan yöntemler belirtilecektir. İran edebiyatının en güçlü eserlerinden biri olan *Şehnâme*'nin içerisinde geçen ve anlaşılması bugün için zor olan kelimeleri açıklaması bakımından hem edebiyatımız hem de bu alanda yapılmış ve yapılmakta olan çalışmalar için de bir kaynak olmasını umut etmekteyiz.

Sözlük hazırlanırken içerisinde, kendi kültür, adet ve geleneklerimizle paralellik gösteren unsurlar tespit edilmiştir. Bu durum bugün devam etmekte olan bazı ritüeller için bir temel teşkil etmektedir. Sadece gelenek ve görenekler ya da ritüeller değil Anadolu'da kullanılan isimlerin dahi *Şehnâme*'den etkilenmiş olabileceği güçlü bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra; halk arasında anlatılan efsanelerin, doğaüstü varlıkların ve bu efsanelerdeki kahramanların yapmış olduğu kahramanlıkların temelini *Şehnâme*'ye dayandığı yaptığımız çalışma ile kanıtlanmaya çalışılacaktır.

2.1. LÜGAT-I ŞEHNÂME'NİN KAYNAKLARI

Sözlükçülük geleneğinde sıkça karşılaşılan bir durum bu eserde de kendini göstermektedir. Yazar madde başını açıklarken başka eserlerden alıntı yaparak şahit gösterebilmektedir. *Lügat-ı Şehnâme*'de de bazı madde başları daha iyi anlaşılması ve örneklendirilmesi için çeşitli eserlerden alıntılar yapılmaktadır. Yazar bu alıntıları yaparken, alıntılama yaptığı eserin adını ve ya yazarın adını vermektedir. Bu da bize yazarın o dönem okunan ve beğenilen eserler için de ipucu vermektedir.

Bazı eserlerden birden fazla kez alıntılama yapması ya da aynı şairden çok fazla örnek vermesi de yazarın hangi edebi zevke sahip olduğu konusunda da fikir vermektedir. Bu başlık altında alıntılama yapılan eserler ve *Lügat-ı Şehnâme*'nin kaynakları örnekler verilerek açıklanacaktır.

2.1.1. Şerefnâme

Bir çay ismi olarak geçen “*berek*” kelimesinin açıklamasına *Ca'mî'nin Şerefnâmesi*'nden bir beyit ile örnek gösterilmiştir. Ancak yaptığımız incelemede

Ca'mî'nin böyle bir eserine tesadüf edilmeyip bu eserin Ahmed Münîrî'nin *Şerefnâme* adlı eseri olduğu kanaatindeyiz. *Lûgat-ı Şehnâme*'de şöyle geçer;

Ca'mî Şerefnâme de buyurur;

بتابد اگرچند در شب پرک

(s.60-b.336) بر مهر رایت بود شب پرک

2.1.2. Sa'dî'nin *Gülistân*'ı

“*Hurd*” madde başlı açıklanırken anlamın pekişmesi ve kalıcı olması için verilen şahit beyitlerden bir tanesi de Sa'dî'nin *Gülistân*'ıdır. *Gülistân*, Sa'dî'nin mensur olarak kaleme aldığı eseridir. Eser, yazarın dile ne denli hakim olduğunun adeta göstergesi olan Arapça ve Farsça şiirlerini içerir. *Lûgat-ı Şehnâme*'deki örneği;

Şeyh Sa'dî Gülistân'da bu mazmûnı Zâl'a nisbet idüp dimişdür;

دانی که چگفت زال با رستم گرد

(s.99- b.788) دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد

2.1.3. *Lûgat-ı Şâhidî*

Şâhidî İbrahim b. Salih Muglavî tarafından yazılan Türkçe-Farsça sözlüktür. Bağdâdî “*Rehş*” madde başını açıklarken bu kelimenin başka bir anlamının daha olduğuna değinerek *Lûgat-ı Şâhidî*'yi şahit göstermiştir. Pehlevîce'de güneş anlamına geldiğini sadece bu lugatte gördüğünü belirterek, başka kaynaklarda bu anlama geldiğine hiç şahit olmadığını da belirtir;

... *Ve Lûgat-ı Şâhidî'de rehş, Zebân-ı Pehlevîde güneş ma'nāsına zikr olunduğu hîçbir kitâbda bu ma'nāya olduğına muṭṭal'î olmadum. (s.130- Rehş)*

2.1.4. Evhadî'nin *Câm-ı Cem*'i

İran'lı bir şair olan Evhadüddîn-i Merâgî'nin (ö.1337-1338) bir eseridir. Daha çok tasavvufî ve ahlakî bir eserdir. 733 Ramazanın Kadir gecesinde (10 Haziran 1333)

tamamlandığı kaydedilen yaklaşık 5000 beyitlik bir mesnevîdir. Yazıldığı zaman büyük ilgi gören eser bir ay içinde 400 nüsha istinsah edilerek çok pahalıya satılmıştır.⁴⁵

Bu eser *Lügat-ı Şehnâme*'de ilk olarak “*derây*” madde başında şahit olarak gösterilmiştir. Bu kelimenin birçok anlamı verildikten sonra *Evhadî* şahit olarak gösterilmiştir;

Derâyiden söylemek ve guften ma' nâsınadır lakin ancılayın söylemek ki laḳlaḳa-i kelām ve bî-fāide ve lāṭāil ola. Ma' nā-yı Şādişden müste'ardur nite ki Evhadî Cām-ı Cem'de buyurur;

فقر اگر خوردنست و گاییدن

هرزه چند بر دراییدن (s.126-b.1093)

“*Rust*” madde başında da *Evhadî* şahit olarak gösterilir. Ot bitmek ve ekin manalarının yanında kavi ve muhkem anlamında olduğunu belirttikten sonra bu eser şahit olarak verilir;

Evhadî dahı Cām-ı Cem'de buyurur;

تا یقینش بدو درست شود

بر ریاضت امین ورست شود (s.127-b.1110)

“*Rişten*” madde başında şahit olarak gösterilmektedir;

...-Şaçmak ve taḡavvuṭ ma' nāsına da gelür. Ğayr-ı māzide sîn ḥazf olunur nite ki Evhadî Cām-ı Cem'de buyurur;

ریستن گیردت ز خوردن زشت

بدرت باید آمدن ز بهشت (s.133-b.1188)

Cām-ı Cem'in şahit verildiği diğer madde başı “*felâhen*”dir;

⁴⁵ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.7. Türkiye Diyanet Vakfı. 1993.

Felmāseng dahı feth-i k̄āfla şapān ma‘nāsınadur nite ki Evhadī Cām-ı Cem’de buyurur;

با صف نو الفقار در صف جنگ

بچه ارزد کلوخ قلماسنگ (s.192-b.1847)

Bu eserin şahit olarak gösterildiği bir diğer madde başı ise “guzâf”dır. Önce bu kelimenin sözde olan anlamını verdikten sonra fiilde olan anlamı için bu eser şahit gösterilir;

Gerek fi‘ilde olsun nite ki Evhadī Cām-ı Cem’de buyurur;

پای رفتن نبود در دستم

ور نه من بر گزاف بنشستم (s.221-b.2173)

2.1.5. İbn-i Sînâ- Risâle-i Mi‘râciyye

Bağdâdî “revân” madde başı *İbn-i Sînâ’nın Risâle-i Mi‘râciyye* adlı eserinden söz ederek şahit göstermiştir;

...İbn Sînâ Rîsâle-i mi‘râciyyede dimişdür ki revân ıtlāk olunsa murād nef̄s-i nâṭıqadur ve cān ıtlāk olunsa murād rūḥ-ı ḥayvānīdur ve revân bir cism-i laṭīfdür ki ecsām-ı maḥsûsa ile müteşâbikdür. (s.133- Revân)

2.1.6. Nizâmî-Yûsuf u Zelîhâ

Şahit gösterilen bir diğer eser Nizâmî’ye ait olan *Yûsuf u Zelîhâ* adlı mesnevîdir. “Rîv” madde başında örnek olarak gösterilmiştir. Eserde Keykâvus’un oğlunun ismi olarak geçmektedir. Şahit gösterilen eserde geçen bir özel ad olarak verilmiştir;

–Aşl-ı luğatde mekr ve Āl ma‘nāsınadur nite ki Yûsuf ve Zelîhâda buyurur;

نخستین گفت کاینها کار دیوست

همیشه کار دیوان مکر و ریوست (s.134-b.1197)

Yûsuf u Zelihâ eserinin şahit olarak gösterildiği bir diğer kelime başı da “*gırîv*” kelimesidir. Kelimenin anlamları verildikte sora bu eserde kullanılan hâkim anlamı da verilir;

Ğırivân bundan şîğa-yı mübâlagadur nite ki Yûsuf Zelihâda buyurur;

سراسر غریوان و دیده پر اب

نگفتید کای دادفرمای باب (s.186- b. 1774)

2.1.7. Halîmî- Bahru'l-Garâîb

“*Zerdhişt*” madde başı bu eser şahit gösterilmiştir. Fatih ve II. Bayezid devrinde yaşamış büyük bir âlim olan halîmî'nin *Bahru'l-garâîb* eseri Türkçe-Farsça sözlüktür.⁴⁶

Halîmî Bahrü'l-Garâîb'de Şems-i Faḥrî'ye tâb'î olup dimişdür ki Zerdüş ḥazret-i İbrâhîm 'aleyhü's-selâm milletinden bir ulû imâm İsmîdür. (s.137-Zerdhişt)

2.1.8. Lügat-ı Hüseyin Vefâî

Yine “*zerdhişt*” madde başı şahit olarak gösterilmiş olan bir farsça sözlüktür. Eserde bu madde başı yola çıkılarak lüğatin içerisinden alıntılar yaparak şahit gösterilmiştir;

...ve Hüseyin Vefâyî lüğatinde meşṭurdur ki Zerdüş lisân-ı Süryânî'de Ḥazret-i İbrâhîm İsmîdür bu dahı müşkül ve nâ-müvecceḥ sözdür... (s.136- zerdhişt)

Bu eserin şahit olarak gösterildiği bir diğer madde başı ise “*şeng*”dir. Kelimenin birkaç anlamı verildikten sonra farklı bir anlam olarak *Lügat-ı Vefâyî*'den bir örnek verilmiştir;

– *Ve lüğat-ı Vefâyî'de ḥoṭum-ı fîl ma'nâsınadur. (s.159- Şeng)*

2.1.9. Mîrzâ İbrâhîm ibn-i Şâh Hüseyin İsfehânî Lügati

İncelimiş olduğumuz bu eserde görülüyor ki; yazar, bir kelimenin anlamını bazen birkaç lügatten şahitler göstererek anlamı sağlamlaştırmak istemektedir.

⁴⁶ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.04. Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.

“Zerdhişt” madde başında Hüseyin İsfehânî’yi şahit göstererek zerduşt kelimesinin ihtiva ettiği anlamı açıklamaya çalışmıştır;

Mîrzâ İbrâhîm İbn-i Şâh Hüseyin İsfehânî telîf itdüğü luğatda dimişdür Zerduşt Âzerbâycânîdür ve ism-i aşılı İbrâhîmdür. Belhe varup Güştâsbı Dîn-i Mecûsa da‘vet eyledi. Elinde Âteş tutup yakmamak ile aña taşdıķ idüp halkı dînine cebr eyledi. Bu akvâliñ hiç birisinde şifâ-ı a‘lîl yokdur. (s.137- Zerdhişt)

“Sâr” madde başı için verilen şahitlerden birisi yine *Mîrzâ İbrâhîm*’dir. Kelimenin anlamları üzerinde durulurken ihtiva ettiğini düşündükleri anlamlar sıralanmıştır;

...–Ve edâtü’l-fużalâda ve mecmu‘ü’l-Fürs’de ve Luğat-ı Mîrzâ İbrâhîm’de ki müellifleri şamîm-i ‘Acem’ dendir. Nemek-sârda ve emşale-i mezkûrda sâr mekân ve maḥall ma‘nâsınadur dimişler ve dîv-sâr ve seng-sârda, sâr mânend ve mişl ma‘nâsına şebt itmîşler... (s.151- Sâr)

Bu eserin şahit olarak gösterildiği bir başka madde başı ise “bejendi”dir;

Zâ-yı Farsî ile Luğat-ı Mîrzâ İbrâhîm-i İsfehânî’de taḥammül ve vaḳâr ve Mecmu‘ü’l-Fürs’de tengi-i ma‘îşet ve biçârgî ma‘nâsına;

بژندی نگهدار ان مرز و بوم (s.68- m.432)

2.1.10. Mollâ Hüseyin Vâ’iz –Cevâhirü’t-tefsîr

Hüseyin Vâ’iz’in bu eserinin tam adı *Cevâhirü’t-tefsîr li-tuhfeti’l-emîr*’dir. Müellif dört cilt olarak planlayıp ancak ilk cildini yazabildiği eseri Ali Şîr Nevâî’ye ithaf etmiştir. Kur’an’ın başından Nisâ sûresinin 84. Ayetine kadar olan kısmının tefsirini ihtiva eden eserin giriş bölümünde dört ana başlık altında Kur’an ilimlerine dair yirminin üzerinde konu ele alınmıştır. Eserin birçok yazma nüshası vardır.⁴⁷

Yine “zerdhişt” madde başı için şahit gösterilmiştir;

⁴⁷ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.19. Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

...*Mollā-yı Hüseyin-i Vā‘iz Cevāhirü‘t-tefsīrde hâṭırda olan şübhe-yi izāle idüp beyān-ı vāfi ve tevziḥ-i şāfi idüp dimişdür ki cemā‘at-ı Mecūs Dīn-i İbrāhīm ‘aleyhi‘selāma ittibā‘-ı iddi‘ā iderler ve āteşe ‘ibādet itdükleri zātına degildür belki anı kıble bilüp vesīle-i taḳarrub-ı afrīd-kār ‘add iderler ba‘dehu furuḳ-ı muḥtelifelerin bu vechle beyān iderler ki uşul-i mezāhibleri sekizdür... (s.136- Zerdhişt)*

2.1.11. Tuhfetü’l-ahbâb

“Şeng” madde başında kelime anlamı olarak sevgilinin şirin hareketleri olarak verilmesinin yanında başka anlamlara geldiği de vurgulanmıştır. Bu kelimenin *Tuhfetü’l-ahbâb*’da tohumluk olarak ayrılan hıyar anlamını taşıdığı şu şekilde belirtilir;

–*Ve tuḥfetü’l-ahbâbda toḥm için olan ḥıyār ma‘nāsına da mezkûrdur. (s.169-Şeng)*

2.1.12. Lügat-i Halîmî

Lutfullah b. Ebu Yusuf el-Halîmî’ye ait olan bu sözlük Farsça-Türkçe olarak hazırlanmıştır. Telif tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 882/1477-78 yılında Fatih Sultan Mehmed’e takdim edilen *Lügat-i Halîmî* adıyla bilinen bu Farsça-Türkçe sözlük, *Lutfullah* ya da *Halîmî* ismiyle meşhur Amasyalı Lutfullah b. Ebu Yusuf el-Halîmî (?-902-1497) tarafından yazılmıştır.⁴⁸

Lügat-ı Şehnâme’de “ferârûn” madde başına şahit olarak gösterilmiştir. Yazar bu kelimenin anlamını verdikten sonra *Lugat-i Halîmî*’de hangi anlamda geçtiğine değinir ve oradaki şahit beyiti de aynı şekilde sözlükte verir. Buradan hareketle *Bağdâdî*’nin bu eseri bizzat görüp incelediği de söylenebilir.⁴⁹

–*Ve her nesne ki biri biri ardınca şalāḥ yüzünden yürür ise aña ferārûn ve ‘aksine ferîrûn ve firûn dinür. Ḥalîmî böyle diyüp Daḳîḳî’niñ bu beytini İrād eyledi;*

⁴⁸ Adem Uzun, *Lügat-i Halîmî*, 1. bs. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 289.

⁴⁹ Bağdâdî’nin, *Lügat-ı Halîmî*’den bizzat aldığı şahit beyitin kaynağı için bkz. Adem Uzun (2013) a.g.e. s.289.

حسودت در بد از بهرام فیرون

نظر زی تو زیرجیس قرارون (s.191-b.1829)

2.1.13. Ali Şîr Nevâî- Seb'a-i Seyyâre

889'da (1484) aruzun “feilâtün mefâilün feilün” kalıbı ile yazılan ve 5000 beyit civarında olan bu mesnevi 50 babdan meydana gelir.⁵⁰ “Mug” madde başında şahit olarak verilmiştir;

Mîr ‘Alî Şîr Seb‘a-yı Seyyâre’de şaft-ı şebde güneş tolanmak vaşfinda dimişdür.

چونکه خورشید صندلی ماغی

اوچوب اجتی قانات تولون زاغی (s.236-b.2356)

2.1.14. Emir Hüsrev-i Dihlevî - İskendernâme

Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin hamsesinin içerisinde bulunan mesnevilerden bir tanesi olan *Âyine-i İskenderî*'den şahit olarak gösterilmiştir. *Lûgat-ı Şehnâme*'deki en çok şahit gösterilen madde başıdır. “surlâb” madde başında şahit olarak verilir;

Uştur ile lâbdan mürekkebdür. Mîr Hüsrev İsikender-nâme'de ma‘nâlarını taḥrîr idüp dimişdür;

چو هر کس مثالی زهر باب ساخت

ارسطوی دانا صطرلاب ساخت

بیونانی اصطر ترازو بود

که در سکه عدل ساز او بود

وگر معنیم باز پرسی زلاب

بود هم بگفتار روم افتاب

چو این نامها شد بییوند راست

⁵⁰ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.02. Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.

بترکیب موزون صطرلاب خاست

پس انکو مراد صطرلاب جست

ترازوی خورشید باشد درست

دگر کاردانان بدین داوری

دوگونه نمودند ناماورد

یکی گفت لایست نام حکیم

که او ساخت این پیکر مستقیم

اگرچه بر اسکندر انداختند

ولی پیش از اسکندرش ساختند

دگر گفت لابی کش این نور بود

ارسطوی فرزانه را پور بود

دگر گفت دیدم بتاریخ عام

که شد پور ادريس را لاب نام

ازان بهره کو داشت اندر سپهر

(s.176-b.1689) بر اراست زین سان ترازوی مهر

2.1.15. Câmasbnâme

Yurt içi ve yurt dışı kaynaklarda pek çok nüshası bulunan *Câmasbnâme* eserlerinin ilk örneklerine Farsça'da tesadüf edilir. Güştasb'ın kâinat ve yaradılışla ilgili sorularına veziri *Câmasb*'ın verdiği cevaplardan oluşan eserin adıdır.⁵¹ *Lügat-ı Şehnâme*'de de şahit olarak gösterilen eser budur. "*Câmasb*" madde başında tanıtılırken yine aynı kişinin eserinden şahit beyit verilir;

⁵¹ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.7. Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

Güştāsb ibn-i Luhrāsb vezīri idi ve cāmāsbnāme āniñ telīfīdūr;

بخواندش گرانمایه جاماسبرا

(s.89-b.698) کجا رهنمون بود کشتاسبرا

2.1.16. Hârizmî- Mefâtîhu'l-'ulûm

Hârizmî'nin ansiklopedik eseridir. Yazarın hayatı hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi mevcut değildir. Harizmlî olduğu bilinmektedir. “Nev-behâr” madde başının açıklanmasında bu eserde şahit olarak gösterilmiştir. Kelimenin Bir ateşgede ismi olduğu belirtildikten sonra *Mefâtîhu'l-'ulûm*'da puthane ismi olarak geçtiği belirtilir ve şahit gösterilir;

– *Ve biri buthāne ismidür nite ki Hârizmî mefâtîhu'l-'ulûmda dimişdür البهار بیت اصنام الهند والغرغار بیت اصنام الصين و البد هو الصنم الا كبر الذى يحجبونه و يسمون كل صنم بدا (s.249- Nev-behār)*

2.1.17. Yâkût el-Hamevî- Mu'cemü'l-büldân

Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemül-büldân* ve *Mu'cemü'l-üdebâ* adlı eserleriyle tanınan coğrafyacı, tarihçi, edip ve seyyahdır.⁵² *Lügat-ı Şehnâme*'de “nîm-rûz” madde başında şahit olarak gösterilen eserdir;

Yâkût Hamevî Mu'cemü'l-Büldân'da dimişdür ki nîm-rûz Secistân vilâyetiniñ ve nevâhîsiniñ ismidür vech-i tesmîye budur ki Fûrs-i 'ala sebîli'l-mübâlağa zu'm iderler ki ol vilâyet nısf-ı dünyâ mîqdârıdur ve der-âmedi ve müdağıl-i rû-yı zemînde olan ni'am-ı mütenevv'iniñ nısfına muķāvîm ve berâberdür. (s.249-Nîm-rûz)

2.2. ESERİN YAZILMA SEBEBİ

Firdevsî'nin kaleme aldığı dünyaca tanınan bir eser olan Şehnâme sadece İran edebiyatını değil ulaştığı tüm kültürlerin edebiyatına etki etmiş bir şaheserdir. İran'ın İslamiyet'ten önceki dönemini anlatan bu eser birçok arkaik unsuru da içerisinde

⁵² *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.43, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.

barındırmıştır. Bu arkaik unsurları belirlemek ve açıklamak ciddi bir dil bilgisi ve edebi birikim gerektirmektedir.

Günümüzde bu eser üzerine pek çok çalışma mevcuttur ve çalışmaların devamı da şüphesiz gelecektir. Bağdâdî, Şehnâme’de geçen ve anlaşılması güç kelimeleri açıklamak için Lügat-ı Şehnâme’yi hazırlar. Şehnâme’deki mitolojik unsurları, şahıs ve yer isimlerini günümüz Farsça’sında dahi kullanılmayan bazı Pehlevi kökenli kelimelerin, alet ve edevatların, adet-gelenek ve ritüellerin açıklanmasında yardımcı olacak bu sözlüğü kaleme alır. Aslen Arap asıllı olan Bağdâdî, Türkçe sahasında da bilgisini bu eserle birlikte kanıtlamıştır.

Genel itibariyle bakıldığında Lügat-i Şehnâme, Firdevsî’nin Şehnâme’sinin anlaşılması zor kelimelerinin Türkçe izahını içermektedir.

2.3. ŞAHİTLER

Lügat-ı Şehnâme, diğer sözlüklerde de sıkça karşılaştığımız bir teknikle yazılmıştır. Madde başı verildikten sonra başlık açıklanır ve bir şahit beyit ya da nesirden örnekler verilir. Her madde başı için şahit vermeye dikkat etmiştir. Buna rağmen bazı madde başlıkları için şahit vermemeyi tercih etmiştir. Bu şahit beyitlerin kimlere ait olduğu konusunda Bağdâdî hassas davranmaya özen göstermiştir. Eserin birinci kaynağı Şehnâme olduğundan dolayı, Firdevsî’den de pekçok örnek beyitler verilmektedir. Bunun yanı sıra farklı kültür coğrafyalarından şahitler vermesi de üzerinde durulması gereken hususlardan birisidir. Arapça’yı, Farsça’yı ve Türkçe’yi iyi derecede bilen ve konuşan Bağdâdî, eserlerinde de bu zenginliği olumlu yönde kullanmıştır. Kullandığı şahit beyitlere bakıldığı zaman, bahsettiğimiz üç dilde de eserler vermiş olan yazarlara yer vermiştir. Çok zengin bir kütüphaneye sahip olması da bu durumu etkilemiştir.

Bu bölümünde, şahit verilen manzum beyitlerin yazarlarının tespitini ve Lügat-ı Şehnâme’de kaç kere geçtiğini inceleyeceğiz. Bir tablo ile yazarların isimleri ve şahit beyit sayısı gösterilecektir. Tablo ile gösterilecek olanlar sadece yazarları belli olan beyitler olacaktır. Bağdâdî, şahit gösterirken, ya Şehnâme’den örnek beyit almıştır ya da madde başı açıkladıktan sonra yazar ismi vermeden şahit beyiti vermiştir. Verilen bu beyitlerin büyük çoğunluğu yine Firdevsî’nin Şehnâme’sine aittir. Doksan sekiz şairin isminin verildikten sonra beyitinin verildiğini tespit etmekteyiz. Bu şairlerin isimlerinin

tablo olarak verilmesinin sebebi, daha sonra ki çalışmalar için daha rahat bir araştırma imkânı sağlayabilmesidir.

Şahit beyitlerin sayısına bakıldığında Bağdâdî'nin en çok Şems-i Fahrî'nin verildiği görülmektedir. Şems-i Fahrî'den toplamda doksan üç beyit örneği verildiği görülür. Şems-i Fahrî'yi sırası ile Nizâmî, Sa'dî, Enverî, Mollâ-yı Rûm gibi yazarlar takip etmektedir. Bu yazarların şahit beyitlerinin sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2.1: Lügat-i Şehnâme'de Şahitler

Sıra	Yazarın Adı	Şahit Beyit Sayısı
1	Abdurrezzâk Muhammed	4
2	Agâcî	1
3	Allâme-i Necâtî	3
4	Allâme-i Şirâzî	2
5	Allâme-i Zemâhşerî	1
6	Am'ak	1
7	A'mid	1
8	Ascedî	4
9	Asfî	2
10	Assâr	1
11	Âşî	1
12	Behrâmî	2
13	Dakîkî	9
14	Ebu el-'Abbâs	2
15	Ebu'l-'Asım	1
16	Ebu'l-Ferec-i Rûnî	4
17	Ebu'l-Hayr	1
18	Ebu'l-Müeyyed	1
19	Ebu Şekûr	9
20	Ebu Şua'yb	2
21	Enverî	42
22	Esedî	32
23	Esirüddin	1
24	Ezrakî	3
25	Ferâlâvî	2
26	Feyzî	2
27	Feyzî-i Hindî	1
28	Ferruhî	7
29	Figânî Baba	1
30	Hacevî-i Kirmânî	1
31	Hâfız	11
32	Hâkânî	4
33	Hakkâk	1
34	Hallâkü'l-ma'anî	7
35	Halimî	2
36	Hatfî	3
37	Hayâlî	1
38	Hayyâm	1
39	Hekîm Katrân	1

Tablo 2.1: (devam) Lügat-i Şehnâme’de Şahitler

40	Hekim Şifâyî	3
41	Hüsrevânî	5
42	Hüsrevî	3
43	İbn-i Yemîn	1
44	İbnü'l-Faiz	1
45	İbnü'l-Fârz	1
46	İbnü'l-Haccâc	1
47	İbnü'l-Mu'tez	1
48	İbnü'l-Rûmî	1
49	İbnü'l-Verdî	1
50	İsferengî	2
51	Kâtibî	2
52	Kâsım-i Günâbâdî	1
53	Kemâl-i İsmâ'îl	13
54	Kemâl-i Hâcendî	2
55	Kesâbî	1
56	Kesâyî	3
57	Latîfî	31
58	Lebîbî	12
59	Ma'rûfî	1
60	Mansûr-ı Şîrâzî	2
61	Mehsetî	1
62	Mencik	2
63	Mes'ûd Sa'id Selmân	19
64	Meylî	1
65	Minûçehrî	5
66	Mîr Ali Şîr	2
67	Mollâ Câmî	8
68	Mollâ Hâtîfî	5
69	Mollâ-yı Rûm	40
70	Mu'izzî	7
71	Muhteşem	2
72	Muzaffer-i Herevî	1
73	Mücîr-i Beylekânî	1
74	Nizâmî	71
75	Örfî-i Şîrâzî	3
76	Pîre	1
77	Pîrûz-ı Maşrikî	1
78	Rafî'î	1
79	Reşîd-i Vatvât	3
80	Riyâzüddîn-i Nişâbûrî	1
81	Rûkneddîn Bîkrânî	2
82	Rûdekî	13
83	Sa'dî	51
84	Sa'id-i Herevî	1
85	Senâyî	27
86	Sîrâc-ı Kumrî	1
87	Sûzenî	16
88	Şâh Nâsır-ı Hüsrev	9
89	Şâkir-i Buhârî	1
90	Şânî-i Tekelû	2
91	Şâpûr	1

Tablo 2.1: (devam) *Lügat-i Şehnâme*'de Şahitler

92	Şehâbeddîn Verkânî	2
93	Şems-i Hacendî	1
94	Şems-i Fahrî	93
95	Şeref-i Yâfi'	1
96	Şerîfüddîn-i Şirâzî	1
97	Şeyh 'Attâr	2
98	Tâc Bahâ	2
99	Tıyyân	3
100	Tufeylî-i Lâhecî	1
101	Evhadî	5
102	'Unsûrî	13
103	Ümîdî	1
104	Ürmüzdî	1
105	Vâlihî	1
106	Vezîr Geylânî	1
107	Yûsuf-ı 'Arûzî	1
108	Zahîr-i Fâryâbî	3
	Toplam	694

Şahit beyitlerin yazarlarına ve bu yazarların örnek beyit sayılarına bakıldığı zaman, bazı çıkarımları yapmak mümkündür. Bunun birkaç sebebi olabilir. Birincisi Bâğdâdî'nin o yazarın eserlerinde daha çok örnek bulmuş olabilir. Bu da yine Şahit verilen yazarın eserlerinde kullandığı dilin zenginliğiyle de alakalıdır. Bir diğer sebep şiir zevkinin ne olduğuyla ilgilidir. Yazar daha çok beyit örneği verdiği ismin edebi dilini, üslubunu ve hayal gücünü de sevmiş olması mümkündür. Bunu tek bir sebebe bağlamak olanaksızdır.

2.4. ŞAHISLAR

İncelememizin bu bölümünde *Lügat-ı Şehnâme*'de adı geçen şahıslar isimlerine değinilip, bu şahıslar hakkında bazı bilgiler verilecektir. Hacimli bir eser olan *Şehnâme* eserinin sözlüğü mahiyetinde olan *Lügat-ı Şehnâme* içerisinde haliyle çok fazla şahıs ismini barındırmaktadır. Eserde yazar, bazı şahıslar için uzunca bir anlatım yapılmasına karşın, bazıları içinse kısa bir tanıtımı yeterli görmüştür. Bu şahıslar hakkında pek çok bilginin mevcut olmasından kaynaklı olarak biz hepsinin tek tek açıklamak yerine eserde geçen önemli şahıslar hakkında bazı bilgiler verip eserde nasıl anlatıldığıyla ilgili örnekler vermeyi düşündük.

2.4.1. Keyûmers

Acem padişahlarının ilki olarak *Şehnâme*'de yer alan Keyûmers aynı zamanda ilk insan olan *Âdem* olabileceğine dair rivayetler de vardır. Bunun yanı sıra Nuh'un oğlu Sam olabileceği de anlatılır. *Şehnâme*'de dağlarda yaşayan ve insanlardan kaçan hayvanlarla dostluk kuran biri olarak anlatılmaktadır. Tufan geldiğinde yüksek bir dağın tepesinde saklanmış, tufandan sonra ise Tanrı tarafından padişah olmuş ve otuz yıl tahtta kalmıştır.⁵³ *Lügat-ı Şehnâme*'de de Pişdâdiyân'ların ilk padişahı olarak tanıtılmış ve ondan önce hiç kimsenin padişah olmadığına değinilip, hz. Âdem olarak görüldüğünden bahsedilmiştir;

Evvel-i mülûk-ı Pişdâdiyândur. Bundan evvel bir kimsene pâdişâh olmamışdur. Bilâ-ittifâk ba'zı hâzret-i âdemdür dimiş ve inde'l-ba'z hâzret-i Şîş birâderidür ve bir kavilde hâzret-i Nûh evlâdındandır. 'Ömri biñ yıl ve müddet-i salâtanatı kırk senedür. İbtidâ şehir binâ iden budur. İştâhr ve Demâvend anıñ binâsıdur. (s.199- Keyûmers)

Burada bahsedilen bir diğer özelliğinin ilk şehir yerleşiminin de Keyûmers tarafından inşa edilmiş olmasıdır. İki önemli şehir olan İstahr ve Demâvend onun eseri olarak bilinir. İnsanlığın temel ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağını da öğreten odur. Barınmayı, yeme ve içmeyi okuma ve yazmayı öğreten yine *Keyûmers* olarak karşımıza çıkar.

2.4.2. Behmen

Acem'lerin en önemli kahramanlarından birisidir. Asıl adı Erdşîr'dir. Behmen lakabıdır. *Şehnâme*'de yer almasından ötürü İran şairlerinden pek çok kişi *Behmen-nâme*'ler yazmışlardır. Bu eserler ile onun kahramanlıklarından söz edilmiştir.⁵⁴ Divan edebiyatında da pek çok şairimiz Behmen ile ilgili beyitler kaleme almışlardır. Bunlardan birisi *Azizî Divanı*'nda şöyle geçer;

⁵³ Şişman ve Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 21.

⁵⁴ A.g.e, 132-133.

'Akıbet Zâl-i felek eyler seni zâr u zebun

Kudretü kuvvetde olsan Rüstem ü Behmen dahi⁵⁵ (g.370-b.4)

Örnek olarak verdiğimiz bu beyitte de yine Behmen'i güç mazmunu ile ele alındığı görülmektedir. *Lügat-ı Şehnâme*'de de İsfendiyâr'ın oğlu olduğundan Güştâsb vasiyeti ile pâdişah olduğundan söz edilir ve hayatı ile ilgili bazı bilgiler verilir;

– *Ve biri Sâdis-i mülûk-ı Kiyânyân Behmen ibn-i İsfendiyâr ibn-i Güştâsb ibn-i Luhrâsb'dur. Cedd-i Güştâsb vaşıyyeti ile pâdişâh olduğda Rüstem'den pederi İsfendiyâr kinin almağa asker-i bî-şumâr ile Zabolistân'a varup Rüstem'i birâderi Şigâd hîlesi ile kuyûda maqtûl bulıcağ hânedânını berbâd idüp Rüstem oğlu Ferâmerz'i envâ'-ı siyâsetle helâk idüp Zâl'ı bir müddet-i habisten sonra şalıverdi ve Zabolistân'ı harâb ve yebâb eyledi. Behmen vâlideşi nesl-i Talûtdan'dur ki Kur'ân'da mezkûrdur ve menkûhesi nesl-i Râci'im ibn-i Süleymân ibn-i Dâvûd'dan idi. Yüz on iki yıl pâdişâh oldu. (s.62-63-Behmen)*

2.4.3. Behrâm

Şehnâme'de birden fazla Behrâm vardır. Her biri bir padişah ismidür. Bazı kaynaklarda bunların içinden en meşhur olanının Behrâm-ı Gûr olduğu söylenir.⁵⁶ *Lügat-ı Şehnâme*'de de birkaç farklı Behrâm'dan bahsedilir;

– *Ve mülûk-ı Fûrs'ün tabâka-ı Şâdişesinden ki anlara Eşkâniyân dinür. Bir pâdişâh ismidür. Behrâm ibn-i Şâpûr ibn-i Eşk ibn-i Eşkândur. On bir yıl pâdişâh oldu. – Ve tabâka-yı rabî'asından ki tabâka-yı Sâsâniyân'dur. Beş pâdişâhın ismidür. Biri Behrâm ibn-i Hürmüz ibn-i Şâpûr ibn-i Erdeşîr-i Bâbekân'dur. Üç yıl ile üç ay pâdişâh oldu. – Ve biri Behrâm ibn-i Behrâm-ı mezkûrdur. Yigirmi yıl pâdişâh oldu. – Ve biri Behrâm İbn-i Behrâm İbn-i Behrâm-ı mezkûrdur. Dört ay pâdişâh oldu. Üçleri bu isimle müsemma oldılar. – Ve biri Behram ibn-i Şâpûr-ı Zü'l-Aktâf'dür. On üç yıl pâdişâh oldu. Ve biri Yezdecürd oğludur ki Behrâm-ı Gûr demekle meşhûrdur. Altmış Üç yıl pâdişâh oldu. (s.61- Behrâm)*

⁵⁵ Ersen Ersoy, *Azîzî Dîvânı*, (İstanbul: Akademi Titiz Yayınları, 2013), 267.

⁵⁶ Şişman ve Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 133.

2.4.4. Bîjen

Şehnâme'de Gîv'in oğlu olarak yer alır. Bicen olarak da telaffuz edilir. Yine Acem'lerin en ünlü kahraman simalarından birisidir. *Şehnâme*'deki en heyecanlı hikâyelerden birisi de onun başından geçer. Efrâsiyâb'ın kızı olan Menîje'yi⁵⁷ görüp ona karşı sevgi besler ve duyguları karşılık bulur. Bunu duyan Efrâsiyâb onu bir kuyuda hapseder. Rüstem tacir kılığında gelip onu kurtarır. Divân edebiyatında da pek çok şair kuyu mazmunu üzerinden Bîjen'e telmihlerde bulunur. *Lûgat-ı Şehnâme*'de de başından geçen bu macerası özetlenir;

Rüstem'in kızından Gîv ibn-i Gûderz oğludur. Bicen dahı dinür. Efrâsiyâb kızı Menîje'ye bir şikârgâh'da görmek ile 'âşık oldu. Kız dahı aña mâil olup sarâyında pinhân eyledi. Efrâsiyâb haberdâr olup kuyıda yedi yıl habs eyledi. Rüstem tâcir şûretinde Efrâsiyâb'ın dârü'l-mülküne gelüb Menîje imdâdı ile kuyıdan ihrâc eyleyüb Menîje ile İrân-zemîne götürdi. (s.64- Bîjen)

2.4.5. Cem/Cemşîd

Tehmûres'in oğlu olduğu bilinir. Çok güçlü bir padişahlık yaşamıştır. Devleri çalıştırdığı ve hanlar, hamamlar, saraylar yaptırmıştır. Birçok şeyin mucididir. Bu güçlü krallığı Tanrılık iddiasından sonra halkın ona yüz çevirmesiyle yavaş yavaş sönmesine neden olur. Dahhak'ın onu testereyle kestiği bilinmesine karşın *Lûgat-ı Şehnâme*'de ondan kaçtığını ve yüz yıl boyunca dünyayı dolaştıktan sonra helak olduğunu bildirir;

Rabi'-i Selâtîn-i Pişdâdiyân'dur. Bir pâdişâh-ı meşhûrdur. İbn-i Enucihân birâder-i Tahmûreş ibn-i Hüşeng ibn-i Siyâmek ibn-i Keyûmers'dür. Cem ismi ve şîd laqabıdır. Şîd güneşdür. Yüzi nûrânî ve şabîh olmağla güneş ismiyle mülekķab oldu. Yediyüz yıl pâdişâh oldu. Tañrılık da'vâsın idüp kendine 'ibâdet itmek emreyledi. Dahhak üzerine musallaḫ olup salṭanatdan cüdâ düşüb kaçtı. Yüz yıl eṭrâf-ı cihânı seyâḫatden soñra helâk oldu. (s.90-Cemşîd)

⁵⁷ Menîje ismi doğu ve güneydoğu bölgelerinde hala kullanılmaya devam eden bir kadın ismidir.

2.4.6. Dahhâk

Cemşîd döneminde yaşamış ve onun Kız kardeşinin oğlu olarak geçer fakat farklı kaynaklarda Arap soyundan geldiği de söylenir. Dahhâk kötülük ve zalimlik kelimeleriyle özdeşleşmiştir. Omuzlarını şeytanın öpmesiyle birlikte her iki omzundan yılan başı çıkmıştır. Rivayete göre bu yılanlar insan beyinleri ile beslenir. *Dahhâk*'ın mutfağında çalışan Ermâil ve Kermâil her gün Dahhâk'ın getirdiği iki kişiden birini salıp birisini Dahhâk'ın yılanlarına kurban ederdi.

Sözlükte Keyûmers neslinden olduğuna ve *Nizâmü't-tevârîh* eserinde Arap soyundan geldiğine değinilerek şahit gösterilmiştir. Dahhâk'ın üzerine yürüyen *Demirci Kâve* onu helak eder. Daha sonrasında Ferîdûn padişah olur. Kâve ile ilgili de çeşitli görüşler vardır. Dahhâk'ı onun değil Ferîdûn'un öldürdüğü de kaynaklarda geçer.⁵⁸ Sözlükte Dahhâk madde başında genel olarak bu konuları kapsayan bir tanıtım vardır;

Hâmis-i Selâtin-i Pîşdâdiyân'dur. Siyâmek ibn-i Keyûmers neslindendir ve bir rivâyetde hâherzâde-i Cemşîd'dür. Aşlı dehâkdur ta'rîb ile dahhâk oldu nite ki şadr-ı kitâbda şerh olundu ve Nizâmü't-tevârîh'de Şeddâd ibn 'Âd berâr-zâdesidir diyüp 'Arab'dan olduğuna cezm itmişdür. Biñ sene pâdişâh oldu. Gâyet zâlim ve sitemkâr idi. Şeytân 'aliyü'l-lehzi ve'n-nekâr iki omuzını bûs etmekle her birisinde ilân başı şeklinde bir nesne peydâ oldu. Zâr ve nezâr olup mağz-ı âdemîden gayrı teskîn virir nesne bulunmamağla her gün iki kimsene katl idüp mağzlarını anlara tılâ iderdi ve bir rivâyetde seraâtandan peydâ oldu. Halk andan müteneffir ve müte'accir olmuş idi. Bu sebebden aña ejdehâ dinildi. Âhirü'l-ümera Kâve nâm bir âhengir-i İsfâhânî oğlını bu emr için helâk eyledi. Kâve-i mezkûr oğlu Kâren ile üzerine hürûc idüp hâtır-perişân ve remîde olanları yanına cem'idüp dahhâk'ı Kudûs-ü şerîfde tutub helâk eyledi ve Ferîdûn'ı pâdişâh eyledi. (s.177- Dehhâk)

2.4.7. Dârâ

Keyâniyân'ların dokuzuncusu olarak geçer. On dört yıllık bir padişahlık dönemi olmasına karşın meşhur bir padişaktır. İskender'e karşı savaştığı bilinir. *Lügat-ı Şehnâme*'de bu savaşta katlolunduğu belirtilir;

⁵⁸ Ritter, *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi*, 53.

Tās‘i-i mülük-ı Keyāniyān’dür. İbn-i Dārāb bîn Behmen ibn-i İsfendiyār’dür on dört yıl pādīşāh oldı. İskender cenginde qatl olundı. Qışşası meşhûrdur. – Ve daştenden şīga-yı mübālağa tütici ve hafız idici ma‘nāsına da gelür. (s.109- Dârâ)

Dârâ divan edebiyatında padişahlık mefhûmu ile birlikte anılmıştır;⁵⁹

Redd olmaz o leblerden olan turma du‘â kıl

Dârâ-yı cihân Şâh-ı Ferîdûn-fere cânâ” (g.1-b.8)

Örnekte Dârâ adı cihân kelimesi ile birlikte anılarak onun padişahlığına da bir telmihte bulunulmuştur.

2.4.8. Dârâb

Hümây’ın öz babası Behmen’den olan oğludur. Behmen’in ölümünden sonra, Hümây vasiyet üzerine padişah olmuştur. Babasından olan oğlunu utancından deryaya bırakır. Çocuğu bulanlar onu suda bulduklarından ötürü adını Dârâb koyarlar. Dârâb’ın askeri yetenekleri duyulunca, annesi onun, suya bıraktığı oğlu olduğunu düşünür ve saltanatı ona bırakır. Sözlükte de Dârâb tanıtılırken hikâyesi de verilir;

Dārâ-yı mezkûruñ pederidür vâlideşi Hümây bint-i Behmen’dür. Kendi pederinden Dārâb’a hâmile iken Behmen helâk oldı. Hümây pederi vasiyyeti ile pādīşāh oldı. Vaz‘-ı hâmil idicek hubb-ı saltanat kendine gâlib olup oğlını bir şandûka koyub deryâya bıraktı. Bir gazer şu kenarında iken ol şandûkı görüb içinden oğlânı aldı. Şuda bulmağla ismini dārâb kodı. Hadd-ı Bulûğ’a geldikde ol gâzeriñ şan‘atına ser-fürû itmeyüb silâh idmânına meşgûl oldı. Vâlideşi Hümây bir ‘askerî ki Rûm cengine göndermiş idi. Dārâb anlara münazzim oldu. Ba‘de’l-rücû‘ ol ‘askeriñ serdârı Dārâb’dan müşâhede itdügi bahâdırılığın hümây’a takrîr itdigde âhvâlini tefeñhûs idüp oğlu olduğunu muhâkkağ bildikden soñra saltanatı aña tevîz eyledi. Cümle selâtin-i cihân aña râm oldı. Fîlkûs-ı Rûmî kızın alup gündedehan olmağla yine pederine irsâl eyledi. Ol kız Dārâb’dan İskender’e hâmil idi. Vaz‘-ı hâmilden soñra Fîlkûs oğlumdur didi Dārâb on iki yıl pādīşāh olduğdan soñra Dārâ nâm oğlını velî‘ahd eyledi. (s.109-Dârâb)

⁵⁹ Küçük, *Bakî Divanı*, 102.

2.4.9. Efrâsiyâb

Efrâsiyâb on iki yıl tahtta kalmıştır. Gerçek adının Türk'lerin hakanı Alp Er Tunga olduğu ve İrân'lıların ona Efrâsiyâb adını verdikleri kaynaklarda geçer.⁶⁰ *Lügat-ı Şehnâme*'de soy bilgisi verilmeden sonra Keyhüsrev tarafından öldürüldüğü belirtilir;

İbn-i Peşeng İbn-i Zâdşem ibn-i Tūr ibn-i Ferīdūn'dur. Pādīšāh-ı Tūrān-zemīndür. Nūder'i katl itdikden soñra on iki yıl İrān-zemīne mutaşarrıf oldu. Zāl ibn-i Sām anı memleketden sürüb Zav ibn-i Tahmāsb'ı pādīšāh eyledi āhirü'l-ümera Keyhüsrev elinde helāk oldu. (s.33- Efrâsiyâb)

2.4.10. Ehrimen

Şehnâme'de daha çok şeytan, iblis ve dev olarak geçer. Kötülüğün sembolüdür. Birden fazla Ehrimen olabilir. İyi bir dünya düzeninin zıttına mukabil gelir. Edebi metinlerin çoğunda bu ifade yer alır ve genelinde kötülüğü temsil eder. *Lügat-ı Şehnâme*'de de bu manada bir açıklama getirilmiştir ve bu açıklama fazla uzun tutulmayıp yazılış şekilleri ile ilgili bilgiler verilmiştir;

Div ve iblis ve şeytāndur. (s.47- Ehrimen)

2.4.11. Hûşeng

Siyâmek'in oğludur. Daha çok adil ve kudretiyle tanınır. Demiri keşfeder ve başına tac eden ilk padişaktır. Demiri keşfetmesinin yanı sıra ateşi ve ekip biçmeyi de insanlara o öğretir. *Lügat-ı Şehnâme*'de de bu özellikleri sıralanır ve ayrıca Sûs ve Bâbil şehirlerini de onun kurduğunu belirtir;

Sānī-yi mülūk-ı Pişdādiyān'dur. İbn-i Siyāmek ibn-i Keyūmers'dur. Hūşmend ve 'ādil olmağla hūşeng ile tesmiye olundı ve gāyet-i ma' deletinden Pişdād ile mülakkaab oldu ve mā ba' dında olan Selāṭīn aña nisbet olunub Pişdādiyān dinildi ve 'ilm-i hikmetde cāvidān Hired anıñ telifidür. Kırk yıl pādīšāhlık eyledi. Şehr-i Sūs ve şehr-i Bābil anıñ bināsıdur ve ibtidā-yı silāḥ ve demiri peydā iden ve başına tāt-ı şāhı vāz' iden budur ve ḥazret-i İdrīs 'aleyhis'selām anıñ 'aşrında irsāl olundı. (s.266-Hūşen)

⁶⁰ Şişman ve Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 145.

2.4.12. İsfendiyâr

İsfendiyâr, Rüstem ile olan savaşı ile tanınır. Babasının ona saltanatı devretmesi karşılığında Rüstem'i öldürmesi gerekmektedir. Çocukluğunda Hekim Zerdüş'tun onu hikmetli bir su ile yıkadığından dolayı ona silahlar tesir etmezdi. Çatal temreni ile Rüstem'in gözünü oyarak öldürmüştür. İkisnin arasındaki mücadele hayli meşhurdur. *Lügat-ı Şehnâme*'de de bu olaylar anlatılarak İsfendiyâr tanıtılır;

İbn-i Guştāsb İbn-i Luhrāsb'dur. Şecā'atde mānendi Rüstem idi. Luhrāsb saltanatı oğlu Güştāsb'a verdikten sonra Belğe varup anda i' bādete meşgūl oldı. Güştāsb dahı İştāhr'a Zend okumağā varıcağ, Ercāsb pādīšāh-ı Tūrān-zemīn, fırsatı gānīmet bilüp ilğār ile Belğ'e gelüb Luhrāsb'ı katl idüp İsfendiyār hemşīrelerin esir eyledi. İsfendiyār heftḥān yolundan Rūyīndize varup tüccār şeklinde şehre girüb Ercāsb'ı katl idüp hemşīrelerin ḥalāş eyledi. Pederinden saltanatı taleb etdikde Rüstem'iñ bize iṭā'ati yokdur, eger benim dergāhıma anı muḳayyed getirseñ saña saltanatı ferāğat iderüm diyü bu edā-ı ḥıdmete ta'lik eyledi. Ol dahı Zābulistān'a varup Rüstem ile 'azīm muḥārebe eyledi. Bir birine zafer bulmadılar. Hekīm Zerdüş İsfendiyār'ı tıfl iken bir nevi' āb-ı hikmet ile yıkamak ile gevdesine ašlā silāḥ te'sīr itmezdi ve'l-hezā Rūyīnten ile mülākḳet idi. Rüstem andan 'āciz ḳaldı. Āḫirü'l-ümera ilğun ağacından çatal demrenlü oğ ile gözlerine urub helāk eyledi. (s.40- İsfendiyâr)

2.4.13. İskender

İskender-i Zü'l-karneyn olarak tanınır. Bu görüş tartışmaya açık bir konudur. Bazı bilim adamları Zü'l-karneyn hakkında görüş ayrılıkları yaşamaktadır. Oğuz kağan olduğunu öne sürenlerin sayısı da az değildir. *Lügat-ı Şehnâme*'de de ye'cüc ve me'cüc seddini inşa eden İskender olarak bahsedilir;

'Aşīr-ı mülūk-ı Keyāniyān'dur ve āḫirleridür. Dārā ibn-i Dārāb ibn-i Behmen İbn-i İsfendiyār biraderidür ve Zü'l-karneyn ile meşhūrdur ki sedd-i ye'cüc ve me'cücü eyledi. Biraderi Dārā'yı katl itdikden sonra İrān-zemīne mutaşarrıf oldı. On dört yıl pādīšāh oldı. (s.41-İskender)

2.4.14. Keyhüsrev

Siyâvuş'un oğludur. *Şehnâme*'de daha çok Efrâsiyâb ile olan mücadeleleri anlatılır. Firengîs, Keyhüsrev'e hamile iken Rüstem ona işkenceler eder ve Keyhüsrev'i de öldürmek ister ancak Keyhüsrev doğar ve validesiyle birlikte İrân'a gider. *Lügat-ı Şehnâme*'de bu olaylar ile birlikte kaç yıl padişahlık yaptığından, Efrâsiyâb ile mücadelelerinden ve sonunun nasıl olduğundan bahseder;

Şālīs-i selāṭīn-i Keyāniyān'dur. İbn-i Siyāvuş ibn-i Keykāvus'dur. Ve vālidesi Firengīs bint-i Efrāsiyāb'dur. Pederi ḡatlinden dört ay soñra mütevellid oldı. Ḥadd-ı bulūḡa vāşıl olıcaḡ Gīv ibn-i Gūderz-i İşfāhānī Tūrān-zemīne varup Keyḡüsrev vālidesiyle İrān-zemīne getürdi. Keykāvus ol vaḡitde pīr ve ‘āciz olmaḡla salṭanatı aña tefvīz eyledi. ‘Ammīsī Ferībrizi Ṭūs-ı Nūder ile Efrāsiyāb muḡārebesine irsāl idüp Efrāsiyāb'a muḡāvemet itmemek ile kendi bizzāt cengine varup Efrāsiyāb'ı münhazım eyledi. Āḡirü'l-ümera Efrāsiyāb'ı Āzerbāycān'da birāderi Gerşiyuz ile dār-ı fenāya irsāl eyledi. Bundan soñra altmış yıl pādīşāhlık idüp ba‘dehu Luhrāsb ibn-i Ervend'i veli‘ahd idüp salṭanatı aña virdi ve Belḡ'e varup helāk olunca anda iḡāmet eyledi ve bir rivāyetde cümle İrānī pehlivālar ile illā Zāl ve Rüstem ve Gūderz Kūh-ı Gīlūye semtine varup anda berf ve tipi ile helāk oldılar. (s.211-Keyhüsrev)

2.4.15. Keykāvûs

Keykubād'ın oğludur. Padişahlığının gücünü göstermek için Mâzenderân'a gidip cinler ve devlere karşı savaşmıştır. Burada esir düştüğünde onu kurtarmaya Rüstem gelir. Daha sonra tahtının göklerde olmasına karar vererek kuşlar yardımıyla tahtını göğe doğru uçurmuştur. Kuşlar halsiz düşünce tepe-taklak ormana düşer ve burada da onu yine Rüstem kurtarır. *Lügat-ı Şehnâme*'de de bu olaylar çevresinde tanıtılarak, padişahlık süresi hakkında bilgiler verilmiştir;

İbn-i Ḳubād ve bir rivāyetde oḡlınıñ oḡlıdur ve bir rivāyetde ḡarındāşı oḡlıdur. Beher ḡāl şānī-yi mülūk-ı Keyāniyān'dur. Yüz elli yıl pādīşāh oldı. Ḳābūs, kāvus mu‘arrebidür. ‘Aşrında enbiyādan Ḥazret-i Süleymān ibn-i Dāvud ve Loḡmān-ı Ḥekīm idi. Mâzenderānda giriftār olup Rüstem anı ḡalāş eyledi. Bir def‘a dahı berber zemīn pādīşāhı anı giriftār eyledi yine Rüstem leşker götürüb Rūm ve Şām ve Mışır pādīşāhlarıyla ceng idüp anları ḡatliden soñra berber zemīne vārdı ve Key-kāvus'ı ḡurtarub

taht-gāhından getürtdi. Keykāvus dahı aña mükāfāt yüzünden hemşiresi mihrnāz'ı aña virüb emirü'l -ümerā hıṭābından terakḳi idüp pādīşāhlık ile hıṭāb itdi. (s.205-Keykāvūs)

2.4.16. Keykubād

Zāb'ın oğludur. Genellikle güçlü saltanatı ve adaleti ile tanınır. Padişahlığını Efrāsiyāb'ı yenerek elde etmiştir. *Lügat-ı Şehnâme*'de de soy bilgilerinden tahta geçme hikâyesinden ve aynı asırda yaşamış olan çağdaşı peygamberlerden bilgiler verir;

Evvel Selātīn-i Keyyāniyāndur. İbn-i Zāb ibn-i Zev ibn-i Ṭahmasb ibn-i Minūcehr ibn-i Mişḫūr ibn-i Ferīdūn'dur. Efrāsiyāb İrān'a müstevlī iken Zāl ve Rüstem i'āneti ile Keyḳubād pādīşāh olup İrān'ı Efrāsiyāb'dan istiḥlāş itdüler ve Rüstem'i emirü'l-ümerā ve cihān-pehlivān eyledi ve İsfahān'ı dārū'l-mülk idüp yüz yıl pādīşāh oldı. 'Asrında enbiyādan Hızkıl ve İlyās ve Elyesa' ve İsmoīl 'aleyhisselām mevcūd idi. (s.201.-Keykubād)

2.4.17. Rüstem

Keykubād döneminden Keyhüsrev döneminin sonuna kadar yaşamıştır. Babası gibi o da İran ordusu için savaşır. Gücü ve kuvveti ile anılır. İran ordusunun ihtiyacı olduğu her zaman, *Rüstem* yardım eder. Özel giysileri ve savaş aletleri ile süper güçleri olan bir savaşçıdır. İsfendiyâr tarafından öldürülmüştür. Öldürülmesi hikâyesi, İsfendiyâr maddesinde açıklanmıştır. *Lügat-ı Şehnâme*'de soy bilgileriyle birlikte kaç yıl yaşadığı ve tasarrufundaki yerler hakkında açıklamalar yapılmıştır;

İbn-i Dastān ibn-i Sām ibn-i Nerīmān ibn-i Gūrneg birāder-i Gūrşāsb ibn-i Ejreṭ ibn-i Şam ibn-i Ṭurek ibn-i Şīdest ibn-i Tūj ibn-i Cemşīd'dür. Keyḳubād 'asrından Keyḫüsrev' iñ āḫir müddetine dek cihān-pehlivān ve emirü'l-ümera idi. Zābulistān ve Nīmrūz anıñ taşarrufunda idi. Ve ile'l-ān evlādı ve zürriyyeti taşarrufundadır. 'Acem pādīşāhına tābi'dür. Anlara melik ta' bīr olunur. Rüstem yüz yıla ḳarīb yaşadı nite ki bu beyitte Rüstem lisānından İsfendiyār'a hıṭābda vāḳi'dür; (132- Rüstem)

2.5. ALETLER

Şehnâme, İrān edebiyatının dünya sahasındaki en önemli seslerinden birisidir. Her toplumun kendi kültürünü, yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, efsanelerini yansıtan

eserleri vardır. İran toplumu için *Şehnâme*, bunların başında gelir. Her eser toplum ile ilgili dönemi hakkında bilgiler verir. *Şehnâme*'de toplumu yansıtan bir ayna görevi görmektedir. Bu başlık altında *Lügat-ı Şehnâme*'de geçen aletler dönemden hareketle incelenecektir.

2.5.1. Sipâr

Kelimenin birçok alet ismi olarak geçtiği görülmektedir. Bunlardan birisi Arapça'daki mihrâs denilen pulluk alettir. Sözlükte saban olarak Türkçe anlamı verilir. Daha sonra bu anlamı içerisinde barındıran bir beyit şahit verilir;

Kesr-i sîn ve bā-yı Fārsī ile üç ma'nāsı vardır. Biri şabān demiridür ki anîla yir sôkilür. 'Arabî'de Mihrâş dinür;

چو این راه دشوار و این کوهسار

(s.154-b.1423) بزیر پی اسب من شد سپار

Bu kelimenin bir başka anlamı ise üzüm sıkmak için kullanılan tekne biçimindeki alettir. İçerisine üzüm konulup ayak ile basarak suyunu çıkarırlar. Hem pekmez hem de şarap yapımında kullanılan bir alettir. Günümüzde hala bu iş için kullanılan üzüm sıkma tekneleri mevcuttur. Sözlükte ikinci bir anlamı olan bu kelimeyi açıklarken şahit beyit olarak Latîfî'yi verir;

–Şānī üzüm şıkacaķ âletdür. Gerek yaşı tekne gibi nesne olsun ki içinde üzümü koyub āyāğla başarlar nite ki Latîfî buyurur;

کجا یكدانه پرورد دیرند

(s.154-b.1424) که زیر پا نکرد اندر سپاری

Sipâr kelimesinin üçüncü bir anlamı olarak sözlükte mengene aleti olduğu belirtilir ve bir örnek beyit şahit olarak verilir;

Gerek mengene gibi nesne içinde sıkıla ki aña çerhişt dinür. Şems-i Faḥrî buyurur;

پرست ساغر لاله زیاده صهبا

(s.154-b.1425) ندیده زنج قرابه نخورده زخم سپار

Sipâr madde başının verilen son anlamı ise bir ev eşyası aleti ismi olduğudur;

–*Şādīṣ ālāt-ı ḥāne metā‘ü'l-beyt ma‘nāsınadur nite ki Ferruḥī buyurur; (1426)*

بهانه جوید بر مال خویش و نعمت خویش

کزین مرا چه نخیله وزان مرا چه سپار (s.154-b.1426)

2.5.2. Surgîn

Boynuzdan yapılan bir borudur ki bu boru genellikle savaş meydanlarında çalınır. *Lügat-ı Şehnâme*'de bir zurna cinsi olduğu belirtilir ve boynuzdan yapıldığını söyler;

Ḍamm ile boynuzdan olur bir nev‘i žūrñādur. Cengde isti‘māl olunur;

بر امد خروشدن کره نای

دم نای سرغین و هندی درای (s.159-b.1479)

Bir savaş çalgısı olan bu aletin surgîne-nây olarak da adlandırıldığı belirtilir ve Esedî'den bir beyit verilir;

Surgîne-nây dahı dinür. Esedî buyurur;

ازان چار صد را پیردهسرای

زدندی ززر کوس و سرغینه نای (s.159-b.1480)

2.5.3. Taberhûn

Kelimenin asıl anlamı bir ağaç cinsidir ve kızsöğüt ağacına verilmiş bir addır. Avcıların kullandıkları bir kuş avlama aletinin de ismidür. Avcılar bu av aletini bu ağaçtan yaptıklarından dolayı aynı isim ile anılmıştır. Sözlükte nasıl kullanıldığı da belirtilerek, sonrasında şahit beyit verilir;

–*Şānī bir nev‘i ālet-i şikārdur. Mezkūr ağacdan üç degnek bir demir ḥalka ile bend olunub kuş sürüsüne atılır. Ol ağacdan olmağla ismi ile müsemma oldu. Nizāmī buyurur;*

طبرزد دهم چون شوم ابخیز

طبرخون زرم چون کنم غمزه تیز (s.180-b.1717)

2.5.4. Gâv-dum

Savaş aleti olarak kullanılan boru ismidür. Bu boru sığır kuyruğuna benzemektedir. *Burhân-ı Katı*'da bu sesi duyanların kulaklarının tutulduğundan ve mucidinin İsfendiyâr olduğu belirtilir.⁶¹ *Lügat-ı Şehnâme*'de hangi maddeden yapıldığına ve Arapça'daki karşılıklarına değinildikten sonra şahit beyit gösterilmiştir;

Şıgır kuyruğı şeklinde tuncdan olan borudur ki 'Arabî'de bûk ve nefîr dinür.

سپیده چوزد نای رویینه خم

خروش امد ناله گاودم (s.222-b.2188)

2.5.5. Âgec

Başında çengel şeklinde eğri bir demir bulunan, sapı ağaçtan yapılan bir denizci aletidir. Buz çekmek veya savaş anında karşı taraftaki düşman gemilerine atıp onu çekmek için kullanılır. *Lügat-ı Şehnâme*'de yine bu anlam üzerinde durularak tarifi ve kullanım amacı açıklanır;

AGEC (اگج) Medd-i hemze ve feth-i kef-i Farsî ile bir ağacdır ki başında egri demür olur. Anıñla buz çekerler ve gemicileriñ âlet-i ħarbidür. Düşmen gemisine atub anıñla çekerler. Qanca didükleri âletdir;

بجستند تاراج ورشیشرا

باگج گرفتند کشتیش را (s.34-b.47)

⁶¹ Mürsel Öztürk ve Derya Örs, *Burhân-ı Katı*, (İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 266.

2.5.6. Şîbûr

Savaşta kullanılan bir borudur. Bu tür savaş borularının *Lûgat-ı Şehnâme*'de çokça geçtiği görülür. Daha önce verdiğimiz örnekte olduğu gibi gâv-dum benzeri bir alettir;

ŞÎBÛR (شیبور) Kesr-i şîn ve damm-ı bâ-yı 'Arabî'yle bir nev'î ceng borusudur;

ببستند بر پیل رویینه خم

دمیند شیبور با گاو دم (s.167-b.1580)

2.6. ARKAİK UNSURLAR

Arkaik kelimesi Fransızca kökenli bir kelime olup aslı “archaïque”dir. TDK arkaik kelimesini iki anlama gelecek şekilde açıklamıştır. Birincisi güzel sanatlarda klasik çağ öncesinden kalan. İkincisi ise; konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan (eski söz veya deyim). *Lûgat-ı Şehnâme*'de de bazı arkaik unsurların mevcuttur. Bu arkaik unsurlar günümüzde kullanılmayan veya eserin yazıldığı dönemdeki anlamıyla bugün kullandığımız anlamı arasında bazı farklılıklar olabilir. Türk dili ve türkoloji için, arkaik unsurların tespiti ve kullanım alanlarının belirlenmesi üzerinde durulması gereken bir husustur. Dil, yaşayan ve gelişen bir varlıktır. Bu durumda kendi içerisinde hem değişmelere hem de yeni kelimeleri kendi içerisinde sindirmesi de doğaldır. Bu durumdan kaynaklı olarak kullanımdan düşen veya anlam kaymasına uğramış sözler ve deyimlerin tespiti bu başlık altında incelenecektir.

2.6.1. Kilinder

Tarama sözlüğünde; kilindir, [kilindür] olarak geçer ve Yunanca kilindros sözcüğünden geldiği belirtilir.⁶² Anlamı küçük testi, emzikli su kabı olarak geçer.

Lûgat-ı Şehnâme'de ise kilinder olarak kullanılmıştır. Bülbüle denilen şarap testisinin anlamı verilirken Türkçe'deki anlamı da verilmiştir;

⁶² Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 152.

BÜLBÜL (بلبل) Ma‘rūf tayr-ı me‘nūsdur. – Ve bülbüle didükleri zarf-ı şarāb ma‘nāsına da gelür ki Türki’de kilinder dinür;

تو ای میگسار می زاولی

بپیمای تا سر یکی بلبل (s.60-b.344)

2.6.2. Yelmek

Tarama sözlüğü’nde; yelmek – yilmek – yopurmak – yilmek, yelüp yortmak, koşup durmak. Anlamlarına geldiği belirtilir.⁶³ Genellikle koşmak manasına gelir.

Lügat-ı Şehnâme’de de bu anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. “*Tâzîd*” madde başının açıklanmasında kullanılmıştır;

TÂZÎD (تازید) Tâzîdenden fi‘il-i mâzîdür. Yeldi yügürdi, ma‘nāsına;

چو بشنید بیرون از انجا برفت

سوی چاره خویش تازید تفت (s.82-b.604)

Yine bu madde başı açıklamasında verilen “*yügürdi*” kelimesi de bugün kullanımdan düşen arkaik bir kelimedir. Yügürmek fiili de koşmak manasına kullanılmıştır.

2.6.3. İrte Yıldızı

Tarama sözlüğü’nde “irte yıldızı – irte ılduzu – irte ıldızı” gibi kullanımlarının olduğu belirtilir.⁶⁴ Sabahları ilk görülen yıldızdır ve çoban yıldızı da denilmektedir. Bir başka adlandırılma olarak kervan-kıran da denilir.

Lügat-ı Şehnâme’de “şebâheng” madde başının açıklanmasında belirtilir. Türkçe’de irte yıldızı ve kervan-kıran olarak kullanıldığını belirtir. Arapça’daki kullanımı da verilmiştir;

⁶³ A.g.e, 254.

⁶⁴ A.g.e, 129.

ŞEBĀHENG (شبهانگ) Īrte yıldızı, kārṽān-ḵīrān ma‘nāsına ki ‘Arabī’de tārīḵ dinür. Ḥaḳīḳatde bir yıldızdır ki ‘Arabī’de şī’rī dinür;

چو يك نيمه از تيره شب در گذشت

شبهانگ بر چرخ گردان بگشت (s.169-b.1604)

2.6.4. Ebu Cehil Karpuzu

Bilimsel adı “*citrullus colocynthis*”dir. Kendiliğinden yetişen bir yabani otdur. Anadoluda yaban kavunu, acı hıyar gibi isimler de verilir. Olgunlaştığında koparak havaya fıskırır bu da tohumlama yapmasına neden olur. Tadının acı ve kötü olmasından dolayı Ebu Cehil karpuzu denmektedir.

Lügat-ı Şehnâme’de “kebest” madde bailiği açıklanırken bu isim verilir. Bunun yanında bu bitkiye Arapça’da hanzal ismi verildiği de belirtilmiştir;

KEBEST (كبت) Feth-i kāf ve bā-yı ‘Arabī’yle acı bir otdur. Ve inde’l-ba‘z hanzaldır ki Türkide Ebū Cehil karpūzına dinür;

چرا کشت باید درختی بدست

که بارش بود و بیخش کبت (s.198-b.1913)

2.6.5. Kesmük

Köpeklerin boynuna bağladıkları ağaç parçasına Türkçe’de verilen isimdir. *Tarama Sözlüğü*’nde birkaç anlama gelmekle birlikte bu anlamda kullanılan tarif; ağaçtan yapılan köpek tasmaıdır.⁶⁵ Lügatte “res” madde başlığında anlamları sıralandıktan sonra bu manadaki Türkçe karşılığı verilmiştir;

⁶⁵ A.g.e, 147.

RES (رس) Damm-ı rā ile ḥarīṣ ve ekūl ve gelu-bende ma‘nāsınadır.

Sācūr it boynuna bāḡladuḡları ağac pāresidir ki Türkide kesmük dinür.

2.6.6. Kağşak

Tarama Sözlüğü’nde; “parçaları gevşeyip dağılacak hale gelmek”⁶⁶ manasına geldiği belirtilmektedir. *Lügat-ı Şehnâme*’de de duvar kelimesi ile birlikte kullanılarak bu manada söylenmiştir. Ruştî madde başında ruşt kelimesine anlam olarak, kağşak duvar demiştir. Buradan hareketle kağşak duvar yıkılmaya yüz tutmuş gibi bir anlama gelmektedir;

RUŞTÎ (رشتی) Damm-ı rā ile ḥarāb eylemek ve ifsād ma‘nāsınadır;

کسی را نمائد که رشتی کند

(s.135-b.1207) و گر با ن ژندی درشتی کند

Āḡirindeki yā maşdariyyedür. Ruşt ḡağşāḡ dīvārdur ki köhnelikden düşmek üzeredir nite ki Farālāwī buyurur;

چون نباشد بنای خانه درست

(s.135-b.1208) بی گمانی که زیر رشت اید

2.6.7. Yavşan

Bir çeşit ottur. *Tarama Sözlüğü*’nde “Eskiden mide hastalıklarında ilaç olarak kullanılmış acı bir ot, veronika.” olarak geçer.⁶⁷ *Lügat-ı Şehnâme*’de dermene madde başı açıklanırken bu otun Türkçe’deki karşılığı verilmiştir;

⁶⁶ A.g.e, 134.

⁶⁷ A.g.e, 251.

DERMENE (درمنه) Kesr-i dāl ve feth-i rā ve sükūn-ı mīmle yavşan otudur ki ‘Arabî’de şîh dinür. Feth-i dāl ve sükūn-ı rā ve feth-i mīmle de lügatdur;

بکرديم تاراج گنج وبنه

(s.122-b.1053) به ايران نه هشتيم جز درمند

2.6.8. Yağrın Küreği

*Tarama Sözlüğü’nde yağrın; “sırt, sırtın yukarı kürek kısmı” olarak geçer.*⁶⁸ Yağrın küreği ise kürek kemiği manasına gelmektedir. Şâne kelimesinin dört manası olduğu söyleyip bu manalardan biri olan yağrın küreğini örnek olarak verir;

ŞĀNE (شانه) Tarākdır. Şānīdenden me’ḥūz ism-i āletdir. – Ve ṭavār qaşāğısı ma’nāsına da gelür nite ki Mollā-yı Rūm buyurur;

گفت بستان شانه پشت خر بخار

(s.174-b.1678) گفت لا حول ای پدر شرمی بدار

–Ve yabā ma’nāsına da gelür ki aniñla ġalle şavururlar. – Bundan ġayrı iki ma’nāsı dahı vardır biri bāl kırsı ma’nāsınadır. Hāḳānī buyurur;

زانکه چون نخل این بنا را خود مهندس بود شاه

(s.174-b.1679) اب چون ایینه شانه انگبین گشت از صفا

–Şānī yağrın küreği ma’nāsına Enverī buyurur;

زیر طوق تو گردن شب وروز

(s.174-b.1680) لوح داغ تو شانه دد و دام

2.6.9. Sağrı-Uca

Tarama Sözlüğü’nde “oturak yeri, kış, sağrı”⁶⁹ olarak açıklanır. Lügat-ı Şehnâme’de de bu maya gelecek şekilde surîñ madde başında açıklanmıştır;

⁶⁸ Ag.e, 242.

⁶⁹ A.g.e, 228.

SURĪN (سرین) Damm-ı sîn ile şağrı ve kifldür. Tūrki'de uca dinür;

یکی خشت زد بر سرین قباد

(s.159-b.1488) که بند کمرگاه او برگشاد

2.6.10. Sokranmak

Tdk Güncel Türkçe Sözlüğü'nde; “söylenmek, homurdamak” manasına geldiği belirtilmiştir. *Lügat-ı Şehnâme*'de “jekîd” madde başlığı açıklanırken gayz eylemek (hiddetlenmek) ve eleminden dolayı sokranmak manasına geldiği belirtilir. Burada da söylenmek ve homurdamak manasına kullanılmıştır;

JEKĪD (ژکید) Fi' il-i māzīdūr, jekīden maşdarıdır. Ġayz eylemek ve eleminden kendi kendine söylemek ve şokrānmaḵ ma' nāsınadır;

بگفت این و تیغ از میان بر کشید

(s.145-b.1315) زخون سیاوش فراوان ژکید

2.6.11. Çalkoyun

Tarama Sözlüğü'nde; “sırtüstü”⁷⁰ manasına gelmektedir. *Lügat-ı Şehnâme*'de de bu anlam kendi korumakla birlikte sırtüstü yatmak manasına geldiği belirtilir. Bu da anlamı biraz daha açmış ve perçinlemiştir. Sitân madde başlığında açıklanmıştır;

SĪTĀN (ستان) Sitāden kelimesinden fi' il-i emrdür. Al ma' nāsına. – Zamanla mekân beyninde zarf-ı müsterek dahı gelür. Tābistān gibi. – Ve çālkoyun ma' nāsına da gelür ki arka üstüne yatmaḵdur. Enverī buyurur;

از زلزله حمله چنان خاک بجنبد

(s.159-b.1485) کز هر نشناسند نگوئرا و ستانرا

⁷⁰ A.g.e, 62.

2.7. ADETLER VE GELENEKLER

Her eser yazıldığı dönem ile ilgili bazı bilgiler verir. Bu insanın kendini toplumdan soyutlayarak yaşayamadığı içindir. Sosyal bir varlık olan insan konuştuğu sözde, şarkı ve türkülerde, yazdığı eserlerde o toplum ile ilgili adet ve geleneklere değinir.

Lügat-ı Şehnâme, Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinin sözlüğü olmakla, o eserin inanç, adet ve geleneklerini de içine alan bir sözlüktür. Bu yönüyle bakıldığında hem tarihe kaynaklık eden bir eser, hem de sosyoloji ve etnografik bir kaynaktır. Bu gibi özellikler eserin kıymetini belirlemede de bir öncül olabilir. Eser, o dönemin insanların giyim kuşamları, kadınların güzellik malzemeleri, dini inanç unsurları, bayramları, özel günleri ve toplumun yaşam normlarını da muhafaza etmektedir.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da İran sahasında yazılmış olan bu eserin başka kültürlerle de olan ilişkileri ve bu adet ve geleneklerin müşterek yansımalarıdır. Türk kültürüyle de ortak özellikler içerdiği görülmektedir. Firdevsî'nin düşünce yapısına bakıldığında bunun sıradanlık göstermediği düşünülebilir. Bunun sebebi ise eserlerindeki Türk-İran çekişmeleri olacaktır. B. Şişman ve M. Kuzubaş eserlerinde bu konuyla ilgili olarak şöyle der; “Her ne kadar *Şehnâme*'de, Türkler ve İranlılar şiddetli bir mücadele içerisinde görünseler de, iki toplumun adet, inanış ve geleneklerinde ortak yönler mevcuttur.”⁷¹ İncelememizin bu bölümünde *Lügat-ı Şehnâme*'nin inanç, adet ve gelenekleri örnekler ile açıklanacaktır.

2.7.1. Giyim

Dönemin giyim ve kuşamıyla ilgili de bilgiler veren *Lügât-ı Şehnâme*, savaşta giyilen giysiler ve kadınların giydiği giysiler hakkında daha çok bilgi verir. Bunlardan birisi “*jende*” denilen bir kıyafettir. Sözlükte bu kelime için parça parça yamalı olan, murakka' hırka denilir. Bir diğeri ise “*Sâre*”dir. Günümüzde hala kullanımı mevcut olan bir kadın giysisidir. Genellikle Hindistan'da kadınların kullanmakta olduğu bu giysi sözlükte bir ucunun bele başlandığı bir ucunun ise bağa tutturulduğu tarif için belirtilmiştir. Bu bilgiden sonra ise şahit beyit ile anlamın perçinlenmesi sağlanılır;

⁷¹ Şişman ve Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 113.

SĀRE (ساره) Šīn-i mu‘ceme ile de lügatdür bir çarşafdur ki zenān-ı Hind bir ucını belde bağlayub bir ucını başlarına bırağurlar;

زسر ساره هندوی بر گرفت

(s.162-b.1523) برهنهسر و دست بر گرفت

Bir diğer kıyafet türü ise savaşta kullanılan bir giysi olan “bebr”dir. Buna “bebr-i beyân” dahi denilir. Rüstem ile özdeşleşmiş bir giysidir. Genellikle savaşta gidiği bu kıyafet için sözlükte çeşitli bilgiler verilmektedir. Bu giysi için iki madde başı kullanılır bunlardan birisi bebr madde başlığıdır ve bir diğeri ise bebr-i beyândır. Rivayetler üzerine bazı kişilerin bu kıyafetin cennetten geldiğini söylediğini belirtir. Bazı rivayetlerde de dīv-i ekvân (dev mahlûku) derisinden olduğundan bahsedilir. Bağdâdî bunun yanı sıra Firdevsî’nin nasıl ele aldığını da belirterek, onun bu kıyafet için kaplan derisinden olduğuna inandığını görmekteyiz. Bebr madde başı için şu açıklama ve şahit beyitler verilir;

BEBR-İ BEYÂN (ببر بیان) Bir geyimdir ki Rüstem Cengde giyerdi;

تهمتن بپوشید ببر بیان

(s.64-b.377) نشست از بر اژدهای دمان

Bir rivāyetde aña cennetden geldi ve bir rivāyetde dīv-i ekvân derisindendür ve Firdevsî rivāyeti ile kaplān derisindendür nite ki taṣrīḥ eyledi;

یکی خام دارد زچرم پلنگ

بپوشد همی اندر اید بجنگ

زخفتان و جوشن فزون داندش

(s.64-b.378) همی نام ببر بیان خواندش

2.7.2. Bayram

Kayağını *Şehnâme*’den alan *Lügat-ı Şehnâme*, Firdevsî’nin olayları anlattığı dönemdeki bayramlara da değinmektedir. Daha çok islam öncesi Mecûsî inanışının hâkim olduğu bir devirdeki bayramlar konu edinilmektedir. Günümüz bayramlarından

farklı olan yönleri olmasıyla birlikte ortaklık eden yönleri de vardır. Bu ortaklık yönlerinin sebebi olarak; *Şehnâme*'nin 10. Yüzyılda yazılması ve hâkim kültürün İslamî kültür olduğu göz önüne alınırsa, Firdevsî'nin, yaşadığı kültürel coğrafyayı dikkate alarak, mümkün olduğu kadar İslamî öğeleri kullanmaya çalıştığı da söylenebilir.⁷² Böylelikle bayramların İslamî dönem öncesi ve sonrası olarak da birbiriyle karışmış özellikler gösterebilmektedir.

2.7.2.1. Mihrigân Bayramı

Dahhâk'ın zulümkâr bir padişah olarak *Şehnâme*'de yerini bulur. Falcıların da ön gördüğü üzere tahtı ondan alıp, onu helak edecek olan isim Feridûn'dur. Demirci Kave, Dahhâk'a son çocuğunu ona bağışlaması için huzuruna gider ve kızgınlıkla dışarıya çıkıp, Feridûn'a bu zulmü bitirmesi için yalvarır. Feridûn askerlerini de yanına alıp, Dahhâk'ı Demâvend Dağı'na haps ederek halkı kurtarır. Bu kurtuluş gününe ise Mihrigân bayramı denmiştir. Bu bayram günlerinde halk istediği gibi yer, içer ve eğlenir. *Lügat-ı Şehnâme*'de iki madde başında yer alır. Bunlardan biri “mihir” madde başıdır bir diğeri ise “mihrigân” madde başıdır;

MİHR (مهر) ... Mihrigân dahı ol yevm-i mezkûruñ ismidür. Mu'arrebî mihricândur. Ol günde Feridûn Dahhâk'a zafer bulub kûh-ı Demâvend'de ħabs itmesi vâkı' olmağın Fûrs-i cāhiliyyetde ol günü ve māba'dında olan beş günü dahı bayrām itdüler. Altıncı günü rām-ı rûz dimekle meşhûr idi ve 'Arabî'de mihricân-ı kebîr dinür.

2.7.2.2. Sede Bayramı

Bu bayram da *Şehnâme*'de zikredilmiştir. Behmen ayının onuncu gününde başlar. Halk bu bayram günü diğerlerinde de olduğu gibi eğlenir, yer ve içer. *Lügat-ı Şehnâme*'de bubayram için Keyûmers'in yüz evladı olduğundan bahsedilip, erkek evladının sayısı kız evladının sayısını geçince nurlu bir ateşin peyda olduğunu belirterek Mecûsî'lerin bu günü bayram olarak kutlamalarına sebep olmuştur;

⁷² Şişman ve Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, 114.

SEDE (سده) Feth-i sîn ile Mecûs'da bir 'iyddür vasat-ı şuhûr-ı şitâ olan Behmen mâhıñ onuncı güninde olur;

یکی جشن کرد ان شب و باده خورد

سده نام ان جشن فرخنده کرد (s.161-b.1507)

... Hâlâ şâd ile yazılır vech-i tesmiye budur ki Keyûmers'iñ yüz evlâdı olduḡda zekûrî inâşa tezvîc idüp ol günde nîrân-ı keşîre iḡrâḡ oldu. Mecûs ol günü 'iyd ittiḡâz eyledi.

2.7.3. Kadınlarda Güzellik Unsurları ve Süs

Kadınlar her dönemde güzellik ve şıklık için bazı mataryeller kullanmışlardır. Her kültürün kendine ait güzellik anlayışı olduğundan dolayı, kadınların güzellik anlayışlarından mütevellit bu malzemeler de değişiklik gösterebilmektedir. *Şehnâme*'yi kaynak olarak alan *Lûgat-ı Şehnâme* o dönemdeki bu unsurları da belirtmektedir. Bu unsurlar, dönemi ve güzellik anlayışının ne olduğunu anlayabilmekte önemli bir yere sahiptir. Bu başlık altında maddeler halinde tespit ettiğimiz güzellik unsurları açıklanacak ve lügatten örnekler verilecektir.

2.7.3.1. Gencâr

Kadınların yüzlerine sürdükleri bir çeşit günümüz allığıdır. O dönemde de yine kırmızı renkli allıkların kullanılmasından ve bu rengin çiçeklerden elde edilmesinden dolayı gülgüne de denmiştir. Buradan hareketle yüzyıllar öncesinde dahi bugünün kadınlarının güzellik anlayışlarıyla paralellik gösteren özellikler olduğunu söyleyebiliriz. *Lûgat-ı Şehnâme*'den örnek;

ĠENCÂR (غنچار) Feth-i ġayn ve sükûn-ı nûn ve cîm-i 'Arabî ile gülgûnedir ki ẓarılar yüzlerine sürerler;

فراوان زرویش ز غنچار رنگ

سرودی همی گفت بر نلای و چنگ (s.183-b.1746)

2.7.3.2. Her Heft

Kadınların süslenmek için kullandıkları yedi nesneye denir. Bu yüzden F. “heft” kelimesi ile isimlendirilir. Bu yedi nesne hinâ, vesme, gülgüne, isfidâc, zerek, gâliye ve sürme olarak sıralanır;

HER HEFT (هر هفت) *Düzen ve arâiş ve zîver ma‘nâsınadır. Aşılda cemâ‘at-ı nisâ bezendikleri nesnedür. mecmû‘-yı budur. Hinâ, vesme, gülgüne, isfidâc, zerek, gâliye, sürme. Amma zerek, altûn varakîdür. Heft-der-heft dahı dinür. Hâkânî buyurur (2688)*

شش بانوی پیر کرده هر هفت

عالم ز تو دیده هفت در هفت (s.263-b.2688)

2.7.3.3. Kef

Günümüzde hala kullanılan rastık diye tabir ettiğimiz malzemedir. Günümüzde birçok renge sahip olmasına karşın eskiden sadece siyah renk için kullanılırdı ve kaşları siyahlatırdı. *Lûgat-ı Şehnâmede*;

KEF (کف) ... – *Ve rāstık didikleri siyāh nesne ma‘nāsına da gelür ki cemâ‘at-ı nisâ anıñla ebrûların siyāh iderler*;

چنین اژدها کو ز رود کشف

برون امد و کرد گیتی چو کف (s.206-b.2008)

2.7.3.4. Mil

Lûgat-ı Şehnâme’de başka anlamlara da sahip olduğu belirtilen bu güzellik malzemesi gözlere sürme çekmek için kullanılırdı. Bu yüzden de sürme mili adını alır;

MİL (میل) *Salîş-i fersaḥdır ve lafz-ı ‘Arabî’dür*;

نگه کرد کیخسرو از پشت پیل

بدید ان سپه را رده بر دو میل (s.237-b.2364)

–Ve Fārsī’de sürme mīli ma‘nāsına meşhûrdur. Mîr Hüsrev iki ma‘nâda buyurur;

شدیم ارزومند خاک سیاه

بیك میل سرمه نه يك میل راه (s.237-b.2365)

2.7.3.5. Ser-Hâre

Bugün kadınların taktığı ve başörtüsü veya yazma diye tabir edebileceğimiz eşyayı süslemeye yarayan bir altın iğnedir. Dönem insanları bu iğneyi yazmaları süslemek için kullanırlar ve işlemleri bu örtülerin üzerine işlerler. *Lügat-ı Şehnâme*’de;

SER-ĤĀRE (سرخاره) Bir âltun ignedür ki Türki’de aña şancağ dinür. Ĥarılar anı leçek üzerine ziynet içün sançirlar;

دورخ را بسرخاره اراسته

دو پستان چو دو نار پیراسته (s.162-b.1519)

Bunun yanısıra kadınların başlarını kaşımak için kullandıkları bir eşyanında isimdür. *Lügat-ı Şehnâme*’de;

–Ve ĥarılarnî beş barmak ĥaşâğısıdır ki anîñla baş ĥaşirlar nite ki Kemâl-i İsmâ‘îl buyurur;

دختران خاطرمد در تماشگاه عرض

جز زینج انگشت من بر فرق سر سرخاره نیست (s.162-b.1520)

2.7.3.6. Yâre

Sözlükte birden çok manaya gelmekle beraber kadınların hala kullandıkları bilezik ve türevi eşyaya verilen isimdür. *Lügat-ı Şehnâme*’de;

YĀRE (یاره) Dört ma‘nâsı vardır. Biri eyārec didikleri devādur. Eyāre dahı dinür. – Şānî ĥarılara bilezik ma‘nâsınadur ve ricāle ĥol bâğı ve ĥolçağdur.

همان طوق کیخسرو و گوشوار

همان یاره گویو گوهرنگار (s.272-b.2777)

2.7.4. Fal

İnsanlık tarihiyle neredeyse eşit bir konudur fal. Her dönemde insanlar geleceği merak etmiştir. Geleceğin neler getireceğini merak eden insan bunu öğrenebilmek adına çeşitli ilimler kelfetmişlerdir. Bunların bazıları pek sonuç vermese de doğru tahminlerde de bulunmuşlardır. Özellikle İslamiyet önce dönemlerde büyü ve sihir kullanılarak geleceğe yön verme veya doğru tahminlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Ancak İslam dini bu tür olayları doğru bulmaz ve kesin bir bakış açısı oluşturarak reddeder. Her ne kadar karşı çıksa da İslamiyet sonrasında da bu çalışmalar tam anlamıyla bitmemiştir ve günümüzde hala bu gizli ilimlerle uğraşan insanlar mevcuttur.

Arapça bir terim olan “*firaset*” bu tür olayları merak eden kişilerin geliştirdiği teknikleri barındırır. Kelime anlamı aslında seziş ve öngörüdür. Bazı ince görüşlü ve zeki insanlar kendilerini bu konuda oldukça geliştirmişlerdir. Araplar’ın İslâmdan önce ilmü kıyâ-feti’l-beşer alanında son derece uzmanlaştıkları, hatta yerdeki ize bakıp sahibinin yaşı, cinsiyeti, evli olup olmadığı hakkında doğru tahminlerde bulundukları bilinmektedir.⁷³

2.7.4.1. İlmü’l-ektâf (Yağrın Küreği)

Lügat-ı Şehnâme’de bir tür geleceğe görme ve tahmin etmeye çalışmak için kullanılan bir ilimden söz edilir ve bu özellikle yörük Türkleri’nin kullanmış olduğu bir yöntem olarak geçer. “Şâne” madde başında bir anlamı olarak da yağrın küreği olduğu belirtilir. Yağrın küreği tarama sözlüğünde kürek kemiği olarak açıklanır.⁷⁴ Bu konuda uzmanlaşmış insanların keçi ve koyun gibi küçükbaş hayvanların kürek kemiğine bakarak yılın geri kalanının bolluk ve bereketle mi veya kıtlıkla mı geçeceğini öngörmeye çalışırlar. Bunun yanında gelecek ile ilgili başka çıkarımlara da giderler. Bu ilim için Arapça’da ilmü’l-ektâf tabiri kullanılır. Aynı şekilde bu ilimde de keçi ve koyunun kürek kemiğine bakılarak gelecek ile ilgili bilgiler edinilmeye çalışılır. Bu bahsedilen gelecekte öğrenilmeye çalışılan bilgiler sadece kıtlık veya bereketle ilgili değildir. Aynı zamanda savaş olup olmayacağı gibi devleti ilgilendiren bazı bilgilerde bu kemikten

⁷³ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.13. Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

⁷⁴ Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, 242.

okunmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın kaynağı sözlükte bu ilmin gerçekleşebilmesi için gereken adımlar sırasıyla ve ince datayları ile birlikte yazılmıştır;

ŞĀNE (شانه) ... Yörük Türkleri ve emsâlleri koyun ve keçiniñ yağrını küregine nazar idüp ol sene āhvālını istihrāc iderler ‘Arabî’de bu ma‘rūfta ilmü'l-ektāf dinür nite ki Hākānî buyurur;

در شانه گوسفند گردون

(s.175-b.1682) من حکم به از زمان ببینم

Mîr Hüsrev dahı buyurur;

بمحنت شانه را از گوشت خالی کن که تا بینی

(s.175-b.1683) یکی ایننه غیب و شوی مجنون و حیرانش

Efgān bunda Hind'e qarīb bir qavmdür. Anlara Ağvān dahı dinür. Ol vilāyetin̄ konar ve göçer yörükleridür. Fenn-i şānede mahāretleri vardır. ‘Allāme-i Şirāzî Külliyyāt-ı İbn Sīnā Şerhinde dimişdür ki ilmü'l-ektāfda māhîr olan kimse şāneden sene-i ātiye āhvālını istinbāt ider ki ol sene ucuzluk mıdur katılık mıdur keşret-i ceng ve cidālî var mıdur yok mudur aḥvāl-i mülūk-ı vüzerā ve ekābir ne minvāl üzre oldukların ta‘yîn ider lakin bir kaç şartı vardır. Biri mes’ülleh ve mes’ül anḥ niyyeti ile bir koyun dahı zebḥ itmekdür ve biri ol koyun mes’ül leh malından olmağdur ve biri ol zebḥ-i izdiyād-ı māhda olmağdur ve biri zābiḥ ve mes’ül leh ṭāhir olup libāsları pāk olmağdur ve biri küreke bıçāk ve demür aṣlā ve aṣıl olmamağdur ve biri ol kürek yire remidan soñra ele almağdur ve biri ol kürek arkası güneşe ve vasaṭında ziyādesi olan yüzi nazar ideniñ yüzine muḳabil olmağdur. Bundan soñra kürekde naḳş olan ruḳūm ve eşkāl ve devāir ve nokṭa tedḳīḳ-ı nazar idüp emārāt ve ‘alāmāt ile ol aḥvāl-i mezkûre istihrāc olunur ve maḥall-i istihrāc olan ḥuṭūṭa āyine ve āyinegāh dinür nite ki Hākānî buyurur;

در شانه دست طفر ایننه غیبی

(s.175-b.1684) هم ایننه هم صیقل شمشیر قضایی

Tıyg-ı memdūḥa ḥiṭāb idüp dir ki āyine-i şānede esrār-ı ğaybiyye ve āhvāl-i mestūra nümāyān olduğı gibi sende dahı esrār-ı ğaybiyye olan fütūḥ ve nuşret mundericdür. Dahı sen āyine-i ḳazāsın ki ḳazā sende nümāyān olur ve kendini sende görür

ve tıyğ-ı kazānîñ saykalı sensin ya‘ni anîñ müfesseri ve mübeyyen ma‘nâsı olmuşsun
kazāya bir nesne māna‘ olmağla tıyğ ıtlāk olundu nite ki her nereye uğrasa elbette nüfûzı
olup aña bir nesne hâil olmaz kezā fî şerh-i divānihi.

2.7.5. ‘Amar

Bu kelime bugün dahi kullanmakta olduğumuz bir adet ve gelenek unsurunun o
dönemdeki karşılığıdır. Düğün, askerlik, nişan ve sünnet gibi merasimlerde uzun bir
sopann ucuna türlü bezler bağlanarak bu alayların önünde dolaştırılır. Günümüzde bazı
bölgelerde bu isim hala korunmaktadır. Sözlükte geçen anlamı şu şekildedir;

‘AMĀR (عمار) Feth-i ayn ile ol kimsene ismidür ki ‘Amārî aña mensûbdur.
‘Amārî maḥmil-i şerîf gibi yukarusı söbidür. Alâylarda ve düğünlerde ve ḥalâ ‘aşure
yevminde zerbeft ve dîbâlar ile ḳaplayub gezdürürler. ‘Amār ḥazf-ı yâ-ı nisbet ile de gelür
nite ki bu beyitte vâḳî‘dür;

همه جامه و گوهر شاهوار

همه تازی اسبان بر زین عمار (s.181-b1723)

2.8. EFSANELER

Şehnâme içerisinde, efsane ve olağanüstü olaylar sıkça yer alır. Bunun sebebi,
tarihi karakterlerin her zaman doğaüstü güçler ile birlikte olan serüvenleridir. Bir eserde
savaşlar, kahramanlar ve olağanüstü güçler yer alıyorsa, efsanelerde kaçınılmaz
olmaktadır. Lügat-ı Şehnâme içerisinde de bu efsanelerin izleri görünmektedir. Bu
bölümde lügatta yer alan efsanelerin kısa bir anlatımı ve eserde nasıl yer aldığına örnek
olarak *Lügat-ı Şehnâme*’den örnek kesitler yer alacaktır:

2.8.1. Destân’ın Doğumu ve Yaşamı

Minûçehr’in pehlivânlarından Sâm’ın uzun bir süre çocuğu olmaz. Her zaman
bir erkek evlat için dualar eder. Sonunda duaları kabul olur ve bir erkek evladı olur. Ancak
bu çocuğun saçları, kirpikleri ve kaşları beyazdır. Sâm, çocuğu ona benzemediği için
insanların dedikodu yapmalarından çekinir. Sonunda bu çocuğu Elburz dağına götürüp
bırakmaya karar verir. Bu dağda Simurg yaşamaktaydı. Simurg onu bulur ve kendi

çocuğu gibi bakar, büyütür. Simurg bu çocuğun adını Destân koyar. Destân büyüyünce, yolu o dağdan geçen herkesin diline takılır. Bu gencin nâmı Sâ'm'ın kulağına gidince, babalık içgüdülerıyla de gidip onu alır ve getirir. Destân, kısa zamanda çok iyi yetiştirilir ve dönemin en önemli pehlivânlarından birisi olur.

Lûgat-ı Şehnâme'de önce Rüstem'in babası olduğu belirtilir. Sonra buna bir tanık beyit gösterilir ve daha sonra Destân'ın hikâyesine geçilir;

DESTÂN (دستان) Rüstem'in pederi ismidür;

بدو گفت نشنیدی ان داستان

که داستان زدست از گه باستان (s.120-b.1023)

–Destân'ın aşlı ma'nâsı mekr ve hiledür. Anadan mütevellid olduğda kirpigi ve hâcibi ve başı tüyi beyâz olmağla pederi Sâ'm bu benim oğlum degildür diyü mekr ve hile idüp küh-ı Elbrûz'da bırağdı. Simurg anı yedi yıl terbiyet eyledi. Ba'dehu vâkı'sinde gördi ki kendine dirler mağbûbuñ filân yirde sâğdur. Varup Simurg'dan aldı nite ki bu beyitte Simurg lisânından Destân'a hîṭâb vağ'idür;

نهادم ترا نام داستان زند

که با تو پدر کرد داستان و بند (s.120-b.1024)

2.8.2. Genc-i Bâr

Lûgat-ı Şehnâme'de Hüsrev-i Pervîz'in sekiz hazinesinden birisinin ismi olarak geçer. Bu hazinenin bulunuş şekli ise dikkat çekicidir. Bir gün dul bir kadının kızı evlenmek üzeredir. Çeyizi hazırlanır ve bir sığıra yüklenerek yola koyulur. Sığır Hüsrev-i Pervîz'in meydanına gelince orada bekler ve bir daha hareket etmez. Her türlü yola başvurulur. Şiddetle hayvana vurulduğunda bile yerinden hareket etmez. Buna şahit olan Hüsrev-i Pervîz, mutlaka bunda bir hikmet vardır diye düşünerek sığırın olduğu yerin kazılmasını emreder. Yer kazıldığında orada İskender'e ait bir hazine bulurlar. Birçok oda ve odaların içinde altınlar, gümüşler, duvarlarda çeşitli hayvan figürleri bulunmaktaydı. *Lûgat-ı Şehnâme*'de teferruatıyla anlatılmıştır. Daha sonra Nizâmî'nin, bu olayı temsilen bir beyiti şahit gösterilir;

GENC-İ BĀR (گنج بار) Hüsrev-i Pervîz'in hazāin-i şemānîyesinden biriniñ ismidür.

دگر انكه بد نام او گنج بار

(s.218-b.2139) ندیده چنان دیده روزگار

Vech-i tesmiye budur ki bir dül qarî, kızını kocaya virüb cihâzını bir inek şığıra yükledüp üstünü dîbâ ile örttdi. Meydân-ı Hüsrev-i Pervîz'e geldikde turub tezek bırağdı. Ne denlü ki darb itdüler yerinden ayrılmadı. Hüsrev-i Pervîz bu hâli müşâhede idicek elbette bunda bir hikmet var diyüp şığırınñ turduğı yiri kâzdular. İskender'den bir defîne bulundu. Dürlü dürlü odaları var idi ki cümlesi tuhaf ve tefâriķ ile meşhûn idi. Biri sîm ile tolu idi ve biri zerrîn enbânlar ile memlû idi ve biri dahı kırt ve kaplân ve deve ve envâ'ı ve hoş ve tıyûr timşâlleri cümlesi nefîs cevâhir ile muraşsa' bulundu. Hüsrev ol defîneyi alup ismini genc-i bār ve genc-i gāv itdüler. Güzâ fî 'âcāibü'l-maḥlûkât el-Fârsiyye. – Genc-i gāv muṭrib-i Pervîz bārbediñ otuz elḥanıdan bir elḥanıñ ismidür ki ḥâlâ beste dinür. Nizâmî buyurur (2140)

چو گنج گاو را کردی نواسنج

(s.218-b.2140) بر افشاندی زمین هم گاو و هم گنج

2.8.3. Heft-hân

Güşâsb ateşgedeler yapıp bu işlerle meşgul olurken, bunu fırsat bilen *Ercâsb*, Belh'egelerek Luhrâsb'ı katleder. Güşâsb'ında kızlarını esir olarak alır. Bunu duyan *İsfendiyâr* kızkardeşlerini kurtarabilmek için Rûyindiz şehrine en kısa yolu düşünür. Daha önce esir olarak aldığı Gurgsâr-ı Tûrânî'den hangi yolun kısa olduğunu sorar. Heft-hân'ın en kısa yol olmakla birlikte, cadıların, canavarların, Simûrg'un da bu yol üzerinde olduğunu söyler. İsfendiyar hiç düşünmeden yola koyulur. Ercâsb, İsfendiyâr'ın bu yolu geçebileceğine ihtimal vermez. Ancak o yoldaki bütün felaketleri atlatıp tacir kılığına girer ve Ercâsb'ı öldürerek kızkardeşlerini de esirlikten kurtararak, ganimetlerle birlikte İrân zemîne döner.

Lügat-ı Şehnâme'de de bu efsane anlatılarak, sonrasında tanık beyit verilmektedir;

HEFT-HÂN (هفتخوان) Belh'den Rüyîndiz şehrine olan yedi menzildür. Aşlı budur ki Güştâsb, İştâhar'da âteşgedeler binâ idüp Zend-hânlığa meşgûl iken, pâdişâh-ı Tūrân-zemîn Ercâsb, eṭrâf-ı Horâsân'ı ḥâlî olduğın ğanîmet 'add idüp ilğâr ile Belh'e gelüb Luhrâsb'ı katl eyledi ve Güştâsb kızların esîr idüp Rüyîndiz'de ḥabs eyledi. İsfendiyâr hemşîrelerin ḥalâş İtmek için Belhe geldikde, cengde esîr itdüğü Gurgsâr-ı Tūrânî'den suâl eyledi ki Belh'den Rüyîndiz'e ne denlû mesâfedür? "Üç yolu vardır" diyü cevâb virdi. Biri iki aylıkdur ve biri üç aylık ve biri yedi merḥaledir ammâ bunıñ her merḥalesinde bir maḥzûr vardır ki sülûk-ı tarîk mümkün degildir. Biri kurt ve biri arslân ve biri ejdehâ ve biri cādû 'avrat ve biri sîmurğ kuşu ve biri bir nîze kadar berfdür ve biri otuz ferseng kumsâldur ki anda aşlâ şu bulunmaz. İsfendiyâr bu tarîki ihtiyâr idüp ve bu âfetleri helâk idüp tâcir kıyâfesinde ol şehre yedi günde varup ve Ercâsb Şâh'ı katl idüp Hemşîrelerin ḥalâş eyledi ve buña heft ḥân didikleriniñ vech-i tesmiyesi budur ki İsfendiyâr bu yedi merḥalenin her birisin kaç' idüp kundağda ḥân-ı 'ayş ve 'işret döşeyüb bâde-i hoş-guvâr nûş iderdi ve Gurgsâr'dan aḥvâl-i tarîki suâl iderdi ve bu yedi merḥaleye maḥûf ve maḥall-i ḥaṭer olmağla ters ḥân dahı dinür.

دگر گفت و گواز در ترسخوان

شپه برد و شد بر ده هفتخوان (s.268-b.2740)

2.9. MİTOLOJİK UNSURLAR

Lügat-ı Şehnâme'nin içeriğinde birçok mitolojik unsur, mübalağalar ve doğaüstü güçlere sahip yaratıklar bulunmaktadır. Bu unsurlar *Şehnâme*'de genellikle kahramanların önüne bir engel veya karakterin kendini gösterebilmesi için bir basamak mahiyetindedir. *Lügat-ı Şehnâme*'de nasıl ele alındıkları ve yer aldıkları bölümlerden örnekler bu başlık altında incelenecektir.

2.9.1. Gûl

Farsça'da genellikle koyun ağılına denmektedir. Arapça'da ise bir dev ve ecinne taifesindendir ve genellikle çöllük bölgelerde olduğu bilinir. En önemli özelliği her kılığa girebilmesidir. Bu şekilde insanlarla oynar ve onları musibetlere sürüklerler. *Lügat-ı Şehnâme*'de de bu özellikler üzerinde durulur ve Şems-i Fahrî'den bir beyit tanık olarak verilir;

GŪL (غول) ‘Arabî’de bir dîvdür ki her şekilde teşekkül ider. – Ve Fârsî’de şığır ve koyun āğılıdur. Şems-i Faḥrî buyurur;

گاه چون غول در بیابانها

گاه چون گوسفند در بن غول (s.184-b.1756)

2.9.2. Câm-ı Cihân-bîn

Cem’in kadehi anlamında câm-ı Cem olarak da bilinir. Bir diğer adı cihân-nümâdır. Kadeh ve piyâle manasına gelmektedir. Cem’in geleceği görmesini sağlayan bir kadehtir. Hangi memleket, geleceği hakkında bilgi öğrenmek isterse bu kadehe bakarlar ve ahvallerini öğrenirler. Padişah Dârâ bile İskender’le olan husumetlerinden dolayı bu kadehe bakarak İskenderin gelecekteki durumlarını izlerdi. İskender, yanındaki âlimlerden buna benzer bir ayna yapmalarını istedi ve bütün âlemi gören bir göz haline getirmiş oldu.

Câm-ı Cem’in, divan edebiyatında da karşılığını çokça görmek mümkündür. Sadece Cemşîd’in kadehi anlamında kullanılmasıyla beraber, geleceği gösteren ayna olması münasebetiyle de kullanılır.

Lügat-ı Şehnâme’de yine bu kadehin farklı isimlendirmeleri üzerinde durulmuştur. Bir vilayet adı olması hasebiyle Mollâ-yı Rûm’un burada dünyaya geldiğini belirtir. Bu yönüyle hem şehirlerle ilgili bilgileri verirken bir yandan da şairler hakkında da bilgileri veren bir sözlüktür.

CĀM (جام) Piyâle ve kadehdür gerek şırçadan olsun gerek âyâklılı olsun gerek olmasun;

می خسروانی بجام بلور

گسارنده را داد با قر وزور (s.91-92-b.718)

– Cām-ı hilālî, hilāla müşābih bir cāmdur. Buña zevraḳ ve keştî dahı dinür. – Ve Cām-ı Cem ve cām-ı cihān-nümā ve cām-ı cihān-bîn Cem’in bir kadehidir ki ḥükemā itmiş idi. Her memleket āhvālîni bilmek istese ol kadehe nazar iderdi. Ānda āhvālîni müşāhede ider idi. Dārāb-ı İbn-i Behmen zamānına gelince Selāṭīn-i ‘Acem yanında idi. Dārāb’in oğlu Dārā ki İskender-i Rūmî’nin babadan ḳarındāşı idi. Mābeynlerinde ḥuşūmet vāḳî’ olucaḳ

her bār Īskender'in aḥvālını ol cāmdan ma'lūm iderdi. Īskender dahı ḥükemāya emr eyledi ki aña nazīre idüp bir āyine itdüler. Āḥvāl-i 'ālemi andā müşāhede ider idi. – Ve meşāyih-i şufiyye yanında cām-ı cem ḳalb-i a'rıfdür. Esrār-ı ğaybiyyeye ānıñla muṭtallı' olurlar. – Ve şüa'rā yanında cām-ı cem ḳadeḥ-i bādedür. Cām pencerelerde olan şırça cāma da ıtlāḳ olunur ve meşhūrdur. – ve Cām bir ḳaşabadur. Mollā Cāmī aña mensūbdur. – Ve cām tūcdan küp gibi bir kösdür. Cengde çālunur çalacak āletina mihre dinür.

2.9.3. Bîd

Mâzenderân'daki devlerden birisinin ismidür. Bu ülke cadılar, devler ve iblislerin bulunduğu bir yerdir. Güzellikleri ile meşhurdur. Mâzenderân'a varmak için yedi merhalenin her birinde bulunan engelleri aşmak gerekir. Mâzenderân'daki önemli devlerden birisi de Bîd'dir. *Lügat-ı Şehnâme*'de beş manası olduğunu belirterek bunlara örnekler vererek açıklar;

BĪD (بید) *Beş ma'nâsı vardır. Biri kavāk ağacıdır. – Şānī cema'āte müsned ism-i fī'il-i emrdür. Bāşid ma'nāsına ya'nī olun;*

بگردان چنین گفت بیدار بید

بیدین فرخی فال ما یار بید (s.54-b.58)

Şālīş bir dīv-i mâzenderāni ismidür;

نه از ژنگ ماند نه دیو شپید

نه سنخه نه اکواد و غندی نه بید (s.54-b.59)

Bunlar hep dīvler ismidür. – Rābi' bād lafzına ittiba' olunur;

که بهرام دادش بایران نوید

سخن گفتن او بود باد و بید (s.54-b.260)

2.10. SÖZLÜĞÜN HAZIRLANMASINDA KULLANILAN YÖNTEM

- 1) *Lügat-ı Şehnâme* Sözlüğünde madde başlıkları eserin orjinal nüshasındaki ile aynı şekilde verilmiştir. Farsça alfabesinin sıralanış dizinine göre düzenlenmiş olan C. Salemann'ın neşrindeki sıralamaya bağlı kalınmıştır.
- 2) Madde başlıkları verildikten sonra yanlarında parantez içinde Arap alfabesi ile asılları verilmiştir.
- 3) Sözlüğün çevrilmesinde transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.
- 4) Madde başlarının telaffuzunda Türkçe telaffuza bağlı kalınmıştır.
- 5) Farsça kelimelerde geçen vâv-ı ma'duleler gösterilmiştir.
- 6) Sözlükteki şahit beyitlerin fars alfabesi ile verilmesi esnasında baskıdan dolayı okunamayan kelimeler (=) işareti ile gösterilmiştir.
- 7) İncelenen nüshadaki şahit beyitlerde okunamayan beyitteki eksik kısım işareti ile verilmiştir. Biz de buna bağlı kalarak aynı işaretle belirttik.
- 8) Eserdeki Arapça mensur kısımlar aslına bağlı kalınarak Arap alfabesiyle vermiştir.

2.11. LÜGAT-I ŞEHNÂME'NİN KAYNAKLIK ETTİĞİ SÖZLÜKLER

Sözlük incelenirken, kaynaklık etmesi ve yardımcı olması açısından birçok sözlüğün hazır bulunması gerekmektedir. Madde başının anlamlandırılmasında ve ya arkaik kelimelerin tespitinde bu gibi yardımcı kaynakların kullanılması elzemdir. Tıpkı bunun gibi sözlük yazarları da bazı kelimeler için yardımcı kaynaklara başvurmuşlardır. Her sözlük yazarı başka bir sözlükten etkilenebilir ve ya bir diğerini etkileyebilir. Bu doğal bir durumdur. Bu etkileşimlerin tespiti ise sözlük yazarın yaşadığı dönem, etkilendiği isimler ve ya okumuş olduğu ve bizzat gördüğü eserlerin ispatı için önemli bir husustur.

Lügat-ı Şehnâme'de birçok madde başında araştırdığımız sözlüklerden bir tanesi ile fazlasıyla benzer olduklarını görmekteyiz. Kelimelerin ard-arda sıralanışlarının dahi aynı olması bizi bu düşünce iten en büyük etkendir. Bahsettiğim sözlük Mütercim Âsım Efendi'nin *Burhân-ı Katı* adlı eseridir. İlk yazanı Burhan mahlasını kullanan Muhammed Hüseyin b. Halef et-tebrizî'dir. Yazarın hayatı hakkında pek fazla bilgiye tasadüf edilememiştir ancak eseri yazdığı tarih 1062 (1652) yılı olduğunu bilmekteyiz. Eseri

Türkçeye çeviren Âsım Efendi, *Lügat-ı Şehnâme*'yi okuduğu ve fazlası ile etkilendiğine şahitlik etmekteyiz. İleri sürdüğümüz bu görüşe kaynaklık edecek deliller sırasıyla madde başlıklarının karşılaştırılması ile sunulacaktır.

2.11.1. Madde Başlıklarının Karşılaştırılması

Bu bölümde her iki eserden kelime örnekleri verilecek ve verilen bu örneklerden yola çıkılarak sözlüklerin kaynaklık etme durumları incelenecektir.

2.11.1.1. Bâverd

➤ *Lügat-ı Şehnâme*'de;

BÂVERD (بأورد) *Feth-i vāv ve sükûn-ı rā-yı mühmele ile Horāsān'da serahs ile nesā arasında bir şehirdür. Aşıl-da Bâverd bānisi ismidür. Keykāvus ol yiri kendine iktā verdikte ol şehri binā idüp ismi ile müsemma oldu. Ebīverd dahı dinür; (s.53-bâverd)*

➤ *Burhân-ı Katı*'da;

Bâverd *Nâmerd vezninde. Horasan'da Serahs'la Nesa arasında bir şehirdür. Asıl-da Bâverd bânisi ismidür. Keykāvus o yeri kendisine ikta verdikte o şehri bina ve ismiyle müsemma eyledi. (s.52-Bâverd)*

Bu örnekte de görüleceği üzere yazarın *Lügat-ı Şehnâme*'den etkilendiği sözlüğünde gözden kaçmayacak bir detaydır.

2.11.1.2. Revân

➤ *Lügat-ı Şehnâme*'de;

REVÂN (روان) *İki ma'nāsı vardır. Biri reftenden siğa-i mübālagadır. Gidici ma'nāsına āb-ı revān gibi. Reftende cevāz ma'nāsı olmağla mecāzen cāiz ma'nāsına da gelür. Nūn ḥazf olunub revā dahı dinür. – Şānī rūḥ-ı mücerred ma'nāsınadır ki insāna maḥşuşdur ve ḥükemā aña nefis-i nāṭıka dirler. İbn Sīnā Rīsāle-i mi'rāciyyede dimişdür ki revān ıtlāk olunsa murād nefis-i nāṭıkadır ve cān ıtlāk olunsa murād rūḥ-ı hayvānīdür ve revān bir cism-i laṭīfdür ki ecsām-ı maḥsūse ile müteşābikdür. Mebādī-i 'āliyye ittishāli ve cān gibi fenā bulmayub 'ākıbet mebd-i bākīye me'ādı rücū'ı i'tibāriyle revān*

ile tesmiye olundu. Ve cān rūh-ı hayvānīdür ki her hayvānda olur ve rūh-ı hayvānī bir buḥār-ı laṭīfdür ki cism-i laṭīf ve cesed-i keşif beyninde ‘alākadur. Mādem ki o buḥār-ı laṭīf vech-i şalāhiyyet üzre bākīdür hayāt-ı mevcūddur ve eger vech-i şalāhiyyetden çıkub münṭafī olursa hayāt zāyıl olur ve ol cism-i laṭīf ki ‘Arabī’de rūh-ı mücerred ve ḥükemā yanında nefs-i nātīka ve Fārsī’de revān ta‘bīr olunur. Cesed-i mezkūrdan ki ‘Arabīde beden ve Fārsī’de kālbud dinür. Bi‘z-zarūre ḥāric olur. (s.133- Revān)

➤ **Burhân-ı Katı’da;**

Revān Devān vezninde. Reften’den sîga-i mübalağadır, gidici ve akıcı manalarındadır. Seri’ü’s-seyr insan, hayvan ve ömr-i şitābānda, su vesair māyiatta vasfolur. Tiz ve fī’l-hal manasına gelir. Ruh-i mücerret manasındadır ki insana mahsustur. Hükema nefs-i natika derler. Farisī ve Türkīde can denir. Bazılar farkedip dediler ki revān nefs-i natika ve can ruh-i hayvanīdır. Malum ola ki İbn Sina Risale-i mi‘raciye’de demişdir ki revān ıtlak olursa murat nefs-i nātıkadır, can ıtlak olursa murat murat rūh-i hayvanīdır. Revān bir cism-i latiftir ki ecsam-ı mahsūse ile müteşabiktir. Mebādi-i āliyyeye ittisali ve can gibi fena bulmayıp akıbet mebde-i bākiye me‘adı itibarıyla revān ile tesmiye olundu. Can rūh-i hayvānīdır ki her hayvanda olur. O bir buhar-ı latiftir ki cism-i latif ve cesed-i keşif beyninde alākadır. Mademki o buhar-ı latif vech-i salahiyyet üzere bākīdür hayat mevcuttur. Eğer vech-i salahiyyet münṭafī olursa hayat zayıll olur. O cism-i latif ki Arabīde beden ve Farsīde kālbud denir, bi‘z-zarūre hariç olur. Mecazen mücaveret alakasıyla cana ve mahal alakasıyla bedene ıtlak olunur. (s.626-627- revān)

Yine bu örnekte de gördüğümüz gibi Âsım Efendi, *Lügat-ı Şehnâme*’den etkilenmiştir. Burada dikkat çeken bir diğer husus ise kaynak olarak Bağdâdî’nin vermiş olduğu eseri dahi aynı şekilde vermiş olmasıdır. Bu bile ne ölçüde kaynaklık ettiğini gösteren bir kanıttır.

2.11.1.3. Suhrâb

➤ **Lügat-ı Şehnâme’de;**

SUHRÂB (سهراب) Tūrān-zemīnde ḥāşıl olan Rüstem’in oğludur. Bir sebīl-i şikār şehir-i Semengān’a vardıkda ḥākiminiñ kızını aldı. Andan ḥāşıl oldu. Hadd-ı bülūğdan sonra ‘asker-i Efresiyāb ile ceng-i Keykāvus’a geldikde Rüstem anı bilmemek ile helāk eyledi.

Vālidesi kânı da‘vāsına geldikde hâşırını hoş eyledi. Ferāmurz dahı andan hâşıl oldu. (s.148-Suhrāb)

➤ **Burhân-ı Katı’da;**

***Suhrāb** Purtāb vezninde Rüstem’in Turan-zemin’de hasıl olan oğludur. Bir sebil-i şikâr şehir-i Semengân’a vardıkta valisinin kızını aldı. Ondan hasıl oldu. Hadd-i bülüğundan sonra aker-i Efrasiyab’la Keykâvus cengine geldi. Rüstem onu bilmeyip helāk oldu. Validesi kanı davasına geldikte hatırını hoş eyledi. Feramurz dahi ondan mütevellit oldu. (s.694- Suhrāb)*

Bu iki örnekte de benzerlikler dikkatimizi çekmektedir. Olayların anlatılış sırası ve kelimelerin seçiminin sıradan ve gelişigüzel seçilmediği de aşikârdır.

2.11.1.4. Luhrâsb

➤ **Lügat-ı Şehnâme’de;**

***LUHRÂSB** (لهراسب) Râbi‘-i Selâṭin-i Keyyâniyân’dur. İbn-i Arvend ibn-i Key Peşin ibn-i Keykubād’dur. Keyhüsrev’iñ evlâdı olmamağla salṭanatı hâl-i hayâtında aña virdi. Keykubād’a varınca babaları nâmdâr ve pâdişâh olmağla halka pâdişâh olması ğarîb geldi. Yüz yigirmi sene salṭanattan şoñra hükümeti oğlı Guştâsb’a tefvîz idüp Belh’de ‘ibâdet için iḳâmet eyledi. Pâdişâh-ı Tūrân-zemîn Ercâsb Belh’e ilgâr idüp Luhrâsb’ı katl ve kızlarını esîr eyledi. (s.227-Luhrâsb)*

➤ **Burhân-ı Katı’da;**

***Luhrâsb** Guştâsb vezninde i’tidâl-i hakikî manasınadır ki ifrat ve tefrit beyni dereceden ibaretdir. Nâm-ı râbi-i selâtin-i Keyyâniyân’dır. İbn Arvend b. Key Peşin b. Keykubad’dır. Keyhüsrev’in evladı olmamakla saltanatı hâl-i hayâtında ona feragat eyledi. Yüz yirmi yıl saltanattan sonra hükümeti oğlu Guştasb’a tevîz edip Belh’te ibadetle meşgul oldu. (s.491- Luhrâsb)*

2.11.1.5. Mânî

➤ Lügat-ı Şehnâme’de;

MÂNÎ (مانی) Bir meşhûr nakkâş ismidür ki iddi‘â-yı nübüvvet eyledi ve şan‘atı mu‘cize idüp halkı zındıkaya da‘vet itdi. Mülûk-ı Sâsâniyân’dan Behrâm ibn-i Hürmüz ibn-i Şâpûr ibn-i Erdeşîr-i Bâbekân hîle yüzünden aña ve etbâ‘ına ta‘zîm ve tekrîm itdi tâ ki aña i‘timâd kılub cümlesi zâhir oldılar. Bir gün ‘ulemâyı cem‘ idüp anıñ zındıka ve ilhâdını sâbit itdikden soñra tevbe teklîf olunub kabûl itmemekle derîsine şamân taldurub şalb ve cümle etbâ‘ını helâk itdüler şöyle ki asla mezhebn-den nâm ve nişân kalmadı. Ba‘zılar Çîn’de hâlâ mezhebi mevcûddur dirler. (s.242-Mânî)

➤ Burhân-ı Katı’da;

Mânî Dâni vezninde. Nadir manasınadır ki misli az bulunan nesnedür. Bir nakkâş-ı meşhûr ismidür. İddiâ-yı nübüvvet eyledi. Sanatı mucize eyleyip halkı zındıkaya davet etti. Mülûk-i Sâsâniyan’dan Behrâm b. Hürmüz b. Şâpûr b. Erdeşîr-i Bâbekân hîle yüzünden ona ve etbâ‘ına tazim ve tekrim eyleyerek cümlesi itmat edip zahire çıktılar. Bir gün ulemasını cem edip mezburun zındıka ve ilhadını sabit ettikten sonra tövbe arz olunup kabul etmemekle derisin yüzüp samanla doldurup astılar. Etbâ‘ını umumen helâk eylediler. Asla mezhebinden nam ve nişan kalmadı. Derler ki hâlen Çîn diyarında mezhebi mevcuttur. (s.500-Mânî)

Bütün bu vermiş olduğumuz örneklerin yanı sıra kaynaklık ettiğine inandığımız birçok madde başı mevcuttur. *Burhân-ı Katı*’nın yeni bir kaynağı olarak *Bağdâdî*’nin *Lügat-ı Şehnâme*’sinin gösterilmesi bizce uygun olacaktır.

2.12. LÜGAT-I ŞEHNÂME’NİN YENİ BİR NÜSHASI

İncelemiş olduğumuz eserin C. Salemann tarafından neşredildiği daha önce belirtilmiştir. Bu nüshayı kullanmış olmamızın başlıca sebeplerinden birisi eserin tam ve teknik olarak daha iyi bir biçimde hazırlanmış olmasıdır. Bu nüshada okunamayan veya yanlış okunan kelimeler için bir diğer nüsha kullanılmıştır. Bu nüsha İstanbul Millet Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Millet kütüphanesi 34 A.E. Lügat adı ile kaydedilmiş olup kayıt numarası 61’dir. Araştırmamız sırasında kütüphane sisteminde taratıldığında *Lügat-ı Şehnâme* yerine sehven *Lufat-ı Şâhnâme* olarak kaydedildiği tarafımızdan

gözlemlenmiştir.⁷⁵ Bu yanlışlık esere ulaşmamızda sorunlara neden olmuştur. Bu eser müstakil olarak bir kitapta yer almamaktadır. Eserin devamında farklı bir eserinde yazılmış olduğu gözlemlenmektedir. Nesih yazı tipi ile yazılmış olup, eserdeki şahit beyitler sayfa kenarlarına yazılmıştır. Toplam 110 varaktan mürettebdir. Madde başlarının altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Ekler kısmında bu eserden parçalar verilecektir.

⁷⁵ Ayrıca yazmalar.gov.tr adresinde de Lufat-ı Şahname adıyla kayıtlı olduğu görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

3.1. METİN

Lügat-ı Şehnâme

Te'lif

Eş-Şeyh ʿ Abdülkâdir el-Bağdâdî

Rahmullâh

[29]

Bismillâhirrahmanirrahîm

شهنامه هر لغت بود خدا

کز نعمت اوست بنده را نطق بجا

گر هر سر موی صد زبانی باشد

از شکر ز صد يك نتوان کرد ادا

Ḥamd-i şābitü'l-esās ve sipās-i bî-ḥadd ve kıyās ol pādişāh-ı bî-zevāl ve müfīzu'l-ḥayr ve'n-nevāl cevābına şāyeste ve sezāvārdır ki ḥamdı içün her dehānda bir lisān ve her lisānda bir tibyān-ı en'ām ve iḥsān eyledi. Ve durūd-ı nā-ma' dūd ol ḥülāşa-yı her mevcūd-ı ḥabīb-i melik-i ma'būd, ḥazret-i Muḥammed-i Maḥmūd'un āl-i ve aşḥābı ile rūḥ-ı münevver ve merḳad-ı muṭahharlarına ʿ alīü't-tevālī mede-yi alā'y-yām ve'l-leyālī nişār olunur ki nice pādişāhān-ı ve alā miḳdār-ı Ferīdün ve Keyḥüsrev ʿ itibār-ı ḥademe-yi dīn-i metin-i şaṭvetinden zebūn ve ḥākisār olmuştur.

Şi'ir;

ليس كلامي بغى بنعت كمال

صل الهی علی النبی واله

Ve ba' de işbu ʿ abd-ı ḥaḳīr ve bende-yi pūr-taḳşīru'l-mu' temed ʿ ala luṭf-ı rabbihi el-hādī ʿ Abdülkâdir bin ʿ Ömer el-Bağdâdî bu vechle taḳrīr ve bu tarzla ta'bir ider ki hicretiñ ba' dü'l-elif seb'a ve sittin 1067 senesinde müṭālā'a-yı Şehnâme-yi Firdevsî-yi

nāmdār belāğat-ı şî‘ār ki mutazammın-ı aḥvāl-i mülūk-ı vīlān ve maḳbūl-ı tab‘-ı müşkül-pesendān-ı cihāndır. Vāḳi‘ oldı.

Fi’l-vāḳi‘.

Şî‘ir;

به ازین کس نگفت و نتوان گفت

در چنین کس نسفت و نتوان سفت

Esnā-yı müṭāla‘ada zabt-ı esāmī-yi ricāl ve biḳā‘ eşaḥḥ zabtına ittibā‘ idüp her lafz-ı ğarībe müşādif olduḳda kütüb-ü luğat-ı Farsiyye’ye mürāca‘at olunub ba‘de tebyīnū’l-ḥaḳīḳatün mine’l-mecāz bir cerīde-yi tesvīdde ifrāz olunur idi ve nice kütüb-i müfideden luğāt-ı ‘adīde aña ḍamm olundu ve bir müddet şaḥāyif-i müsveddede mehcūr ve zāviye-yi nisyānda ḥafī ve mestūr ḳaldıḳdan soñra i‘zze-yi aḥbābdan

[30]

(1,10)

BABÜ’L-ELİF MA‘EL-ELİF

I, 1

Biri tesvīdden tebyīze naḳl itmegi işāret buyurub iltimāsına icābet ve istid‘āsına itā‘at olunub cem‘ ve te‘lif ve telfiḳ ve taşnīf itmege ‘azm ve cenābına ihdā olunmağa cezm olundu.

Şî‘ir;

ومن عز من دون الانام مقامه

فاحسن ما يهدى اليه كتاب

Vāḳf-ı ḥabīr ve nāḳd-ı başīrdan māmūldür ki bu faḳīriñ bizā‘at-ı müzcātın ‘ayn-ı rızā ile ḳabūl idüp ḳadeḥ ve tezyīf ile bā‘iş-i ḥacālet ve teşvīr olmayub ḥalel ve fesādın işlāḥla destgār ola. ومن الله التوفيق وهو خير رفيق

Beyit;

قلبست نقد ما وخریدار جوهریست

لیکمن امید بر نظر سعد مشتریست

BĀBŪ'L-ELĪF, MA' EL-ELĪF

ĀSĀ (اسا) Edāt-ı teşbihdür müşebbehün bihiñ āḥirine laḥıḳ olur; (1)

بطهورث اساست کردار او

نکورای و پاکیزه و خوبرو.

- Üç ma' nāsı vardır biri āsūdandan fi' il-i emrdür ve vaşfdur nite ki Rükneddīn buyurur; (2)

بکش از راه جست و جویش پا

از تگ و پوی یکزمان.

Kātibī dahı buyurur; (3)

در گه کین معر که ارای رزم

در دم عیش انجمن اسای بزم.

- Şāni lūgat-ı Ḥorāsān'da vaḳār ve temkīn ma' nāsınadır nite ki ibnü'l-Yemīn buyurur; (4)

سرو اگر با قد رعناى تو هم بالاستى

كى چنانمطبوع و خوش اندام و با اساست

- Şālīş esnemek ma' nasına ism-i maşdardur 'Arabī'de şu'bā ma' nasına kerdēn ve keşīden ile isti' māl olunur nite ki Behrāmī buyurur; (5)

چنان نمود بمن دوش ماه نو دیدار

چو ماه من که کند گاه خواب خوش اسا

Buñun dört ismi dahı vardır. Biri pāsükdür bā-yı Fārsī ve 'Ārabī ve ḍamm-ı sīn-i mūhmele ve āḥiri kāf-i 'Ārabī'yle nite ki Lebībī buyurur; (6)

چو پاسک کند ماه من از خمار

قرار مه نو نماید فرار

- Şāni ḥāmyāzdır nite ki Mollā-yı Rūm buyurur; (7)

انچنان کز عطسه واز خامیا

این دهان گردد بناخواه تو باز

Ḥamyāza dahı luğatdur nite ki Sūzenī buyurur; (8)

کس ازان جمله شادمانه نگشت

بتب گرم و خامیازه من

Elif ḥazf olunub ḥamyāze dahı dinür nite ki ‘Örfī buyurur; (9)

سرغتاندیشه را افکنده در دامن تیر

غادت خمیازه در جیب کمان انداخته

- Şāliṣ dehānderedir. Feth-i dāleyn ile – Râbi‘ fâjdur fâ-yı ve zâ-yı Fârsî’yle nite ki Tıyyân dimişdür; (10)

میکند چون زبیدماغی فاث

در دهانش نهاد باید ثاث

[31]

I, 2—4

BĀBŪ’L-ELİF MA‘ EL- ELİF

(11-18)

Fāje dahı dinür nite ki Enverī buyurur; (11)

توزر خواهی ومن سخن عرضه دارم

تو در فائده افتی و من عطاسا

ESTĀ (استا) Feth ve damm-ı hemze ile dīn-i Mecūs'da kitāb-ı Zend'ın şerhi ve tefsiridir. Re' isleri zerdüş-i hakīm tel' if idüp hāzret-i Bārī tea' lā cennetde ikisin baña virdi diyü iddi' a itdü; (12)

خداوند را دیدم اندر بهشت

مر این زند و استا همه او نوشت

– Damm ile estāddan muḥaffef dahı gelür Mollā-yı Rūm buyurur; (13)

گفت ای استا مرا طغنه مزین

گفت استا زان دو یک را در شکن

Ma' nā-yı evvelde ābistā feth-i hemze ve kesr-i bā-yı 'Arabī'yle dahı luḡatdūr. Hüsrevānī buyurur; (14)

چو گلین از گل اتشبهار عکس فگند

بشاخ او پر دراج شد ابستاخوان

Medd-i hemze ile dahı luḡatdūr. Şā' ir dimişdūr; (15)

چو اینجا معنی قران ندانم

روم انجا که ابستا بخوانم

EJDEHĀ (اژدها) Daḥḥak-ı nā-pak ismidür; (16)

بران محضر اژدها نا گزیر

گواهی نوشتند برنا و پیر

Aşılda ma' rūf yılan ma' nāsınadur ki 'Ārabī'de tinnīn dinür her bir omuzunda 'illet-i sereṭāndan yılan başı şeklinde bir a' rıza zuhūr itmekle ana ejdehā diyüp bu 'alāḳa ile kendine dahı ıtlāk olunmuşdur. Ejdehāk ve ejherāk dahı dinür ve ind-el ba' z ezherāk ol 'ārızanın ismidür. Bir ismi dahı Dehāk'dur ki Daḥhāk ile ta' rīb olundu. aslı –deh ile –āk'dan mürekkebdür. Āk medd-i hemze ve kāf-ı 'Arabī'yle 'ayb ve āfet ma' nāsınadur nite ki Maṣṣūr-ı Şirāzī buyurur; (17)

عدوی تو که چو هیزم شکسته بای مدام

تنور حادثه می سوزدش در آتش اک

Muhteşem dahı Vaşf-ı Şitā'da buyurur ;(18)

گر نهد موسی عمران ید بیصا در اب

چون کشد جانب خود باشدش از یخ اکاک

Ol seffāk-ı nā-pāk on 'aybı olmağla Dehhāk ile mūlaqqab oldı nite ki kütüb-i tevārīhde bu vechle ma' dūddur evvel zıştı, düvvüm kütāhī, süvüm bīdādgir-i, çārum bī-şermī, pencüm bisyār hārī, şeşem bed-zebānī, heftüm durūğ gūyi, heştüm şitābgārī, nühüm bed-dilī, dehüm bī-ğordī, bir ismi dahı bīverdūr. İnşallāh zıkr olunur.

MA' AL-BĀ

ĀB (اب) Ma' rūf ve isti'āre tarīkiyle revnağ ve leṭāfete ve ḳadr ve menzilete ve 'ırz ve vaḳāra ıtlāk olunur. 'Arabī'de dahı bu tecevüz-şāyi' dir. قال الثعالبی العرب تستعیر الما لكل ما سحسن منظره وموقعه ويعظم قدره ومحله

[32]

(19– 29)

BĀBÜ'L-ELİF MA' Ü'L-BĀ

I, 5–8

Bu beyitte ḳadr ve menzilet ma' nāsınadır; (19)

ورا هر زمان نزد افراسیاب

فزونت بدی حشمت وجاه و اب

ENDERĀB (اندراب) Feth-i hemze ile Hind tarafından Ġazneyn ḳurbunda bir şehirdür; (20)

زغزنین سوی اندراب ادم

زاسایش اندر شتاب ادم

ĪZEDGEŞESB (ایزدگشسب) Behrām-ı Çübīn sipehsālārıdur; (21)

بیكدست بر بود ایزدگشسب

که بگذاشتی اب دریا باسب

Aşılđa üç kelimededen mürekkebdür. Biri İzed ki zāt-ı Bāri’niñ ism-i şerīfidür ve biri geş’dür. Güzel ve maḥbūb ma‘nāsına ve biri esbdır, at ma‘nāsınadır ve İzedgeşesb izāfe-i maḥlūbe ḳabilindendür. Aşlı Geşesb-i ized’dür ve teḥīr-i muzāf luġat-ı Pehlevī’dür ve taḳdīmi luġat-ı cumhurdur.

İŞTĀB (اشتآب) ‘Acele ve ivmekdür. Elif zāiddür; (22)

که این باره را نیست پایاب او

درنگی شود چرخ از اشتآب

ĀZER-GEŞESB (اذرگشسب) Güştasb Belḡ’de binā itdüġi Āteşgededür. İskender anı ḥarāb idüp içinde olan ḥazāin ve nefāisi aldı. İzāfet-i muḥaffefe ḳabilindendir. Aşlı kesr-i rā iledür; (23)

فروزنده جوشن وزین و اسب

پرستنده فرخ اذرگشسب

Geşesb dīn-i Mecūs’da Zerdüşt etbā’ındandır. Atı na‘lleri altūndan olmaġla bu mūlaḳḳab oldu. Buña zeresb dahı dinür nite ki bu beyitte mezkūrdur ve Keyḡūsrev ḥazīnedārıdur; (24)

ز پاکیزه جان فرود و زرسب

همی بر فروزم چو اذرگشسب

Vech-i tesmīye Şeyḡ Nizāmī’niñ bu beyitinden zāhirdür; (25)

زده موبدش نعل زرین بر اسب

شده نام ان اذر اذرگشسب

Mecûsdan her kim âteşgede binā iderse ya hıdmetinde şöhret bulursa ol âteşi ismine muzāf iderler. – Ve muṭlaқа âteşgede ma‘ nāsına da gelür nite ki Siyāvuş, Gersīyūz’a ḥitāb itdügi maḥaldedür; (26)

همان اسب تو شاه اسب منست

کلاه تو اذرگشسب منست

– Ve maḳām-ı sür‘atde âteş ma‘ nāsına şiddet-i iḥrākı cihetinden müşebbehün bih çok yerde gelmişdür. Ol cümleden bu beyitde; (27)

سواری بکردار اذرگشسب

بکابل سوی سام شد بر سه اسب

Ve lehu; (28)

کمازرا بزه باد اسب

بینداخت تیری چو اذرگشسب

– Mecāzen ol âteşin şāhibine de ıtlāk olunmuşdur; (29)

سپهد چنن گفت کاذرگشسب

نبد نامورتر ز جنگی زرسب

Zeresb bunda gayr-ı zeresb-i mezkûrdur. İnşallah

[33]

I, 9–16

BABÜ’L-ELİF MA‘ EL-ELİF

(30-39)

Maḥallinde zikr olunur. – Ve âteşperest ma‘ nāsına da gelür nite ki Laṭîfî buyurur; (30)

اگر رخ نماید بدین شیوه دوست

شوند اهل اسلام اذرگشسب

ĀŞŪB (اشوب) Herc ü merc ma‘ nāsına ism-i maşdardur āşūftenden me’ hūzdur. İsm-i fā‘ il dahı gelür şehrāşūb gibi; (31)

بترسم ز اشوب بدگوهران

بویژه زگردان مازندران

EFRĀSĪYĀB (افراسیاب) İbn-i Peşeng İbn-i Zādşem ibn-i Tūr ibn-i Ferīdūn’dur. Pādişāh-ı Tūrān-zemīndir. Nūder’i қатл itdikden soñra on iki yıl Īrān-zemīne mutaşarrıf oldu. Zāl ibn-i Sām anı memleketden sürüb Zev ibn-i Ṭahmāsb’ı pādişāh eyledi āḫirü’l-ümera Keyhüsrev elinde helāk oldu.

ERCĀSB (ارجاسب) Pādişāh-ı Turān-zemīn. İbn-i Āfrasiyāb’dur. Pederinden soñra pādişāh oldu. İsfendiyār anı Rūyīndīz şehrinde қатл eyledi; (32)

مگر شاه ارجاسب توران خدای

که دیوان بدندی به پیشش بیای

MA‘ ĀT-TĀ

EST (است) Ḍamm-ı hemze ile Kitāb-ı Zend’iñ şerḥ ve tefsīridür “estā” dahı luğatdūr nite ki zıkr olundı ve “ebistā” қаşr ve medd-i hemze ve kesr-i bā-yı ‘ Arabī’yle de luğatdūr.; (33)

بدان اب روشن سر و تن بشست

همیخواند اندر نهانزند و اسب

– Serin ma‘ nāsına da gelür ki ‘ Arabī’de kefel dinür. Şems-i Faḫrī buyurur; (34)

از پی افتخار و حویش

شیر را داغ او بود بر اسب

ĀĠRĪRET (اغریرت) Feth-i hemze ve kesr-i rā-yı ula ile Efrāsiyāb birāderidür; (35)

همی ساختش کار رزمزمای

بکاخ اندر اغریرت رهنمای

(ELÇAHT) (الچخت) Sükūn-ı lām ve fetḥ-i cīm-i Farsī ve sükūñ-ı ḥā ile ṭam‘ ma‘ nāsınadur; (36)

بالچخت جود را میفگن بدام

میان دلیران شوی نیکنام

ĀB-ḤŪST (ابخوست) Āla vezn-i ābdest vav-ı resmī ile cezīredir ki deryāda olur; (37)

بنزد سرای تو ماندم بشست

چو کشتی زدریل بر ابخوست

Ābhū dahı dinür ‘Am‘ aḳ buyurur; (38)

گوییکه هست مردم چشمم چو ابخو

یا خود چو ماهیست که دارد در اب خو

ĀHIḤİT (اهخت) Medd-i hemze ve kesr-i hā ile silāḥı ğılāfından yā maḥallinden çıkarup ḥavāle itdi dimekdür. Āhiḥtenden fī‘il-i māzīdür; (39)

بیچید برزین و گرز گراز

بر اهخت چون پتک اهنگران

[34]

(40-48) BĀBU’L-ELİF MĀ‘ AT-TĀ

I, 17-20

–Ve muṭlaḳa keşīden ve çıkarmak ve şoymak ma‘ nāsına gelür; (40)

کنون سر بر اهختی از بند خویش

برون امدی از خداوند جویش

Ve lehu; (41)

گشاد ان میان بسته پهلوان

بر اهخت ازو جامه خسrsان

Aşlı āhihtendür; Sa‘ dī buyurur; (42)

چو عزمش بر اهیخت شمشیر بیم

بمعجز میان قمر زد دو نیم

Hā-yı ḥazf idüp āhten dahı dirler ve āhte de gelür; (43)

تیف زبان اخت برای جدل

کای شده در شهرت کاذب مثل

İRD-İ BEHİŞT (اردی بهشت) Ba‘ zı ḍamm-ı hemze ile ve ba‘ zı kesr ile rivāyet itmişdür. Fürs-i ḳadimde seneden ikinci āy ismidür ve Tārīḥ-i Celāleddīn Melikşāh-ı Selḫūkī’de faşl-ı bahārīñ ikinci ayıdur, bu iki işılāḥıñ şerḥi İnşāllāh māh şerḥinde mufaşşal zıkr olunur; (44)

بدو گفت پیران که خرم بهشت

کسی کو به بیند باردی بهشت

Ve her ayıñ üçünci günü ismidür nite ki Mes‘ ūd-ı Sa‘ d fermāyed; (45)

اردی بهشت روزست ای ماه دلستان

امروز چون بهشت برینست بوستان

Fuşul-ı erba‘ anıñ esāmisi budur faşl-ı bahār, ferverdīn, İrd-i behişt, ḥurdād, faşl-ı şayf, Tīr-i murdād, şehryor, faşl-ı ḥarīf, mihr-ābān, āzer, faşl-ı şitā, de-yi Behmen İsfenderāmuz. Fürs-i ḳadimde bunlar esāmī-i şuhur-ı senedür bir faşla taalluk yokdur. İbtidā‘ -yı sene ferverdīndür. Mecmu‘ ı nişābü’ş-şıbyānda bu kıt‘ ada mezkūrdur; (46)

زفروردين چو بگذشتی مه اردیبهشت اید

بمان خرداد و تیر آنکه که مردادت همی باید

پس از شهریور واز مهر و ابان اذر و دی دان

که بر بهمن خز اسفندارمذ ماهی نیفزاید

MA' AL-CİM EL-'ĀRABĪ

AGEC (اگج) Medd-i hemze ve feth-i kef-i Farsī ile bir āgacdır ki başında egri demür olur. Anıñla buz çekerler ve gemicileriñ ālet-i ħarbidür. Düşmen gemisine atub anıñla çekerler. Qanca didükleri āletdir; (47)

بجستند تاراج ورشیشرا

باگج گرفتند کشتیش را

ERC (ارخ) Qadir ve kıymet ma' nāsına ve ercümend bundan mürekkebdür; (48)

پسر داد یزدان بینداختم

زبیهودگی ارج نشناختم

ĀḤṢĪC (اخشیح) Medd-i hemze ve sükün-ı ḥā-yı mu' ceme ile u' nşur ma' nāsınadır. Aşlı zıdd ve muḥālif ma' nāsına a' nāşıra biri birine zıdd olmağla ıtlāk olundu. Cem'-i āḥṣīcāndur.

[35]

I, 21–28

BĀBU'L-ELĪF MĀ' AL-CİM

(49–59)

ELFENC (الفنج) Elfencīdenden fi' il-i emirdür. Qazanmaq ve iktisāb ma' nāsına; (49)

میلفنج دشمن چو شاهى كنى

نكو نام خود در تباهى كنى

ĪREC (ايرج) Kesr-i hemze ile Ferīdūn' uñ küçük oğludur. Farsī ve 'Irāq ve Horāsān vilāyetini ana virüb velī' ahd itmişdi. Birāderleri Tūr ve Selm aña ḥased idüp qatl itdüler. Nesl ve etbā' ına Īrān dinür. Ḥazf-ı cīm ile mezkūr olān vilāyete dahı Īrān dinür; (50)

كه شايسته جنگ اراڻ منم

هماورد سالار ايشان منم

MA' EL-CĪMŪ'L-FARSĪ

İÇ (ایچ) Hiç ma' nāsınadur. İnşallāh maḥallinde zikr olunur; (51)

نشانه نهادند بر اسپریش

سیاوش نکرد ایچ با کس مکیش

MA' AD-DĀL

ĀFEND (افند) Medd-i hemze ve feth-i fā ve sükūñ-ı nūnla ceng ve ḥuşūmet ma' nāsınadur; (52)

دلیر و جهانسوز و پرخاشخر

ندارد جز افند کار دگر

ĀVEND (اوند) Medd-i hemze ve feth-i vāv ve sükūñ-ı nūnla delīl ve burhān ve kūze-i āb ma' nāsınadur; (53)

چنین گفت با پهلوان زال زر

چو اوند خواهی به تیغم نگر

Vesā' ir evānī ve zurūfa ıtlāk olunur; (54)

شود هر سفالی چو اوند می

بر ما بود بهتر از تاج کی

ĀVERD (اورد) Medd-i hemze ve feth-i vāvla ceng ve ḥamle ma' nāsına āverdīden me'ḥūz̄dur. Ḥamle itmek ve mübarezet ma' nāsınadur. Hemāverd bundan me'ḥūz̄dur. Cengde 'idl ma' nāsınadur; (55)

ازو باز گشتند دل پر زرد

کس آورد با کوه خارا نکرد

ERVEND (اروند) Feth-i hemze ve sükūñ-ı rā ve feth-i vāvla üç ma‘ nāsı vardır. Biri emek ve renc ve kedd-i yemīn ma‘ nāsınadır; (56)

بارمان واروند مرد هنر

فراز آورد گونه گون سیم وزر

– Ve biri Bağdād ırmāğıdır ki Dicle dinür; (57)

اگر پهلوانی ندانی زبان

بتازی تو اروند را دجله خوان

– Ve biri Luhrāsb Şāh’ın pederi ismidür; (58)

که لهراسب بد پور اروند شاه

که اورا بدی انزمان تاج و گاه

EVREND (اورند) Taḡdīm-i vāvla rā-yı mühmele üzerine übbehet ve şükūh ma‘ nāsınadır; (59)

سیاوش مرا همچو فرزند بود

که با فرو با برز واورند بود

[36]

(60-70)

BĀBU’L-Elif MĀ‘A‘D-DĀL

I, 29 – 31

END (اند) Feth-i hemze ve sükūñ-ı nunla ‘aded-i mechūldür. Üçden ona varınca ‘Arabī’de biḡ ma‘ nāsına ve āla vechü’ş-şekk vet’tahmīn söz söylemek; (60)

بدید امد ان چهره نورمند

نکوتر زخورشید صد بار واند

İnend dahı luğatdür. Rūdekī buyurur; (61)

جهان اینست و چونینست تا بود

و هم چونین بود اینند یارا

Şems-i Faḥrī dahı buyurur; (62)

چون تو صاحبقران نه بیند چرخ

این سخن فاش گفته ام اینند

ÛRMÜZD (اورمزد) Semā-i sādīsde olan müşterī yıldızıdur ve sa‘ddur; (63)

کنون این جهانجوی نزد منست

که فرختر از اورمزد منست

Ḥazf-ı vāvla dahı luğatdür. Laṭīfī buyurur; (64)

هر انکو زاد در ری دزد باشد

اگر چو مادرش ارمزد باشد

Ûrmuz ḥazf-i dalla dahı luğatdür ve Hürmüzd ve Hürmüzd ve hurmus dahı luğatdür. İnşāllāh her biri maḥallinde gelür. Müşterīniñ iki ismi dahı vardur. Biri Bercīs’dür bu dahı ‘anḫarīb beyān olunur. – Ve biri zāveşdür. Zā ve şīn-i mu‘cemeteyn ile lafzında dört luğat vardur. Biri feth-i vāvla Laṭīfī buyurur; (65)

خال او چون فالفلّی بر اتشست

یا بخورشید اختراق زاوشست

Ve biri ḍamm-ı vāvla Senāī buyurur; (66)

فلک سادسست زاوشرا

که دهند هست دانش و هشر

– Ve biri iki vāv ile āla vezn-i ṭāvus – Ve biri zevāş ‘ala vezn-i ma‘āş nite ki Ûrmūzdī buyurur; (67)

حسودانت را داده بهرام بخش

ترا بهره سعادت زواش

Şems-i Fahrî bunlarıñ hilâfına zâhib olup ‘uṭârid ma‘nâsinadur diyüp bu beyîtleri nazm eyledi; (68)

اگر نباشد عون تو در چنین وقتی

بر اید از همه اهل جهان فغان و خروش

بدر که بو توسل همی کندکیوان

بمدحت تو تفاخر همی کند زواش

Ve lehu; (69)

کمترین منشی ورا زواش

کهنترین چاوشی ورا بهرام

İRD (ارد) Kesr-i hemze ve sükûn-ı rā-yı mühmele ile her ayıñ yigirmi beşinci günidür; (70)

همی رفت سوی سیاوخش کرد

بماه سپندار در روز

Fürs-i kadîmde hafta ve Üsbü‘ olmağla ayıñ otuz güniniñ her birisine bir isim vaż‘ itdüler. Cümlesi budur 1. Ürmüzd 2. Behmen 3. Ürdîbehîşt 4. Şehrîver 5. İsfendârmüz 6. Hurdâd 7. Murdâd 8. Deybâder 9. Āzer 10. Ābân 11. Hâvr 12. Mâh 13. Tîr 14. Gûş 15. Deybemîhr 16. Mihr 17. Şurûş 18. Raşn 19. Ferverdîn 20. Behrâm

[37]

I, 31

BĀBU’L-ELİF MĀ‘ AD-DAL

(71)

21. Rām 22. Bād 23. Deybādeyn 24. Deyn 25. Īrd 26. eştād 27. Āsmān 28. Zamyād 29. Marisfend 30. Ānîrān. Feyzî-i Hindî bu kıt‘ada cem‘ eyledi; (71)

اورمزدست دیگر بهمن واردی بهشت اتگه

دگر شهریور اسفندارمذ خرداد و مردادست

زدیبادر گذشت اذر و ابان و خور باشد

چو رام و باد و دی بادین و دین وارد و اشتادست

وزانیس اسمان وزامیاد اسفند انیران دان

که این سی روزه مه یاد از حکیم فارسی یادست

Cāhiliyyetdür ki tārīh-i qadīmī dimekle meşhūrdur ibtidāsı Cemşīd zamanındandır sene-i şemsiyye zabtı için yılı on iki hisse idüp her bir hisseye bir isim vaz' itdüler nite ki zıkr olundu. Ve her birisini otuz gün tutmağla sene üçyüz altmış gün olurdu. Ve ābān ayının āhırinde beş gün olurdu ve ayda yüz yigirmi yıla dek bir rabi'-i yevm dahı i' tibār idüp bir ay ziyāde iderlerdi. Bihīzek ile müsemma idüp evvelinden āhırine dek bayram iderlerdi. Ol yıl on üç ay olurdu qanūnları muhtell olmamak için kebise i' tibār olunmazdı, ve ıstılāh-ı Fūrs-i İslāmī'deki ve vāzi'-i Sultān Celāleddīn Melīkşāh Selçūq'idür. 'Aşırında muqavvimin bu zıkr olandan ileri kebise i' tibār ile ferverdīn ayının evvelin nevrūzdan tutub dört faşlın her birisine üç ay ta'yin itdüler nite ki zıkr olundu ve ābān āhırinde olan beş günün mecmu' ismi endergāhdur ve 'Arabī'de hamse-i müsteraqa dinür. Mufaşşal isimleri budur āhnūz, eştūz, isfendmūz, vehşet, heştviys ve perverdicān ābān ayının soñ beşinci günleridir ki Mecūsūn mu'teber bayramıdır. Ma'nāsı tertīb-i rūh dimekdür. Bu isimle müsemma olduğunun vechi budur ki mezkr günlerde tātife-i Mecūs envā'-ı et'ime ve eşribe ölülerine muheyyā idüp zu'm-u fāsıdlerince cānları gelüb gıdālanur ve hamse-i müsteraqa ābān āhırinde olmağla ba'zılarına müştebeh olup hamse-i müsteraqa yı perverdcān zann itmegin mābeynlerinde ihtilāf vāki' oldu. İhtiyāt için hamse-yi müsterekayı perverdicāna izāfet idüp on gün bayrām iderlerdi. Kezā fi kitābu't-tefhīm fi şinā'ati't-Tencīm li- Ebi el-Reyhān el-Birūnī, ve esāmī-i eyyāmda yevm ile ay ismi muvaffıq gelicek. Bayrām idüp zemzeme iderlerdi meşelā ferverdīn ayının on toközuncı günü ve ürdibehiştin üçüncü günü ve hürdādın altıncı günü ve tiriñ on üçüncü günü ve murdādın yedinci günü şehriverin dördüncü günü ve mihriñ on altıncı günü ve ābānın onuncı günü āzerin toközuncu

[38]

(72-80)

BĀBU'L-ELĪF MĀ' AZ-ZĀL

I, 32 – 36

Güni ve dīñ sekizinci ve on beşinci ve yigirmi üçüncü günü ve behmeniñ ikinci günü ve İsfendārmuzuñ beşinci günü gibi.

MĀ' AZ-ZĀL EL-MU' CEME

Hālā bu el-fāz cümlesi dāl-ı mühmele ile okunur lakin aşlı luğat üzerine tedvīb olundu.

İSPEHBED (اسپهبد) Şāhib-i sipāh ve ser'asker ma'nāsınadır. Sipahsālār gibi ve Şehnāme'de pādişāh ma'nāsına çok gelmişdür bunda zaldan 'ibāretdür; (72)

که از بیم اسپهبد نامور

چگونه گشاییم پیش تو در

Ekşer sipehbed ḥazf-i hemze iledür – Ve örfde mülūk-ı Deylem ve Ṭabiristān'a ıtlāk olunur,

ĀRĀMED (ارامد) Arāmīdinden fi' il-i müstaḳbel ve emir-i ġāybdır istirāḥat ma'nāsına; (73)

بفرمود تا اشکن تیزهوش

بیا رآمد از غارت و جنگ و جوش

MA' AR-RĀ

ĀZER (اذر) Fūrs-i ḳadīmde tās' i-i şuhur-i senedür. Ve tāriḥ-i Celālīde āḥir-i şuhūr-ı ḥarīfdür; (74)

دی و بهمن و اذر و فوردین

همیشه پر از لاله بینی زمین

Üç ma' nāsı daḥi vardır biri her ayıñ tokuzuncı günü ismidür – Şāni mahsūs olān āteşdir. Mahsūs olmıyana āzer dinülmez ancak ateş dinür. Mes'ūd-ı Sa'd buyurur; (75)

ای خردمند سرو تابان ماه

روز اذر میی چو اذر خواه

Şālîş Tārîḥ-i Süryānide faşl-ı bahārıñ mäh-ı evvelidir. Enverî buyurur; (76)

اگر نه کلك او شد ناف اهو

و گر نه طبع او شد ابر اذر

چرا باری بنطق این در دریا

چرا بیزد بنوك ان مشك اذفر

Bunuñ aşlı āzārdur elif ḥazf olunmuşdur. Sa'dî buyurur; (77)

این هنوز اول اذار جهان افروزست

باش تا خیمه زند دولت نیسان وایار

İSPER (اسپر) Kesr-i hemze ile kalkān ma' nāsınadır ve ekşer ḥazf-i hemze iledür; (78)

همی تیر بارید همچون تگرگ

بران اسپر كرك و بر خود وترگ

AJĪR (اژیر) Medd-i hemze kesr-i zā-yı Farisî ile müteyakḳız ve hūşmend ma' nāsınadır; (79)

زبدخواه روز و شب اژیر باش

شب و روز با تركش و تیر باش

Ve baṅg ve galebe ma' nāsına da gelür. Enverî buyurur; (80)

در جهان چندانکه خواهی بشمار

نیستی و محنت و اژیر هست

وز فلک چندان که خواهی بیقیاس

نفرت اهو وخشم شیر هست

Ve Ejiridinden emir daği gelür hūşyār-kerden ma‘ nāsına.

[39]

I, 37-41

BĀBU’L-ELĪF MĀ‘ AR-RA

(81-93)

İŞTAḤR (اصطخر) Parsdaki Şirāz vilāyetidür. Bir şehirdür. Ṭūlī on iki fersaḥ ve ‘arżı on fersaḥdur. Bināsına Keyūmers şurū‘ idüp Cemşīd tamām eyledi. Mülūk-ı Pişdādyān ve Keyyāniyān taḥtgāhı idi. Āşār-ı ġarībeleri ve emvāl ve ḥazāinleri anda idi ve Ḥazreti Süleymān İbn-i Davud dahı taḥtgāh edinmiş idi. Ḥalā ḥarāb ve yebābdur. Çilmināre ile ma‘ rūfdur; (81)

سکندر بیامد با صطخر پارس

بدیهم شاهان شد و فخر پارس

AḤTER (اختر) Yıldızdır ki ‘Arabī’de necm ve kevkeb dinür. Mecāza ṭālī‘ ve baḥt ma‘ nāsına da gelür nite ki ‘Arabī’de ve Türkī’de dahı bu tecevvüz meşhūrdur. Nīk-āḥter ve bülend-āḥter ve bed-āḥter dinür. Aşlı āḥter-i baḥtdur. Nite ki Ḥāfız’ın bu beytinde aşlı üzerine gelmişdür: (82)

اختر بخت مرا هیچ منجم نشناخت

یا رب از مادر گیتی بچه طالع زادم

– İki ma‘ nāsı dahı vardur biri fāldır; (83)

یکی اختری گفت ازان پس براه

کزینسان بیرم سر ساوه شاه

– ve biri rāyet ve a‘ lem ma‘ nāsınadur. Şehnāmede bu ma‘ ni çokdur; (84)

بتازید کاید بنزدیك شاه

چو ترکان بدیدند اختر براه

– Ve ba‘ zı luġātde meşṭürdur ki āḥter bir ferişte ismi ma‘ nāsına da gelür ki ‘ âlemde âmîn diyerek gezer. Her kimin sözi āniñ tāmīnine makrun olursa ḥāşıl olur Ḥāḳānī buyurur; (85)

روزی ازین خراس بیابی خلاص جان

فالی بزنی بخیر که اختر گذشتنیست

Nizāmī dahı buyurur; (86)

زدولت بر رخ شه خال میزد

چو اختر میگذشت او فال میزد

Ve lehu; (87)

من قرعه زنان بد انجنان فال

واختر بگذشتن اندر ان حال

ve lehu; (88)

بسا فالی که از بازیچه بر خاست

چو اختر میگذشت ان فال شد راست

Ḥāfiẓ dahı buyurur; (89)

روز هجران و شب فرقت یار اخر شد

زدم این فال و گذشت اختر و کار اخر شد

ĀBİŞḤŪR (ابشخور) Medd-i hemze ve kesr-i ba ve vāv-ı resmīyle çaydan ve çeşmeden şu alacak yerdir; (90)

ازان رفتن میش اندیشه خاست

بدل گفت کابشخور این کجاست

ER (ار) Harf-i şartdır – Ve erreden muḥaffef bıçķu ve minşār ma‘ nāsınadır; (91)

چو خستو نیاید نبندد کمر

ببرم میانش ببرنده ار

ĀĠĀR (اغار) Āgarīdinden fī il-i emirdür. İşlāmak ve işlanmak ma' nāsına müte' addi ve lāzım gelür ve qarışdırmak ma' nāsına da gelür; (92)

اگر شاخ بد خیزد از بیخ نی ک

تو با شاخ بد بر میاغار و ی ک

Bed-āgār, bed-sirišt ve müfsid ma' nāsınadır. Ebū Şekūr buyurur; (93)

یکی زشتروی بداغار بود

تو گویی بمردمگزى مار بود

[40]

(94-99)

BĀBU'L-ELĪF MĀ' AL-RA'

I, 42 – 47

ĀHĀR (اهار) Medd-i hemze ile ḥaşıldır ki çulha anıñla iplik ḥaşlar; (94)

همه ریگ شد زیر نعل اندرون

چو کرباس اهار داده بخون

AḤKER (اخگر) Āteş qoridur ki 'Arabī'de cümre dinür; (95)

نه اخگر چو اتش بود راسترو

زاختر شناس این نه از شاه نو

ERD-ŞĪR (اردشیر) Mülük-ı Fürs'ün ṭabaqa-i rābia'sından ki Sāsāniyān'dandur. Üç pādīshāh ismidür. Biri Erdşir-i Bābekān'dur ve bu ṭabaqanın evvelki pādīshāhidur. Pederiniñ ismi dahı Erdşir'dir. İbn Sāsān ibn-i Behmen ibn-i İsfendiyār'dır. Bābek vālidesi pederiniñ ismidür. Bābek Erdvān ibn-i Nersī tarafından ki mülük-ı Eşkāniyān'dandır. Fārs ḥākimi idi ve Erdşir pederi Bābek yanında çobānlık iderdi. Bābek ānıñ ḥuşuşunda bir vāqı'a gördü gördi. Şoyundan su'āl itdikde nesebin izhār eyledi.

Bābek aña i‘zzet ve ikrām idüp kızını viridi ve andan Erdşîr-i mezkûr mütevellid oldı. Hadd-ı bülûğdan soñra Erdvân üzerine ħurûc idüp kaṭl itdükden soñra pâdişâh oldı. Cemî‘-i rabî‘i meskûna ħükmi nâfîz oldı kırk yıl ile iki ay pâdişâhlık eyledi – ve biri Erdşîr-i Nîkûkâr’dır ki Şâpûr-ı Zû’l-Ektâf birâderidür. On iki yıl pâdişâh oldı. Ġâyet a‘ķil ve nîkûkâr olmağla bu laķab ile müleķķeb oldı – Ve biri Erdşîr ibn-i Şîrûye ibn-i Hüsrev-i Pervîz’dir. Yedi yaşında iken pâdişâh oldı. Bir buçuķ yıldan soñra bir bendesi kendisini kaṭl eyledi.

ĀBGĪR (ابگیر) Ol çuķur yerdir ki içinde şu ola gerek göl olsun ki ‘Arabî’de aña ġadîr dinür. Nite ki bu beyitte; (96)

برینسان تنش را بخستم بتیر

که از خون او گشت خاک ابگیر

Gerek birke ve ħavuz ola nite ki beyitte bezm ta‘rifinde buyurur; (97)

طبقهای زرین پر از مشک ناب

به پیش اندرون ابگیر گلاب

Aşıl-da vaşf-ı terkîbidür. Su tıttıcı ma‘nâsına nite ki bu beyt Nizâmî’de aşıl üzerine gelmişdür; (98)

به پیرامن برکه ابگیر

زسوسن بیفگن بساط حریر

ĪDER (ایدر) Kesr-i hemze ile incâ ma‘nâsınadır. Şehnâme’de çok mezkûrdur; (99)

بدو گفت بر گرد ایدر مپای

چه دانی که ایدر مرا چیست رای

İSFENDİYĀR (اسفندیار) İbn-i Guştâsb ibn-i Luhrâsb’dur. Şecâ‘atde mânendi Rüstem idi. Luhrâsb salṭanatı oğlu Güştâsb’a verdikten soñra Belĥe varup anda i‘bâdete meşġul oldı. Güştâsb dahı Işṭahr’a Zend okumağā varıcaķ Ercâsb pâdişâh-ı Tûrân-zemîn, fırşatı ġanîmet bilüp ilgâr ile Belĥ’e gelüb Luhrâsb’ı kaṭl idüp İsfendiyâr hemşîrelerin esir

eyledi. İsfendiyār heftḥ^vān yolundan Rūyen dize varup tüccār şeklinde şehre girüb Ercāsb'ı katl idüp hemşirelerin-

[41]

I, 48–52

BĀBU'L-ELĪF MĀ' AR-RA

(100–109)

Halāş eyledi pederinden salṭanatı taleb etdikde Rüstem'in bize itā' atı yokdur, eger benim dergāhıma anı muḳayyed getürseñ saña salṭanatı ferāḡat iderim diyü bu edā-ı hıdmete ta' liḳ eyledi. Ol dahı Zābulistān'a varup Rüstem ile 'aẓīm muḫārebe eyledi. Bir birine zafer bulmadılar. Hākīm zerdüşt İsfendiyār'ı tıfl iken bir nevi' āb-ı hikmet ile yıkamaḳ ile gevdesine ašlā silāḫ te' šir itmezdi ve'l-hezā Rūyīnten ile mülakḫet idi. Rüstem andan 'āciz ḳaldı. Āḫirü'l-ümera ılḡun ağacından çatal demrenlü oḳ ile gözlerine urub helāk eyledi.

ĀVER (اور) Āveridenden fi' il-i emirdür. Biyāver ma' nāsına – Yakın ma' nāsına da gelür. Bāver bunuñla bādan mürekkebdür. Şıdḳ ve gerçek ma' nāsına Ebū Şua' yb buyurur; (100)

اگر دیده بگردون در گمارد

ز سهمش پاره پاره گردد اور

Hākānī buyurur; (101)

اتش اندر خزینہ خانہ دل

چرخ ناکس بر اور اندازد

Şems-i Faḫrī dahı buyurur; (102)

بنده او بود فلک بیشک

چاکر او بود جهان اور

Āveri yā-ı nisbetle mukīn ve muşaddıḳ ma' nāsınadır. Ebū Şekür buyurur; (103)

کسی کو بمحشر بود اوری

ندارد بکس کینه وداوری

Nizāmī dahī buyurur; (104)

روز قیامت که بوی اوری

نداری که چه عذر اوری

EZDER (ازدر) ‘Ala vezn-i heyder lāyık ve sezāvār ma‘nāsınadır. Şehnāme’de çok mezkūrdur; (105)

از ایران سپه بود مرد هزار

همه نامدار ازدر کارزار

ESKDĀR (اسکدار) Feth ve damm-ı hemze ile ol kâşıddır ki her menzilde aña at müheyyâdır; (106)

فرستاده شد اسکداری براه

پس پشت خود ساخت که را پناه

ÜSTVĀR (استوار) Kavî ve muhkemdir ve emîn ma‘nāsına da gelür; (107)

بپوید رستم سوی کشتزار

یله کرد اسب و بخفت استوار

Ma‘nā-yı sâniye mişāl Senāi buyurur; (108)

این نه شرط مومنی باشد که در ایمان تو

حق همه خاین نماید خاک و سرگین استوار

Ustuvār-dāştin inānmağ ve bāver-kerden ma‘nāsınadır. Sa‘dī buyurur; (109)

ای که میگوی خرد به یا روان

من بگویم گر تو داری استوار

ادمی را عقل باید در بدن

ور نه جان در کالبد دارد حمار

İSKENDER (اسکندر) ‘Aşir-ı mülûk-ı Keyaniyan’dur ve âhîrleridir. Dārā ibn-i Dārāb ibn-i Behmen ibn-i İsfendiyār biraderidür ve Zü’l-Ḳarneyn ile meşhûrdur ki sedd-i ye‘cüc ve me‘cücü eyledi. Biraderi Dārā’yı katl itdikden şoñra İrân-zemîne mutaşarrıf oldu. On dört yıl pâdişâh oldu.

[42]

(110-121)

BĀBU’L-ELĪF MĀ‘ AR-RA

I, 53– 61

İSPERŪZ (اسپروز) Kesr-i hemze ve fetḥ-i bā-ı Farisî ve ḍamm-ı rā-yı mûhmele ile bir tağdır ki Çîn ile Deryā-yı Zirih mābeynindedir. Efrāsiyābîñ dārü’l-mülkü olān diz-i bihişt geng bu tağ ile Deryā-yı Zirih miyānındadır; (110)

چو با درد و با رنج و غم دید روز

بیامد دمان تا که اسپروز

EFRĀZ (افراز) Yuḡaru ma‘ nāsınadur efrāhtenden me’ḥūzdu; (111)

تلی بود بر گوشه ره بلند

بر افراز تل شد بر ان هوشمند

– ve efrāhtenden vaşf dahı gelür nite ki Ebū el-‘Asım buyurur; (112)

ای در همه علمها سر افراز

دایم زجهانیان سر افراز

ERZ (ارز) Erzīdenden ismdir. Ḳıymet ve bahā ma‘ nāsınadur. Erzīden lāyık ve sezāvār olmaḡ ma‘ nāsına da gelür; (113)

بسنده کنم زین جهان مرز خویش

بداند مگر پایه وارز خویش

ENDERZ (اندرز) Vaşıyyet ve ışmarlama ma‘ nāsınadur; (114)

بکین سیاوش فرستادتان

بسی پند و اندرزها دادتان

ÜRMÜZ (HÜRMÜZ) (اورمز) Ḍamm-ı hemze ve mim ile müşteri yıldızıdır. Āhirinden dal maḥzūfdur nite ki zikr olundı; (115)

کھین بنده تو بود اورمز

که تو چون شبانی و مردم چو بز

ĀZ (از) Hırşdır. Tazarru‘ ma‘ nāsına da gelür; (116)

فرود امد از نامور بارگی

بیزدان نمود از و بیچارگی

Āzver ḥariṣ ma‘ nāsınadır iki vezinle gelmişdür biri ḍamm-ı za ile Kemal-i İsmā‘ il buyurur; (117)

دهان تیر چنان باز مانده از پی چیست

اگر نشد بجگرگوشه عدوت ازور

Ve biri sükūn-ı zā ve feth-i vāv ile Esedī buyurur; (118)

بچیزی فریبد دل ازور

که باشد نیازش بدان بیشتر

ERNŪVĀZ (ارنواز) Feth-i hemze ve ḍamm-ı nūnla Cemşid hemşiresidür ki Ḍaḥḥāk menkūḥesidür; (119)

بایوان شاهی شب دیر یاز

بخواب اندرون بود با ارنوار

ENDĀZ (انداز) Endāze ve miḳdār ma‘ nāsınadır; (120)

اگر بشمری نیست انداز و مر

همی از تبیره شود گوش کر

MA' AS-SĪN

EFSŪS (افسوس) Ḥazf-ı hemze ile de luğatdūr. Kelime-i taḥassūr ve nedāmetdir. Ṭanz ve istihzā' ve 'abeş ve beyhūde ve mekr ve ḥile ma' nāsına da gelür. Bu beyitte ma' ni-i āḥir muraddur; (121)

که چندین بافسوس خوردی خزر

کنون روز اسایش امد بسر

[43]

I, 62–69

BĀBU'L-ELĪF MĀ' AS-SĪN

(122–133)

ESP-RĪZ (اسپیس) Feth-i hemze ve sükūn-ı bā-yı Farsī ile meydān ma' nāsınadır; (122)

نشانه نهادند بر اسپریس

سیاوش نکرد ایچ باکس مکیس

ÜLKŪS (الکوس) Ḍamm-ı hemze ve sükūn-ı lām ile bir dīv ismidür; (123)

چو الکوس اواز زستو شنید

دلش گوفتی از تن همی بر طپید

MA' A' Ş-ŞĪN EI-MU' CEME

ĀRĀMİŞ (ارامش) Ārāmīdenden ism-i maşdardur. Raḥat ve ḡarār ma' nāsına; (124)

نخست افرین کرد بر

خداوند ارامش وکارزار

ĀREŞ (ارش) Medd-i hemze ve feth-i rā ile Keykubād'ın ikinci oğlıdur. Key Āreş dahı dinür ve Keykāvūs'un birāderidür; (125)

نخستین چو کاوس بافرین

چو اش دوم بد سوم کی پشین

– Ve bir kemankeşîñ ismi dahı Areşdir. Bir rivāyetde Tahmasb ve bir rivāyetde Minuçehr silāhdārıdur. Bir oqu kırk merhaleye gitdü. Tārîhi Devletşāhî’de vesā’ir kütüb-ı tevārîhde hikāyesi meşhûrdur. Nizāmî buyurur; (126)

ازان شد نام ارش را جعانگیر

که از امل بمر و انداخت او تیر

ERİŞ (ارش) Feth-i hemze ve kesr-i rā ile dirsekden barmaqlar ucuna dekdür ki ‘Arabî’de zirā[‘] dinür; (127)

پیده پس پیل کرده بیای

ایا نه ارش نیزه جانربای

MA‘ AL-ĞAYN EL-MU‘ CEME

ĀMURĠ (امرغ) Feth ve damm-ı mīm ve sükūñ-ı rā-yı mühmele ile mehābbet ve qadir ve kıymet ma‘ nāsınadır; (128)

جوانی بامرغ مردانه بود

نشانش درفش سپید و کیود

– İki ma‘ nāsı dahı vardır. Biri sermāye ve zaḥire ma‘ nāsınadır. Senāi buyurur; (129)

بیکی دلو سیر گردد مرغ

صد درم مرا شود امرغ

– Şānī endek ve şey-i qalīl ma‘ nāsınadır Kesābî buyurur; (130)

از عمر نمادست بر من مگر امرغ

وز کیسه نمادست بر من مگر اخال

Şems-i Faḥrî dahı buyurur; (131)

سیل ستم و حادثه بنیاد مرا کند

وز مایه امید نماندست خز امرغ

Āḥāl saḳaṭ ve bima‘nī nesnedür,

AZĠ (ازغ) Feth-i hemze ve sükûñ-ı rā-yı ‘Arabî’de şāḥ-ı diraḥt ma‘nāsınadır; (132)

درین ازغها ودرین بیشهسار

خدا را بخواہشگری خواه یار

ĀMĠ (امیغ) Āmīhtenden fi‘il-i emirdür. Aşlı Āmīzdür; (133)

میامیغ با راستی کثروی

کهن چیز باشد بدید از نوی

Āmīhten ḳarışmak ve ḳarışdırmak ma‘nāsına lâzım ve mütea‘ddī gelür.

[44]

(134-146)

BĀBU’L-ELĪF MĀ‘ AL-KAF

I, 70– 74

MA‘ AL-KĀF

EŞK (اشك) Ma‘rūf – Ve şānī-i mülūk-ı Eşkāniyān’dır ki mülūk-ı Furs’ün ṭabaḳa-yı şālīşesidir. Eşğ ḡayn-ı mu‘ceme ile de luḡatdūr. İbn-i Eşkān ibn-i Dārā’dur bir rivāyetde yedi yıl ve bir rivāyetde yigirmi yıl pādişāh oldu.

MA‘ AL-KĀF AL-FĀRSĪ

AJENG (اژنگ) Medd-i hemze ve feth-i zā-yı Farsī ile buruşuḳ ki yüzde ve elinde olur ḳocalıḳdan ya ḡaḏabdan; (134)

بگفت این و بیرون شد از پیش او

پر از خشم جان و پر اژنگ رو

Ḳaşr-ı hemze ile de gelür; (135)

اگر در جبین تو افتد اژنگ

فتد لرزه اندر تن شاه زنگ

AZERENG (اژنگ) Āteş-reng dimekdür. Aşlı āzerrengdür. Rā ḥazf olmuşdur; (136)

فروغی بدید امد از هر دو سنگ

دل سنگ گشت از فروغ اژنگ

– Ve âteş ma‘ nāsına da gelür Mes‘ūd-ı Sa‘d buyurur; (137)

چو گوگردی زد محنتم اژنگ

که در خاکم افگند چون باژنگ

Ve renc ve helāk ma‘ nāsına da gelür. Esedī buyurur; (138)

بگردون رسید از بس اشوب و جنگ

بدریا نهیب و بکوه اژنگ

Şems-i Faḥrī dahı buyurur; (139).

ز ترکیب دست شه و تیغ او

فلک کرد دفع غم و اژنگ

EVRENG (اورنگ) İki ma‘ nāsı vardır biri taḥt-ı pâdişāh ma‘ nāsınadır; (140)

دریغ افسر و گنج راورنگ عاج

همان یاره و طوق زرین و تاج

– Ve biri ḥaşmet ve übbühet ma‘ nāsınadır. Efrenḡ de luḡatdūr; (141)

نجوید همانا فرنگیس بخت

نه اورنگ شاهی نه تاج و نه تاخت

ERJENG (ارژنگ) Bir dīvdür ki pâdişāh-ı Māzenderān idi. Ve Dīv-i Sepīd āniñ sipahsālārı idi. Keykāvūs āniñ yanında esīr olup Rüstem helāk eyledi; (142)

نباید که ارژنگ و دیو سپید

بخان از تو یابند هر دو امید

– ve Tejāv-ı Tūrānī mübārızlerinden bir mübārızdır; (143)

یلانش چو ارژنگ مردی چو شیر

که هرگز ندیدی دل از جنگ سیر

– Ve bir naqqāş-ı meşhūr ismidür. Naqqāş-ı Erjengī aña mensūbdur. Nite ki Nizāmī buyurur; (144)

روان کرد کلک سیهرنگ را

ببرد اب مانی وارژنگ را

Mîr Hüsrev dahı buyurur; (145)

بقصر دولتم مانی وارژنگ

طراز سحر می بستند در سنگ

Amma Mîr Hüsrev’iñ bu beytinde Erjeng Mānī’den i’bāretdir; (146)

که در چین دیدم از ارژنگ بدکار

که کردی دایره بی خط پرگار

– Mecāzen

I, 75–81

BĀBU’L-ELİF MĀ‘ AL-LĀM

(147–155)

Teşavîrine ve nigâr-ğhânesine de ıtlâk olunur ve muṭlaḳ nigâr-ğhâneye dahı ıtlâk olunur nite ki Şeyḥ Nizāmī buyurur; (147)

که چون کرده اند این دو صورت نگار

دو ارژنگ را بر یکی سان نگار

Bu naqqāşa Erteng dahı dinür.

MA' AL-LĀM

ĀĠĀL (اغال) Āġāliden fi' il-i emirdür. Medd-i hemze ile iriştirmek ve kişkürmek ma' nāsına ki ' Arabī'de igrā' ve taḥrīṣ dinür; (148)

تو لشکر بر اغال بر لشکرش

بیکیار تا خیره گردد سرش

ERMĀYĪL (ارمایل) Bir şāhzāde idi ki Ḍaḥḥāk ānı maṭbaḥında aşçı itmiş idi. Ġayet şāhib-merḥamet idi. Her gün ki Ḍaḥḥāk iki kimseyi ḡatl itdürüb maġz-ı serlerini omuzunda olān ejdehāya tılā itmek için maṭbaḥa ḡatl için gönderirdi. Ermāyīl Kermāyīl nām yoldāşı ile birisin ḡatl idüp birisin āzād idüp ṭāġlara ḡaçururlardı. Rivāyet olunur ki Kürd ol evbāş neslindendür.

ERDEBĪL (اردبیل) Īrān'da meşhūr bir şehrdür. Lakin fetḥ-i bā iledür; (149)

دو فرزند ما را کنون با دو خیل

همی رفت باید سوی اردبیل

MA' AL-MĪM

ĀRĀM (ارام) Mārūf- Ve müstaḡḡar ve mekān ma' nāsına da gelür; (150)

بمردی نشیند بارام تو

ز تاج و کمر بسترد نام تو

ĀZERM (ازرم) Medd-i hemze ve fetḥ-i zā-yı ' Arabī'yle tevḡir ve ihtirām ma' nāsınadır; (151)

کنون خیره ازرم دشمن مجوی

بدین بارگه بر مبر ابروی

Velehu (152)

سیاوش را دل پر ازرم بود

ز پیران رخانش پر از شرم بود

ENDĀM (اندام) ‘Uzv-u beden ma‘ nāsınadur; (153)

ببر چون گرفتش یل نامدار

بنشکنج اندام او شد فگار

MA‘ AN-NÛN

ĀZERĀBĀDGĀN (اذربادگان) Āzerbāycān iklimidür ki Kürsīs şehir-i Tebrīzdir qadīmde āteşgedeler mekânı olmağla bu isimle müsemma oldı. Mua‘ rrebi Āzerbāycān’dur; (154)

بیك ماه در اذربادگان

بی بودند شاهان وازادگان

Ve lehu; (155)

چنین تا در اذربادگان

بشد با بزرگان وازادگان

[46]

(156-163)

BĀBU’L-ELİF MĀ‘ AN-NÛN

I, 82– 86

ĀFRİDÛN (افریدون) Medd-i hemze ile Sādis-i mülūk-ı Pişdādiyān’dur. Nesl-i Cemşid’dan meşhūr pādīşāh-ı ‘ala cāhdır Kāve-yi āhenger ianeti ile Daḥḥāk’ı qatl idüp salṭanatı elinden aldı; (156)

زدهقان پرمايه كس را ندید

كه شایسته افریدون سزید

Ve ķeşr-i hemze ve ḥazf-ı ile de luğat-ı meşhūrdur. Pederiniñ ismi Ābtīn’dır. ‘Ala vezni i paktīn. Tāniñ iki ṭarafı yā-yı ḥaṭṭīdir nite ki Ḥāḳānī buyurur; (157)

خاصه سيمرغ كيست جز پدر روستم

قاتل ضحاک كيست جز پسر ايتين

Hāl-i ḥayātında memleketi üç evlādına taḫsīm eyledi. Diyār-ı Mağrib'i Fırāta gelince büyük oğlu Selm'e namzed eyledi ve diyār-ı Maşruk'ı, Ceyhūn'a gelince veled-i vasaṭı Tūr'a mu'ayyen eyledi ve Īrān-zemīn ki Farsī ve I' rāḡ ve Ḥorāsān'dır küçük oğlu Īrec'e viridi. Ol iki birāderi taḥtgāha ḥased idüp Īrec'i ḡatl eylediler. Feridūn Īrec'in kızı oğlu Minūḡehri üzerlerine irsāl idüp Īrec'i ikisin ḡatl idüp başların Feridūn'a getürdi. Feridūn beşyüz yıl pādīṣāh oldu.

ĀB-I DENDĀN (اب دندان) Muvaffıḡ ve mülāyī ve laṭīfden kināyetdür; (158)

اگر اب دندان بود ميزبان

بدان شهر خرم دو هفته بمان

Zebūn ve ḡor ve maḡlū ma' nāsına da gelür Laṭīfī buyurur; (159)

گرچه گشتم اب دندان در دهان حاسدان

لیك همچون علك رومی بوی خوش اید زمن

Enverī dahı buyurur; (160)

دشمنت با تو اگر نرد عداوت بازد

اب دندانتر ازو کس نتوان دید ببار

Ve lehū; (161)

حادثه در نرد درد وفتنه در شطرنج رنج

بدسکالت را حریف اب دندان یافته

ĀYĪN (ایین) Resm ve ḡānūn-ı me' lūf ma' nāsınadır; (162)

دل از داوریها بپرداختند

بایین یکی جشن نو ساختند

Ve lehu; (163)

که تا زنده بر تو نفرین بود

پس زندگی دوزخ ایین بود

AŞKĀN (اشکار) İbn-i Dārā'dır. Evvel-i mülūk-ı Tevāif'dir ki mülūk-ı Fars'ın ıtabaka-ı şalişesidir. Mülūk-ı Aşkāniyān cümlesi buña mensûbdur. İskender 'aşrında havfindan pinhān idi. İskender darü'l-mülk olān Fārs'ı ve zemīn-i Irāk ve Cezīre-yi İftahş-ı Rūm'ı viridi. Dört yıldan soñra Aşkān hüruc idüp İftahş'ı helāk eyledi ve cümle mülūk-ı tevāife 'ahd eyledi ki ismini isimleri üstüne yazub hīn-i ihtiyācda 'asker-i imdād vireler kendilerinden harāc almaya. On yıl pādīşāh oldı.

ERDVĀN (اردوان) Eşkāniyān'dan üç pādīşāhın ismidür. Biri Erdvān ibn-i Balāsān ibn-i Balās ibn-i Fīrūz ibn-i Ners ibn-i Balās ibn-i Behrām ibn-i Şapūr ibn-i Eşk ibn-i Eşkān ibn-i Dārā'dır. On üç yıl pādīşāh oldı. – Ve biri Erdvān ibn-i Eşg'dir ki Ferībrūz ibn-i Keykāvūs neslindendür.

[47]

I, 87–94

BĀBU'L-ELİF MĀ' AN-NŪN

(164–174)

Yigirmi üç yıl pādīşāh oldı. – Ve biri Erdvān ibn-i Ners ibn-i Gūderz ibn-i Balās ibn-i Hüsrev ibn-i Eşgī mezkûrdur; On beş yıl pādīşāh oldı.

İRĀN (ایران) Fars ve ' Irāk ve Hūrāsān vilāyetidür ki Feridūn memleketi evlādına taqsīm itdikde bu mezkûr vilāyeti küçük oğlu İrec'e virmiş idi. İsmiyle tesmiye olundu ve bir rivāyetde İrān Hüşeng ibn-i Siyāmek ibn-i Keyūmers ismidür ve İrān-zemīn aña mensûdur; (164)

سپاه اندر ایران پراگنده شد

زن و مرد و کودک همه بنده شد

ENŪŞİRVĀN (انوشیروان) Mülūk-ı Sāsāniye'dendir. İbn-i Kūbād İbn-i Feyrūz İbn-i Yezdügerd'dir Nüşirevān-ı 'ādil ile meşhûrdur. Aşlı Enüşirevān'dur. Enüş'a hurrem ve hoşhāl ma' nāsınadur kırk sekiz yıl pādīşāh oldı on yedi yıl saltanatından geçdikten soñra

şol mertebe ‘ādī ile yeryüzini ma‘ mūr eyledi ki elli dönüm yer ẖarāb bulunmadı ẖāzret-i risālet-penāh şallallāhu a‘ leyhi ve sellem ānīn ‘aşrında dünyāyı müşerref idüp vücūda geldi.

ĀZERBŪRZĪN (اذربیزین) Ḍamm-ı bā ile bir āteşgedenīn ismidür. Bŭrzīn ol āteşīn şāhibidür inşallāh maḥallinde zıkr olunur; (165)

سزاوار این جستن کین منم

برزم اذر تیز برزین منم

EHRĪMEN (اهرمن) Div ve iblīs ve şeytāndur; (166)

برفت اهرمن را بافسون بیست

چو بر تیزرو بارگی بر نشست

Ve lehu; (167)

دروفت یکسر همه گفت او

نشاید بجز اهرمن جفت او

Medd-i hemze ve feth-i hā ile de luḡatdŭr; (168)

تو گویی که از روی واز اهنست

نه مردم نژادست کاهرمست

Ve Ehrīmen yā ile de luḡatdŭr. Nite ki Emīr Mu‘izzī buyurur; (169)

مگر ناگه کمین آورد بر عفریت سیاره

مگر در شب شبیخون کرد بر مریخ اهریمن

AZMŪN (ازمون) Azmūdandan ism-i maşdardur. İmtihān ve tecrübe ma‘ nāsına; (170)

نشست ازمون را بصندوق شاه

زمانی همی راند اسبان براه

ARMĀN (ارمان) Feth-i hemze ile emek ve sa'y ma' nāsına māverāü'nnehir luğatidür; (171)

بارمان واروند مرد هنز

فراز گونهگون سیم وزر

ĀHIHTEN (اهختن) Medd-i hemze ve kesr-i hā ile silāhı ğilāfdan çıkarup havāle ve qaşd itmek ma' nāsınadır; (172)

زاهختن تیغها در غلاف

که قاف را در دل افتاد کاف

Ve muṭlaḳā çıkārmaḳ ve çekmek ma' nāsına da gelür; (173)

کنون سربر اهختی از بند خویش

برون امدی از خداوند خویش

ĀB-ZEN (ابزن) Medd-i hemze ve sükün-ı bā-yı ' Arabī ile çıkurdur. Aşıl-da leb-i deryādır ki mevc ura ura altını mücevvef idüp pāre pāre şuya iner; (174)

همی خون دام ودد و مرد وزن

بریزد کند یکی ابزند

[48]

(175-188)

BĀBU'L-ELİF MĀ' AN-NŪN

I, 95– 106

ĀFERİN (افرین) Āferīdenden fi' il-i emr ve ism-i fā' ildür. Hālīḳ ma' nāsına; (175)

جهان افرین تا جهان افرید

سواری چو رستم نیامد بدید

Ve kelime-i tenzih ve taḥsīn ve ḥamd ve şenā dahı gelür; (176)

همی آفرین کرد بر یکخدای

که گیتی بفرمان او شد بیای

ĪDŪN (ایدون) Kesr-i hemze ile hemçenīn ve buncılayn ma' nāsınadır; (177)

بایران گر ایدون که سهراب گرد

بیاید نماند بزرگ ونه خرد

ĀZĪN (اذین) Şehir donanması ve tezyîñ ve ārāyişdür ve cum'a yevmine āzîne didükleri yevm-i zînet olduğu içündür; (178)

سراسر همه شهر اذین ببست

بیاراست میدان و خود بر نشست

ĀŞŪFTEN (اشوفتن) Müteğayyir ve perîşân olmağdur āşüften dahı dinür; (179)

کنون رستم ان بارگش کوفتست

زراه و زرنج اندر اشوفتست

ĀLĀN (الان) Feth-i hemze ile Türkîstân'da bir vilāyetdür ve bir şehirdür; (180)

الانان وفرغر بلهراسب داد

بدو گفت کای گرد خسرون ژاد

ENDERĪMĀN (اندریمان) Feth-i hemze ile Efrāsiyāb oğlı Ercāsb Şāh'ın birāderidür. İki vezn üzre gelmişdür. Biri kesr-i rā ile; (181)

همان اندریمان که پیروز گشت

بکشت از دلیران ما سی و هشت

– Ve biri sükūñ-ı rā ile feth-i yā ile; (182)

برادر بد اورا دو اهرمان

یکی کهرم ودیگر اندریمان

EHREN (اھرن) Rā-yı mühmele ile ‘ala vezn-i efser dāmād-ı kayşer-i Rūm’dur. Güştāsb ejdehāyı katl itdügi kışşasında; (183)

پرسند گفت اھرن پیاتن

بیامد همی با یگی انجمن

ENCÜMEN (انجمن) Dernek ve meclis cema‘atidür; (184)

زیبگانه خیمه پیرداختند

زجوشان یکی انجمن ساختند

ĀVERĪDEN (اوریدن) Āverden ve getürmek ma‘nāsınadur; (185)

نماز اوریدش دران پیش تخت

چنان گشته خشنود از چرخ و بخت

EVJEN (اوژن) Rā-yı Fārsī ile evjenīdenden fī‘il-i emr ve ism-i fā‘ildür. Aқdarmaқ ve haşme gālīb gelüb yire biraқmaқ ma‘nāsınadur; (186)

منم گفت شیراوژن گردگیر

کماند و کمان دارم و گرز وتیر

İŞKERDEN (اشکردن) Kesr-i hemze ile şikār eylemek ma‘nāsınadur; (187)

نبودی بگیتی چنین کهترم

که هزمان بدو پیل و شیر اشکرم

ENDER-HORDEN (اندر خوردن) Lāyık ve sezāvār olmaқ ve yaқışmaқ ma‘nāsınadur; (188)

کنون ای خردمند وصف خرد

بدان جایگه گفتن اندر خورد

[49]

I, 107–117

BĀBU'L-ELĪF MĀ' AN-NŪN

(189–201)

EŞKEN (اشکن) 'Ala vezn-i efser nesli-i Ferīdūndan bir sipahsālār-ı Īrānī'dür. (189)

سر انجمن اشکن نامدار

نگهر ارشان بود در کارزار

ENGĀŞTEN (انگاشتن) Sezmek ve zann eylemek ma' nāsınadır. – Ve kerdin ve eylemek ma' nāsına da gelür. (190)

وزان جایگه زوی بر گاشتند

سه منزل یکی منزل انگاشتند

ĀRMĪN (ارمین) Medd-i hemze ve feth-i rā ile Keyḡubād'ın dördinci oğludur ve Keykāvūs birāderidür; (191)

کجا ارمین بود چارم بنام

بدین هر چهاران بدی شادکام

ĀB-ÇĪN (ابچین) Sükūn-ı bā ile kefen altındaki pīrāhendür; (192)

بپیمان که چیزی نجواهی زمن

ندارم بمرگ اب چین در گفت

MA' AL-VĀV

ĀHŪ (اهو) Ḥayvān-ı ma' rūfdur. – Ve 'ayb ve naḡīše ma' nāsına da gelür; (193)

هنرها بسی هست واهو یکی

که گردد هنر پیشه او اندکی

Manşūr-ı Şirāzī buyurur; (194)

بما رقیب تو داند هنر گرفتن عیب

بلی بود هنر سگ گرفتن اهو

MA‘ AL-HĀ

ARGENDE (ارغنده) Rā-yı mühmele ve ġayn-ı mu‘ ceme ile ‘ala vezn-i berkende. Hıışm ile harekete gelen yırtıcı hayvāñdur; (195)

سوی رزم امد چو ارغنده شیر

کمندی ببازو سمندی بزیر

ĀRUĞDE (ارغده) Medd-i hemze ve damm-ı rā ile mişlihu; (196)

سراپرده یبزدیدم بزرگ

سپاهی بکردار ارغده گرگ

– Ve fetḥ-i rā ile ḥarīş ma‘ nāsınadır. Minūçehrī buyurur; (197)

ارغده بر ثنای تو جان منست ازانك

پرورده مکارم اخلاق تو منم

ĀB DER ZĪR-İ GĀH (اب در زیر کاه) Şamān altından şu meşelidir. Desise ve ḥīle ma‘ nāsına; (198)

زگفت سیاوش بخندید شاه

نبد اگه از اب در زیر کاه

ĀZÜRDE (ازرده) Ma‘ rūf – Ve çatlāmış ve vīrān olmağa ḵarīb olān binā gibi; (199)

سپهبد همی گرد لشکر بگشت

ازان طاق ازرده اندر گذشت

ĀREMDE (ارمده) Medd-i hemze ve fetḥ-i rā ile sākin ve müstaḵḵır ma‘ nāsınadır. Maşdarı āremdendür. Āremīden ma‘ nāsına; (200)

زدریای ارمده بر خاست موج

سپاه اندر امد همی فوج فوج

ĀḤTE (اخته) Medd-i hemze ile yüceltmiş efrāḥte ma‘ nāsınadır. Aşlı āhiḥtedür. Māẓīde şerḥ olundı; (201)

چو شاهان یکی مرکبی ساخته

سرش بر سپهر بلند اخته

[50]

(202-216)

BĀBU’L-ELĪF MĀ‘ AN-NŪN

I, 118– 127

ÜSTŪH (استوه) Damm-ı hemze ile ḥazfı de caizdür. ‘Acz ve furūmānde ma‘ nāsınadır.

ENBŪH (انبوه) Kesret ve vefret ma‘ nāsınadır. İkisiniñ mişāli; (202)

زبس کان سپه کوه تا کوه بود

زانبوهشان کوه استوه بود

ĀJDEH (اژده) Medd-i hemze ile ve zā-yı Farsī ve ‘Arabī dahı mervīdür. Ājdenden ism-i mef‘ūl ve fi‘il-i māẓīdir. Ājden reng kerdən ya‘ni boyamaḵ ve naḵş eylemek ma‘ nāsınadır; (203)

بر اورده در کندز اتشگده

همه زند و استا بزر اژده

Ve lehu; (204)

همراه بی راه کله زده

زمین بر زدیای زر اژده

Ve bıçaḵ ile ya igne ile şāncūp ege ve dūrpeḥ gibi dīş dīş eylemek ve didilmek ma‘ nāsına da gelür; (205)

ز مردم شمر گر زدام و دده

دلی کو نباشد بدرد اژده

Enverî dahı buyurur; (206)

باداموار چشم حسمد تو اژده

وز ناله باز مانده دهان همچو پسته باد

ĀSEYĀH (اسیاه) Degirmendür. Ṭaḥūne ve raḥa ma‘ nāsına; (207)

سوی شهر شد شاددل با سپاه

شب تیره اود سوی اسیاه

Aşlı āsiyādır hā kāfiye-i şî‘ir içün mezîd oldı. Āsyānıñ aşlı āsyāb şu degirmeni ma‘ nāsına ekşer bā-yı ḥazf olunub āsyā dinür. Ba‘dehu muṭlaq degirmen ve ṭāḥune ma‘ nāsına oldı.

ĀŞNĀH (اشناه) Medd-i hemze ile şuda yüzmekdir; (208)

بزرگان بدانند بیابند راه

زدریا گذر نیست بی اشناه

ENŪŞE (انوشه) Feth-i hemze ve damm-ı nūnla ḥünuk ve ḥırrem ve ḥoşḥāl ma‘ nāsınadır; (209)

بدو گفت پیران که ای شهریار

انوشه بزی تا بود روزگار

Ve ‘Arabî’de ṭūba lehu ve Türkî’de ne mudlî ve Fārsî’de ḥünukā ma‘ nāsına da gelür; (210)

فروغست جسم و روان را خرد

انوشه کسی کو خرد پرورد

Ve lehu ; علی طریق الاستز (211)

انوشه که کردید گوهر بدید

درود از شما خود بدینسان سزید

ĀSĪME (اسیمه) Muhtelü'd-dimāğ deng ve debeng ma' nāsınadır; (212)

سراپرده بردند زایوان بدشت

سپهر از خروشدن اسیوه گشت

ĀVERDGĀH (اوردگاه) Ma' reke ve maḥall-i cengdir; (213)

نهادند اوردگاهی بزرگ

دو جنگی بکردار ارغنده گرگ

Ve lehu; (214)

خروشدید وبگرفت نیزه بدست

باوردگه رفت چون پیل مست

ĀĠAŞTE (اغشته) İşlanmış ma' nāsına āğaştenden māzî ve ism-i mef' üldür; (215)

زتورانین کشته ام من چنان

که شد خاک اغشته از خونشان

ELFEĞDE (الفقهه) Feth-i hemze ve sükūñ-ı lām ve feth-i fā ve sükūñ-ı kāfla kâzanc ve kesb ma' nāsına elfeğden maşdarıdır; (216)

بکردار دانه اگر کردمى

زالفقهه خویشتن خوردمى

Bu ğalaṭ-ı meşhūr-

[51]

I, 128– II, 3.

BĀBU'L-ELĪF MĀ' AL-YĀ

(217–230)

Ḳabīlindendür. Aşlı elfeğtedür. Mîr Hüsrev buyurur; (217)

غزى كو بغارت ببندد میان

در الفخته خویش ببند زیان

Şems-i Faḥrī dahı buyurur; (218)

تا جهان باشد بمان کز اصطناع

نام نیکو در جهان الفخته

MA' AL-YĀ

ĀMŪY (اموی) Āmūn nūnla dahı mervidir. Ceyḥūñ Irmağı'dur ki Ḥarzem vilāyetine gider; (219)

باموی لشکرگهی ساختن

شب وروز ناسودن از تاختن

İSPERİ (اسپری) Kesr-i hemze ve feth-i bā-ı Fārsī ile tamām ve kāmīl ma' nāsınadur. Siperi ḥazf-i hemze ve ḍamm-ı sīn ile de luḡatdūr; (220)

زبان اندر ارم بشعر دری

چو گشت این گزین داستان اسپری

İSPENŪY (اسپنوی) Kesr-i hemze ve feth-i bā-yı Fārsī ve ḍamm-ı nūnla dāmād-ı Efrāsiyāb olan Tejāv cārīyesidir. Münhezim oldıḡda Bījen ānı esīr eyledi; (221)

بچهره چو ماه و بنام اسپنوی

سمنپیکر و دلبر و مشکبوی

İZEDİ (ایزدی) Allāh için olān iş ḥisbeten lillah-i vallāh için virilen şadaḡa-yı şükrāne ma' nāsınadur; (222)

دگر ایزدی هرچه بایست بود

یکی سرخ یاقوت بد نابسود

Ve lehu; (223)

زمردان واز جنگ و نیروی دست

همه ایزدی هر چه بایست هست

BĀBU'L-BĀ AL-ʿARABĪ MAʿ AL-ELĪF

BĀLĀ (بالا) Maʿ rūf – Üç maʿ nāsı dahı vardır. Biri kıadd ve kıāmet maʿ nāsınadır; (224)

بیالا بود چون یکی سرو برز

بگردن بر ارد ز پولاد گرز

– Ve biri yedek āt maʿ nāsınadır ki ʿ Arabīʾde cenībet dinür; (225)

فرود آمد از کوه و بالای خواست

همان جامه خسروارای خواست

Esedī dahı buyurur; (226)

هزار اسب بالای پیشش درون

ببرگستوان وزره گونهگون

Bunuñ aşlı bālāddır nite ki gelür – Ve biri tāğ ve kūh maʿ nāsınadır ve bu üç maʿ nī Şehnāmeʾde çokdur; (227)

فسونگر چو بر تیغ بالا رسید

تن واسب را سوی بالا کشید

Ve lehu; (228)

بر آمد بران تند بالا چو دود

بشد پیش دستان و سیمرغ زود

BERNĀ (برنا) Feth ve damm-ı bā ile yigit ve civān maʿ nāsınadır; (229)

همی بدروود پیر و برنا بهم

ازو داد بینم و هم زو ستم

BUVĀ (بوا) Maḥall-i duʿ āda ola maʿ nāsınadır. Aşlı buāddır āḫirinden dāl maḥzūfdur; (230)

که خرم بوا میهن و مان تو

بگیتی پراگیتی پراگنده فرمان تو

[52]

(231-243)

BĀBU'L-BĀ MĀ' AL-BĀ

II, 4– 10

MA' AL-BĀ

BĀB (باب) Peder ve vālid ma' nāsinadur; (231)

چرا نزد باب تو خواهشگران

نه انگیزی از هر سویی مهتران

BĀNŪ-GEŞESB (بانو گشسب) Rüstem kızıdır ki Gīv menkūḥesi ve Bījen vālidesidür; (232)

مہین دخت بانو گشسب سوار

بمن داد گردنکش نامدار

BŪB (بوب) Damm-ı bā ile nefis ev döşemesi ḥālı ve kīçe gibi; (233)

بگسترد بوب اندران اندران بارگاه

نشست از بر گاه خسرو بگاه

MA' AT-TĀ

BĀYEST (بایست) Gereklü mănāsına ki 'Arabî'de ḥācet dinür. Bāyistenden mā' ḥūz̄dur.

Gereklü olmak ma' nāsına müstaḫbelâtında sîn yāya ebdāl olunur; (234)

گر اکنون که یزدان بود یارمند

بگردد ببایست چرخ بلند

Bāyeste dahı dinür. Şāh Nāşır-ı Hüsrev buyurur; (235)

هر چند باز اصل خود گردد

زى ك ويد و نفايه و بایسته

Ve bāyā dahī andan mā‘ ḥūz ol ma‘ nāya isimdür. Sūzenī buyurur; (236)

بایاتری بمصلحت عالم

از بهتری بسینه بیماران

Ve āyā vāv ile de luġatdür. Şehābeddīn buyurur; (237)

گاه و بیگاه راعی جودت

زانران را روا کند وایا

Ve āyā dahī dinür. Aşlı bāyedir. Cāmī buyurur; (238)

وایه جامی همین لعلت بود

گر نیاید وایه او وای وای

BÜST (بست) Ḍamm-ı bā ile Qandahār’a qarīb bir şehirdür; (239)

ز زابلستان تا بدریای بست

زنویی نوشتند عهدی درست

MĀ‘ AL-CĪM

BEREḤFEC (برخفج) Rā-yı mühmele ve ḥā-yı mu‘ ceme ile ‘ala vezn-i semender uyķūda ağır başmaķdur ki ‘ Arabī’de kābūs dinür; (240)

سوی دشمن خود بصد دل دوید

بجنگش بسان برخفج شوید

Ve fetḥ-i ḥā ile de gelmişdür. Nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (241)

چنان در خواب شد ظلم از نهیبش

که پنداری ورا بگرفت برخفج

Üstād Āġacī dahī buyurur; (242)

بوصال تو من ایمن بدم از مکر جهان

تا فراق امد و بگرفت چو بر خفج مرا

MA' AL-CĪMŪ'L-FĀRSĪ

BESİÇ (بسیچ) Besiçidenden ism-i maşdardur ki muheyyā eylemek ve bir işe 'azim ve şurū' eylemek ma' nasınadır; (243)

بخوردن چو کردند سویش بسیچ

رمیدند واز وی نخوردند هیچ

[53]

II, 11-17

BĀBU'L-BĀ MA' AL-ḤĀ

(244-256)

Ve fi' il-i emr dahı gelür. Nite ki bu beyitdedür; (244)

بگفت ستارهشمر منگر ایچ

خرد گیر وکار سیاوش بسیچ

Bā aşılđa zāiddir. Nite ki Mîr Ḥüsrev buyurur; (245)

میداد چو نظم نامه را سیچ

باقی نگذاشت نامه را هیچ

Sa' id-i Herevî dahı buyurur; (246)

پی سیچیدن کار ممالك

زکاکش کاری صد دستور اید

Bu kelimedede lüzümü şuyu' bulmağla nefsi kelimededen cüzü' olup bir bā dahı üzerine idhāl olunur. Nite ki bu beyitdedür; (247)

شوم گفت و ببسیچم این کار تفت

بخویشان بگویم که مارا چه رفت

MA' AL-ḤĀ

BERḤ (برخ) Ḥiṣṣe ve behre ve biraz ma' nāsınadır; (248)

کجات ان بر و بازو و تیر و چرخ

که اکنون نداری ازان هیچ برخ

MA' AD-DĀL

BERÜD (برد) Feth-i bā ve sükūn-ı rā ile ism-i fi' il-i emrdür. Yoldan şāvul ve uzāḳ ol ma' nāsına dār ve berd ve kerr ve fer ve hāy ve hüydān kināyetdür; (249)

بپوشید رستم سلیح نبرد

باوردگه رفت با دار و برد

BELİD (بلید) Lafz-ı Arabī cem' -i beleddür. Şehir ma' nāsına aşı bilāddır. Farsī kā' idesi üzre imāle olunmuşdur; (250)

بخان جهان شهریار بلید

نبورد جزاز کودك نارسید

BĀVERD (باورد) Feth-i vāv ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile Ḥorāsān'da Seraḥs ile Nesā arasında bir şehirdür. Aşılda Bāverd bānisi ismidür. Keykāvūs ol yiri kendine iktā' verdikte ol şehri binā idüp ismi ile müsemma oldu. Ebīverd dahı dinür; (251)

میان سرخسست و باورد و طوس

زباورد بر خاست اواز کوس

BESEND (بسند) Feth-i bā ve sīn-i mühmele ile kān' ve ḥoşnūd ma' nāsınadır; (252)

مکن بیشتر زین دلترا نژند

بداد خدای جهان کن بسند

Ve berāber ve kāfī ma' nāsına da gelür; (253)

وزو شد گریزنده پولادوند

که با وی بکشتی نیامد بسند

BEND (بند) Ma^ʿ rūf – Ve ḥīle ve mekr ma^ʿ nāsina da gelür; (254)

بسی گشتته ام در فراز و نشیب

نیم مرد گفتار بند و فریب

Ve lehu; (255)

همی همچو روباه بند اوری

چه سودیت هم سر ببند اوری

BĀD-I TüND (باد تند) Ḍamm-ı tā ile na^ʿ ra ve ğaḏab ile hayķırmaķdır; (256)

بالکوس بر زد یکی باد تند

کجا دست شد سست و شمشیر کند

[54]

(257-268)

BĀBU'L-BĀ MA^ʿ AZ-ZĀL

II, 18–26

MA^ʿ AZ-ZĀL EL MU^ʿ CEME

BĀLĀD (بالاد) Yedek atdur. ^ʿ Arabī'de cenībet dinür. Āḥirinde dal ḥazf olunub bālā dahı dinür. Nite ki zıkr olundu; (257)

بپیشش زبالاد هفتاد و پنج

که در گاه کار آمدندی بخنج

BĪD (بید) Beş ma^ʿ nāşı vardır. Biri kavāḵ ağacıdur. – Şānī cema^ʿ āte müsned ism-i fī' il-i emrdür. Bāşid ma^ʿ nāsina ya^ʿ nī olun; (258)

بگردان چنین گفت بیدار بید

بدین فرخی فال ما یار بید

Ṣālīs bir dīv-i Māzenderānī ismidür; (259)

نه از ژنگ ماند نه دیو شپید

نه سنخه نه اکواد و غندی نه بید

Bunlar hep dīvler ismidür. – Rābi^ʿ bād lafzına ittiba^ʿ olunur; (260)

که بهرام دادش بایران نوید

سخن گفتن او بود باد و بید

Ḥamis güve ma^ʿ nāsınadır ki ^ʿ Arabī^ʿ de u^ʿ ṣṣa dinür. Muẓaffer Herevī buyurur. (261)

هوا چنان زبرودت که ادمی خواهد

که همچو بید بموینه در شود پنهان

BĪCĀD (بیجاد) Cīm-i ^ʿ Arabī^ʿ yle bir nev^ʿ i yāḳūt-ı sürḥdır ve kehribā ma^ʿ nāsına dahı gelür ve meşhūrdur; (262)

شد ان تخت شاهی وان دستگاه

زما تار و یودش چو بیجند و کاه

BĪYĀD (بییاد) Kesr-i bā ile bīdārī ve yeḳāza ma^ʿ nāsınadır; (263)

که افراسییش بسر بر نهاد

نبودی جدا زو بخواب و بیاد

BĪDĀD (بیداد) Ma^ʿ rūf – Ve Türkīstān’da bir şehirdür. Pādişāh Kāfūr nām ve cümle ehli ādemi hārdır. Rüstem ānı fetḥ eyledi; (264)

دزی بود واز مردم اباد بود

کجا نام ان شهر بیداد بود

BUSSED (بسد) Ḍamm-ı bā ve teşdīd-i sīn-i mūhmele ile taḥfīfī dahı cāizdür. Mercān ma^ʿ nāsına; (265)

چو نر اندر امد یکی تیغ زد

که شد زنگ زیرش برنگ بسد

BEHİRED (بخرد) Ā'kil ma' nāsınadur. Aşlı bā ile herdden mürekkebdür. Bāhıredde muḥaffefdür; (266)

شدند انجمن موبدان وردان

ستاره شناسان و هم بخردان

BÜRĀZED (برازد) Ḍamm-ı bā ile berāzidenden fi' il-i müstaḫbeldür. Yakışmak ve lāyık olmak ma' nāsına; (267)

برازد ترا گاه و تخت کیان

بتو شاد مردم ازین دودمان

BİH-ĀFERİD (به افريد) İsfendiyār hemşiresidür. Biri Humāy'dır ki ikisin dahı Ercāsb Şāh esir idüp Rūyindiz şehrinde ḥabs eyledi. İsfendiyār Berkāstān yolundan ol şehre vārub Ercāsb'ı ḳatlı idüp hemşirelerin ḥalāş eyledi; (268)

همان خردمند و به افريد

که باد هوا روی ایشان ندید

ببردند از ایوان برهنهسران دو شهدختران

بزوییندز اندر بتوران زمین

اسیرند وبی تاج و تخت ونگین

[55]

II, 27-33

BĀBU'L-BĀ MA' AZ-ZĀL

(269–281)

BÜSŪD (بسود) Ḍamm-ı bā ile būsūdenden fi' il-i māzī ve ism-i maşdardur. El yuḳamak ve lems ve sürmek ma' nāsına; (269)

چنین گفت پس نامور با فرود

که اینرا بتندی نباید بسود

Ve lehu; (270)

ظرایف بچین اندرون هر چه بود

زدینار واز گوهر نابسود

Ya' nī lems olunmamış ki nefāsetden ve i'zzetden kināyetdür;

BĀLĪD (بالید) Bālīdenden fi' il-i māzīdir. Uzāmağ ve büyüme ma' nāsına ve neşv ü nemā bulmak; (271)

دلش تازه شد زینچنین اگهی

ببالید بر گاه شاهنشاهی

BEDRŪD (بدرو) Aşlı bādrūddur. Elif ḥazf olundu. Yāḥūd bāü' ş-şādkiyyeden mürekkeb ola. Dürud esenlik ve selāmet ma' nāsınadır. Bāş ile isti' māl olunursa şāğ ve esen ol dimekdür; (272)

بدو گفت خسرو که بدرو باش

جهان جاودان تار و تو پود باش

Ve kerdn ile isti' māl olunursa ve dā' ve mafāreket ma' nāsına olur zīrā ve vaqt-i vedā' da biri birine şāğ ve esen ol dinür; (273)

ببدرو کردن رخ هر کس

بیوسم همان اشك بارم بسی

BiHZĀD (بهزاد) Siyāvūş' uñ şebrenğ atıdur; (274)

چنین گفت شبرنگ بهزاد را

که فرمان مبر زین سپس باد را

BĀD (باد) Maḳām-ı du' āda ola ma' nāsınadır. – Ve rīḥ ma' nāsına ismidir. – Ve her ayıñ yigirmi ikinci günü ismidür Rāfi' i buyurur; (275)

همیشه تا بود از پیش رشن مهر و سروش

چنانکه از پس بهرام رام باشد و باد

MA'ĀR-RĀ

BĪVER (بیور) Kesr-i bā il zebān-ı Pehlevī'de on biñ 'adeddür. Zā-yı 'Arabī ile de mervīdür. (276)

کجا بیور از پهلوانی شمار

بود در زبان دری ده هزار

—Ve Daḥḥāk'ıñ dahi ismidür; (277)

نه من بیش دارم زجمشید فر

که ببرید بیور میانش بار

Daḥḥāk on biñ ata mālīk olmağla bu isimle mesemma oldı. Ekşer bīverseb dinür nite ki Ḥāḳānī buyurur; (278)

دوش محمد از در مهر نبوتست

ان دوش بیورسب بود جای اژدها

BĀḤTER U ḤĀVER (باختر و خاور) İki el-fāz-ı azdāddandır. Hem maşrıḳ ve hem mağrib ma' nāsınadır. Ḳarīne ile maḳşūd ma' lūm olur. Bu beyitte bāḥter maşrıḳ, ḥāver mağrib ma' nāsınadır; (279)

چو مهر آورد سوی خاور گریغ

هم از باختر بر زند باز تیغ

Ve bu ebyātıda bir 'aksidir; (280)

کنون خاور اوراست تا باختر

همی بشکند پشت شیران نر

Ve lehu; (281)

چو پیراهن زرد پوشید روز

سوی باختر گشت گیتی فروز

[56]

(282-298)

BĀBU'L-BĀ MĀ' AL-RĀ

II, 34–38

Ve lehu; (282)

چو خور چادر زرد بر سر کشید

بید باختر چون گل شنبلیله

Ve lehu; (283)

همی بود تا تیره شب گشت روز

سوی باختر گشت گیتی فروز

BŪR (بور) Esb ma' nāsınadur; (284)

که زینرا نه بر دارم از پشت بور

بنیروی یزدان و فرمان هور

Aşılta aşkār at ma' nāsına vaşfdur. Nite ki bu beyitde vaşıf vaḳi' dūr; (285)

چو پاسخ ندادند نستور را

بر انگیخت ان باره بور را

Ve vaşf-ı mezkūr ma' nāsına olduḡı Mes' ūd-ı Sa' d'ın bu beyitinde vāzıḡdur; (286)

بور شد چرمه تو از بس خون

که زدش بر برخش و بر پهلوی

Beraḡş at arḡasıdur. Aşılta būr elvāndan reng-i fıstıḡdūr;

BĀD-SER (بادسر) Mütekebbir ve serkeş ma' nāsınadur; (287)

مرا پیش کاوس بردی نوان

یکی بادی نامور پهلوان

BĀD-ĠER (بادغر) Sükūn-ı dāl ve feth-i mu‘ceme ile hāne-i tābistānīdūr ki içinde yel kuf-kuf eser; (288)

هر انکه که تابش فتن در جهان

ز تابش نشین بادغر شادمان

Aşlı bād-ğerddür. Āhırinde dāl maḥzūfdur. Ebū Şekūr buyurur; (289)

بسا خان و کاشانه و بادگرد

بدو اندرون شادی و نوش و خورد

BEBR (ببر) Ma‘rūf ḥayvāndır. – Ve kaplān derisinden bir geyīmdür ki Rüstem cengde giyerdi; (290)

از ایران تبیره بر امد بابر

که امد خداوند کوپال و ببر

Ve lehu; (291)

میان بسته و نیزه و خود و ببر

همی گرد اسبش بر امد بابر

Ve der vaşf-ı şāh-ı māzendārān; (292)

چو بشنید شد چون یکی پاره ابر

بسر برش پولاد و بر تنش ببر

Buña bebr-i beyān dahı dinür. İnşallāh maḥallinde gelür;

BER (بر) Nice ma‘nāsı vardır. Biri üst ve fevķ ma‘nāsınadır; (293)

سخن چون بسر برد داستان سام

نشست از بر چرمه تیزگام

Ve biri sīneniñ ṭarf-ı yemīn ve ṭarf-ı şimāldür ki iki pistān ṭarafıdur; (294)

بزد بر بر و سینه اشکبوس

فلک انزمان دست او داد بوس

Mecāzen sīne ma' nāsina meṣhūrdur. Nite ki bu beyitdedür; (295)

پیاده بزد بر میان سرش

بدو نیمه شد پشت و یال و برش

– Ve biri vaṭan ve ḡarārgāh ma' nāsınadır; (296)

زهر بر و بوم و فرزند خوش

بکوشم واز بهر پیوند خویش

– Ve biri meyve ve ṣemer ma' nāsınadır. Gerek mā' kūl ola gerek ḡayr-ı mā' kūl ola; (297)

درختی که شیرین بود بار او

نگردد کسی گرد ازار او

وگر زانکه شیرین نباشد برش

زپا اندر اید زنا گه سرش

Mecāzen netice ve fa' ide ma' nāsina da gelür; (298)

بدو گفت کای شاه پیروزگر

همی یابی از اختر نیک بر

[57]

II, 39-44

BĀBU'L-BĀ MA' AR-RĀ

(299–312)

BĀR (بار) Bunuñ dahı bir ḡac ma' nāsı vardır. Biri yük ve ḡaml ma' nāsına – Ve biri kerre ve merre ma' nāsına – Ve biri ulu ve celil ma' nāsına – Ve biri dīvān-ı pādiṣāhī ma' nāsına – Ve biri ızın ve destūr ma' nāsına nite ki bu beyitde ızın ma' nāsınadır; (299)

در بار دادن بر ایشان ببست

روانش ز درد بخت

Ve boyun ve gerden ma‘nāsına da gelür ki ‘Arabî’de cîd ve rakbe dinür ve bu ma‘nî ğarîbdür; (300)

بخواهشگری رفتم ای شهریار

وگر نه سرش را بکندی زیار

BEHĀ-GĪR (بهاگیر) Bahāsı çok şemîn ma‘nāsınadır; (301)

دو یاره بها گیر و دو گوشوار

یکی طوق پر گوهر شاهوار

BĪ-ÇĀR (بیچار) Aşlı bî-çāredir. Hâ hâzıf olunmuşdur; (302)

هوا بود گشت ابر چون تار شد

سپهدار ازان کار بیچار شد

MA‘ AZ-ZĀ

BĀZ (باز) Bir kaç ma‘nāsı vardır. Biri toġandır ki anıñla şikār olunur. – Ve biri kılāc ma‘nāsınadır ki ‘Arabî’de bā‘ dinür; (303)

بدو گفت رو خنجری کن دراز

ابا دشنه ار چون پنج بار

– Ve biri kıl ve bāzū ma‘nāsınadır ki ‘Arabî’de ‘azud dinür; (304)

جوان جهانجوی بردش نماز

گرازان سوی تخت افگند باز

BUNFŪZ (بنفوز) Damm-ı bā ve sükün-ı nūn ile ve nūn yerine tā-yı kārāşet ve dāl ve rā-yı mūhmeleteyn ile de mervîdür ve bā üzerine taqđīm-i tā-yı kārşet ile dahı menķūldür ve bā-yı muvaḥḥede yerine mīm ile tūmfūz dahı mezbūtdur. Ḥayvānatda kuşa minķār ve ma‘idasına ağız çevresi ma‘nāsınadır; (305)

چو رستم بدان ازدهای دژم

بدان یال و بنفوز و ان دود و دم

Aşlı bun-ı pūzdur. Bā-yı Farsī ile yalnız pūz dahı kuşa minḳār ve ma‘adasına ağız ve dehān ma‘nāsına gelür. Sa‘dī buyurur; (306)

میرفت و هزار دیده با او

همچون شکرش لبی و پوزی

Mollā-yı Rūm’uñ bu beytinde söz söylemek ve tekellümden kināyetdür; (307)

گفت دانم مرد را در حین پوز

ور نگوید دانش اندر سه روز

BÜRZ (برز) Damm-ı bā ve sükūn-ı rā ile yüce ve bülend ma‘nāsınadır; (308)

به بینید بالای برز مرا

بر و بازو و تیغ و گرز مرا

Ve lehu; (309)

میانجی نخواهو بجز تیغ و گرز

منش برز داری و بالای برز

Ya‘nī himmetiñ ve ḳāmetiñ ikisi de bülenddür. – Yücelik ve bülend ma‘nāsına da gelür; (310)

چو خورشید بر زد سر از برز کوه

میانها بیستند توران گروه

Ve zībāyī ve ḥüsn ve leṭāfet ma‘nāsına da gelür; (311)

دریغ ان بر و بازو و یال او

همان چهره و برز چنگال او

Ve lehu; (312)

دریغ این دلیری و چندین سپاه
که با فر و برزند و با تاج و گاه

[58]

(313-323)

BĀBU'L-BĀ MA' AZ-ZĀ

II, 45-51

BEGMĀZ (بگماز) Feth-i bā ve sükūñ-ı kâf-ı Farsî ile hamr ve bâdedür ve kıl-i mihmānî-i şarābdır; (313)

به بگماز بنشست یك روز شاه
همیدون بزرگان ایران سپاه
Ve lehu; (314)
تو با این سواران بس ارجمند
بیاری دلرا به بگماز چند

MA' AZ-ZĀ AL-FĀRSĪ

BĀJ (باز) Gümrük ve 'öşür ve harāc ma' nāsınadur. Bāc mu' arrebidür; (315)

به بیچارگی باز وساو گران
پذیرفت باید ترا بیکران
Bājh'āh gümrükçidür ve bājgāh gümrük aldıkları mekândur; (316)
چنین گفت پس گيو با بازخواه
که کشتی کدامست بر بازگاه
Ve lehu; (317)
اگر باز نزدیك شاه اورند

و گر سر بدین بارگاه اورند

Bunda bāj ḥarācdur.

MA' AS-SĪN

BERTĀS (برطاس) Aşlı bertāsdur. Hudūd-ı Rūs'da bir şehirdür ve kıl vilāyet-i Türkistān'dır; (318)

نخستین زبنیاد گنج عروس

زچین وزبرطاس واز روم وروس

Nizāmī buyurur; (319)

نه برطاس مانم نه روسی بجای

سر هر دو را بسپرم زیر پای

Ol vilāyetde tilki derisinden eyü kürk olur.

BÜRCİS (برجیس) Ḍamm-ı bā ile semā-ı sādisede necm-i müşteridür. (320)

خروشید پیش جهان افرین

برخشنده برجیس کرد افرین

Nücum-ı seb' a-yı seyyāre bu beyitde cümlesi mezkûrdur; (321)

کواکب مه وتیر وناهد را دان

چو خورشید وبهرام و برجیس و کیوان

BEYŪS (بیوس) Feth-i bā ve ḍamm-ı yā-yı ḥaṭṭi ile ümid ma' nāsınadır; (322)

بیوسم نبذ این بکاو سشاه

بنزدم چو امد ز لشکر سپاه

– Ve kendi hakkında ne söylenür diyü kulaḳ urub diñlemek ma' nāsına da gelür. – Beyüsidenden ma' ḥūz isimdür. Beyüsiden üç ma' nāya gelür. Biri ummaḳ recā

ma' nāsına. – Ve biri tevāzu' itmek ma' nāsına. – Ve biri şanmak ve zannetmek ma' nāsınadır.

BĀMES (بامس) Muḳayyed ve pāybeste ma' nāsınadır. Mes feth-i mīm ile kayd ve benddir. İnşallāh maḥallinde gelür; (323)

جوان وتوانا و گریز بدم

به پیروی در اکنون جو بامس شدم

BALĀS (بالس) Mülük-ı Eşkāniyān'dan ki ṭabaḳa-i şālisedür. Üç pādīşāh ismidür. Biri Balās ibn-i Behram ibn-i Şapūr ibn-i Eşk ibn-i Eşkān ibn-i Dārā'dır. On bir yıl pādīşāh oldu. – Ve biri Balās ibn-i Feyrüz ibn-i Hürmüz ibn-i Balās-ı mezkûrdur. Bir rivāyetde on iki yıl ve bir rivāyetde yigirmi dört yıl pādīşāh oldu. – Ve biri Balās ibn-i Eşgān'dır ki ibn-i A' mm-i Eşk'dür. Ferībruz ibn-i Keykāvūs

[59]

II, 52-58

BĀBU'L-BĀ MA' AŞ-ŞĪN

(324–332)

Neslindendür. On iki sene pādīşāh oldu. – Ve ṭabaḳa-yı rābi'den ki mülük-ı Sāsāniyān'dandır. Bir pādīşāhıñ ismidür ki Balās ibn-i Feyrüz ibn-i Yezdigerd ibn-i Behrām-ı Gūr'dur. Beş yıl pādīşāh oldu.

BAḤŞĀYİŞ (بخشایش) Merḥamet ve şefḳat ma' nāsınadır. Baḥşūdenden ism-i maşdardur. Baḥşūden esirgemek ve mihribānīdür. Beḥşīden bağışlamak ve hibe eylemek ma' nāsınadır. Beḥşāyed ikisiniñ müstaḳbelidür. Ḳarīne ile temeyyüz olunur; (324)

سرشرا بدین گرزه گاوچهر

بکوبم نه بخشایش ارم نه مهر

BAḤŞ (بخش) Baḥşīdenden fi' il-i emrdür. – Ve ḥişşe ma' nāsına da gelür. – Ve yıldız burcuna da beḥş dinür; (325)

برینسان همی گشت کرد سپاه

نبد آگه از بخش خورشید و ماه

Ve lehu; (326)

چو پیدا شد ان چادر عاج گون

خور از بخش دو پیکر امد برون

BUŞ (بوش) Ḍamm-ı bā ve kesr-i vāv ile vücūd ve kevn maʿnāsına būdenden ism-i maşdardur; (327)

هر ان خیز کو ساخت اندر بوش

بر انست چرخ روان را روش

MAʿ AT-ṬĀ

BARBEṬ (بربط) Caʿ fer vezni üzre qopūz didükleri ālet-i lehvdır. Ḍamm-ı bā-yı şāniye ğalaṭdır. Zīrā ber ile beṭden mürekkeb kâz göğsüne müşābih olmağla bu ism ile müsemma oldu; (328)

پرستندگان ایستاده بیای

ابا بربط و جنگ رامش سرای

Aşlı kesr-i rā iledür nite ki bu beyitde aşl üzre gelmişdür; (329)

بر بط چو بایست بر ساخت زود

بر آورد مازندرانى سرود

MAʿ AL-ĠAYN EL-MUʿ CEME

BĀLUĠ (بالغ) Ḍamm-ı lāmla öküz boynuzundan itdikleri kadeḥdür. Anıñla şarab içerler; (330)

ببالغ خورد می چو مستی کند

بیاران خود زیردستی کند

MA' AL-KĀF

BATŪRĪK (بطریق) Lafz-ı 'Arabī'dür. Millet-i tersāde müctehid ve şāhib-i mezheb menzilesindedür nite ki maṭrān-ı k̄āzī ve eskaf müfti ve kıssis-i mükriy ve cāşliḳ imām ve şemmās mükīm ve mü' ezẓin menzilesindedür. Ve k̄aid ve serdār ve ḥavāş-ı mülūka dahı batrīk ıtlāḳ olunur; (331)

زبطریق واز جاثلیقان شهر

هر انکس کش از مردمی بود بهر

MA' AL-KĀF

BİZİŞK (بزشك) Kesr-i bā ve zā-yı 'Arabī'yle ṭabīb ma' nāsınadır; (332)

نه ان خستگانرا خورش یا بزشك

همه جای غم بود و خونینسرشك

[60]

(333-346)

BĀBU'L-BĀ MA' AL-KĀF

II, 59-67

BEREK (برك) Fethāteyn ile bir çāy ismidür; (333)

بگویش که تا پیش رود برک

شمارا فرستاده ام بهر چك

Ḥüsrev buyurur; (334)

چون نمك خود تبه شود چه علاج

شمارا فرستاده ام بهر چك

Sitāre-i Süheyl ma' nāsına da gelür. Bu ma' na bā-ı Farsī ile de mezbūṭdur. A' mīd buyurur; (335)

طاسك مه شكسته شد در سر وپای هر همی

ره بمحیط بسته شد گرد ستاره برک

Cāmī-i Şerefnāme de buyurur; (336)

بتابد اگرچند در شب پرک

بر مهر رایت بود شب پرک

MA' AL-KĀF AL-FĀRSĪ

BEHİŞT-İ GENĠ (بهشت گنگ) Feth-i kāf-ı Fārsī ve sükūñ-ı nūnla dārü'l-mülk-i Efrāsiyābdur; (337)

همی بود یکسال بیهشت گنگ

بر اسود از جنبش وساز جنگ

BĀD-RENG (بادرنگ) Turunc ve nāreñdūr; (338)

یکی نامه فرمود پر خشم و جنگ

زبان تیز و رخساره چون بادرنگ

BİDBERG (بیدبرگ) Kavāk yaprāğına müşābih bir nev' i ok demrenidūr; (339)

یکی بیدبرگی نشانده به تیر

که از سهم او تیر چرخست پیر

BĀREG (بارگ) Feth-i rā ile esb ma' nāsinadur. Ekşer bāregi yā ile dinūr; (340)

کنون رستم ان بارگش کوفست

زراه وزرنج اندر اشوافتست

Ve lehu; (341)

بر انگيخت ان بارگشرا زجای

سوی لشکر خویشتن کرد رای

BERG (برگ) Üç ma‘nāsı vardır. Biri yāprağ ma‘nāsına. – Ve biri meyl ve heves ma‘nāsına. – Ve biri yarağ ve levāzım ve mühimmātdur ki ‘Arabī’de cihāz dinür befethi’l-cīm ve kesr-i hā; (342)

سوار و پیاده بایین و برگ

همه زیر جوشن همه زیر برگ

BELG (بلغ) Yaprāk ve berg ma‘nāsınadır. Lām rādan bedeldür; (343)

بمرز کروشان همه هرچه بود

زبلغ درخت و زکشت و درود

MA‘AL-LĀM

BÜLBÜL (بلبل) Ma‘rūf tayr-ı me‘nūsdur. – Ve bülbüle didükleri zarf-ı şarāb ma‘nāsına da gelür ki Türkī’de kilinder dinür; (344)

تو ای میگسار می زاولی

بپیمای تا سر یکی بلبلی

Ve lehu (345)

یکی بلبلی سرخ در جام کرد

تهمتن بروی زواره بخورد

BEDDİL (بددل) Yüreksiz kōrkağ ma‘nāsınadır; (346)

دل مرد بددل گریزان زتن

دلیران زخفتان بریده کغن

[61]

II, 68-75

BĀBU'L-BĀ MA' AL-LĀM

(347-357)

BED-SĪKĀL (بدسکال) Kāf-ı ' Arabī ile bed-endīš ve bed-gūy ma' nāsinadur; (347)

یکی شربت اب از پی بدسکال

به از عمر هفتاد و هشتاد سال

BĀL (بال) İnsānda kol ve a' zud ve kuşda kanāt ve cenāḥdur; (348)

زمانی پر اندیشه شد زال زر

بر آورد بال و بگسترد پر

MA' AL-LĪM

BEDRĀM (بدرام) Hürrem ve mesrūr ma' nāsinadur; (349)

نمانم که کیخسرو از بخت خویش

شود شاد و بدرام بر تخت خویش

Ve lehu; (350)

چو رستم دل گویو بدرام دید

بتنگی مرا سرا سرانجام دید

Ve serkeş ve tevsen ve meclis-i dilgüşā ve müferriḥ ma' nāsına da gelür. Şems-i Faḥrī iki ma' nā ile buyurur; (351)

چرخ بدرام تا که شد رامش

از کواکب چو خلد شد بدرام

BEÇKEM (بچکم) Feth-i bā ve sükūñ-ı cīm-i Farsī ve feth-i kāf-ı ' Arabī ile şuffa ve ḥāne-i tābistāñīdūr; (352)

هزاران بد و اندرو پیچ و خم

به بپکم درش سوی باغ ارم

BĀM (بام) Ev üsti sakf ma‘ nāsınadır. – Ve şabāḥ ma‘ nāsına da gelür; (353)

یکی مرغ دارد پریشان کنام

نشیمش ببام این بود ان بشام

BĪM (بیم) Tevaḳḳu‘-ı şerrdir. Nite ki ümīd tevaḳḳu‘-ı ḥayrdır; (354)

نشست از بر اسب تازی سمند

همی رفت ترسان زبیم گزند

BEHRĀM (بهرام) Seb‘ a-yı seyyāreden Merriḥ yıldızıdır. Semā-yı ḥāmisede olur; (355)

چو شد روی گیتی چو دریای قیر

نه بهرام پیدا نه کیوان نه تیر

Merriḥ’iñ bir ism-i dahı beḥūndur. Feth-i bā-yı ‘ Arabī ve ḍamm-ı ḥā ile – Ve her ayıñ yigirminci günü ism-i dahı behrāmdır. Ve Gīv birāderi ismidür ki Gūderz-i sipāhsalār oğlıdur; (356)

بغرمود بهرام گودرز را

که ای نامور لشکر و مرز را

– Ve mülük-ı Furs’üñ ṭabaḳa-yı şādişesinden ki anlara Eşkāñiyān dinür. Bir pādişāḥ ismidür. Behrām ibn-i Şāpūr ibn-i Eşk ibn-i Eşkandır. On bir yıl pādişāḥ oldı. – Ve ṭabaḳa-yı rabi‘ asından ki ṭabaḳa-yı Sāsāniyān’dur. Beş pādişāḥıñ ismidür. Biri Behrām ibn-i Hürmüz ibn-i Şāpūr ibn-i Erdeşir-i Bābekān’dır. Üç yıl ile üç ay pādişāḥ oldı. – Ve biri Behrām ibn-i Behrām-ı mezkūrdur. Yigirmi yıl pādişāḥ oldı. – Ve biri Behrām İbn-i Behrām İbn-i Behrām-ı mezkūrdur. Dört ay pādişāḥ oldı. Üçleri bu isimle müsemma oldılar.– Ve biri Behram ibn-i Şāpūr-ı Zü’l-Aktāf’dır. On üç yıl pādişāḥ oldı. Ve biri Yezdicürd oğlıdur ki Behrām-ı Gūr demekle meşhūrdur. Altmış Üç yıl pādişāḥ oldı.

BĀD Ū DEM (باد و دم) Ğurūr ve tekebbürden kināyetdür. Bād ile demden mürekkebdür; (357)

بیاراست ان جنگ را پیلسم

همی راند چون شسر با باد ودم

[62]

(358-369)

BĀBU'L-BĀ MA' AL-MĪM

II, 76-84

BĀDREM (بادرم) Sükūñ-ı dālla beyhūde ve bāṭıl ma' nāsınadır; (358)

مکن بی گنه بر تن ما ستم

که گیتی سپنجست با بادرم

BERĀHĀM (براهام) Ol yahūdiniñ ismidür ki Behrām-ı Gūr mālını alup Lünbek-i Sekkâ'ya virdi.

BERSEM (برسم) Feth-i bâ ve sükūñ-ı rā-yı mühmele ve feth-i sîñ-i mühmele ile bir giyāhdur ki Mecūsî'ler âteşe i' bādet itdüklerinde ve ğayrısında dahı elde tūtarlar; (359)

سر و تن بشویم برسم بدست

چنان چون بود مرد یزدانپرست

BŪM (بوم) Bir kâç ma' nāsı vardır. Biri baykuş didükleri kûşdur. – Ve biri maḥall ve mekân ma' nāsınadır ve ekilmemiş ve naṭas olmamış yerdür; (360)

زمینی که دارم بر وبوم سست

اساسی برو بست نتوان درست

Ve mutlakā zemīn ve mekân ma' nāsına da gelür; (361)

همه بوم دخمه گل و مشک بود

ندیدند جایی که او خشک بود

– Ve naķış yirine ki Tŭrkî'de zemīn dinür ma' nāsına da gelür; (362)

بغرمود صد جامه دیبای روم

همه پیکرش گوهر و زر بوم

– Ve bu beyitte būm ma‘ nāsı ma‘ lūm oldı; (363)

نیاسود ىك تن زبوم شكار

همان ىك سواره همان شهریار

BEZM (بزم) Şoḥbet ve işret ma‘ nāsınadır; (364)

چو فرزند و داماد اورا برزم

تبه کردى اکنون میندیش بزم

MA‘ AN-NŪN

BĀMĪN (بامین) Herāt ā‘ mālinden nāḥiye-i Bādġīs’de bir қаşabadur; (365)

سوى بلخ و بامین فرستادشان

بسى پند و اندرزها دادشان

BEREHMEN (برهمن) Ala vezn-i semender ve sūkūñ-ı rā ve feth-i hā ile de luġatdūr. Āteş-persetleriñ ḥakīmi ve dānişmendi ma‘ nāsınadır. – Ve bütgede ma‘ nāsına da gelmişdür.

BEŞŪTEN (بشوتن) Ala vezn-i zedūden Güştāsb oġlı İsfendiyār karındaşıdur. İkisi nāhīd nām ve kitāyun laḳab duḡter-i ḳayşerden ḥāsıl oldılar; (366)

بشوتن دگر بود شمشیرزن

شه نامبردار لشکرشکن

– Beşūten ma‘ nā-yı lugvīsi bedḥuy ve maymūñ didükleri cānver ma‘ nāsınadır. Nite ki Laṭīfī buyurur; (367)

کسى کو بشوتن بود زشتکار

بهر جا که باشد کند کارزار

BEHMEN (بهمن) Beş ma‘ nāsı vardır. Biri Fūrsī-yi qadīmde on birinci āydır. Seneden ve tāriḡ-i Celālīde kış faşlının ikinci ayıdır; (368)

دی وبهمن واذر وفوردين

همیشه پر از لاله بینی زمین

– Ve biri ḡudūd-ı Erdebīl’de bir ḡal‘ a ismidür; (369)

چو نزدیکی حصن بهمن رسید

برابر سپه را فرود اورید

– Ve biri bir u‘ şbe ismidür ki gevdeyi ferbe ider ve riyāḡı def‘ idüp bāḡı ziyāde ider. İki kısımdu. Biri Behmen-i Sefīd

[63]

II, 85-89

BĀBU’L-BĀ MA‘ AL-NŪN

(370–374)

Ve biri Behmen-i Sūrḡ’dir. – Ve biri şādis-i mülūk-ı Keyāniyān Behmen ibn-i İsfendiyār ibn-i Güştāsb ibn-i Luhrāsb’dur. Cedd-i Güştāsb vaşıyyeti ile pādişāḡ olduḡda Rüstem’den pederi İsfendiyār kinin almaḡa asker-i bī-şumār ile Zabīlistān’a varup Rüstem’i birāderi Şiḡād ḡīlesi ile ḡuyūda maḡtūl bulıcaḡ ḡānedānını berbād idüp Rüstem oḡlı Ferāmerz’i envā‘ -ı siyāsetle helāk idüp Zāl’ı bir müddet-i ḡabisten soḡra şalıverdi ve Zabīlistān’ı ḡarāb ve yebāb eyledi. Behmen vālidesi nesl-i Ṭalūtdan’dur ki Ḳur‘ ān’da mezkūrdur ve menkūḡesi nesl-i Rāci‘ im ibn-i Süleymān ibn-i Dāvūd’dan idi. Yüz on iki yıl pādişāḡ oldu.

BERGĀSTĀN (برکاستان) Belḡ’den Rūyendiz şehrine yedi merḡale olān yoldur ki her bir merḡalede bir āfet var idi. İsfendiyār ol yolu sülūk idüp her merḡale āfetinden necāt bulub anda ḡonduḡda ḡānı ı‘ yş u i‘ şret itmekle heftḡ‘ān ile müsemma oldu; (370)

نمایم ترا راه ان شارستان

که ارجاسب خواندش برکاستان

BEHREMĀN (بهرمان) Yāḳūt-ı sürḥdur. – Ve herīr-i rengāreng-i münakkaşdur; (371)

بخروار سیم وزر و بهرمان

یخشید فرخ بایرانیان

Şems-i Faḥrī iki ma‘nā ile buyurur; (372)

تا بود خورشید و مه بر کرزمان

تا بود در کان عقیق و بهرمان

پیش تیغ خسرو گیتی بود

کوه خارا بر مثال بهرمان

– Ve ‘Arabī’de behremān, u‘şfur çiçeği ma‘nāsınadır ve yāḳūt-ı behremān ol levne mensū olan yāḳūtdur ve yāḳūt envā‘ının efḍalı budur.

BŪRZĪN (برزین) Ḍamm-ı bā ile dīn-i Mecūs’da zerdüşetba‘ından bir kimsedür ki āteşgede şāhibidir; (373)

یکی اذری ساخت برزین بنام

بان اتش او بود دل شادکام

BEHRĀM-I ÇŪBĪN (بهرام چوبین) Bir kavlı ile Gürgīn-i Mīlāv neslindendür ve bir kavlı ile yezdicürd-i Eşīm toḥmındandır. Ža‘īfū’l-ḥılḳa ve lāḡer olmağla bu laḡab ile mŭleḳḳab oldu. Evvelinde Hŭrmŭz’ŭñ ki peder-i Ḥŭsrev-i Pervīz’dür etba‘ından idi. Ba‘dehu şāhlıḳ hevesi ile muḥārebe idŭp Ḥŭsrev-i Pervīz mŭnkesir olup ḳayzer-i Rŭm’a iltica eyledi. Ḳayzer’iñ Meryem nām ḳızını ‘aḳd-i nikāḡa getŭrŭb imdādı ile memleketini Behrām-ı Çŭbīn’den ḡalāş eyledi. Behrām-ı Çŭbīn iki yıl ve kŭsŭr Īrān-zemīne taşarrŭfdan soñra Pervīz’den ḳaçub ḡāḳān-ı Çīn’e penāḡ getŭrdi. Pervīz desīse ile bir kimse gŭnderŭb anda ḳatl eyledi.

BĪŞE-İ NĀRŪN (بیشه نارون) Şehr-i Āmul’a ḳarīb bir nārŭn āḡacı bīşesi var idi. Ferīdŭn’ŭñ ānda bir sarāyı var idi. Aña temmīşe dahı dinŭr. İnşallāḡ ḡarfī tā’da gelŭr; (374)

منوچهر با قارن رزمزن

برون امد از بیشه نارون

[64]

(375-384)

BĀBU'L-BĀ MĀ' AL-NŪN

II, 90-97

BALĀSĀN (بلاسان) Mülūk-ı Fūrs' ūñ ṭabaḳa-yı şālīşesinden ki Eşkāniyān'dır. Bir pādişāh ismidür. Balāsān ibn-i Balās ibn-i Fīrūz ibn-i Hürmüz ibn-i Balās ibn-i Behrām ibn-i Şāpūr ibn-i Eşk ibn-i Eşkān ibn-i Dārā'dır. İşfehān'da olan mergzār-ı Balāsān aña mensūbdur. Yigirmi iki yıl pādişāh oldu.

BĀRĪDEN (اوباریدن) Yutmaḳ ki 'Arabī'de bel' dinür; (375)

اگر مرگ مردم نیوباردی

زیرو جوان خاك نسیپاردی

BELĀŞĀN (بلاشان) Şīn-i mu'ceme ile bir mübāriz-i Tūrānī'dür. Efrāsiyāb pehlevānlarından; (376)

زترکان بیامد دلیری جوان

بلاشان بیداردل چهلوان

BEBR-Ī BEYĀN (ببر بیان) Bir geyimdir ki Rüstem Cengde giyerdi; (377)

تهمتن بپوشید ببر بیان

نشست از بر اژدهای دمان

Bir rivāyetde aña cennetden geldi ve bir rivāyetde dīv-i ekvān derīsindendür ve Firdevsī rivāyeti ile ḳaplān derisindendür nite ki taşrīḥ eyledi; (378)

یکی خام دارد زچرم پلنگ

بپوشد همی اندر اید بجنگ

زخفتان و جوشن فزون داندش

همی نام ببر بیان خواندش

Zırh üstüne cevşen, cevşen üstüne bebr-i beyānı giyerdi. Nite ki ta‘rīf-i Rüstem’de buyurur; (379)

زره زیر بد جوشن اندر میان

وزان پس بپوشید ببر بیان

BERGÜSTEVĀN (برگستوان) Ata maḥşūş bir giyimdür. Cengde isti‘māl olunur; (380)

زاسبان فرو ریخت برگستوان

زره پاره شد بر میان کوان

BERĪN (برین) Yuḡarıġı dimekdür. Ber lafzına mensūbdur; (381)

زغزنین برو تا براه برین

چو گردد ترا تخت و تاج و نگین

BĪJEN (بیژن) Rüstem’iñ kızından Gīv ibn-i Gūderz oġlıdur. Bīcen dahı dinür; (382)

سبک بیژن گویو بر پای جست

میان کشتن اژدها را بیست

Efrāsiyāb kızı Menīje’ye bir şikārgāh’da görmek ile ‘āşık oldu. Kız dahı aña māl olup sarāyında pinhān eyledi. Efrāsiyāb ḡaberdār olup kıyıda yedi yıl ḡabs eyledi. Rüstem tācir şūretinde Efrāsiyāb’iñ dārü’l-mülküne gelüb Menīje imdādı ile kıyidan iḡrāc eyleyüb Menīje ile Īrān-zemīne götürdi.

BERZEN (برزن) Maḡālle şoḡāġıdur. Kūy ile farkı budur ki maḡallenin mecmu‘-ı şoḡaḡlarına ve evlerine kūy dinür. Ve berzen hemān şoḡaḡ ma‘nāsınadır; (383)

ببستند اذین بشهر و براه

همه برزن و کون و بازارگاه

BĀBZEN (بابزن) Sükūn-ı bā ile kebāb şīşidir; (384)

که اورا بنیزه بر افراختی

چو بر بابزن مرغ بر ساختی

[65]

II, 98-106

BĀBU'L-BĀ MA' AL-NŪN

(385–397)

BĀRMĀN (بارمان) Efrāsiyāb tarafından bir pehlevān-ı Tūrānī'dür. Gūderz oğlu Rehhām ānı katl eyledi; (385)

به پنجم چو رهام گودرز بود

که با بارمان او نبرد ارمود

BĀSTĀN (باستان) Sükūn-ı sīn ile eski ve qadīm ma' nāsınadır; (386)

بدو گفت نشنیدی ان داستان

که داستان زدست از گه باستان

Ve lehu; (387)

نباشی بدین نیز همداستان

یکی شو بخوان نامه باستان

BĀRGĪN (بارگین) Sükūn-ı rā-yı mūhmele ve kesr-i kāf-ı Farsī ile bā-yı Farsī ile dahı mervīdūr. Ol çukur yerdir ki murdār ve nā-pāk şūlar içine aqar; (388)

تن پهلوانرا کزو خواست کین

کشیدند دو نیمه تا بارگین

BĀFERĪN (بافرین) Bā ile āferīnden mūrekkebdūr. Āferīnden elif hāzf olunmuşdur ve āferīn-i sitāyīş ve medḥ ma' nāsınadır; (389)

همانا که تو خود زترکان نه

که جز بافرین بزرگان نه

MA' AL-VĀV

BĀNŪ (بانو) Ḥātūn ma' nāsınadur ki Tūrki'de qādın dinūr ki eviñ umūr-ı naẓarına manūt ola; (390)

مهين زناو بانوی گيو بود

که دخت گزين رستم نيو بود

BĀHŪ (باهو) El degnegi ki çobān ve deveci elde tutar ve muṭlaqā ağac ve kereste ma' nāsına da gelūr ki ' Arabī'de ḥaṣb dinūr; (391)

ببردند بسيار باهو و تخت

نهادند بر تخت زيبا درخت

BURŪ (برو) Ḍamm-ı bā ile ḥācib ma' nāsına ebrūdan muḥaffedūr; (392)

يکي نامداری برو پر گره

برون رفت نامش گروی زره

Ve lehu; (393)

دل رستم اکنده از کين اوست

بروهاش يکسر پر از چين اوست

MA' AL-HĀ

BĀDEFRE (بادفره) Feth-i dāl ve sūkūn-ı fā ile cezā-yı şerr ve mükāfāt ma' nāsınadur; (394)

همی گفت هر کس که جوید بدی

نه پیچد زبادفره ایزدی

Ve lehu; (395)

کنون روز بادفره ایزدست

مکافات بد را زیزدان بدیست

– Bunda iki luğat dahı vardır. Biri bādefrāh ziyāde-i elif ile nite ki Enverī buyurur; (396)

ز شیر کین بستاند بشیر شادروان

زاب گرد بر ارد بباد بادفراه

Ve biri bādāfrāh iki elif ziyādesi ve feth-i fā ile nite ki şā' ir dimişdür; (397)

بخای هر بهی پاداش نیکی

بجای هر بدی بادافراهی

BARE (باره) Bir kaç ma' nāsı vardır. Biri şān ve huşuş ma' nāsınadır. Der Bāre-i to seniñ huşuşuñda dimektir. – Ve biri kerre ve merre ma' nāsınadır. Şed bāre yüz kerre gibi – Ve biri yüklü ve mütehammil

[66]

(398-414)

BĀBU'L-BĀ MA' AL-HĀ

II, 107–114

Ma' nāsına ri'yāzet-bāre ve miḥnet-bāre ki ri'yāzete ve miḥnete mütehammil dimekdür. – ve biri bārū ve şehir dīvārıdır; (398)

شدی باره و دز هم انگاه پست

نماندی دز و باره جای جنگی پلنگ

– Ve biri esb ve at ma' nāsınadır; (399)

پی باره کو چماند بجنگ

نماید بر ان روی جنگی پلنگ

BER ŞODE (بر شده) Bülend ve yüksek olmuş ma' nāsınadır. Ber şoden bülend olmak ma' nāsınadır; (400)

بفرمود تا گيو با پير رفت

بنزدیک ان بر شده باره رفت

BERDE (برده) Feth-i bā ile seby olunmuş esīrdır. Gerek erkek gerek dişi bendeden eḡaždur; (401)

همه بوم زیر وزیر کرده دید

کهان کشته و مهتران برده دید

BENDE (بنده) Muṭlaḡā esīrdur. Gerek ḡānezād ola gerek seby olunmuş ola ve gerek dişi gerek erkek ola esīr dişi olursa ismi dāh ve kenizdür. Erkek ise ḡulāmdur; (402)

سپاه اندر ایران پراگنده شد

زن و مرد و کودک همه بنده شد

BĪCĀDE (بیجاده) Cīm-i ‘Arabī ile yāḡūt-ı sürḡdur. Bīcād dahı dīnūr. Nite ki zıkr olundı; (403)

کمرهای زرین و بیجاده تاج

زدیبای رومی واز تخت عاج

Ve lehu; (404)

تو گفتی که بیجاده بارد همی

بسنگ اندرون لاله کارد همی

– Ve kehribār ma‘nāsına da gelūr ve bu meṡḡurdur. Nite ki Ḥāḡānī buyurur; (405)

اقلیم گشایی که زجاسوسی عقلش

بیجاده نیارد که کند کاهربایی

BĪTYĀRE (بتیاره) Kesr-i bā ve sūkūn-ı tā ile iki ma‘nāsı vardır. Biri belā ve muṡībet ve dāhiyedūr; (406)

مگر مرگ کز مرگ خود چاره نیست

بترتر زمرگ ایچ بتیاره نیست

Mecāzen mehvel ve ḡorḡunc ma‘nāsına da gelūr; (407)

جهانی بران کوه نظاره بود

که ان ازدها زشت بتیاره بود

Ve lehu; (408)

دو بتیاره زینگونه پیچان شدند

ز تیغ دل سام بیجان شدند

Ve lehu; (409)

چنین گفت کان کو چنین باره کرد

نه از بهر پیکار و بتیاره کرد

Ve biri bī-tāb ve ‘āciz ma‘nāsınadur; (410)

همه زیر فرمانش بیچاره اند

که با سوزش و درد بتیاره اند

BİHTİ (بیخته) Elenmiş nesne ma‘nāsınadur ve ‘āciz ve giriftār ve dermānde ma‘nāsına da gelür. Maşdarı bihtendir; (411)

دو یل در هم امیخته در نبرد

یکی بیخته شد ازان کار و کرد

BEVİJE (بویژه) Bā ile vījeden mürekkebdür vīje maḥẓ ve şırf ma‘nāsınadur ki bir nesneye ḥuşūşiyyeti ola bā ile mürekkeb olucaḵ ‘ale’l-ḥuşuş ma‘nāsına oldı. ‘Arabī’de lā siyyemā ve ḥuşuşān dinür; (412)

بترسم ز اشوب بدگوهراں

بویژه زگردان مازندران

Ve lehu; (413)

سزاوار هر کس یخشید گنج

بویژه کسی کش فزون بود رنج

BĀŞĠŪNE (باشگونه) Ters ve maḳlūb ve ma‘ kūs ma‘ nāsınadur. Bājgūne ve vājgūne dahi dīnūr; (414)

بدین باشگونه دو لشکر دمان

شبیخون بر ارند در ناگهان

[67]

II, 115-123

BĀBU’L-BĀ MA‘ AL-HĀ

(415–427)

BEHRE (بهره) Hişşe ve pāy ma‘ nāsınadur; (415)

از ایران دو بهره بفرمان اوست

چه اباد و ویران همه ان اوست

BEDRE (بدره) Feth-i bā ile lafz-ı ‘ Arabī’dür. On biñ dirhem olan kesedür; (416)

پذیرفت هر چیز کاورده بود

ظرایف بد و بدره بود

BESTŪH (بستوه) ‘ Āciz ve dermānde ma‘ nāsına. Bā ile sūtūdan mürekkebdür. Sūtūh ‘ acz ma‘ nāsınadur. (417)

زراه جرم بر سبد کوه شد

دلش پر جفا بود بستوه شد

BĀRGĀH (بارگاه) İki ma‘ nāsı vardır. Biri bārḡāne ma‘ nāsınadur. Ya‘ nī yük yāb koycaḳ mekāndur ki üzerine ḡayme ḳurulur. Bār bunda yük ve ḡaml ma‘ nāsınadur nite ki Sa‘ dī buyurur; (418)

منعم بکوه و دشت و بیابان غریب نیست

هر جا که رفت خیمه زد و بارگاه ساخت

Ekşer mecāz-ı mürsel tarīķi ile muṭlaķ ṡadır ve ḡayme ma‘nāsına da gelür. – Ve biri dīvānhāne ma‘nāsınadır. Bār bunda ızın ve destür ma‘nāsınadır ve dīvān ve mülāķāt ma‘nāsına da gelür. Bu ma‘nalarıñ birisinden gāh ile terkīb olunub maḡall-i dīvān ma‘nāsına oldı; (419)

بسالار بار انزمان گفت شاه

که بنشین بره بر در بارگاه

یکی را مده بار در پیش من

ز بیگانگان مردم و خویش من

BŪRĀH (براه) Ḍamm-ı bā ve rā-yı mühmele ile zīb ve zīnetdir ve zībā ve nağz ma‘nāsına da gelür; (420)

چه چیزست کمر است گو پیش شاه

نه رویش نکو و نه رایش براه

BŪYE (بویه) Yā-yı ḡaṭṭī ile ārzū ve iştiyāk ma‘nāsınadır; (421)

مرا بویه زال سامست گفت

چنین ارزو را نشاید نهفت

BESENDE (بسنده) Berāber ve kāfī ma‘nāsınadır. Besend dahı dinür nite ki zıkr olundı; (422)

بسنده نباشی تو با پیلتن

از ایدر مرو بی یکی انجمن

BŪNH (بنه) Ḍamm-ı bā ile iki ma‘nāsı vardır. Biri kök ve dib ma‘nāsına; (423)

همه تخمشان از بنه بر کنیم

به بوم و ببر اتش اندر زنیم

Ve lehu; (424)

چهل رش ببالا و پهنا چهل

بگرد اندرش در بنه اب و گل

– Ve biri misāfir esbābı ve ağırlığı ma‘ nāsınadur; (425)

وزان پس بدو گفت بر میمنه

سپاهست بسیار و پیل و بند

BÜNGĀH (بنگاه) Damm-ı bā ve sükūn-ı nūnla misāfir esbābı ve ağırlığı olduğu maḥalldir; (426)

بینگله دستان شوم دستور

شوم رسته زین خستگیها مگر

Ve lehu (427)

بداندیش گرگین شورید ههش

زبنگه به بیشه در امد خمش

[68]

(428-438)

BĀBU’L-BĀ MA‘ AL-YĀ

II, 124–III,4

MA‘ AY-YĀ

BĀLĀY (بالای) Yedek atdur ki ‘ Arabī’de cenīb dinür; (428)

زبهر جوان اسب بالای خواست

همان جامه خسروارای خواست

BĀRGĪ (بارگی) Feth-i rā ve kesr-i kāf-ı Farsī ile at ma‘ nāsınadur. Ḥazf-i yā dahi luğatdür nite ki zikr olundı; (429)

چو بر تیزرو بارگی بر نشست

برفت اهرمن را بافسون بیست

BESĀY (بسای) Besūdenden fi' il-i emrdür. El yuḡamak ve lems ma' nāsınadır; (430)

چو رفتی برش نیک ببسای چهر

بیاری و ببسای روشن بمهر

BEZĪ (بزی) Zistenden fi' il-i emrdür. Yaşāmak ma' nāsına; (431)

بدو گفت افراسیاب ای پسر

همیشه بزی شاد و پیروزگر

BEJENDĪ (بژندی) Zā-yı Farsī ile Luḡat-ı Mirzā Ībrāhīm-i Īşfehānī'de taḥammül ve vaḡār ve Mecmu'l-Fürs'de tengi-i ma' išet ve biçārgi ma' nāsına; (432)

بژندی نگهدار ان مرز و بوم

BUY (بی) Ḍamm-ı bā ile būydan muḡaffefdür. Rāiḡa ma' nāsına; (433)

کنم تازه ایین ضحاک را

بی مشک سارا کنم خاک را

BĀBŪ' L-BĀ AL-FĀRSĪ MA' AL-ELĪF

PĀRSĀ (پارسا) ' Afif ve şālih ve müteḍeyyīn ma' nāsınadır; (434)

خنک ان کسی کو بود بادشاه

کفی راد دارد دل پارسا

PĪRĀNSERĀ (پیرانسرا) Ḳocalık ve iḡtiyārılık ma' nāsınadır. Elif zāiddir. Ekşer pīrāneser dinür; (435)

ببین تا زبیژن چه امد مرا

ازین بخت بد نیز و پیرانسرا

MA' AL-BĀ

PĀYĀB (پایاب) Ṭāḡat ve celādet ma' nāsınadır; (436)

اگر خود ندارند پایاب جنگ

بر یشان کنم روز تاريك و تنگ

– Ve қа‘r ve dīb ma‘nāsına da gelür ve bu meşhürdür nite ki Ḥellāķü’l-ma‘ānī buyurur;
(437)

همت عالی تو دریایست

که ندیدست سپهرش پایاب

MA‘ AT-TĀ

PERDAḤT (پردخت) Perdāhtenden māzī ve ism-i maşdardur. Ḥazf-i elif-i cāizdür. Bir kaç ma‘nāsı vardır. Bu beyitte boş ve ḥālī itmek ma‘nāsınadır; (438)

زیگانه پردخت کردند جای

نشستند و گفتند هر گونه رای

[69]

III, 5-12

BĀBŪ’L-PĀ MA‘ AT-TĀ

(439-450)

PUŞT (پشت) Ma‘rūf – Ve Nişābūr’da bir şehirdür. İkiyüz yirmi altı қaryesi vardır. Nişābura zāhr gibi olmağla bu isimle müsemma oldu; (439)

زگرگان بیامد سوی راه پشت

پر اژنگ رخساره و دل درشت

Ve nevāhī-i Herāt’da қarāy Badğīs’den dahı bir қāryedür.

PĀDĀŞT (پاداشت) Cezā ve mükāfāt ma‘nāsınadır. Ḥazf-ı tā dahı luğatdūr nite ki maḥallinde gelür; (440)

چنین بود پاداشت رنج ورا

باهن بیاراست گنج مرا

– Āḥiri tā yirine nūn ile de luḡatdūr nite ki Ḥekīm Senāī buyurur; (441)

دل من کرد قصد پاداشن

کافگنم در سرای تو شیون

MA^ʿ AL-CĪM

PEḤC (پخج) Feth-i bā ve sūkūn-ı ḥā ile ayāḡ ile bāṣub yençmek ve yaşşı eylemek ma^ʿ nāsınadur. Pençīdenden maḥūz̄dur; (442)

لکد بر سر مرد زد در نبرد

سر و تنش را با زمین پخج کرد

MA^ʿ AL-ḤĀ

PĀSUḤ (پاسخ) Ḍamm-ı sīn ile cevāb ma^ʿ nāsınadur; (443)

پیامت شنیدم تو پاسخ شنو

یکایک بگو و بزودی برو

MA^ʿ AD-DĀL

PEREND (پرند) Fethateyn ile sāde ve bī-naḡṣ ḥarīrdūr nite ki Perniyān ḥarīr-i mūnaḡḡaşdūr; (444)

دو صد جامه از پرنیان و پرند

بدو داد و سوگند را پی فگند

PĪRIND (پرند) Kesreteyn ile demūr ve ḡılıc cevheridūr. Muārrebi firinddūr ve şemşīr-i cevherdār ma^ʿ nāsına da gelūr; (445)

ابر میسره لشکرارای هند

زرهاوار و در چنگ رومی پرند

Ve lehu; (446)

بر زین سیمین یکی تیغ هند

جز او سی بزهراب داده پرند

– Ve sāde ḥarīr ma‘ nāsina da gelür bu ma‘ nāda feth-i tīn meşhūrdur; (447)

یکی نامه دارم من از شاه هند

نیشته بمشکسیه بر پرند

PEJEND (پژند) Feth-i bā ve zā-ı Farsī ile iki ma‘ nāsı vardır. Biri ekşer erbāb-ı luğat yānında bir otdur ki ‘Arabī’de aña ḵunā beri ve ğumlül dinür ve ind-el ba‘ ž bir hoşbūy giyāh-ı bahārīdir ve ind-el ba‘ ž kālgençdır ki it üzümüne meşābihdir ve Farsī’de ā‘ rūs-ı der perde dinür; (448)

نه کرباس باشد بسان پرند

نه همرنگ گلنار باشد پژند

– Ve biri it ḥıyārı ki ḵuṣṣāü’l-ḥunār dimekle meşhūrdur nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (449)

بوی خلقت بهر زمین که گذشت

نیشکر آورد بجای پژند

PEYKEND (پیکند) Kesr-i bā ile Tūrān-zemīnde Ferīdūñ bina itdügi şehirdür ve ḵīl-i Semerḵand’dür; (450)

جهاندار پر دانش افراسیاب

نشسته به پیکند بی خورد و خواب

[70]

(451-463)

BĀBU’L-PĀ MA‘ AD-DĀL

III,13-24

PĀYMERD (پایمرد) Sükūñ-ı yā ile mu‘ īn ve müsā‘ id ma‘ nāsınadır; (451)

پدر پیر شد پایمردش جوان

جوانی حردمند و روشنروان

PĪYRĀGEND (پیراگند) Kesr-i bā ile peyrāgendenden fi‘il-i müstaḳbeldür. Tağıtmak ve perīṣān eylemek ma‘nāsına ekṣer ḥazf-ı yā ile perāgenden dinür; (452)

به نیروی یزدان زبن بر گند

ز همشانیشمشیر پیرا گند

MA‘ AZ-ZĀL AL-MU‘ CEME

PENĀHĪZ (پناهید) İlticā eyledi ve şıgındı penāhīden maşdarıdur; (453)

بدید از بد و نیک باوار او

بیوان اناهی بر کار او

PERĀŞĪD (پراشید) Kesr-i bā ile şāçdı ve şāvurđı ve perīṣān eyledi. Perāşīden maşdarıdur; (454)

دو رستم بسر بر پراشید خاک

همه جامه بر تنش بد چاک چاک

PEJMÜRĪD (پژمرید) Zā-yı Farsī ile şoldı ve āb ve tābi gitdi. Pejmūrīden maşdarıdur. Ekṣer pejmürden ḥazf-i yā ile dinür; (455)

ندانم چه چشم بد امد بروی

چرا پژمرید ان چو گلبرگ روی

PŪJVEHĪD (پژوهید) Ḍamm-ı bā ve zā-yı Farsī ile teḡaḥḥuş ve teḡatīş eyledi. Pejvehīden maşdarıdur; (456)

سوی خانه افریدون شتافت

فراوان پژوهید وکسرا نیافت

MA‘ AR-RĀ

PĪŞYĀR (پیشیار) Kārūre-i marīzdür ki bevlēni kārūrede ṭabībe teşḥīş-i maraẓ için gösterirler; (457)

بزشك امد ودید پیشیار شاه

سوی تندرستی نشد کار شاه

PÛR (پور) İbn ve oğlu ma' nâsinadur; (458)

بترسم من ای پور جان پدر

ازین بیوفا چرخ بیدادگر

PİRİND- ĀVER (پرنداور) Kesreteyn ile şemşîr-i cevherdârdur; (459)

بینداخت تیغ پرنداورش

همی خواست از تن بریدن سرش

PĀYKĀR (پایکار) Hıdmetkâr ma' nâsinadur; (460)

بدو گفت بهرام شو پایکار

بیاور که سرگین کشد بر کنار

PĀY U PER (پای و پر) Kudret ve tākāt-den kināyedür; (461)

ستودان همی سازدش زال زر

ندارد همی جنگ را پای و پر

Ve lehu (462)

شکسته‌سلیح و گسسته کمر

نه کوس و نه بوق و نه پای و نه پر

PEYKĀR (پیکار) Feth-i bâ ile ceng ve huşūmet ma' nâsinadur; (463)

که من زان فریبنده گفتار او

بسی باز گشتم زییگار او

[71]

III, 25-133

BĀBŪ'L-PĀ MA' AR-RĀ

(464-477)

PEYKĀRGER (پیکارگر) Muḥārib ve muḥāşım ma' nāsınadur; (464)

چنین پاسخ آورد پیکارگر

که ای پهلوانان با نام وفر

PERḤĀŞHER (پرخاشخر) Cenge müşteri ve rāğıb ya' nī muḥārib ma' nāsınadur; (465)

دو پرخاشخر با یکی تندخو

گرفتند پرسش نه بر ارزو

PEYĠAMBER (پیغمبر) 'Örfde resūl-i hüdā ma' nāsınadur ve aşl-ı lügatde elçi ve haber iletici ma' nāsınadur ki bir kimesneden āḥre mūşil-i haber ola bu ma' nī Şehnāme'de çokdur; (466)

که پیغمبر شاه توران سپاه

گوی پر منش با درفش سیاه

PEYEMBER (پیمبر) Mişlihu; (467)

چنین گفت کامد زکابل پیام

پیمبر زنی بود سیندخت نام

PERESTĀR (پرستار) Hıdmetkār ma' nāsınadur. Gerek erkek, gerek dīşi, gerek bende, gerek ḥürri'l-āşl. Perest ile ārdan mürekkeb-i vaşfdur. Perest, perestiden ism-i maşdardur, hıdmet ve itā'at ve inkıyād ma' nāsınadur. 'Arabī'de ḥāliḳa olursa ism-i 'ibādet ve tā'atdur ve maḥlūḳa olursa ism-i hıdmetdür bu beyitte 'ābd ve muṭī' ma' nāsınadur; (468)

یکی مرد بد اندران روزگار

ز تخم فریدون امرزگار

پرستار و با فر و برز کیان

بزنار شماس بسته میان

Bu ma' nāda Şeyh Sa' dī dahı buyurur; (469)

پرستان امرش همه چیز و کس

بنی ادم و مور و مرغ و مور و مگس

Ve bu beyitde keniz ve cariye ma' nāsınadır; (470)

پرستارزاده نیاید بکار

وگرچند باشد پدر شهریار

Perestār perestiş ve i' bādet ma' nāsına ism-i maşdar dahı gelür nite ki güftār ve dīdār güften ve dīden ma' nāsına gelür; (471)

همی گفت کای مرد با ترس و باک

پرستار دارنده یزدان پاک

PİŞ-KĀR (پیشکار) Karşuda hıdmet iden hıdmetkār ma' nāsınadır; (472)

ورا طفت کشتاسب کای شهریار

منم بر برت بر یکی پیشکار

PERVERDGĀR (پروردگار) Biḥasebü'l-luğa mürebbi ve besleyici ma' nāsınadır; (473)

زگیتی هنرمند و خامش تویی

که پروردگار سیاوش تویی

Ve lehu; (474)

نه بینی که پروردگار پلنگ

نیابد زپرورده خود درنگ

PEDER-MĀDER (پدرمادر) Ana peder-i el-ceddū lillūm ma' nāsına; (475)

از افراسیاب ان سپهدار چین

پدرمادر شاه ایران زمین

TEGĀVER (تگاور) Teg ile āverden yorga ma‘ nāsina tavāre maḥṣūṣ vaṣfdur; (476)

برخس تگاور سپردم عنان

زدم بر کمر بند گبرش سنان

PĀZVER (پازور) Zā-yı ‘Arabī’yle bir sāḥir-i Tūrānī’dür ki Efrāsiyāb Tūs-ı sipahsālār ile Peşen’de ceng iddükde ekşer-i Īrānī’leri sihir ile helāk eyledi. Yağmur, qārı üzerlerine yāğurıdı; (477)

کجا جای پازور نستوه بود

بافسون و تنبل بران کوه بود

[72]

(478-488)

BĀBU’L-PĀ MĀ‘ ĀZ-ZĀ

III,34-38

MA‘ ĀZ-ZĀ

PERVEZ (پروز) Peyvend ve ‘alāḳa ma‘ nāsınadur ve Türkī’de pervāz didükleridür. Pervāz tarafda ve nihāyetde olmağla mecāzen taraf ve nihāyet-i nesebe dahı isti‘ māl olunur; (478)

بدو گفت من خویش گرشوزم

بشاه افریدون کشد پروزم

Ve lehu (479)

همان مادرت خویش گرشویزست

ازین سوی وان سوی تا پروزست

PUR ĀMED ḲAFĪZ (پر امد قفیز) Ḍamm-ı bā ile müddet-i ‘ömri tamām oldu dîmeden kināyetdür. Ḳafîz bürr ölçegidir; (480)

میانرا ببست اندران ریو تیز

همی زان نبردش پر امد قفیز

– Peymāne pūr šod dahī dinūr Kātibī buyurur; (481)

باز ان مست برندان سر پیمان دارد

ساقیا چیست مگر پر شده پیمانه ما

Naṣībī ḳālmadı ve tūzu etmeki dükendi dıcek yirde dahı zerb olunur nite ki Sa‘ dī buyurur; (482)

وگر پر شد از شام پیمانه ام

گرفت ارزومندئ خانه ام

قضارا چنان اتفاق افتاد

که بازم گذر بر عراق افتاد

PEŞİZ (پشیز) Feth-i bā ile kem-ḳadr ve muḥaḳḳar āḳçedür ki bāḳırdan olur ve bālıḳ pūluna dahı ıtlāk olunur. Bu beyitte tarīḳ-i mecāz ile güneşe ıtlāk olunmuşdur; (483)

که ای فر گیتی یکی لخت نیز

نهانی بدار این بدخشان پشیز

Ve bu beyitte sāir yıldızlara ıtlāk olunmuşdur; (484)

چو پوشید شب عاج گیتی به شیز

پراگند بر سبز مینا پشیر

يك پشیز Haḳīr olduḡı i‘ tibāriyle ta‘ mīm maḥallinde naḳīr ve ḳıṭmīr ḳomadı dıcek yirde نگذاشت dinūr; (485)

سر اوردم این رزم کاموس نیز

درازست و نگذاشتم يك پشیز

PĀLİZ (پالیز) Ḳāvun ve ḳārpūz bostānidur; (486)

بهومان چنین گفت کای پوربخت

زپالیز کین بر نیاید درخت

Ve bostān ve ḥadīka ma‘ nāsına da gelür; (487)

خم آورده از بار شاه سمن

صنم گشته پالیز و گلبن شمن

Ve lehu; (488)

بپالیز چون بر کشد سرو شاه

سر تاج خسرو بر اید زکاخ

PERVİZ (پرویز) Mülūk-ı Fürs’ün ṭabaḳa-ı rabi‘asından Perviz ibn-i Hürmüz ibn-i Nüşîrevân-ı ‘adl’dır ve laḳabı Hüsrev’dir. Behrām-ı Çübîn, ḡāilesîn def‘ itdikden soñra istiḳlāl ile pādīšāhlıḳ eyledi, otuz sekiz yıl pādīšāh oldu. Tevārīḥ-i Fürs’de mübālaḡa ile mezkûrdur. Mervîdür ki on beş biñ beşyüz atı ve ḳātırı ve yedi yüz altmış fili var idi. Şehirlerde olanlardan ḡayrı ve ata bindikde ikiyüz kimse altûn buḡurdân ile eṭrāfında ‘ud ve ‘anber yāḳûb kendine raîḡa-yı ṭayyîbe îşāl iderlerdi ve biñ kimse ṭavār ile şû götürüb toz olmāmak içün yolunda süpürlerdi. Aña miyesser olan umûr-ı ḡarîbe ḡāyr-ı selāṭîne miyesser olmadı. Cümleden ikiyüz mişḳāl altûn vār idi ki zer-i

[73]

III, 39-41

BĀBŪ’L-PĀ MA‘AS-SĪN

(489-492)

Dest-i aḳşār ile meşhûrdur. Mûm gibi mülâyim idi. Āndan el ile dürlü dürlü şuratlar düzüb bozardı. – Ve altmış batmān bir altûn tâcı var idi. Cevāhir-i nefîse ile muraşşa‘ idi ve silsile ile bâş üstünde aşılmiş idi. Dīvān idicek bâşın içine şoḳardı. – Ve ā‘c ve sâcden zerrnişānlı bir taḡtı var idi. envā‘-ı cevāhir ile muraşşa‘ ve mükellel idi. Şüver-i şikār ve ḡayra ve şekl-i eḳālîm-i seb‘a ve felekü’l-buruc anda muşavver idi. – Ve fuşûl-i erba‘aya münāsib ferşi ve döşemesi var idi. Her faşlda birini isti‘ māl iderdi. – Ve bir şaṭrancı vār idi ki bir ṭarafı yāḳût-ı maḡrûṭ ve bir ṭarafı zümrüd-i maḡrûṭdan idi. – Ve bir nardi vār idi ki bir ṭarafı mercān ve bir ṭarafı fîrûze ile yeşimden mürekkeb idi. – Ve bir ḡançesi vār idi cevāhir-i nefîse ile muraşşa‘ ve pencereleri altûn ve kâseleri ba‘zı altûn ve ba‘zı

zümürd idi. – Ve bir fili vār idi gāyet ile güdedār ve gāyet-i beyāzından lem‘ ānı vār idi. – Ve Bārbed-nām bir muṭribi vār idi ki fenn-i mūsikīde mişali dünyāya gelmemişdür. Bezmī için üçyüz altmış lehn ve nevā taşnīf ve ihtirā‘ itmiş idi her gün birisin okūr idi. – Ve sekiz gence mālīk idi. Cümleden biri genc-i Bār’dır. İnşallāh maḥallinde zikr olunur. Ve biri genc-i bād-āverdir bunuñ aşlı budur ki kayşer-i Rūm ile kendü mābeyninde muḥālefet vak‘ i olmağla Pervīz kayşer kaştın itdikde kayşer tevehhüm idüp ābā ve ecdādı hāzīnelerin gemilere ṭoldurub deryāda olan cezīrelerine irsāl idicek bād-ı muḥālīf esūb biz-zarūre Pervīz taşarrufunda olan sāḥil-i deryāya gelüb cümle ol gemiler Pervīz’e zabṭ olunub genc-i bād-āver ile tesmiye olundu. Ḥāzret-i Risālet-penāḥ Şallallahu alyeh ol bedbaḥta nāme yāzub imāna da‘ vet itdikte ḥāzretiñ nāme-i şerīfin yırtdı. Ḥāzret dahı مزق kitābı dīv bed du‘ ā eyledi. Hem ol sene qatl olunub māl ve memleketi berbād oldı. خسر الدنيا والاخره

MA' ĀS-SĪN

PĀS (پاس) İki ma^c nāsı vardır. Biri ri^c āyet ve hıfzdur; (489)

به پیروزی از باره کاخ پاس

بر اريد از ڀاڳ يزدان سياس

– Ve biri giceden bir hisse ma^c nāsına; (490)

چو يك پاس بگذشت از تيره شب

چنانچون کسی بر خروشد زتب

Ve lehu; (491)

چو ماه از بر تخت سیمین گذشت

سه یاس از شب تیره اندر گذشت

PĀRS (پارس) Şirāz vilāyetidiür. Şirāz ānıñ dārü’l-mülkidür.

PĀDĀŞ (پاداش) Cezā ve mükāfâtur. Pādāşt dahı luğatdür nite ki zikr olundı; (492)

بیاداش جان خواهد از من همی

سر بد گمان خواهد از من همی

[74]

(493-506)

BĀBU'L-PĀ MĀ' ĀŞ-ŞĪN

III,42-51

PERḤĀŞ (پرخاش) Feth ve damm-ı bā ile ceng ve harbdir; (493)

چکاچاک بر خاست از هر دو روی

ز پرخاش خون اندر امد بجوی

PEḤŞ (پخش) Feth-i bā ile āyāğ ile başılmış ve yaşılanmış ve çıġnanmış ma' nāsınadır.

Peḥşīdenden meḥūzdir; (494)

همه پخش کردند در زیر نعل

همه جامه‌هاشان ز خون گشته لعل

PÜJŪHIŞ (پژوهش) Damm-ı bā ve zā-yı Farsī ile tefeḥḥuş ve teftiş ma' nāsına ism-i maşdardur. Püjühīden maşdarıdır; (495)

بدین گیتی ات در نکوهش بود

بروز شماریت پژوهش بود

PŪZİŞ (پوزش) 'Özür ma' nāsına ism-i maşdardur. Püzīden maşdarıdır. İ' tizār ma' nāsına; (496)

بنزدیک یزدان چه پوزش برم

بد امد ز کاوس کی بر سرم

MA' AL-KĀF

PİTK (پتك) Kesr-i bā ile büyük çeküc ve mıtraḫa ma' nāsınadır; (497)

نخست اندر امد بگرز گران

همی کوفت چون پتك اهنگران

MA' AL-KĀFŪ'L-FĀRSĪ

PĀLHENG (پالهنګ) Yular ve çılбір ma' nāsinadur; (498)

بشد بر پی میښ و تیغی بچنګ

گرفته بدست دګر پالهنګ

PEŞENG (پشنګ) Feth-i bā ile peder-i Efrāsiyāb'dur. İbn Zādeşm ibn-i Tūr ibn-i Ferīdūn'dur; (499)

چو بشنید سالار ترکان پشنګ

چنان خواست کاست کاید بایران بچنګ

– Ve Efrāsiyāb'ın oğlıdur ki Şīde laqabıyla meşhūrdur ve haẓf-i nūn ile dahı luğatdır; (500)

ګزین کرد اندم چپشرا پشنګ

که او داشتی زور جنگ نهنګ

پشګ بود نامش پدر شیده خواند

که شیده بخورشید تابنده ماند

PENG (پنګ) Feth-i bā ve sūkūn-ı nūnla tābūt қаpağıdur ki Türkī'de mişline kepenk dinür; (501)

سر پنګ تابوت کردند سخت

شد ان بارور خسروانی درخت

Ve lehu; (502)

کزین پنګ تابوت سر بر گشای

تن کشته از دور مارا نمای

Ve lehu; (503)

چو شد پنګ نزدیک تختش فراز

بپرسید و دید و ببردش نماز

Ve lehu; (504)

سر پنگ تابوت کردند خشک

بدیق و بقیر و بموم و بشک

MA' AL-LĀM

PŪL (پول) Cısr ve köpridür ḥazf-i vāv ile pul dahı dinür; (505)

یکی پول دیگر ببايد زدن

شدن را یکی راه و باز آمدن

PEHL (پهل) Feth-i bā ve sükūn-ı hā ile ḥeşem ve tevābi' ve ḥāşşa ma' nāsınadur; (506)

یکی هفته بودند با سوگ و درد

سر هفته پهل و سپه گرد کرد

[75]

III, 52-59

BĀBŪ'L-PĀ MA' AL-MĪM

(507-519)

MA' AL-MĪM

PĪLSEM (پیلسم) Kesr-i bā ve feth-i sīn ile bir meşhūr mübāriz-i Tūrānī'dür. Rüstem ānı ḳatlı eyledi; (507)

بیامد ز قلب سپه پیلسم

دلش پر ز خون بود و چهره دژم

MA' AN-NŪN

PERDĀHTEN (پرداختن) Ḥazf-i elif dahı luğatdür. Müstaḳbelâtında ḥā zāya ile tebdil olunur. Bir ḳāc ma' nāsı vardır. Biri ḥālī ve boş eylemek ma' nāsına mütea' ddī ve lāzım gelür; (508)

یکی چاره باید کنون ساختن

دل و جانم از رنج پرداختن

Ve lehu; (509)

بیاراست روی زمین را بداد

چو پردخت ازان تاج بر سر نهاد

Ve biri düzmek ve ārāsta itmek ma‘nāsına nite ki Rūdekī buyurur; (510)

بهشت ایین سرایی را بپرداخت

زهر گونه درو تمالها ساخت

– Ve biri bir nesne ile meşğul ve muḳayyed olmak ma‘nāsına nite ki Ḥallāḳü’l-Ma‘ānī; (511)

چو پنبهزار بناگوش بشکفید ترا

زگوش پنبه برون کن بکار حق پرداز

PEJMÂN (پژمان) Feth-i bâ sükûn-ı zâ-yı Fârsî ile ḡamnâk ve maḥzûn ma‘nâsınadır; (512)

بکشتی درون زار و گریان شدیم

بجان و تن خویش پژمان شدیم

PEŞEN (پشن) Feth-i tîn ile bir mekân ismidür ki Ṭūs-ı Nûder ile Efrāsiyâb mâbeyninde muḥārebe ve kıtāl olunmuşdur. Gûderz’iñ ekşer-i evlâdı ol cengde helâk oldı; (513)

کنون تا بیامد زجنگ پشن

ازان کشتن ورزمگاه گشن

– Ol cenge ceng-i peşen ve ceng-i lâvn dahı dinür. Gîv-i Gûderz’in anda dilâverligi meşhûrdur; (514)

مژگانیت همی گذر کند از جوشن

مانند سنان گيو در جنگ پشن

PEŞİN (پشین) Feth-i bā ile Keykubād'ın üçüncü oğlu ve Keykāvūs'un birāderidür ve Luhrāsb pederidür; (515)

پشین بود از تخمه کیقباد

خردمند شاهی دلش پر زداد

PERNĀN (پرنان) Feth-i bā ve sükūn-ı rā ile etmek alā çalıcak kālībdur ki etmek yüzini hamur iken ānīla başūb mūnaqqāş iderler; (516)

تنت را به نیزه چو پرنان کنم

ستاره همی بر تو بریان کنم

PERVĀN (پروان) Feth-i bā ve sükūn-ı rā ile Ġaznīn şehrine qarīb bir şehirdür; (517)

بدو گفت کای نامبردار هند

ز پروان بفرمان تو تا بسند

PERESTĪD (پرستید) Hıdmet ve itā'at ma'nāsınadır. Perestārda şerh olundu; (518)

خنك شهر ايران كه تخت ترا

پرستد و بيدار بخت ترا

Ve lehu; (519)

پرستیدن شهریاران همان

از امروز تا روز پیشین زمان

[76]

(520-532)

BĀBU'L-PĀ MA' AL-NŪN

III,60-65

PERNĪYĀN (پرنیان) Feth-i bā ile nerm ve bārīk ḥarīr-i mūnaḳḳaştır. Bī-naḳḣ olāna perend dinūr; (520)

دلش زان سخن پر زتیمار شد

همه پرنیان بر تنش خار شد

PĪL-TEN (پیلتن) Fīl gövdeli dimekdür. Ekşer Rüstem'in laḳabıdır; (521)

سپه را سوی زابلستان کشید

ابا پیلتن سوی دستان کشید

PĪRĀN (پیران) Efrāsiyāb vezīri ve bāş sipehsālārındur. Pederiniñ ismi Vise'dir; (522)

به پیران و یسه چنین گفت شاه

که گفتم بیاور زعر سو سپاه

PEHLEVĀN (پهلوان) Sükūn-ı lām ile şeci' ve delir ma' nāsınadır. Aşılda pehl ile vāndan mürekkebdür. Pehl ḥeşem ve ḥāşşe ma' nāsındır nite ki 'anḳarīb zıkr olundı ve vān ḥāfız ve nāzır ma' nāsınadır. Vāv bādan bedeldür. mecmū'-ı ḳāidü'l-ceyş ve serleşker ma' nāsınadır; (523)

مرا شاه داد این درفش سپاه

همان پهلوانی و تخت و کلاه

Ve lehu; (524)

تو گر پهلوانی زقلب سپاه

چرا امدستی بدین رزمگاه

PEHLEVĀN-İ CĪHĀN (پهلوان جهان) Bāş serdār ve bāş sipeh-sālār dimekdür. Cihān pehlevān dahı dinūr. Ḥālā Ācem'de bu manşıbdā olana emīrū'l-ümerā dinūr. Rüstem Keyḳubād 'aşrından Keyḥüsrev vefatna dek cihān-pehlevān idi; (525)

کسی گر بود پهلوان جهان

میان سپر در نماند نهان

MA' AL-VĀV

PEHLEV (پهلو) Feth-i lām ile iki ma' nāsı vardır. Biri şecī' ve merd-i büzürg ve zābiṭ ma' nāsınadır; (526)

بفرمود تا گرز سام سوار

بیارند زی پهلوانامدار

Ve lehu; (527)

چو شب تیره شد پهلوان پیشبین

بر اراست با شاه ایران زمین

Ve lehu; (528)

فریبرز باشد سپهبد براه

چو رستم بود پهلوان کینهخواه

Ve lehu; (529)

زگردان پهلومنش چند مرد

که آورد سازند روز نبرد

– Ma' nā-yı s̄anī beş şehre ıtlāk olunur. Biri İşfehān'dur. Biri Rey biri Hemdān biri Nihāvend ve biri Āzerbāycāndır; (530)

همی بود تا يك زمان شهریار

زپهلوان برون شد زبهر شکار

Ve lehu; (531)

بدان کوه سر خویش کیخسروست

که يك موی او بهتر از پهلوانست

Ve lehu; (532)

بفرمود تا قارن جنگجوی

زپهلو بدشت اندر آورد روی

Zebān-ı Pehlevī buña mensūbdur mu‘arrebī fehledür. – Ma‘lūm ola ki zebān-ı Fārsī beş kişimdür. Biri Pehlevī’dir. Pādişāhlara maḥşuş idi. Meclislerinde bunuñla tekellüm iderlerdi. – Ve biri zebān-ı pārsīdür ki Şīrāz ve eṭrāfı lisānıdır. – Ve biri zebān’ı Derī’dir. Ehl-i medāyin ve eṭrāfı luğatidür. Pādişāhlarıñ ḳapularında ānıñla tekellüm olunurdu. Velihazā Der’e mensūdur. ba‘zı kitab-ı luğatde mezkūrdur ki Behmen ibn-i İsfendiyār ‘aşrında eṭrāf-ı ‘ālemden dergāhına tevāif-i ümem gelür idi. Biri biriniñ lisānı bilmemek ile Behmen dānişmendlere emir eyledi ki

[77]

III, 66-68

BĀBŪ’L-PĀ MA‘ĀL-VĀV

(533-545)

Lisān-ı Pārsī’den bir luğat vaż‘ idüp deri ile tesmīye oluna ve ḥükm eyledi ki cemi‘-i memālikde ānıñla tekellüm ideler. Cihānyāna bu vāż‘ hoş olmağla mürür-ı eyyām ile pākīze ve münkkaḥ oldı. – Ve biri Ḥuziyye’dür. Ḥozestān ve eṭrāfı luğatidür. Mülūk ve eşrāf ḥāric-i şehre ve mevāż‘-i istifrag ve ḥammāmda ānıñla tekellüm iderlerdi. – Ve biri dahı Süryānī’dir. Sūristān’a mensūbdur. Sevād-ı ‘Irāḳ’dan ‘ibāretdür ki anlara nebāṭ dinür. Ḥavāşş-ı mülūk ve erbāb-ı mesālīḥ ve de‘āvī ānıñla tekellüm iderlerdi. Vaż‘i temellūk ve hoş āmede mebnīdür. – Zebān-ı Pehlevī didikleri gibi zebān-ı Pehlevānī dahı dinür; (533)

گشاده زبان و جوانیت هست

سخن گفتن پهلوانیت هست

Ve lehu; (534)

اگر پهلوانی ندانی زبان

بتازی تو ارونند را دجله خوان

Ve lehu; (535)

سیاوش غمی گشت از ایرانیان

سخن گفت با پهلوانی زبان

Elif ve nūn mübālağa-ı nisbet içündür. Keyānī ve Hüsrevānī didükleri gibi. Umūr-ı ‘āzīme ve eşyā-ı nefīse ki şāhāne ve ekābirāne ola aña dahı Pehlevānī dinür. Keyānī ve Hüsrevānī didükleri gibi; (536)

یکی پهلوانی نهادند خوان

نشستند بر خوان او فرخان

Ve lehu; (537)

هنرهای رستم بنای و برود

بگفتند بر پهلوانی سرود

Bunda Pehlevī dahı dinür nite ki Siyāvuş māteminde buyurur; (538)

چو نزدیکی شهر ایران رسید

همه جامه پهلوی بر درید

PEYĠŪ (پیغو) Feḥ-i bā ve sükūn-ı yā ve fetḥ-i ġayn-ı mu‘ceme ile Zīrbād’da bir ‘āzīm şehirdür. Yāḳūt anda olur ve ‘ind-el ba‘ż ol vilāyetin pādişāhı ismidür. Pādişāh-ı Rūm’a ve ‘Acem’e kayşer ve kisra didükleri gibi; (539)

کرا کرد کش نیزه اندر نهاد

بران نره دیوان پیغونژاد

Ve lehu; (540)

همه ایرجیزاده و پهلوی

نه افراسیابی و نه پیغوی

Ve lehu; (541)

بدادندش ان نامه خسروی

نیشته بدو در خط پیغوی

PERV (پرو) Feth-i bā ve sükūn-ı rā ile güneş ve āfitābdur; (542)

ببالای تو در چمن سرو نیست

چو رخسار تو تابش پرو نیست

– Ülker ve pervîn ma‘ nāsına da gelür. Şems-i Faḥrî buyurur; (543)

فروغ رای منیرش اگر جهد در باغ

بجای خوشه زتاکش همی بر اید پرو

MA‘ AL-HĀ

PEJMĀYE (پژمایه) Sükūn-ı zā-yı Fārsī ile Ferīdūn ʔıfl iken südi ile perverde olduḡı şū şıḡırınıñ ismidür; (544)

یکی کاو کش نام پژمایه بود

زگاوان ورا برترین پایه بود

Ve kesr-i bā-yı ‘Arabī ve sükūn-ı rā-ı mūhmele dahı mezbūʔdur. Ol cāmūsa bezmāyūn dahı dinür feth-i bā ve zā-ı ‘Arabīyeyn ile ve ra‘-ı mūhmele ile dahı mervīdür nite ki Şems-i Faḥrî buyurur; (545)

تو رستمی و فریدون و بارگیر ترا

زاخترام بخوانند رخس و برمایون

[78]

(546-561)

BĀBU'L-PĀ MA' AL-HĀ

III,69-77

PENCE (پنجه) Ma' rūf – Ve demirden beş barmağ bir çengāldür. Uzun nîzeye ye bağlayūb
 ḥiṣār taşrāsında olanı ānīla ḥiṣāra çekerler; (546)

گروهی زاهنگران رنجه کرد

زیولاد بر هر سوی پنجه کرد

– Ve ḍamm-ı bā ve cīm-i Fārsī ile pīṣānī ma' nāsına Şems-i Faḥrī buyurur; (547)

ان خسروی که سرخ زخون عدوش کرد

سلطان نوبهاری پیکان غنچهرا

بر استان درگه شاه جهانپناه

سایند مهر و ماه شب وروز پنجه را

Şa' ir dahı dimüşdür; (548)

به تیغ طره ببرد زپنجه خاتون

بگرز پست کند تاج بر سر چپپال

PİŞ-GĀH (پیشگاه) Şadr-ı ḥānedür; (549)

یکی خوان زرین بفرمود شاه

که بنهاد گنجور در پیشگاه

Mecāzen şadrda oturana dahı ıtlāk olunur. Herkesiñ rütbesine göre tefsîr olunur. Bu beyitde şāḥib-i taḥt ve mesned ma' nāsınadır. Minūçehr'den 'ibāretdür; (550)

ازان پس بدخمه سپردند شاه

تو گفتی نبذ نامور پیشگاه

Ve lehū; (551)

ترا در سرنديب شاهي دهم

بهند اندرت پيشگاهي دهم

PĀYGĀH (پايگاه) Mertebe ve menzilet ma' nāsınadır; (552)

يکي کام خواهم زيروز شاه

وگرچه مرا نيست اين پايگاه

– Āḥir ve ıstabl ma' nāsına da gelür; (553)

وزان روی چون رخس خسته برفت

سوی پایگه می خرامید تفت

– Ve nerdbān pāyesi ve şadr-ı meclis ve ābhāne ma' nāsına da gelür.

PEZİRE (پذیره) İlerü varmak ve istikbāl ma' nāsına isimdür. Pezire şoden maşdarıdır; (554)

اگر لشکر ما پذیره شوند

سواران بدخواه چیره شوند

Ve peziroftenden isim dahı gelür. Qabül ma' nāsına.

PEYĞÜLE (پیغوله) Bucağ ve köşedir; (555)

به پیغوله خیزم اندر جهان

مگر خود بزودی سر اید زمان

PEYĞULE (پیغله) Mişlihu; (556)

کنم هرچه دارم بر ایشان یله

گزینم زگیتی یکی پیغوله

PENĀH (پناه) Melce ve meva ma' nāsına penāhīdenden ismdir. Penāhīden iltica ve şığınmak ma' nāsına ve andan fī' il-i emr dahı gelür; (557)

زهی بد بزال و برستم پناه

که پشت سپاهند وزیبای گاه

Ve ism-i maşdar dahı gelür; (558)

بیزدان گرفتند هر دو پناه

همان دلشده ماه و هم پشگاه

Bunda pîşgāh mihrāb şāhdan ‘ibāretdür.

PUDE (پده) Damm-ı bā ile miyvedār olmıyan dıraḡtdur; (559)

همه ریگ وگز بود و چوب پده

جهان خون سیه دیگ تاری شده

Ḥarraḡ ve kāv ma‘ nāsına da gelür nite ki Şems-i Faḡrī buyurur; (560)

خسرو اعظم خمال دنیی و دین انکه هست

اتش تیغ ورا خان و تن اعدا پده

PÛDE (پوده) Mişlihu bu beyitde ḡocāmiş ve kāv gibi ḡurimış köhnesāl ma‘ nāsınadır; (561)

چو فرزند پذیرفت سوی پدر

تو اندوه این چوب مخور

[79]

III, 78-88

BĀBŪ’L-PĀ MA‘ AL-HĀ

(562-575)

PEYĠĀRE (پیغاره) Feth-i bā ile ṭa‘ ne ve serzeniş ma‘ nāsınadır; (562)

نه پیغاره باید کشیدن مرا

نه زهر سخنها چشیدن مرا

PĀLŪDE (پالوده) Süzülmüş ve muşaffâ ma' nâsınadır. Pālūden maşdarıdır. Süzmek ve taşfiye ma' nâsına; (563)

چو ان شاه پالوده گشت از بدی

بتابید ازو فرره ایزدی

(PERESTENDE) (پرستنده) Hıdmetkār ve muṭī' ve ā' bid ma' nâsınadır. Perestārd şerh olundu; (564)

وگر نه یکی بد پرستنده مرد

نه با گنج و لشکر نه با دار و برد

—Ve ḥādime ve cāriye ma' nâsına da gelür. Perestār gibi; (565)

پرستنده خو بر خ یافتند

پر از خنده لب هر دو بشتافتند

PĪSE (پیسه) Ālāca ve iki rengli zü'l-vecheyn ma' nâsınadır. Pīs baraş maraẓıdır. Şāḥibine dahı ıtlāk olunur. Hā-yı nesbiyye ile mürekkeb olucaḵ mezkūr ma' nāya olur; (566)

بزرگان که از تخمه ویسه اند

دور ویند و با هر کسی پیسه اند

PEYVESTE (پیوسته) Peyvestenden ism-i mef' ūldür. Mevşül ma' nâsına peyvesten bir nesneyi bir nesneye vaşl ve rabṭ itmektür; (567)

تو با او چو پیوسته خون شوی

ازین مایه هر دم بافرون شوی

Ve 'alāḵa ve rābiṭa ma' nâsına da gelür; (568)

بویژه که پیوسته خون بود

چو از دور بیند ترا چون بود

Hūn bu iki beyitte ḥışımlıḵ ve ḵarābet ma' nâsınadır.

MA' AL-YĀ

PŪY PŪY (پوی پوی) Sūr' at ve 'acele ma' nāsınadır. Pūyīdenden meḥūz̄dur; (569)

همه پیش من جنگجوی آمدند

چنان خیره و پوی پوی آمدند

PERR Ū PĀY (پر و پای) Kudret ve tākātđan kināyetdūr. Pāy ve perr gibi; (570)

چو این چار گوهر بجای آورد

دلاور شود پر و پای آورد

PEYĠAVĪ (پیغوی) Zebān-ı Tūrķī ve ḥaṭṭ-ı Tūrķī ve peygav şehrine mensūb nesne peygavda şerḥ olundı; (571)

نوشت اندر ان نامه خسروی

نکو افرینی بخط پیغوی

PŪŞĪDE-RŪY (پوشیده روی) Kārı ve 'avratđan kināyedūr. 'Arabī'de muḥaddere ma' nāsına; (572)

برفتند پوشیده رویان دو خیل

عماری یکی در میان با خلیل

PEYVESTEGĪ (پیوستگی) Vaşl ve muḳārebet ma' nāsınadır; (573)

بخوننیز پیوستگی ساختم

دل از کار ایران بپرداختم

– Ve bedene irtibāṭ şıḥḥat ve 'āfiyet ma' nāsına da gelūr; (574)

ببینی همان گاه پیوستگی

بران سان که بینی نبذ خستگی

PĀY (پای) Ma' rūf– Ve pāyīdenden fī' il-i emr de gelūr. Pāyīden altı ma' nāsı vardır. Biri küymek ve eglenmek ki 'Arabī'de intizār ve tarabbuş ma' nāsınadır; (575)

تو امروز پیشصف اندر می‌ای

يك امروز و فرده مكن رزم رای

[80]

(576-589)

BĀBU'L-PĀ MA' AL-YĀ

III,89—IV,2

– Sānī ayağ ile başmak ve çignemek ma' nāsınadır nite ki Laṭīfī buyurur; (576)

بپایید پای مرا ناگهان

برمزی که در پی بپایی نهان

– Šālīš āyāğ ile depmek ma' nāsına nite ki Laṭīfī buyurur; (577)

هر که در پیش ایدش بر می جهد دندانزند

هر که در پس می رود می باید دندان کند

– Rābi' kıyām ve istiklāl ma' nāsınadır nite ki yine Laṭīfī buyurur; (578)

جوهرم گر بخویشتن پام

عرضم گر بدیگری پام

– Ḥāmis bekā ma' nāsınadır ki ḥālet-i vāḥide üzerine şebātdır ki Mes' ūd-ı Sa' d buyurur; (579)

بملك خویش بناز و بعدل خود بر خور

بكام و دولت پای و بعز و خشمت پای

– Sādis zabṭ ve hıfz ma' nāsınadır; (580)

زبانرا بپای از بداندیش و دوست

که نزدیکتر دشمن سرت اوست

PEY (پی) Eşer ve izdür. – Pāydan muḥaffef dahı gelür. Ayağ ma' nāsına; (581)

چو این راه دشوار و این کوهسار

بزیر پی اسب من شد سپار

– Ve temel ve esās ma‘ nāsina da gelür; (582)

چو بالای او گشت بسیار شاخ

پی افگند گردش یکی خوب کاخ

Pāy dahı mecāzen temel ve esās ma‘ nāsina gelür nite ki Sa‘ dī buyurur; (583)

پادشاهی که طرح ظلم افگند

پای دیوار ملک خویش بکند

BĀB AT-TĀ

Ḥarf-i tā zāmīr muḥātabdur. Mā ḳablī meftūḥ olur teskīn-i şī‘ ire maḥşūşdur; (584)

خرد بهتر از هر چه ایزدت داد

ستایش خرد را به از راه داد

MA‘ AL-ELĪF

TĀ (تا) İsimdür ve ḥarf. Ḳısm-ı evvel ḳāt ma‘ nāsınadır ki ‘ Arabī’de tāḳ dinür. Yek-tā ve dü-tā gibi āḫirine gāḥ bir yā ziyāde olunur. Tevaşşul-i vasfıyyet ve izāfet için nite ki Sa‘ dī buyurur; (585)

پشت دوتای فلک راست شد از خرمی

تا چو تو فرزند زاد مادر ایام را

Ve gāḥ hā ziyāde olunur. Medd-i şavt için yā ḳāfiye için ve her kelimeniñ ki āḫiri elifdür. Ḥālī böyledür nite ki Enverī buyurur; (586)

شعله صبح روزگار دورنگ

در زد آتش باسمان دوتاه

– Ve ḳısm-ı şānī yedi ma‘ nāsı vardır. Biri ibtidā-ı gāyet için; (587)

ز هفصد همانا فزونست سال

که تا من جدا گشتم از پیش زال

– Šānī tea^c ccüb içün gelür āyā ma^c nāsına; (588)

بنزد دز امد خروشان سپاه

که تا این خروش از کجا و چرا

– Šālīš ta^c lil içün gelür ḥatta ve lām-ı cārre ma^c nāsına; (589)

بفرمود تا رخس را زین کنند

دم اندر دم نای رویین کنند

Rabī^c intihā-ı gāyet içün gelür ilā ma^c nāsına ve bu meşhūrdur. – Ḥamis tekīd içün gelür. Elbette ve zinhār

[81]

IV, 8-10

BĀBÜ'L-TĀ MA^c AT-TĀ

(590-600)

ma^c nāsına nite ki Sa^c dī buyurur; (590)

ای که شخص منت حقیر نمود

تا درشتی هنر نپنداری

– Sādis istimrār içün gelür, mādām ma^c nāsına nite ki yine Sa^c dī buyurur; (591)

اقلیم پارس را غم از اسیب دهر نیست

تا بر سرش بود چو تویی سایه خدای

– Sābi^c ān-ı maşdariyye maḳāmında olan ki ma^c nāsına gelür nite ki şā^c ir dimişdür; (592)

لقب از عرف عامه تاج دین داشت

غلط کردم ندانم تا چه دین داشت

MA' AL-BĀ

TĀB (تاب) Dört ma' nāsı vardır. Biri tākat ma' nāsına; (593)

ترا تاب ان نه که جنگ اوری

مکن جنگ و یکسو نه این داوری

– Ve biri māh ve āfitābīñ žīyāsı ve lem' ān-ı fūrūğ ma' nāsına. – Ve biri kıvrım ve buruşuğ ma' nāsına ki ipde ve saçda olur. – Ve biri harāret ma' nāsına bu me' āni tābīdenden me' hūzudur. – Tābīden mecāzen yüz çevirmek ve ı' rāz itmek ma' nāsına da gelür.

MA' AT-TĀ

TŪHT (توخت) Tūhtenden fi' il-i māzīdūr. Az az cem' eylemek ve kazanmak ve ödemek ve almak ma' nāsına ammā ma' nāyı şālīş kīne maḥşūşdur; (594)

یکایک همه وام کین توختیم

همه شهر اباد او سوختیم

TAHT (تخت) Ma' rūf – Ve tahta ma' nāsına da gelür; (595)

ببردند بسیار باهو و تخت

نهادند بر تخت زیبا درخت

TEFT (تفت) Issı ve kızmış ma' nāsınadır. Teftenden me' hūzudur. Aşlı tāftendür; (596)

همه ریگ تغتست با خاک و شخ

برو نگذرد مرغ و مور و ماخ

– Ve zūd ve tīz ma' nāsına da gelür; (597)

زنزدیک گودرز گشواد تفت

سواری بنزد فریبرفت

TĪRĪST (تیرسیت) A' la vezn-i bīfrist. ' Adeddür. Üç yüz ma' nāsına; (598)

بر اورده يكسر زسنگ رخام

دارازا و پهناش تيرست گام

MA' AL-CĪM

TURFENC (ترفنج) A' la vezn-i dursehc. İnce ve țār ve șarp yoldur.

TĀRĀC (تاراج) Yağmā ve nehb ma' nāsınadır; (599)

بكرديم تاراخ گنج و بنه

بايران نه هشتيم جز درمنه

MA' AD-DĀL

TERFEND (ترفند) A' la vezn-i ferzend. Mekir ve ĥīle ma' nāsınadır; (600)

زترفند بسيار و بيهوده چند

بگزر گران ارمت زير بند

[82]

(601-612)

BĀBU'L-TĀ MA' AD-DĀL

IV,11—16

TÜND (تند) Ḍamm-ı tā ile ma' rūf. – Ve țāğıñ sivri bāşı ĥarfü'l-cebel ma' nāsına dahı gelür; (601)

تو با شاه بر شو ببالای تند

زپيران و لشكر مشو هيچ كند

MA' AZ-ZĀL AL-MU' CEME

TŪVFĪD (توفيد) Tevfidenen fi' il-i māžidür. Yañşılamağ ma' nāsına ĥammāmda ve țāğda āvāz ' aksidir. Nūn ile dahı mervīdür; (602)

زبانگ تبيره ميان سپهر

بتوفید کوه و بیفگند مهر

Ve lehu; (603)

بتوفید دشت و بر امد خروش

تو گفתי همی کر کند نعره گوش

TĀZĪD (تازید) Tāzīdenden fi' il-i māzīdūr. Yeldi, yügürdi ma' nāsına; (604)

چو بشنید بیرون از انجا برفت

سوی چاره خویش تازید تفت

MA' ĀR-RĀ

TĀR (تار) Dört ma' nāsı vardır. Biri tel ma' nāsınadır. Meşelâ ibrişim teli. – Ve biri muḡlim ve tārīk ma' nāsınadır; (605)

شب تار بود و چو قطران سیاه

نه پروین بدیدار بود و نه ماه

– Ve biri pūd muḡābili ārş ve uzunluḡ ma' nāsınadır; (606)

زدن مرد را تیغ بر تار خویش

به از باز گشتن ز گفتار خویش

Ve biri başın depesi ma' nāsınadır; (607)

زدن مرد را تیغ بر تار خویش

به از باز گشتن ز گفتار خویش

TĪR (تیر) On ma' nāya gelür. Biri oḡ ma' nāsınadır. – Şānī seb' a-yı seyyāreden U' ṭārid ma' nāsınadır; (608)

شبی چون شبه روی شسته بقیر

نه بهرام پیدا نه کیوان نه تیر

– Şāliş hışşe ve naşib ma' nāsınadır; (609)

نه گهواره ديدم نه پستان شير

نه از هيچ خوشی مرا بهره تير

Ve lehu; (610)

ترا تير از تير فيروزی اسب

درين پادشاهی ترا روزی اس

Tîr şānî Uṭāriddir. – Rābi‘ keştî ve gemi diregidir; (611)

سر بادبان تير بر گاشتی

خله پيش ملاح بگذاشتی

– Ḥāmis delîl ve ḵulāvuz ma‘ nāsınadır. – Sādis tîre ve bulānuḵ ma‘ nāsınadır. Müzlim ma‘ nāsına olmak mecāzdir. – Sābi‘ Fûrsî-i ḵadîmde rābi‘ i şuhur-ı senedür ve tārîḡ-i celālîde evvel-i şuhur-i şayfdır. – Şāmen ḥazān ve ḡarîf faşlıdır. – Tās‘ i her ayıñ on üçünci günüdür. Tîr-māhda ve āḡ‘ olduğda Mecūs yānında bayrām olur ve bu bayrāma tîr-gān dahı dirler Minūḡehr ile Efrāsiyāb şehir-i Āmul’dan Māverāünnehir semtine bir oḡ atımına dek Serḡad ve sınır itmege şulḡ itdikleri güne mensūbdur. – ‘Aşir her uzun ve yogūn direkdür. Gerek saḡıfde olsun gerek mi‘ şerelerde olsun.

TĪMĀR (تیمار) Ḥüzn ve endūh ma‘ nāsınadır; (612)

چو بهرام بشنید گفتار او

دلش گشت پچان ز تیمار او

Aşlı tîm ile ārdan mürekkebdür. Tîm ḡüzn ve endūh ma‘ nāsınadır. Güftār ve perestār ḡabîlindendir.

[83]

IV, 17-24

BĀBŪ'L-TĀ MA'AR-RĀ

(613-627)

Şā'ir buyurur; (613)

من زتیم تو بتیمار گرفتار شدم

تو بتیمار مهل باز به تیم ار مرا

– Tīm kārvānsarāy ve muṭlaḳ ḥāne ve sarāy ma' nāsına da gelür nite ki Şeyḥ A'ṭṭār buyurur; (614)

سالی بگذشت کاندین تیمارم

تا دست تو گیرم و سوی تیم ارم

Ve āḥir-i beyt-i evvelde dahı tīm bu ma' nāyadur.

TEŞVİR (تشویر) Ḥacālet ve şerm ma' nāsınadur; (615)

که پاداش نیکی هر انکس که کرد

نباید بفرجام تشویر خورد

Ve lehu; (616)

بر اژنگ و تشوید شد مادرش

زگفته پشیمانی امد برش

TUNDER (تندر) Ḍamm-ı tā ve sükün-ı nūn ve fetḥ-i dālla ra' d ve gürültü ma' nāsınadur; (617)

بر آورد بی ژن چو تندر خروش

عمود گران بر نهاده بدوش

TŪR (تور) Türec dahı dinür. Ferīdün oğlıdur ki Māverāünnehir'den Çin ve Māçin'e dek ānñ ḥişşesidür. Birāderi Selim ile ittifāk idüp İrec'i ḳatlı itdüler. İrec'in kızı oğlu Minūçeḥr Tūr ile Selim'i ḳatlı eyledi; (618)

بسی کرد یاد از نیا زادش

هم از تور بر زد یکی تیز دم

Ve Türk nesline ve etbā' ına Tūrān ve Tūrānyān dinür; (619)

وزان پس زمرگ منوچهر شاه

بشد اگهی تا بتوران سپاه

Ve ol vilāyete dahı Tūr dinür nite ki Mīr Mu' izzī buyurur; (620)

گر کین تو بگذرد سوی هند

ور خشم توره برد سوی تور

Ekşer Tūrān-zemīn dinür ve Tūr luğat-ı Farsī'de dilber-i hercāyī ma' nāsınadur nite ki Hekīm Kaṭrān buyurur; (621)

هیچ توریرا نفرماید فلک پیکار تو

ور بفرماید شود مردم مستور تو

– Ve İrec kızınıñ ismi dahı Tūr'dur ki Minūçehr bir qavl ile andan ḥāşıl oldı;

TĪZVĪR (تیزویر) Eyü kuvvet-i ḥāfızası olan kimsedür. Vīr kesr-i vāv ile kuvvet-i ḥāfızadur. İnşallāh maḥallinde zıkr olunur; (622)

گرفتند پس موبدی تیزویر

یخنگوی و دانادل و یادگیر

Ve lehu; (623)

همان بچه شیر ناخورده سیر

شناسد همان موبد تیزویر

TĀR Ū TŪR (تار و تور) Tār tārik ma' nāsınadur ve tūr etba' ḫabilindendür; (624)

بمنذر چنین گفت بهرام گور

که اکنون چو شد روز ما تار و تور

TUḤĀR (تخار) Ḍamm-ı tā ve vāv-ı resmī ile pādišāh-ı Dehistān'dur ki Efrāsiyāb tarafından Keyḡüsrev'e mübārız oldı; (625)

چو پرس زکردان گردنکشان

تخوار دلاور بگوید نشان

TEBĀR (تبار) Şoy ve āşıl merdüm ma' nāsınadur; (626)

چو اندر تبارش بزرگی نبود

نیارست نام بزرگی شنود

MA' ĀZ-ZĀ

TŪZ (توز) Tūhtenden fi' il-i emr ve ism-i fā' ildür. Tūhten qazanmaq ma' nāsınadur. Qazanmaqda taleb olmaqla mecāzen taleb ma' nāsına da gelür; (627)

بدان خنجر ابگون نیوسوز

چو شیر ژین با یلان رزم توز

[84]

(628-640)

BĀBU'L-TĀ MA' AZ-ZĀ

IV, 25—33

Ve yāy tozu ma' nāsına da gelür. İsm-i cāmiddür; (628)

همی از لبت شیر بوید هنوز

که زد بر کمان تو از جنگ توز

TUNDYĀZ (تندیاز) Seri'ü'l-ḡareke ma' nāsınadur ki inşallāh maḡallinde şerḡ olunur; (629)

نشست از بر باره تندياز

همی رفت با وی بسی رزمساز

MA' ĀŞ-ŞĪN

TEŞ (تش) Feth ve damm ile büyük balta ve neccār keser ma' nāsınadır; (630)

جز این بشنوی دل زغم باز کش

مزن بر جگر بر زتیمار تش

TERKEŞ (ترکش) Belligin ok tūrān yanıdır. Gîş dahı dinür āşlı tırkeşdür; (631)

چو سیراب شد ساز نخجیر کرد

کمر بست و ترکش پر از تیز کرد

TŪŞ (توش) Zūr ve kuvvet ma' nāsınadır; (632)

بزین اندر از زخم بیهوش گشت

زاسب اندر افتاد و بی توش گشت

Ve lehu; (633)

پس پشت او اشکن تیزهوش

که با رای و دل بود و با تاو وتوش

– Başîret ma' nāsına da gelür; (634)

پراکنده شد دانش و توش من

ببند اندر امد سر و گوش من

Ve lehu; (635)

تو خود زین میندیش و باز ا بهوش

چه گفت ان خردمند بسیار توش

MA' AL-ĞAYN

TIYĠ (تیغ) Üç ma' nāsı vardır. Biri kılıcdur. Gerek bir yüzlü ola gerek iki yüzlü ola. – Ve biri t̄ağ depesidir; (636)

بیفتاد بیژن جدا گشت ازوی

سوی تیغ با بنهاد روی

– Ve biri rūšenāyi ve şua^ʿ ma^ʿ nāsınadır; (637)

چو مهر آورد سوی خاور گریغ

هم از باختر بر زند باز تیغ

MA^ʿ AL-FĀ

TŪF (توف) Ḍamm-ı tā ile yanḡūdur ki ṭāḡda ve ḡamāmda olur. şedā ma^ʿ nāsına tūfiden maşdarıdur; (638)

ز زخم تبرزین و زخم یلان

ز که توف باز امدی در زمان

MA^ʿ AL-ḲĀF

TUTUḲ (تتق) İki tā ḡammı ile perde ve setr ma^ʿ nāsınadır. (639)

بر امد چو زرین سپر از افق

زانجم بیفشاند گردون تتق

MA^ʿ AL-KĀF

TĀREK (تارك) Bāşın depesi miyān-ser ma^ʿ nāsınadır. Āşlı kāf-ı taşḡir içündür; (640)

شمارا زیپمان شکستن چه باک

گر او ریخت بر تارك خویش خاک

TŪRK (ترك) Ḍamm-ı tā ile Tūrān-zemīn ehline ıtlāḡ olunur.

[85]

IV, 34-42

BĀBŪ'L-TĀ MA' AL-KĀF

(641-652)

MA' AL-KĀFŪ'L-FĀRSĪ

TERG (ترگ) Feth-i tā ile tolğadır ki hıvd ve miğfer dahı dinür ammā kāf-ı 'Arabī ile meşhūrdur; (641)

مرا تخت زین باشد و تاج ترگ

قبا خویش و دل نهاده بمرگ

Ve lehu; (642)

بدان ای برادر که تن مرگ راست

سر نامور سودن ترگ راست

TEG (تگ) İsm-i maşdardur. Segirtmek ve deviden ma' nāsına tegiden maşdarıdır. Bu dahı kāf-ı 'Arabī ile meşhūrdur; (643)

همی رفت پیش اندرون چار سگ

سگانی که گیرند اهو بتگ

– Ve ka' r ve dīb ma' nāsına da gelür.

TEGERG (تگرگ) Kāf-ı evvel dahı Fārsī'dir. Tölü ma' nāsınadır ki gökden yağar; (644)

همی تیر بارید همچون تگرگ

بران اسپر گرگ بر خود و ترگ

TERĀNGĀTERENG (ترنگاترنگ) Pey der pey yāy kirişiniñ ve emşāliniñ çınraması ve āvāzıdır. Tereng a' la vezni ħedeng çekilmek ve yāy kirişi ötmek ma' nāsına ism-i şavtdır; (645)

بمغز اندر افتد ترنگاترنگ

هوا پر شد از نالع بوق و زنگ

TENG (تنگ) Beş ma‘ nāsı vardır. Biri dayyık ve țār ma‘ nāsına – Ve biri yüküñ bir țarafı ma‘ nāsına ki Tūrķī’de denk dīnūr. – Ve biri atıñ ve ķātırıñ ķolānı ma‘ nāsınadır; (646)

زرین کیانی چو بگشاد تنگ

ببالین نهاد ان جناغ خدنگ

– Ve biri Tūrān-zemīnde bir şehirdür ki güzelleri nihāyet-i ĥüsündedir. Tūrķān-ı Tengī añā ensūbdur. – Ve biri țāğ deresi ma‘ nāsınadır. Bu beyitte ma‘ nāyı āĥır murāddır; (647)

فسیله چو امد بتنگی فراز

بخوردند و سیراب گشتند باز

MA‘ AL-LĀM

TENBŪL (تنبل) Feth-i tā ve sūkūn-ı nūn ve ɗamm-ı bā-yı ‘Arabī ile mekir ve ĥīle ma‘ nāsınadır; (648)

بدو گفت شاه افریدون تویی

که ویران کن تنبل و جادویی

Ve lehu (649)

ندارد جز از تنبل و جادویی

فریب و بداندیشی

TĀL Ū MĀL (تال و مال) Tār ū mār ma‘ nāsınadır. Lām rādan bedeldür ve māl etbā‘ dır; (650)

همه دشت تن بود بی دست و بال

شد از بی شبانی رمه تال و مال

TEL (تل) Lafz-ı ‘Arabī’dür. Depe ma‘ nāsına ki Fārsī’de tūde dīnūr; (651)

تلی بود بر گوشه ره بلند

بر افراز تل شد یل هوشمند

MA' AL-MĪM

TEHM (تهم) Feth-i tā ve sükūn-ı hā ile gövdedār boylı ve boşlı ma' nāsına. Rüstem elķābındandır; (562)

یکی افرین کرد سام دلیر
که تهما هز برا بمان سال دیر

[86]

(653-666)

BĀBU'L-TĀ MA' AL-MĪM

IV, 43—50

Ve feth-i hā dahı lūgatdūr; (653)

کنون بهمن امد بنزد تهم
کمر بند ما بگسلانی زهم

TĪZ DEM (تیز دم) Āh ma' nāsınadır ki 'Arabī'de teneffüsü'ş-şü' adā dinür; (654)

بسی یاد کرد از نیا زادش
هم از تور بر زد یکی تیز دم

TOHM (تخم) Ḍamm-ı tā ile ma' rūf – Ve nesil ve zürriyyet ma' nāsına da gelür; (655)

کسانی که دانی تو از تخم گور
که بر خیره کردند این اب شور

MA' ĀN-NŪN

TEHEMTEN (تهمتن) Şıfat ile mevşūfdan mürekkebdür. Tehem şerḥ olundı. Bu dahı Rüstem elķābındandır; (656)

تهمتن بیوشید ببر بیان
نشست از برا ژدهای دمان

– Ve İsfendiyār’a dahı ıtlāk olunmışdur; (657)

چو اسفندیار ان یل تهمتن

خداوند فرهنگ و باسهم تن

TĀZĪYĀN (تازیان) Tāzīdenden şıfat-ı müşebbehedür. Yelerek ve segirterek ma‘nāsına; (658)

شود تازیان تا بمرز ختن

نماند که ترکان شوند انجمن

– Ve cem‘ i tāzī ‘Arab’dır ki muḳābili ‘Acem’dir; (659)

مر ان خانه را داشتندی چنان

که مر مکه را تازیان این زمان

Ve lehu; (660)

چو شد کار گیتی بر ان راسی

بدید امد از تازیان کاستی

TEBERZĪN (تبرزین) Eyer bāltasıdur; (661)

زبس چاک چاک تبرزین و خود

روانها همی داد جانها درود

Ve lehu; (662)

ز زخم تبرزین و اوای زنگ

همی موج خون خاست از جای جنگ

TĀFTEN Ū TĀBĪDEN (تافتن و تابیدن) Üç ma‘nāsı vardır. Biri bükme ve burmaḳ ma‘nāsına. ‘Arabī’de fetl ve berm ma‘nāsına; (663)

بیاموختشان رشتن و تافتن

بتار اندرون بود را بافتن

Egilmek ve egmek ānīñ levāzımındandır. Ba‘zı bunu ma‘nī-i āşliyyesinden a‘dd eyledi. – Şānī ışılmağ ve zıyā virmek ve lem‘ān ma‘nāsınadır. – Şālīs kızmağ ve harāret almağ ma‘nāsınadır. Tefte bundan me’hūzdur. Kızmış ma‘nāsına mecāzen musrī‘ ma‘nāsına gelür. Nite ki zıkr olundu. – Tābīden tāğat getürmek ma‘āsına da gelür.

TĀHTEN (تاختن) At sürmek ve çapmağ ma‘nāsınadır; (664)

چه گویی بهانه گه تاختن

وزینگونه رنگ و فسون ساختن

– Ve gāret ve şebīhūn itmek ma‘nāsına da gelür. İkisiniñ müstağbelinde ḡā zāya tebdīl olunur; (665)

بدانسان شب تیره بی ساختن

نیاید زترکان یکی تاختن

TŪRKĀN (ترکان) Cem‘i Türk’dür. Tūrān-zemīn ehline t̄lāğ olunur; (666)

چو بشنید سالار ترکان پشنگ

چنان خواست کاید یایران بجنگ

[87]

IV, 51-58

BĀBŪ’L-TĀ MA‘AN-NŪN

(667-675)

TŪHTEN (توختن) Qazanmağ ve iktisāb ma‘nāsınadır; (667)

ندانى همى جز بد اموختن

بریدن زنیکی بدى توختن

– Ve ödemek ve edā eylemek ma‘nāsına da gelür. Amma kīne maḡşūşdur. İkisiniñ müstağbelinde ḡā zāya tebdīl olunur; (668)

شب وروزکارش بدى سوختن

همان وام بادافرهی توختن

TERSĤĀN (ترسخوان) Belĥ'den Rūyen diz şehrine olan yedi menzil-i tersnākdur. İnşallāh te'ālī heft-ĥ'ānda şerĥ olunur; (669)

دگر گفت کو از در ترسخوان

پیه برد و شب بر ره هفتخوان

TEKĪN (تگین) Bahādır ve şücā' ma'nāsınadır. Tek lafzına mensūbdur. Tek meydānda kerre ve ferre ve hamle ma'nāsınadır; (670)

بفرمود تا جهن رزم آزمای

رود با تگینان لشکر رجای

Ve lehu; (671)

وزانجا دلاور بهامون شتافت

بکشت از تگینان کسی را که یافت

– Sebugtegīn, Sultān Maḥmūd'uñ pederidür. Terķib-i tavşifidür. Cengde ĥıffat ve neşāt ile hamle ve kerre ve ferre iden bahādır ma'nāsınadır. – Tegīn bir pādīşāh ve bir pehlivānıñ dahı ismidür.

TŪRĀN (توران) Māverāünnehir'den Çīn ve Māçīn'e dek olan vilāyetdür ki Tūr ibn-i Ferīdūn ĥişşesidür nite ki Tūr'da şerĥ olundu. – Ve Ĥüsrev-i Pervīz'ıñ dahı kıızı ismidür. Şīrūye'den soñra nesl-i salṭanatdur. Kimse ḳalmamağla ol kıızı pādīşāh itdüler. Bir yıl ile dōrt āy pādīşāh oldu. Ḥāzret-i risālet-penāh sallallahu aleyh bunuñ 'aşırında cennete intikāl itdüler.

TELĪMĀN (تلیمان) A'la vezn-i nerīman. Bir mübārız-i Tūrānī'dür.

MA' AL-VĀV

TĀV (تاو) Tāḳat ma'nāsınadır. Aşlı tābdur.

TEJĀV (تژاو) Zā-yı Fārsī ile dāmād-ı Efrāsiyāb'dur. Gīv ānı etinden kemed ile tutub birāderi Behrām intikāmı ile ānı ḳatıl eyledi. İkisiniñ de mişālī bu beyitdedür; (672)

چنین گفت کین هدیه انرا که تاو

بود در تنش روز جنگ ت ژاو

TŪ (تو) Zāmīr-i muḥāṭabdur. Ente ma' nāsına vāv telaffuz olunmaz ve şî'irde telaffuz olunur ve est lâhik olıcağ tust yâzılır. – Ve eşbâ' vāv ile üç ma' nāsı vardır. Biri kât ma' nāsınadır. Tū-be-tū kât kât dimekdür; (673)

بران بی بها چرم اهنگران

بر اویختی تو بتو گوهران

Mîr Hüsrev dahı buyurur; (674)

گلفروش از عطای رو در رو

برگ گل چون نهاد تو بر تو

Âḫirine hâ lâhik olıcağ tūḥ dahı dinür nite ki Mollâ-yı Rûm buyurur. (675)

از سر که من ببینم پای کوه

هر گو و هموار را من توه توه

– Şānî tûfû ma' nāsına – Şālîs kaymak ma' nāsınadır ki südden ḥaşıl olur velehu; (676)

[88]

(676-689)

BĀBU'L-TĀ MA' AL-VĀV

IV, 59—68

ما بگفتار خوست خو کرده ایم

ما ز شیر حکمتت تو خورده ایم

Kemāl-i Hucendî dahı buyurur; (677)

یکروز خلیل اجکوی ما پیش شبانی

جغرات ترش میزد وتو نیز همی خواست

گفتم قدری ماست ترش بر تو چکیدست

گفتا ز که نالیم که از ماست که بر ماست

(---) laqabıdır.

TÜFÛ (تفو) Tükürükdür. Hâlet-i ğaḡabda tû yüzine dimekdür; (678)

تفو باد بر این گزیده خهان

بتر ز اشکارا مر اورا نهان

TEZERV (تذرو) Süklün didikleri kuşdur. Derrâc gibidür; (679)

تذروان بچنگال باز اندرون

چکان از هوا بر سمنبرگ خون

TENENDÛ (تنندو) Örümcek ve ‘ānkebût ma‘nâsınadır. Tenîdenden mâḥuẓdur. Tenîden örmek ma‘nâsınadır. ‘Ankebut fi‘ilidür; (680)

شکافی و پنهان درو گشته مار

تنندو شده بر درش پردهدار

– Örümcek ağına iki isim var. Biri eberkâkiyâdur. Feth-i hemze ve bâ-yı ‘Arabî ve kesr-i kâf-ı şānî-i ‘Arabî ile Laṭîfî buyurur; (681)

دلیل تو ابريست پوشای حق

بسستتست همچون ابرکاکیا

– Şānî enfestdür. Feth-i hemze ve fâ ve sükûñ-ı nûn ve sîn-i mühmele ile Hüsrevânî buyurur; (682)

عنکبوت بلاش بر دل من

گرد بر گرد بر تنید انفس

TĪV (تیو) Tāḡatdır. Tāb ma‘nāsına; (683)

بدلشان نماند از غم عشق تیو

بیك ره زهر دو بر امد غریو

TEBENGŪ (تبنگو) Feth-i tā ve bā ve sükūn-ı nūn ve ḍamm-ı kāf-ı Fārsī ile şandūk ma' nāsınadır; (684)

تبنگوی پر زر بر استر نهاد

بسی چیز دیگر بشهزاده داد

Çanak ve sebed ve zenbîl-i haccâm ve a' ttâr tablası ma' nāsına da gelür.

MA' AL-HĀ

TĀSE (تاسه) Elem ve endüh ma' nāsına ki beşere-i vech āndan mütekeddür ola; (685)

اگر تاسه هست مر ترا زین سخن

نه سر هست پیدا ترا و نه بن

TĀZĀNE (تازانه) Kamçıdur ki tāzyāne dahı dinür; (686)

من این درع و تازانه بر داشتم

بنوران دگر خوار بگذاشتم

TEBİRE (تبیره) Tabl ve kös ve neḳāre ma' nāsınadır; (687)

تبیره بر امد زهر دو سرای

جهان پر شد از ناله کوس و نای

TUḤME (تخمه) Ḍamm-ı tā ile nesil ve zürriyyet ma' nāsınadır; (688)

هشیوار واز تخمه گیوگان

که از درد و سختی نگردد ژکان

TERUNE (ترونه) Feth-i tā ve ḍamm-ı rā ile şarb ve düşvār yoldur ki inişi ve yoküşı ve t̄aşı çok ola; (689)

بیابان و دشت ترونه برونه برید

بسی رنج بر تن ازان ره گشید

[89]

IV, 69-V, 2

BĀBŪ'L-TĀ MA' AL-HĀ

(690-698)

TEMMĪŞE (تمیشه) Feth-i tā ve kesr-i mīm-i müşeddede ile ve edātü'l-fużalada ve luğat-ı Mīrzā'da Tehmīşe hā ile şehir-i Āmul'a qarīb bir bīşe-i nārvendür. Ferīdün'uhn ānda bir sarāyı var idi. Bīşe-i nārūñ dahı dinür nite ki zıkr olundı; (690)

زامل گذر سوی تمیشه کرد

نشست اندران نامور بیشه کرد

MA' AL-YĀ

TĀRĪ (تاری) Mużlim ve tārīkdür. Āhırinden kāf maḥzūfdur; (691)

همه ریگ وگز بود و چوب پده

جهان چون سیه دیگ تاری شده

TESĪ (تسی) Feth-i tā ve kesr-i sīn ile oḡlı kirpidür; (692)

نیارم برو کرد نیرو بسی

شدن جنگ خستن به نیش تسی

Şīn-i mu' ceme ile de luğatdür nite ki Esedī buyurur; (693)

تو این رو سوی پارسی چون کشی

یکی سنگه خوانند و دیگر تشی

– Kirpiniñ Fārsī'de çok ismi vardır. Biri çizüdür ve biri cebrūz cīm ve bā-yı ve zā-yı 'Arabiyyet ile ve biri cebrūr iki rā-yı mūhmele ile ve kikehūma 'ala vezn-i mermüz ve biri çijkdir. Kesr-i cīm ve sūkūn-ı zā-ı Fārsīyeyn ile ve biri ḥārpuştdır ve biri ḥārendāzdır. Ve birijūjedir. Zāeyn-i Fārsīyeyn ile ve biri rā ve rā-yı a'la vezn-i siminsā iki rā-yı mūhmele ile ve biri sengedir. Ve biri zekāşedir. Zā-yı mu' ceme ile ve biri rīkāşedir. Rā-yı mūhmele ile ve biri rūbāh-ı Türkī'dir.

TEVZĪ (توزی) Tevz feth-i tā ve sükūn-ı vāv ile Şīrāz'da bir şehirdür. Aşıl-da teşdīd-i vāv-ı meftūḥa iledür. Tevvec mu'arrebīdür ve yā nisbet içündür; (694)

بگیتی ندارم کسی هم نبرد

زرومی و توزی وازاد مرد

Ol şehirde eyü ve ince ve laṭīf kettān bezi olur ki cāme-i tābistānīdür. Ve eyü eyer dahı olur; (695)

بیوشید جاماسب توزی قباى

فرود امد از کوه بی رهنمای

Ve lehu; (696)

سپاهش همه تیغ هندی بدست

زره سغدی وزین توزی نشست

Tūvzī ḍamm-ı tā ile olursa tūḥtenden fi' il-i müstaḳbel-i muḥāṭab olur. Cem' idersen ve edā idersen demek olur ikisi de bu beyitte Şākir-i Buḥārī'de mezkūrdur; (697)

نر شره گنج خواسته توزی

بل کزان وام سایلان توزی

BABU'L-CĪM MA'AL-ELĪF

CŪYĀ (جویا) Ṭāleb ma' nāsınadır. – Ve bir pehlivān-ı māzenderānīdür. Rüstem ānı ḳatlı eyledi.

MĀ'AL-BĀ

CĀMĀSB (جاماسب) Bā-yı Fārsī ile dahı mezbūṭdur. 'İlm-i ḥikmet ve Nücūm'da bir meşhūr hekīmdür. Güştāsb ibn-i Luhrāsb vezīri idi ve Cāmāsbnāme anıñ te' lifidür; (698)

بخواندش گرانمایه جاماسبرا

کجا رهنمون بود کشتاسبرا

[90]

(699-707)

BĀBU'L-CĪM MA' AL-BĀ

V, 3—9

CELEB (جلب) Lafz-ı 'Arabî'dür. Ġavġā ve şamāṭā ma' nāsına ve her nesne āvāzına ve şavtına ıtlāk olunur; (699)

همی لشکر آمد سه روز و سه شب

جنانی پر اشوب و جنگ و جلب

Ve lehu; (700)

کسی که یکسر مو از هواش بر گردد

یقین که مادر او زانیهست و زنش جلب

— Ve Fārsi'de ruspi 'avrat ve qahbe ma' nāsınadır nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (701)

کسی که یکسر مو از هواش بر گردد

یقین که مادر او زانیهست و زنش جلب

MA' AT-TĀ

CEBḤİŞTE (جبخت) Feth-i cīm ve sükūn-ı fa-yı 'Arabî ve kesr-i ḥā ile Berda' deryāsıdır ki Efrāsiyāb hum-ı zāhid delāleti ile tutulub qatl olundu; (702)

بجنید وزو خویشان را کشید

بدریای جبخت شد نابدید

CŪĠD (جغد) Damm-ı cīmle ügi kuşıdır. Gündüz gızlenüb gice zāhir olur. Şūmdur ve bāyķūşa müşābihdür; (703)

بموبد چنین گفت دهقان سغد

که بر ناید از خانه باز خغد

MA' AZ-ZĀL AL MU' CEME

CEMŞĪD (جمشید) Rabi'-i Selātīn-i Pīşdādiyān'dur. Bir pādīşāh-ı meşhūrdur. İbn-i Enucihān birāder-i Ṭahmūreş ibn-i Hūşeng ibn-i Siyāmek ibn-i Keyūmers'dür. Cem ismi ve şīd laqabıdır. Şīd güneşdür. Yüzi nūrānī ve şabīḥ olmağla güneş ismiyle mülekḳab oldu; (704)

چو جمشید بر باد بنشست و راند

بد انسان کزو باد خود خیره ماند

Bir elif mezīd idüp Cāmşīd dahı dinür; (705)

جهانرا ازو دل بترس وامید

تو گفتی مگر زنده شد جام شید

Ve elifi imāle idüp Cīmşīd dahı dinür; (706)

سیه گشت رخشنده روز سفید

کسستند پیوند از جیمسید

Yediyüz yıl pādīşāh oldu. Tañrılık da' vāsın idüp kendine ' ibādet itmek emreyledi. Ḍaḥḥāk üzerine musallaṭ olup saltanatdan cūdā düşüb kaçtı. Yüz yıl eṭrāf-ı cihānı seyāḥatden soñra helāk oldu.

MA' AR-RĀ

CĪGER (جگر) Ma' rūf – ve meşakḳat ve ta' ab ma' nāsına da gelür nite ki Ḥallāḳü'l-ma' ānī buyurur; (707)

تویی که کام دل ارزو زفیض گفت

بخلق بی جگر و انتظار می اید

CĀNŪSĀR Ū MĀNŪSĀR (جانوسار و مانوسار) İkisi ḳātil-i Dārā-yı İbn-i Dārāb'dır.

CŪYBĀR (جویبار) Cūy ile bārdan mürekkebdür. Bār büyük ve ulū ma' nāsına ve kenar ma' nāsına da gelür.

[91]

V, 10-2

BĀBŪ'L-CĪM MA' AZ-ZĀ

(708-718)

Pes cuybār-gāh olur ırmaḵ ma' nāsınadur; (708)

چو گيو و چو گودرز چندی سوار

بگشتند گرد لب جویبار

Ve gāh ırmaḵ kenārı ma' nāsınadur.

MA' AZ-ZĀ

CELVĪZ (جلويز) Feth-i cīm ve sūkūn-ı lāmla müfsīd ve ġammāz ma' nāsınadur.

CEVĀZ (جواز) Feth-i cīm ile lafz-ı 'Arabī'dür. Ḥalāş ve mūrūr ma' nāsına; (709)

اگر باتو گردون نشیند براز

نیابی هم از گردش او جواز

– Ve ḍamm ile lafz-ı Fārsī'dür. Ṭāşdan ya ağacdan hāvendür. Mīr Ḥüsrev buyurur; (710)

کنجد که ز کام اسیا جست

اندر لکد جواز شد پست

MA' AŞ-ŞĪN AL-MU' CEME

CĀŞ (جاش) Anbārda şamāndan pāk olmuş ġalledür.

MA' AL-ĠAYN AL-MU' CEME

CUNĀĠ (جناغ) Ḍamm-ı cīmle eyerde bir esbāb-ı zāidedür ki ziynet içün muraşşa' ve münakkaş olur ve bir ḵavilde ferūd-ı dāmen-i zīndür; (711)

رزین کیانی چو بگشاد تنگ

ببالین نهاد ان جناغ خدنگ

Ve lehu; (712)

هم از تازه اسبان بزین گلنگ

گهر بافته در جناغ خدنگ

MA' AL-FĀ

CĀF CĀF (جاف جاف) Oruspı ve қаһbe ma' nāsınadur; (713)

زدانا شنیدم که پیمانشکن

زن جاف جافست بل کم ززن

MA' AL-KĀF

CĀṢALĪK (جائلیق) Lafz-ı ' Arabī'dür. Millet-i Naşārā'da imām ve pīşvā maḳāmındadır. (714)

زبطریق واز جائلیقان شهر

هر انکس که از مردمی بود بهر

Ve reīs ve serdār ma' nāsına da gelür; (715)

نترسد زعراده و منجنیق

نگهبان نیاید ورا چائلیق

MA' AL-LĀM

CULEYL (جلیل) Damm-ı cīm ve feth-i lāmla perde ve at çulıdur; (716)

زهودج فرو هشت دیبا جلیل

سپاه ایستاده رده خیل خیل

Ve lehu; (717)

برفتند پوشیده رویان دو خیل

عماری یکی در میان با جلیل

MA' AL-MĪM

CĀM (جام) Piyāle ve kadehdür gerek şırçadan olsun gerek ayaklı olsun gerek olmasın;
(718)

می خسروانی بجام بلور

گسارنده را داد با فر وزور

– Cām-ı hilālī, hilāla müşābih bir

[92]

(719-725)

BĀBU'L-CĪM MĀ' ĀL-MĪM

V, 18—21

Cāmdur. Buña zevraḡ ve keṣṭī dahī dinür. – Ve Cām-ı Cem ve cām-ı cihāñ-nümā ve cām-ı cihānbīn Cem'in bir kadehdür ki ḥükemā itmiş idi. Her memleket āhvālīni bilmek istese ol kadehe nazar iderdi. Ānda āhvālīni müşāhede ider idi. Dārāb-ı ibn-i Behmen zamānına gelince Selāṭīñ-i 'Acem yanında idi. Dārāb'ın oğlu Dārā ki İskender-i Rūmī'nin babadan karındaşı idi. Mābeynlerinde ḥuṣūmet vāḡi' olucaḡ her bār İskender'in āhvālīni ol cāmdan ma' lūm iderdi. İskender dahī ḥükemāya emr eyledi ki āña nazīre idüp bir āyīne itdüler. Āhvāl-i 'ālemi andā müşāhede ider idi. – Ve meṣāyih-i şufiyye yanında cām-ı cem ḡalb-i 'arīfdür. Esrār-ı ḡaybiyyeye anıñla muṭṭallī' olurlar. – Ve şüa' rā yanında cām-ı cem kadeh-i bādedir. Cām pencerelerde olan şırça cāma da ıtlāḡ olunur ve meṣhūrdur. – ve Cām bir ḡaṣabadur. Mollā Cāmī āña mensūbdur. – Ve cām tūcdan küp gibi bir kösdür. Cengde çālunur çalacak āletine mihre dinür; (719)

بزد مهره بر جام بر پشت پیل

وزو بر شد اواز تا چند میل

Ve lehu; (720)

بزد مهره بر پشت پیلان بجام

سپه تیغ کین بر کشید از نیام

CEM (جم) Hâtem ile yâhūd bād ile zıkr olunsa Hâzret-i Süleymân ‘aleyhisselâmdur ve cām ile zıkr olunsa Cemşîd’dır. Ve eger kayddan hālî olursa Cemşîd’dür. Ve ğayr-ı Şehnâme’de Selâtîn’den her kim irâde olunsa cāizdür; (721)

کرا دانی از خسروان عجم

ز عهد فریدون و ضحاک و جم

CİREM (جرم) Kesr-i cīm ve fetḥ-i rā ile Tūrān-zemāinde bir mekândur. Keyhüsrev birâderi Fürüd taşarrufunda idi; (722)

زیکسو بیابان بی اب و نم

کلات از دگر سو و راه جرم

MA‘ AN-NÛN

CEŞN (جشن) Dügün ve yeme içme ve ziyāfet ve ‘ayş ü işretdür; (723)

یکی خشن کردند کز چرخ و ماه

ستاره بنازید بر جشنگاه

CİHÂN (جهان) Kesr ile iki ma‘ nāsı vardır. Biri cehîdenden şıfat-ı müşebbehedür. Qālğıcı ve şıçrâyıcı ma‘ nāsınadır. – Şānî ism-i dünyā ve ‘ālem ma‘ nāsınadır. Ma‘ nā-yı evvelden menkûldür nite ki bu beyitte fehm olunur; (724)

ستاند ز تو دیگر یرا دهد

جهان خوانیش بی گمان بر جهد

Ve Şeyḥ Sa‘ dî tevriye tarîḳiyle buyurur; (725)

بگفت احوال ما برق جهانست

گهی پیدا و دیگر دم نهانست

[93]

V, 22– VI, 3

BĀBŪ'L-CĪM MA' AN-NŪN

(726-733)

CĪHĀNBĀN (جهانبان) Elḳāb-ı selāṭīn'dir. Ḥāfız-ı cihān ma' nāsınadır. Bān ḥāfız ve zābiṭ ma' nāsınadır. Bāḡbān ve dīdbān ve keṣṭībān ve bādbān gibi.

CĪHĀN PEHLEVĀN (جهان مهلوان) Emīrū'l-ümerā dimekdür. Şerḥ-i pehlevānda zıkr olundu; (726)

جهان پهلوانی برستم سپرد

همه روزگار بهی زو شمرد

CEHN (جهن) Feth-i cīm ve sūkūn-ı hā ile Efrāsiyāb'ın küçük oğludur; (727)

دلیری کجا جهن بد نام او

پراگنده گرد از جهان کام او

MA' AL-HĀ

CERĪRE (جریره) Sipehsālār-ı Efrāsiyāb pīrān-ı Veyse kızıdır ki Siyāvuş menkūḥesi idi andan Keyḥüsrev birāderi Fūrūd ḥāşıl oldu; (728)

جریره زنی بود مام فرود

زکین سیاوش دلش پر زدود

CEBĪRE (جبیره) Yarāklanub mecmu' ve munzam olmaḳ ma' nāsınadır; (729)

بفرمودشان تا جبیره شدند

سپاه و سپهبد پذیره شدند

MA' AL-YĀ

CĪHĀNCŪY (جهانجوی) Vaşf-ı terkībidür. Ṭālib-i dünyā ma' nāsına Selāṭīn elḳābındandır. (730)

دلیران همه دست کرده بکش

به پیش جهانجوی خورشیدفش

BABU'L-CĪM AL-FĀRSĪ MA' AL-ELĪF

ÇELĪPĀ (چلیپا) Hācdır ki Naşārā'da olur. 'Arabî'de şālîp dinür. – Ve Āteşperestler yanında üç köşeli olur. Āltūndan yā gümüşden gümüşden yā bakırdan yā demirden yā ağacdan olur. Zünnârlarına bağlarlar.

MA' AL-BĀ

ÇERB (چرب) Ġālîb ve rāciḥ ma' nāsınadır. El ile olursa ġalebe fî' il ve 'amelde olur, lisân ile olursa ġalebe feşāḥat ve ḥüsn-i ġüftâr ile olur. (731)

که بیدار دل بود و هشیار مغز

زبان چرب و شایسته کار نغز

Çerbîden ġālîb ve rāciḥ olmaḵ ma' nāsınadır nite ki Kemâl-i Hucendî buyurur; (732)

بحسن از ماه می چربی و پروین

اگر باور نشد اینک ترازو

ÇEP (چپ) Bā-yı Fārsî ile şol ma' nāsına ve şāġa rāst dinür; (733)

ستون کرد چپرا خم آورد راست

فغان از دل چرخ چابی بخواست

[94]

(734-742)

BĀBU'L-CĪM MA' AT-TĀ

VI, 4—13

MA' AŞ-ŞĀ

ÇÜST (چست) Ḍamm-ı cīm ile çevik ve çāpūk ve munzamm ve mütedāḥîl ma' nāsınadır.

MA' AL-CĪM

ÇĀC (چاج) Cīm-i Fārsī ile de luğatdür. Türkistān'da bir şehirdür. Kemān-ı Čācī aña mensūbdur; (734)

چنان هم همه شهرها تا بچاج

تو گفتی عروسیست با طوق و تاج

MA' AL-ḤĀ

ÇERḤ (چرخ) Beş ma'nāsı vardır. Biri ism-i maşdardur. Ḥareket-i devriyye ve raqş ma'nāsına zeden ile isti' māl olunur. – Şānī her nesne ki ḥareket-i devriyyesi ola aña çerḥ dinür. Felek ve çıkırık ve tolāb ve kâñlı ve kuyū maqarası gibi ve aña göre her ne vār aña çerḥ dinür. – Şālīş katı yāy ma'nāsınadır. Qurulmadan halka gibi olmağla teşbīhen çerḥ dinmişdür. (735)

یکی نیز پیگان تیر خدنگ

بچرخ اندرون راندم بی درنگ

– Rabi' yaqa ve girībān ma'nāsınadır. – Ḥāmis Ḥorāsān'da bir şehir ismidür.

ÇEH (چخ) Çeḥīdenden fi' il-i emirdür. Duruşmak ve hırlaşmak ma'nāsınadır; (736)

یکی لشکرست این چو مور و ملخ

تو با پیل و با پیلبانان مچخ

MA' AD-DĀL

ÇERD (چرد) Feth-i cīm ve sükūn-ı rā ile k̄āpū eşigi ve ' atebesı altında olan yerdür ki eşik üzerinde olur; (737)

ابا پیلور چند مردان مرد

که جویند مر جنگ را زیر چرد

MA' AZ-ZĀL AL-MU' CEME

ÇEKĀD (چکاد) Ṭāğ bāşıdır; (738)

بیامد همی دیدبان از چکاد

که امد سپاهی بایران چو با

– Tārek ve bāş depesi ma‘ nāsına da gelür nite ki Senāi buyurur. (739)

شب و روز غرقه در احسان اویم

که تاجیست ز احسان او بر چکادم

ÇEHRZÂD (چهرزاد) İsm-i hü mâ-yı bint-i Behmen ibn-i İsfendiyâr’dur.

ÇEHİD (چخید) Çehîdenden fi‘il-i mâzî ve ism-i maşdardur. Duruşmak ve hırlaşmak ma‘ nāsına; (740)

یکایک که با سام یارد چخید

همان زخم گرزش که خواهد کشید

ÇEMED (چمد) Çemîdenden fi‘il-i müstağbeldür. Şālınmak ve hırām eylemek ma‘ nāsınadır; (741)

چو باد سپیده دمان بر دمد

سپه جمله باید که اندر چمد

ÇEMĀNED (چماند) Mez kūr’uñ mütē addīsīdir. Salındırmak ma‘ nāsına; (742)

پی باره کو چماند بجنگ

نماید برو روی جنگی پلنگ

[95]

VI, 14–23

BĀBŪ’L-CĪM MA‘ AR-RĀ

(743-747)

MA‘ AR-RĀ

ÇĀR (چار) Ma‘ rūf – Ve çāreden muḥaffēfdür; (743)

بدو گفت پیران که مارا بجنگ

چه چارست جز جستن نام و ننگ

ÇĪR (چیر) Yenen ve gālib ma‘ nāsınadur. Aşlı çiredür.

MĀ‘ AZ-ZĀ

ÇAĞZ (چغز) Kırbağa ma‘ nāsınadur. – Ve açılmamış çibān ma‘ nāsına da gelür. Hiyārek gibi nite ki Mollā-yı Rūmī buyurur; (744)

تا نیشکافی به نشتر ریش چغز

کی شود نیکو و کی گردید نغز

ÇERZ (چرز) Feth-i cīm ve sükūn-ı zā ile toy kuşidür ki ‘ Arabī’de ḥubāray dinür.

MA‘ AS-SĪN

ÇĀBLŪS (چابلوس) Cīm-i ‘ Arabī ile de luğatdūr. Mütebaşbiş ve şīrīn-zebān ma‘ nāsınadur; (745)

بروم اندرون شاه بد فیلقوس

یکی شاه بادانش و چابلوس

MA‘ AŞ-ŞĪN

ÇEĤŞ (چخش) Boyunda badıncan deñlü ūrdur. Feth-i cīm ve sükūñ-ı ḥā ileddür. Kesri dahı luğatdūr nite ki bu beyitdedür; (746)

فرستاد و گفت ای یل کامران

چخش باد بر گردن دشمنان

ÇENGİŞ (چنگش) Feth-i cīm ve sükūn-ı nūn ve kesr-i kāf-ı Fārsī ile bir mübāriz-i Tūrānī’dür. Rüstem ānı katl eyledi.

MA‘ AL-ĞAYN AL-MU‘ CEME

ÇERĞ (چرغ) Feth-i cīm ve sükūñ-ı rā ile çākır kuşidur ki ‘ Arabī’de şakar dinür.

MA' AL-KĀF

ÇĀK (چاك) İki ma' nāsı vardır. Biri yırtık ma' nāsınadır ve қаftān ve ҳayme eteginde olan yırtık ma' nāsına da gelür. – Ve biri ҳikāyet-i şavtdur. Ecsām-ı şalbe biri biriniñ müşādemesinden hāşıl olur.

ÇĀK-ÇĀK (چاك چاك) Ecsām-ı şalbe biri biriniñ müşādemesinden hāşıl olān müterādif şavtdur. Silāh biri birine toқанması gibi. – Ve pāre-pāre ma' nāsına da gelür; (747)

تن از خوی پر اب و دهان پر زخاک

زبان گشته از تشنگی چاك چاك

[96]

(748-757)

BĀBU'L-ÇĪM MA' AL-KĀF

VI, 24—34

ÇEK-Ā-ÇĀK (چاكا چاك) Bu dahı ism-i şavt-ı mezkūrdur; (748)

چاكاچاك خنجر بگردون رسید

ز هندوستان خود بجیحون رسید

ÇEK (چك) İki ma' nāsı vardır. Biri ҳүccet ve berāt ma' nāsınadır. Mu' ārrebī şekkdür; (749)

بگویش که تا پیش رود برك

شمارا فرستاده بهرام چك

Buña qabāle dahı dinür. Feth-i qāfla nite ki Sa' dī buyurur; (750)

بءیره طفت مسلمان که طر قبالة من

برست نیست خنایا جهوی میرانم

– Ve biri қаtre ve тамла ma' nāsınadır. Çekīdenden me'hūzdur.

ÇĀLĀK (چالاک) Ḥafīfū'l-ḥareke cild ve çevik ma' nāsınadır; (751)

يکى مرد دزدار چالاک بود

ز مادر نژادش زضحک بود

ÇĀPUK (چاپک) Mişlihu çābuk dahı luğatdür nite ki Esedî buyurur; (752)

چه چاپوک دستت بازوسکال

که در پرده داند نمودن خیال

ÇEKĀVK (چکاوک) Feth-i vāvla turgay kuşıdur ki ‘Arabî’de kuburre dinür. – Ve ‘ilm-i mūsikîde bir lahn ve perdedür; (753)

خوش امد فرستاد را چون شنید

ز راه چکاوک بسی میکشید

ÇEKÛK (چکوک) Feth-i cîm ve dāmm-ı kâfla mişlihu vāv-ı hāzı idüp çekuk dahı dinür.

ÇERBEK (چربک) Muşagğar-ı çerb ve nemîme ve gamz ve si‘āyet ma‘nāsına da gelür.

ÇERİK (چریک) Feth-i cîm ve kesr-i rā ile leşkerdür ve imdāda gelen ‘asker ma‘nāsına da gelür.

MA‘ AL-KĀFÛ’L-FĀRSĪ

ÇENG (چنگ) Üç ma‘nāsı vardır. Biri yırtıcı hayvān tırnāğıdır. Gerek çārpā olsun gerek kuş olsun ve yırtıcı kuşuñ minḡarına da ıtlāḡ olunur. Mecāzen insānıñ pençesine de çeng dinür; (754)

بیغشرد چنگش میان سخن

ز برنا بخندید پیر کهن

– Ve biri ālat-i melāhiden bir meşhūr sāzdır. – Ve biri şell ve egri bögri ma‘nāsınadır. Çengdest ve dest-i filān çeng şod dinür.

ÇİRİNG (چرنگ) İki kesre ile ecsām-ı şulbe biri birine mülākātından hāşıl olan şavtdur. Gürz ve çāñ şavtı gibi; (755)

ازان های و هوی چرنگ درای

بكردار طهمورثی كرهناى

MA' AL-LĀM

ÇENGĀL (چنگال) Bu dahı yırtıcı hayvān tırnāğı ma' nāsınadır. Gerek kuş olsun gerek çārpā olsun. Çengul dahı dāmm-ı kāf ile bu ma' nāyadır; (756)

تذروان بچنگال باز اندرون

چكان از هوا بر سمن برگ خون

Mecāzen insān pençesine ve koluna da ıtlāk olunur; (757)

بزخم عمود و بكوپالشان

همه خرد شد يال و چنگالشان

İki ma' nāsı dahı vardır. Biri ma' rūf ol barmağlar gibi

[97]

VI, 35-46

BĀBÜ'L-ÇĪM MA' AL-MĪM

(758-767)

Demürdür ki ucı sivri ve egilmiş ola. 'Arabî'de ismi kellābdır. – Ve biri besīse ma' nāsınadır ki yāğ ile bāl içinde ezilmiş ıssı etmektür. Buña çengālī dahı dinür.

ÇĪPĀL (چپال) Hind'de Lāhor pādīşāhıdır. Her kim olursa.

MA' AL-MĪM

ÇERM (چرم) Gön derīdür.

ÇEM (چم) İki ma' nāsı vardır. Biri çemīdenden fi' il-i emr ve ism-i maşdardur. Şālınmağ ve hırāmanīden ma' nāsına. – Ve biri ma' nā-yı lafz ma' nāsınadır nite ki Şehīd buyurur; (758)

دعوى كنى كه شاعر دهرم وليك نيست

در شعر تو نه حکمت و نه لذت و نه چم

MA' AN-NŪN

ÇUPPĪN (چپین) Damm-ı cīm ve kesr-i bā-yı Pārsī-i müşedded ile ince çubukdan örülmüş tabağdur. (759)

بگسترد کرباس و چپین نهاد

بچپین بر ان نان کشکین نهاد

ÇEĤĪDEN (چخیدن) Duruşmak ve hırlaşmak ve erişmek ve 'inād itmek ma' nāsınadır; (760)

که یارد چنیدن ابا اسمان

که با اسمان بر نیاید زمان

ÇEGĀN (چغان) Feth-i cīm ve ġayn-ı mu' ceme ile Tūrān-zemīnde bir şehirdür; (761)

چغانی و شکنی و سقلاب و هند

کمای و بجرى و رومى و سند

ÇEMĀN (چمان) Çemīdenden me'hūzdur hīrāmān ma' nāsına; (762)

فرنگیش نالیده بود این زمان

بلب ناچران و بتن ناچمان

ÇERENGĪDEN (چرنگیدن) Çereng maşdarıdır ki zıkr olundı; (763)

چرنگیدن گرزه گاوچهر

تو گفتی همی کوه بارد سپهر

MA' AL-VĀV

ÇEKĀV (چکاو) Mezḵūr çegāvek ḵūşıdır ki 'Arabī'de ḵuburredür; (764)

بر امد خروش خروس و چکاو

کبوده نشد باز پیش تژاو

ÇEGŪ (چغو) Serçe ve asfurdur. Aşlı çeğūkdur; (765)

اگر بازی اندر چغو کم نگر

وگر باشه سوی بطن میپر

ÇĀME-GŪ (چامه گو) Ġazelḥ^vān ve şī'irḥ^vān ma' nāsınadur; (766)

یکی چامهگوی و یکی چنگزن

یکی پای کوید شکن بر شکن

MA' AL-HĀ

ÇĀME (چامه) Şi'ir ve nazımdır; (767)

بزد دست و طنبور را بر گرفت

سراییدن چامه اندر گرفت

[98]

(768-777)

BĀBU'L-CĪM MA' AL-HĀ

VI, 47—VII,2

ÇĀH (چاه) Ma' rūf. – Ve zindān ma' nāsına da gelür. Sābıḳ zindānı mişlihu çukur yirlerde iderler idi; (768)

بگیتی نه بینم کم از طوس کس

که اواز در بند و چاهست و بس

ÇERKE (چرکه) Ma' rūf ḥaymedür; (769)

زیاران واز برف واز نوسه شاه

یکی چرکه زد در میان دو راه

ÇERME (چرمه) Polād demir. Kır atdur ki 'Arabī'de ezraḳ dinür; (770)

بیوشید سهراب خفتان جنگ

نشست از بر چرمه سنگرنگ

ÇEMİNDE (چمنده) Çemīdenden ism-i fā' ildür. Ravende ve hırāmanda ma' nāsınadır; (711)

فرو د آمدند از چمنده ستور

شکسته دل و چشمها گشته کور

—Ve peyk ve ulāk ma' nāsına da gelür; (772)

چمنده بر شاه برد اگهو

که تیره شد ان روزگار بهی

ÇĪRE (چیره) Ġālib ve yeñen ve müstevlī ma' nāsınadır; (773)

چرا بر دلت خیره شد جیره دیو

که برد از دلت ترس گیهان خدیو

Ya' nī niçün şeytān kalbiñe böyle 'abeş müstevlī oldı.

MĀ' AY-YĀ

ÇİDĪ (چدی) Fi' il-i müstaḳbel-i muḡāṭabdır. Aşlı cīdīdür. Cem' eyledin ma' nāsına. Çīdenden devşirmek ve dermek ma' nāsınadır. Żarūret-i şī' ir içün yā ḡazf olundu; (774)

چو از کوه خورشید سر بر زد

منیژه زهر در همی نان چدی

Ve lehu; (775)

بهاران بد از گلستان گل چنم

ز روی زمین شاخ سنبل چنم

ÇERBĪ (چربی) Talāḳat-ı lisān ve feşāḡat-ı beyān ile ġālib olmaḡdur. Çebde şerḡ olundu; (776)

زمینرا ببوسید و چربی نمود

ḤĪZĀB (خیزاب) Mevc ma' nāsınadur. Ḥīz ile āb'dan mürekkebdür.

ḤALĀB (خلاب) Feth-i ḥā ile bātaḵ ve çamurlı ma' nāsınadur.

MA' AT-TĀ

ḤĀR-PUŞT (خارپشت) Kirpīdür. Uzun okları dikene müşābih olmağla ḥār-pušt dinülür; (780)

فتاده دران پهن دشت درشت

سر ناتراشیده چون خارپشت

ḤİŞT (خشت) Ma' rūf – Ve yalmān-ı nīze ve ḥarbe ma' nāsına da gelür; (781)

درخشیدن خشت رویین زگرد

چو آتش پس پرده لاجورد

Mecāzen nīze ve mızrāk ma' nāsına da gelür; (782)

ببالای سرو و بتیروی پیل

باورد خشت افگند بر دو میل

ḤEST (خست) Ḥestenden fi'il-i māzīdür. Yaraladı ve mecrūḥ eyledi ma' nāsına; (783)

چو او از کمان تیر بگشاد شست

بر رستم و رخس جنگی بخست

MA' AL-CĪM

ḤENC (خنج) Feth-i ḥā ve sükūñ-ı nūnla fāide ve menfa' at ve nāz ve ṭarabdur; (784)

مرا هر چه شهر و سپاهست . گنج

همه ان بتست و ترا زوست خنج

ḤŪC (خوج) Ḍamm-ı cīm-i Fārsī ile ol ḥarīr-i sürḥdür ki nīze üzerine koyub bayrāk olur; (785)

سپاهی زگردان کوچ و بلوج

سکالیده جنگ و بر آورده خوج

MA' AL-ḤĀ

ḤALLUḤ (خلج) 'Ala vezn-i ferruḥ Türkistān'da bir şehirdür; (786)

سپه را بمرگ امد اکدود نیاز

زخلج پر از درد شد تا طراز

MA' AD-DĀL

ḤURD (خرد) Ḍamm-ı ḥā ile her nesneniñ ufāğı ve küçüğü ma' nāsınadır; (787)

چنین گفت پیران بهومان گرد

که دشمن ندارد خردمند خرد

Şeyḥ Sa' dī Gülistān'da bu maẓmūnı Zāl'e nisbet idüp dimişdür; (788)

دانی که چگفت زال با رستم گرد

دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد

[100]

(789-802)

BĀBU'L-CĪM MA' AZ-ZĀL

VII, 15—24

MA' AZ-ZĀL AL-MU' CEME

ḤĀD (خاد) Zağan ve çaylāk ma' nāsınadır.

ḤAVĪD (خوید) Feth-i ḥā ve kesr-i vav ile yāş arpadur ki tavāra yedirirler; (789)

وزان پس سوی روشنایی رسید

زمین پرنیان دید یکسر خوید

Ve lehu; (790)

جهان سر سبز گردد خويد

بهامن سراپرده بايد كشيد

Vāv-ı resmî ile bîd veznî üzre dahı luğatdür nite ki Hekîm Ezrakî buyurur; (791)

زخويد سبز نگردد همی سرين گوزن

زلاله سرخ نگردد همی سروی غزال

Hekîm Enverî dahı buyurur; (792)

بر محیط فلک از هاله سپر سازد ماه

بر بسیط کره از خويد زره پوشد ظل

HARRÂD (خراد) Feti hâ ve teşdîd-i râ ile bir pehlivân-ı Îrânî'dür. Zâl aqrânından ki bir âteşgede binâ etdi; (793)

چو برزین و چون قارن زرمزن

چو خراد و کشواد لشکرشکن

Ve binâ itdügi âteşhâneye de ıtlâk olunur; (794)

چنان دید در خواب اتشپرست

سه اتش ببردی فروزان بدست

HURDÂD (خرداد) Damm-ı hâ ile Fûrs-i qadîmde şaliş-i şuhûr-ı senedür ve târîh-i celâlî'de şâliş-i şuhûr-ı faşl-ı behârdur; (795)

زخرداد کام تو ایزد دهداد

همیشه ترا بخت اباد باد

Ve her ayıñ yevm-i sâdisi ismidür; (796)

برون رفت شادان بخرداد روز

به نيك اختر و فال گيتيفروز

HAMÎD (خميد) Hamîdenden fi' il-i mâzîdür. Egildi ve münhanî oldı ma' nâsına; (797)

مرا خواست کارد بخم کمند

چو دیدم خمیدم زراه گزند

ḤAMĀNED (خماند) Ḥamānīdenden fi' il-i müstaḵbeldür. Egmek ve münḥanī itmek ma' nāsına anıñ müte' addīsidür; (798)

خماند را همین روزگاشمار

نماد خمانده هم پایدار

ḤUNĪD (خنید) Ḥunīdenden māzīdür. Şedā itmek ve yanḵulamaḵ çingramaḵ ma' nāsınadır ki taḡda ve şahrāda ve ḥammamda ve tāsda āvāz çıkār ve çingrar; (799)

همه دشت از اوازشان می خنید

همی رفت تا شهر پیران رسید

Mecāzen dünyāda meşhūr olmaḵ ve vaşīyet ve şedā şāḥibi olmaḵ ma' nāsına da gelür.

ḤŪD (خود) Tolḡa ve demir taḡyadır ki cengde bāşa giyerler; (800)

میان بسته و نیزه و خود و ببر

همی گرد اسبش بر امد بابر

MA' AR-RĀ

ḤĀRBĀR (خواربار) Azuḵ yükidür ki ḵūt ve mekel içün ola. Ḥār, ḥürdenden me' ḥūzḍur; (801)

اگر مصریان را کنم برگ راست

شود خواربار همه زود کاست

ḤAŞĪNSĀR (خشین سار) Martı didikleri ḵuşdur ki deñizde çok olur; (802)

پیاده همی شد زبهر شکار

خشینسار دید اندران رودبار

[101]

VII, 25–36

BĀBŪ'L-ḤĀ MA'AR-RĀ

(803-816)

Ḥaṣīn boz renklü ma'nāsınadır ki 'Arabī'de eḡber dinür. Bāz-ı ḥaṣīn kebūdrenḡ toḡāndur. Ġāyet ile şeyyāddur. Ve maḡbūldür. Şems-i Faḡrī buyurur; (803)

بعهد او ننشد رنگ ناز شیرزیان

بدور او نبرد کبگ جور باز خشین

ḤĀVER (خاور) Maḡrib ma'nāsınadır; (804)

چو خورشید تابان زگنبد گزشت

زبالا همی سوی خاور بگشت

—Maşruḡ ma'nāsına da gelür nite ki bāḡterde şerh olundı.

ḤĀ'LİGER (خوالیگر) Vāv-ı resm-ī ile ḥ'an-sālār ma'nāsınadır ki Türkī'de çāşnīgīr başı dinür. Ve 'ind-el ba'z ṭabbāḡ ma'nāsınadır; (805)

بغرمود خوالیگران را که خوان

بیارند و بنهند پیش کوان

Ḥālī ḥālidenen me'hūzdur. Ḥālīden sofra ve yemek döşemek ma'nāsınadır.

Ḥ'ĀR Ḥ'ĀR (خوار خوار) Vāv-ı resmī ile bī ārām ma'nāsınadır; (806)

چنین گفت پس نامور با تخوار

که این کیست کاید چنین خوار خوار

ḤAZAR (خزر) Feth-ī ḡā ve zā-yı 'Arabī ile Gīlān'a qarīb bir vilāyetdür; (807)

سوی باخترا تا بمرز خزر

همه گشت لهراسب را سر بسر

ḤĪR ḤĪR (خیر خیر) Ḥire ve ṭonuk göz ma' nāsınadur; (808)

یکی خیمه زد بر سر از دود قیر

سپه را همه چشم شد خیر خیر

ḤUSUR (خسر) Ḍamm-ı ḥā ve sîn ile ḳāyın ātā ve peder-i zen ma' nāsınadur; (809)

بگوهر بدان روز ننگ اورم

کهبیش خسر هدیه جنگاورم

ḤĀSTĀR (خواستار) Ḥāst ile ārdan mürekkebdür. Şefî' ma' nāsına; (810)

بریدند سر زان تن پیلوار

نه فریادرس بود و نه خواستار

Ve dilek ve şefâ' at ma' nāsına da gelür; (811)

من او را کنم از پدر خواستار

چو زبید بمشکوی ما ان نگار

ḤĀR (خوار) Zelîl ma' nāsınadur. Mecāzen sehl ve āsān ma' nāsına da gelür; (812)

که گر پر بر ارد یل اسفندیار

نیارد گذشتن بدان راه خوار

ḤŪR (خور) Vāv-ı resmî ile āfītāb ma' nāsınadur; (813)

چو پیدا شد ان چادر عاجگون

خور از بخش دو پیکر امد برون

Ve her ayıñ on birinci günü ma' nāsına da gelür nite ki Mes' ūd-ı Sa' d buyurur; (814)

روز خورست ای بدو رخ همچو خور

نافت خور از چرخ فلک باده خور

ḤURRE-Ī ERDEŞĪR (خره اردشیر) Damm-ı ḥā ve teşdīd-i rā ile Erdeşir binā itdügi ūlke ve vilāyetdür; (815)

ز پرمایه چیزی که بد دلپذیر

همی رفت تا خره اردشیر

ḤURE-Ī ERDEŞĪR (خوره اردشیر) Mişlihu; (816)

یکی نام او خورهاردشیر

که گردد زیادهش جوان مرد پیر

ḤUNYĀGER (خنیاهر) Sāzende ve muṭrib ma' nāsınadur.

[102]

(817-826)

BĀBU'L-ḤĀ MA' AZ-ZĀ

VII, 15—24

MA' AZ-ZĀ

ḤĀMYĀZ (خامیاز) Teşāüb ve esnemek ma' nāsınadur.

MA' AS-SĪN

ḤES (خس) Yabān otı ki bī menfa' at ola ve çörçöb ma' nāsınadur; (817)

بچشم تو اندر خس افگنده باد

نه بینی تو این لشکر کیقباد

Mecāzen nākıs ve bed-gevher ma' nāsına da gelür.

MA' AŞ-ŞĪN EL-MU' CEME

ḤALĀLŪŞ (خلالوش) Ġulgule ve şamaṭa ma' nāsınadur; (818)

خلالوش و فریاد مرد

چو تندر بر امد ز جای نبرد

ḤUDĪŞ (خدیش) Ḍamm-ı ḥā ve kesr-i dālla kedbānū ya‘nī kadın ve ev şāḥibesi ma‘ nāsınadır; (819)

چه خوش گفت ان مرد با ان خدیش

مکن بد بکس گر نخواهی بخویش

MA‘ AL-FĀ

ḤEF (خف) Yānmiş bezdür ki ḳāv yerine isti‘ māl olunur.

MA‘ AL-ḲĀF

ḤIFḌĀḲ (خفچاق) Kesr-i ḥā ve cīm-i Fārsī ile Tūrān-zemīnde bir biyābāndur ki sākini Türk’lerdür anda olan Türk’lere dahı ḥıfḌāḲ dinür; (820)

چنین تا بخفچاق پاسی براند

فرود آمد انجا و چندی بماند

MA‘ AL-KĀF

ḤĀŞĀK (خاشاک) Süpründi ve çörçöb ma‘ nāsınadır; (821)

مرا چون بدرگاه دادی پناه

چو خاشاک و خاکم میفگن براه

ḤĀYĪSK (خایسک) Kesr-i yā ve sükūn-ı sīn ile çeküç ve miṭraḳa ma‘ nāsınadır; (822)

به پولاد خایساک اهنگران

فرو برده مسمارهای گران

ḤUDŪK (خدوک) Ḍamm ile ṭire ve ḥışımñāk ma‘ nāsınadır; (823)

بهر کار چون در روی هوش دار

خدوکی مکن پتد را گوش دار

Türki’de hödük ma‘ nāsına da gelür ki bir kimse yoldāşını uşandursa baña hödük virme dir nite ki U‘nşurī buyurur; (824)

هر كه بر درگه ملوك بود

از چنين كار باخدوك بود

ḤUNUK (خنك) Ḍammeteyn ile iki ma‘nāsı vardır. Biri bahtlu ma‘nāsınadır ki ‘Arabī ṭubā lehu dinür; (825)

جنك ان كسى كو بود بادشا

كفى راد دارد دلى پارسا

–Ve biri mu‘tedil ve laṭīf ve ṭarī ma‘nāsınadır; (826)

[103]

VII, 47–50

BĀBŪ’L-ḤĀ MA‘ ĀL-KĀF

(827-838)

MA‘ AL-KĀF‘ ŪL-FĀRSĪ

ḤEDENG (خدنگ) Ḳāyın ağacıdır. Andan oḳ idüp tīr-i ḥedeng dinür; (827)

بر اورده ان تيرهاى خدنگ

گرفته کمان نبردى بچنگ

Gāh olur yālnuz ḥadeng dinür; (828)

خدنگ كه پيكان او ده سبیر

زترکش بر آورد گرد دلیر

Ve andan eyer dahı düzüb zīn-i ḥadeng dinür; (829)

زاسبان تازى تزین خدنگ

زبر گستوانهای و حفتان جتنگ

ḤERÇENG (خرچنگ) Yengec ma‘nāsınadır ve menāzil-i şems ve ḳamerden bir menzildür. ‘Arabī’de ikisine dahı sereṭān dinür; (830)

چو سر برزد از برخ خرچنگ شید

جهان گشت چون روی رومی سپید

ḤİNG (خنگ) Kesr-i ḥā ve sükūn-ı nūn ile kır atdur ki beyāzına biraz sevād muḥteliṭ ola. ‘Arabī’de eşheb dinür; (831)

بتارک زیولاد سبزش کلاه

فرس خنگ و برگستوانش سیاه

–Nuḳre-i ḥing beyāz kır atdur ki hīç sevādı olmiya. ‘Arabī’de eşheb-i kırṭāsī dinür. Nuḳre-i gümüşdür. Kırṭāsī kāğezdür. Selmān buyurur; (832)

نقره خنگ صبح را در تاخت سلطان ختن

ساقیا گلگون کمیت را بمیدان در فگن

–Sebz-ḥing ṭurna kırı didükleri atdur ki sevadı beyāzına ġālīb ola. ‘Arabī’de eḥamm dinür. Feth-i hemze ve ḥā-ı mūhmele ve teşdīd-i mīm ile Enverī buyurur; (833)

هم سبز خنگ چرخ کمین بارگیر اوست

هم دستگاه بحر کمین دستگاه اوست

–Ḥing zīver pūl pūl beyāz ve sevād noḳṭaları olan atdur. ‘Arabī’de enmeş ve ablaḳ dinür. Mes‘ūd-ı Sa‘d buyurur; (834)

با زیور گردان کارزاری

با مرکب تازی خنگ زیور

–Ḥing ata maḥşūş degildür. Muṭlaḳa ebyāz ma‘nāsına da isti‘māl olunur nite ki şā‘ir buyurur; (835)

قوس قزی گشت کمانوار کوز

از دو طرف خنگپی و سرخ توز

–Ḥing-i büt bir şanem-i eşhebdür ki bāmyān ṭāğlarınıñ birisinde olur. Serḥ bet dahı bir şanemdür. Yanında olur Bāmyān bir vilāyetdür. Ġazne ile Belḥ miyānında olur. Ensāb-ı bāmīan بلده بین بلخ و غزنه بها قلعه حصینه والقصبه صغیره و اما sem‘ānide böyle mezkūrdur ki الملكة فواسعه جدا و بها بيت ذاهب في الهوا باساطين مرفوع منقوش فيه كل طير و خلق على وجه الارض ينتابه

الذعار وفيه صنمان عظيمان نقرا في الجبل من اسفله الى اعلاه احدهما يسمى سرخ بت والاخر جنگ بت قيل ليس
في الدنيا نثلهما Seyfeddīn İsfereṅgī buyurur; (836)

مردم نادان اگر حاکم داناستی

شحنه یونان بدی خنگ بت بامیان

MA' AL-LĀM

ḤAYL (خیل) Bölük ve gürüh ma' nāsınadur; (837)

زهودج فرو هشت دیبا خلیل

سپاه ایستاده رده خیل خیل

Ve lehu; (838)

برفتند پوشیده رویان دو خیل

عماری یکی در میان با جلیل

[104]

(839-852)

BĀBU'L-ḤĀ MĀ' ĀI-LĀM

VII, 51—58

ḤER-ÇĀL (خرچال) Feth-i ḥā ve cīm-i Fārsī ile gökçe kargadur.

ḤŪHEL (خوהל) Damm-ı ḥā ve feth-i ḥā ile kec ve egri ma' nāsınadur.

ḤERTĀL (خرطال) Feth ile öküz derisiniñ tolūsı, altūn ma' nāsınadur.

MA' AL-MĪM

ḤARĀM (خرام) Feth-i ḥā ile beşāret ma' nāsınadur; (839)

یکی نامه فرمود نزدیک سام

سراسر درود و نوید و خرام

Esedī dahı buyurur; (840)

سپهدار ازان گفتھا گشت رام

زیغامبر بادوید و خرام

HIRĀM (خرام) Kesr-i hā ile iki ma' nāsı vardır. Biri hırāmīdenden fi' il-i emr ve ism-i maşdardur. – Biri güzel ve hoş şūret ma' nāsınadır.

ĤAM (خم) Feth-i hā ile hemidenden me'hūz̄dur. Egilmek ma' nāsına beş ma' nāsı vardır. Biri büküm ma' nāsınadır; (841)

همه بند و پیچ و همه تاب و خم

خم و پیچ وی عنبرین بیش و کم

–Sānī kemer ve ṭāḳ ma' nāsınadır; (842)

درود جهان افرین بر تو باد

خم چرخ گردون زمین تو باد

–Sālīs eyvān ve şuffa ma' nāsınadır. Kemer eyvān ile olmağla eyvāne ḥam ıtlāḳı mecāz̄dur; (843)

هزاران بدو اتدرون طاق و خم

هزاران نگار اندران بیش و کم

‘Unşurī dahı bu ma' nāda buyurur; (844)

سپه پهلوان بود با شاه جم

بخم اندرون شاد و خرم بهم

–Rabī' kemend ḥalkāsıdur ki boğāza geçer bu ma' nāda teşdīd-i mīm cāīzdür; (845)

چرا خواست کارد نجم کمند

چو دیدم خمیدم ز راه گزند

Ve lehu; (846)

کمندى بفتراك بر شست خم

خم اندر خم وروى کرده دژم

Şest bunda ‘ adeddür. Altmış ma‘ nāsına. – Hāmis yāy kolidur ki kiriş bend olundığı yirden aşāğıdır. Yāy inhināsi tarafeynden karşı be karşı toğrı görünür; (847)

چو چب راست کرد و بخم کرد راست

خروش از خم چرخ چاجى بخاست

ḤUM (خم) Ḍamm-ı hā ile küpdür ve tuncdan küb gibi düzilen kösdür; (848)

بفرمود تا بر درش گاودم

زدند و ببستند پیل خم

Tuncdan olmağla rüyine hum dahı dinür. İnşallāh maḥallinde zıkr olunur;

ḤĪM (خیم) Altı ma‘ nāsı vardır. Biri ṭabī‘at ve seciyyet ma‘ nāsınadır ve kıl bed-ḥūy ma‘ nāsınadır. Ta‘ ribī bu ma‘ nāda yine bu lafz ile vak‘i olmuşdur; (849)

دگر خوى بد انكه خوانيم خيم

كه با او ندارد دل از ديو بيم

–Şānī zaḥm ve cerāḥat ma‘ nāsınadır; (850)

بزد دست بر خيم و بگسست بند

همه بند و پابند يكسو فگند

Şālīş göz çapāğı ma‘ nāsınadır nite ki Mencik buyurur; (851)

دو جویی روان در دهانش زخلم

دو خرمن زده بر دو چشمش زخيم

–Rabi‘ bağırsak ve işkenbe kazındusıdur nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (852)

خصمش ار گه خورد عجب نبود

که سگانرا کلیچه باشد خیم

[105]

VII, 59–64

BĀBŪ'L-ḤĀ MA' AL-MĪM

(853-866)

–Ḥāmis eski panbuhdan toqunmuş cuvāldur. –Sādis dīvāne ma' nāsınadır. Keza fī tuḥfetü'l-icāb; (853)

کمان تو گردد درونه بدست

زبیم من ای خیم جادوپرست

ḤĀM (خام) Üç ma' nāsı vardır. Biri bişmemiş zıdd-i puḥtedir. Mecāzen merd-i bī-tecrübe ma' nāsına da gelür. –Şānī debāḡat olunmamış göndür. –Şāliş kemenddür; (854)

بهر سو که خام اندر انداختی

زمین از دلیران بپرداختی

Aşılda devāḡat olunmamış gūndur. Kemendi andan iderler nite ki bu beytde aşlı üzerine gelmişdür; (855)

همی خواست کان خم خام کمند

به نیرو زهم بگسلاندش زبند

Şeyḥ Nizāmī dahı buyurur; (856)

دیو بندق بخرم خام کمند

کره سایر بزیر سم سمند

ḤULM (خلم) Ḍamm-ı ḥā ile kesr-i dahı mervīdür. Sümük ma' nāsınadır ki burundan aḡar. ' Arabī'de muḡāṭ dinür.

MA' AN-NÛN

ḤĀN (خان) Pādišāh-ı semerkand ve pādišāh-ı Ćin ve pādišāh-ı Türkīstān'dır. Her kim olursa ve ūlū bek ve pāšā mānāsına da gelür. – Ve ḥāne ve ev ma' nāsına da gelür; (857)

گر ایی بشادی سوی خان من

چو خورشید روشن کنی جان من

Ve lehu; (858)

سه روز اندرین خان من شاد باش

می نوش خور وز غم ازاد باش

–Ve kārvānsarāy ve menāzil-i ġurabā ma' nāsına da gelür.

ḤĀBENĪDEN (خوابنیدن) Aşlı ḥābānīdendür. Muta' addi ḥābīden elif ḥazf olunmuşdur; (859)

سپاهی که نوروز گرد اورید

شجامش بیکدم فرو خوابنید

ḤŪN (خون) Ma' rūf.–Ve yāqın qarābet ve ḥışımlık ma' nāsına da gelür. El-qarābetü'l-lahm ve dem maẓmūnidur. ' Arabī'de ve Türkī'de dahı dem ile qān qarābet ma' nāsına da gelür; (860)

تو با او چو پیوسته خون شوی

ازین مایه هر دم بافزون شوی

Ve lehu; (861)

بدو گفت بر من ترا مهر خون

بجنبید وشد مرا رهنمون

Ve lehu; (862)

بخون نیز پیوستگی ساختم

دل از کار ایران بپرداختم

Ve lehu; (863)

نهانش ببین اشکارا کنون

چنین دان و این مشو زو بخون

Ve lehu; (864)

سپهد سیاوش را خواند و گفت

که خون و می و مهر نتوان نهفت

Ve lehu; (865)

برین داستان زد یکی رهنمون

که مهری فزون نیست از مهر خون

ḤŪN-I SİYĀVUŞĀN (خون سیاوشان) ‘Aḳāḳīrdendir. Demu’l-aḥaveyn ma‘ nāsına ibtidā-ı menşei-i Efrāsiyāb nā-ḥaḳ ve ġadr ile Siyāvuş-ı ḳatlı idüp ḳānını yire dökicek yirden demu’l-aḥaveyn peydā oldı deyü beyān eyledi; (866)

بساعت گیاهی بر آمد زخون

بد انجا کجا طشت شد سرنگون

[106]

(867-879)

BĀBU’L-ḤĀ MĀ‘ ĀN-NŪN

VII, 65—73

ḤAFTĀN (خفتان) Bir nev‘i panbuhdār ḳaftāndur ki cengde zırh üstüne giyerler. Ḳajāgend dahı dinür. (867)

زره بود و خفتان و ببر بیان

زکالک و زیپکان نبودش زیان

Ve lehu; (868)

جهانجوی در زیر پولاد بود

بخفتانش بر تیر چون باد بود

ḤĀSTEN (خاستن) Kalkmak ve kıyām ma' nāsınadır. Müstaḳbelâtında sîn zāye tebdil olunur; (869)

دو صد مرد نیو از میانشان بخواست

بفرمودشان کی که بر دست راست

ḤĀSTEN (خواستن) Vāv-ı resmî ile istemek ve taleb ma' nāsınadır ve suāl ve cerr ma' nasına da gelür. Müstaḳbelâtında sîn hāya tebdil olunur.

MA' AL-VĀV

ḤEV (خو) Feth-i ḥā ile üç ma' nāsı vardır. Biri sarmaşık otıdır ki 'Arabî'de leblāb dinür. – ve biri yabān otıdır. Ekin arasında ya bāğçede kendinden biter yer kuvvet bulsun diyü kıparub yabāna atarlar; (870)

گر ایدون که رستم بود پیشرو

نماند برین بوم و بر خار و خو

Ve lehu; (871)

کنون رزم ارجاسب را نو کنم

بطبع روان باغ را خو کنم

Ve lehu; (872)

بگیتی صد اتشکده نو کنم

جهان از ستمگاره بی خو کنم

–Ve biri ḳaraçāv ma' nāsınadır ki bennālar āğaçdan çatub üzerine çıkub bina iderler nite ki Şems-i Faḥrî buyurur; (873)

هر که تطیین کند اساس علوت

چرخ باید که باشد اورا خو

ḤESTŪ (خستو) Feth-i ḥā ve ḍamm-ı tā ile muḵırr ve mu‘terif ma‘nāsınadur; (874)

بهستیش باید که خستو شوی

زگفتار و پیکار یکسو شوی

Ve lehu; (875)

تو خستوی انرا که هست و یکیست

روان خردرا جز این راه نیست

ḤOŞNŪ (خشنو) Ḍamm-ı ḥā ve sükūn-ı şīn-i mu‘ceme ile rāzı ve muvāfıḵ ma‘nāsına ḥuşnūddan muḥaffefdür; (876)

خردمند مردم بیکسو شوند

دو لشکر بدین گونه خشنو شوند

ḤĀM-I GĀV (خام گاو) Şıgırınḥ bī-debāḡat derīsinden olan kırbācdur ki ānıñla ḍarb olunur; (877)

همی کوفت بر گفت او خام گاو

چنین تا نماندش بتن هیچ تاو

Ve lehu; (878)

بیازید و بر گفت او خام گاو

زنان تا نماندش نیرو و تاو

ḤİDYŪ (خدیو) Kesr-i ḥā ile ve kıl bi‘d-ḍamm ḥudāvend ya‘ni mālik ve efendi ve pādişāḥ ve vezīr ma‘nāsınadur; (879)

بکار اوران دانش کت خدیو

بدادست و منگر بغرمان دیو

ḤŪSREV (خسرو) İki pādişāhıñ ismidür. Biri ṭabaḳa-ı şādişeden ki mülūk-ı Eşkāniyān'dır. Ḥüsrev ibn-i Balās ibn-i Fīrūz ibn-i Hürmüz ibn-i Balās ibn-i Behrām ibn-i Şāpūr ibn-i Eşk ibn-i Eşkān ibn-i Dārā'dır. Yigirmi yıl pādişāh oldu. – Ve biri Tabaka-ı rabī' adan ki Sāsāniyān'dur. Ḥüsrev-i Pervīz demekle meşhūrdur. Āhvālī Pervīzde şerḥ olundu.

[107]

VII, 74–83

BĀBŪ'L-ḤĀ MA' ĀL-VĀV

(880—891)

ḤAYU (خيو) Feth-i ḥā ve ḍamm-ı yā-yı ḥaṭṭī ile ḥadū dahı luḡatdūr. Tükürük ma' nāsınadur ki 'Arabī'de başāḳ dinür.

ḤEBEZDŪ (خبزدو) Feth-i ḥā ve bā ve sükūn-ı zā-yı 'Arabīyyeyn ve ḍamm-ı dalla cu' al böcegidür. Lebībī buyurur; (880)

ان روی وریش بین که پر از بلغم و خيوست

همچون خبزدوی که شود زیر پای پخج

ḤETŪ (ختو) Feth-i ḥā ve ḍamm-ı tā-yı ḳaraşat ile bir ḥayvāndur ki boynuzı enfes-i eşyādandur. Ancak Selāṭīn'de bulunur ḥāmiline zehr teşīr itmez ve zehr aña ḳarīb olsa üzerinde 'arak zāhir olur şaḳḳ olunsa içi ṭāş gibidür. İçinde nuḳūş-i ġarībe ve teşāvir-i 'acībe vardır. Ve ol ḥayvān ta' yininde dört ḳavil vardır. Biri Çīn'de bir şığırdur ve rāciḥ ve meşhūr bu ḳavildir. – şānī ılandur ki biñ yıldan soñra boynuzı olur. – Şāliş gergedandur. – Rābi' Çīn şaḥrasında bir ḳūşdur. Ġāyet ile büyükdür. Esedī buyurur; (881)

چهل تنگ بار از ملمع ختو

زگوهر ده افسر زگنج بهو

MA' AL-HĀ

ḤĀŞE (خاشه) Ḥāşak ma' nāsınadur; (882)

نه گویا زبان و نه گویا خرد

زهر خاشه خويشتن پرورد

ḤUNCE (خنجه) Ḍamm-ı ḥā ve sükūn-ı nūn ve cīm-i ‘Arabī ile vaqt-i inzālde olan āvāzdir. Gerek erkekden gerek dişiden ba‘z ol ḥālde lezzetine taḥammül idemeyüb çağırır; (883)

بوقت جماعش یکی خنجه خاست

تو گویی که گاوی بغرید راست

ḤENĪDE (خنیده) Ḥenīdenden ism-i mef‘ūldür. Meşhūr ve ma‘rūf ma‘nāsınadır. Aşılda yanḳūlamak ve sedā eylemek ma‘nāsınadır. Fi‘il-i māzīde şerḥ olundu; (884)

یکی شادمانی بد اندر جهان

خنیده میان کهان و مهان

Ve lehu; (885)

خنیده زنی نیز بر خاستست

ازان انجمن مر ترا خواستست

ḤENĪRE (خنیره) Feth-i ḥā ve kesr-i nūnla yarāḳlanub mecm‘u ve munzam olmak ma‘nāsınadır. Cīm ve bā ile de mażbūtdur nite ki zikr olundu.

ḤĪRE (خیره) Uyuşmuş el ve ayak ve ḳamaşmış göz ve ṭonuk ma‘nāsınadır; (886)

کجا بسته بد گویو و گودرز و طوس

شده خیره از غم دو چشم کیوس

–Ve lecūc ve mu‘anid ma‘nāsına da gelür; (887)

همه پیشه من پوی آمدند

چنان خیره و حنّجوی آمدند

–Ve ‘abeş ve beyhūde ma‘nāsına da gelür; (888)

نه بینی زگردان ما جز گریز

مکن خیره با چرخ گردان ستیز

– Ve yorgūn ve furūmānde ma‘ nāsına da gelür; (889)

چو جمشید بر باد بنشست و راند

بدان ساز کزو باد خیره نمائد

ḤĀSTE (خواستہ) Ḥāstenden ism-i mef' ūldür. Maṭlūb ma‘ nāsına. – Ve māl ma‘ nāsınada gelür. Gerek meta‘ ve gerek naḳid ola; (890)

دلی کز خرد گردد اراسته

یکی گنج باشد پر از خواسته

ḤOD-KĀME (خودکامه) Kendi murādı üzre olan. Mu‘ cib ve maḡrūr ma‘ nāsınadır; (891)

نویسد بهر کشوری دامه

بهر شهریاری و خودکامه

[108]

(892-906)

BĀBU'L-ḤĀ MA‘ ĀL-HĀ

VII, 84—89

ḤELE (خله) Feth-i ḥā ile dört ma‘ nāsı vardır. Biri gemi küregi ve murdī ağacıdır ki gemi yirde oturduḡda anıñla dürtüb yüridürler; (892)

سر بادبان تیر بر گاشتی

خله پیش ملاح بگذاشتی

–Ve biri mefāşılđa ve a‘ zāda olan şāncıdır ki veca‘ dan sızlar ve āḡrır nite ki Mes‘ ud-ı Sa‘ d buyurur; (893)

رویها تابان رخشم اندامها پیچان زیغض

گویا دارند باد لقوه و درد خله

–Ve biri şāncū ma‘ nāsına ism-i maşdardur nite ki Mir Ḥüsrev buyurur; (894)

چو رمحش سنان بر مه اندراخته

خله در دل انجم انداخته

–Ve biri her uci sivri ve tîz nesnedür ki ânîñla dürtülür. İgne ve cuvalduz ve dırefş gibi nite ki Mîr Hüsrev buyurur; (895)

ادمیانرا سخنی بس بود

گاو بود کش خله در پس بود

Bu mā' nî helîdenden me'hûzdur. Şânçmağ ve igne baturmağ ve cuvalduz ve emşâliyle dürtmek ma' nâsınadır ve fî' il-i lâzım dahı gelür. Mollâ-yı Rûm buyurur; (896)

گر منافق خوانیش این نام دون

همچو ک ژدم میخلدر در اندرون

ḤULLE (خله) Ḍamm-ı ḥā ile ve teşdîd-i lām ile dahı luğatdûr. Bunuñ dahı dört ma' nâsı vardır. – Biri ğalgale ve eşvât-ı bî-ma' nî ve hezeyân ma' nâsınadır; (897)

بر ارد یکی باد با زلزله

زگیتی بر اید خروش و خله

Ve biri ḥālî ve boş ma' nâsınadır; (898)

چو شیر اندر امد میان رمه

همه رزمگه شد ز مردم خله

Bu beyitte kâfiyede naẓar vardır. – Ve biri yitik ve gümşode ma' nâsınadır nite ki 'Unşurî buyurur; (899)

او مر اورا دران یله کرده

مهر اورا زدل خله کرده

–Ve biri sümük ma' nâsınadır. Burundan çıkar 'Arabî'de meḥâṭ dinür nite ki 'Ascedî buyurur; (900)

چو امد زان برون حمدان بدان ماند سر یرخش

که از بینی سقلابی فرود همی خله

ḤUṢE (خوشه) Şalkım ve başağdur. – Ve menāzil-i felekden bir menzıldür. İkisine de
‘Arabī’de sūnbüle dinür; (901)

بکشت اندرین تیز گردان سپهر

چو خورشید از خوشه بنمود چهر

HĀRMĀYE (خوارمایه) Kemm kadr ve bī-behā ma‘ nāsınadur; (902)

بجاماسب گفت انگهی شهریار

که این روز را خوارمایه مدار

Ve lehu; (903)

اگر صد شود کشته با صد هزار

تن خویش را خوارمایه مدار

Ve lehu; (904)

دو شاه دو کشور چنین کینه‌دار

برفتند با خوارمایه سوار

ḤASTE (خسته) İki ma‘ nāsı vardır. – Biri ḥastenden ism-i mef‘ ūldür. Mecerūḥ ma‘ nāsına marīz ve bīmāre ḥaste didükleri mecāzıdır. – Ve biri çekirdek ma‘ nāsınadur ki fevākihde olur nite ki Mīr Ḥüsrev buyurur; (905)

لب ربط خوانی و انگه خسته از دندان کنی

خسته از دندان من کن گر ربط میخوانیش

MA‘ ĀY-YĀ

ḤASTEGĪ (خستگی) Cerāḥat ve yāra ma‘ nāsınadur; (906)

همه دامن کزیده چاک

همه خستگی‌هایش بر بست پاک

[109]

VII, 90–VIII, 4

BĀBŪ'L-ḤĀ MA' ĀY-YĀ

(907—910)

ḤŪSREVĀNĪ (خسروانی) Nefīs ve pādišāhāne dīmekdür. Bu nisbet şey-i müfteḥir ve emr-i mu' teberde isti' māl olunur. Giyānī ve pehlevānī dahı boyledür; (907)

می خسروانی بجام بلور

گسارنده را داد با فروزور

ḤOY (خوی) Feth-i ḥā ve eşmām-ı ḍamme ile ve vāv-ı resmī ile bedenden ḥāric olan 'araḳdur; (908)

ازیشان روان گشته خوی چون دو رود

.....

ḤAY (خی) Kesr-i ḥā ile kırba ve tūlum ma' nāsınadır. Aşlı ḥīkdür; (909)

بشادی دران شهر از فرخی

همه مست گشته ولیکن زخی

BĀBŪ'D-DĀL MA' ĀL-ELĪF

DĀRĀ (دارا) Tās' i-i mülūk-ı Keyāniyān'dur. İbn-i Dārāb bīn Behmen ibn-i İsfendiyār'dır. On dört yıl pādišāh oldı. İskender cenginde ḳatlı olundı. Ḳışşası meşhūrdur. – Ve daştenden şīga-yı mübālağa tūticı ve hıfz idici ma' nāsına da gelür.

MA' AL-BĀ

DĀRĀB (داراب) Dārā-yı mezḳūruñ pederidür. Vālidesi Hümāy bint-i Behmen'dür. Kendi pederinden Dārāb'a ḥāmīle iken Behmen helāk oldı. Hümāy pederi vasiyyeti ile pādišāh oldı. Vaz' -ı ḥāmīl idicek ḥubb-ı salṭanat kendine ḡalīb olup oḡlını bir şandūḳa ḳoyub deryāya bıraḳdı. Bir gazer şu kenarında iken ol şandūḳı görüb içinden oḡlānı aldı. Şuda bulmaḡla ismini dārāb ḳodı. Ḥadd-ı Bulūḡ'a geldikde ol gāzeriñ şan'atına ser-fürü

itmeyüb silāh idmānına meşgūl oldu. Vālidesi Hümāy bir ‘askerī ki Rūm cengine göndermiş idi. Dārāb anlara münzam oldu. Ba‘de’l-rücū‘ ol ‘askerīn serdārı Dārāb’dan müşāhede itdüğü bahādırlığın hümāy’a takrīr itdigde āhvālını tefeḥḥūs idüp oğlu olduğunu muḥakḳak bildikden soñra saltanatı aña tevḥiz eyledi. Cümle selāṭin-i cihān aña rām oldu. Fīlkūs-ı Rūmī kızın alup gündedehan olmağla yine pederine irsāl eyledi. Ol kız Dārāb’dan İskender’e ḥāmil idi vaż‘-ı ḥamilden soñra Fīlkūs oğlumdur didi Dārāb on iki yıl pādişāh olduğdan soñra Dārā nām oğlını velī‘ ahd eyledi.

MA‘ĀT-TĀ

DUḤT (دخت) Damm-ı dalla duḡter ma‘ nāsınadır; (910)

گزیده دلم دخت مهرباب را

ببارم ز دیده بمهراب را

DEŞT (دشت) Ma‘ rūf – Ve Tūrkistān’da bir vilāyetdür. – Ve Tebrīz ile Erdebīl mābeyninde bir şehirdür. – Ve İşfehān’da bir kıyadür. – Ve Şīrāz’da bir mevzi‘dür ki deşt-i Erzen ile meşhūrdur.

(110)

(911-927)

BĀBÜ’D-DĀL MĀ‘ĀT-TĀ

VIII, 5

DEST (دست) Ma‘ rūf – Ve altı ma‘ nāsı dahı vardır. – Biri bir kıāt esbāb ve melbūs-ı şiyāb ma‘ nāsınadır. ‘Arabī’de ḥulle ve bezle dinür; (911)

یکی دست جامه بپوشید و رفت

بدانشان که گفتی که جانش بگفت

Ve lehu; (912)

ز گستر دنیها شتروار شست

ز زربفت پوشیدنی هم سه دست

–Şānī kerre ve merre ve yol ma‘ nāsınadur; (913)

چو میدان سر اید بتابید روی

بدیشان سپارید یک دست کوی

Ve lehu; (914)

یک امشب بکوشیم دست پسین

که داند که دیدار باشید جز این

–Şālīş bir def‘a oyun ve la‘ib ma‘ nāsınadur. Qumārbāzlar yanında ma‘ rūfdur nite ki Senāī buyurur; (915)

در باختن قما بار دوست

در اول دست کن دغایی

Şeyh Nizāmī dahı buyurur; (916)

دلا چند ازین بازی انگیختن

بهر دست رنگی بر امیختن

–Dest-i haţar rehini çok olan la‘ibdür ki muhâţarası ola. – Dest-ĥûn katl ile rehin olan la‘ibdür nite ki Hâķānī buyurur; (917)

در قمره زمانه فتادی بدستخون

وامال کعبتین که حریفست بس دغا

–Rabī‘ ţaraf ve cānib ma‘ nāsınadur; (918)

زیکدست رستم بر امد زدشت

زگرد سواران هوا تیره گشت

زدشت دگر گویو گودرز و طوس

به پیش سپاه اندرون پیل و کوس

دهاده بر امد زقلب سپاه

زیکدست دشمن زیکدست شاه

–Hāmis şadr ve pīşgāh-ı meclis ma‘ nāsınadur; (919)

نشسته‌ست بر دست دستان سام

کمر بسته بر درگشاهش خاص و عام

–Sādis cins ve nev‘ ma‘ nāsınadur nite ki Nizāmī buyurur; (920)

شه از قصه ارزوهای خویش

سخنها زهر دستی آورد پیش

Hāce Hāfız dahı buyurur; (921)

گر تو زین دست مرا بی سر و سامان داری

من باه سحر زلف مشوش دارم

Ve lehu; (922)

ساقی از باده ازین دست بجام اندازد

عارفانرا همه در شرب مدام اندازد

Bu ma‘ nī āz kelimesiyle isti‘ māl-i muḳayyed olmağın ḥazf-i cāizdür nite ki Sa‘ dī buyurur; (923)

ازین مهپاره عابدفریبی

ملائک صورتی طاوسزیبی

Selmān dahı buyurur; (924)

قصا تا مهد اطفال فلک را میدهد جنبش

نخوابانید ازین ماهی درین کهواره مینا

–Hem-dest hem-cins ve hem-nev ma‘ nāsınadur nite ki Senāī buyurur; (925)

یار ناجنس تخم خواب امد

یار همدست پای اب امد

Cinsiyyetde muvāfaqat olmağla hem-dest muvāfaq ma‘ nāsına da gelür nite ki Ḥāllākü’l-Ma‘ ānī buyurur; (926)

بهرچ این کرد در خاطر قصا همدست شد با او

بهرچ ان کرد اندیشه قدر همدستان امد

Ḥāce Ḥāfız dahı buyurur; (927)

کی دهد دست این غرض یا راب که همدستان شوند

خاطر مجموع ما زلف پریشان شما

Dest ‘Arabī’de ta‘rīb ile altı ma‘nāsı vardır. Biri şahrā ve deştdür. – Şānī şiyāb ve libāsdur. – Şālīş gāğez ve varakdur. – Rabi‘ şadr-ı meclisdür ve kāmūsda ancak dört ma‘nā mezkūrdur. – Ḥāmis ḥīle ve mekrdür. – Sādis oynamaq ve la‘ibdür. Ḥarīrī maḳāme-i şālīş ve ı‘şrīnde dört ma‘nāsın cem‘ idüp demişdür ki **ثم قال نشدتك الله الست الذي اعاره دست فقلت لا والذي اجلسك في هذا دست ما انا بصاحب ذلك دست بل انت الذي تم عليه دست**

(111)

VIII, 6–14

BĀBŪ’D-DĀL MA‘ĀC-CĪM

(928—935)

Dest-i evvel libāsdır ve şānī şadr-ı meclisdir ve Şādis ḥīledir ve Rābi‘ lu‘bdur. Ġālib olana temme lehu’d-dest ve mağlūb olana temme a‘leyhü’d-dest dinür. – Dest kâzan ve tencere ma‘nāsına geldüğü müvelledçr. Mu‘arreb degildür nite ki Selmān ibn-i ‘Abdü’l-ḥaḳ ḳutt ile mülekḳeb olan bir ehl-i dīvānı hicvidüp buyurmuşdur; (928)

ما نال قط دست من فعله

غير سخام الوجه و السخط

ولى عن دست على رغمه

وانقلب دست على القط

Dest-i šānī ancağ şadr-ı dīvān ma' nāsınadır ve dest-i evvel ve şālīs tevriye tarıķıyla yine şadr-ı dīvān ma' nāsınadır.

MA' ĀC-CĪM

DEM-ĀHENC (دم اهنج) Şoluyıcı ve üfürücü ve müteneffis ma' nāsınadır; (929)

بدو گفت کای بدتن بی بها

ببین ان دم اهنج نر اژدها

Āhenciden medd-i hemze ile keşiden ve çekmek ma' nāsınadır.

MA' AL-ĤĀ

DERVĀH (درواخ) Feth-i dāl ve sükūn-ı rā ile iki ma' nāsı vardır. Biri ol ḥastedür ki her gün şıḥḥate teveccühi ziyāde ola. – Ve biri dürüşti ve ğilliz ve şiddet ma' nāsınadır.

DŪḤ (دوخ) Damm-ı dālla duḥ dahı ḥazf-ı vāv ile luġatdūr. Bir otdur ki andan ḥaşır iderler.

MA' ĀD-DĀL

DĀR U BERD (دار و برد) Kerr ü ferr ma' nāsınadır aşılda dār tūt ma' nāsına ve berd feth-i bā ile ism-i fi' il-i emirdür. Şāvul ve ūzāġ ol ma' nāsına ḥükkām karşıusunda a' zāmet için bu el-fāzı demekle kelime-i vahide ḥükmünde olup şükūḥ ve a' zāmet ma' nāsına oldu; (930)

بپوشید رستم سلیح نبرد

باوردگه رفت با دار و برد

DEND (دند) Feth-i dālla ebleh ve bī-bāk ve ḥod-gām ma' nāsınadır; (931)

بخواند انگهی زرگر دند را

ز همسایگنان تنی چند را

DER-ḤORD (درخورد) Lāyık ve sezāvār ma' nāsına isimdür. Maşdarı der-ḥordendür; (932)

بایران اگرچه چو او مرد نیست

بجای سیاوش درخورد نیست

DEST-BURD (دستبرد) Kahr ve kuvvet ve galebe ma' nāsınadır. Dest ile burddan mürekkebdür. Burd ism-i maşdardur; (933)

بدین شاخ و یال و بدین دستبرد

زتخمی بود نامبردار گرد

DĪREND (دیرند) Kesr-i dālla dehr ve rūzgār ma' nāsınadır; (934)

بدیرند هر يك زما باج و ساو

ندارند با ما به پیکار تاو

DĀNİŞŪMEND (دانشومند) Dānişmend ve ehl-i ma' rifet ma' nāsına; (935)

بود دانشومند و هم پهلوان

ده بیند کسی شیر ازینسان جوان

(112)

(936—947)

BĀBŪ'D-DĀL MĀ' ĀD-DĀL

VIII, 15—23

DESTĀN-I ZEND (دستان زند) Peder-i Rüstem ismidür. Yalnız ism-i Destān'dür ve zend-i büzürg ma' nāsına vaşfıdır. Destān aşılta hîle ve mekr ma' nāsınadır; (936)

نهادم ترا نام دستان زند

که با تو پدر کرد دستان و بند

MA' ĀZ-ZĀL ĀL-MU' CEME

DĀŞĀD (داشاد) 'Aṭā ve ihsān ma' nāsınadır; (937)

بفرمود داشاد دادن بدوی

بگفتش که زنهار ایدر میوی

DEMİD (دمید) Demīdenden māzīdūr. Üfürmek ve yel esmek ma' nāsınadır; (938)

سیاوش بدشت اندرون گور دید

چو باد از میان سپه بر دمید

–Ve teneffüs ve şolumağ ma' nāsına da gelür. Mecāzen ğāzabdan şişmek ve kabarmağ ma' nāsına da gelür; (939)

چو رستم پیام سپهبد شنید

چو دریای آتش ز کین بر دمید

–Ve ızırāb ve çalğanmağ ma' nāsına da gelür; (940)

چو دریای جوشان زمین بر دمید

چنان شد که کس روی هامونندید

–Ve şabāh ağarmağ ve yirden ot bitmek ma' nāsına da gelür.

DURŪD (درود) Teḥeyyūt ve du' ā ma' nāsınadır; (941)

اگر می گذر بایدت زاب رود

فرستاد باید ز کشتی درود

–Ve enbiyāda şalāt ve selām ma' nāsınadır ve bā ile mürekkeb olup bedurūd olursa şerḥi zıkr olundı. – Durūden lafzından māzī dahı gelür durūden āğāc yonmağ ve ekin bīçmek ma' nāsına da gelür ve ism-i maşdar dahı gelür. Beçin ma' nāsına; (942)

گاجل تیغ آورده بود

درود ترا داس آورده بود

DĀD-ĀFERĪD (داد افرید) Fenn-i mūsīkīde bir perde ve şu' bedür; (943)

سرودی باواز چون بر کشید

که اکنونش خوانی تو داد افرید

DUR-ĀBĀD (دوراباد) Ḍamm-ı dālla Keyḥüsrev genclerinden bir gencdür; (944)

چو بگشاد گنج در اباد را

وصی کرد گودرز کشواد را

MA' ĀR-RĀ

DEST-VĀR (دستوار) El degnegidür ki kocalar elde tütub yürür; (945)

که پیش تو دستان سام سوار

بیامد خوار خوار با دستوار

DUR-GER (درگر) Damm-ı dālla neccār ve ħarrāt ma' nāsınadur. Aşlı durūd-gerdür. Durūd ism-i maşdardur. Yonmak ma' nāsına; (946)

بفرمود تا درگران اورند

سزاوار چویی گران اورند

DEHĀR (دهار) Tāğ mağārası ma' nāsınadur nite ki Esedī buyurur; (947)

که پر دهار و شکسته دره

دهارش پر از کان در یکسره

(113)

VIII, 24–28

BĀBŪ'D-DĀL MA' ĀR-RA

(948—958)

DESTVER (دستور) Dest ile verden mürekkebdür. Beş ma' nāsı vardır. – Biri kudret ve kuvvet şāhibi dimekdür. Gencver ve müzver gibi mürekkebdür. Bu ma' nāda sükūn-ı tā ve feth-i vāv dahı luğatdur; (948)

به بنگاه دستان شوم دستور

شوم رسته زین خستگیها مگر

–Sānī kânūn ve resm ma' nāsınadur nite ki Mollā Hātifi buyurur; (949)

چنين است دستور اين زال پير

که زهرت دهد چون چشائيد شیر

–Şālîş vezîr ma‘nâsınadır. Vezîrlere icrâ-yı kavânî ve temşîyet-i ahkâma kudret-i kahireleri olmağla ıtlâk olunmuşdur; (950)

بگیتی مرا خود یکی پور بود

که هم پور و هم پاک دستور بود

–Rabî‘ numûne ve örnek ma‘nâsınadır ve destûrû’l-a‘mel didikleri bu ma‘nâdır nite ki Hâllâkü’l-ma‘ânî buyurur. (951)

ای خداوندی کز فکر تو دستور کنند

نقشبندان طراز از فلک صورتباف

–Hâmis izîn ve icâzet ma‘nâsınadır nite ki Mîr Hüsrev buyurur. (952)

بصد نومیدی از خود دوریم داد

بر اهنگ سفر دستوریم داد

–Mu‘arrebî ancak kavânî-i memlekete müştemil olan defterdür nite ki kâmusda mezkûrdur. الدستور بالضم النسخه المعموله للجماعات التي يقع منها تحريرها واصله فارسی. Amma Fârsî ‘de bu ma‘nî mevcûd olduğuna muṭṭal‘i olmadım. İhtimâldir ki ta‘rîb olduğda bu ma‘nâya vaż‘ olunmuş ola zîrâ ta‘rîbde naql-i ma‘nâ-yı aşlı şart degildir. Cāizdür ki kable’t-ta‘rîb bir ma‘nâsı ola ve ba‘dehu ma‘nâ-yı âhire vaż‘i oluna nite ki maḥallinde mübeyyendir. vaż‘i dâlla olduğunun vechi budur ki fâ‘lül feth-i fâile luğat-ı ‘Arabî’de mevcûd degildir. Ta‘rîb itdiklerini aḡleb evzânlarına muvafîk iderler.

DENBER (دنبر) A‘la vezn-i ‘anver Hindistân’da bir şehirdür; (953)

همه کابل و دنبر و مای و هند

روان همچنين تا بدربای سند

DĀR (دار) Sütûn ve direk olan ağacdır. Gerek sakf diregi olsun nite ki bu beyitdedür; (954)

دوم دانش از اسمان بلند

که بر پای جونست بی دار و بند

Gerek siyāset ağacı olsun nite ki bu beyitdedür; (955)

کشان بیژن گیو را زیر دار

ببردند بسته سوی چاهسار

–Ve dāştenden fi‘il-i emir dahı gelür. Şaḳale ma‘nāsına ma‘nā-yı evvel dahı bundan me’hūzdur. – Cengde birbirini tenşit ve il-hāb içün isti‘māl itdikleri elfāzdandır. Bu beyitde ol elfāzdan dördi mezkūrdur; (956)

بر امد ده ودار و گیر و بکش

نه با اسب تاب و نه با مرد هش

Ya‘nī vir ve tūt ve şaḳale ve ḳatlı ile aşvātı bülend oldu.

DŪM-DĀR (دمدار) Ḍamm-ı dāl ile dum ile ārdan mürekkebdür. ‘Askeriñ şoñudur ki ‘Arabī’de sāḳa dīnür; (957)

چو دمدار بر داشتی پیشرو

بمنزل رسیدی همه نو بند

DŪ PEYKER (دو پیکر) Menāzil-i felekden burc-ı cevzādur; (958)

چو پیدا شد از چادر عاج گون

خور از بخش دو پیکر امد برون

(114)

(959—972)

BĀBŪ’D-DĀL MĀ’ ĀR-RĀ

VIII, 29—38

DĪVER (دیور) Kesr-i dāl ile bu dahı ḥazāyin-i Ḥüsrev’iñ birisidür; (959)

در گنج کش نام او دیورست

پر از افسر و گوهر و زیورست

DEBĪR (دبیر) Kātib ve nūvīsende ma' nāsınadur; (960)

دبیر خردمند بنوشت خوب

بدید اوریدند رو رشت و خوب

DEMŪR (دمور) Feth-i dālla bir mübāriz-i Tūrānī'dür; (961)

وزان سو به پیچید سوی دمور

گرفتش بر زشت و خوب

Aşlı luğatde āvāz-ı āheste ve nerm ma' nāsınadur.

DEMĀR (دمار) Fethi dālla nefes ma' nāsınadur. Demār ezuv ber āverd helāk itmekden kināyedür; (962)

تو ترسانی از رستم نامدار

نخستین من از رو بر ارم دمار

Aşlı dem ile ārdan mürekkebdür. Dem nefesdür. Mecmū'-ı dahı nefes ma' nāsınadur nite ki güftār ve dīdār ve perestār ve ḥāstār ve reftār bu minvāl üzeredür.

DĀDĀR (دادار) Ḥākim-i a' dil ma' nāsına dād ile ārdan mürekkebdür; (963)

نخست افزین کن بدادار پاک

کزویست نیزو و هم زو هلاک

DĀVER (داور) Mişlihu. Aşlı dād-āverdür. Taḥfif olunmuşdur; (964)

تهمتن سوی اسمان کرد روی

همی گفت کای داور راست گوی

-Ve muṭlaqā sultān ve ḥākim ma' nāsına da gelür; (965)

همی تا بگردانی اگشتری

جهان را دگرگون شود داوری

DEST-GĪR (دستگیر) El tūtıcı mu‘ in ve müsā‘ id ma‘ nāsınadır. Eli tutulmuş esīr ma‘ nāsına da gelür; (966)

همه پیش من دستگیر اورید

نباید که خسته به تیر اورید

DĪDĀR (دیدار) Dīd ile ārdan mürekkebdür. Dīd ism-i maşdardur. Dīden ma‘ nāsına nite ki Nizāmī buyurur. (967)

تا می پخته ببنی اندر جام

دید باید هزار غوره خام

Mecmu‘ -ı dahı dīden ma‘ nāsına gelür nite ki perestār ve ḥāstār böyledür; (968)

اگر هست خود جای گفتار نیست

ولیکن شنیدن چو دیدار نیست

—Görünmek ve zühūr ma‘ nāsına da gelür; (969)

گر از تو بدیدار ناید گناه

بماند بتو تاج و تخت و کلاه

Ve der Yūsuf u Züleyḥā; (970)

دو چشم از زمین سوی دیوار کرد

زلیخا زدیوار دیدار کرد

—Yüz alet-i zühūr olmağla yüze de dīdār dinür nite ki Sa‘ dī buyurur; (971)

دیدار می نمایی و پرهیز می کنی

بازار خویش و آتش ما نیز می کنی

Ve mülākāt ve görüşmek ma‘ nāsına da gelür; (972)

يك امشب بکوشيم و دست پسین

که داند که دیدار باشد جز این

DĀMYĀR (دامیار) Dāmm ile ārdan mürekkebdür. Elif-i mendūde yā'ya ḳalb olundı. Şeyyād ma' nāsınadır.

DEST-YĀR (دستیار) Mu' āvin ve müsā' id ma' nāsınadır.

(115)

VIII, 39—48

BĀBŪ'D-DĀL MA' ĀR-RA

(973—984)

DEYBĀDER (دیبادر) İki dāl fethiyle her āyın sekizinci günü ismidür.

DEY-BE-MİHR (دی بمهر) Feth-i dālla her āyın on beşinci günü ismidür.

MA' AZ-ZA

DİZ (دز) Kesr-i dālla ḳal' adır. Diz-dār ḳale ḥāfızıdır; (973)

به پیرامن دز یکی راه نیست

وگر هست از ما کس آگاه نیست

DEJ (دژ) Feth ile kesr ile de mervīdür ve zā-yı Fārsī'dür. Hışmdur tün-mizāc ve sevdāvī-ṭabī' at olanın vaşfidur. — Ḍamm ile olursa bez ma' nāsınadır ki ' Arabī'de ğudde dinür.

DERZ (درز) Feth-i dāl ve sükün-ı rā ile yiv ma' nāsınadır. Gerek bezde gerek āġācda gerek kelle-i serde. Derzi ki ḥayyāṭ ma' nāsınadır. Buñā mensūbdur; (974)

همه درزها در گرفته بقیر

بر الوده بر قیر مشک و عبیر

—Yārīḳ ve şikāf ma' nāsına da gelür nite ki Senāi buyurur; (975)

کمر کیر خیزه لرز بود

کیسه کس فراحدرز بود

DĪRYĀZ (دیریاز) Baṭiyü'l-hareke ma' nāsınadır. Yāz inşallah maḥallinde şerḥ olunur; (976)

اگر چند باشد شب دیریاز

برو تیرگی هم نماند دراز

—Ve zamān-ı guzeşte ve ḳadīmü'l-eyyām ma' nāsına da gelür; (977)

که هم خویش بودند از دیریاز

که داماد او بد گو سرفراز

DEHĀJ (دهاژ) Feth-i dālla ve zā-yı 'Arabī'yle de mervīdür. Bāng ve na'ra ma' nāsınadır.

MA' ĀS-SĪN

DĀS (داس) Orāḳ ma' nāsınadır ki 'Arabī'de mincāl dinür; (978)

کاجل تیغ الماس آورده بود

درود ترا داس برورده بود

—Ve arpa ve buḡdāy kılçıḡı ma' nāsına da gelür nite ki Ḥallāḳü'l-ma' ānī buyurur; (979)

داس خوشه همه مسمار شود بر دهنش

گر زند پیش تو تیر فلک از منطق لاف

—Dām-ı şikār ve dehre ma' nāsına da gelür.

DEBBŪS (دبوس) Feth-i dāl ve ḍamm-ı bā ile gürz ve ḳomāḳ ma' nāsınadır; (980)

زیاد دبوس تو کوه بلند

شود خاک نعل سرافشان سمند

Minūḫehrī dahı bu ma' nāya dimişdür; (981)

چون زند بر مهره شیراز دبوس شستمن

چون زند بر گرده گردان عمود گاوسار

–Ba‘ žī esāfil-i şahş ma‘ nāsına da gelür diyüp Nizāmī’niñ bu beytini irād eyledi; (982)

گرد او گشته گرد می افشته گرد می افشاند

گه دم و گه دبوس می جنباند

DĪS (دیس) Kesr ile ħarf-ı teşbihdür. Bih āḫirine lāḫiḳ olur; (983)

یکی خانه اراست فرخاردیس

درو شد بشادی گل اندام کیس

–Dis feth-i dāl ve azf-ı yā ile de luḡatdūr nite ki ‘Unşurī buyurur; (984)

ندید و نه بیند ترا هیچکس

که رزم مثل و گه بزم دس

(116)

(985—989)

BĀBŪ’D-DĀL MĀ‘ ĀŞ-ŞĪN

VIII, 49

MA‘ ĀŞ-ŞĪN EL-MU‘ CEME

DİREFŞ (درفش) Üç ma‘ nāsı vardır. – Biri bîz’dür ki yaşmağcınıñ ve sarracıñ aletidür nite ki Mîr Hüsrev buyurur; (985)

به پر خویی نیم نمی

خلیده چون درفش در ادیمی

–Şānī direfşīdenden emir ve ism-i maşdardur; (986)

بدید امد ان اژدهافش درفش

شب تیره و روی گیتی درفش

Direfşīden yaldıramak ve dıraḡşīden ma‘ nāsınadır nite ki Nizāmī buyurur; (987)

درفشیدن تیغ ایینهتاب

زده خنده بر چشمه افتاب

—Şālîş ‘alem ve sancāk ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı şānīden müştakıktır. Kelām-ı ātīden vech-i ma‘lūm olur; (988)

یکی بر نهاده زیروزه تخت

درفشی درفشان بسان درخت

سرش ماه زرین و توغش بتفش

بزر بافته پرتیانیدرفش

—Aşılđa direfş Ferīdūn ‘alemidür. Direfş-i kāviyānī dimekle meşhūrdur. Ba‘dehu her ‘aleme ıtlāk olundı. Aşlı budur ki Đaħħāk’ın her omuzunda ılan başı şeklinde bir ā‘ rıza zühūr idüp kemāl-i vech‘inden rāhat ve huzūrı olmayub veca‘-ı ancak mağz-ı ādem ile sākın olmağın her gün iki nefis katl iderdi. İttifāka Gāve nām āhengeriñ bir oğlını bu huşūş içün katl eyledi. Gāve’niñ ilm-i nücūm ve vefk ve havāşda mahāreti olup Đaħħāk’ın helākına raşad üzre olup zafer ve qahra münāsib sa‘ātde vefk vaz‘ idüp işine meşğul iken öñüne tütduğı sahtiyāne naķş iderdi. Zūlmünden mütezecir olan halka serdār olup mezķūr sahtiyānī bir nīzeeye bend idüp ‘ālem idindi ve halkı yanına cem‘ idüp Ferīdūn’a mu‘āvenet idüp Đaħħāk’a zafer bulup helāk eyledi. Ferīdūn pādīşāh olup ol ‘ilmī fāl tutub cevāhir ile tarşī‘ ve tezyīn eyledi her bār düşmene a‘zīmet itdikçe öñünce götürüb vefkler berekātıyla menşūr ve mużaffer olurdu. Andan şoñra her gelen pādīşāh ol alme ta‘zīm idüp enva‘-ı cevāhir ile müzeyyen iderdi. Yezdücerd zamānına gelince ki āħir-i mülūk-ı Fūrs’dır. Hadden ziyāde cevāhir ile müvaşşeh ve müzeyyen idi vaķ‘i kādisiyyede müselmānlara naşib oldu. Ve kāviyānideki elif ve nūn tekid-ı nisbet içündür. Hüsrevānī ve keyānī gibi. Bu beyitte mezķūrdur vech-i meşrūh üzre; (989)

وزان چرم کاهنگران پشت پای

بیوشند هنگام زخم درای

همان کاوه ان بر سر نیزه کرد

همانگه زبازار بر گشت گرد

چو ان پوست بر نیزه بر دید کی
 به نیکی یکی اختر افگند پی
 بیاراست انرا بدیبای روم
 زگوهر برو پیکر ار زر بوم
 بزد بر سر خویش چون گرد ماه
 یکیفال فرخ پی افگند شاه
 فرو هشت ازو سرخ وزرد و بنفش
 همی خواندش کاویانی درفش
 وزان پس هر ان کس که بگرفت گاه
 بشاهی بسر بر بهادی کلاه

(117)

VIII, 50—55

BĀBŪ'D-DĀL MA'ĀŞ-ŞĪN

(990—998)

بران بی بها چرم اهنگران
 بر اویختی تو بتو گوهران
 زدیباى پرمایه و پرنیان
 بر انگونه شد اختر کاویان
 که اندر شب تیره خورشید بود
 جهانرا ازو دل پر امید بود

DEST-KEŞ (دستگش) Beş ma' nāsı vardır. – Biri her nesne ki el ile isti' mālî mülāyım ve āsān ola. Gerek at olsun nite ki bu beyitdedür; (990)

چو بیدار شد رستم از خواب خوش

بر اشفت بر باره دستکش

Gerek yāy olsun ki kepāde dinūr nite ki Selmān buyurur; (991)

طفل بخت تست پرتابی که چرخ کوزپشت

چون کمان دستکش در قبضه فرمان تست

Yalnız dest-keş dahı dinūr nite ki Selmān buyurur; (992)

پیش زور بازویت قوس فلك شد دستکش

زیر پای همتت مال جهان شد پایمال

Gerek ġayr-ı mezkūr olsun nite ki şā‘ir buyurur; (993)

دستکش جفا مکن اب رخم که فیض ابر

بی مدد سرشک ما در عدن نمی کند

—Şānī ā‘ mā-yı yeden kimse ma‘ nāsınadur ki ‘Arabī’de ķāidü’l-ā‘ma dinūr nite ki şā‘ir buyurur; (994)

فرقت میان آنکه از روی یقین

با دیده بینا رود اندر ره دین

با آنکه دو چشم بسته بی دستکش

هر سوی همیرود بظن و تخمین

—Şālīş kazanc ma‘ nāsınadur ki ‘Arabī’de keddü’l-yed dinūr nite ki Nizāmī buyurur; (995)

دستخوش کس نیم از بهر گنج

دستکشی میخورم از دست رنج

Ve lehu; (996)

پایگه عشق ده ما کرده ایم

دستکش عشق ده ما خورده ایم

Dest-renc şan‘at ve ھırfet ma‘nāsınadır ki andan kedd-i yemîn ھāşıl olur nite ki Sa‘dî buyurur; (997)

بیاموز فرزندرا دسترنج

وگر دست داری چو قارون بگنج

–Rabi‘ gedā ve dilenci ma‘nāsınadır ki ihsāna el uzadur. –Hāmis esir ma‘nāsınadır ki elleri bağlanur.

DEST-HOŞ (دستخوش) ‘Anber ve lāden gibi elde oynadıkları mülāyım nesnedür. Mecāzen mel‘abe ve meshare olan kimseye de ıtlāk olunur nite ki beyt-i Nizāmî’de zıkr olundu.

DEHŞ (دخش) Feth-i dāl ve sükūn-ı hā ile ibtidā ve āgāz ma‘nāsınadır.

DİRAHŞ (درخش) Şimşek ve berķ ma‘nāsınadır. – Ve dırahşidenden fi‘il-i emir dahı gelür.

DÛR-BĀŞ (دورباش) Çāvuş ma‘nāsınadır ki hūkkām karşusunda ھalkā bu lafzı diyüp uzağ ider. Mecāzen elinde olan nizeye ve āgāca dahı ıtlāk olunur. Tarafında Sinānı vardır. – Āh ma‘nāsına geldügi buñā teşbīh tarīkiyledür.

MA‘ AL-ĞAYN EL-MU‘CEME

DĀĞ (داغ) Tavāra ve ğayrısına nişān içün olan yākıdır. Mecāzen ھurķat ve elem ma‘nāsına da gelür; (998)

زچنگال شیران همه دشت غرم

دریده بر و دل پر از داغ و گرم

–Dāğ aşılđa muṭlaķā

(118)

(999—1007) BĀBŪ'D-DĀL MĀ' ĀL-ĠAYN

VIII, 56—64

Nişān ve 'alāmet ma' nāsınadur nite ki Nizāmī buyurur; (999)

صید چنان چورد که داغش نمائد

روغنی از بهر چراغش نمائد

DEĞ (دغ) Feth ile otsuz ve ekinsiz yir ma' nāsınadur ki teşbihā başında kıl bitmeyen kimseye dahı değ ve değser dinür.

MA' AL-FĀ

DURĤUF (درخف) Kūnguz vezni üzre zenbūr-ı siyāh ma' nāsınadur.

MA' AL-ĶĀF

DIBĶ (دبق) Kesr-i dāl ile lafz-ı 'Arabī'dür. Türkī'de ökse didikleri yelmeşik nesnedür ki anıñla kuş tütülür ve luğat-ı Mīrzā'da dibķ bir mu' ayyen būy-ı hoş ma' nāsınadur; (1000)

سر پنگ تابوت کردن خشك

بدبق و بقير و بموم و بمشك

Ve lehu; (1001)

سرش را بدبق و بمشك و گلاب

بشوييد تنرا بكافور ناب

MA' AL-KĀF

DEHĀK (دهاك) Daḥḥāk ismidür. Deh ile ākdan mürekkebdür nite ki ejdehā şerhinde zikrolundu.

DEK (دق) Feth ile iz tıtmayan yir ma' nāsınadur.

MA' AL-KĀFŪ'L-FĀRSĪ

DĪJHŪHT (دژ هوخت) Feth ve kesr-i dāl ve sükūn-ı zā-yı Fārsī ve feth-i kāf-ı Fārsī ile quds-i şerīf ismidür; (1002)

کنون سلم جویای جنگ امدست

که یارش زد ژ هوخت گنگ امدست

DĪJĀHENG (دژاهنگ) Bed-āheng ve bed-ḥū ma' nāsınadur; (1003)

د ژاهنگ و خودرای خودرای خواندی مرا

بگویی که گفت این سخن مر ترا

Aşlı bed-kaşddur. İnsāna maḥşūş degildür nite ki 'Unşurī buyurur; (1004)

بیك خدنگ د ژاهنگ جنگ داری تنگ

تو بر پلنگ شیخ وبر نهنگ دریابار

DŪD-ĀHENG (دوداهنگ) Maṭbaḥda ve külḥanda tütün çıkacak yol ma' nāsınadur.

MA' AL-LĀM

DUVĀL (دوال) Kāyış ma' nāsınadur ki andan kûşak iderler; (1005)

بگیریم هر دو دوال کمر

بگردیم جنگی دو پرخاشخر

—Andan kemend dahı iderler kemende dahı ıtlāk olunur; (1006)

زفتزاک بگشاد پیچان کمند

همی خواست کارد میانش ببند

بترگ اندر افتاد خم دوال

سپهبد زرستم بدزدید یال

—Ve andan kös çalacak alet dahı olur nite ki Nizāmī buyurur; (1007)

انکه امروز بعد چندین سال

همه بر کوس او زنند دوال

–Ve andan üzengî kıyışı dahı olur. – Duvālpā kıyış-bāldır didikleri maḥlūḳdur ki ādemden bir sınıfdır duvālpā-kerden kōtūrūm ve bī-ḥareket

(119)

VIII, 65—69

BĀBŪ'D-DĀL MA'ĀL-MĪM

(1008—1022)

İtmek ma' nāsınadır nite ki Mīr Hüsrev buyurur; (1008)

شه عناندر ا بدو رها کرده

باد را زو دوالپا کرده

–Duvālek taṣḡir ile bir kıyışdır ki anıñla ḳumār oynarlar.

MA' AL-MĪM

DĀM (دام) İki ma' nāsı vardır biri tuzāk ma' nāsına ism-i 'āmdır. Gerek olta ola ki anıñla bālīḳ ṣayd olunur, gerek aḡ ola ki anıñla balık ve kuş ṣayd olunur, gerek yırtıcı kuş ve yırtıcı çārpā anınla ṣayd olunur; (1009)

بدام ایدش ناسکالیده میش

پلنگ از پس پشت و صیاد پیش

Gerek şıçan ve emşālī tūtacaḳ ālet ola. – Ve biri yırtıcı olmyan çārpādur çaḳāl ve tilki gibi; (1010)

دد و دام و مرغ هوا را تمام

نیداخت جز حرص خوردن بدام

DĪHĪM (دیهم) Tāc-ı pādīshāhīdūr. Aşlı dāhīmdūr; (1011)

چو دیهم شاهى بسر بر نهاد

سراسر جهانرا همه داد داد

DEJHĪM (دژخیم) Dej ile hīmden mürekkebdür dej yaramaz ve peleşt ma' nāsınadur ve hīm ṭabī' at ma' nāsınadur nite ki zikr olundı. Mecmū' ı bedhūy ve bedṭab' ma' nāsınadur; (1012)

کجا خای دیوان د ژخیم بود

کز آن جایگاه پیل را بیم بود

—Ekşer cellād ve hūnīlere ıtlāk olunur; (1013)

بد ژخیم فرمود تا تیغ تیز

بگیرد کند تنشرا ریز ریز

Ve lehu; (1014)

چنین گفت د ژخیم نرا ژدها

که از چنگ من کس نیابد رها

DİJEM (دژم) Kesr-i dāl ve feth-i zā-ı Fārsī ile maḥzūn ve endūhnāk ma' nāsınadur; (1015)

زنامده کار دلرا بغم

سزد گر نداری نباشی د ژم

Ve lehu; (1016)

همی رفت با او تهمتن بهم

بدان تا بره بر نباشد د ژم

—Maḥzūn ve solmuş gibi olmağla maḥmūr göze dejem dahı dinür; (1017)

دو یاقوب خندان دو نرگس د ژم

ستون دو ابرو چو سیمین قلم

Maḥzūn perīşān ve āşūfte-ḥāl olmağla öfkelüye ve kōrkunc ve mühevville dahı dijem dinür; (1018)

دلیران ایران و زال و تهم

بکردند حمله چو شیر د ژم

Ve lehu; (1019)

همی زاسمان کرگس اندر کشید

زدريا نهنگ د ژم بر کشید

DEM (دم) Feth ile beş ma' nāsı vardır. – Biri madde-i hayāt olan nefesdür; (1020)

چو گرگین شنید این سخن شد د ژم

رخش گشت زرد و فلد برد دم

Dem-i āb bir yudum şudur ki bir nefes ile içilen şu miqdāridur. – Şānī üfürmek ma' nāsına ism-i maşdardur; (1021)

بغريد ان اژدهای د ژم

همی اتش افروخت گویی بدم

–Şādiş demirci kuyumcı körügi ma' nāsınadır ki 'Arabî'de minfaḥ dinür. – Rabi' şabāḥ ağarmak ma' nāsına ism-i maşdardur. Sepīde-dem gibi. İbtılāc-ı şubḥ ma' nāsına Zāhīr-i Fāryābī buyurur; (1022)

سپیده دم که شدم محرم سرای سرور

شنیدم ایب توبوا الی الله از لب حور

Bu ma' ānī-i erba' a demīdenden me'hūzdur. Bu maşdar māzīde şerḥ olundu. – Hāmis her

(120)

(1023—1031)

BĀBŪ'D-DĀL MĀ' ĀN-NŪN

VIII, 70—75

Nesneniñ kenārı ve ağızı ma' nāsınadır. Kılıc ve bıçak ağızına dem-i tıyğ ve dem-i kārđ dinür. İki ağızlu kılıca tıyğ-ı dū dem dinür. Miqrāziñ ağızına dem-i kāz dinür ve peykāniñ

ve sinānıñ yufka kenārına dem-i peykān ve dem-i sinān dinür ve gülhan ağızına dem-i tūn dinür ve kıṣ a‘ la hazā.

MA‘ĀN-NŪN

DĀSTĀN (داستان) Efsāne ve meşel ve hikāyet-i guzeştegān ma‘ nāsınadır.

DESTĀN (دستان) Rüstem’iñ pederi ismidür; (1023)

بدو گفت نشنیدی ان داستان

که دستان زدست از گه باستان

—Destānıñ aşlı ma‘ nāsı mekr ve hīledür. Anadan mütevellid olduğda kirpigi ve hācibi ve başı tüyi beyāz olmağla pederi Sām bu benim oğlum degildür diyü mekr ve hīle idüp kūh-ı Elbrüz’da bırağdı. Sīmurğ anı yedi yıl terbiyet eyledi. Ba‘ dehu vāqı‘asında gördi ki kendine dirler maḥbūbuñ filān yirde sāğdır. Varup Simurğ’dan aldı nite ki bu beyitte Simurğ lisānından Destān’a ḥiṭāb vaḳ‘ idür; (1024)

نهادم ترا نام دستان زند

که با تو پدر کرد دستان و بند

—Destān; surud ve tağannī ma‘ nāsına da gelür. ‘Andelibe hezār-destān didikleri bundan me’ḥūzḍur nite ki Sūzenī buyurur; (1025)

بفضل و عدل معروفی بر ان جمله که در عالم

زنند از فضل و عدل تو به بستان بلبلان داستان

—Destān cem‘ -i dest dahı gelür nite ki Sa‘ dī buyurur; (1026)

دستان که تو داری ای پریروی

بس دل ببری بمکر و دستان

—Ve Semerkand’da bir mevzi‘ ismidür.

DĀN (دان) Dānistenden fi‘ il-i emr ve ism-i fā‘ ildür. Sühendān gibi. — Ve zarf-ı mekān dahı gelür. Kalem dān gibi mazrūfa zarf-ı ḥāş olur ki anıñ içün mu‘ add ve müheyyā ola.

Sitān dahı egerçi zarf-ı mekāndur ammā zarf-ı ‘āmdur maẓrūfa ihtışāşı yoǵdur. – Ve dāne ve habbe ma‘ nāsına da gelür nite ki Sūzenī buyurur; (1027)

دانست و دام خال رخ وزلف ان صنم

من سال و ماه بسته بدان دان و دام دل

DESTĀR-ḤĀN (دستار خوان) Bezden olan sofra ve pışgirdür. Nevāle ve zelle ma‘ nāsına da gelür; (1028)

بمن داد زینگونه دستارخوان

که از من جهانافرین را بخوان

DENĀN (دنان) Şīḡa-yı mübālaḡadur. Denīdenden müştakdur. Denīden bāylıḡa sevinmek ve kibir eylemek. Ḥuyalā ma‘ nāsınadur ve nāz ile şālını yürimek ḡırāmīden ma‘ nāsınadur; (1029)

بیامد سوی میمنه بارمان

سپاهی زترکان دنان و دمان

DĀLĀN (دالان) Dehlīz ma‘ nāsınadur; (1030)

چو از خان در آمد بدالان شاه

Ḥekīm Şifāyī dahı Mīrzā Mü‘mīn Hicvīn’de buyurur; (1031)

در راه حریفان سر طاسی که داری

بینور چراغیست بدالان دیوئی

(121)

VIII, 76—85

BĀBŪ’D-DĀL MA‘ ĀN-NŪN

(1032—1044)

DİHḲĀN (دهقان) Dihḡān mu‘arrebīdūr dih ile ḡāndan mürekkebdür. Köylerde reīs-i fellāḡān ve şeyḡü’l-beled ma‘ nāsınadur; (1032)

زدهقان پرمایه کسرا ندید

که شایسته افریدون سزید

DİREFŞĀN (درفشان) Direfşīdenden mübālağa-yı fā' ildür. Direhşān ma' nāsına; (1033)

یکی بر نهاده زیپروزه تخت

درفشی درفشان بسان درخت

DEMĀN (دمان) Demīdenden mübālağa-yı fā' ildür. Şoluyıcı ve üfürici ma' nāsına ekşer mehib hayvānātda isti' māl olunur. Bu maşdar māzīde şerh olundu; (1034)

چو پیران پیران بیامد بر من دمان

سخن گفت با درد دل یکزمان

DĪN (دین) Kesr ile her ayıñ yigirmi dördünci gūnidür; (1035)

بمان تا نماند مه فروردین

که بفزاید اندر جهان هور دین

MA' AL-VĀV

DEĞŪ (دغو) Feth-i dāl ve ḍamm-ı ḡayn-ı mu' ceme ile Tūrān-zemīn hudūdunda bir şahrā ismidür. Rībed kırbunda Ṭūs ile Gīv anda şikāre vardıkda Gerşiyüz aqrabasından bir bākire kız bulub Keykāvūs'a getirdiler Sīyāvūs andan hāşıl oldı; (1036)

بیاری همه جنگجو آمدند

چو نزدیک دشت دغو آمدند

DĪV (دیو) Şeytān ve iblīsdür. 'İfrīt ma' nāsına da gelür; (1037)

چرا بر دلت خیره شد چیره دیو

که برد از دلت ترس گیهان خدیو

MA' AL-HĀ

DĀH (داه) İki ma' nāsı vardır. Biri 'aşere ve on ma' nāsınadır. Aşlı budur ve ḥazf-ı elifle de şāyi' dūr; (1038)

اېر داه و دو هفت شد کتخدای

گرفتند هر يك سزاوار جای

—Şānī kenīz ve cāriye ma' nāsınadır nite ki Senāī buyurur; (1039)

شاهزاده بوی چو داری مال

داهزاده شوی چو بد شد حال

DEJ-ĀGĀH (دژاگاه) Feth ile ve kesr-i dālla dej ile āgāhdan mürekkebdür. Hışımğīn ve mehīb ve ürkmüş ma' nāsınadır. Ādeme ve yıtıcı ḥayvāna şıfatdur; (1040)

سوار جهان نیووار دلیر

چو پیل د ژاگاه و درنده شیر

Ve lehu; (1041)

بپیش اندر امد نبرده زیر

چو ببر د ژاگاه و غرنده شیر

DEŞNE (دشنه) Feth ile ḥancerdūr; (1042)

هر انگه که تشنه شدی تو بخون

بیالودی ان دشنه ابگون

DERŪNE (درونه) Feth-i dāl ve ḍamm-ı rā ile ḥallāc yayıdır; (1043)

کمان تو گردد درونه بدست

زبیم من ای خیم جادوپرست

—Derūn ma' nāsına da gelūr nite ki Mīr Hüsrev buyurur; (1044)

چون غمزده رادران تحیر

از خوردن غم درونه شد پر

(122)

(1045—1056)

BĀBŪ'D-DĀL MĀ' ĀL-HĀ

VIII, 86—93

DĪZE (دیزه) Kesr ile yāğız ata ıtlāk olunur. Mu' arabi dizecdür. Feth-i dālla nite kāmūsda buyurmuşdur ki الدیزه من الخيل معرب دیزه بالكسر و لما عربوه فتحوه . Lākin ne levnle muttaşif olduğuna ta' rīz itmedi. Çārperdī şerh-i Şāfiye'de evvel-i bāb-ı idgāmda demişdür ki الحمار dīz ile hā-yı nisbet-i ihtişāşyyeden mürekkebdür. Dīz yāğız didikleri dize bu levne mensüb olan nesnedür. Gerek at olsun nite ki bu beyitdedür; (1045)

بغرمود تا بر نهاند زین

بران دیزه پیلتن روز کین

Gerek kâtir olsun nite ki şā' ir buyurur; (1046)

قطار استر دیزه صد وسی

که بارش طشت و طشخان بود و تبسی

Gerek kurt olsun nite ki bu beyitdedür; (1047)

درفشی کجا پیکرش دیزه گرگ

نشان سپهدار گویو بزرگ

DEMENDE (دمنده) Demīdenden ism-i fā' ildür. Demān ma' nāsına; (1048)

بزال اگهی شد که رستم چه کرد

زییل دمنده بر آورد گرد

—Muṣṭarib ve müteharrik ma' nāsına da gelür; (1049)

چو کوه دمنده مر اورا بدید

بکردار کوهی بر او دوید

DİHĀDĪH (دهاده) Kesr-i dāleyn ile cengde iki taraftan iḳdām ve iltihāb-ı ḥarb ma‘ nāsınadır. Ma‘ nā-yı lafz vire-vire dimekdür. İki fi‘ il-i emirden elif ile mürekkebdür; (1050)

دهاده بر امد ز قلب سپاه

زيك دست دشمن زيک دست شاه

DEME (دمه) İki ma‘ nāsı vardır. Biri dipīdür ki kār ile şovuk hevādan ‘ibāretdür. Mu‘ arrebi demeḳdür; (1051)

که گرگ اندر امد میان رمه

سگ و مرد را دید روز دمه

–Şānī körükdür ki demircide ve kūyumcıda olur. Minfaḥ ma‘ nāsına nite ki Mīr Hüsrev buyurur; (1052)

نقدرا در عیان آورد

دمه و کوره را بکار آورد

DERMENE (درمنه) Kesr-i dāl ve feth-i rā ve sükūn-ı mīmle yavşan otudur ki ‘Arabī’de şīḥ dinür. Feth-i dāl ve sükūn-ı rā ve feth-i mīmle de luḡatdür; (1053)

بکردیم تاراج گنج و بنه

به ایران نه هشتیم جز درمند

DEŞME (دشمه) ‘Ala vezni-i çeşme. Bir pehlevān-ı Īrānī’dür.

DEDE (دده) Yırtıcı cānverdür. Sebu‘ ma‘ nāsına ve yırtıcı olmıyana dām dinür; (1054)

شبی قیرگون ماه پنهان شده

بخواب اندرون مرغ و دام و دده

DŪDE (دوده) İki ma‘ nāsı vardır. Biri peser-i mihter ve ferzende ve ‘aşiret ve ḳavmdır ki Türkī’de boy dinür ki küçük ḳabīledür; (1055)

ز بهر یکی باز گم بوده را

بینداختم میهن و دوده را

Dūdmān kabīle ve soy ma‘ nāsınadır. Muğāyeretleri Mīr Ḥüsrev’iñ bu beyitinde zāhirdir; (1056)

شکی نیست کان زاده باشد تمام

که ابای خود را کند زنده نام

نه دوده که دودی بود تیرهداغ

که در دودمان بر نیارد چراغ

(123)

VIII, 94—100

BĀBŪ’D-DĀL MA‘ ĀL-HĀ

(1057—1073)

—Şānī is ma‘ nāsınadır ki siyāhī mürekkeb andandur. Dūd lafzına mensūbdur nite ki Mīr Ḥüsrev buyurur; (1057)

دید از قلم جراحت انگیر

در دوده سرشته اتش تیر

DĪDE (دیده) Dīdenden me’ḥūz ism-i mef’ūldür. Görülmüş ma‘ nāsına. — Ve ma‘ zīdūr görmüş ma‘ nāsına. — Ve gözde bebek ma‘ nāsına da gelür ki ‘Arabī’de nāzır ve insān dinür ve göze ıtlāķı mecāzdur nite ki Mīr Ḥüsrev buyurur; (1058)

شبی همچون سواد دیده پر نور

هوا عنبرفشان چون طره حور

Ve bebek ma‘ nāsına olduğı bu beyitde zāhirdür; (1059)

چنان می دلمرا بسندیده

که گویی بچشم اندرم دیده

–Mecāzen dīde-bān ma‘ nāsina da gelür nite ki ‘ Arabī’de ‘ ayn dahı böyledür; (1060)

عو دیده بشنید گودرز و گفت

که جز خاک تیره نداریم جفت

Ve lehu; (1061)

عو دیده بشنید دستان سام

بغرمود بر چرمه کردن لگام

DİDE-GĀH (دیدگاه) Dīde-bān olduğu yirdür ki anda nazar ider; (1062)

چو بر خاست از دشت گرد سپاه

کس امد بر رستم از دیدگاه

Ve lehu; (1063)

ازان دیدگاه دیده بگشاد لب

که این دشت پر خار و تاریک شب

DĀNİŞ-PIJŪH (دانش پژوه) Ma‘ rifet-endüz ma‘ nāsınadur. Pijühîdenden me’ hūz̄dur.

Tefahhuş ve teftiş ma‘ nāsına; (1064)

بدو گفت کای شاه دانشپ ژوه

چو خورشید تابان میان گروه

DEST-GĀH (دستگاه) Ma‘ rūf. – Ve el āleti kudret ve maḥall-i meknet olmağla kudret ve imkāna dest-gāh dinildü; (1065)

اگر گشن گردد مرا دستگاه

بغروبنام جهاندار شاه

–Ve maḥall-i şuğl ve taşarrūfa dahı ıtlāk olunur. Kārḥāne ma‘ nāsına ‘ avām-ı etrāk taḥrîf idüp dezgāh dirler. Nizāmî buyurur; (1066)

کیست درین دستگاه دیرپای

کو لمن الملك زند جز خدای

Enverî dahı buyurur; (1067)

با صطناع بیاراست دستگاه وجود

باستناد بیفزود پایگاه صدور

DĀYE (دایه) Ma' rūfdur ki Türkî'de t̄āye dinür. – Ve ātābek ve lālā ve mürebbî ma' nāsına da gelür; (1068)

سیاوش جهاندار پرمایه بود

ورا رستم زابلی دایه بود

Ve lehu; (1069)

ترا پروریده یکی دایه ام

همت دایه هم نیک سرمایه ام

DĪH (دیّه) K̄arye ve köy ma' nāsınadır; (1070)

همی کرد بر کردگارش فریه

چو ره رها کرد و آمد بدیه

Yāy-ı h̄azf idüp dih dahı dinür ve bu meşhūrdur; (1071)

یکی نامور زان بسندیده ده

گذر کرد بر وی که او بود مه

DAḤME (دخمه) Feth-i dālla meyyit türbesidür gārda ola yā t̄āğlarda ḥāne gibi binā ola; (1072)

خبر شد که سام نیربمان بمرد

همی دخمه سازد و را زال گرد

Ve lehu; (1073)

یکی دخمه از بهر او ساختند

همه فرش دیبا در انداختند

(124)

(1074—1080)

BĀBŪ'D-DĀL MĀ' ĀL-HĀ

VIII, 101—103

Ve lehu; (1074)

یکی دخمه پرداخت شاه جهان

نهادند ویرا دران دخمهدان

یکی تخت فرمود بس شاهوار

نهادند بر وی یل اسفندیار

ببستند انگه در خیمهگاه

بفرمان ان نامیردار شاه

Bundan ma' lūm oldu ki daḥme ancak meyyit vaż' olundığı serdābdür ve daḥmedān ve deḥme-gāh ol ḥāne gibi binādur. – Ve edātü'l-fużalāda bu vechle mezkūrdur ki; دخمه جایگاهی که چهار گوشه کافته باشند وزیر او پوشش داشته وزردبان درو نهاده و هر آدمی که بمیرد تابوت کرده Ve Kitāb-ı Tevārīḡ'de meşṭūrdur ki Selāṭīn ve ekābir-i ḡars-ı cāhiliyye türbeleri ki kūh-ı iṣṭaḡar ve eṭrāfında idi. Üç kısım üzredir. Biri zıkr olunandır ve biri ṭāḡ eteginde koyub üzerinde ṭāşlar cem' idüp tel gibi iderler idi ve biri küb içinde koyub yer altında defniderler idi.

DEHRE (دهره) İki yüzli kılıcdur ki iki tarafı dahı ḡāṭı'dur ve sinān gibi ucı sivrīdür. Türkī'de aña mec dinür. – Ve Gīlān'da sāṭūra beñzer bir ḡarbedür ki destesi vardur. Sa' dī buyurur; (1075)

ترا گر نه زدانش بهره بودی

کجا در دل زدهرت دهره بودی

–Ve na‘lband sumtırāşı ve orāk ve āğac budayacak ālet ma‘nāsına da gelür. Nizāmī buyurur; (1076)

تبر بر نارون گستاخ میزد

بدهره سروین را شاخ میزد

–Ve ḥancer ve deşne ma‘nāsına da gelür. Hāḫānī buyurur; (1077)

دهر ارچه کشی دهره بخون ریختن من

خود ریخته گردد تو مکش دهره و مشتاب

DESTE (دسته) Dört ma‘nāsı vardır biri demed ma‘nāsınadır ki ‘Arabī’de ḥüzme ve rabṭa dinür ve kāğez destesi ki yigirmi dört yaprāḳdur. – Şānī her nesneniñ tutucaḳ yeridiür. Tulumuñ bucāğı ve cuvālīñ ḳublī ve köşesi gibi ki her birisine ḥuşuş ile olur. deste-i meşḳ ve deste-i cuvāl ve şāb ma‘nāsına dahı deste-i teber ve deste-i kārd gibi. – Şāliş yārī ve mu‘āvenet ma‘nāsınadır nite ki Şāh Nāşır-ı Hüsrev buyurur; (1078)

بسته هوا مباش اگر خواهی

تا دیو مر ترا نکند بسته

–Rabi‘ güstāḥ ve bi-bāk ma‘nāsınadır ki Rūdekī buyurur; (1079)

نیست از من عجب که گستاخم

که تو کردی در اولم دسته

Selmān dahı buyurur; (1080)

بنفشه دست ازان میشود بمجلس باغ

که در بهار بخود میرود فرو غمگین

–Damm-ı dālla olursa seng ve tāş ma‘nāsınadır.

DİVÇE (دیوچه) Beş ma‘nāsı vardır. Biri güvedir ki ‘Arabī’de ‘uşse dinür. Şiyābī çürük ider. – Şānī ārzadur ki kāğezi ve āğacı efsād ider. – Şāliş ārḳa ḳaşağısıdır. – Rābi‘ sülūkdür ki ‘Arabī’de ā‘laḳ dinür. Şuda olur. – Hāmīs bir giyāhdur.

(125)

VIII, 94—100

BĀBŪ'D-DĀL MA'ĀL-HĀ

(1057—1073)

MA' ĀY-YĀ

DERĪ (دری) İki ma' nāsı vardır. Biri luğat-ı Fars'ın beş luğâtından bir luğat-ı faşîhadur nite ki pehlevî şerhinde zıkr olundu; (1081)

زبان اندر ارم بشعر دری

چو گشت این گزین داستان اسپری

Yâ aşlıda nisbet içündür ve bu nisbetde beş kavil vardır. Biri kapū ma' nāsına olan dere mensūbdur. Behmen ibn-i İsfendiyār dergāhına eṭrāf-ı 'ālemden her cins maḥlūk gelüp biri biriniñ lisānın bilmemek ile Behmen 'ulemā ve dānişmendlere emir eyledi ki bir lisān vaz' i ideler ki dergāhında anınla tekellüm ideler. Bu lisānı vaz' idüp derine nisbet idüp zebān-ı derī didüler soñra hükm eyledi ki cemī' memālikde anınla tekellüm ideler. Hālka bu luğat maḥbūl ve maṭbū' gelüb mürür-ı eyyāmla pākize ve münakkaḥ oldu. — Sānī bu luğat nefsi-i luğat-ı Fārsiyye'dür. Behrām İbn-i Yezdücerd derine mensūbdur. Pādişāh olduğda hükm eyledi ki kendi derinde zebānı Fārsiden. Ğayr-ı olmiya ve āḥkām ve ferāmīn ve mekātib cümle Fārsi ola yetmiş yıla dek ki nihāyet-i saltanatı idi. Bu emirden rücu' itmeyüb dergāhına mensüb olundu. — Şālīş Şirāz'da bir nāhiye-i maḥşūşa vardır. Aña der dinür. Ehl-i faşih olmağla anlara nisbet olunub zebān-ı derī dinildi. — Rabi' ba' zı dimişdür ki lisān-ı Fārsi'niñ faşihine derī dinür nite ki ḥadişde mezkūrdur. لسان اهل الجنه Pes Fārsi'niñ derisi ve 'Arabī'niñ tāzisi faşih olmaḥ mülāḥaza olunur dimişdür. Hafī olmiya ki bu ḥadişin aşlı yokdur. Hıffāz-ı ḥadiş katında mevzū' olduğ ma' rūfdur. — Ḥamis vilāyet-i 'Acem'de bir yer vardır ki ehl-i luğat-ı 'Arabiiyye ile tekellüm iderlerdi. Ol cemā'atiñ ismidür. Hafī olmaya ki bu kavıl māḥabli ile derece-i i' tibārdan sākiṭ ve reddeden müstağnīdir. — Ma' nā-yı şānī dere ma' nāsına olan der lafzına mensūbdur. Kepk-i derī bu Ḳabildendür. İki ṭāğın aralığına Fārsi'de dere dinür. Hā-yı nisbet-i ihtişāşiiyye ile nite ki ḥāfız buyurur; (1082)

سیه گشته چشمش بر اهو بره

بر آورده کبگان خروش از دره

Aşılda der-i zarfiyyet ile hā-yı mezkūrdan mürekkebdür. Yālñuz der dahı dinür nite ki
Ḥallākū'l-ma' ānī buyurur; (1083)

چون نافه مشک نارسیده

لاله همه ودر گرفته

DĪV-PĀY (دیوپای) Örümcek ve 'ankebut ma' nāsınadur; (1084)

پناهی درو اهرمن کرده جای

تنیده درو خانه دیوپای

DĪBE-İ ḤÜSREVĪ (دبیه خسروی) Kesr-i hā ile Ḥüsrev-i Perviz'in ḥazāyin-i semāniyesinden
biriniñ ismidür; (1085)

دگر انکه نامش اگر بشنوی

تخوانی ورا دبیه خسروی

DEĞVĪ (دغوی) Zıkr olunan değvdür ki Tūrān-zemān ḥudūdunda bir şahrādur; (1086)

بنخچیر شیران بدشت دغوی

همان باز ویوزان نخچیرجوی

126

(1087—1102)

BĀBŪ'D-DĀL MĀ' ĀY-YĀ

VIII, 108—IX, 1

DİREFŞĪ (درفشی) Meşhūr ve rüsvā ma' nāsınadur. Direfşe mensūbdur; (1087)

زبان بر گشائید بر من مهان

درفش شوم من بدین در جهان

Ve lehu; (1088)

بگفتار گرشیدوز بدنهان

درفشی مکن خویش را در جهان

DERĀY (درای) Dört ma‘nāsı vardır. Biri demirciniñ çekici ve miṭraḫası ma‘nāsınadır; (1089)

ازان روی اهنگران پشت پای

بیوشند هنگام زخم درای

–Şānī der āmedenden fi‘il-i emirdür. İçerü gir dimekdür nite ki Enverī buyurur; (1090)

اثز خیر اثیر دین خدای

مرحبا مرحبا در ای در ای

–Şāliṣ ḫāñ ma‘nāsınadır ki ‘Arabī’de ceres ve nāḫūs dinür; (1091)

ازان های وهوی وچرنک درای

بکردار طهمورثی کرهنای

Aşılđa derāyīdenden me’ḥūzđur. Derāyīden fetḫ-i dālla kesr-i dahı mervīdür. Ḫāñ ötmek ve emşāli ve ḫabā ḫāğurmak ma‘nāsınadır nite ki Nizāmī buyurur; (1092)

دراینده هر سو درای شتر

زبانگ تهی مقزرا کرده پر

–Rabi‘ derāyīdenden fi‘il-i emir ve ism-i fā‘ildür. Derāyīden söylemek ve guften ma‘nāsınadır lakin ancılayın söylemek ki laḫlaḫa-i kelām ve bī-fāide ve lā-ṭāil ola. Ma‘nā-yı şāliṣden müste‘ardur nite ki Evḫadī Cām-ı Cem’de buyurur; (1093)

فقر اگر خوردنست و گاییدن

هرزه چند بر دراییدن

Medrāy söyleme ve dime ma‘nāsınadır nite ki Enverī buyurur; (1094)

گر زخاصت دهد از خاص تو بیهوده مگوی

ور زتوزیع زتوزیع تو یافه مدرای

Yāfe-derāy herzegū ve bī-ma‘nī söyleyici ma‘nāsinadur nite ki Ḥallākū’l-ma‘ānī buyurur; (1095)

زبس که می بگدازد تنم زغصه ورنج

بجان رسیدم ازین شاعران یافهدرای

Mīr Ḥüsrev dahı buyurur; (1096)

خسرو از ایوان تو بر گشت روز

تا کیت این هرزهدرای هنوز

DĀVERĪ (داوری) Ceng ve ḥuşūmet ma‘nāsinadur; (1097)

دل از داوریها بپرداختند

بایین یکی جشن نو ساختند

Ve lehu; (1098)

اگر تو بدین گفت من بنگری

دو لشکر بر ایساید از داوری

Aşılda dāverī ol қазиyye ma‘nāsinadur ki ḥākim müteḥāşımın beyninde ḥükm ve faşl ider āḥirinde ki yā nisbet içündür nite ki ḥāfız buyurur; (1099)

لاله ساغرگیر مست و بر نام فسق

داوری دارم خداوندا اگر داور کنم

Ol қазиyye menşe-i ceng ve ḥuşūmet olmağla ıtlāqu’l-müsebbeb a‘le’s-sebeb qabılinden cenge ve ḥuşūmete ıtlāq olundu ve muṭlaq қазиyye ve emir ma‘nāsına da gelür nite ki Nizāmī buyurur; (1100)

دروغی نگویم درین داوری

بحجت زنم لاف ناماوری

Ve lehu; (1101)

بخندید دانا کزین داوری

به از چون منی را بدست اوری

BĀBŪ'R-RĀ MA' AL-ELĪF

RŪSTĀ (روستا) Köy ve diğ ma'nāsınadır. Rustenden maḥūzdur. Ekin ve ot bitmek ma'nāsınadır. Ekin i'tibāriyle köye ıtlāk olunmuşdur; (1102)

نیامد زکشتنش جز رنج بهر

یکی روستا دید نزدیک شهر

[127]

IX, 2—7

BĀBŪ'R-RĀ MA' AL-BĀ

(1103—1115)

Vāv ḥazf olunub rustā dahı dinür nite ki Mollā-yı Rūm buyurur; (1103)

هر که در رستا بود روزی و شام

تا بماهی عقلاو نبود تمام

MA' AL-BĀ

REKĪB (رکیب) Rikāb ve üzengidir. Lafz-ı 'Arabī'dür. İmāle olunmuşdur; (1104)

نگه کرد رستم بران سرفراز

بدان شاخ و بال ورکیب دراز

—Ve luğat-ı Fürs'de rikāb piyāle-i dırāz ve heşt Pehlū'dur. Ḥākānī buyurur; (1105)

خورده اند از می رکابی چند و اسباب صلاح

بر سر این توسن مطلق عنان افشانده اند

MA' AT-TĀ

RUST (رست) Damm-ı rā ile üç ma' nāsı vardır. Biri restenden fi' il-i māzīdūr. Ekin ve ot bitmek ma' nāsınadır; (1106)

چنین گفت کینت سر کین نخست

پراگنده تخم پرخاش ورست

Şānī tarla ve mezra' a ma' nāsınadır. Ma' nā-yı evvelden me'hūzdur; (1107)

پراگنده تخم پرخاش ورست

کلاه من اندازه گیرد نخست

Ve lehu; (1108)

زناکی نماند پدین بود ورست

زنیکی ببايد ترا دست شست

Şālīş kavī ve muḥkem ma' nāsınadır. Nite ki Nizāmī buyurur; (1109)

کرده بچنان مروتی چست

کان خانه ریگ بوم را رست

Evḥadī dahı Cām-ı Cem'de buyurur; (1110)

تا یقینش بدو درست شود

بریاضت امین ورست شود

–Ve fetḥ-i rā ile kırtuldı ve ḥalāş oldu ma' nāsına fi' il-i māzīdūr. – Şıra ve şaf ma' nāsına da gelür nite ki Şems-i Fāḥrī buyurur; (1111)

همیشه تا که باشد سرو وسوسن

به بستان بر کشیده هر یکی رست

MA' AL-ḤĀ AL-MÜHMELE

REMĪḤ (رمیح) Aşlı rimāḥ cem'-i rumḥdur. Nîze ma' nāsına lafz-ı 'Arabî'dür. İmāle olundu; (1112)

بفرمود شاه جهان تا سلیح

بیارند تیغ و سنان و رمیح

Seliḥ dahı 'Arabî'dür aşlı silāḥdır. İmāle olundu.

MA' AL-ḤĀ

RĀḤ (راخ) Ġam ve endūḥ ma' nāsınadır; (1113)

دو گوشش بخنجر چو سوراخ کرد

دل مرز توران پر از راخ کرد

MA' AD-DĀL

REH-ĀVERD (رهاورد) Yol armağānıdır; (1114)

بهشتم رهاورد پیش اورید

همه هدیه‌های نکو چون سزید

REH-NEVERD (رهنورد) Sür' at ile yol tayyedici ma' nāsınadır. Neverdīdeden tayyitmek ve devirmek ma' nāsına; (1115)

چراننده کرگس اندر نبرد

چماننده چرمه رهنورد

[128]

(1116—1130)

BĀBŪ'R-RĀ MA' AZ-ZĀL

IX, 8—13

MA' AZZĀL EL-MU'CEME

RĀVED (راود) Feth-i vāv ile ol yerdür ki çâyır ve aqar şūları ola; (1116)

فسيله براود همی داشتی

شب و روز در دشت بگذاشتی

RĀD (راد) Dānā ve ħiredmend ve ħakīm ma' nāsınadur; (1117)

چو او راد و ازاد و خامش نبود

ز شاهان کسی چون سیاوش نبود

Ve lehu; (1118)

یکی دشت بینی همه سبز و زرد

کزو شاد گردد دل راد مرد

Ve saḥī ve civānmerd ma' nāsına da gelür; (1119)

خنك ان کسی کو بود پادشا

کفی راد دارد دلی پارسا

Ve lehu; (1120)

همیشه بزی شاد و یزدانپرست

برادی برین بوم گسترده دست

REYBED (ریبد) Feth-i rā ve sükün-ı yā ve feth-i bā ile Tūrān-zemīnde bir mekāndur. Anda ekşer-i Tūrāniyān qatl olundu; (1121)

چو گودرز نزدیک ریبد رسید

سرانرا ز لشکر همی برگزید

RŪD (رود) Dört ma' nāsı vardır. Biri çāy ve aḡar şū ma' nāsınadur; (1122)

چنان بد که يك روز گازر برفت

زخانه سوی رود تارید تفت

Cūy ile rūduñ farkı budur ki cūy ırmāğın yiridür, rūd içinde cārī olan şūdur nite ki Esedī ejdehā vaşfinda buyurur; (1123)

زدنبال او دشت هر جای جوی

بهر جوی در رودی از زهر اوی

Zikr-i ḥall ve irāde-i maḥall ile yā bir ‘aks ki mecāz-ı mürsel kabīlindendür. Biri biriniñ maḳāmında dahı isti‘ māl olunur. Şānī her sāzıñ telidür nite ki Enverī buyurur; (1124)

یا رب ان رود بر بطش بگسل

تا ببستش روزگار شود

تا مگر بی سملع ان غرزن

باده چندان بکار شود

Mecāzen her teli olan sāza ıtlāḳ olunur; (1125)

سوی طالقان امد و مرورود

جهان پر شد از ناله نای ورود

Esedī dahı buyurur; (1126)

سپهد چو امد هم انجا فرود

شد از رزم زی بزم و شادی ورود

–Şāliḡ ibn ve ferzend ma‘ nāsınadur nite ki Hāfız buyurur; (1127)

خواهی که بر نخیزد از دیده رود خون

دل در وفای صحبت رود کسان مبند

–Rābi‘ ıssı şū ile yūñi ve yelegi yolunmuş kıuzı ve kıuş ma‘ nāsınadur. – Rūd-āver selindi ve seyl kötürdüğü köpek ve çörçöpdür nite ki Reşid-i Vaṭvāt buyurur; (1128)

رویم ز غمت چو دشت روداوز شد

م ژگان من از سرشك روداور شد

مانند تو فرزند نیامد بجهان

تا مادر روزگار روداور شد

RED (رد) Feth ile ḥakīm ve feylesof ma' nāsınadır. Cāmāsb vaşında buyurur; (1129)

سر موبدان بود وشاه ردان

چراغ بزرگان و اسپهبدان

Ulū ve ḥiradmend ve dānā ma' nāsına da gelür; (1130)

سپه طوس رد را ده و باز گرد

نیی مرد پرخاش و ننگ و نبرد

MA' AR-RĀ

RŪD-BĀR (رودبار) Rūd ile bārdan mürekkebdür. Bār büyük ve ulū ma' nāsına ve kenar ma' nāsına da gelür. Pes

[129]

IX, 14—19

BĀBŪ'R-RĀ MA' AR-RĀ

(1131—1144)

Rūd-bār gāh ulū çāy ma' nāsınadır nite kī bu beyitde; (1131)

پیاده همی شد زبهر شکار

خشینسار دید اندر ان رودبار

Ve gāh çāy kenārı ma' nāsınadır. – Ve bir şehir ismidür; (1132)

بیوزش بیامد بر شهریار

چو امد بنزدیکی روذبار

RĀMİŞ-GER (رامشگر) Kesr-i mīm ile muṭrib ve sāzende ma' nāsınadır; (1133)

جهانی باذین بیاراستند

می ورود ورامشگران خواستند

MA' AZ-ZĀ

RŪYĪN-DĪZ (رویین دز) Tūrān-zemīnde Ercāsb taḥtgāhıdır. İsfendiyār aña heft-ḥ'ān yolundan varup fetḥ eyledi; (1134)

زرویین دز اکنون جهانددیده پیر

نگر تا چه گوید تو زو یاد گیر

REZ (رز) Üzüm ağacıdır ki ' Arabīde kerm dinür. الکرم شجره العنب āb-ı rez andan istiḫtār olunan şūdur. Añınla demür şuvarurlar. Ğāyetle ḳavī olur; (1135)

کمانرا بزه کرد ان تیر گز

که پیکانشرا داده بود رز

Ve lehu; (1136)

بزه کن کمانرا واین چوب گز

بدینگونه پرورده اب رز

Tāk ile rezīn farkı budur ki tāk üzüm ağacıdır gerek aşma olsun gerek olmasun tāk aşma olana maḥşūşdur pes rez tākdan e' amdır. Tākdan diken kesüb yirde diküb tāk-ı rez dinür nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (1137)

بتام خسرو اگر تāk رز نشاند مرد

بجای خوشه همه لعل آورد و ازیج

Bunda vāzic dikeñde üzüm biten yirdür. – Rez bāğ ma' nāsına da gelür. Nizāmī buyurur; (1138)

چو سیب رخ نهم در دست شاهان

سبد با رز برد سیب صفاهان

–Ve rezīdenden fī' il-i emr dahı gelür rezīden boyāmaḳ ve reng-kerden ma' nāsınadır. Reng-rez boyacı ma' nāsınadır ki ' Arabīde sabbāğ dinür. Reşit-i Veṭvāt buyurur; (1139)

بدو داد جامه که ای رنگرز

تو اینرا برنگ رخ من برز

RĪV-Ī TĪZ (ریو تیز) Keykāvēsuñ bir oğlıdur. Pīrān-ı Veyse birāderleri qatl eyledi. İsmi yalñuz Rīv'dir, tīz vaşfidur; (1140)

بیش سپه کشته شد ریو تیر

که کاوسرا بد چو جان عزیز

RĪJ (ریژ) Kesr-i rā ve āhīr-i zā-ı Fārsī ile murād ve ārzū ma' nāsınadur; (1141)

ترا ری ژ انست کشته شوم

درین ارزو من بسر میدوم

MA' AS-SĪN

RES (رس) Damm-ı rā ile ḥarīṣ ve ekūl ve gelu-bende ma' nāsınadur; (1142)

میلفنچ و الفقهه خود بخور

گلو از رسی ات بجایی مبر

Ebū Şekūr dahı bu ma' nāya buyurur; (1143)

رسی بود و گویند سالارشان

همه سال چشمش بجیز کسان

Enverī dahı bu ma' nāda buyurur; (1144)

هر دری نیستم چو گر بهرس

شاید ار نیستم چو سگ ساجور

[130]

(1145—1158)

BĀBŪ'R-RĀ MA' AS-SĪN

IX, 20—23

Sācūr it boynuna bāğladuqları ağac pāresidūr ki Türkīde kesmük dinūr. – Ve gelū-bend-i zenān ma' nāsına da gelūr ve muṭlaḳā gel-bend ma' nāsına gelūr nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (1145)

از موی زنج دشمن شه را فلک ارد

هنگام خفه کردن و اوختنش رس

RŪS (روس) Feryād ve efgān ma' nāsınadır; (1146)

چو بر خواند نامه بر آورد روس

بر آورد چون رعد غرنده کوس

–Tilki ve rūbāh ma' nāsına da gelūr – Ve cihet-i şimālde bir meşhūr vilāyetdūr. Rūs ana mensūbdur nite ki Enverī buyurur; (1147)

اولا ناییبی که نیست بکار

راست چون پیر کافر روسیست

MA' AŞ-ŞĪN

REḤŞ (رخش) Beş ma' nāsı vardır. Biri müteğayyir ve zebūn ma' nāsınadır; (1148)

ببخشای بر من تو ای دادبخش

که از خون دل گشت رخساره رخش

Ve lehu; (1149)

بایرانیان بز گله بخش کرد

بشستن تن خویش را رخس کرد

–Şānī Rüstemiñ meşhūr atıdur; (1150)

بگفت و فرود آمد از پشت رخس

رخ دیو از بیم او گشته رخس

Aşılda rehş beñlü gülğün at ma' nāsınadur. Rüstemiñ atı bu levn ile muttaşaf idi. Ğalebe-i isti'mälle 'ālem oldu ve 'ind-el ba'z boz at ma' nāsınadur ve ba'zı boz ve çil at ma' nāsına dimişdür ve 'ind-el ba'z-ı āhir alāca beñlü boz atdur. – Şāliş kıavs-i kıuzah ma' nāsınadur ki Türkī'de elegim şāğmāl dinür nite ki Ferālāvī buyurur; (1151)

میغ چونترکی اشفته تیراندازست

برق تیرش بود و رخس کمانش باشد

–Rābi' pertev ve 'aks ve şu'le ma' nāsınadur nite ki U'nşurī buyurur; (1152)

چو خوب دشمن او شد ببحر مغرب اب

فگند تیغ بمانیش رخس در عمان

Şems-i Faḥrī dahı buyurur; (1153)

روی مریخ زرد گردد اگر

افگند بر سپهر تیغ تو رخس

–Ḥāmis ol şaḫaldur ki nısfı ağarmış ola ve beyāzı siyāh içinde lem'ānī ola – Ve ind-el ba'zı yıldırım ve şā'ika ma' nāsına da gelür. – ve Luğat-ı Şāhīdī'de rehş, Zebān-ı Pehlevīde güneş ma' nāsına zıkr olundığı hiç bir kitābda bu ma' nāya olduğına muṭṭal' i olmadım. Bu cümle ma' ānī rehşīdenden me'hūzdur. Rehşīden direhşīdenden muḫaffefdür.

RĀMİŞ (رامش) Kesr-i mīmle şādī ṭarab ve sūrūd ma' nāsınadur; (1154)

سخن چون برابر شود با خرد

روان سرایندا رامش برد

Ve lehu; (1155)

ترا با هنر گوهرست و خرد

روانت همی از تو رامش برد

Ve lehu; (1156)

پرستندگان ایستاده بگای

ابا بریط و چنگ رامشسرای

REŞ (رش) Feth ile üç ma' nāsı vardır. Biri kulāc ma' nāsınadır ki 'Arabīde bā' dinür. Erşden muḥaffefdür; (1157)

زصد رش فروست بالای او

همان سی و پنجست پهنای او

—Şānī ol yerdür ki çok inişi yoküşı ola; (1158)

براهی که بد کنده ورش دراز

بشد با سپه درنشیب و فراز

[131]

IX, 24—28

BĀBÜ'R-RĀ MA' AŞ-ŞĪN

(1159—1172)

—Şālīs her ayıñ on sekizinci gūnidür; (1159)

یکی گفت با یار خود روز رش

می ارغوانی بیار و بکش

Bu ma' nāda āḥiri nūn ile reşen dahı luġatdūr nite ki Mes' ūd-ı Sa' d buyurur; (1160)

روز رشنست ای نگار دلربای

شاد بنشین و بجام می گرای

RĪŞ (ریش) Mecrūḥ ve yāralu ma' nāsınadır; (1161)

کسی گر خرد را ندارد زپیش

دلش گردد از کرده خویش ریش

Cüruḥ ve yāra ve çibān ma' nāsına da gelür nite ki Sa' dī ikisin bir beyitde cem' eylemiştir; (1162)

حذف کن زدود درونهای ریش

که ریش درون عاقبت سر کند

MA' AL-ĠAYN EL-MU' CEME

RĀĠ (راغ) Ṭāḡ etegi dāmen-i kūh ma' nāsınadır; (1163)

طلایه ندارند شمع و چراغ

نه بر طرف کوه و نه بر روی راغ

RĪĠ (ریغ) Kesr ile kīne ve ḥıḳd ma' nāsınadır; (1164)

جهان وی ژه کردم به برزنده تیغ

چرا دارد از من بدل شاه ریغ

MA' AL-KĀF

REYDEK (ریدك) Feth-i rā ile genc ve tāze ḥıdmetkār ma' nāsınadır; (1165)

پرستنده با ریدك پهلوان

سخن گفت و بگشاد شیرین زبان

Reydek ḥazf-ı yā ile de luḡatdūr nite ki bu beyitdedür; (1166)

نه ماه سیامی نه ماه فلك

که این چون غلامست و ان چون ردك

MA' AL-KĀF AL-FĀRSĪ

RENG (رنگ) On iki ma' nāsı vardır. Biri mekr ve hīle ma' nāsınadır; (1167)

من اورا چگویم چه رنگ اورم

که تا دست وی زیر سنگ اورم

–Şānī ḥayāt ve zindegi ma‘nāsınadur; (1168)

فرو مانده اسبان و مردان جنگ

یکی را نبذ هوش با توش و رنگ

–Şālīş buz-ı kūhī ve gāv-ı deştī ve āhū ve buña göre yabān ḥayvānı ma‘nāsınadur nite ki Nizāmī buyurur; (1169)

به نقاشی نوك تير خدنگ

تهی کرده صحرای چین را زرنگ

–Rābi‘ nitāc içün ve yavrisün almak içün beslenen deve ve şütür ma‘nāsınadur nite ki Ferruḥī buyurur; (1170)

کاروانی بیسراکم داده جمله بارکش

کاروانی دیگرم بختی جمله رنگ

Biserāk genc devedür ki iki üç yaşda ola ve ‘ind-el ba‘z ol devedür ki anası nāḡa-yı ‘Arabī ve pederi iki ürgüclü ola. Türkīde māye deve ve beserek dahı dinür. Biserāk ḥazf-ı yā ile de luḡatdür nite ki Şeref-i Yāfī‘i buyurur; (1171)

بود بسراک فلک مست و سر عربده داشت

دادش ایزد بکف کافی تو رای مهار

Ve buḡtī ol devedür ki ‘Arabīden ve ‘Acemīden mütevellid olmuş ola buḡt-i naşşara mensūbdur. – Ḥāmis kāide ve hoşḡālī ma‘nāsınadur nite ki ‘Unşurī buyurur; (1172)

بهیج ره زروی تا دران نه بینی سود

بهیج کس نروی تا دران نه بینی رنگ

[132]

(1173—1182)

BĀBŪ'R-RĀ MA' AL-LĀM

IX, 29—34

—Sādis hacālet ve şermendegī ma' nāsınadur nite ki Riyāzü' ddīn-i Nīşābūrī buyurur; (1173)

در ثنای منت ازان رنگست

کز تو بوی کرم همی اید

—Sābi' levn ve boya ma' nāsınadur nite ki Nizāmī buyurur; (1174)

هفت رنگست زیر هفتورنگ

نیست بالاتر از سیاهی رنگ

—Şāmin dürlü ve nev' ma' nāsınadur. — Tās' i hıyānet ma' nāsınadur. — 'Āşere hışşe ve naşīb ma' nāsınadur — Hādī ' aşere reviş ve sīret ma' nāsınadur. — Şānī ' aşre aḥvel ve şāşı gözlü ma' nāsınadur nite ki Ebū el-' Abbās buyurur; (1175)

ز فروغش بشب تار شده نقش نگین

ز سر کنگره بر خواند مر اورا رنگا

MA' AL-LĀM

RENCEL (رنجل) Feth-i rā ve cīm-i ' Arabī ve sükūn-ı nūnla ṭa' ām ma' nāsınadur. Aşlı rencāldır; (1176)

زمین گرم و نرمست و روشن هوا

بدین رنجلی نیست رفتن روا

MA' AL-MĪM

RĀM (رام) İki ma' nāsı vardır. Biri yavāş ve muṭī' ma' nāsınadur; (1177)

برین گونه خواهد گذشتن سپهر

نخواهد شدن رام بر ما بمهر

–Şānī her ayıñ yigirmi birinci günīdir nite ki Mes‘ūd-ı Sa‘d buyurur; (1178)

رام روزست و بخت و دولت رام

ای دلارام خیر و درده جام

RÜSTEM (رستم) İbn-i Dastān ibn-i Sām ibn-i Nerīmān ibn-i Gūrneg birāder-i Gürşāsb ibn-i Ejreṭ ibn-i Şam ibn-i Ṭürek ibn-i Şīdest ibn-i Tūj ibn-i Cemşīd‘dir. Keykubād ‘asrından Keyhüsrev‘iñ āhır müddetine dek cihān-pehlivān ve emīrū‘l-ümera idi. Zābulistān ve Nīmrūz anıñ taşarrufunda idi. Ve ile‘l-ān evlādı ve zürriyyeti taşarrufundadır. ‘Acem pādişāhına tābi‘dir. Anlara melik ta‘bīr olunur. Rüstem yüz yıla qarīb yaşadı nite ki bu beyitte Rüstem lisānından İsfendiyār‘a ḥiṭābda vāḳi‘dür; (1179)

زهفصد همانا فزونست سال

که تا من جدا گشتم از پشت زال

Ziyāde-i vāv ile Rüstem dahı luğatdūr nite ki bu beyitte vāḳi‘dür; (1180)

بتوران بیامد خود و رستم

وز ایشان بماند بما بر ستم

Hā ile Rüstehm dahı luğatdūr nite ki bu beyitte mezkūrdur; (1181)

بیوسید رسته تاخت ای شکفت

جهانافرین را ستایش گرفت

REHHĀM (رهام) Gūderz oğlu ve Gīv birāderidūr; (1182)

به پنجم چو رهام گودرز بود

که با بارمان ام نبرد ازمود

REZM (رزم) Ma‘reke ve ceng olduğı yirdür. Ceng ve şavāş ma‘nāsına da gelür.

RĪM (ریم) Cerāḥat ve yaraniñ çirkidür. – Ve demir boğı ma‘nāsına da gelür.

[133]

IX, 35—41

BĀBŪ'R-RĀ MA' AN-NŪN

(1183—1190)

RŪYĪN (رویین) Tūncdan olan nesnedür. — Ve pīrān-ı Vīse oğlıdur ki Bījen anı helāk eyledi.

RŪZBĀN (روزبان) Nehārā dergāh-ı pādīshāhīde nöbet ile mülāzemet ve muvāzebet iden kimsedür. Gerek kâpucı kısmından ola nite ki bu beyitdedür; (1183)

بفرمود تا روزبانان در

برفتند با تیغ و گیلی سپر

Gerek çāvuş nev' inden ola nite ki bu beyitdedür; (1184)

چو ان روزبانان لشکر زدور

بدیدند زخم سرافراز تور

Gerek cellād maḳūlesi ola nite ki bu beyitdedür; (1185)

بخواری ترا روزبانان شاه

سر ورخ برهنده برندت براه

RÎŞTEN (رشتن) Kesr-i rā ile egirmek ma'nāsınadır ki 'Arabīde ḡazl dinür. Müstaḳbelâtında şīn sīne tebdīl olunur; (1186)

بیاموختشان رشتن و تافتن

بتار اندرون پود را بافتن

Rīsten dahı sīn-i mūhmele ile bu ma'nāyadur nite ki Laṭīfī buyurur; (1187)

چون زیارش جدا بماند گریست

دوگریسه گرفت و پشم بریست

–Şaçmak ve tağavvuṭ ma‘ nāsına da gelür. Ğayr-ı mǎẓide sîn ḥazf olunur nite ki Evḥadī Cām-ı Cemde buyurur; (1188)

ریستن گیردت ز خوردن زشت

بدرت باید امدن ز بهشت

RŪYĪN-TEN (رویین تن) Laḳab-ı İsfendiyār’dur nite ki şerḥ olundu.

RĪMEN (ریمین) Kesr-i rā ve feth-i mīmle mekkār ve ḥilekār ma‘ nāsınadır; (1189)

که ان ترک بدپیشه وریمنست

که هم بدن ژادست و هم دشمنست

RĀZ-BĀN (رازبان) Erbāb-ı ḥacāt meşāliḥini pādīşāha ‘arz iden kimesnedir; (1190)

بگفتند با رازبان راز خویش

نمودنن انجام و اغاز خویش

REVĀN (روان) İki ma‘ nāsı vardır. Biri reftenden siġa-yı mübālağadır. Gidici ma‘ nāsına āb-ı revān gibi. Reftende cevāz ma‘ nāsı olmağla mecāzen cāiz ma‘ nāsına da gelür. Nūn ḥazf olunub revā dahı dinür. – Şānī rūḥ-ı mücerred ma‘ nāsınadır ki insāna maḥşūşdur ve ḥükemā aña nefs-i nāṭıka dirler. İbn Sīnā Rīsāle-i mi‘rāciyyede demişdür ki revān ıtlāk olunsa murād nefs-i nāṭıkadur ve cān ıtlāk olunsa murād rūḥ-ı ḥayvānīdür ve revān bir cism-i laṭīfdür ki ecsām-ı maḥsūse ile müteşābikdür. Mebādī-i ‘āliyye ittişāli ve cān gibi fenā bulmayub ‘ākıbet mebd-i bākīye me‘ādı rücū‘ı i‘tibāriyle revān ile tesmiye olundu. Ve cān rūḥ-ı ḥayvānīdür ki her ḥayvānda olur ve rūḥ-ı ḥayvānī bir buḥār-ı laṭīfdür ki cism-i laṭīf ve cesed-i keşif beyninde ‘alāḳadur. Mādem ki o buḥār-ı laṭīf vech-i şalāḥiyyet üzre bākīdür. Ḥayāt-ı mevcūddur ve eger vech-i şalāḥiyyetden çıkub münṭafī olursa ḥayāt zāyil olur ve ol cism-i laṭīf

[134]

(1191—1206)

BĀBŪ'R-RĀ MA' AN-NŪN

IX, 42—49

Ki 'Arabī'de rūḥ-ı mücerred ve ḥükemā yanında nefs-i nāṭıka ve Fārsī'de revān ta'bir olunur. Cesed-i mezkûrdan ki 'Arabîde beden ve Fārsī'de kâlbud dinür. Bi'z-zarûre ḥārc olur; (1191)

سپر دم ترا جان و رفتن بخاک

روانده ببرد بیزدان پاک

Ve lehu; (1192)

روانش خرد دان و تن جان پاک

تو گویی که تهره ندارد ز خاک

Ve lehu; (1193)

سواران ربایم سر از تن بتیغ

ز تنها روان گیرد از جان گریغ

Ve lehu; (1194)

بگوش تو گر نام من بگذرد

روانت بجان اندرون بفسرد

Mecāzen mücāveze 'alāqasıyla cāna ıtlāḳ olunur nite ki Sa' dī buyurur; (1195)

شبانگه کارد بر حلقش بمالید

روان گوسفند از وی بنالید

RŪYEN (روین) Ḍamm-ı rā ve feth-i yā ile kızıl boyadur ki 'Arabîde kuvvetü's-sıbg dinür.

MA' AL-VĀV

RĪV (ریو) Keykāvūs oğlıdur ki aña Rīv-i Tiz dahı dinür nite ki zıkr olundı; (1196)

نگهبان ایشان همی ریو بود

دلیر و سبکسار چون دیو بود

–Aşl-ı luğatde mekr ve Āl ma‘ nāsınadur nite ki Yūsuf ve Zeliḥā’da buyurur; (1197)

نخستین گفت کاینها کار دیوست

همیشه کار دیوان مکر و ریوست

MA‘ AL-HĀ

REDE (رده) Şıra ve şaf ma‘ nāsınadur; (1198)

رده بر کشیدند ایرانیان

ببستند خون ریختن را میان

Ve lehu; (1199)

نگه کرد کیخسرو از پشت پیل

بدید ان سپه را رده بر دو میل

RESTE (رسته) Feth-i rā ile mişlihu; (1200)

ابا ترکش و تیر و تیغ و سپر

دو رسته پیاده پس نیزهور

REḤTE (رخته) Bīmār ve marīz ma‘ nāsınadur; (1201)

زکار بزرگان چو پردخته شد

شهنشاه ازان رنجه رخته شد

Ve lehu; (1202)

ززادن چو مادرش پردخته شد

روانش ازان دیوار رخته شد

REME (رِمه) Sürü ma‘ nāsınadur ki ‘Arabīde қаti‘ dinür. Mecāzen ādem sürisine de ki gürūhdur reme dinür; (1203)

گر این خواسته زو پذیرم همه

زمن گردد ازاد شاه رمه

RŪDĀPE (روداپه) Bā-yı Fārsī ile Kābil pādīshāhı Mīhrāb kıızıdur ki Zāl‘ a ā‘ şık olup nikāh ile aldı Rüstem andan mütevellid oldu; (1204)

چو روداپه این از پدر بشنوید

دلش گشت پر خون ورخ شنبلید

Ve bā-yı ‘Arabī ile rūd ve cūy ma‘ nāsınadur nite ki Senāī buyurur; (1205)

زانکه داریم عزم رودابه

منم ویک خر و دو سه همراه

MA‘ AL-YĀ

RŪHİNĪ (روهنی) Rūhin bir hāş pūlāddur. Eyü kılıcı andan iderler ve buña pūlād-ı Hindī dinür; (1206)

سه مغفر زدر چون مه از روشنی

بزر ده پرنداور روهنی

[135]

IX, 50— X,3

BĀBŪ’R-RĀ MA‘ AY-YA

(1207—1219)

RUŞTĪ (رشتی) Damm-ı rā ile hārāb eylemek ve ifsād ma‘ nāsınadur; (1207)

کسی را نماند که رشتی کند

و گر با ن ژندی درشتی کند

Âhırindeki yâ maşdariyyedür. Ruşt қағшақ dīvārdur ki köhnelikden düşmek üzeredür nite ki Farālāvī buyurur; (1208)

چون نباشد بنای خانه درست

بی گمانی که زیر رشت اید

REHĪ (رهی) Bende çāker ve hıdmetkār ma‘nāsınadur; (1209)

که تو شهریار و ما چون رهی

بران دل نهاده که فرمان دهی

RŪZĪ (روزی) Ma‘rūf – Ve ‘askere verilen vazīfe ve u‘lūfedür. ‘Arabīde erzākū‘l-cund dīnūr; (1210)

در گنج بگشاد و روزی بداد

بسی از روان پدر کرد یاد

‘Askere u‘lūfe tevzī‘ idene rūzī-dih dīnūr; (1211)

بفرمود ازان پس بروزی دهان

که گویند نام کهان

RŪSPĪ (روسی) Fāḥiṣe ‘avrat ma‘nāsınadur; (1212)

مرا غرمج از تو بیختی به پی

زهی شد خریده زنی روسپی

RŪSĪ (روسی) Rūs vilāyetine mensūb – Ve bir pehlivān-ı Tūrānī’dür.

BĀBŪ‘Z-ZĀ MA‘ AL-ELĪF

ZĪBĀ (زیبا) Bezeklü ve yaraşıklı ma‘nāsınadur.

MA‘ AL-BĀ

ZERESB (زرسب) Üç kimesne ismidür biri nesl-i Ferīdūn’dan bir sipehsālārdur; (1213)

هر انکس که بود از ن ژاد زرسب

پذیره شدن را بر انگیخت اسب

–Ve biri Tūs-ı Nūder’iñ oğlıdur; (1214)

زرسب سپهد نگهدارشان

که بردیبه‌ر کار تیمارشان

که تاج کیان بود و فرزندطوس

خداوند شمشیر و کوپال و کوس

–Ve biri Keyhüsrev’iñ hazinedārıdur; (1215)

چو گنجور کیخسروامد زرسب

بیخشید گنجی بر اذرگشسب

ZEHĀB (زهاب) Feth-i zā ile zeh ile ābdan mürekkebdür. Çeşme ma‘ nāsınadır ki yerden yā taşdan şū kaynar çıkar ve ol deriñ şudur ki yüzgeç dibine irişmeye; (1216)

بنزدیک رودی که سنگش گشن

زهابی بدید اندرو سهمنگ

Ḥallāḳü‘l-ma‘ ānī dahı buyurur; (1217)

زهاب دیده من ابر را مباد حلال

اگر زاشک من این ماجرا براند باز

Zeh zehīdenden emir ve ism-i maşdardur. Zehīden çeşmeden şū sızmağdır ki ‘Arabī’de neb‘ dinür. Mollā-yı Rūm buyurur; (1218)

فوتت از قوت حق میزهد

نز عروقی کز حرارت میجهد

Zeh mişālī İnşallāh maḥallinde gelür. Zehiş dahı aşılđa ism-i maşdardur. Çeşme ma‘ nāsına da gelür nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (1219)

شاخسار عدل را عون تو باد

جویبار بذل را کلکت زهش

[136]

(1220—1230)

BĀBŪ'Z-ZĀ MA' AL-BĀ

X, 4—5

Ve Esedī'niñ bu beyitinde cimā' da inzāl ma' nāsına ism-i maşdar ve vāqī' dūr; (1220)

هنرشان همینست کاندز گهر

بکاه رهش مردم ارند بر

ZĪB (زیب) Bezek ve ziynetdir.

MA' AT-TĀ

ZERD-HĪŞT (زردهشت) Pīšvā-yı dīn-i āteşperestāndur. Kesr-i hā ve ḍamm-ı cāizdür; (1221)

اگر شاه یابی و گر زردهشت

نهالی ز خاکست و بالین زخشت

Ve lehu; (1222)

بجز ژرف چیزی ندارد بمشت

بسست این که گوید منم زردهشت

Zerduşt ḥazf-ı hā ile de lugatdur ki Şems-i Faḥrī buyurur; (1223)

ابو اسحاق ان شاهى که رستم

بر ارد پیش او از خوف انگشت

ببین تا چون توان در ملک او کرد

حدیث مذهب برزین و زردشت

Dālī tāya ibdāl idūp zertušt da luġatdūr nite ki Mīr Ḥūsrev buyurur; (1224)

زرتشتیان کس نماند اشکار

مگر در بیابان و در کوهسار

Zerdāšt ziyāde-i elifle dahī luġatdūr nite ki Laṭīfī buyurur; (1225)

بهل ایین برزین وزرادشت

بشرع احمد مختار ده پشت

Bunda dahī zerātušt luġatdūr. Ve Esedī rivāyetinde ism-i ašīlī İsentmān'dur nite ki bu beyitde buyurur; (1226)

پیمبر براهیم بد انزمان

که بد نام زردشت ایستمان

Ol dīn-i bāṭıl ve āyīn-i ‘āṭılđa nice kitāb telīfī vardur. Biri estādūr ki zīkr olundu. – Ve biri zenddūr. İnşallāh maḥallinde zīkr olunur. Nisk kesr-i nūn ve sūkūn-ı sīn-i mūhmele ile zendiñ cüzleridūr. Suver-i qurān gibi eczādūr her birisine nūsk dinūr. Ḥūsrevānī buyurur; (1227)

چه مایه زاهد و پرهیزگار و صومعگی

که نسکخوان شده در عشقش و ایاردهگوی

Nisk mercimek ve ades ma‘nāsına da gelūr nite ki Mencīk buyurur; (1228)

ان کو زسنگ خارا اهن برون کشد

نسکش زکف تو نتواند برون کشید

–Ve biri Ayārda'dur. Zendiñ mecmu‘ı tefsīrinden i‘bāretdūr. Her nisk tefsīrine Ḥurde dinūr ki sure-yi tefsīri maḳāmındadır. Daḳīḳī buyurur; (1229)

ببینم اخر روزی بکام دل خود را

گهی ایارده خوانم شها گهی خرده

–Ve biri pāzenddür. Bu dahı tefsīr-i zenddür. Aşılda zend hāzret-i İbrāhīm ‘aleyhü’s-selāma nāzil olan ‘aşereniñ ismidür ve pāzend şaḥīfe-i āḡire ismidür ki ḥüküm ve nesāyiḡe müştēmildir. Lebībī buyurur; (1230)

حرفی که نخستین بود از نامه پازند

انست که با مردم نااهل مییوند

Zerduşt telîf etdügi kitābları bu esāmī ile tesmiye idüp hāzret-i İbrāhīm’e nāzil olan şuhuf bunlardır diyü telbīs ile iddi‘ā ider idi ve aşlı ‘Acemden ve bir kavilde Filistīndendür ki Şām ile Mışır ortasında bir şehirdür ve ḡālā Remle demekle ma‘rūfdur hāzret-i İrmiyā peygamberiñ ba‘zı telāmizesine ḡıdmet iderdi. Ḥıyānet idüp üzerine kizb itmekle beddu‘ā idüp baraş marāzına mübtelā oldı. Āzerbāycāna varup anda dīn-i Mecūs iḡtirā‘ Şehā

[137]

X, 5

BĀBŪ’Z-ZĀ MA‘ AT-TA

(-----)

Eyledi ve ol kütübde ‘ulūm-ı riyāziyāt ve aḡkām-ı nücūm ve ṡıbb ve aḡbār-ı kurun-ı māziye ve kütüb-ü enbiyā derc eyledi. Luḡat-ı semāviyedür buña muḡāṡab oldum diyü zu‘m eyledi. Hīç kimse ma‘nāsını fehm itmemek ile şerḡ eyledi. Ba‘dehu Hind’e ve Çīn vilāyetine ve Türkīstān’a varup dīnini ‘arz eyledi. Qabūl itmeyüb vilāyetden iḡrāc itdüler. Fergānaya vardıkda pādişāhı anı qatl itmek istedikde kaçdı Güştāsb ibn-i Luhrāsb’a Belḡ’e geldi bir müddet ḡabs itdikden soñra iḡzār idüp qavā‘id-i dīn-i Mecūs’ı aña şerḡ idicek qabūl idüp ḡalk-ı ittibā‘ma emr eyledi ve tālīf itdügi kitābları on iki biñ yeşil öküz derisine yazub altūn ile naqş idüp İştāḡr’da vaż‘ eyledi. Ve amma Mecūs zu‘m ider ki aşlı āzerbāycānīdir Güştāsb üzerine kendi eyvānından nüzūl idüp elinde āteşden bir yuvalak var idi. Her kim tūtarsa eli yanmazdı. Güştāsb nübüvvetine taşdıq idüp āteşgedeler binā eyledi. Bunda kelām-ı erbāb-ı luḡat Muḡtaribdir. Ḥalīmī Bahrü‘l-Ġarāib’de Şems-i Faḡrī‘ye tāb‘i olup dimişdür ki Zerduşt hāzret-i İbrāhīm ‘aleyhü’s-selām milletinden bir ulū imām İsmīdir. Ḥafī olmiya ki bu ḡūd muḡtedā-i Āteşperest’andır ne vechle hāzret-i İbrāhimiñ milletinde imām olur ve Ḥüseyn Vefāyī luḡatinde meşṡurdur ki Zerduşt lisān-ı Süryānīde Ḥāzret-i İbrāhīm İsmīdir bu dahı müşkül

ve nā-müvecceh sözdür ve Mevlānā Muḥammed Keşmîrî demişdür ki Zerdüş nesl-i Minūçehrden bir kimsedür. Nübüvvet iddi‘ā eyledi ve şāgird-i İklados-ı ḥakîmdir. Ve şākîrd-i Feysāğureşdir iktisāb-ı ‘ilmden şoñra ḥudūd-ı Seylānda bir kūhda riyāzet ile meşgūl olup anda bir müddet münzevî olduḡda zend ve pāzend kitābların tālîf eyledi. Salṭanat-ı Güştāsbdan otuz yıl mürürdan şoñra ṭāğdan indi. Bir derrā‘-ı sefid giyüb ridā-yı Āteşperestānî omuzuna koyub Güştāsba gelüb iddi‘ā-yı nübüvvet eyledi. Andan mu‘cize taleb itdikde āteş baña teşîr eylemez diyü cevāb itdi. def‘-i elem-i nāra müte‘allik ibdiḥān itmek ile erimiş bākırı üzerine döktiler aşlā müteellim olmadı. Güştāsba nübüvvetine taşdıḡ idüp ḥalkı Dîn-i Mecūsa da‘vet itdi ve Mîrzā İbrāhîm İbn-i Şāh Hüseyn İşfehānî tālîf itdüḡi luḡatda demişdür Zerdüş Āzerbāycānîdir ve ism-i aşili İbrāhîmdir Belḡe varup Güştāsba Dîn-i Mecūsa da‘vet eyledi. Elinde Āteş tutub yakmamak ile aña taşdıḡ idüp ḥalkı dînine cebr eyledi bu aḡvālîñ ḥiç birisinde şifā-ı a‘lîl yokdur. Mollā-yı Hüseyn-i Vā‘iz Cevāhirü‘t-tefsîrde ḡāṭırda olan şübhe-yi izāle idüp beyān-ı vāfi ve tevzîḡ-i şāfi idüp demişdür ki cemā‘at-ı Mecūs Dîn-i İbrāhîm ‘aleyhi‘selāma ittibā‘-ı iddi‘ā iderler ve āteşe ‘ibādet itdükleri zātına degildür belki anı kıble bilüp vesîle-i taḡarrub-ı aferîd-kār ‘add iderler ba‘dehu furḡ-ı muḡtelifelerin bu vechle beyān iderler ki uşûl-i mezāhibleri sekizdir. Biri Keyūmersiyyedir. Keyūmers yanlarında ibn-i Ādem’dür ve ba‘zeñ yanında

[138]

(1231—1237)

BĀBÜ’Z-ZĀ MA‘ AT-TĀ

X, 6—8

Ḥazret-i Ādemdür. – Fırḡa-ı şāniye zevāniyyedür ki aşḡāb-ı zevān-ı kebîrdür. – Fırḡa-ı şālişe Zerdüştiyyedür ki aşḡāb-ı Zerdüş-ı ḡekîmdür. Anı İbrāhîm‘den şoñra peyḡamber i‘tikād iderler. – Fırḡa-ı rābi‘a şeneviyyedür ki kıdem-i nūr ve zūlmete zahib olmuşlardır. – Ḥāmis fırḡa-ı mānî-i naḡḡaşdur ki Neşārā’nıñ ve Mecūsıñ mezhebinden bir mezheb ihtirā‘ eyledi. – Sādise Mezdekiyyedir ki tābi‘-i Mezdek olmuşlardır. Ḳubād peder-i Nüşîrevān ‘aşrında zūhur idüp anı etbā-ı ile helāk eyledi. – Sābi‘a Dayḡāniyyedir ki eşlayn-ı ḡadîden tekellüm idüp Yezdān ve Ehremen’e ḡail olmuşdur. – Şāmene fırḡa-ı merḡebuvniyyedir ki Yezdān-ı ihtiyār ile fā‘il-i ḡayr ve Ehremen-i ızṭırār ile fā‘il-i şerr i‘tikād iderler. Bu sekiz fırḡadan altı fırḡa her birisi on fırḡaya müteşā‘ib olup ve iki fırḡa

her birisi beş fırkaya münkasim oldu. Mecmu‘-ı mezāhib-i Mecūs yetmiş mezheb olmuştur.

ZUFT (زفت) Damm-ı zā ile baḥl ve mümsik ma‘ nāsınadır; (1231)

تو باگنج و دینار جفتی مکن

زبهر صلاح ایچ زفتی مکن

Ve lehu; (1232)

بر شنگل امد باواز گفت

که ای بدن ژاد فرومایه زفت

–Ve feth-i zā ile ḳabā ve gövdedār ma‘ nāsınadır nite ki Mollā-yı Rūm buyurur; (1233)

خشمگین شد با مگس خرس و برفت

بر گرفت از کوه سنگی سخت زفت

–Ve kesr ile ‘Arabī’dür ḳīr ma‘ nāsına ma‘ rūfdur.

MA‘ AL-CĪM

ZĪC (زیج) Cīm-i ‘Arabī ve Fārsī ile mervīdūr. ‘Arabī’de iki ma‘ nā ile müsta‘ meldür. Biri kitāb-ı ‘ilm-i seyr-i kevākibdür ki taḳvīm andan istiḥrāc olunur; (1234)

ستارهشمر پیش دو شهریار

پر اندیشه و زیجها بر کنار

Ve lehu; (1235)

همه ریج و صرلاب بر داشتند

بدان کار یکهفته بگذاشتند

–Sānī bennā ipi ma‘ nāsınadır ki miṭmer dahı dinūr. Ma‘ nā-yı evvel zihden mu‘ arrebdür. Kiriş ma‘ nāsına ve ma‘ nā-yı sānīde aşma‘ i-yi ‘Arabī yā mu‘ arreb olduğunda mütereddeddür. – Fārsīde dahı iki ma‘ nāsı vardır. Biri rāh-ı nefes ma‘ nāsına – Ve biri hezl ve laṭife ma‘ nāsınadır nite ki Sūzenī buyurur; (1236)

بیستی دو سه ثنای تو خواهم بناظم کرد

وانگه فرو روم بره ریج و مسخره

MA' AD-DĀL

ZEND (زند) Üç ma' nāsı vardır. Biri Zerdüş-tı mezkûruñ bir kitābıdır. Aşıl-da Hāzret-i İbrāhīm'e nāzil olan şuhuf-i 'aşereniñ ismidür. Telbīs ile bu isme müsemma eyledi; (1237)

یکی جادو امد بدین گستری

بایوان بدعوی پیغمبری

همی گوید از اسمان امدم

زنزد خدای جهان امدم

خداوند را دیدن اندر بهشت

مر این زند و استا او نوشت

—Şānī büyük ve iri ma' nāsınadır. Destān-ı zendde olan zend bu ma' nāyadır. Esedī dahı buyurur; (1238)

دو بازو بزنجیرها کرده بند

بهم بسته بر یال پیلان زند

[139]

IX, 9---5

BĀBÜ'Z-ZĀ MA' AZ-ZĀL

(1238--1253)

—Şālīs bir pehlivān-ı Tūrānī ismidür aña zende dahı dinür; (1239)

بشایسته کرای برون رفت زند

گوی دید بر سان سرو بلند

MA‘ AZ-ZĀL EL-MU‘ CEME

ZĀMYĀD (زامیاد) Her ayıñ yigirmi sekizinci günidür. Mes‘ūd-ı Sa‘ d buyurur; (1240)

چون روز زامیاد نیاری زمی تو یاد

زیرا که خوشتر اید می روز زامیاد

ZİŞT-YĀD (زشت یاد) Ğıybet ve zıkr-i kabīḥ ma‘ nāsınadır; (1241)

کند هر که او هست از دیوزاد

بنزدیک رستم مرا زشت یاد

MA‘ AR-RĀ

ZĀSTER (زاستر) Ol tarafından dımeğdür. Ezān sū terden muḥaffedür; (1242)

یکی حمله سازیم چون شیر نر

شویند از بن که مگر زاستر

Şems-i Faḥrī dahı buyurur; (1243)

بنشست افتاب به پهلوی تو زقدر

چرخش بدید و گفت که ای خیره زاستر

ZERİR (زریر) Yaraḳān ‘ illetidür. – Ve bir şāru otur; (1244)

بپوشید روی هوا را بتیر

رخ شید تابان شده چون زریر

–Luhrās b oğlı Güştāsb birāderidür; (1245)

دو فرزند بودش بسان دو ماه

سزاوار تخت و نگین و کلاه

یکی نام کشتاسب دیگر زرین

که زیر اوریدی سر نره شیر

ZEVAR (زوار) Feth-i zā ile zindānda maḥbūs olanların ḥidmetkārıdır; (1246)

سوی خانه رفتند زان چاهسار

بیك دست رستم بدیگر زوار

ZEFER (زفر) Feth-i zā ve fā ile çeñedür ki diş üzerinde biter; (1247)

سهدیگر زدم بر میان زفرش

بر امد همی جوش خون از جگرش

–Sükūn-ı fā ile de gelmişdür nite ki bu beyitdedür; (1248)

سوی زفر کردم من ان تیر رام

بدان تا بدوزم زبانش بكام

ZINHĀR VE ZĪNHĀR (زینهار و زینهار) Dört ma‘nāsı vardır. Biri emān ve peymān ma‘nāsınadır; (1249)

به بهرام گفت ار دهی زینهار

بگویم بتو هر چه پرسی زکار

Zinhār-h‘ār peymān-şiken ma‘nāsınadır. Keennehu peymānı ekl ve bel‘ ider nite ki Nizāmī buyurur; (1250)

ولیکن بود صحبت زینهری

نکردند از وفا زینهارخواری

–Sānī ḥavze ve ‘işmet ve ḥıfz ma‘nāsınadır nite ki ‘Ahidnāme-i Keykāvūs’da buyurur; (1251)

بزینهار در دست رستم نهاد

چنان خط و سوگند و ان رسم و داد

Ve lehu; (1252)

بزینهار شد لشکر ما همه

هراسان شد از بی شبانی رمه

–Şālîş tekîd içün elbette ma‘ nâsınadır ki Hâfız buyurur; (1253)

دل خرابی میکند دلدار را آگه کنید

زینهار ای دوستان خان من و جان شما

[140]

(1254—1264)

BÂBÜ’Z-ZÂ MA‘ AR-RÂ

X, 16—21

–Râbi‘ tahzîr içün gelür beters ma‘ nâsına Sa‘ dî buyurur; (1254)

زینهار از قرین بد زینهار

و قنار بنا عذاب النار

ZÂL-İ ZER (زال زر) Peder-i Rüstem laqabıdır; (1255)

مرا هست جای دگر ابخور

نیم من بدیدار چون زال زر

Zâl ile zerden mürekkeb-i tavşîfidür. Her birisi kıca ve pîrr ma‘ nâsınadır. Lakin zâl ism mertebesinde olmağla zer ile vaşf olundı. Yalnız Destân’a Zâl dinür ve Zâl-i Zer dahı dinür amma yalnız Zer ıtlâkı mesmû‘ degildür.

MA‘ AL-ĞAYN

ZÂĞ (زاغ) İki ma‘ nâsı vardır. Biri kıarga ve ğurâbdur; (1256)

سیاه و شب تیره بر دشت وراغ

یکی فرش گسترده از پر زاغ

–Şânî ğuşe-i kemân ma‘ nâsınadır ki kırış geçecek yirdür; (1257)

بیامد همانگاه چنگش چو باد

دو زاغ کمانرا بزه بر نهاد

ZĪĠ (زیغ) Kesr ile haşır ve buriyā ma' nāsınadır; (1258)

برو زیغافی گزین کار و کرده

نه مرد شمشیر وروز نبرد

MA' AL-FĀ

ZŪF (زوف) Güştāsb Rūm'da katl itdügi ejdehā vaşında vāķi' olup ma' nāsı bilinmedi; (1259)

همی پیلرا در کشیدی بدم

دل خرم از یاد او شد دژم

بدریا سپر اندر افگند زوف

زدریا بر افگند از ننگ نوف

MA' AL-ḲĀF

ZEVRAK (زورق) Küçük gemi ve büyük şandālīdür. Lafz-ı ' Arabī'dür; (1260)

سپه بود سر تا سر رودبار

بیایورد کشتی وزورق هزار

MA' AL-KĀF AL-FĀRSĪ

ZURENG-ZERENG (زرنگ) Ḍamm-ı zā ve feth-i rā ile at sürisidür; (1261)

همی تا زکابل بیامد زرنگ

فسیله همی تاخت از رنگ رنگ

—Ve fethateyn ile dört ma' nāsı vardır. Biri bir diraht-ı kūhīdür ki odun olur nite ki şā' ir dimişdür; (1262)

چنان بگرم اگر یار داد من ندهد

که خاره خون شود اندر شیخ وزرنگ زغال

Ağacı ġāyet-i şalābet ile olmağla andan ok ve eyer iderler nite ki Minūchehrī buyurur; (1263)

افرین زان مرکب شبذیزرنگ رخشروی

روز چنگ بر پشتش نه‌د زیر زرنگ

–Sānī yeñi ve cedīd ma‘ nāsınadur nite ki Ebū El-Müeyyed buyurur; (1264)

عید شد دیگر که ان دلدار شنگ

بهر کشتن جامها پوشد زرنگ

–Şālīş düzağ ve cehennem ma‘ nāsınadur. – Rābi‘ Şehr-i Sīstān ismidür.

[141]

X, 22---24

BĀBŪ’Z-ZĀ MA‘ AL-KĀF

(1265--1276)

ZENG (زنگ) Altı ma‘ nāsı vardır. Biri ceres ma‘ nāsınadur ki tavār boynuna aşılır;(1265)

خروشیدن زنگ . هندی داری

بچرخ اندرون ماه کرد رای

Ve peyk ve qalender. Dizinde aşılān çīnrāğī ma‘ nāsına da gelür nite ki Feyzī buyurur; (1266)

ان شه‌نشاهی که از اواز زنگ پیک او

مضطرب کردند شاهان تا چه فرمان میرسد

Ve ufağ çīnrāğīya da itlāğ olunur ki kūş ayāğında bağlanur. ‘ Arabī‘ de buña culcul dinür nite ki Hekīm Şifāyī buyurur; (1267)

مرا بودست زین پیش ای عزیزان

ذکر چون جره باز تیزچنگ

بهر صیدی که می افگندم اورا

همی دیدم شتابی نی درنگی

کنون ان باز پریدست و ماندست

بدست تصمه و جفته زنگی

—Şānī ṭāife-i Sūdāndur. Mu‘ arrebi zencdür; (1268)

زهر سو چو بر وی جهان تنگ شد

بزنهار نزد شه زنگ شد

İklimlerine dahı ıtlāk olunur nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (1269)

خدایگان سلاطین که صیت معدلتش

گرفت روم و خراسان و هند و خلج و زنگ

Zengbār dahı iklimleri ismidür. Bār-kenār ve ḥadd ma‘nāsınadur nite ki cuybār ve deryābārda zıkr olundu. — Şāliş pās ma‘nāsınadur ki demirde ve şuda olur nite ki Sa‘dī buyurur; (1270)

اهنی را که موریانه بخورد

نتوان برد ازو بصیقل زنگ

Mūriyāne demür kırdidür ki demiriñ māddezin çürük ve ifnā ider ve mūrçāne dahı dinür ve lehu; (1271)

بسگه دنیا را کمر بستم چو مور دانهکش

مدتی چون مورچانه روی در اهن کشم

Pāsa zengār dahı dinür. Güftār ve reftār gibi mürekkebdür nite ki Şāh Ṭāhir buyurur; (1272)

کجاست ساقی سیمینبدن که بزدايد

بصیقل می از ایینه دلم زنگار

Türkide cengar didikleri boya ve levne dahı ıtlāk olunur nite ki Hüseyn Şenāyī buyurur;

(1273)

بدور شیقلی رای عالم ارایش

بخاصیت نتوان یافت زنگ بر زنگار

–Rābi‘ şü‘ ā‘-yı mäh ve āfitāb ma‘ nāsınadur nite ki ‘Ammāre buyurur; (1274)

خوشه چون عقد در و برگ چو زر

باده همچون عقیق و اب چو زنگ

–Hāmis dāire ve def pūllarıdur. – Sādis göz çağadıur ki ‘Arabīde ğamaş dinür;

MA‘ AL-LĀM

ZĀL (زال) Rüstem pederiniñ laqabıdur. Aşılđa koca ve pīr ma‘ nāsınadur. Vech-i telķīb

Dastān şerhinde zıkr olundı. Sa‘ dī buyurur; (1275)

چه خوش گفت زالی بفرزند خویش

چو دیدش پلنگ افگن و پیلتن

ZĀBŪL (زابل) Damm ve feth-i bā ile ve zāvil bā yirine vāv ile de luğatdūr. Rüstem

Kabīlesidir ve vilāyet-i nīmrūza dahı ıtlāk olunur. Aşılđa Sind’de bir şehir ismidür. Nīmrūz tevābi‘ indendür;

(1276)

برون رفت مهرباب کابل خدای

سوی خانه زال زابل خدای

[142]

(1277—1291)

BĀBŪ'Z-ZĀ MA' AL-LĀM

X, 25—34

ZİNDE-PİL (زنده پیل) Feth-i zā ile büyük gövde-dār fīl ma' nāsınadır; (1277)

همی رفت شاه از بر زنده پیل

یکی تخت فیروزه بر سان نیل

MA' AL-MĪM

ZĀDŞEM (زادشم) Cedd-i Efrāsiyāb'dur. Dādşem dāl ile de luğatdūr; (1278)

همی گوید از اسب و گنج و درم

که بنهاد تور از پی رادشم

ZEM (زم) Feth ile kenār-ı Ceyhūn'da Īrān-zemān serḥadında bir şehirdūr; (1279)

بگویش که کیخسرو امد بزم

که بادی نجست از براد د ژم

Rūd-ı zem Ceyhūn'dur; (1280)

همه دشت گفتی که رود زمست

نه رزم کو پیلتن رستمست

ZİNDE-REZM (زنده رزم) Feth-i zā ile bir pehlivān-ı Tūrānī'dūr. Yalnız zind ve zinde dahı dinūr. Rezm pederi ismidūr; (1281)

بدان جایگه خشک شد زنده رزم

سر امد برو روز پیکار ورزم

ZĀD-BŪM (زادبوم) Mekān-ı tevellūd ve münkaṭ-ı re's ma' nāsınadır. Zād ism-i maşdardur. Tevellūd ma' nāsına ve būm mekān ma' nāsınadır; (1282)

چنین گفت میرو که این زادبوم

جهان افرین تا پی افگند روم

ZAḤM (زخم) Żarb ve zeden ma‘nāsina ism-i maşdardur. Yāra ve cerāḥat ma‘nāsina geldügi örf-i luğavīdūr; (1283)

سر ماه باید که از کرهنای

خروش اید و زخم هندی درای

Ve lehu; (1284)

چنین گفت پس شاه توران بدویپ

که یاران گزینیم در زخم گوی

Bunda gūy çevgān topidūr. Ve lehu; (1285)

بپرسید مهبود و گفت ای جوان

بزخم تو اهن ندارد توان

ZEMZEM (زمزم) Āteşperest’leriñ zemzemesidūr ki ta‘ām yedikde ve Zend okudukda nağmeleridūr ki geñizlerinde ve boğāzlarında bir nev-i terdīd-i şavtdur. Ancağ anlar fehm iderler ne taḥrīk-i şefe ve ne taḥrīk-i lisān iderler; (1286)

ابا باز بر کردگار جهان

بزمزم کنیم افرینی نهان

Ve lehu; (1287)

بسی زر بر آتش بر افشانند

بزمزم همی افرین خوانند

MA‘ AN-NÛN

ZARĀĠAN (زراغن) Ẹumsāl olan yirdūr; (1288)

زمین زراغن بسختی چو سنگ

نه ارام شیر و نه جای پلنگ

Aşlı zarāgengdür. Kāf-ı Fārsī ile nite ki ‘Ascedī buyurur; (1289)

زمین زراغنگ وراه درازش

همه سنگلاخ و همه شوره یکسر

ZELĪFEN (زلیفن) Ā‘la vezn-i keşiden tehdīd ma‘nāsına ism-i maşdardur; (1290)

زلیفن شنیدم زتو چند بار

ندارم سر جنگ با شهریار

ZŪPĪN (زوپین) Ḍamm-ı zā ve kesr-i bā-yı Fārsī ile nīze ve ḥarbedür. Hişt aının yalmānidur; (1291)

سپر بر گرفتن زوپینوران

بکشتند با خشتهای گران

—Ve bir pehlivān-ı Tūrānī ismidür.

[143]

X, 35---42

BĀBŪ’Z-ZĀ MA‘ AN-NŪN

(1292--1300)

ZĀBULSĪTĀN (زابلستان) Memleket-i Zābuldur ki vilāyet-i Rüstemdür; (1292)

چنان دان که زابلستان خان تست

سپه بر سپه زیر فرمان تست

MA‘ AL-VĀV

ZER-İ SĀV (زر ساو) Ege ağzından tüşen altın ḥurdasıdır ve işlenmedik altın ma‘nāsına da gelür ki ‘Arabīde tibr dinür. Māverāünnehir’de Naḥşeb şehrine ḡarīb bir zemīn vardır ki anda tibr olur; (1293)

بپایان شب چون بخواند چکاو

زمین زردگون گردد از زر ساو

ZEV (زو) Zāb dahı dinür. ‘Aşir-i Selāṭin-i Pīşdādiyāndur. İbn Ṭahmāsb İbn-i Minūṭeher'dir. Bir rivāyetde beş yıl ve bir rivāyetde on beş yıl ve bir rivāyetde otuz yıl pādīşāh oldı. Efrāsiyāb Nūder İbn-i Minūṭeher'i katl idüp memleket-i İrāna müstevlî olup katl ve ğaret-i ‘ām eyledi. Cümle i‘māretleri yıķub kārīzleri ṭoldurub āġacları kesüb İrān-zemīni zīr ü zeber itdikde Zāl Efrāsiyāb'ı İrān'dan def‘ idüp Zevi pādīşāh eyledi. Zev dahı yedi yıl ḥarāc-ı zemīn almayub vilāyeti ma‘mūr eyledi ve Selāṭin-i ḳadīmden bākī ḳalan ḥazāin ki Efrāsiyāb aña ṣafer bulmamışdı. Kendine ve ‘asākirine şarf eyledi; (1294)

بروز همایون زو نیکیخت

بباید بر امد بر افراز تخت

MA‘ AL-HĀ

ZĪRGĀH (زیرگاه) Gāh taḥtdur. İnşallāh maḥallinde zikr olunur. Zīrgāh kürsi ve iskemle ma‘nāsına gelür; (1295)

سپاه انجمن شد بایوان شاه

نهادند زرین یکی زیرگاه

چو دارا بران کرسی زر نشست

برفتند گردان خسروپرست

Ve lehu; (1296)

جهاندار کیخسرو از تخت و گاه

نشست از بر زیرگاه با سپاه

ZEVĀRE (زواره) Feth-i zā ile Rüstem'in birāderidür; (1297)

نشست از بر رخس و بر داشت راه

زواره نگهبان تخت و کلاه

ZENDE (زنده) Feth-i zā ile büyük ve cesīm ma‘nāsınadır. – Ve kesr ile dirī ve hayy ma‘nāsınadır.

ZİRĪH (زره) Zırh ve der‘dür. – Ve Çin ile Dārül-mülk-i Efrāsiyāb olan Behişt-i Geng beyninde bir ‘aẓīm çāydur; (1298)

بیامد چنین تا باب زره

میان سوده از رنج و بند و گره

–Ve kātīl-i Siyāvuş olan Gerūy pederidür; (1299)

گروی زره را گره تا گره

بفرمود تا بر کشیدند زه

ZĪH (زه) Kesr ile dört ma‘nāsı vardır. Biri kelime-i taḥsīndür. Zihī ma‘nāsına; (1300)

قضا گفت گیر و قدر گفت ده

فلك گفت احسنت و مه گفت ره

–Şānī yāy kirişi ma‘nāsınadır. –

[144]

(1301—1311)

BĀBŪ’Z-ZĀ MA‘ AL-HĀ

X, 43—45

Şālīş şerīt ve kaytān ma‘nāsınadır ve kāyışdur ki cellād bir ādemiñ şırtından çeker; (1301)

زپشت سپهبد زهی بر کشید

چنان کاستخوان وی امد بدید

–Rābi‘ yaḫa ma‘nāsınadır bu ma‘nā ile mu‘arrebī zıḫdur. والزیق ما احاط بعنق القميص Senāī buyurur; (1302)

بر زه دلق سوزنیست مرا

بیش ازین نیست چیزی از دنیا

Enverî dahı buyurur; (1303)

ای خداوندی که هر کز خدمتت سر در کشد

از زه جیبش فلک در گردنش افکنده فغ

—Ve fetḥ-i zā ile iki ma‘nāsı vardır. Biri zihiden lafzından ism-i maşdardur. Zihiden çeşmeden şu kaynayub çıkmağdur. Şu sızmağ ve reşḥ ma‘nāsına Mes‘ūd-ı Sa‘d buyurur; (1304)

سبک خشک شد چشمه چشم من

مگر اب این چشمه را زه نبود

—Sānī nuṭfedir ki ana raḥmine düşer nesl zürriyet olur. Senāi buyurur; (1305)

فحلیست دیده او گر جفت دیده گردد

اندر مشیمه دل احسنت وزه کند زه

Derd-i zih toğırmağ zahmetidür. ‘Arabî’de ʔalğ ve maḥāz dinür. Mollā-yı Rūm buyurur; (1306)

درد زه گر رنج ابستان بود

بر جنین اشکستن زندان بود

حامله گریان زده گاین المناص

وان جنین خندان که پیش امد خلاص

Zihidān nuṭfe olduğı mekāndur ki Türkî’de medre ve ‘Arabî’de raḥim dinür. Raḥimiñ iki ism-i basīṭi dahı vardır. Biri bevkān fetḥ-i bā ve kāf-ı ‘Arabīyyeyn ile ve yā-yı ḥaṭṭi dahı mervīdür. Şems-i Faḥrî buyurur; (1307)

زنان حامله را بیم بد که پیش از وقت

زمهر او بدر ایند اجنه از بوکان

–Ve biri ‘ışādūr kesr-i ‘ayn-ı mūhmele ve šīn-i mu‘ceme ile nite ki Ḥāḫānī buyurur; (1308)

بپاکی مریم از تزویج یوسف

بدوری عیسی از پیوند عیثا

Zih ve zād mecmū‘ı döl ve döş ma‘nāsınadır ki ‘Arabī’de nesl ve zürriyetdir. Vāvı ḥazf idüp zihzād dahı dinür. Fārsī’de bir ma‘nāya delālet iden ismeyn-i müterādifeyn terkīb idüp yine ol ma‘nāya isti‘māl itdikleri neẓāiri çokdur. Ḥurşid gibi.

ZİHĀZİH (زهزه) Kesr-i zāeyn ile taḥsīnen ba‘de taḥsīn dimekdür; (1309)

بشادی یکی انجمن پر شکفت

شهنشاه ایران زهزه گرفت

ZENGE (زنکه) Bir mübārızdır. Pederi Şādrān’dur. (1310)

وزیشان فراوان پیاده ببرد

بره زنکه شادرانرا سپرد

MA‘ AL-YĀ

ZEMĪ (زمی) Arzdur ki muḫābil-i āsmāndur; (1311)

زمانی همی داشت تا شد غمی

زتنگی بزد خویش را بر زمی

Zem burūdet ve şovuḳluk ma‘nāsınadır ve yā-ı ḥafīfe ḥarf-ı nisbetdür. Eger yā ‘Arabī’de dahı nisbet içündür amma müşeddeddir. Arẓın ṭabī‘atı bārid olduğundan ötürü zemī denildi. Ekşer zemīn dinür. Nūn te’kīd-i nisbet içündür. İlḫākı ve ḥazfī semā‘a mevḳūfdur. Zemistān dahı bundan mürekkebdür.

[145]

X, 46--- XI, 4

BĀBŪ'Z-ZĀ MA' AL-YĀ

(1312--1322)

ZĪ (زی) Zīstendir. Fi' il-i emrdür. Zīsten yāšāmaḵ ma' nāsınadır. Ġayr-ı māzīde sīn ḥazf olunur. – Ve sūy ve cānib ma' nāsına da ism-i cāmid gelür; (1312)

چو این گفته شد رفت زی جامهخواب

دلی پر زکین و سری پر شتاب

ZĪNHĀRĪ (زینهارى) Ehl-i zimme ve cizye-dehinde ma' nāsınadır. Zīnhār bunda ḥavza ve 'işmet ma' nāsınadır; (1313)

گر نمایگان زینهارى شدند

از اوج بزرگى بخوارى شدند

BĀBŪ'Z-ZĀ AL-FĀRSĪ, MA' AD-DĀL

JEĠEND (ژغند) 'Āla vezn-i semend yırtıcı cānverdleriñ ḥālet-i ġaḏabda olan mühevvil āvāzıdır ve kükremiş, ġaḏab-nāk ma' nāsına da gelür; (1314)

بغريد بر وى چو شیر ژغند

سخن راند از چنگ سرخاب چند

MA' AZ-ZĀL EL-MU' CEME

JEKĪD (ژکید) Fi' il-i māzīdūr jekīden maşdarıdır. Ġayz eylemek ve eleminden kendi kendine söylemek ve şokrānmaḵ ma' nāsınadır; (1315)

بگفت این و تیغ از میان بر کشید

زخون سیاوش فراوان ژکید

MA' AR-RĀ

JEĠĀR (ژغار) Ġayn-ı mu' ceme ile na' ra ve şamāṭa ma' nāsınadır; (1316)

سپهبدار توران زبانيگ و ژغار

بترسيد چون سخن شد کارزار

BĀBŪ'Z-ZĀŪ'L-FĀRSĪ

JĀJ (ژاژ) Dört ma' nāsı vardır. Biri kenger didikleri dikenî çok bir otdur ki andan tere dūğ iderler ve deve anı yir; (1317)

دران مرز بينی درختان ناژ

زمينش همه لالهزارست و ژاژ

–Şānī pelīd ve murdār ma' nāsınadır. Mollā-yı Rūm buyurur; (1318)

شهوتی است او وبس شهوتپرست

زان شراب زهرناك ژاژ مست

–Şālīṣ ' abes ve beyhūde ma' nāsınadır gerek sözde olsun nite ki Mollā-yı Rum buyurur; (1319)

می نداند خلق اسرار مرا

ژاژ می دانند گفتار مرا

Gerek ğayrısında ola yine Mollā-yı Rūm buyurur; (1320)

خادع دردند درمانهای ژاژ

رهزنند و زرستانان رسم باژ

–Rābi' pāk olmuş ħarman ma' nāsınadır. Bunda evveli rā-ı mūhmele ile dahı mervīdür. Lebībī buyurur; (1321)

پای او افراشته اینجا چنان

توز کون بر ژاژها افراشتی

Bu ma' nāda cāṣ meṣhūrdur. Cīm-i ' Arabī ile Fārsī ile nite ki Sūzenī buyurur; (1322)

هر که تخم کین سه کارد چو وقت جاش گشت

خاش بر دارنده را دست اجل کیال باد

[146]

(1301—1311)

BĀBŪ'J-JĀ MA' AS-SĪN

XI, 5—10

Jājḥāy herzegū ma' nāsınadur. Ḥāy ḥāyīdenden mā'ḥūzdur. Ḥāyīden çignemek ve mażğ ma' nāsınadur. Ḥāş anıñ ism-i maşdaridür. Aşlı ḥāyişdür nite ki Rūdekī buyurur; (1323)

نشست و سخن را همی خاش زد

ز اب دهی گوه را شاش زد

Ḥāyisten bu dahı o ma' nāyadur. Ḥāyiste māzī ve ism-i mef'ūldür. Şāh Nāşır-ı Ḥüsrev buyurur; (1324)

بر خوان ژاژخای منه هرگز

این خوب قول پخته خایسته

Ḥabāyīden ḥāden şoñra bā-ı 'Arabī ile bu dahı o ma' nāyadur. Şems-i Faḥrī buyurur; (1325)

از ان کردست محنت تیز دندان

که حلق دشمنان ترا خیاید

Jāj ḥāyīden hezeyān ve bī-ma' nī söylemek ma' nāsınadur nite ki Enverī buyurur (1326)

انوری لاف مزد قاعده بسیار منه

بالغی طفل نه جای ببین ژاژ مخای

Ma' nā-yı ḥaḳīḳīsī jāj ma' nāsına mevḳūfdur.

MA' AS-SĪN

JEKES (ژکس) Feth-i rā ve kāf ile ma' zallah ve ḥāşā ma' nāsınadur;

MA' AL-FĀ

JERF (ژرف) Derīñ ve 'amīk ma' nāsınadur; (1327)

چنین تا بنزدیکی ژرف رود

رسیدند با جوشن و تیغ و خود

Mecāzen fikirde te' ammuḵ ma' nāsına da gelür; (1328)

همه رازها بر تو باید گشاد

بژرفی ببین تا چه ایدت یاد

MA' AN-NÛN

JEKĀN (ژکان) Jekīdenden şığa-ı mübālağadur. Ġazab-nāk ve mırıldayıcı ma' nāsınadur; (1329)

برفتند از ایران ژکان و دژم

دهن پر زباد و روان پر زغم

JİYĀN (ژیان) Hışm-ālūd ve tund ma' nāsınadur; (1330)

بینداخت و افگندش اندر میان

بر انگیخت از جای پیل ژیان

File ve şire ihtişaş yoḵdur nite ki dimişdür; (1331)

درین بیشه زین بیش مگذار گام

که ببر ژیان دارد اندر کنم

Ve lehu; (1332)

مرا گر بخواهی زشاه جهان

چو غم ژیان با تو ایم دمان

Ve lehu; (1333)

نبد شیر درنده را خوابگاه

نه گور ژیان یافت بر دست راه

MA' AL-HĀ

JENDE (ژنده) Feth-i zā ile hırқа-ı murakk' adır ki pāre pāre yamalı ola.

JĀLE (ژاله) Dört ma' nāsı vardır. Biri töludur ki gökden yağar; (1334)

بدید امدی منجیق از برش

چو ژاله همی کوفتی بر سرش

Ve lehu; (1335)

همه شارسان زاری و ناله گشت

بچشم اندرون اب چون ژاله گشت

–Şānī kırāgu ma' nāsınadır ki 'Arabī'de celīd dinür. – Şāliš şebnem ve kaçre ve tamla ma' nāsınadır. Gerek gökden yağsūn nite ki Hāfız buyurur; (1336)

باد بهار میوزد از بوستان شاه

وز ژاله باده در قدح لاله میروود

[147]

XI, 11--- XII, 4

BĀBŪ'J-JĀ MA' AL-YĀ

(1337--1349)

Gerek gözyaşı olsun nite ki Selmān buyurur; (1337)

سهی سرو از دو نرگس ژاله انگیخت

گلابی چند بر برگ سمن ریخت

–Rābi' tūlumdur ki üfürüb anıñla şuda yüzerler nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (1338)

تا غلامان او شناو کنند

پیکر اسمان شود ژاله

MA' AL-YĀ

JEY (ژی) Fethle göl ma' nāsınadur ki 'Arabî'de gadîr dinür ve cūy-ı hurd; (1339)

بسی ژى دران مرغزار و شکار

بیاسود خسرو دران سبز هزار

BĀBŪ'S-SĪN MA' AL-ELĪF

SĪTĀ (ستا) Sutūdenden fi' il-i emirdür. Övmek ve medh ma' nāsına;. (1340)

زنانرا ستایی یگانرا ستا

که يك سگ به از صد زن پارسا

İsm-i maşdar dahı gelür. Şāh Nāşır-ı Hüsrev buyurur;. (1341)

بر حمد و ستا مباش فتنه

بر سخته ستان سخن بشاهین

Efdisitā ḥamd-ı 'acīb ve sitāiş-i nīkū ma' nāsına efd ile sitādan mürekkebdür. Efd feth-i hemze ve dāl ve sükūn-ı fā ile u'cb ve şikeft ma' nāsınadur. Daḡīkī buyurur; (1342)

جز زایزد تو ام خداوندی

زان کنم بر تو از دل اfdستا

Şems-i Faḡrī dahı buyurur; (1343)

برین کتاب اعانت نمود طبع مرا

که جمله بندگی شاه راست اfdستا

—Ve sih ile tādan mürekkeb üç telli sāz ma' nāsına da gelür nite ki Nizāmī buyurur; (1344)

ستازن بر آورده بانگ سرود

سرود نوایینتر از صد درود

SĀRĀ (سارا) Maḥẓ ve ḥālīṣ ma‘ nāsīnadur; (1345)

کنم تازه ایین ضحاک را

بی مشک سارا کنم خاک را

Mollā Cāmī dahı buyurur; (1346)

چه حاصل زانکه دانی کیمیا را

مس خود را نکرده زر سارا

SEZĀ (سزا) Cezā ve mükāfāt ma‘ nāsīnadur. Sezāvār cezāya lāyık dimekdür. Var lāyık ve münāsib ve miḡdār ma‘ nāsīnadur; (1347)

بیاورد طوس ان کیانی درفش

ابا کوس و پیلان و زرینه کفش

بنزد فریبرز و کاوس

که امد سزارا سزاور جفت

Ve lehu; (1348)

سه پوشیده روی و سه دیهیمجوی

که امد سزاوار بی گفت و گوی

SEKŪBĀ (سکوبا) Feth-i sīn ve Ḍamm-ı kāf-ı ‘Arabī ile millet-i Naṣāra’da bir meṣhur rahibdir. Deyr yapmışdır; (1349)

دلارای رومی بمهد اندرون

سکوبای راهب و راهنمون

[148]

(1350—1360)

BĀBŪ'S-SĪN MA' AL-ELĪF

XII, 5—12

SŪFERĀ (سوفرا) Damm-ı sîn ve feth-i fâ ile vezîr-i Kûbād ibn-i Fîrûz'dur ve Büzürce-mihr pederidür; (1350)

قباد اندر ايران شده كتخدا

همی راند کار جهان سوفرا

MA' AL-BĀ

SĪB (سیب) Ma' rūf – Ve örici ve toḡundurucu ma' nāsına da gelür; (1351)

چنانست کیهان اسیبسیب

پس هر فرازی نهاده نشسب

SEPĪCĀB (سپیج) Feth-i sîn ve kesr-i bā-ı Fārsî ve cīm-i 'Arabî ile Tûrkistân'da bir ḥurrem ve dilguşā şehirdür; (1352)

بخارا و سغد و سمرقند و چاج

سپیج و ان کشور و تخت و تاج

SUHRĀB (سهراب) Tûrân-zemînde ḥāşıl olan Rûstem'in oğlıdur. Bir sebîl-i şikâr şehri Semengân'a vardıkda ḥākiminiñ kızını aldı. Andan ḥāşıl oldu. Ḥadd-ı bülûğdan soñra 'asker-i Efrāsiyāb ile ceng-i Keykāvûs'a geldikde Rûstem anı bilmemek ile helāk eyledi. Vālidesi kânı da' vāsına geldikde ḥāṭırını ḥoş eyledi. Ferāmurz dahı andan ḥāşıl oldu.

SURḤĀB (سرخاب) Dört ma' nāsı vardır. Biri ânķıṭ didikleri ḡuşdur; (1353)

بغريد بر وی چو شیر نژد

سخن راند از چنگ سرخاب چند

—Şānî gülgünedir ki zenân yüzlerine sürerler. Tûrkî'de kıızılca ve fîkr dinür. Ḥāḡānî buyurur; (1354)

سرخاب رخ فلک ده از می

کو ابله از رخان فرو ریخت

–Şādiş Tebrīz'de bir meşhūr ṭāğdur. Türbe-i ehl-i İslām ve merḳad-ı evliyā-yı kirāmdır.

– Rābi‘ āb-ı sūrḡ ma‘ nāsınadır. Kemāl-i Hucendī tevriye ṭarīḳiyle buyurur; (1355)

تبریز مرا بجای جان خواهد بود

پیوسته مرا ورد زبان خواهد بود

تا در نکشم اب چرنداب و گجیل

سرخاب زچشم من روان خواهد بود

MA‘ AT-TĀ

SAḤT (سخت) Ma‘ rūf – Ve saḥtenden fī‘il-i māzīdūr. Saḥten ṭartmak ve ṭartılmak ma‘ nāsına müte‘addi ve lāzım gelür; (1356)

یکی زره گوری بزد بر درخت

که در چنگ او پر مرغی نسخت

Ya‘nī ol yabān erkek eşegi dıraḡta urduḡda pençesinde bir perr-i murg ve zenence ṭartılmadı. – Ve sāḥt muḥaffefi dahı gelür. Nite ki Sa‘dī buyurur; (1357)

انکه خط افريد و روزی سخت

یا فضیلت همی دهد یا بخت

SEFT (سفت) Feth-i sīn ile muḥkem ve üstüvār ma‘ nāsınadır; (1358)

نگه کرد رستم بدان سرفراز

بدین چنگ شفت و رکاب دراز

SUFT (سفت) Ḍamm ile omuz ma‘ nāsınadır ki ‘Arabī‘de ketf dinür; (1359)

که اورا زگیتی کسی نیست جفت

بتیر و کمان و بر و یال و سفت

Ve lehu; (1360)

بزد بر سر سفت ان مرد شیر

فرو ماند از کار دست دلیر

چنان کش جدا گشت بازو زدوش

همی تاخت اسب و همی زد خروش

[149]

XII, 13--- 18

BĀBŪ'S-SĪN MA' AT-TĀ

(1361--1371)

—Ve suftenden fi' il-i māzī dahı gelür. Delik ve delmek ma' nāsına sünbiden dahı dinür.

Nizāmī buyurur; (1361)

تیری از جعبه سفته پیکان جست

در زه آورد ودر کشید درست

سفته بر سفت گور و شیر نشست

سفت وز هر دو سفت بیرون جست

—Ve iri ve dūrüş ma' nāsına da gelür ki ' Arabī'de ḥaşin dinür.

SĪN-DUḤṬ (سین دخت) Ḍamm-ı dālla Rüstem'in vālidesiniñ vālidesidir ki Vālī-i Kābīl menkūḥesidir; (1362)

چنین گفت کامد زکابل پیام

پیمبر زنی بود سیندخت نام

MA' AL-CĪM

SĪPENC (سپنج) Müddet-i ḳalīl ma' nāsına dünyā vaşfidır sih ile pencden mürekkebdür.

Türkī'de istiḳlāl-i müddet maḳāmında üç dört gün didikleri gibi; (1363)

چه بندی دل اندر سرای سپنج

چه نازی بتاج و چه نازی بگنج

Ve lehu; (1364)

که نبسند از ما بدی دادگر

سپنجست گیتی وما بر گذر

–Ve ‘Ariyyete de dahı ıtlāk olunur. Şāhibine rücū‘ idüp müddet-i ḳalīl olmaḳ i‘tibāriyledir; (1365)

بخواهم که باشد مرا بوم و گنج

زمین و زمان از تو دارم سپنج

–Ve mihmāna dahı ıtlāk olunur. Bunuñ dahı raḥīli muşammim olup müddet-i iḳāmeti ḳalīl olmaḳ i‘tibāriyledir; (1366)

گر امشب درین خانه باشم سپنج

نباشد کسی را زمن هیچ زنج

SĀC (ساج) Bir bülend ağācdır ba‘zı ārdıdır dimiş; (1367)

کوی چون درختی بران تخت عاج

بدیدار ماه و بیالا چو ساج

–Ve meşhūr abanos ağācdır; (1368)

نشسته سپهدار بر تخت عاج

نهاده بر عاج کرسی زساج

MA‘ AL-ḤĀ

SETĪḤ (ستیخ) Feth-i sîn ve kesr-i tā ile ṭoḡrı ve müstaḳīm ma‘nāsınadır.;(1369)

خم اورد نوک سنان ستیخ

سرپرده بر کند هفتاد میخ

SENGLĀḤ (سنگلاخ) Taşlu yirdür; (1370)

شکفت ایدم زین جهان فراخ

چگونه گزید او یکی سنگلاخ

SEYĀLĪḤ (سیالغ) Feth-i sîn ve yâ-ı haṭṭî ve kesr-i lām ile ekseri ile nıfṭ ile demir pâreleri ki ḥiṣār içinden taşra atarlar. Hālā künbara dimek ile maʿ rūfdur; (1371)

چو با جیش هومان بر اویختند

سیالغ نمیدان درون ریختند

[150]

(1372—1386)

BĀBŪ'S-SĪN MAʿ AD-DĀL

XII, 19—26

MAʿ AD-DĀL

SUTURD (سترده) Māzīdūr maşdarı suturdendür ḥākk ve izāle ve pāk eylemek maʿ nāsınadur; (1372)

بهومان چنین گفت سهراب گرد

که اندیشه از دل بیاید سترده

Ve lehu; (1373)

فرود آمد و بر گرفتش ز خاک

بیفشاند ازو خاک بسترده پاک

Ve lehu; (1374)

تن رخس بسترده و زین بر نهاد

زیزدان نیکیدش کرد یاد

Ve lehu; (1375)

بغرمود تا رویش از خاک خشک

سترده و بر رو پراگند مشک

–Ve tırāş etmek ma‘nāsına da gelür nite ki ‘ Abdürrezzāk Muhammed buyurur; (1376)

زلفی که همی نهاد سر در قدمش

بسترد که بد جای دلم پیچ و خمش

انکس که نهاد استره بر فرق سرش

چون استره بینما سر اندر شکمش

SİND (سند) Vilāyet-i Meşhūrdur. – Ve ḥarām-zāde ma‘nāsına da gelür; (1377)

فرستاد و گفت ای خردمند هند

فرستادگانرا مکن نام سند

Bu ma‘nāda sindreh dahı dinür. Feth-i sîn dahı luğatdür. Ebū'l-Ferec-i Rūnî buyurur; (1378)

ای گوهکش سندرہ گر کور شدی

از عزل غنی واز عمل دور شدی

SUPURD (سپرد) Ḍammeteyn ile māzî ve ism-i maşdardur. Supurden maşdarıdır. Tabşırmağ ve teslim ma‘nāsınadır. – Ayāğ ile başmağ ma‘nāsına da gelür. Gerek arz olsun ki ḳaṭ‘-ı rāhdan kināyetdür; (1379)

بسی بی پدر کرد فرزند خرد

بسی کوه ورود و بیابان سپرد

Ve lehu; (1380)

چرا با شتاب امدی گفت شاه

چگونه سپردی چنین زود راه

Gerek gayr-ı arz ola çignemek gibi; (1381)

خروشید و بر جست لرزان زجای

بدرید و بسپرد محضر بپای

SĀL-ḤURD (ساخورد) Çok yaşamış pîr ve fertût ma' nâsinadur; (1382)

چگویی تو ای خواجه سالخورد

چشیده بگیتی بسی گرم و سرد

SİPEND (سپند) Ma' rūf yüzerlikdür. – Ve bir kūh ismidür; (1383)

بخون نریمان میانرا ببند

برو تازیان تا بکوه سپند

SİYĀVUŞ-KERD (سیاوش کرد) Kesr-i kāf-ı ' Arabī ile Siyāvuş binā itdügi şehirdür; (1384)

همی رفت سوی سیاوش کرد

بماه سپندار در روز ارد

SUGD (سغد) Ḍamm-ı sîn ile Semerkand kırbunda bir feraḥ-baḥşve neşâṭ-engîz şehirdür; (1385)

زمین تالاب رود جیحون مراست

بسغدیم واین پادشاهی جداست

SEMEND (سمند) Kūla atdur ki kıyruḡı ve yelesi siyāḥ ve sāir gövdesi şārı ola; (1386)

نشست از بر اسب تازی سمند

چو در زین رخشنده کوهی بلند

[151]

XII, 27---33

BĀBŪ'S-SĪN MA' AD-DĀL

(1387--1395)

SUTĀVEND (ستاوند) Ḍamm-ı sîn ve fetḥ-i vāvla sūtūn üzerine binā olunan ḥāne-i tābistānīdir. ba' zı şuffa-yı bülend ve ba' zı revāk ile tefsîr itmişdür; (1387)

ستاوند ایوان کیخسروی

نگاریده چون خانه مانوی

Aşlı sütünāvenddür ya‘nī direk üstüne mu‘allağ ve aşılmış dimekdür yalnız vāvı ḥazf idüp sütünāvend dahı dinür nite ki Tıyyān buyurur; (1388)

جهان جای بقا نیست باسانی بگذار

بایوان چه بری رنج و بکاخ و ستناوند

MA‘ AZ-ZĀL EL-MU‘CEME

SĀD (ساد) Sāde ve bī-nağş ma‘nāsınadır. Tecevvüz idüp hem-vār ve berāber ma‘nāsına da ıtlāk olunur; (1389)

درختان که کشته نداریم یاد

بباغ اندرون جمله گشتند ساد

SĪYEH-RŪD (سیهرود) Tūrān-zemīnde bir çāydu; (1390)

مباد این بر و بومها را درود

کلات و سیهرود و با کاسهرود

SĪPEH-BUD (سپهبد) Mezḳūr olan ispehbuddur ki şāḥib-i sipāh ve serleşker ma‘nāsınadır; (1391)

زمهراب گرد اوریده پیام

بنزد سپهبد جهانگیر سام

Ve mu‘cemü'l-büldānda ancağ Tabiristān pādīşāhına ıtlāk olunur diyü mezḳūrdur ve ‘Allāme-i Necātī Şerḥ-i Tārīḥ-i ‘Uteybe’de dimişdür ki sipeh-bud mülūk-ı Deylem’e maḥşūşdur nite ki mülūk-ı Rūm’a kayşer ve mülūk-ı Fars’a kisra ve mülūk-ı ba‘ż-ı ‘Acem’e şāḥ ve ḥākim-i ġarşa şār ve mülūk-ı Türk’e hān ve ḥāḳān ve mülūk-ı Hind’e rāy ve mülūk-ı Çīn’e fağfūr maḥşūşdur.

SEPĪD (سپید) Ma‘rūf – Ve bir ḳal‘adır; (1392)

دزی بد که بد نام ان دز سپید

که ایرانیانرا بدان شد امید

SĪPENDĀRMUZ (سپندارمذ) Fūrs-i ḡadīmde āḡir-i ṣuhūr-ı senedür ve ıṣṡılāḡ-ı Celālī'de āḡir-i ṣuhūr-ı faṣl-ı ṣitādır. Yalnız sipendār dahı dinür; (1393)

سپندارمذ پاسیان تو باد

خرد جای روشن روان تو باد

MA' AR-RĀ

SĀR (سار) İki ma' nāsı vardır. Biri reis ma' nāsınadır. Çāh-sār ve kūh-sār sebüg-sār gibi; (1394)

کشان بیژن گئو را زیر دار

ببردند بسته سوی چاهسار

—Ve edātü'l-fuṣalāda ve mecma' ü'l-Fūrs'de ve Luḡat-ı Mīrzā İbrāḡīm'de ki müellifleri ṣamīm-i 'Acem'dendir. Nemek-sārda ve emṣile-i mezkūrda sār mekān ve maḡall ma' nāsınadır dimişler ve dīv-sār ve seng-sārda sār mānend ve miṣil ma' nāsına ṣebt itmişler. — Şānī bir küçük siyāḡ kuşdur ki Türkī'de şıḡırcık kuşı ve 'Arabī'de zerzūr dinür ve çekirge kuşundan bir nev' dir. Çekirgeniñ ṡā' unı anıñla olur ve savtını çehār-tār sāza teṣbīḡ iderler bir ḡoş naḡmesi vardır. Ḥāḡānī buyurur; (1395)

سار بشاخسار بر زنگی چارپارهن

خندهزبان چو زنگیان ابر زروی زرگری

[152]

(1396—1405)

BĀBŪ'S-SĪN MA' AR-RĀ

XII, 34—39

Şānī-i Tekelū dahı buyurur; (1396)

ور نه من و اندیشه که در گشت مکافات

طاعون ملخ تعبیه در چنگل سارست

Kāf-1 taṣḡīr ile sārک dahı dinür nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (1397)

چو مرد فاضل بی سیم وزر گرسنه شود

چه بانگ لکک پیشش چه نغمه سارک

–Şīn-i mu‘ceme ile de mervīdūr. – Sār-ı yā ile dahı luḡatdūr. İnşallah maḥallinde zıkr olunur.

SĀLĀR (سالار) Ulū ve büzürg ve her ḡabīleniñ reisi ve seyyīdi ve serdār ve serleşker ma‘nāsınadur; (1398)

بدو گفت سالار و مهتر تویی

سیاوش رد را برادر تویی

SĀLĀR-BĀR (سالار بار) Ḥapūcı-bāşı ma‘nāsınadur. Bār ızın ve destūr ma‘nāsınadur; (1399)

بسالار بار انزрман گفت شاه

که بنشین بره بر در بارگاه

کسیرا مده بار در پیش من

زیبگانگان مردم و خویش من

Buña mīr-bār dahı dinür nite ki Ḥāḡānī Medḡ-i Nebevī'de buyurur; (1400)

اول بده میربار یزدان

واخر شده بر دو کون سلطان

SİTEBR (ستبر) Ḥalın ve zaḡm ma‘nāsınadur; (1401)

چو چندی بر امد برین سالیان

ببد سروبالا ستبرش میان

SETĪR (ستیر) Feth-i sîn ve kesr-i tā-yı kıraat ile altı buçuk dirhemdir ve bir qavilde bir batmāndan kırk bir hissedür; (1402)

زهی بر کمانش بد از چرم شیر

یکی تیر پیکان او ده ستیر

—Ve luḡat-ı Ḥorāsān'da tā ḥazf olunub Sîr dinür. Enverî bu kıt'ada buyurur; (1403)

ای از برادر پدر افزون دو بار صد

وز تیر اسمان بتازی چهار گم

بغریست خورد و زاده نحلّم سه و دو سیر

با چنبر مصحف و پنجمی برو بهم

بادا حروف عمر تو چندان بکام تو

کاید برون ز صورت بی دو دویست دم

Mıṣra' -ı evvelde Münādî 'ömrdür zîrâ birâder-i peder 'ammdır ve ḥarf-ı rā iki yüzdür ve mıṣra' -ı sâniiden murād a' ttârdır zîrâ tîr-i âsmân 'Arabî'de 'utâriddir. Dört nâkış olucağ ki ḥarf-ı dâldır. 'Atṭâr qalır ve ḥûrd ve zâde-i naḥlden murād 'aseldür. Zîrâ naḥlden hem mütevellid olur ve hem aña kuvvet ve me'keldir ve çenber muṣaḥḥaf ḥunberdür. Ḥarf-ı hâ ki beşdir âḥirine lâyıḳ olucağ ḥunbere olur ki qavānozdur ve şûret-i bî dü düist şuverdür. Zîrâ ḥarf-ı tā ki dört yüzdür. Sâḳṭ olucağ şûr qalır ya' ni şûr-ı İsrâfîl'den dem çıkınca bâḳî ol.

SUTÛR (ستور) Merkûb olmağa şalâhiyeti olan çârpâdır. At ve kâtır ve deve ve eşek gibi; (1404)

چو اورا ببینی میانرا ببند

ابا او بیا بر ستور نوند

Ve bu beyitte muṭlaḳâ ḥayvân ve cânver ma' nâsınadır; (1405)

همی بچه را باز داند ستور

چه در اب ماهی چه در دشت گور

SER (سر) Reis ve bāş ve her nesneniñ taraf-ı ‘alāsına ser ve taraf-ı esfeline pāy dinür. – Mecāzen nāmdār

[153]

XII, 40---48

BĀBŪ’S-SĪN MA‘ AR-RĀ

(1406--1419)

Ve ġayrılar üzerine bāş ve serdār olana ıtlāķ olunur; (1406)

می آورد ورامشگرانرا بخواند

وزیران نبرده سزانرا بخواند

SUR (سر) Damm-ı sîn ile birinc bozāsıdur; (1407)

چو می نیست پر کن زسر جام را

خوریم و که داند سرانجام را

SĪPER (سپر) Ma‘ rūf – Ve sipurdenden fi‘ il-i emrdür. Şığa-yı māżide şerḥ olundu; (1408)

برین پند من باش و مگذر ازین

بجز بر ره راست مسپر زمین

SENĀR (سنار) Feṭḥ-i sîn ve nûn ile deryāda şıġ yirdür ki gemi üzerinde oturur; (1409)

چنانم زاندیشه بی غمگسار

که مردی بود مانده اندر سنار

SEYENCUR (سینجر) Feṭḥ-i sîn ve yā-ı ḥaṭṭī ve sükûn-ı nûn ve ḍamm-ı cīmle āteş pāreleridür; (1410)

سینجر چو باران زرین چکان

روان ابر بارزده از اسمان

SĪHR (سهر) Şıġır ve baķar ma‘ nāsınadur; (1411)

چو بر شاه تازی بگسترد مهر

بیاورد فربه یکی ماده سهر

SĪPENDĀR (سپندار) Mezkūr Īsfendārmuzdur; (1412)

همی رفت سوی سیاوخش کرد

بماه سپندار در روز ارد

SŪSMĀR (سوسمار) Kelerdir ki ‘Arabī’de zebb dinür. ‘Avratlar semiz olmak için yirler; (1413)

دران گه گرفتار مردی هزار

نبد خوردنیشان بجز سوسمار

Yalñuz sūs dahı dinür. Rūdekī buyurur; (1414)

سوس پروده همی بگداخته

نیک درمانی زنانرا ساخته

SŪGVĀR (سوگوار) Yāşlu ve muşibet-zede ma‘nāsınadur. Sūg mātem ve musibetdür; (1415)

بدو گفت پیران که ای شهریار

چه بودت که گشتی چنین سوگوار

SŪR (سور) Dügün ve ‘ayş ve ‘işretdür ki ‘Arabī’de ‘urs dinür; (1416)

اگر سور و شادی کند دشمنان

ز بیم و ز ترسست تا دانی ان

Sūrī neşāt ve şādī ma‘nāsına mensūbdur. Kemāl-i Īsmā‘il buyurur; (1417)

لعلست می سوری و ساغر کانست

جسمست پیاله و شرابش جانست

Gül-i sūrī ki gulāb gülidir buña mensūbdur. Gül müddetinde a‘yş ve ‘işret olmağla aña nisbet olundu. Selmān buyurur ve lillahi derruhu; (1418)

زیار دل صنوبر خم گرفته

گل سوری زغم ماتم گرفته

Çehārşenbe-i sūrī dahı ki āhır-i erbi‘a-yı şehr-i şaferdir buña mensūbdur. Ol günde ki yevm-i naḥsdir. Neşāt-baḥş ve feraḥ-engiz yirlerde a‘yş ve nūş itmekle aña nisbet olundu. Ve müeyyedü'l-fuḫalāda sūrī mānende peykān bir gül-i la‘l-rengdir. Mīr Hüsrev buyurur; (1419)

معرکه بر وی که زجان شست امید

گلشن سوری بود و برگ بید

[154]

(1420—1432)

BĀBŪ’S-SĪN MA‘AR-RĀ

XII, 49—56

SĪKENDER (سکندر) İskender dahı luğatdür. İbn Dārābdır. Lakin Feyleḫūs-ı Rūmīniñ kıızı oğlu olmağla ceddine nisbet olundu. Dārāb'da mufaşşal şerḫ olunmuşdur; (1420)

سکندر که بر تخت شاهی نشست

سر سال او آمده بر دو هشت

—Ve sürçmek ve tekerlenmek ma‘nāsına da gelür. Sa‘dī buyurur; (1421)

چو ناگه زرده خورشید انور

زد اندر اخر میدان سکندر

‘Assār dahı ṭarīḫ-i tevriye ile buyurur; (1422)

درین میدان ناهموار غبرا

سکندر خورد اسب عمر دارا

SĪPĀR (سپار) Kesr-i sīn ve bā-yı Fārsī ile üç ma' nāsı vardır. Biri şabān demiridür ki anıñla yir sökilür. ' Arabī'de Mihrās dinür; (1423)

چو این راه دشوار و این کوهسار

بزیر پی اسب من شد سپار

–Şānī üzüm şıkacağ aletdir. Gerek yaşşı tekne gibi nesne olsun ki içinde üzümü koyub āyāğla başarlار nite ki Laṭīfī buyurur; (1424)

کجا یکدانه پرورد دیرند

که زیر پا نکرد اندر سپاری

Gerek mengene gibi nesne içinde şıkıla ki aña çerhişt dinür. Şems-i Faḥrī buyurur; (1425)

پرست ساغر لاله زیاده صهبا

ندیده زنج قرابه نخورده زخم سپار

–Şālīş ālāt-ı ḥāne metā' ü'l-beyt ma' nāsınadır nite ki Ferruḥī buyurur; (1426)

بهانه جوید بر مال خویش و نعمتخویش

کزین مرا چه ذخیره وزان مرا چه سپار

SŪFĀR (سوفار) Oḳ gezīdir ki kirişe girer ve igne delüğü ma' nāsına da gelür. Sūzenī buyurur; (1427)

من سوزنیم شعر من اندر بر ان شعر

ماند بیکی سوزن سوفارشکسته

SEGSĀR (سگسار) Ḥarīs ve ṭāleb-i dünyā ma' nāsına – Ve bir vilāyet ismidür.

MA' AZ-ZĀ

SĪTĪZ (ستیز) Sītīzīdenden emr ve ism-i maşdardur. Lecc ve ' inād ma' nāşına; (1428)

ولیکن ستودان مرا از گریز

به اید چو گریرم بکاری ستیز

SEGİZ (سگز) Feth ve kesr-i sîn ve sükûn-ı kâf-ı Fârsî ile vilâyet-i Sicistân'dur. Mu'arrebî Secz'dür; (1429)

همان سگزی ان رستم شیردل

که از تیغ او گشت گردون خجل

MA' AS-SÎN

SÎPÂS (سپاس) Minnet ma' nâsınadır; (1430)

سپاسی نهادی ازین بر سرم

که تا زنده ام حق این نسپریم

—Ve şükür ve imtinân ma' nâsına da gelür; (1431)

ز کردار هر کس که دارم سپاس

بگویم بیزدان نیکیشناس

—Ve luţuf ve ihsân ma' nâsına da gelür nite ki Ebû Şekûr buyurur; (1432)

اران پس که بد کرد بگذاشتم

برو بر سپاسی بنگماشتم

SER-PÂS (سریاس) Gürz ma' nâsınadır ki bâş semtine tutulub 'aduv cümlesi anıñla def olunur. Aşılđa

[155]

XII, 57---63

BÂBÜ'S-SÎN MA' AS-SÎN

(1433--1441)

Vaşf-ı terkibîdür. Bâşı hıfz idici ma' nâşına; (1433)

دل سرکشان پر زوسواس بود

همه گوش پر بانگ سریاس بود

SENDERÛS (سندروس) Şandalos didikleri şamğdur ki kehribāya beñzer; (1434)

زمغفر هوا گشت چون سندروس

زمین سر بسر تیره چون ابنوس

SİPES (سپس) Soñra ve ba‘d ma‘nāsına ekşer sîn-i evvel hâzîf olunub pes dinür; (1435)

چنین گفت شیرنگ بهزاد را

که فرمان مبر زین سپس باد را

SİYES (سیس) Kesr-i sîn ve feth-i yâ ile Sîstân vilâyetidir; (1436)

نبینی زمین سپس جز بخواب

سپارم سماهت بافراسیب

SERAḤS (سرخس) Ḥorāsān'da bir şehirdür. Aşılđa ḥasīs ve gedā ma‘nāsınadır. Daḥḥāk zulmünden yirden yire gürîzān olan fuḡarā ol şehre biyābān iken ve aşl olduġda ḥaber-i ḡatl-ı Daḥḥāk'ı işidüp ve ol yiri binā idüp Seraḥs ile tesmiye itdüler ya‘nî şehri gedāyān ve ḥasīsān kezā fî ‘acāibü'l-maḥlūḡātü'l-Fārsiyye.

MA‘ AŞ-ŞĪN EL-MU‘CEME

SURÛŞ (سروش) Firişte ma‘nāsınadır. Gerek Ḥazret-i Cebrāil ola gerek ġayra; (1437)

بفرمان یزدان خجسته سروش

مرا روی بنمود در خواب دوش

SİKĀLİŞ (سکالشی) Feth-i sîn ve kāf-ı ‘Arabî ile sikāliden ism-i maşdardur. Tefekkür ve endişe kerdin ma‘nāsına; (1438)

همی گفت رازیست این را بزیر

سکالشی همی کرد با خویش دیر

–Ve goften ve söylemek ma‘nāsına da gelür; (1439)

گر ایدونکه من بد سکالم بدوی

زگیتی بر اید یکی گفتگوی

Nizāmī dahı buyurur; (1440)

بلبل که سخنسکال باشد

بی گل همه سال لال باشد

—Ve şānmaḵ ve ḡann eylemek ma‘ nāsına da gelür bu ma‘ ānī meşhūrdur. — Ve ‘inād ve muḡālefet ma‘ nāsına da gelür. Sa‘ dī buyurur; (1441)

اگر افتد بزر ای سیمتن کار

چه باک از زر برزیم من بخروار

وگر روزی سکالد زورمندی

نیندیشم ازان روز از گزند

SIYĀVUŞ (سیاوش) Bir vāv ile ve iki vāv ile de luḡatdır. Keykāvūs oḡlıdur vālıdesi Gerşiyūz neslindendir. Ṭūs ile Gīv şikāra vardıkda anı görüb Keykāvūs’a getürdiler. Siyāvuş andan ḡāşıl oldu. Ögey nası Sūdābe kendine ‘āşık olup bir vechle kendüye rām olmayıcaḡ āteşe yakmaḡ istedi. Siyāvuş ḡaberdār olup Efrāsiyāba kaçdı aña i‘zāz ve ikrām idüp Firengīs nām ve kızını aña virdi. Keyḡüsrev’e ḡāmil iken birāderi Gerşiyūz iḡvāsıyla ḡatlı olundu. Īrān’a bu ḡaber geldikde Rüstem atabegi olmaḡla ögey annesin ḡatlı idüp Tūrān-zemīne ‘asākır-i bī-şumār ile vardı.

[156]

(1442—1453)

BĀBŪ’S-SĪN MA‘ AŞ-ŞĪN

XII, 64—72

Efrāsiyāb saṭvetine tāb getürmeyüb kaçdı. Īrānī’ler biñ fersaḡ yire dek ardına varup ḡatliām idüp cümle vilāyeti ḡarāb itdüler.

SIYĀVEḡŞ (سیاوخش) Feth-i vāv ile Siyāvuş lafzında luḡatdır; (1442)

جهاندار نامش سیاوخش کرد

برو چرخ گردنده را بخش کرد

SIYĀH-PŪŞ (سیاهپوش) Ma^ʿrūf – Ve çavuş ma^ʿnāsına da gelür. Qadimde levn-i siyāh mehib olmağ içün şiyābları siyāh idi; (1443)

بنزدیک شیروی شد دادخواه

که او بد سیهپوش در گاه شاه

MA^ʿ AL-ĠAYN

SİTĪĠ (ستیغ) Hā-yı mu^ʿceme ile de luğatdür nite ki zıkr olundı. Toğrı ve müstaķimdir; (1444)

یکی بود مردانه با گرز و تیغ

همه کار و گفتار کردش ستیغ

–Ve t̄ag bāşı ma^ʿnāsına da gelür nite ki Minūçehrī buyurur; (1445)

تو گفتی کز ستیغ کوه سیلی

فرود ارد همی احجاز صد من

MA^ʿ AL-FĀ

SUKUF (سقف) Dammateyn ile Naşārā müftisidir. Lafz-ı ʿ Arabī'dür; (1446)

سقف گفت کین نیست کار گران

که پیش از تو بودند چندی سران

MA^ʿ AL-KĀF AL-FĀRSĪ

SŪĠ (سوگ) Mātem ve muşibet ma^ʿnāsınadır; (1447)

بسوگ سیاوش سیه پوشد اب

کند چرخ نفرین بر افراسیاب

–Sünbüle kılçağı ve şaķalı köse ma^ʿnāsına da gelür.

SUTURG (سترگ) Büzürg ve ʿ aẓīm ve ķavī ma^ʿnāsınadır; (1448)

بیاران چنین گفت کان زخم گرگ

نبد جز بشمشیر مرد سترگ

–Lecūc ve mu‘ānid ma‘ nāsina da gelür; (1449)

ستوده بود نزد خرد و بزرگ

کهزاد مردی نباشد مردی نباشد سترگ

–Ve şehāmetlū ma‘ nāsina da gelür ki kimseye rām olmya. Şa‘ bu'r-re's ma‘ nāsina; (1450)

ازو شاد شد شهریار بزرگ

چنین گفت کای نامدار سترگ

SENG (سنگ) Ma‘ rūf – Mecāzen rezānet ve vaḡār ma‘ nāşina da gelür; (1451)

همی از شتابس به اید درنگ

کخ پیروز باشد خداوند سنگ

SĪRENG (سیرنگ) Kesr-i sîn ile Sîmurğ ḡuşıdur ki ‘ Arabî’de ‘ anḡā dinür; (1452)

ازان جایگه باز گشتن نمود

که نزدیک دریای سیرنگ بود

Ḥayālî dahı buyurur; (1453)

جز خیالی ندیدم از رخ تو

جز حکایت ندیدم از سیرنگ

MA‘ AL-MĪM

SĀM (سام) Cedd-i Rüstem'dir. Ferīdūn ‘ aşrında cihān pehlivānı idi. Medār-ı mülki ve i‘ mād-ı devleti idi. Vilāyet-i Nîmrūz ve Zābulistān ve cümle Hindūstān iḡtā‘ ı idi.

[157]

XII, 73---76

BĀBŪ'S-SĪN MA' AL-MĪM

(1454--1464)

SĪTĀM (ستام) At raḥtīdır; (1454)

زاسب تازی پلنگینه زین

بزین و ستامش نشانده نگین

Ḥazf-ı tā ile sām dahı dinür; (1455)

نگورنگ اسپان با سیم وزر

که با سامها در نشانده گهر

Aşlı estāmdır. Feth-i hemze ile Şāh Nāşır-ı Hüsrev buyurur; (1456)

بفرش و اسب و استام و خزینه

چه افزای چنین از فخر سینه

Ūstām dahı luġatdır. Ḍamm-ı hemze ve ziyāde-i vāv ile ve lehu; (1457)

چون بر اهختی زتن شرم ای پسر

یافتی دیبا و اسب و اوستام

-Bu kelime i' timād ma' nāsına da gelür. Ebū Şekūr buyurur; (1458)

به افزای خوانند اورا بنام

هم از گفت و کردار و هم اوستام

Mübālağa tarīki ile mu' temed ' aliye ma' nāsına da gelür. Şems-i Faḥrī buyurur; (1459)

هر کجا بود دزد راهزنی

از نهیب وی اوستام بود

SELM (سلم) Ferīdün'ün büyük oğludur ki Fırāt'dan Akşā-yı Mağrib zemīne dek hışşesi idi.

SEHM (سهم) Havf ve korku ma' nâsınadır. Sehm-nāk bundan mürekkebdür; (1460)

بگویم بکافد دل خاره سنگ

بدرد ازین سهم چرم پلنگ

SIYĀM (سیام) Māverāü'n-nehr'de Naḥşeb şehrine qarīb bir dāğdır. Muḳanni' -i Ḥorāsānī, sihr ile anda olan çāhda ay göstermiştir. Māh-ı āsmān gāyb olduğda dört şehre pertev-şālar idi. Ol ay kūh-ı Siyām'a nisbet olunur; (1461)

نه ماه سیام و نه ماه فلك

كه اين چون غلامست و ان چون ردك

Ba' dehu naql ṭarīki ile māh-ı Siyām ol nāhiye ismi oldı nite ki bu beyitdedür; (1462)

سوی مهسیام رفت گودرز گرد

سپه را بیور برادر سپرد

Mücāvere ṭarīki ile naḥşeb'e dahı nisbet olunur nite ki Mollā Cāmī buyurur; (1463)

سه روز ان ماه در چه بود تا شب

چه ماه نخشب اندر چاه نخشب

Gāh olur ki ikisine de nisbet olunur nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (1464)

گر مقتع بر اورید مهی

از چه نخشب و زرکوه سیام

بناید زرای روشن تو

در دمی صد هزار بدر تمام

Buñā māh-ı siyām ve māh-ı kāşgar ve māh-ı kaş ve māh-ı naḥşeb ve māh-ı müzevvir ve māh-ı muḳanna' dinür. Ve muḳanna' şīğa-ı mef'ül üzre ism-i i'tā ḥorāsān'da Merv şehrindendir. Ḥilāfet-i Mehdī-i 'abbāsī de māverāü'n-nehr'de nevāḥī-i şoğd ve Aylak'da zuhūr idüp i'tikād-ı ḥulūl ve tenāsüh bulmağla iddi'ā-ı vahiyyet eyledi. 'ilm-i sihr ve neyyir-i necātda mahāreti olmağla ḳavmi aña ittibā' idüp 'ibādet eylediler ve a'lā-ı

kelimesine cānların fedā itdüler. On dört yıl bu minvāl üzre şevketi günden güne mütezāyid oldu. Sene-i sittin ve ve mi‘ eteynde Mehdi-i ‘Abbāsī izālesine ‘azîmet idüp nice müddet-i muḥārebeden şoñra maḡlûb olduḡı muḥaḡḡaḡ idicek ḡatrān ḡaynadub kendini içine ilḡā idüp içinde eriyüb, eṣeri ḡalmadı. Çehre-i nā-pāki ḡāyetle ḡabîḡ ve yek-çeşm olmaḡla ḡinā‘ ile setr iderdi ve’li-hazā muḡanna‘ ile tesmiye olundu.

[158]

(1465—1475)

BĀBŪ’S-SĪN MA‘ AL-MĪM

XII, 77—86

SĪPEHREM (سپهرم) Kesr-i sîn ve feth-i bā-ı Fārsī ile bir pehlivān-ı Tūrānī’dür; (1465)

سپهرم بد و بارمان پیشرو

خبر شد بدسشان زسالار نو

SUM (سم) Ḍamm-ı sîn ve teşdîd-i mīm ile taḡfîf-i dahı cāizdür. Atıñ ve ḡatırıñ ve eṣeḡiñ ṡırnaḡıdır ki ‘Arabî’de ḡāfir dinür; (1466)

زسم ستوران دران پهن دشت

زمین شش شد و اسمان گشت هشت

MA‘ AN-NŪN

SĀRBĀN (ساربان) Şuturbān ma‘ nāsına; (1467)

روی شاددل با یکی کاروان

بدان سان که نشناسدت ساربان

SĀMĀN (سامان) Şalāḡ ve intizām-ı ‘aḡl. – Ve serḡadd ma‘ nāsınadır. – Ve nesl-i Behrām-ı Çübîn’den bir kimesne ismidür. Evlādından ṡoḡuz kimesne ḡulefā-ı Benī ‘Abbās ‘Aşrında Māverāünnehird’de pādişāḡ oldılar. Sāmānyān dimekle meşḡurdurlar. Anlardan salṡanat Sulṡān Maḡmūd-ı Sebuktekîn-i Ġaznevî’ye münṡaḡil oldu.

SUTŪDĀN (ستودان) Āteşperest ḡurḡānesidir; (1468)

زبهر ستودانش کاخی بلند

بکردند بالای او دو کمند

SĀN (سان) Resim ve kânündür. Tarz ve üslûb ma' nāsına da gelür; (1469)

بر ان سان که رستم همی نام برد

زخویشان نزدیک صد بر شمرد

Ve lehu; (1470)

ندارد جهان بر یکی سان شکیب

فرازست پیش از پس هر نشیب

–Ve edât-ı teşbîh dahı gelür. – Ve fesân ma' nāsına da gelür nite ki Daķıķı buyurur; (1471)

خورشید تیغ تیز ترا اب میدهد

مریخ نوک نیزه تو سان همی کند

SĀSĀN (ساسان) İbn-i Behmen İbn-i İsfendiyār'dır. Behmen kendi kızın nikāh idüp anı salţanatda veli' ahd itdikde Sāsān 'ār ve nāmūsundan ve hemşiresi siyāseti havfından kaçub bir bölük dervişler ile seyāhat ihtiyār eyledi.

SĀLİYĀN (سالیان) Cem-i sâldır. Hılâf-ı kıyās üzre; (1472)

چنین تا بر امد برو سالیان

همی تافت از شاه فر کیان

SEMENGĀN (سمنگان) Tūrān-zemīnde bir şehirdür. Rüstem hākiminiñ kızın nikāhla alup Suhrāb andan hāşıl oldu. Ol şeh'r hālā Rāmhürmüz demekle meşhûrdur; (1473)

غمی گشت چون بارگی را نیافت

سراسیمه سوی سمنگان شنگان شتافت

SŪZİYĀN (سوزیان) Kesr-i zā ile iki ma' nāsı vardır. Biri sermāye ve sūd ve menfa'at ma' nāsınadır; (1474)

که بردند تاراج از ایرانیان

دهد با رجا جملگی سوزیان

Ve lehu; (1475)

چنین کار نامد بگودرزیان

ازان گرگ چهاراب بی سوزیان

—Sānī rāz ve mā fī'z-žamīr ma' nāsınadur nite

[159]

XII, 87---95

BĀBŪ'S-SĪN MA' AN-NŪN

(1476--1488)

Ki ' Abdürrezzāk Muḥammed buyurur, (1476)

بدان جهت که منم محرم سخن بجهان

نهفته نیست زمن هیچ سوزیان سخن

Oğlı Kemāl-i İsmā' il dahı buyurur; (1477)

قلم دوزبانست و کاغذ دوروی

پنباشند محرم درین سوزیان

SAḤTEN (سختن) Feth-i sīn ile ʔartmaḵ ve vezn eylemek ma' nāsınadur; (1478)

همه گنج ارجاسب در باز کرد

بقبان درم سختن آغاز کرد

SURĠĪN (سرغین) Ḍamm ile boynuzdan olur bir nev' i zŭrnādır. Cengde isti' māl olunur; (1479)

بر امد خروشدین کره نای

دم نای سرغین و هندی درای

Surgīne-nāy dahı dinür. Esedī buyurur; (1480)

ازان چار صد را پیردهسرای

زدندی ززر کوس و سرغینه نای

SERĀYĪDEN (سراییدن) Üç ma' nāşı vârdır. Biri teğannî ve ırlâmağ ma' nâsınadır gerek âdemde gerek kûşda olsun; (1481)

همانگاه طنبور بر بر گرفت

سراییدن از کام دل در گرفت

–Şānî goften ve söylemek ma' nâsınadır; (1482)

چو مهتر سراید سخن سخته به

زگفتار بدکام پردخته به

–Şālîş işitmek ve şinevîden ma' nâsına bu ma' nî Şehnâme'de çokdur; (1483)

تخمتن بدو گفت من بنده ام

سخن هر چه گویی سراینده ام

Ve lehu; (1484)

سراینده باشید و بسیار هوش

بگفتار او بر نهاده د. گوش

SUPURDEN (سپردن) Dammetyen ile tabşurmak ve teslim eylemektir. – Ve âyâğ ile başmak ma' nâsına da gelür. Şîğa-yı mâzîde şerh olundu.

SİKĀLĪDEN (سکالیدن) Sikāleşde şerh olundu.

SĪTĀN (ستان) Sitaden kelimesinden fi' il-i emrdür. Al ma' nâşına. – Zamanla mekân beyninde zarf-ı müşterek dahı gelür. Tâbistân gibi. – Ve çâlķoyun ma' nâsına da gelür ki arķa üstüne yatmağdır. Enverî buyurur; (1485)

از زلزله حمله چنان خاک بجنبد

کز هر نشناسند نگونرا و ستانرا

SĪSTĀN (سیستان) Rüstem-i Zāl vilāyeti bir a'zīm iklimdir. Hudūd-ı Ḥorāsāndan tā Bāmyān şehrinedir. Ġūr ve büst ve Zerenc aña tābi' dir; (1486)

تو کردی ورا رستم داستان

و گر نه خرد بود در سیستان

SEHMGĪN (سهمگن) Kesr-i kāf-ı Fārsī ile ekşer sehmgīn dinür. Korkunc ve mühevvil ma' nāsınadır. Sehm korkudur nite ki zıkr olundu; (1487)

بنزدیک رودی که سنگش گشن

زهابی بدید اندرو سهمنگ

SURĪN (سرین) Damm-ı sīn ile şağrı ve kifldir. Tūrki'de uca dinür; (1488)

یکی خشت زد بر سرین قباد

که بند کمرگاه او بر گشاد

[160]

(1489—1501)

BĀBŪ'S-SĪN MA' AN-NŪN

XII, 96—104

SĪÇĪDEN (سیچیدن) 'Azm ve şürū' eylemek ma' nāsınadır. Besic bundan me'hūzudur. Ve şerh olundu; (1489)

ازان ره بیامد سوی خانه رفت

ره سیستان را بسیچید تفت

MA' AL-VĀV

SĀV (ساو) Ḥārācdır. Ve bāj bācdır; (1490)

کنون ساو بفرست و باژ گران

گروگان ازان مرز چندی سران

–Ve ege ağzından sāķiṭ olan burrāde ma‘ nāsına da gelür. Laṭīfī buyurur; (1491)

گیرم که بگیری از جهان ساو

با خود نبری زنقره ساو

–Ve sāvidenden fi‘ il-i emr ve ism-i maşdar dahı gelür. Sāvīden ve sāyīden ege sürmek ve dörpilemek ve ezmek ve saḥķ itmek ma‘ nāsına da gelür.

SURŪ (سرو) Ḍammeteyn ile boynuz ma‘ nāsınadır; (1492)

بسان گوزنان بسر بر سروی

همه زرم شیران کند ارزوی

MA‘ AL-HĀ

SENCE (سنجه) Bir dīv-i Māzenderānīdir; (1493)

زدیوان پیش اندرش سنجه بود

که جان در دلش زین سخن زنجه بود

–Ve bir nesne ṭartmak içün olan āletdir. Sencīden me’ḥūzdur. Sencīden ṭartmak ve vezn eylemek ma‘ nāsınadır; (1494)

خرد را و جان را همی سنجد او

در اندیشه سنجه که کنجد او

SUTŪH (ستوه) Yorğūn ve ‘āciz ma‘ nāsınadır; (1495)

بجستن گرفتم همه دشت و کوه

که از تاختن شد نوندم ستوه

SUTUH (سته) Ḍammeteyn ile sūtūhden muḥaffedir; (1496)

سهدیگر راندی از هفتخوان

که گفتی سته ادمم اندران

SÎTENBE (ستنبه) Kesr-i sîn ve feth-i tā ve sükûn-ı nûn ile kavî ve şedidü'l-baṣ ma' nāsınadur; (1497)

زایرانیان بد تهم گینهخواه

دلیر و ستنبه بهر رزمگاه

—Aşıl ma' nāsı kâbûs ma' nāsınadur ki uykuda ağır başar zıst ve bağîz ve bedhikil olduğu anıñ levâzımındandır. Anı Fârsî'de dîvi ki merdom rā der ḥāb furū gîred ile tefsîr itmişlerdir. Mîr Hüsrev buyurur; (1498)

حوری بستنبه داد نتوان

لولو بوحل نهاد نتوان

İstenbe dahı dinür. Ziyāde-i hemze-i meksûre ile Senāî buyurur; (1499)

صحبت عام آتش و پنجهسب

زشتروی و تباه استنبهست

SURḤE (سرخه) Damm ile Efrāsiyāb'ın bir oğludur. Ferāmurz b. Rüstem anı cengde esîr idüp Efrāsiyāb Siyāvuş'ı boğazladığı gibi anı boğazladı; (1500)

زکنداوران سرخه را پیش خواند

زرستم سخنها فراوان براند

SÎBÎD-KÛH (سبد کوه) Tūrān-zemînde bir kûhdur. Keyḥüsrev birâderi furûd olduğu ḳal' a ki ismi Gilâtdır. Üstünde idi; (1501)

همه پاک سوی سبد کوه برد

ببند اندرون دور از انبه کرد

[161]

XII, 105---113

BĀBŪ'S-SĪN MA' AL-HĀ

(1502--1514)

SĪYEH (سیه) Ma' rūf – Ve bir at ismidür; (1502)

سپهد سپهرا بمالید موی

بر و یال ببسود و بسترد روی

SŪḤTE (سوخته) Ma' rūf – Ve Hüsrev-i Pervîz'in hâzâyin-i şemâniyesinden biridür; (1503)

دگر گنج کش خواندی سوخته

کزان گنج بد کشود افروخته

–Kāv ma' nāsına da gelür ki yanmış bezden ola. Sa' dî buyurur (1504)

فتاد اتش صبح در سوخته

بیگم جهانی شد افروخته

SĀL-ḤŪRDE (سالخورده) Çok yaşamış pîr-i fertût ma' nāsınadır. Keennehu keşret-i sinin anı ekl eylemiş; (1505)

درختان بسیار و اب روان

همی شد دل سالخورده جوان

SUḤTE (سخته) Tartılmış ve mevzûn ma' nāsına ism-i mef' ūldür. Māzî ve maşdarı şerh olundı; (1506)

چو مهتر سراید سخن سخته به

زگفتار بدکام پردخته به

SEDE (سده) Feth-i sîn ile Mecûs'da bir 'iyddir vasat-ı şuhûr-ı şitâ olan Behmen mâhiñ onuncı güninde olur; (1507)

یکی جشن کرد ان شب و باده خورد

سده نام ان جشن فرخنده کرد

Ve lehu; (1508)

بیاراید ان فال و جشن سده

همین فر و بز و هم اتشکده

Ve lehu; (1509)

بسان سده اتشی بر فروخت

برو خار و خاشاک چندی بسوخت

Sadḳ mu‘arrebīdūr. Şıdḳ şād ile ğalaṭdır. Sed ile hā-ı taḥşīşiyeden mürekkebdür. Sed yüzdür. Hālā şād ile yazılır vech-i tesmiye budur ki Keyūmers’iñ yüz evlādı olduğda zekūrī ināşa tezvīc idüp ol günde nīrān-ı keşire iḥrāk oldı. Mecūs ol günü ‘iyd ittiḥāz eyledi.

SEPİDE (سپیده) Sepīd ile hā-ı taḥşīşiyeden mürekkebdür. Fecrdır ki Türkī’de tañ dinür; (1510)

سپیده چو از کوه سر بر دمید

شد از دامن تیره شب نابدید

—Ve isfidāc ma‘nāsına da gelür ve andan mu‘arrebīdūr. Mīr Hüsrev buyurur; (1511)

بس عروسان که فتهجوى شدند

از سپیده سیاهروی شدند

—Ve beyāz ma‘nāsına da gelür. Bir yirde ki muḳābili ile zıkr oluna. Gözüñ beyāzına sepīde-i çeşm dinür ve sūdāne siyāha dinür ve beyzanıñ beyāzına sepīde ve şārūsine zerde dinür nite ki Selmān Ṭulū‘-ı Sulḥ’da buyurur; (1512)

گرفت افاق را یکسر سپیده

عیان شد زرده خور در سپیده

SĀVE (ساوه) Ma' ruf – Ve Kāmūs-ı Keşānī aḳrabāsından bir pehlivān ismidür. Rüstem anı ḳatl eyledi.

SŪDĀBE (سودابه) Pādiṣāh-ı yemen kızıdır ki Keykāvūs menkūhesidir. Siyāvuṣ'a āşıḳ oldu. Siyāvuṣ aña rām olmayub ḥavfindan Efrāsiyāb'a gitdi; (1513)

اگر من شوم در شبستان او

ز سودابه یابم بسی گفتگو

SĪTĀRE (ستاره) Ma' ruf – Ālem ve sancaḳ ma' nāsına da gelür; (1514)

پسر بر پدر همی راه جست

ستاره همی دامن ماه جست

–Ve se ile tāreden mürekkeb ol sāz ma' nāsına da gelür ki üç

[162]

(1515—1527)

BĀBŪ'S-SĪN MA' AL-HĀ

XII, 114—118

Telli ola nite ki Ḥāḳānī buyurur; (1515)

گه ولادتش ارواح خوانده ستره سور

ستاره بست ستاره سماع کرد سما

Ekṣer setā dinür nite ki Nizāmī buyurur; (1516)

ستازن بر آورده بانگ سرود

سرودی نوایینتر از صد درود

–Ve Nerd'in yedi oyunundan dahı bir oyun ismidür. Baba Fiḡānī buyurur; (1517)

دو اسب رخ بهم آورد بر بساط غرور

ستاره بازی گردون مگر نمی داند

Nerd'iñ yedi oyunu Selmān'ıñ bu şi'irinde mecmū' dur; (1518)

فارد ز عقل مانده خصمی که کم زیاد

در معرض ستاره مقید بششدرست

گو راه خانه گیر و حکایت مکن طویل

با انکه ده هزار کسش چون تو چاکرست

منصوبه حیل نتوان باخت با کسی

با انکه کعبتین سپهرش مسخرست

Evvel fārd ki ḥālā ferīd dinūr şānī ziyād Şāliş sitāre Rabi' ḥānegir Ḥāmis ṭavīl ki ḥālā ṭavli' dinūr. Sādis dehhezār sāb' i manşūbe ve ka' beteyn iki zārdır ki tahta üstüne atarlar.

SER-ḤĀRE (سرخاره) Bir āltun ignedir ki Türkī'de aña şancaḡ dinūr. Qārılar anı leçek üzerine ziynet içün sançırılar; (1519)

دو رخ را بسرخاره اراسته

دو پستان چو دو نار پیراسته

–Ve qarılarıñ beş barmaq qaşāğısıdır ki anıñla baş qaşırılar nite ki Kemāl-i İsmā'īl buyurur; (1520)

دختران خاطر من در تماشاگاه عرض

جز زینج انگشت من بر فرق سر سرخاره نیست

SŪSE (سوسه) Bir kırtur ki buğdāyı çürük ider; (1521)

نیاید بکار من این ساز جنگ

کجا سوسه سخجد بجنگ پلنگ

SİKĀLĪDE (سکالیده) Fi' il-i māzīdūr fikir eylemiş ma' nāsına sikālīşde şerḡ olundu; (1522)

سپاهی زگردان کوچ و بلوچ

سکالیده جنگ و بر آورده خوچ

SĀRE (ساره) Šīn-i mu‘ceme ile de luġatdūr bir çarşafdır ki zenān-ı Hind bir ucını belde bağlayub bir ucını başlarına bırağurlar; (1523)

زسر ساره هندوی بر گرفت

برهنهسر و دست بر گرفت

SUFTE (سفته) Suftenden ism-i mef‘ūldür. Delinmiş ma‘nāsına. Suft-e-gūş halka be-gūş ma‘nāsına ‘abd elķabıdır Nizāmī buyurur; (1524)

سفته گوشى چو در ناسفته

درفروشى بهای جان گفته

Feyzī dahı buyurur; (1525)

باغ از نفسش زگلفروشان

در با سخنش زسفته گوشان

–Beş ma‘nāsı dahı vardır. Biri küpe halkasıdır ki kulāğa geçer her neden olursa. – Şānī ucı sivri ve keskin peykān ma‘nāsına gelür nite Nizāmī buyurur; (1526)

تیری از جعبه سفته پیکان جست

در زه آورد و در کشید درست

سفته بر سفت گور و شیر نشست

سفت و از هر دو سفت بیرون جست

–Şālīş omuz ma‘nāsınadır ki ‘Arabī’de ketif dinür. Hāsez dahı luġatdūr nite ki zıkr olundı yine Nizāmī yabān eşegi vaşfında buyurur; (1527)

سفته فارغ از گریوه دوش

گردنى ایمن از کناره گوش

[163]

XII, 119---XIII,4

BĀBŪ'S-SĪN MA' AL-YĀ

(1528--1541)

–Rabi' bir yirden bir yire irsāl olunān nesnedür. Gerek bezā'at ola. Hāḡānī buyurur; (1528)

باد از سر پیکانت سفته دل بدخواهان

وز نام نکو سفته دربار تو عالم را

Şems-i Faḡrī buyurur; (1529)

ز مردم دایما سوی سماوات

دعای دلت او سفته باشد

Gerek hediye ola nite ki Enverī buyurur; (1530)

ولیکن چو اویر سر گنج باشد

چنین سفتهها خوار و اسان نکاید

Ve lehu; (1531)

در خشم تو غورهای رحمت

با زخم تو سفتههای مرهم

–Hāmis suḡen-i nū ve ṭurfe sözdür ki tāze ihtirā' olunmuş ola Enverī buyurur; (1532)

از عفتهاش یکدو رسمت

سفته شده در جهان جیفه

MA AY-YĀ

SĀRĪ (ساری) Āmul şehrine ḡarīb bir şehirdür; (1533)

بفرمودشان تا بساری برند

بغل و بمسمار و خواری برند

Ve lehu; (1534)

چو گردان سوی کینه بشتافتند

بساری سراز اگهی یافتند

—Şıgırcık kuşu ma' nāsına da gelür. Yāsız sār dahı dinür nite ki zıkr olundı. Hāḳānī buyurur; (1535)

ساری گفتا که هست سرو زمن پایلنگ

لاله ازو به که کرد دست بدست انقلاب

SEHĪ (سهی) Toğrı ve müstaḳīm ma' nāsınadır ve serv-i sehī ol servdir ki iki müstaḳīm şāḫı ola ve serv-i āzād ol servdir ki bir şāḫ bülend ola ve serv-i nāz ol servdir ki dalları her ṭarafa māil ola.

BABÜ'Ş-ŞĪN, MA' AL-ELĪF

ŞEGĀ (شغا) Feth-i şīn ve ḡayn-ı mu' ceme ile şekā kāfla da luḡatdür. Ḳūbūr ve tīrdāndır; (1536)

بیفگند رستم شغا و کمان

فرو ماند خیره ازیشان کیان

Şekāh da luḡatdür. Sūzenī buyurur; (1537)

همچون کمان کند سر کلک وی از شکوه

تیر عدوی مملکت شاه درشگاه

MA' AL-BĀ

ŞĀD-ĀB (شاداب) Şuya ḳanmıṣ tāze ve ter ma' nāsına; (1538)

همانا بر امد یکی باد سخن

که بشکست شاداب شاخ درخت

Ve lehu; (1539)

تو گفתי همه دشت مهرباب بود

بسان یکی سبز شاداب بود

ŞİDESB (شیدسب) Şid ile esbden mürekkeb şid güneşdir. Esb ile terkiib olucağ elif sâkıı oldu. Bir kaç kimse ismidür. Cümleden Guştâsb oğlıdur; (1540)

پس ازاده شیدست فرزند شاه

بکینش کند اسب سیاه

ŞİB (شیب) Kamaçınıñ ata çaldıkları taşmasıdır; (1541)

خداوند خانه بپوید سخت

بیاویخت ان شیب شاه از درخت

Selâṭin ve ekābire riştesi cevāhir ile toḡurlar nite ki beyitde

[164]

(1542—1553)

BĀBÜ'Ş-ŞİN MA' AT-TĀ

XIII, 5—7

Vāḳi' dūr; (1542)

یکی شوسه زر بسیم اندرسب

دو شیبش زخوشاب و از گوهرست

‘ Arabî'de feth-i şin ile müsta' meldür ve emşâl-i müvellidinde عاقبنی الدهر بشیبین ve ibnü'l-Verdî tevriye tarîḳiyle buyurmuşdur; (1543)

من کان مردودا بعیب فقد

ردتنی الغید بعیین

الراس و اللحية شابا معا

عاقبنی الدهر بشیبین

–İniş ma‘ nāsına da gelür. Neşibden muḥaffefdür. Kesr-i mechüle ile.

MA‘ AT-TĀ

ŞİST (شست) Beş ma‘ nāsı vardır. Biri altmışdır. Sittin ma‘ nāsına şād ile ğalat-ı meşhūr kabīlindendir; (1544)

کمندى بفراک بر شست خم

خم اندر خم و روی کرده د ژم

–Şānī ok gezledikde bāş barmağdan ok ile kirişe mülāmes olan yirdür; (1545)

چو او از کمان تیز بگشاد دست

بر رستم و رخس جنگی بخست

–Şālīş bālīk oltasıdır. Egri başlı demürdür. Sūzenī buyurur; (1546)

جهان بکام و مرادش زماه تا ماهی

بکام حاسد او چون بکان ماهی شست

Zülf-ü dilber buñā teşbīh olunur. Şist ḥam-ı ma‘ nāsına degildür nite ki tevehhüm olundu. Sūzenī buyurur. (1547)

ز شست زلف کمان ابروان و تیرقدان

نماند بهره و خط و نصیب و تیر مرا

–Rabi‘ neşter-i faşşād ma‘ nāsınadır ki Şems-i Faḥrī buyurur; (1548)

چو فصادان رگ جان خسودش

فلک بگشاد ازان زهرابخور شست

–Ḥāmis nişestden muḥtaşardır. Oturdı ma‘ nāsına ekşer kesr-i şin iledür. Mīr Ḥüsrev buyurur; (1549)

گرچه پدر بر سر تختش کشید

شست و فرود آمد و پیشش دوید

ŞİKİFT (شکفت) Kesr-i şîn ve kâf-ı ‘Arabî’yle ism-i maşdardur. Aceb ma‘ nāsına kâf-ı Fārsî ile de mervîdür; (1550)

ترا گر فریبد نباشد شکفت

مرا از خود اندازه باید گرفت

Şikiftten kesreteyn ile maşdarıdır. Aceblemek ma‘ nāsına müstaḳbelâtında fâ bâya tebdîl olunub mâḳabline bir yâ ziyâde iderler. Şikîbd ve şikîbende dinür. – Şüküften Ḍammeteyn ile açılmaḳ ve tefettuh ma‘ nāsınadır. Şükûfe bundan me’ḥûzdur. Müstaḳbelâtında bir vāv mezid olunub şükûfed ve şükûfende dinür. Şikîfiden dahı bu ma‘ nâyadur nite ki Esedî buyurur; (1551)

چو این اگهی نزد بابش رسید

گل شادی اندر دلش بشکفید

–Şikîften dahı bu ma‘ nâyadur nite ki Senâî buyurur; (1552)

هیچ عقلش بزیرکی نفریفت

هیچ جانی بصبر ازو نشکیفت

ŞİBİŞT (شبشت) Feth-i şîn ve kesr-i bâ-ı ‘Arabî’yle çirkin ve kerihü'l-liḳā ma‘ nāsınadır; (1553)

زمادر بزادی بدیدار زشت

بکردار ناخوش بماندی شبشت

[165]

XIII, 8---13

BĀBŪ'Ş-ŞĪN MA' AL-CĪM

(1554--1566)

MA' AL-CĪM

ŞĪKENC (شکنج) Büklüm ve kıvrım ma'nāsınadır. – Mār-ı sürh ma'nāsına da gelür. Ezraķī buyurur; (1554)

هلاک دشمن او را زهند و از بلغار

شکنج و افعی روید بجای رمح و خدنگ

–hiyārek illeti ma'nāsına da gelür. – Fe emmā sekünc feth-i sîn-i mühmele ve damm-ı kâf-ı 'Arabî ile gendedehân ma'nāsınadır. Sa'dî'niñ bu beyitinde vâķi' olup taħrîf olunmağla bu maħalde zabt olundu; (1555)

تشنه را دل نخواهد اب رلال

کوزه بگذشته بر دهان سکنج

MA' AL-ĤĀ

ŞĀĤ (شاخ) Ma' rûf – mecāzen qol ve bāzū ma'nāsına da gelür; (1556)

نگه کرد رستم بدان سرفراز

بدان شاخ و یال و رکیب دراز

–Ve uzun piyāle ma'nāsına da gelür nite ki Manşūr-ı Şirāzî buyurur ;(1557)

فتاده در سرش از باده شبینه خمار

بعزم عیش صبحی نهاده بر کف شاخ

–Ve yırtık ve çāk ma'nāsına da gelür. Mollā-yı Rûm buyurur; (1558)

کانزمین و اسمانی بس فراخ

کرد از تنگی دلم را شاخ شاخ

ŞEH (شخ) Feth ile bāyır yirdür ki saht ola ve ekin ve ot ve ağac anda bitmeye; (1559)

همه ريگ تفتست با خاك و شخ

برو نگذرد مرغ و مار و ملخ

Teşdid-i hā ile de gelür; (1560)

کندش بخنجر سر از تن جدا

بخشی که هرگز نروید گیا

–Tāğ depesi ma‘nāsına da gelür nite ki Sūzenī buyurur; (1561)

زاسمان بزمین غم بخانه تو رسد

چه سیل و سنگ که اید پیستی از سر شخ

ŞŪḤ (شوخ) Kirlüdür ki ‘Arabī’de zū-vesaḥ dinür; (1562)

بدان جامه شوخ نزدیک تخت

بیفتاد و گفت ای شه نیکبخت

Meşhūr ve müte‘arif kir ve denes ma‘nāsınadır nite ki Mīr Hüsrev buyurur; (1563)

اگر شوخ بر جامه من بود

چه باشد دلم از طمع هست پاک

Mecāzen bī-şerm ve bī-ḥayā ma‘nāsına da gelür; (1564)

جهانجوی گفتش که ای شوخروی

زمن هر چه بینی تو فردا بگوی

ŞUKŪḤ (شکوخ) Düşkün ve felek-zede ma‘nāsınadır; (1565)

بدر رفت بر سان مرد شکوخ

بسر بر همی زد سنان و کلوخ

Şukūhīdenden me’hūz̄dur. Şukūhīden sürçmek lağziden ma‘nāsınadır. Şems-i Faḥri buyurur; (1566)

ظلم از نهیب شاه خهان سخت میدوید

کندر عدم فتاد شکوخته از کلوخ

MA' AD-DĀL

ŞĀHĪD (شاهد) Lafz-ı 'Arabī'dür. Güvāh ma'nāsına ve Fārsī'de dilber ma'nāsına müsta'meldür vechini Şā'lebī Kitāb-ı Kināye'de böyle zıkr itdi ki cemā'at-ı şūfīyya ıstılâhında şāhid dilberden kināyetdür. Murādları budur ki hüs-n-i şüreti ile hüdā'nın kudretine şāhiddir. Rivāyet olunur ki aşhāb-ı Ebī Aliy Es-şakafī şeyhleriniñ huzurunda heybetinden şāhid lafzından tehāşī idüp hüccet dimege ittifāk itmişler

[166]

(1567—1576)

BĀBŪ'Ş-ŞĪN MA' AD-DĀL

XIII, 14—20

İdi. Bir gün anlara uzakdan bir sâde-rû göründükde birisi didi şeyh maşşūdların añlamaz diyü zanniderler idi. Oğlân qarīb olup bed-şekl göründükde şeyh anlara mültefit olup dāhizet didi. Bu aşla vākıf olmayanlar ba'zısı ma'şuk cemī'i zamanda kalb-i āşıkda hāzır olmağla ıtlāk olundu dimiş ve ba'zısı şāhid 'Arabī'dür ferişte ma'nāsına maḥbûbe ıtlākı isti'âre kabilindendir dimiş.

ŞĀDVERD (شادورد) Şāyverd yā-yı haṭṭī ile şāhverd hā ile de luğatdür. Döşemedir. Kilim ve kâlı gibi; (1567)

جهاندار بر شادوردی بزرگ

نشسته همه پیکرش میش و گرگ

—Ve Hüsrev-i Pervîz'in hazāyin-i şemāniyesinden bir hazîne ismidür; (1568)

دگر انکه بد شادورد بزرگ

که خوانند نامش کوان سترگ

—Ay ağılı ma'nāsına da gelür ki 'Arabī'de hāle dinür. Lebībī buyurur; (1569)

دل گشت از علامت خطت امیدوار

چون برزگر که میشود از شادورد شاد

Pirūz-ı Maşriḳī dahı buyurur; (1570)

بخط و ان لب و دندانش بنگر

که همواره مرا دارند در تاب

یکی همچون پرن در اوج خورشید

یکی چون شایورد دور مهتاب

MA' AZ-ZĀL EL-MU' CEME

ŞENBED (شنبه) Şenbe ma' nāsına luḡatdūr; (1571)

همان روزه پاک یکشنبدی

زهربد پرستیدن ایزدی

ŞĀYED (شاید) Şāyistenden fī' il-i müstaḳbeldūr. Yaraşur lâyıḳ olur ma' nāsına ve maḳām-ı kılletde ihtimāl var diyecek yerde ki 'Arabî'de ḳad yekūn şīḡası ile olur. mecāzen isti' māl olunur. Sa' dī buyurur; (1572)

هر بیشه گمان مبر که خالیست

شاید که پلنگ خفته باشد

ŞAGĀD (شغاد) Kenîzden ve cāriyeden Rüstem birāderidūr ki Rüstem'i ḳāh içinde helāk eyledi;

ŞENBELĪD (شنبلید) Bir hoş rāyiḥalı şarı güldür; (1573)

بدادش سه جام دمامد نبید

رخش گشت همچون گل شنبلید

ŞĪD (شید) Kesr ile āfitāb ve güneşdir; (1574)

بپوشید روی هوا را به تیر

رخ شید تابان شده چ.ن زرین

MA^ʿ AR-RĀ

ŞĀKĀR (شاکار) Ücretsiz iş ve suhredir ki hükkāmıñ ola. Aşlı şāh-kārdır; (1575)

گناهی ندارم بهانه نهی

چو شاگرد شاکار چندم دهی

ŞEB-GĪR (شبگیر) Şabāḥ ve bamdād ma^ʿ nāsınadır; (1576)

بشبگیر چون بر دمید افتاب

سر نامداران در امد ز خواب

Şeb-gîr şabāḥdan sefer itmege dahı dinür nite ki īvār luġat-ı ḥorāsān'da aḥşāmdan

[167]

XIII, 22---27

BĀBŪ'Ş-ŞĪN MA^ʿ AR-RĀ

(1577--1586)

sefer itmege dinür. Mollā Hātifi buyurur; (1577)

شب وروز ازان رفتن بی درنگ

ز شبگیر و ایوارش امد بتنگ

ŞİYĀR (شیار) Kesr ile ekin içün yeri demür ile sökmek ve yumuşatmağdır; (1578)

چو این راه دشوار و این کوهسار

بزیر پی اسب من شد شیار

Bu beyitte sîn-i mühmele ve bā-yı Fārsî ile dahı mervîdür nite ki zıkr olundı. Şezyār fetḥ-i şîn ve sükûn-ı zâll-ı mu^ʿ cemeteynn ve yā-yı ḥaṭṭî ile sökûlmüş yerdir ve toḥum içinde saçılmış ola ve şenkār nûn ve kāfla da luġatdûr ve şuzkār dahı luġatdûr nite ki Şems-i Faḥrî buyurur; (1579)

زمین خاطر کردم شیار و تخم ثنات

دران فگندم خود چه اید از شذکار

Şezyārīden öküz ile yeri sökmekdir. Şiyārīden mişlihu.

ŞĪBŪR (شیبور) Kesr-i şīn ve ḍamm-ı bā-yı ‘Arabī’yle bir nev‘i ceng borusudur; (1580)

ببستند بر پیل رویینه خم

دمیدند شیبور با گاودم

ŞĀPŪR (شاپور) Aşlı Şāhpūr'dur. Şehzāde ma‘nāsına bir kaç pādīşāh ismidür. Biri Eşkāniyān'dan Şāpūr ibn-i Eşkān ibn-i dārā'dır. Birāderi Eşkden şoñra altı yıl pādīşāh oldu. Rūmīler ile ceng idüp İskender aldığı ḥazāyin ve emvālī cümlesin girü aldı. – Ve biri Sāsāniyāndan Şāpūr ibn-i Erdeşīr-i Bābekān'dır. Otuz yıl pādīşāh oldu. – Ve biri Şāpūr-ı zū'l-ektāf ibn-i Hürmüz ibn-i Nersī'dir. Bu dahı Sāsāniyān'dandır. ‘Arab-ı bādiye-nişin'lere ğazab idüp pādīşāhların helāk eyledi ve kıanda bir ‘Arabī görse kıolların yerinden kııkarub şalıverirdi. Anıñçün zū'l-ektāf'la meşhūr oldu. Yetmiş yıl pādīşāh oldu. – Ve biri Şāpūr ibn-i Şāpūr-ı zū'l-ektāf'dır. Beş yıl pādīşāh oldu.

ŞEMER (شمر) Fethāteyn ile ḥavuz ve göldür ki ‘Arabī'de birke ve ğadīr dinür; (1581)

رهی پر زغولان تهی از شمر

درو ریگ و از وی نیابی گذر

ŞEHRĪVER (شهریور) Fūrs-i qādīmde sādīs-i şühūr-i senedür ve tāriḥ-i celālīde āḥir-i şuhūr-i şayfdır; (1582)

وشهریورت باد پیروزگر

بنام بزرگی و فروهند

Ve her ayıñ dördünci gūnidür; (1583)

بشهریور بهمن از بامداد

جهاندار دارابرا بار داد

Ḥazf-ı vāv ile şehriṛ dahı luġatdūr. Şerifüddīn-i Şirāzī buyurur; (1584)

بشهریرت سهیل امد بدیدار

همی تابنده همچون جبهه یار

Ma' nī-i šānīye miṣāl Lebībī buyurur; (1585)

چو در روز شهریر امد بشهر

ز شادی همه شهر را داد بهر

ŞUTURVĀR (شتروار) Deve yükidir. Aşlı şuturbârdır; (1586)

زرزین و سیمین شتروار سی

طبقها و از جامه پارسی

[168]

(1587—1599)

BĀBŪ'Ş-ŞĪN MA' AZ-ZĀ

XIII, 28—35

MA' AZ-ZĀ

ŞĪZ (شیز) Kesr ile abanosdur; (1587)

زدیبا و خز چار تخت نیز

همه تختها کرده از چوب شیز

Ve andan olan yaya da ıtlāk olunur; (1588)

چو با تیغ نزدیک شد ریو نیز

بزه بر نهاد ان خمائیده شیز

زبالا خدنگی بزدر سرش

که بر دوخت بر تارك و مغفرش

ŞEBDĪZ (شبذیز) Kara yağız atdır; (1589)

من ورستم واسب شبذیز و تیغ

نیارد برو سایه گسترده میغ

Ve Şîrîn atı ismidür ki Hüsrev-i Pervîz'e bāğışladı nite ki Nizāmî buyurur; (1590)

چو پرویز ان سخن بشنید و شد تیز

بجست از جای و شد بر پشت شب‌دیز

—Ve ʿilm-i mūsīkide bir perde ve lahndır. Bārbed ihtirāʿ-ı Nizāmî buyurur; (1591)

هر ان شب کو گرفتی راه شب‌دیز

شدندی جمله افاق شب‌خیز

—Ve bir şehir ismidür. Mücîr-i Beylekânî buyurur; (1592)

از در شب‌دیز تا بعد بخارا

از بس خون عدو بخار گرفته

MAʿ AS-SÎN

ŞEMMÂS (شماس) Lafz-ı ʿArabî'dür. Millet-i Naşārâ'da muḳīm ve müezzîn pâyesindedir.

Ve edâtü'l-fużalâda şemmâs vazîʿ-ı dîn-i âfîtab-perestândır; (1593)

پرستار و با فروبرز کیان

بزنار شماس بسته میان

MAʿ AŞ-ŞÎN AL-MUʿ CEME

ŞÂH-REŞ (شاه رش) Büyük arşûn dimekdür. Şâh-ı büzürg maʿ nāsına yāḥūd pâdişâh

maʿ nāsınadır ve reş âreş'den muḥaffefdür. Arşûn zirâʿ maʿ nāsına ve ind baʿ z beş arşûn

maʿ nāsınadır; (1594)

زین تا سر تیغ بالای او

چو صد شاهرش بود پهنای او

ŞEMÂSÂŞ (شماساش) Bir mübārîz-i Tūrānî'dür. Kâren anı helāk eyledi.

ŞÎDÛŞ (شیدوش) Kesr ile bir sipehsâlâr-ı İrânî'dür. (1595)

ورا گرد شیدوش دارد بپای

که گویی همی اندر ارد زجای

MA‘ AL-‘AYN

ŞİRĀ‘ (شراع) Sāyebān ve çadır ma‘ nāsınadır. Aşlı ‘ Arabî’dür. Gemi yelkeni ma‘ nāsına;
(1596)

بر ایین ببستند پردهسرای

بزرگان لشکر گزیدند جای

شراعی بزد زود و بنهاد تخت

بدان تخت شد هر که بد نیکبخت

Ḥekīm Esedī buyurur; (1597)

سراپرده پینی وزربفت

زدیبا شرع نو و خیمه هفت

Ve lehu; (1598)

دو صد تیغ و صد بدره دینار گنج

زدیبا شرع و سراپرده پنج

MA‘ AL-ĞAYN EL-MU‘ CEME

ŞUĞ (شغ) Ḍamm ile şığır boynuzıdır; (1599)

شغ گاو و دنبال گرگی بدست

بکوپال سر هر دو را کرد پست

[169]

XIII, 36---42

BĀBŪ'Ş-ŞĪN MA' AL-FĀ

(1600--1611)

MA' AL-FĀ

ŞENDEF (شندف) Feth-i şīn ve sükūn-ı nūn ve feth-i dāl ile tabl ve dehl ma' nāsınadır;
(1600)

تبیره بزد شندف ونای ونی

سوی جنگ دشمن نهادند پی

ŞENGERF (شنگرف) Zencefre didikleri boyadır; (1601)

چو تاریک شد چشمه‌اشان زگرد

ببارید شنگرف بر لاجورد

MA' AL-KĀF

ŞŪLEK (شولک) Damm-ı şīn ve feth-i lām ile qara boz atdır; (1602)

بزیر اندرونش یکی شوالکی

که یابد چنین از هزار اندکی

Ve lehu; (1603)

بیفتاد از شولک خویرنگ

برفت و بمرد اینت هنگام جنگ

MA' AL-KĀF AL-FĀRSĪ

ŞEBĀHENG (شباهنگ) İrte yıldızı, kārīvān-ķırān ma' nāsına ki 'Arabī'de ṭārīk dinür.
Ḥaḳīqatde bir yıldızdır ki 'Arabī'de şī'rī dinür; (1604)

چو یک نیمه از تیره شب در گذشت

شباهنگ بر چرخ گردان بگشت

—Gice vaḳti şebāngāh ma' nāsına da gelür nite ki Nizāmī buyurur; (1605)

شباهنګ چون بر زد کوه دود

بر اهنګ شب مرغ دستان نمود

ŞERENG (شرنگ) Zehir ve hanzaldır; (1606)

نه نامست اورا نه نیزست فنگ

مرا انگبین داد و بود ان شرنگ

ŞENG (شنگ) Maṭbūʿ ve şîrîn harekât-ı maḥbûbdur; (1607)

تویی شنگ و بالا و پهنات خوب

در و کوچه ما میا و مروب

Aşıl maʿ nâsı ḥarāmî ve rāhzen ve tarrār maʿ nâsınadır. ʿUnşurî buyurur; (1608)

چه زنی طعنه که با خیرند همه

که تویی خیر و تویی مسخره وبا شنگان

–Ve edātü'l-fuṣalâda servi ağacı ve mükâbere maʿ nâsına da mezkûrdur; (1609)

زمانه بدادش زمانی درنگ

شد ان گنج هوشنگ باهوش و شنگ

–Ve tuḥfetü'l-aḥbâbda toḥm için olan ḥıyâr maʿ nâsına da mezkûrdur. – Ve luğat-ı Vefâyi'de ḥortum-ı fîl maʿ nâsınadır.

MAʿ AL-LĀM

ŞÎL (شل) Kesr ile bir nevʿ i Hindî ḥarbe ve nîzedir; (1610)

همان تخت زرین و زرین سپر

همان خود و خفتان و شل و تبر

Enverî buyurur; (1611)

بر فلك بهر مكافات عدوش

زخمه زهره شل کیوانست

[170]

(1612—1626)

BĀBÜ'Ş-ŞĪN MA' AL-MĪM

XIII, 43—50

MA' AL-MĪM

ŞĀM (شام) Aḥşam ve mağrib vaḳtidir; (1612)

یکی دارد پریشان کنام

نشیمش ببام این بود ان بشام

ŞECĀM (شجام) Feth-i şīn ve cīm-i ' Arabī ile sermā-yı saht ma' nāsınadır; (1613)

سپاهی که نوروز گرد اورید

شجامش بیکدم فرو خوابنید

MA' AN-NŪN

ŞĀRSĀN (شارسان) Şehristān ma' nāsınadır; (1614)

بر ارم یکی شارسان فراج

فراوان بدو اندر ایوان و کاخ

Ve ḳal' a ve ḳubbe ma' nāsına da gelür; (1615)

ازینسان یکی شارسان ساختم

سرش را بیوین بر افراختم

ŞĪN (شین) Kesr ile sipsīdir ki düdük gibi nesnedür. Uşāḳlar ḳullanur. 'azīm şamāṭası vardır ve dillü düdük ma' nāsına da gelür ki çobanlar ve gayruhum ḳullanır; (1616)

بزرگان که از کوه قاف آمدند

ابا نیزه و شین و لاف آمدند

Ya' nī yüz aqlığı ile gelüb a' zamet ve tımṭurāk ve lāf ü güzāf ile düşmanlarına zūrt ve sıklık virerek geldiler. – Ve nişestenden fi' il-i emir dahı gelür. māverāünnehir luğatidür. Mollā-yı Rūm buyurur; (1617)

گوید ای بنده برو بر صدر شین

من نگیرم کفش چون بنده کھین

Ve lehu; (1618)

تاجری دریاو خشکی مبرود

او بمهر خانه‌شینی میدود

Şiste nişeste ma' nāsınadır. Mollā-yı Rūm buyurur; (1619)

پیر و طفلان شسته پیشش بهر کد

تا بسعد و نحس اولاغی کند

ŞĀFĪDEN (شافیدن) Sürçmek ve lağziden ma' nāsınadır; (1620)

بر اشفت بر خویشتن چون پلنگ

ز شافیدن پای امدش ننگ

ŞĪBĀN (شیبان) Kesr-i şīn ve bā-yı ' Arabī ile berhem-zede ve perīşān ma' nāsınadır; (1621)

همی رفت شیباندل و خشکلب

چو از خنجر روز بگریخت شب

Şībiden maşdarıdır. Berhemzede ve perīşān ve bī-ḥużūr olmaḵ ma' nāsına Ḥākānī buyurur; (1622)

روح القدس بشیبد اگر بکر همتش

پرده درین سراچه اسنا بر افگند

ŞEMEN (شمن) Fethateyn ile putperest ma' nāsınadır; (1623)

خم آورده از بار شاخ سمن

صنم گشته پالیز و گلبن شمن

ŞEBİSTÂN (شبستان) Ma' rûf – Ve harem ma' nāsına da gelür ki cemā' at-ı nisādan
 'ibāretdür; (1624)

اگر من شوم در شبستان او

ز سودابه یابم بسی گفت و گو

Ve lehu; (1625)

شبستان همه پیش سودابه باز

دویدند و بردند یکیک نماز

Ve lehu; (1626)

که اندر شبستان شاه جهان

نباشد شکفت ار شوی ناگهان

[171]

XIII, 51---58

BĀBÜ'Ş-ŞĪN MA' AN-NŪN

(1627--1642)

–Ve haremsarāy ma' nāsına da gelür; (1627)

کجاست آن شبستان پر ماهروی

جدا بد جدا هر یکی شاهجوی

ŞERMĠN (شرمگن) Şermsār ma' nāsına aşı şermgindir; (1628)

چنان شرمگن نزد شاه آمدند

جگرخسته و باگناه آمدند

ŞİKERDEN (شکردن) Kesr-i şīn ve feth-i kāf-ı ‘Arabī’yle şikār eylemek ma‘nāsınadır; (1629)

جهانا ندانم چرا پروری

که پرورده خویش را بشکری

ŞİKŪHĪDEN (شکوهیدن) Korkmak ve heybet almak ma‘nāsınadır. Şikūh mehābet ve ‘azamet ma‘nāsınadır; (1630)

نباید شکوهید ازیشان جنگ

نباید کشیدن ز پیکار جنگ

Hazf-ı vāv dahı luğatdür. Mollā-yı Rūm buyurur; (1631)

شخنه از موم اگر مهری نه

پهلوانان را ازان دل پشکهد

ŞUKUFĪDEN (شکفیدن) Gül ve çiçek açılmağdır. Aşlı şukūfīdendir. Şukufıta şerh olundı; (1632)

چو گل چهره سام یل بشکفید

چو بر پیل نر بچه شیر دید

ŞĀYĪSTEN (شایستن) Yarāşmak ma‘nāsınadır ki ‘Arabī’de liyākat dinür. Müstaḳbelâtında sīn dalla tebdīl olunur.

ŞĀYĪDEN (شاییدن) Mişlihu; (1633)

بخوبی سزای سه فرزند من

چنان چون بشایند پیوند من

Senāī dahı buyurur; (1634)

چون ازین هر دو فراغ ایی تو

انگهی خیر را بشایی تو

Şāyān şığa-yı mübālağadır. Lāyık ve yaqışık ma' nāsına Mîr Hüsrev buyurur; (1635)

جلوه دو بچشم دانایان

که دل و دیده را بود شایان

Ve lehu; (1636)

بدشواریت یار شایان بود

باسانیت خود فراوان بود

ŞEKN (شکن) Feth-i şîn ve sükûn-ı kâf-ı 'Arabî ile Tûrân-zemînde bir vilâyetdûr; (1637)

چغانی و شکنی و سقلاب و هند

کمایی و بخری و رومی و سند

–Şekn kesr-î şîn ve feth-i kâfla şikest ve bozgûnluğ ma' nāsına ism-i maşdardur; (1638)

کشانی چو کاموس شمشیرزن

که چشمش ندیدست هرگز شکن

–Ve bûklüm ve kıvrım ma' nāsına da gelür. Şikenh dahı dinür. – Served ve lahn ve nağme ma' nāsına da gelür. Esedî buyurur; (1639)

زشادی همی در کف رودزن

شکافه شکافیده گشت از شکن

Şikāfe sâz zaḥmesi ma' nāsınadır ki 'Arabî'de mızrâb dinür.

ŞĀYGĀN (شایگان) Kâf-ı Fârsî ile suḥre ve ücretsiz işdir; (1640)

اگر راستکاری کنی در جهان

مفرمای درویش را شایگان

Aşlı şāhgāndır. Gān bir nev' i ḥarf-ı nisbetdûr. Hüdāygān gibi. – Genc-i şāygān Hüsrev-i Pervîz'în bir gencidir. Kezâ fi'l-edât ve muṭlaḳā genc-i Firāvān ma' nāsına da isti' māl olunur. Zāhîr-i Fāryābî buyurur; (1641)

سپهرقدرا دست خرد نمی یابد

بقدر جود تو در گنج شایگان گوهی

Ve muṭlaḳā firāvān ve bī-nihāyet ma‘ nāsina da isti‘ māl olunur. Gerek genc olsun gerek ğayrısı ola nite ki Ebū’l-Ferec-i Rūnī buyurur; (1642)

این کرمات شایگان که سپرد

بتو اقبال مقتدای جهان

[172]

(1643—1658)

BĀBŪ’Ş-ŞĪN MA‘ AN-NŪN

XIII, 59—60

–ve fenn-i kâfiyede kâfiye-i şāygān bir ma‘yūb kâfiyedir. ‘amme-yi ulemā yanında cum‘a delālet iden elif ve nūn ile kâfiyedir. Yārān ve dūstān gibi ki emşālī bisyār ve firāvāndır ve şems kıys yanında ol kâfiyedir ki ḥarf-ı revīsi aṣl-ı olmiya ḥ‘āh mükerrer ola ve ḥ‘āh olmiya ve muḥaḳḳaḳīn yanında muṭlaḳ iṭādan ‘ibāretdür nite ki maḥallinde mübeyyendir. Ḥāḳānī buyurur; (1643)

بیت فرومانده ان منزحف

قافیه هرزه ان شایگان

Reşīd dahı buyurur; (1644)

ابیات پر صنایع دوشیزه منست

بی شایگان و لیک به از گنج شایگان

ŞŪRĪDEN (شوریدن) Dört ma‘ nāsı vardır. Biri tehyīc-i şerr itmek ma‘ nāsınadır; (1645)

اگر ما نشوریم بهتر بود

کزین شورش اشوب لشکر بود

Aşıl ma‘ nāsı ḳarıṣdırmāḳ ve taḥrīk ma‘ nāsınadır nite ki Senāī buyurur; (1646)

یکی توده و خستم از برون خشك

اگر مغز گنده نخواهی مشورم

Silaḥşör silāḥ karışdırıcı dımeḡdür. Karışdırmak bunda kullanmaḡdan kināyedür nite ki Sa' dī buyurur; (1647)

چه خوش گفت ان تهی دست سلخشور

جوی زر بهتر از پنجاه من زور

–Şānī irişmek ve ulaşmak ma' nāsınadır; (1648)

بدو گفت رستم که مندیش ازین

که با ما نشورد کس اندر زمین

–Şālīş çalkamak ve bulandırmak ve mükedder itmak ma' nāsınadır Mīr Hüsrev buyurur; (1649)

بشوریدن امد همه اب شور

تهی شد ز پهلوی بیننده زور

Mollā-yı Rūm dahı buyurur; (1650)

بر مشور ان تا شود این اب صاف

و اندرو بین ماه و اختر در طواف

Şūr-baḡt mükerrerü'l-ḡāl ve bed-baḡt ma' nāsına bundan me'ḡūzḡdur. Sa' dī buyurur; (1651)

شور بختان بارزو خواهند

مقبلان را زوال نعمت و جاه

Bulanmak ve mükedder olmak ma' nāsına da müte' addī ve lāzım gelür. Mecāzen ber hemzede ve mükedder olmak ma' nāsına da gelür. Nizāmī buyurur; (1652)

بشورید شاهنشاه از گفت او

زبیداد بر خانه جفت او

Mollā-yı Rūm'uñ bu beyitinde şūr mātem küdürēti ma' nāsına ism-i maşdardur; (1653)

خلق چندان جمع شد بر گور او

مو کنان جامه دران در شور او

Ve 'aşkda ber hemzede ve muẓtarib olana şūrīde didikleri bundan me'hūẓdur. Senāi buyurur; (1654)

ای تو چو پری و من ز عشق تو

خود را لقبی بهاده شوریده

—Rābi' şamaṭa ve āvāz-ı mvaḥiş ma' nāsınadır nite ki Nizāmī buyurur; (1655)

ز شوریدن ناله کرهنای

بر افتاد تبلرزه بر دست و پای

ŞĀN (شان) Cem-i zamīr-i gāyibdır. Anlar ma' nāsına; (1656)

ببینیم تا پیست اغارشان

برهنه شود بیگمان رازشان

—Gömeç bālı, şehd ma' nāsına da gelür. Haḫīḫatde ẓurş-ı 'asel ismidür ki arı içinde bāl ider nite ki Laṭīfī buyurur; (1657)

لب شکر مذاق و انگبینشان

مکرر خوانمش از انگبین شان

Ḥāḫānī dahı buyurur; (1658)

زبد گر نیکویی ناید تو عذرش زافرینش نه

که معذورست مار ار نیست چون نخل عسل شانش

[173]

XIII, 61---65

BĀBŪ'Ş-ŞĪN MA' AL-VĀV

(1659--1669)

–Ve paşmakçılar alıbı ma' nāsına da gelür. – Ve bilegü ve fesān ma' nāsına da gelür. Sīn-i mūhmele ile de mervīdür nite ki ıkr olundı. – Ve şānīdenden fī' il-i emr ve ism-i fā' il dahı gelür. Şānīden arama ma' nāsınadur.

MA' AL-VĀV

ŞĪV (شیو) İnişdir. Firāz zıddı aşlı şībdir; (1659)

چو رفتم بفرمان گیهان خدیو

سوی کوه البرز ازان صعب شیو

MA' AL-HĀ

ŞĀRE (شاره) Sīn-i mūhmele de mervīdür nite ki ıkr olundı ve 'allāme-i necāti şer-i tārī-i 'Utbi'de dimişdür ki şāre ehl-i Hind'in bir nev' i şiyābıdır ki aña şāl dinür; (1660)

یکی شاره سربند پیش اورید

شده تار و پوداندرو نابدید

ŞEH (شه) Şāhdan muaffefdür. – ve maām-ı nefrīnde tūfū ma' nāsına dahı gelür; (1661)

همی گفت شه بر منوچهر من

برین دوستی کردن مهر من

–Şāh pādīşāh ve dāmād ma' nāsınadur nite ki Şems-i Farī buyurur; (1662)

مملکت را شرف و قدر همین بس باشد

خسرو صفدر افاق ممالك را شاه

شادمانست بدو جان ممالك زانسان

که بود شاد دل و جان عروسان از شاه

ŞĪRŪYE (شیرویه) Hüsrev-i Pervîz oğludur. Pederini katl itdikten soñra altı ay pâdişâh oldu ve müddet-i ʿömri yigirmi iki yıldır.

ŞŪŞE (شوشه) Dört maʿnâsı vardır. Biri altûn ve gümüş sebîkesidir. Taʿrif-i tâziyânede buyurur; (1663)

یکی شوشه زر بسیم اندرست

دو شبیش زخوشاب و از گوهرست

Ve her nesne ki o şekilde ola añâ da ıtlâk olunur. Dülgerler yiv gelen yire yaşıca çubuk vażʿ i itdiklerine de şüşe dinür. Ekşer tâvânda olur ve hâlâ şîşe demekle maʿrûfdur. Kemâl-i İsmâʿîl buyurur; (1664)

چرخ را بر درت بمیخ نیاز

همچو شوشه بر استان بستند

Ve kömürüñ uzunlarına da şüşe dinür nite ki Nizâmî buyurur; (1665)

شوشهای زغال مشکینرنگ

گرد اتش چو گرد اینه زنگ

—Sānî şühedâ kabri üzre nasb olunan ʿalâmetdir. Nizâmî buyurur; (1666)

چون شوشه تربت پدر دید

الماس شکسته در جگر دید

—Şâliş peşte ve yığın olan nesnedür. Gerek buğdây ve gerek hâk ola. Hâcû-yı Kirmânî buyurur; (1667)

دمد لاله از شوشه خاک من

گیا روید از گوشه خاک من

—Râbiʿ her nesneniñ rîzesidir. Nizâmî buyurur; (1668)

سوسن از بهر تاج نرگس مست

شوشه زر نهاده بر كف دست

Şefşe-i fâile de lûgatdür. Mes'ûd-ı Sa'd buyurur; (1669)

کنند رویم هم رنگ برگ رز بخزان

چو شفشه زرم اندر بلا به پیچانند

[174]

(1670—1681)

BÂBÜ'Ş-ŞÎN MA' AL-HÂ

XIII, 66—70

Sa'dî dahı buyurur; (1670)

ندارم دست خویش از دامنش باز

و گر گیرد مرا چون شفشه در گاز

ŞEBEH (شبه) Şeb ile hâ-yı nisbet-i ihtîşâşîyyeden mürekkebdür. Üç ma'nâsı vardır. Biri kâra boncuğdur. mu'arrebî sebecdir ve fi's-sehâ' es-sebecül'-herez el-esved mu'arreb-i şebah; (1671)

شبی چون شبه روی شسته بقیر

نه بهرام پیدا نه کیوان نه تیر

—Şânî gicelik ma'nâsınadır lakin 'aded ile isti'mâl olunur. Yek-şebah dü-şebah gibi. 'Allâme buyurur; (1672)

مجردی بحقیقت عظیم سلطنتست

زمن شنو تن ازاد خویش بنده مساز

برای یکشبه ذوفی که خاک بر سر او

اسیر زن نتوان شد بسالهای دراز

–Şālīş bir dikenlū ağacdır. Üç arşūn miqdārı olur. kıatı yirlerde biter. Mersīn yaprāğı gibi yaprāğı olur. şāruya māl kıızılca çiçeğı ve kendir tohumuna müşābih tohumı olur. – ve luğat-ı ‘Arabī’de şebah hā-yı ašliyye ile şārı bağırdır ki birinc dinūr ve fīş’şihāh eş-şebah zarb men en-nehāş. Laṭīfī buyurur; (1673)

کسی را بمعنی بود مرتبه

چو زر معتبر می نباشد شبه

ŞĪDE (شیده) Şīd ile hā-yı ihtīşāşıyyeden mūrekkebdür Efrāsiyāb’ıñ bir oğlıdur ki ismi Peşeng’dir nite ki zıkr olundı. – Ve at ma‘ nāsına da gelūr ve ceh-i şebh yā levnde güneşe hūs-n-i şūret ile müşābihdür. Yā hareketde sūr‘ at-ı seydedir; (1674)

نشست از بر شیده راهجوی

بنزدیک گودرز بنهاد روی

ŞĀHE (شاهه) Keykāvūs menkūhesi Sūdābe’niñ Şehridir; (1675)

یکی شهر بد شاه را شاهه نام

همی اذر جشن و سور و خرام

ŞEHŪDE (شخوده) Tırnaķ ile yūzi mecrūh ma‘ nāsınadur. Şihūden maşdarıdur; (1676)

همی گشت غلطان بخاک انداز

شخوده رخان و برهند سرا

Mecāzen muṭlaķ mecrūh ma‘ nāsına da gelūr; (1677)

دلی کو ز درد برادر شخود

علاج بزشکان نداردش سود

ŞĀNE (شانه) Tārāķdır. Şānīdenden me’hūz ism-i āletdir. – Ve ṭavār қаşāğısı ma‘ nāsına da gelūr nite ki Mollā-yı Rūm buyurur; (1678)

گفت بستان شانه پشت خر بخار

گفت لا حول ای پدر شرمی بدار

–Ve yabā ma‘ nāsina da gelür ki anıñla ğalle şavururlar. – bundan ğayrı iki ma‘ nāsı dahı vardur biri bāl ħursı ma‘ nāsınadur. Hāḡānī buyurur; (1679)

زانکه چون نخل این بنا را خود مهندس بود شاه

اب چون ایینه شانه انگبین گشت از صفا

–Sānī yağrın küregi ma‘ nāsina Enverī buyurur; (1680)

زیر طوق تو گردن شب وروز

لوح داغ تو شانه دد و دام

Mollā-yı Rūm dahı buyurur; (1681)

گفت بر چه موضعت صورت کنم

گفت بر شانهم زن ان رقم

Yörük Türk'leri-

[175]

XIII, 71---72

BĀBŪ’Ş-ŞĪN MA‘ AL-HĀ

(1682--1686)

Ve emsālleri koyun ve keçiniñ yağrını küregine naẓar idüp ol sene āhvālını istiḡrāc iderler ‘ Arabī’de bu ma‘ rūfta ilmü’l-ektāf dinür nite ki Hāḡānī buyurur; (1682)

در شانه گوسفند گردون

من حکم به از زمان ببینم

Mīr Hüsrev dahı buyurur; (1683)

بمحنت شانه را از گوشت خالی کن که تا بینی

یکی ایینه غیب و شوی مجنون و حیرانش

Efgān bunda Hind'e qarīb bir kavmdır. Anlara Ağvān dahı dinür. Ol vilāyetiñ konar ve göçer yörükleridir. Fenn-i şānede mahāretleri vardır. ‘Allāme-i Şirāzī Külliyyāt-ı İbn Sīnā Şerhinde dimişdür ki ilmü'l-ektāfda māhir olan kimse şāneden sene-i ātiye āhvālını istinbāt ider ki ol sene ucuzluk mıdır katılık mıdır kesret-i ceng ve cidālī var mıdır yok mudur āhvāl-i mülūk-ı vüzerā ve ekābir ne minvāl üzre oldukların ta‘yīn ider lakin bir kaç şartı vardır. Biri mes'ülleh ve mes'ül anı niyyeti ile bir koyun dahı zebh itmekdür ve biri ol koyun mes'ül leh malından olmağdur ve biri ol zebh-i izdiyād-ı mähda olmağdur ve biri zābiḥ ve mes'ül leh t̄ahir olup libāsları pāk olmağdur ve biri küreke bıçāk ve demür aşlā ve aşıl olmamağdır ve biri ol kürek yire remidan soñra ele almağdır ve biri ol kürek arkası güneşe ve vasaṭında ziyādesi olan yüzi nazar ideniñ yüzine muḳabil olmağdur. Bundan soñra kürekde naḳş olan ruḳūm ve eşkāl ve devāir ve nokṭa tedḳīḳ-i nazar idüp emārāt ve ‘alāmāt ile ol āhvāl-i mezküre istiḥrāc olunur ve maḥall-i istiḥrāc olan ḥuṭūṭa āyīne ve āyīnegāh dinür nite ki Ḥākānī buyurur; (1684)

در شانه دست ظفرایینه غیبی

هم اینه هم صیقل شمشیر قضایی

Tıyg-ı memdūḥa ḥitāb idüp dir ki āyīne-i şānede esrār-ı ğaybiyye ve āhvāl-i mestūra nümāyān olduğı gibi sende dahı esrār-ı ğaybiyye olan fütūḥ ve nuşret mündericidir. Dahı sen āyīne-i ḳazāsın ki ḳazā sende nümāyān olur ve kendini sende görür ve tıyg-ı ḳazānıñ saykalı sensin ya‘ni anıñ müfesseri ve mübeyyen ma‘nāsı olmuşsun ḳazāya bir nesne māna‘ olmağla tıyg ıtlāk olundu nite ki her nereye uğrasa elbette nüfūzı olup aña bir nesne ḥāil olmaz kezā fī şerḥ-i divānihi

ŞĀYİSTE (شایسته) Yarar ve yaraşık ve lāyık ve zībā ma‘nāsına şāyistenden me'ḥūzdur; (1685)

که فرزند شایسته امد بدید

ز مهر زنان دل ببايد برید

—Ve tüccār ıstılāḥında çok metā‘ ve ḳumāş numūnesidir ki müşteriye göstermege lāyık ola ‘Örfi-i Şirāzī buyurur; (1686)

شایسته بدست ار که بینند درین شهر

شایستگی جنس چه بسیار و چه کم را

MA' AL-YĀ

ŞĪRŪY (شیروی) Bir mübārız-i Īrānī'dür ve Hüsrev-i Pervîz oğlıdur. Şîrûye dahı dinür nite ki zıkr olundı.

[176]

(1687—1690)

BĀBŪ'Ş-ŞĀD MA' AL-BĀ

XIV, 1—XV,1

BĀBŪ'Ş-ŞĀD

Egerçi bu harf bu lisānda yoǵdur amma elsine-i uǵrādan bir ǵaç kelime dahıl yā ǵalaṭ-ı meşhūr ǵabilinden olmaǵla zıkr olundı.

MA' AL-BĀ

ŞURLĀB (صرلاب) Mîzān-ı şems ma' nāsına uşṭurlābdan muḥaffedür; (1687)

همی باز جستند راز شپهر

بصرلاب تا که گردد بمهر

Şullāb teşdîd-i lām ile de dinür nite ki Esedî buyurur; (1688)

بگفت این و صلاب بر داشته

بره دیدهبان دیده بگماشته

Uşṭur ile lābdan mürekkebdür. Mîr Hüsrev İsikender-nāme'de ma' nālarını taḥrîr idüp dimişdür; (1689)

چو هر کس مثالی زهر باب ساخت

ارسطوی دانا صطرلاب ساخت

بیونانی اصطر ترازو بود

که در سکه عدل ساز او بود

وگر معنیم باز پرسی زلاب

بود هم بگفتار روم افتاب

چواین نامها شد بپیوند راست

بترکیب موزون صطرلاب خاست

پس انکو مراد صطرلاب جست

ترازوی خورشید باشد درست

دگر کاردانان بدین داوری

دوگونه نمودند ناماورد

یکی گفت لایست نام حکیم

که او ساخت این پیکر مستقیم

اگرچه بر اسکندر انداختند

ولی پیش از اسکندرش ساختند

دگر گفت لابی کش این نور بود

ارسطوی فرزانه را پور بود

دگر گفت دیدم بتاریخ عام

که شد پور ادريس را لای نام

ازان بهره کو داشت اندر سپهر

بر اراست زین سان ترازوی مهر

MA^۶ AR-RĀ

ŞİTAḤR (صطر) Bāb-ı hemzede zikr olunan İştahrdır; (1690)

یکی کاخ کشواد بد در صطر

که ازارگانرا بدان بود فخر

BĀBÜ'D-DĀD

Bu hârf dahı bu lisānda mevcūd olmıyan hūrūfdandır.

MA' AL-KĀF

DAHĤĤĀK (ضحاك) Hāmis-i Selāṭin-i Pīşdādiyān'dur. Siyāmek ibn-i Keyūmers neslindendür ve bir rivāyetde hāherzāde-i Cemşid'dir. Aşlı dehākdır ta' rīb ile dahḥāk oldu nite ki şadr-ı kitābda şerh

[177]

XVI, 1---4

BĀBÜ'T-ṬĀ MA' AL-BĀ

(1691--1692)

Olundı ve Nizāmü't-ṭevārīḥ'de Şeddād ibn 'Ād birāder-zādesidir diyüp 'Arab'dan olduğına cezm itmişdür. Biñ sene pādīşāh oldu. Ġāyet zālīm ve sitemkār idi. Şeyṭān 'aleyhü'l-leḥzī ve'n-nekār iki omuzını būs itmekle her birisinde ılan başı şeklinde bir nesne peydā oldu. Zār ve nizār olup mağz-ı ādemiden ġayrı teskīn virir nesne bulunmamağla her gün iki kimsene katl idüp mağzlarını anlara tılā iderdi ve bir rivāyetde maraz-ı seraṭāndan peydā oldu. Halk andan müteneffir ve mütez'accir olmuş idi. Bu sebebden aña ejdehā dinildi. Āḥirü'l-ümera Kāve nām bir āhengir-i İsfāhānī oğlını bu emr içün helāk eyledi. Kāve-i mezkūr oğlu Kāren ile üzerine hūrūc idüp ḥāṭır-perişān ve remīde olanları yanına cem' idüp dahḥāk'ı Kudüs-ü şerīfde tutub helāk eyledi ve Ferīdün'ı pādīşāh eyledi.

BĀBÜ'T-ṬĀ

Bu hârf dahı mevcūd olmıyan hūrūfdandır.

MA' AL-BĀ

TAHMĀSB (طهماسب) Aşlı tahm esb'dir. Tahm gūdedār ma'nāsınadır. Harf-ı zā-yı mu' cemde mezkūr olan Zev pederidür.

MA' AŞ-ŞĀ

ṬAHMŪREŞ (طهمورث) Šādiş-i Selāṭin-i Pişdādiyāndır. İbn Enūcihān İbn Hūşeng ibn-i Siyāmek ibn-i Keyūmers'dur otuz yıl pādişāh oldu. Esliḥā anıñ ʿaşrında istiʿmāl olundu. Dīn ḥuṣūşunda bir kimseye taʿarruż itmezdi. Dir idi ki her kes istediği dīni ihtiyār eylesün. Şeyṭānı rām idüp üzerine süvār oldu. Bu sebebdan aña Ṭahmūreş-i dīv-bend dinür.

MA' AD-DĀL

ṬALHAND (طلحد) Bir pādişāh-ı Hind'dir. Düşmandan şikest bulıcaḳ eleminden Fīl üzerinde olan tahtında cān teslīm itdi. Vālidesi vālih ve şeydā olup hiç bir nesne ile mütesellī olmiyacaḳ ḥükemā-ı Sind'den bir ḥakīm şaṭrancı ihtirāʿ idüp laʿibi ile mütesellī olurdi; (1691)

همی کرد مادر بربازی نگاه

پر از خون دل از درد طلهند شاه

ṬAVURD (طورد) Feth-i ṭā ve ḍāmm-ı vāvla bir mübāriz-i Tūrānī'dür; (1692)

سوی میسرہ شیر جنگی طورد

ابا کاردیده سواران گرد

[178]

(1693—1703)

BĀBŪṬ--ṬĀ MA' AZ-ZĀ

XVI, 5—7

MA' AZ-ZĀ EL-MU' CEME

ṬARĀZ (طراز) Ḥudūd-ı Çin'de bir şehirdür. Güzelleri ḡayet ile şāḥib-i ḥüsndür; (1693)

سپہ را بمرگ امد اکنون نیاز

ز خلخ پر از درد شد تا طراز

–Ve naqş ve zīnet ma‘ nāsına da gelür. Ṭarāzīdenden me'hūzdur; (1694)

ازان بیشه ناکام باز آمدند

بر از نیل و تن خون طراز آمدند

Ṭarāzīden igne ile taṭrīz ve naqş eylemek ve bezemek ve tezvīk itmek ma‘ nāsınadır. Sa‘ dī buyurur; (1695)

چو بطرازی پلاس اکسون نگسون نگردد

چو بنوازی خر افلاطون نگردد

Eksūn siyāh atlasdır. Mehīb olmağla Selāṭīn ve ekābir melbūsıdır. Ṭarāz altı ma‘ nāsı dahı vardır. Biri maşdar-ı mezkūrdan emr ve ism-i fā‘ ildür. Muṭarriz ve muḥassin ma‘ nāsınadır nite ki Kemāl-i İsmā‘ il buyurur; (1696)

فلک ز شرم سر تیز بر نهد هر گاه

که نوک خامه بنده شود مدیخ طراز

–Şānī ‘ālem-i cāme ve sıcaq ma‘ nāsınadır. Evāīl-i İslām'da sıcaq taşradan eṭrāf-ı qabada olur idi. Sa‘ dī buyurur; (1697)

طراز استین و طاق دستار

رها کن این همه علمی بدست ار

Mollā Cāmī dahı buyurur; (1698)

یکی گفت همانا سحر سازی

ز سحرش بسته بر دامن طرازی

Elifī ḥazf idüp ṭiraz dahı zarūret-i şī‘ irde dinür nite ki Laṭīfī buyurur; (1699)

جامه عمر تو بدست دوام

از جلال ابد طرز دارد

–Şālīş dībā ve cāme-i girān-behā ma‘ nāsınadır nite ki Minūṭeḥrī ta‘ rīf kılmada buyurur; (1700)

بر کشد تار طراز عنبرین از کام خویش

چون بر ارد عنکبوت از کام خود تار طراز

–Rābi‘ cāme-i mezkūruñ kār-gāhı ve kārḥanesidir nite ki Nizāmī ta‘ rif-i ṭulū‘-ı āfītābda buyurur; (1701)

بر گشاد از گنج در هر کنج رازی

زدیبا گشت هر کوهی طرازی

–Hāmis tarz ve namaṭ ve üslūb ma‘ nāsınadur nite ki Minūḥerī buyurur; (1702)

قیمت یکتا طرازش از طراز افزون بود

در جهان هرگز شنیدستی طرازی زین طراز

–Sādis ba‘ zı luḡat-ı Ḥorāsān’da maksim-i āb ma‘ nāsınadur.

MA‘ AS-SĪN

ṬŪS (طوس) İbn-i Nūder ibn-i Minūḥehr ibn-i Mişḥūr ibn-i Ferīdūn’dur. Keykāvūs ve Keyūsrev ‘aşrında bir sipahsālār idi. Pederi Nūder yedi yıl pādīşāh-ı Īrān-zemīn oldu. Efrāsiyāb ile çok muḥārebe itdi. Āḥirü’l-ümera Efrāsiyāb anı esīr idüp helāk eyledi. – Ve Ḥorāsān’da bir meşhūr şehirdür. Firdevs andandur.

ṬĀQDĪS (طاقدیس) Ṭāk şuffa ve muşandıra ma‘ nāsınadur ve dīs mānend ve şebah ma‘ nāsınadur. Ṭāqdis ḥazret-i Süleymān ‘aleyhisselāmın şuffasıdır ve muṭlaқа eyvān-ı şāhī ma‘ nāsına da gelür ve Ḥüsrev-i Pervīz’in taḥṭı ol şekilde olmağla ṭāqdis ile vaşf olundu nite ki Nizāmī buyurur; (1703)

بگرداگرد تخت طاقدیش

زیان پادشاهان خاکلیش

[179]

XVI, 8---12

BĀBŪ'Ṭ-ṬĀ MA' AL-FĀ

(1704--1713)

MA' AL-FĀ

ṬARĀĪF (طرایف) Lafz-ı 'Arabī'dür. Cem'-i ṭarīfdür. Ṭurfe ma' nāsına. Ecnās-ı bî-hemtâ ve nâ-yâba ıtlâk olunur; (1704)

پذیرفت هر چیز کاوره بود

طرایق بد و بدره و برده بود

MA' AL-KĀ

ṬĀḲ (طاق) Tak zıdd-ı çift. – Ve ṭāḳ-ı eyvân ma' nâsinadur. Enverî buyurur; (1705)

تا زمان همجو روز و شب باشد

تا عدد همجو جفت باشد و طاق

روز و شب جفت کبریا باشد

در چنین باغ و کاخ و طارم و طاق

Ve ṭāḳçe ve deliksüz pencere ma' nāsına da gelür yine Enverî buyurur; (1706)

دیدم از باقی پرندوشین

شیشه نیمه بر کناره طاق

MA' AL-KĀF

ṬAVUREK (طورک) Feth-i ṭā ve ḍamm-ı vāv ile bir sipahsālār-ı Tūrānī'dür; (1707)

سپاهی بسوی بیابان بزرگ

فرستاد سالار ایشان طورک

–Ḍaḥḥāk'îñ dahı bir sipahsālārıdur. Esedî buyurur; (1708)

شد ان لشکر گشن پیش طورک

dahı ıtlāk olunur. Bu ma' nāda mu' arrebī tārme dinür. Teşbiha felege tārēm dinür. – Ve kāmūşdan ve sāzdan çatılan eve dahı ıtlāk olunur. – Ve üzüm aşması altında olan aşmalık ma' nāşına da gelür.

[180]

(1714—1721)

BĀBÜṬ--ṬĀ MA' AN-NŪN

XVI, 13—XVII, 2

MA' AN-NŪN

ṬĀLKĀN (طالقان) Ḥorāsān'da bir şehirdür. Belḥ ile Merv mābeyninde; (1714)

سوی طالقان امد و مرورود

جهان پرشد از ناله نای ورود

–Ve Qazvīn ile Ebher arasında bir qaşabadur. Şāhib ibn-i 'İbād vezīr-i meşhūruñ müvellididür.

ṬABERḤŪN (طبرخون) İki ma' nāsı vardır. Biri kıızıl söğütdür ki Sürḥbīd-i taberī dahı dinür. Tebrīz'de taḥrīf idüp taberku dinür. Şems-i Faḥrī buyurur; (1715)

در زمین عدو زخنجر او

هر چه روید شجر طبرخونست

Şehnāme'de çok yirde mecāz-ı mürsel tārīkiyle kıızıl ve sürḥ ma' nāsınadır nite ki bu beyitdedür; (1716)

هوا خیره گشت از فروغ درفش

طبرخون و شبگون وزرد و بنفش

–Şānī bir nev' i ālet-i şikārdur. Mezḵūr ağacdan üç degnek bir demir ḥalka ile bend olunub kuş sürüsüne atılır. Ol ağacdan olmağla ismi ile müsemma oldu. Nizāmī buyurur; (1717)

طبرزد دهم چون شوم ابخیز

طبرخون زرم چون کنم غمزه تیز

Ṭaberezd eyü ve kavî şekerdür. Balta ile ufānur.

ṬEYSEKŪN (طیسقون) Feth-i tā ve ḍamm-ı kâfla Īrān-zemīnde bir şehirdür ki qadīmde taḥtgāh idi; (1718)

نشست شبی شاه در طیسقون

خردمند موبد بپیش اندرون

MA' AL-HĀ

ṬALĀYE (طلایه) Ḳarāvul ve çarḥacı ma' nāsınadır; (1719)

طلایه شب تیره بهرام بود

کمندش سر پیل را رام بود

Ve cāsūs ma' nāşına da gelür; (1720)

بسیجیده بشست خنجر بچنگ

طلایه فرستاد بر سوی گنگ

BĀB'ŪL-AYN

Bu ḥarf dahı Fārsī'de olmayan ḥurūfdandır.

MA' AL-ELĪF

‘ANḲĀ (عنقا) ‘Arabī'de Sīmurğ didikleri kuşdur. – Ve Fārsī'de bir sâz ismidür nite ki Mes'ūd-ı Sa' d buyurur; (1721)

به پیروزی و بهروزی نشین می خور بکام دل

بلحن چنگ و طنبور و رباب و بربط و عنقا

MA' AL-BĀ

‘UTTĀB (عتاب) Ḍamm-ı ‘ayn ve teşdīd-i tā ile ol kimesne ismidür ki ḥarādan bir nev' i ḳumāşı iḥtirā' itmişdür aña nisbet olunub ‘uttābī dinür. Taḥfīf ile de gelmişdür nite ki ‘Abdürrezzāk Muḥammed

[181]

XVII, 3---6

BĀBŪ'L-AYN MA' AR-RĀ

(1722--1733)

Buyurur; (1722)

گر بدیباهای رنگین ادمی گردد کسی

پس در اطلس چیست گرگ و در عتابی سوسمار

MA' AR-RĀ

‘AMĀR (عمار) Feth-i ayn ile ol kimsene ismidür ki ‘Amārī aña mensūbdur. ‘Amārī maḥmil-i şerîf gibi yukarısı söbidür. Alâylarda ve düğünlerde ve ḥalâ ‘aşure yevminde zerbeft ve dībâlar ile kaplayub gezdürürler. ‘Amār ḥazf-ı yâ-ı nisbet ile de gelür nite ki bu beyitte vâkı' dūr; (1723)

همه جامه و گوهر شاهوار

همه تازی اسبان بر زین عمار

MA' AS-SĪN

‘ARŪS (عروس) İki ḥazîne ismidür. Biri Keyḥüsrev ḥazînesidür ki Keykāvūs anı Tūs'da cem' itmiş idi. Keyḥüsrev ḥal-i vefâtında Gūderz'e sipâriş itdi ki bunı Zāl'a ve Rüsteme ve Gīv'e vire; (1724)

دگر گنج کش خواندندی عروس

که اگند کاوس در شهر طوس

بگودرز فرمود کانرا ببخش

بزال و بگیو و خداوند رخس

—Ve biri Ḥüsrev-i Pervîz'îñ sekiz ḥazînesinden birisidür; (1725)

نخستین زبنیاد گنج غروس

زپین و زیرطاس واز روم وروس

–Ve edātü'l-fużalāda ʿarūs Kaʿbe yolunda bir biyābān ismidür ki aña vādi-i ʿarūs dinür. Mezkûrdur. – Kāf ile ʿarūsuñ mecmuʿ ü'l-fürsde mancınık-ı küçük maʿ nāsına mezkûrdur. Nizāmī buyurur; (1726)

بر قلعه ان عروس طنناز

غضبان فلك عروسك انداز

Ve lehu; (1727)

عروسك زبانی چو شیران شموس

خجل گشته زان قلعه چون عروس

Baʿzı kütübde mancınık taş maʿ nāsına zıkr olunub bu beyt-i āhīr ile istiṣhād olundu. – Şapān taş maʿ nāsına da gelür diyüp Mollā Cāmī'niñ bu beyti irād olundu; (1728)

ور زاکه شوی ازان فلاخن

بر برج فلك عروسك افگن

ʿArūs-ı der perde laʿlgūn bir güldür. Esedī buyurur; (1729)

دره در دره زان گل لعلگون

که خوانی عروسش بپرده درون

MAʿ AL-VĀV

ʿAV (عو) Şamāṭa ve ğavġa ve keşret-i eşvātdur; (1730)

زگیتی بر امد زهیر جای عو

جهانرا کهن شد سر از شاه نو

ʿAyv kesr-i ayn ve ziyāde-i yā ile de luġatdūr. Esedī buyurur; (1731)

از ایرانیان رفت بر چرخ عیب

زکردار ان نو شپهدار نیو

İkisinde ğayn-ı mu‘ ceme dahı mervîdür.

MA‘ AL-HĀ

‘ARRĀDE (عراده) Feth-i ayn ve teşdîd-i rā ile küçük mancınık. Lafz-ı ‘Arabî’dür. Kāmūsda dimişdür ki **العراده بتشديد الراء شئ اصغر من المنجنیق** (1732)

بدیوار عراده بر پای کرد

ببرج اندرون رزم را جای کرد

Ve lehu; (1733)

بر آورد بیداردل چاتلیق

بران باره عراده و منجنیق

[182]

(1734—1744)

BĀBŪ’L--AYN MA‘ AL-HĀ

XVII, 7—XVIII, 6

‘İŞVE (عشوه) Firîb ve leṭāifî’l-ḥıyel ma‘ nâsinadur ve şîve tarîke ve semt ma‘ nâsına da gelür. Nizâmî buyurur; (1734)

بدین عشوه دادند شه را شکیب

یکی پر دلیری یکی پر فریب

Enverî dahı buyurur; (1735)

در بحر علم کشتی نطق تو میرود

بی بادبان عشوه و بی لنگر حیل

‘AKKA (عكه) Teşdîd-i kâfla şakşagân kuşıdur ki ‘Arabî’de ‘aḳ‘ aḳ dinür.

MA' AL-YĀ

‘AMĀRĪ (عماری) Lafz-ı ‘Arabī’dür. Maḥmil-i şerīf gibi bir hevdecdür. ‘Amār lafzında şerḥ olundu; (1736)

بزرده عماره بدیبا جلیل

برفتند با خواسته خیل خیل

BĀBŪ'L-ĠAYN EL-MU'CEME, MA' AL-BĀ

ĠĀB (غاب) Lafz-ı ‘Arabī’dür. Bîşe ve ormāndur; (1737)

سری پر زبان و دلی شتاب

خروشان و خوشان چو شیران غاب

–Ve Fārsī’de iki ma’ nāsı vardır. Biri suḥen-i yāve ve beyhūde ve saḳaṭ ve lāṭāil – Ve biri fuḫala-yı ṭa’ām ve sofra tōkindisü. Ma’nā-yı evvel bundan me’ḥūzdur. Şems-i Faḥrī buyurur; (1738)

هر ان سخن که نه در مدح پادشاه بود

بود بنزد بزرگان روزگار چو غاب

یقین که باشد سرمایه غدای و جود

زخوان نعمت و احسان او نثاره غاب

MA' AL-CĪM

ĠARMAC (غرمج) Feth-i ḡayn ve mīmle bir ṭa’āmdur ki eczāsı ṭārū ve et ve yāḡdur ve etsiz dahı olur; (1739)

مرا غرمج ار تو بیختی پیی

زهی شد خریده زنی روسپیش

MA' AD-DĀL

ĠERD (غرد) Feth-i ḡayn ve sūkūn-ı rā ile ḥāne-i tābistānīdūr; (1740)

بسا خوان کاشانه و خوان غرد

بدو اندرون شادی و نوش و خورد

ĠUND (غند) Ḍamm-ı ġayn ve sükūn-ı nūnla mecmū' ve derilmiş ma' nāsınadır; (1741)

پیاده زکشتی بماندند کند

کزیشان همیشه نباشند غند

MA' AZ-ZĀL EL-MU' CEME

ĠUNŪD (غنود) Ġunūdenden māzī ve ism-i maşdardur. Uyumağ ve nevm ma' nāsınadır; (1742)

چنین گفت کامشب نباید غنود

همه شب همی تیغ باید بسود

Ġunūiden dahı luġatdūr nite ki Enverī buyurur; (1743)

بر خاک درت ملک تو گویی که زارام

طفلیست در اغوش رقیبی غنویده

ĠURRĪD (غريد) Ḍamm-ı ġayn ve teşdīd-i rā ile ġurrīdenden māzīdūr. Hışm ile çağırmağ ve āvāz eylemek ma' nāsınadır; (1744)

بباید بغرید چون پیل مست

کمندى ببازو کمائی بدست

—Ve ġurīd taḥfīf-i

[183]

XVIII, 7---14

BĀBŪ'L-ĠAYN MA' AZ-ZĀL

(1745--1753)

Rā ile ol kızdur ki kōcaya bākiredūr diyü verilib kārı çıka. Şems-i Faḥrī buyurur; (1745)

دختر افکار من در مدع شاه

هست عذرا نیست بی غرید

ĠUŞĀD (غوشاد) Cāy-gāh-ı gūsfend ve gāv ma‘nāsınadır.

MA‘ AR-RĀ

ĠENCĀR (غنجار) Feth-i ġayn ve sūkūn-ı nūn ve cīm-i ‘Arabī ile gülgūnedür ki qarılar yüzlerine sürerler; (1746)

فراوان زرویش ز غنجار رنگ

سرودی همی گفت بر نلای و چنگ

Hā ile gencārḥ dahı dinür. Kesāyī buyurur; (1747)

لاله بغنجاره سرخ کرده همه روی

از حسد خوید بر کشید سر از خوید

–Ġencāl lām ile o ma‘nāya degildür. Belki ekşī yemiş ve meyve-yi torş ma‘nāsınadır nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (1748)

اگر صبا سخن لطف او کند در باغ

نبات مصر شود بر درختها غنجال

ĠŪR (غور) Ḍamm ile māverāünnehir'de bir vilāyetdür. ‘Allāme-i Necātī şerḥ-i Tārīḥ-i Ġor balضم قری و جبال عظیمه و قیها قلاع حصینه وهی ما بین هرات و داور و ‘Utbī'de dimişdür ki بامیان والغرش; (1749)

بنه بر نهاد و سپه بر نشاند

بغور اندرآمد دو هفته بماند

ĠER (غر) Fethle fāḥiše ‘avratdur. Ġerzād qaḥbe oġlıdur ḥız oġlāna dahı ıtlāk olunur nite ki Laṭīfī buyurur; (1750)

بهر مجلسی کونت ای زشت غر

چو دباغخانه شده بادغر

–Ve ḍamm-ı ğaynla büyük debe taşak ma‘ nāsınadır nite ki Rūdekī buyurur; (1751)

پیسى و گندههان و کژ بیای

خایگان غر هر يك چون درای

MA‘ AZ-ZĀ

GUZ (غز) Ḍaḥḥāk ile Māverāünnehir’de yörük Türk’lerinden bir kavmdür. Ekseri ḳātṭa‘ u’-ṭṭarīḳdür. Sancar ‘ aşırında zuhūr idüp kendini maḥhūr itdüler; (1752)

الانان و غز گشت پرداخته

شد ان پادشاهی همه ساخته

MA‘ AS-SĪN

ĠERS (غرس) Fethateyn ile hışm ve yāvuzluk ma‘ nāsınadır. Rūdekī buyurur; (1753)

گر نه بدبختی مرا که فگند

ببکی جاف جاف زود غرس

MA‘ AŞ-ŞĪN EL-MU‘ CEME

ĠĀŞ (غاش) Maḥlaş ve hāvādar ma‘ nāsınadır.

MA‘ AL-FĀ

GEV (غو) Feth ile kıvırcık şāç ve mūy-ı müca‘ ad ma‘ nāsınadır.

[184]

(1754—1758)

BĀBŪ’L--ĠAYN MA‘ AL-ḲĀF

XVIII, 15—25

MA‘ AL-ḲĀF

ĠEYDĀḲ (غیداق) Fethle deşt-i Qıpçāḳ’da bir mevzi‘dür. Anda ḳatı oḳ iderler. Seng-i ḥārāya toḳunsa teşir ider. Hāḳānī buyurur; (1754)

بيك گشاد زشست تو تير غیداقی

شود پاسخ کهسار باز تا غیداق

MA' AL-KĀF

ĠĀLŪK (غالوك) Her nesne ki ʔob gibi yumrı ve müdevvir ola. Gerek ʔamîr zevâlesi olsun gerek âğız tufiki yuvaluğı olsun.

ĠASĀK (غساك) Feth-i ġayn ve sîn-i mühmele ve mu' ceme ile de mervîdür. Buy-yı bed ve murdâr ma' nâsınadır.

ĠŪK (خوك) Dammla ʔurbağa ve ʔifda' ma' nâsınadır.

MA' AL-KĀF AL-FĀRSĪ

ĠĀV-ŞENG (غاوشنگ) Sükûn-ı vāv ve feth-i sîn ile ögendiredür ki anıñla öküz urılır çift sürilüriken.

ĠEDENG (غدننگ) 'Ala vezn-i ʔedeng ebleh ve bed-şekil ve bî-endām ma' nâsınadır.

ĠERENG (غرنگ) 'Ala vezn-i ʔedeng ağlar iken boğāzda inçıkırık ma' nâsınadır.

ĠENG (غننگ) Feth-i ġayn ve sükûn-ı nūnla 'aşşār tenkidir ki bir uzun ağācda iri ʔaş bağlanur anıñla yāğ çıkarırlar kâfı ʔazf idüp ġen dahı dirler. Rūdekî buyurur; (1755)

هر گلی پژمرده می گردد ز دهر

مرگ بفشارد در زیر غن

MA' AL-LĀM

ĠŪL (غول) 'Arabî'de bir dīvdür ki her şekilde teşekkül ider. – Ve Fārsî'de şığır ve ʔoyun āğılıdır. Şems-i Faḥrî buyurur; (1756)

گاه چون غول در بیابانها

گاه چون گوسفند در بن غول

MA' AL-MĪM

ĠULĀM (غلام) Erkek ʔūldur. Dişi ʔula kenîz dînür ve ikisine bende ıtlāk olunur. 'Arabî'de oğlān ma' nâsınadır. Gerek ʔūl olsun gerek ʔurru'l-āşl; (1757)

غلام و کنیزک ببر هم دویست

بگویش که با تو مرا جنگ نیست

ĞURM (غرم) Damm ile iki ma' nāsı vardır. Biri mīş-i deştī ve bez-i kūhī ma' nāsınadır ki Türkī'de yabān қоçı dinür; (1758)

بیفگند نیزه بیازید جنگ

چو در کوه بر غرم یازد پلنک

–Şānī hışm ve gāzab ma' nāsınadır. Bunda feth-i rā cāizdür. İki luğat dahı bu beyt-i Laṭīfī'de mevcūddur; (1759)

بیکی غرم اگر روم بحرم

ادمی شو تو ای پلنگ غرم

[185]

XVIII, 26---30

BĀBŪ'L-ĞAYN MA' AN-NŪN

(1759--1771)

Bu ma' nī ğurmīdenden ism-i maşdardur. Ğurmīde hışm-nāk ma' nāsınadır nite ki Laṭīfī buyurur; (1760)

نفس تو ازدهاست غرمیده

نیک و بد هرچه یافته چیده

–Ġujm zā-ı Fārsī ile de hışm ve kīne ma' nāsınadır. – Ve üzüm dānesiniñ kabuğı ma' nāsına da gelür ki şīre ile çekirdek içinde olur Şems-i Faḥrī ikisini nazm idüp dimişdür; (1761)

هیچ دانی که چیست زاده تانک

مایه بیرهی و موجب غژم

همچو خورشید در بلورین جام

چون سهیل نمائی اندر غژم

MA‘ AN-NŪN

ĠURUNBĪDEN (غرنبیدن) Damm-ı ġayn ve rā-yı mūhmele ve sūkūn-ı nūnla ħurūṣīden ve gök gürlemek ma‘ nāsınadır; (1762)

غرنبیدن نای در کوه و دشت

ز تندر بلندتر رهر سو گذشت

Ġurunbeh bundan ism-i maṣdardur. Ġaḏab ile hayķırmaķ ma‘ nāsına rā-yı ḥazf idüp ġunbeh dahı dirler nite ki Lebībī buyurur; (1763)

دو چیزش بر کن و دو بشکن

مندیش ز غلغل و ز غنبه

–Ġalebe bu ma‘ nāda luġat degildür belki ṣaķṣaġan kuṣıdur ki ‘Arabī’de ‘aķ‘aķ dinür. Şems-i Faḥrī buyurur; (1764)

گر اید در ظلال دول او

همای اسا شود مسعود غلبه

ĠEZBĀN (غضبان) ‘Arabī’de ħıṣım-nāk – Ve Fārsī’de mancınıķ ṭāşında müsta‘ meldür. Nizāmī buyurur; (1765)

عراده و منجنیق و غضبان

بر بام فلك نهاد نتوان

Esedī buyurur; (1766)

سوی پهلوان چون ز غضبان جنگ

بینداخت ان سی منی خاره سنگ

ĠALTĀN (غلتان) Ġaltanīdenden şıġa-yı mübālaġadur. Ġaltīden yuvarlanmaķ ve tekerlenmek ma‘ nāsınadır. Ġaltīden ġalaṭ-ı meṣhūrdur; (1767)

که پیش جوانی یکی مرد پیر

از افراز غلتان شد از بیم تیر

Ġärtiden dahı ġaltīdenden ma‘ nāsınadır nite ki Şehābeddīn Verkānī buyurur; (1768)

چگونه مدح تو گویم بنیم جانی کو

بدست عشق گرفتار غارتیده بود

Rā-yı ḥazf idüp ġātīden dahı dīnūr nite ki şāīr dimişdür; (1769)

بتیغ غمزها ت چوگان تدبیر

بجز غایتیدن گوی سرم نیست

Ġālīden dahı bu ma‘ nāya gelür.

ĠURRĪDEN (غريدن) Māzīde şerḥ olundı ve muḥīb cānver üfürmesi ma‘ nāsına da gelür; (1770)

بغريدن ازدهای دژم

همی اتش افروخت گفتی بدم

MA‘ AL-VĀV

ĠERV (غرو) ‘Ala vezn-i serv. İçi boş kıamışdur; (1771)

یکی مرد شد چون يك ازاده سرو

برش کوه سیم ومیانش چو غرم

[186]

(1772—1783)

BĀBŪ’L--ĠAYN MA‘ AL-VĀV

XVIII, 31—XIX, 2

ĠIRĪV (غریو) Feryād ve efġān ma‘ nāsınadır; (1772)

غریو از بزرگان مجلس بخواست

که گویی چنین شوخچشم از کجاست

Ġirīvīdenden me'ḥūz̄dur. Feryād ve efġān itmek ma' nāsina Nizāmī buyurur; (1773)

غریویدن کوس کردونشکاف

زمین را بر افگند پیچش بناف

Ġirīvān bundan šīġa-yı mübālaġadur nite ki Yūsuf Zelīḥā'da buyurur; (1774)

سراسر غریوان و دیده پر اب

نگفتید کای دادفرمای باب

ĠAV U ĠĪV (غو و غیو) İkisi dahı feryād ma' nāsınadur ayn ide de mervīdūr nite ki şerḥ olundi.

MA' AL-HĀ

ĠĀZE (غازه) Zā-yı ' Arabī'yle gülfūnedir ki qārılar yüzine sürerler; (1775)

دو رخ را ز غازه چو گل کرده بود

بچشم تهمتن چو دختر نمود

ĠERÇE (غرچه) Feth-i ġaynla ġer muşaġġarıdır muḥanneş ve bī-ḥamiyyet ma' nāsınadur; (1776)

زهر غرچه و ابله و دیورنگ

درینجا بگو چون توان کرد جنگ

Ebleh ve nādān ma' nāsina da mezkūrdur nite ki Senāī buyurur; (1777)

در گذر زین سرای غرچهفریب

بر گذر زین رباط مردمخوار

Ġetfereh ḍamm-ı ġayn ve sūkūn-ı tā ve feth-i fā ve rā ile bu ma' nāyadur nite ki Verkānī buyurur; (1778)

خدایگان معظم اتابك اعظم

که عقل کل بر ذهن تو هست غتفره

‘ Abdürrezzāk Muḥammed dahı buyurur; (1779)

فلکا غتفرهام یافته

که بکیل بد دادی حشفم

ĞURRENDE (غرنده) Hısm ile gürleyici ma‘ nāsınadır. Maşdarı ve māzisi şerḥ olundu; (1780)

خروشان و جوشان و نیزه بدست

تو گفتی که غرنده پیلست مست

MA‘ AL-YĀ

ĞERÇEGĪ (غرچگی) Muḥanneşlik ma‘ nāsınadır; (1781)

بپذرفت سامش به بی بچگی

زنادانی و ریوی و غرچگی

BABÜ'L-FĀ , MA‘ AL-ELİF

FERĀ (فرا) Fi‘ il ve maşdar-ı evvelinde taḥsîn için gelür. – Yuḡaru ma‘ nāsına da gelür. Aşlı ferāzedür. Sa‘ dī buyurur; (1782)

بگفتا فراتر مجالم نمائد

نماندم که نیروی بالم نمائد

MA‘ AL-BĀ

FERB (فرب) Feth-i fā ve rā-yı mühmele ile biyābān-ı Ḥārezm'de bir ‘ aẓīm çāydur; (1783)

رسیدم زایران بریگ فرب

سه جنگ گران کرده شد در سه شب

[187]

XIX, 3---10

BĀBŪ'L- FĀ MA' AL-BĀ

(1784--1792)

FERESB (فرسب) Feth-i fā ve rā ve sükūn-ı sîn ile āğacdan büyük direkdür. Saḳfda ve ğayrısında važ' iderler; (1784)

سروهاش چون ابنوس فرسب

چو خشم آورد بذر دو اسب

Saḳf ağacı ismi maḥşūş pālārdur. Bā-yı ' Arabī ve Fārsī ve rā-yı mūhmele ile Şems-i Faḥrī buyurur; (1785)

زمین خانه و باغ از زمردست و عقیق

عجب مدار که هست از زمردش بالار

FĪRĪB (فریب) Bāzī ve la' ib ma' nāsınadır; (1786)

برو بر چو بر گشت چندی سپهر

بر افگند سیمرغ بر زال مهر

که می کرد با بچگانش فریب

نمی بود سیمرغ را زو شکیب

Aşılarda ferībīdenden ism-i maşdardur. Ferībīden aldanmak ve ḥūdā' ma' nāsınadır bunda tekārīz vak' a olunmuşdur nite ki bāzī ferīb ma' nāsına gelür. Ferīb dahı bāzī ma' nāsına gelür.

MA' AT-TĀ

FERTŪT (فرتوت) Bunamış ve çok yaşamış köca ma' nāsınadır; (1787)

تویی پیر و فرتوت گشته بسال زایزد بیندیش در وقت کال

FERŪHT (فروخت) Ferūhtenden māzīdūr. Şatmak ve bī' ma' nāsınadur. Müstaḳbelâtında ḥā şīne tebdīl olunur. – Ve efrūhtdan muhtaşar dahı gelür. Efrūhten işti'āl ve iltihāb ma' nāsınadur. Müstaḳbelâtında ḥā zāya tebdīl olunur; (1788)

زیپکان تیر اتشی بر فروخت

بکوه اندر افگند و هیزم بسوخت

Ve lehu; (1789)

چو از چرخ بفروخت گردنده شیب

جوانان بیداردل بر امید

MA' AL-CĪM

FERḤENC (فرخنچ) Feth-i ḥā ve sūkūn-ı nūnla behre ve naşīb ma' nāsınadur.

MA' AL-ḤĀ

FELEḤ (فلخ) Feth-i fā ve lām ile āgāz ve ibtidā ma' nāsınadur.

MA' AD-DĀL

FURUZD (فرزد) Ḍamm-ı fā ve rā ve sūkūn-ı zā-yı 'Arabī'yle ravza ma' nāsınadur ki şulu yirlerde çāyır ve çimendür ki dāima ter u tāze olup şolmıya; (1790)

فزونتر زکیوان ترا اورمزد

برخشانی لاله اندر فرزد

Buña ferze dahı dinür 'ala vezn-i sebze lafzā ve ma' nī Nizāmī buyurur; (1791)

از خانه چو رفت با سر کوی

چون فرزه نشست بر لب جوی

FERĠEND (فرغند) 'Ala vezn-i ferzend müte' affin ve kendīde ma' nāsınadur; (1792)

زکشته جهان گشته فرغندوار

پبجای دگر خیمه زد شهریار

[188]

(1793—1803)

BĀBŪ'L--FĀ MA' AZ-ZĀL

XIX, 11—16

MA' AZ-ZĀL EL-MU' CEME

FERŪD (فروُد) Ma' rūf. – Ve Keyhūsrev'in anadan ögey karındaşıdır. Tūrān-zemīnde Siyāvuş'a Pīrān'ın kızından ki sipahsālār-ı Efrāsiyāb'dur. Hāşıl oldu. Keyhūsrev Tūs-ı Nevder'i sipahsālār idüp Efrāsiyāb üzerine irsāl itdikde Ferūd'un ǧal'asına ki Tūrān-zemīnde idi uğradıkda mābeynlerinde muḥarebe vāk'a olup Keyhūsrev'in ǧarındāşı olduğın bilmeyüb ǧatl itdüler; (1793)

جریره زنی بود مام فرود

زکین سیاوش دلش پر زدود

FUNŪD (فنونود) Damm-ı fā ve nūnla funūdenden ism-i maşdardur. Funūdeniñ üç ma' nāsı vardur. Biri āsāyiş ve ārām eylemek ma' nāsınadır; (1794)

فنونودم بتست ای شه کامران

غنود از تو دانم که باشم دران

–Şānī ğirre olmaǧ ve aldanmaǧ ma' nāsınadır nite ki Kesāyī buyurur; (1795)

و فاش عاریتی عیب و عار او فانی

بعیب و عاریتی چیز بر چرا فنوم

Funū Fethāteyn ile maǧrūr ma' nāsınadır nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (1796)

مملکت را بتیغ کردی پاک

از حسود و مخالفان فنو

–Şālīs ğüftārda yā refťārda laḥza tevaǧḳuf ma' nāsınadır. Laťifi buyurur; (1797)

من همچو زله زار و نزارم که دوش وی

می کرد ناله بر سر شاخ و همی فنود

MA' AR-RĀ

FER (فر) Tahfif ve teşdîd ile revnak ve ziynet ma' nâsınadır; (1798)

زمین کوه تا کوه پر پر بود

ز پرش همه دشت پر فر بود

Ve tâb ve tākāt ma' nâsına da gelür; (1799)

بران تیغها زد بر و پای و پر

نماند ایچ سیمرخ را زور و فر

Ve übbehet ve faẓl ma' nâsına da gelür ferre dahı dinür nite ki gelür; (1800)

سیاوش که از فریزدان پاک

چنین باره را کشید از مغاک

FERĤĀR (فرخار) Türkîstân'da ḥaṭā ile Kāşğar mābeyninde bir şehirdür. Ḥüsn ile meşhûrdur; (1801)

بغرخار در ماهرویان بسی

چنان شهر و مردم نبیند کسی

–Ve Bedaḥşân'da t̤alekân yuḡarusunda bir mevzi' ismidür. – Ve Ḥuttelân'da yine bir mevzi' ismidür. – Ve bir meşhûr butḥānedür; (1802)

یکی خانه اراست فرخاردیس

درو شد بسادی گلاندام گیس

FÛR (فور) Hind pâdişāhlarından bir pâdişāh ismidür. İsikender anı ḡatl eyledi; (1803)

چو یاور نبودش نزدیک و دور

یکی نامه بنوشت نزدیک فور

FAGFÛR (فغفور) Pâdişāh-ı Çîn'e ıtlāk olunur. – Ve İskender zamanında bir pâdişāh ismidür ki memleketi ḥudūd-ı Dicleden tā Çîn'e dek idi. Cümle mülûk añā iṭā' at iderdi.

Altmış iki yıl pādişāh oldı. Eşkān neslindendür ve Eşkān Yāfeş ibn-i Nūḥ aleyhisselām neslindendür. Kezā fī edātü'l-fużalā

[189]

XIX, 17---24

BĀBÜ'L-FĀ MA' AR-RĀ

(1804--1814)

FĪGĀR (فگار) Kesr-i fā ve kāf-ı Fārsī ile keşret-i 'amlden ḥāşıl olan cerāḥatdur. Yağır gibi; (1804)

ببر چون گرفتش یل نامدار

بنشگنج اندام شد فگار

FESER (فسر) Efserden muḥaffefdür; (1805)

سری کش بد از مشک سارا فسر

فروزنده جبهت چو شمس و قمر

MA' AZ-ZĀ EL-MU' CEME

FERĪBURZ (فریبرز) Ḍamm-ı bā-yı 'Arabī'yle Keykāvūs oğlıdur; (1806)

فریبرز کاوس را تخت زر

فرستاد و دینار و چندی گهر

FERĀZ (فراز) Müctemi' ma' nāsınadur; (1807)

فسیله چو امد بتنگی فراز

بخوردند سیراب و گشتند باز

—Ve yukāru ma' nāsına da gelür. Efrāḥtenden me'ḥūzdur; (1808)

تو گویی کسی ابی ارد فراز

نشانی بر این اتشم از فراز

Fırāz-ı evvel müctemi‘ ma‘ nāsınadır.

FERĀMERZ (فرامرز) Feth-i mīm ve sükūn-ı rā ile Rüstem'in oğludur; (1809)

فرامرز رستم که بد پیشرو

نگهبان هر مرز و سالار نو

FĪRŪZ (فیروز) Aşlı bā-yı Fārsī ile pīrūzdur. Muẓaffer ve ġālib ma‘ nāsına. – Ve mülūk-ı Fūrs'ün ṭabaḳa-yı ṣālīşesinden ki Eşkāniyāndır. Bir pādīşāh ismidür. Fīrūz ibn-i Hürmüz ibn-i Balās ibn-i Behrām ibn-i Şāpūr ibn-i Eşk ibn-i Eşkān ibn-i Dārādır. On yedi yıl pādīşāh oldu. – Ve ṭabaḳa-yı Rābi‘ sinden ki Sāsāniyān’dur. Bir pādīşāh ismidür. Fīrūz ibn-i Yezdigerd ibn-i Behrām-ı Gūr’dur. On yıl pādīşāh oldu.

MA‘ AS-SĪN

FERENGĪS (فرنگیس) Feth-i fā ve rā-yı mūhmele ve sükūn-ı nūnla Efrāsiyāb Siyāvuş nikāḥ itdügi kıızıdır ki Keyḫüsrev andan mütevellid oldu.

FUSŪS (فسوس) Efsūs dahı luġatdūr nite ki zıkr olundu. Altı ma‘ nāsı vardur. Biri teşnī‘ ve ṭanz ve istiḫzā ve istiḫfāf ma‘ nāsınadır; (1810)

چو بشنید پاسخ چنین داد طوس

که بر ما نه خوبست کردن فسوس

–Şānī ‘abeş ve beyhūde ma‘ nāsınadır; (1811)

بداند سپهدار دیوانه طوس

که ایدر نبودیم ما بر فسوس

–Şālīş ḥezl ve ḥorāṭa ma‘ nāsınadır nite ki Mollā Cāmī buyurur; (1812)

مشو افسوسپیشه با خردان

ور نه فر بزرگیت برود

–Rābi‘ kelime-i teessüfdür. Ḥayf ve dirīġ ma‘ nāsına nite ki Enverī buyurur; (1813)

آخر افسوستان نیاید از انك

ملك در دست مشتی افسوسیست

Efsūsı ma‘ nā-yı evvele mensūb maşhare ve қаşmer ma‘ nāsınadur. –Hāmis aşḥāb-ı kehf zamānında olan Daqyānūs pādīşāhıñ şehridür. Senāi buyurur; (1814)

حال اصحاب كهف و دقيانوس

قصه بخسلوس و شهر فسوس

[190]

(1815—1824)

BĀBŪ’L--FĀ MA‘ AŞ-ŞĪN

XIX, 25—29

Baḥselūs bir pādīşāh ismidür. Nizāmī dahı buyurur; (1815)

طبال نغير اهنين كوس

زهبان كليسيای افسوس

–Sādis memnū‘ ve ğayr-ı mübāḥ ma‘ nāsınadur nite ki Mollā-yı Rūm buyurur; (1816)

نان جو خود نه حرامست و فسوس

نفس را در پيش نه نان سپوس

MA‘ AŞ-ŞĪN EL-MU‘ CEME

FEŞ (فش) Edāt-ı teşbihdür. Müşebbeh bih āḥirine lāḥiḳ olur; (1817)

چنين گفت رستم كه ای شيرفش

ورا پرورانيد بايد بکش

–Ve at yelesi ma‘ nāsına da gelür. Aşlı peşdür. Bā-yı Fārsī ile. – Ve feşiden emir ve ism-i fā‘ il dahı gelür. Feşiden keşiden ve yedmek ma‘ nāsınadur; (1818)

هر انكس كه هستيد فرهنگش

که باشد ورا مایه صد بارکش

بپنجاه اب و خورش بر نهید

دگر الت پرورش بر نهید

MA' AL-KĀF

FİTRĀK (فترک) Feth ile terkîdür ki eyer ardına taşmadur. Kemed ve şikār ve heybe anıñla bağlanur; (1819)

میان را بکین برادر ببند

رفتراك بگشای پیچان کمند

FERHENG (فرهنگ) Kāf-ı Fārsī ile fer ve hengden mürekkebdür. Ma'rifet ve dāniş ma' nāsına; (1820)

بیاموخت فرهنگ و شد پر منش

بر امد زازار او سرزنش

Ferheng cīm-i ' Arabī ile de lūgatdūr. Şems-i faḥrī buyurur; (1821)

جمال دنیی و دین انکه دارد

عطا و فضل و عدل و رای و فرهنگ

MA' AL-LĀM

FİTĀL (فتال) Kesr-i fā ve tā ile fitāliden emir ve ism-i maşdardur. Bir nesneyi kıparub bırakmak ve girü dönmek ve kesmek ve üzölmek ma' nāsınadır. Bu beyitte fitāl fetālān ma' nāsınadır. Sekālān ḍamīmesiyle cāiz oldı nite ki neẓāirinde ḥāl böyledür; (1822)

برفتند گردان بایوان زال

نشستند هر دو سکالان فتال

—Ve yā-yı ḥaṭṭī ile fiyāl lūgat-ı Belḥ'de evvel ve ibtidā ma' nāsınadır nite ki Ebū Şekūr buyurur; (1823)

پس این داستان کش بگفت از فیال

ابر سیصد و سی و سه بود سال

MA' AL-MĪM

FĀM (فام) Gūne ve reng ma' nāsınadur. – Deyn ve borc ma' nāsına da gelür. Bunıñ aşlı vāmdur nite ki Sūzenī buyurur; (1824)

شعر خود را چو کوکب شعری

جای بر چرخ نیلفام کنم

سخن از کس بعاریت نبرد

که هم از طبع خویش فامکنم

[191]

XIX, 30---34

BĀBŪ'L-FĀ MA' AL-MĪM

(1825--1833)

FERCĀM (فرجام) Ākībet ve encām ma' nāsınadur; (1825)

بکوشیم و فرجام کار ان بود

که فرمان ورای جهانبان بود

–Ve fāide ve gāyet ma' nāsına da gelür nite ki Sa' dī buyurur; (1826)

این دو چیزم بر گناه انگيختند

بخت بی فرجام و عقل ناتمام

FERZĀM (فرزام) Feth-i fā ve sükūn-ı rā ve zā-yı ' Arabī ile lāyık ve sezāvār ma' nāsınadur. Daķīķī buyurur; (1827)

مکن ای روی نیکو زشتی با عاشق

کز نکورویی زشتی نبود فرزما

MA' AN-NÛN

FERĀRÛN (فرارون) İki rā-yı mühmele ile ħurde yıldızlarıdır ki āsumānda țārțagān görünür. Biri biriniñ ardınca seyr iderler; (1828)

ستارهشمر چون فرارون بتافت

دويد و بنزد فریدون شتافت

—Ve her nesne ki biri biri ardınca šalāĥ yüzünden yürür ise aña ferārūn ve ' aksine ferīrūn ve firūn dinür. Ĥalīmī böyle diyüp Daķıķı'niñ bu beytini irād eyledi; (1829)

حسودت در بد از بهرام فیرون

نظر زی تو زیرجیس فرارون

FAĞİSTĀN (فغستان) Damm ve feth-i fā ile fuğ ve sitāndan mürekkebdür. Fağ maĥbūb ve dilber ma' nāsınadır ve sitān maĥall ve mekān ma' nāsınadır. Pādişāhlarıñ ĥarem-i ĥāşşına ıtlāk olunur ki perīrū ve müstesnā maĥbūbe yiridür. Mecāzen zevce ve menkūheye ıtlāk olunur; (1830)

فرستش بسوی شبستان خویش

سوی خواهران و فغستان خویش

Ve lehu; (1831)

فغستان چو امد بمشکوی شاه

یکی تاج بر سر چو مشک سیاه

Aşılđa fağ put ve şanem ma' nāsınadır ve fağistān putĥānedür nite ki ' Unşurī buyurur; (1832)

گفتم فغان کنم ز تو ای بت هزار بار

گفتا که از فغان بود اندر جهان فغان

Ve Bağdād aşlı fağdāddur ve ba' zı āşma' iye redd idüp dimişdür ki furs-i qadīm cümlesi Āteşperest idi. Mābeynlerinde ' ibādet-i şanem ma' hūd degüldür. Belki aşlı Bağdād'dur soñra dād şerĥinde ihtilāf oldı. Ba' zı ' atıyye ma' nāsınadır didi ve ba' zı ism-i şaĥşdur

didi. Mecāzen maḥdūm ve mu‘azzam ve ḳalbde vaḳ‘a olana fağ dinūr. Pādišāh ve maḥbūb gibi nite ki ṣanem bu vechle müsta‘meldür. Fağfūr bundan mürekkebdür. Aşlı fağpūrdur. Şāhzāde ma‘nāsına mu‘arreb olıcaḳ bā-yı Fārsī fāya tebdīl olunur. Pādişāhlar menkūḥesine fağistān ıtlāḳı bundan zāhir oldı.

FUSURDEN (فسردن) Toñmak ve yeḡ bisten ma‘nāsinadur; (1833)

چو این روزگار خوشی بگذرد

چو پولاد روی زمین بفسرد

[192]

(1834—1848)

BĀBŪ’L--FĀ MA‘ AN-NŪN

XIX, 35—39

FEŞERDEN (فشردن) Ve feşārden şıḳmaḳdır ki ‘Arabī’de ‘aşr dinūr; (1834)

بیفشرد جنگش میان سخن

زیرنا بخندید مرد کهن

Pāy feşerden ayak şıḳub şābit-ḳadem olmaḳdur. Kemāl-i İsmā‘īl buyurur; (1835)

پای بفشارم و در عشق تو ننمایم پشت

شمعوار ار بودم اتش سوزان بر سر

Enverī dahı buyurur; (1836)

هر کجا صولتت فشرده قدم

زور بازوی اسمان شده زور

Pāy dāšten yine o ma‘nāyadur nite ki Kemāl-i İsmā‘īl buyurur; (1837)

سهلست پایدارئ تو در مقام و صل

چون دستبرد هجر ببینی مدار پای

FUSŪN (فسون) Ruḳyedür ki Türkî'de evsûn dinür. Hîleden bir nev^ç olmağla hîleye de ıtlâḳ olunur; (1838)

چگویی بهانه گه تاختن

وزینگونه رنگ و فسون ساختن

Fusûn-ger ruḳye-ḥân ma^ç nâsınadur nite ki Nizâmî buyurur; (1839)

سپند از پی ان شد افروخته

که افت باتش شود سوخته

فسونگر دگرگونه گفتست راز

که چون با سپند اتش اید فراز

رسد بر فلك دود مشکین سپند

فلك خود زره باز دارد گزند

FERİDŪN (فریدون) Efrîdûn dahı luğatdur nite ki şerḥ olundı.

FERVEDİN (فروردین) Feth-i fâ ve sükûn-ı rā ve feth-i vāv ve kesr-i dālla evvel-i māh-ı senedür ve târîḥ-i Celālîde faşl-ı rabî^ç añ evvelidür; (1840)

مه فرودین و سر سال بود

لب رود لشکرگه زال بود

Aşlı ferverdîndür. Rā ḥazf olunmışdur nite ki Şems-i Faḥrî buyurur; (1841)

همیشه تا که ز نسرين و گل برد زينت

چمن بموسم اردیبهشت و فروردین

Gāh olur ki rā-yı evvel ḥazf olunub ḍamm-ı fā ile fuverdîn dinür; (1842)

بمان تا بماند مه فرودین

که بفزاید اندر جهان هور دین

FELĀḤEN (فلاخن) Feth-i fâ ve ḥā ile şapāndur ki anıñla tâş atılır; (1843)

بسنگ فلاخن دو اهو گرفت

فرو ماند فرخ ازو در شکفت

Belhem dahı feth-i bā-yı ‘Arabī ve sükūn-ı lāmla bu ma‘ nāyadur nite ki şā‘ ir dimişdür; (1844)

گلهبانان او نهند از قدر

مهر و مه را چو سنگ در بلخم

–Ammā felhem ve felheme fā ile ḥallāc çañı ma‘ nāsınadur nite ki Laṭīfi buyurur; (1845)

چون درونه کنم ترا نالان

گر چو فلخم ترا زنم حمدان

Ḥakkāk dahı buyurur; (1846)

گر تو خواهی که بغلخند ترا پنبه همی

من بیایم که یکی فلخمه دارم کاری

Felḥiden ve felḥūden ve felḥemīden ve ferḥemīden ve feḥemīden panbuh atmağdur ve panbuhdan çekirdeki ayırtlamağdur. Felmāseng dahı feth-i kāfla şapān ma‘ nāsınadur nite ki Evhadī Cām-ı Cem'de buyurur; (1847)

با صف ذو الفقار در صف جنگ

بچه ارزد کلوخ قلماسنگ

Mīm ḥazf olunub felāseng dahı dinür ve şapān taşına dahı ıtlāk olunur. Mollā-yı Rūm buyurur; (1848)

معنی اندر شعر جز با خط نیست

چون قلاسنگست اندر ضبط نیست

[193]

XIX, 40---47

BĀBŪ'L-FĀ MA' AL-HĀ

(1849--1861)

MA' AL-HĀ

FĪRĪSTĀDE (فرستاده) Ma' rūf – Resūle ve ulāğa dahı ıtlāk olunur; (1849)

فرستاده نزد سیاوش رسید

چو ان نامه شاه ایران بدید

FĪRĪSTE (فرسته) Kesrīn ile bu dahı ol ma' nāyadur; (1850)

بدل گفت کاری نو امد بشاه

که گیوست از ایران فرسته براه

FERİYE (فریه) Feth-i fā ve kesr-i rā ile la' net ve tefrīn ma' nāsınadur; (1851)

همی کرد بر کردگارش فریه

چو ره را رها کرد و امد بدیه

–Meşhūr müte' ārif. Sükūn-ı rā ve feth-i yā iledür nite ki Mu' izzī buyurur; (1852)

بهره تو افرین باشد زسعد و مشتری

قسم خصم بخش کیوان فریه و نفرین بود

Şāh Nāşır-ı Hüsrev buyurur; (1853)

دزدی طرار ببردت زراه

فریه بران خاطر طرار کن

FESİLE (فسیله) 'Ala vezn-i vesīle. Gele ve süri ma' nāsınadur; (1854)

بفرمود تا هر چه بودش گله

هیونان واز گوسفندان یله

فسیله ببند اندر ارند نیز

نماند ایچ بر کوه و بر دشت چیز

Fā ḥazf olunub sīle dahı dinür. Ekşer fesīle at sürisinde ve sile āhū sürisinde isti' māl olunur. Ferruḥī buyurur; (1855)

بباغ اندر کنون مردم نبرد مجلس از مجلس

براغ اندر کنون اهو نبرد سیله از سیله

Şems-i Faḥrī dahı buyurur; (1856)

برده زانعم شیخ ابو اسحق

هم فسیله هزار و هم سیله

FERZĀNE (فرزانه) Ḥakīm ve feylesof ya' nī ' ārif zū-fünūn ma' nāsınadır; (1857)

فرستادشان لشکری گشن بیش

چه بیگانه فرزندگان و چه خویش

Senāī buyurur; (1858)

عشقبازی نه کار فرزانهست

عقل در راه عشق دیوانهست

Ferzān ile hā-yı taḥşışden mürekkebdür. Ferzān ḥikmet ve felsefedür. Behrāmī buyurur; (1859)

مخالفان تو بی فره اند و بی فرهنگ

موافقان تو با فره اند و با فرزنان

FAGVĀRE (فغواره) Fetḥ ile ol müteḥayyirdür ki sākit ḳala. Andan ḥareket ve āvāz gelmiye. Seferden yā ḥacletden yā zücretiden ola. Fağ ile vāreden mürekkebdür. ma' nā-yı Terķibesi put gibi dimekdür. Fağ, fağistānda şerḥ olundı; (1860)

ازان تلخ پیغام کامد براه

چو فغواره گشته دهانبسته شاه

Ebū Şekūr dahı buyurur; (1861)

فغفور بودم و فغ پیش من

فغ رفت من بماندم فغواره

FEYDĀFE (فیدافه) Feth ile bir ‘avratdur ki pādīşāh-ı Berda‘ idi. İskender ile muḥārebe idüp āḫirü'l-emr mağlūb oldu. Evveli ḳāf ile de mervīdūr. Buña Nūşābe dahı dinūr.

FERH (فره) Feth-i fā ve hā-yı melfūza ile iki luḡati vardır. Biri teşdīd-i rā ile ve biri kesr-i rā-yı ḥafīfe ile üç ma‘nā ile müsta‘meldür. Biri efzūnī ma‘nāsınadır ki ‘Arabī’de faẓl ve ziyādetden ‘ibāretdür.

[194]

(1862—1878)

BĀBŪ’L--FĀ MA‘ AL-HĀ

XIX, 48—50

Gerek umūr-ı ma‘neviyyede olsun rütbe ve şevket ve şān ve celāl gibi nite ki bu beyitdedür; (1862)

نگارنده چرخ گردنده اوست

فزاینده فره بنده اوست

Gerek umūr-ı ḥissiyyede olsun nite ki Mollā-yı Rūm buyurur; (1863)

ور بگوید من نخواهم این فره

گو بگیرد هر که را خواهی بده

Ve lehu; (1864)

تلخ و تیز و مالش بسیار دو

تا شود پاک و لطیف و بافره

Ferhmend fāẓıl ve kāmīl ma‘nāsına üç luḡatı vardır. Biri kesr-i rā ile nite ki Laṭīfī buyurur; (1865)

هر انكه هست دانا و فرمند

نگردد فتنه اين دير ديرند

Ve biri sükûn-ı rā ve fetḥ-i hā ile nite ki yine Laṭîfî buyurur; (1866)

فرمندان عالم معنى

نکنند التفان بر دنيى

Şāh Nāşır-ı Hüsrev dahı buyurur; (1867)

فرمندی را بدل در جای دو

سودكى داردت شخص فرمند

Ve biri teşdîd-i rā-yı meftûḥe ile nite ki Laṭîfî buyurur; (1868)

فر دانش ياب و فرمند باش

داده دادار را خرسند باش

—Şānî efzûn ve zāyid ma' nâsınadır bu dahı gerek umûr-ı ma' neviyyede olsun efzāl ve aḥsen ma' nâsına nite ki Mollā-yı Rûm buyurur; (1869)

ور زغیرت صورتت نبود فره

صورتى كان از تو زايد در تو به

Mîr Hüsrev dahı buyurur; (1870)

زافسر شاهان كله او فره

بر كلهش ها هو الله گره

Gerek umûr-ı ḥissiyyede olsun keşîr ve bisyār ma' nâsına nite ki Senâî buyurur; (1871)

ديو در مشک او دمیده فره

او زخود سوى خود شده فربه

Ve'l ba' dehum; (1872)

گر زانکه خدا بمی دهد مال فره

بگشایم ازین کار فره بسته گره

Bunuñ āhirine yā-yı maşdariyye lâhiķ olup ferrehî dinür. Şān ve şevket ma‘ nāsına; (1873)

چو امد بکوس شاه اگهی

که امد سیاوخش با فرهی

Ve lehu ħüsn ve neẓāret ma‘ nāsına; (1874)

که چیست ان ده ودو درخت سهی

که تاز هست و شاداب و با فرهی

Ta‘ rīf-i ‘ aķılda dahı buyurur; (1875)

ازو شادمانی وزو فرهیست

وزو هم فرونی وزو هم کمیست

–Şāliş āsāyiş ve zevķ ve sürūr ma‘ nāsınadır nite ki Mollā-yı Rūm buyurur; (1876)

دیده کو نبود زوصلش در فره

انچنان دیده سگید و کور به

–Ve ‘ Arabî’de ferh feth-i fā ve kesr-i rā ile ħāẓķ ma‘ nāsınadır.

FURV-HĪĤTE (فرو هیخته) Aşlı āhiĥtedür. Āhiĥtenden me’ĥūẓdur. Silāĥı ģilāfından çıkarup ĥavāle itmek ve kaçd itmekdür. Yā ĥazf olunub ahiĥten dahı dinür nite ki zıkr olundu; (1877)

فرو هیخته گشته هر دو سپاه

بگزرز گران هر دوان کینهخواه

MA‘ AL-YĀ

FERHENGĪ (فرهنگی) Ĥāce ve mu‘ allimü’l-eţfāl ma‘ nāsınadır. Ferheng edeb dānişdür ve yā nisbet içündür; (1878)

بفرهنگیان ده مرا از نخست

چو اموختم زند و استا درست

FERREHĪ (فرهی) Feth-i fā ve teşdīd-i rā-yı meftūḥe ile ferh kelimesinden şerḥ olundu.

[195]

XIX, 51—XX,6

BĀBÜ'L-FĀ MA' AL-YĀ

(1879--1886)

FERBĪ (فربی) Semiz ma' nāsınadur ferbih dahı dinür; (1879)

دو دندان بکردار پیل ژیان

ویال فربی ولاغر میان

BĀBÜ'L-ḲĀF

Bu ḥarf dahı Fārsi'de mevcūd olmıyan ḥurūfdandır. Mecmu'-ı bu beytde mezkūrdur; (1880)

یوق سکن حرف اهل فرسک دللرنده بیخلاف

ثا و حا و صاد و ضاد طا و ظا و عین و قاف

MA' AL-LĀM

KİSTĀ (قسطا) Kesr-i ḳāf ile ibn-i Lūḳā. İkisi de ḥükemā-yı Yūnānīdūr.

MA' AL-BĀ

ḲĀB (قاب) Āşuḳdur. Ḳa' b lafzından te' cīm olunmuşdur. Buña 'urvāne dahı dinür nite ki Meylī buyurur ; (1881)

بدو زانو دمی که بنشیدند

همچو عروانهایست کو زده چک

MA' AL-CĪM

ḲANNŪC (قنوج) Feth-i ḳāf ve teşdīd-i nūnla Hindistān'da dārü'l-mülk olan şehir idi;

MA' AD-DĀL

ḲEZĀGEND (قزآگند) Ḳez kejdin mu'arrebdür ve āgend haşv ma'nasınadır. Bir nev' i ḳaftāndır. İçi hām ibrişim ve panbuh ile tolu cengde zırh üzerine giyerler buña haftān ve kecāgend ve kecāgend ve kejāgend ve kejāgend dahı dinür; (1882)

قزآگند ببرید و درع و برش

بمیدان در امد همانگه سرش

MA' AZ-ZĀL

ḲUBĀD (قباد) Keykāvūs pederidür. Ekşer Keyḳubād dinür nite ki gelür; (1883)

یکی خشت زد بر سرین قباد

که بند کمرگاه او بر گشاد

Ve mülūk-ı Sāsāniye'den peder-i Nūşīrevān Ḳubād ibn-i Fīrūz'dur. Altmış dört yıl pādīşāh oldı.

MA' AR-RĀ

ḲĀR (قار) Arabī'de zift ma'nāsınadır. Ḳır dahı dinür. Türkī'de berf ma'nāsınadır. İkisi dahı Fārsī'de müsta' meldür; (1884)

نشان سیاوش سیاوش بدیدار بود

چو بر گلستان نقطه قار بود

Ma' nā-yı evvelde Eşīrüddīn Aḫīsketī buyurur; (1885)

چون خرفه گشت بر کفت شب ردای قار

شد غرق در غلاله زر فرق کوهسار

Ve ma' nā-yı şānīde Enverī buyurur; (1886)

چشم این دایم سفید از اشك حسرت همچو قار

روی او دایم سیاه از خاك محنت همچو قیر

[196]

(1887—1895)

BĀBŪ'L--QĀF MA' AZ-ZĀ

XX, 7—XXI, 1

MA' AZ-ZĀ

QEFĪZ (قفیز) Bir peymānedür ki anıñla ğalle ölçerler. Qefizden mu'arredür. Pur āmed kefiz 'ömür tamam oldı demekden kināyedür nite ki zıkr olundı. Qefiz rā tamām kerd 'ömrini āhir itdi dimekdür; (1887)

همانه که یزدان بما بر قفیز

تمامی نکردست این و عده نیز

MA' AS-SĪN

KELEBŪS (قلبوس) Eyer kaşıdur. Kerebūsdan ta'cīm olunmışdur. Feth-i kāf ve rā ile; (1888)

کنون تو به یکجوبه تیر گزین

نهادی همی سر بقلبوس زین

KERTĀS (قرطاس) Lafz-ı 'Arabī'dür. Kāğıd ve oq nişānı ve ṭablası ma'nāsınadur; (1889)

بتیری که پیکانش الماس بود

زره پیش او همچو قرطاس بود

MA' AN-NŪN

KERĀHĀN (قراخان) Efrāsiyāb'ın büyük oğlıdur; (1890)

قراخان که او بود مهتر پسر

بفرمود تا رفت پیش پدر

–Ve bir Hind pādiṣāhıdur ki İskender'e mu' āşır idi.

ḲĀREN (قارن) Feth-i rā ile Kāve-i āhen-ger'iñ oğlıdur ki pederi ile Daḥḥak'a ḥurūc idüp Ferīdūn'ı pādiṣāh idüp aña sipahsālār oldı; (1891)

سپهدار چون قارن کینه‌دار

سواران جنگی چو سیصد هزار

ḲELŪN (قلون) Bir pehlivān-ı Tūrānī'dür. Efrāsiyābī; (1892)

بفرمود تا نزد او شد قلون

زترکان دلیری کوی پر فنون

MA' AL-HĀ

ḲEYDĀFE (قیدافه) Bir 'avratdur ki pādiṣāh-ı berda' idi. Evveli fā ile de mervīdūr nite ki mezkūrdur.

MA' AY-YĀ

ḲELUVĪ (قلوی) Feth-i ḳāf ve ḍamm-ı lāmla ḳātil-i Siyāvuş'dur. Buña kerūy dahı dinūr nite ki gelūr; (1893)

ستمگاره چوبان بیدین فلو

همانا از انسان ببرد گلو

–Ve Tūrān-zemīnde bir ṭāğdur; (1894)

شبانان کوه قلو را بخواند

ازان شاهزاده سخنها براند

BĀBŪ'L-KĀF EL-'ĀRABĪ MA' AL-ELĪF

KŪṢĀ (کوشا) Ḍamm ile kūṣende ve cehd idici ma' nāsinadur. Kūṣiden maşdarıdur; (1895)

بهر کار کوشا ببايد شدن

بدانش نیوشا ببايد شدن

[197]

XXI, 2—7

BĀBŪ'L-KĀF MA' AL-ELĪF

(1896--1911)

KUCĀ (کجا) Ma' ruf. — Ve Şehnâme'de edât-ı rabṭ olan ki ma' nāsına çok mevcūddur; (1896)

سیاوش بگفت ان ججا رفته بود

وزان در که سودابه اشفته بود

KUMĀ (کما) Ḍamm-ı kāfla Tūrān-zemīnde bir şehirdür; (1897)

چفانی و شکنی و سقلاب و هند

کمایی و بحری و رومی و سند

KĀLĀ (کالا) Metā' ve kumaş ma' nāsınadır. Naḳid muḳābilidür; (1898)

سواران ایران همی تاختند

بکالا گرفتن نه پرداختند

Mollā-yı Rūm dahı buyurur; (1899)

پیش من افلاس او ثابت شدست

نقد و کالا نیستش چیزی بدست

Ve kāb kaçak ma' nāsına da gelür. Laṭifî buyurur; (1900)

اگر خواهی که یابی قدر و الا

مکن همسایگان را منع کالا

Āḫirān dahı metā' ve kumaşdur. Medd-i hemze ve sükūn-ı ḥā ve kesr-i rā iledür. Ḳaşr-ı hemse dahı luḡatdür. Kemāl-i İsmā' il buyurur; (1901)

چون میدهی مرا تو عطاهاى به گزین

جز به گزین چه ارمت اخر ز اخیان

KİMYĀ (کیمیا) 'İlm-i iksir ve şan'at-ı zeheb' amelidür. Maddesi cevâhir-i hasise olmağla بطریق الاستعاره ردات اصل ma' nāsına da gelür; (1902)

نبیره که جنگ آورد با نیا

هم از ابلهی باشد و کیمیا

Bu kelime lafz-ı Yūnānī'dür. Ol luğatde zeyreklik ile memzûc hîle ma' nāsınadır; (1903)

که کین پدر باز جست از نیا

بشمشیر و هم چاره و کیمیا

Kîne ve gill u ğışş ma' nāsına da gelür; (1904)

گر او کینه جوید همی از نیا

ترا کینه زیباتر و کیمیا

Ve lehu; (1905)

که ضحاک مهرباب را بد نیا

دل شاه ازیشان پر از کیمیا

Ve hâşşe ve menfa'at ma' nāsına da gelür nite ki Mîr Hüsrev buyurur; (1906)

بروی زمین هر چه سنگ و گیاست

جداگانه در هر یکی کیمیاست

Mollā-yı Rûm dahı buyurur; (1907)

صد هزاران کیمیا حق افرید

کیمیایی همچو صبر ادم ندید

KED-ḤÜDĀ (كدخدا) Şāhib-i hāne ma' nāsınadır. Ked maḥallinde şerḥ olunur; (1908)

چنان بد که روزی زن پاکرا

سخن گفت هر گونه با کدخدا

Kināye tarīķi ile mütezevvic ve müteehhile ked-ḥüdā dinür nite ki Ümidī buyurur; (1909)

پیرانهسر که قد امیدى دوتا شده

از چارخایگی دو سه جا کدخدا شده

Ve mutaşarrıf ve müdebber ma‘ nāsına da gelür. ‘Avām taḥrîf idüp kâḥya dirler; (1910)

قباد اندر ایران شده کدخدا

همی راند کار جهان سوфра

Ket-Ḥüdā ile de resm-i mervîdür.

MA‘ AL-BĀ

GÜŞTĀSB (کشتاسب) Ḍamm-ı kâf ve sükûn-ı sîn ile rābi‘ -i selāṭîn-i Keyāniyāndur. İbn-i Luhrāsb ibn-i Ervend ibn-i Key-Peşîn İbn-i Keyḡubād’dur. Zerdüş-t-i ḡakîm anıñ ‘aşrında iddi‘ ā-yı nübüvvet eyledi nite ki Şerḡ olundu. Yüz yirmi sene pâdişāh oldı; (1911)

ورا گفت کشتاسب کای شهریار

منم بر درت بر یکی پیشکار

[198]

(1912—1924)

BĀBÜ'L--ḲĀF MA‘ AT-TĀ

XXI, 8—14

MA‘ AT-TĀ

KĀST (کاست) Kāstenden māzî ve ism-i maşdardur. Kāsten eksilmek ma‘ nāsınadır. Kāst eksik ma‘ nāsına da gelür; (1912)

شما را سخن کاست باید همی

ره خویشتن خواست باید همی

Kem ile farkı budur ki kem ibtidā nāḡış olandır. Kāst fi‘il-i fā‘il ile nāḡış olana dinür. Biri biriniñ maḡāmında isti‘ māl olunur

KEBEST (کبست) Feth-i kāf ve bā-yı ‘Arabī’yle acı bir otdur. Ve ind-el ba‘ z ḥanẓaldur ki Türkīde Ebū Cehil ẓarpūzına dinūr; (1913)

چرا کشت باید درختی بدست

که بارش بود و بیخش کبست

KİŞT (کشت) Kesr ile ekin ve zir‘ dūr; (1914)

درختان بسیار با کشت و ورز

ندیدست مردم ازانگونه مرز

–Feth-i kāfla da luġatdūr nite ki bu beyitdedūr; (1915)

کدیور نیایی درین بوم و کشت

سوی مرغزاران رو از سوی دشت

–Ve kiştenden māsī ve ism-i maşdar dahı gelūr. Ekin ekmek ma‘ nāsına nite ki kebest beyitindedūr. – Ve zecri tūyūr ve vūhūş ma‘ nāsına da gelūr. Ḥazf-ı tā ile kīş meşhūrdur. – Ve şaṭrancda kiş didikleri aşlı keştdir bu ma‘ nāya Mollā Cāmī buyurur; (1916)

بکشت و کار جهان دل مبد کاخر کار

زکشت مات شود شاه عرصه شطرنج

Āşfī dahı buyurur; (1917)

غنیمتست لب کشت و باده گرچه زکشت

میان عرصه گریزان شود شه شطرنج

KEFT (کفت) Feth ile keftenden māsīdūr. Yarılmağ ve çatlamağ ma‘ nāsına; (1918)

چو ترکان شنیدند کارجاسب رفت

همه پوستشان بر غم از تن بکفت

KİFT (کفت) Kesr ile yāğrın ve omuzdur; (1919)

تهمتن بخندید و گفت ای شکفت

به پيكان بدونم من اورا دو گفت

–Damm ile de luġatdūr; (1920)

دريغ ان بر و بازو و گفت او

نبودش بتوران کسی جفت او

KELĀT (کلات) Feth- ile iki ʔal‘ a ismidūr ki biri Tūṣ ile Ebīverd mābeynindedir. – Biri kenarındadır. Ferūd ki Keyḥūsrev birāderidūr. Cerīre nām vālidesiyle anda olurdı ve aña mutaṣarrıf idi; (1921)

گذر بر گلات ايچ گونه مکن

چو زان ره روی خام گردد سخن

–Aşılda kelāt yüksek yırde olan ʔal‘ a ve köydūr nite ki Daḳīḳi buyurur; (1922)

تیر تو از کلات فرود آورد هزیر

تیغ تو از فرات بر ارد نهنگ را

KUST (کوست) Tavul ve ceng nekḳāresidūr. Kūs dahı dinūr; (1923)

دلیران نترسند ز اواز کوست

کله دو پاره چوبست و یک پاره پوست

–Zor ile toḳuşmak ma‘ nāsına da gelūr. ‘Arabī’de şadme dinūr nite ki Şua‘ yb buyurur; (1924)

شاکر نعمت نبودم یا فتی

تا زمانه زد مرا ناگاه کوست

[199]

XXI, 15—21

BĀBŪ'L-KĀF MA' AŞ-ŞĀ

(1925--1932)

MA' AŞ-ŞĀ

KEYŪMERS (کیومرث) Evvel-i mülūk-ı Pīşdādiyān'dur. Bundan evvel bir kimsene pādīshāh olmamışdur. Bilā-ittifāk ba' zı ḥāzret-i Ādem'dür dimiş ve ind-el ba' z ḥāzret-i Şīš birāderidür ve bir qavilde ḥāzret-i Nūḥ evlādındandır. 'Ömri biñ yıl ve müddet-i salṭanatı kırk senedür. İbtidā şehir binā iden budur. İştāḥr ve Demāvend anıñ bināsıdır.

MA' AL-CĪM

KĀC (کاج) İki ma' nāsı vardır. Biri temennī içün kâş ve leyte ma' nāsına; (1925)

همی گفت کاجی من این انجمن

توانستمی برد با خویشتن

—Ve biri şāşı ve ehvel ma' nāsınadır nite ki Mollā-yı Rūm buyurur; (1926)

بعر را اگندهمغز گندهمخ

زیر بینی بنهی و گویی که اخ

اخ اخی بر داشتی ای کیج و کاج

تا که کالای بدت یابد رواج

—Ve cīm-i Fārsī ile de iki ma' nāsı vardır. Biri silledür ki ' Arabī'de laṭme dinür. — Biri bir dıraḡtdur ki aña sâc dinür. Şems-i Faḥrī kâş ma' nāsına olanı dahı cīm-i Fārsī ile tutub bu iki ma' nī ile bu kıt' ada nazm itdi; (1927)

زانتقام ابو اسحق رفت

از جهان ظلم و بعدی خورده کاج

از تف محنت دل بدخواه او

شاخ شاخ امد بسان شاخ کاج

شهریاری ملکبخشی همچو او

کاچ بودی در همه افاق کاچ

KENC (کنج) Köşe ve bucağdur; (1928)

اگر تند بادی بر اید زکنج

بخاک افگند ناسیده ترنج

MA‘ AC-CĪM AL-FĀRSĪ

KŪÇ Ū BELŪÇ (کوچ و پلوچ) Feth-i bā-yı Fārsī ile ve ḍamm-ı lām ile kūç İşfahān ile Kirmān arasında bir vilāyetdür ve belūç Türk'den bir kavmdür ki kılllet-i ‘aql ile ma‘ rūfdur; (1929)

سپاهی زگردان کوچ و پلوچ

سکالیده جنگ و بر آورده خوچ

—Kūç be-kūç iki kāf ve bā-yı ‘Arabī ile bir biriniñ ‘aḳabince kūç itmek ve düzdān ma‘ nāsına mürekkebdür.

KŪH-I SERŪÇ (کوه سروچ) Īrān-zemīnde bir mevzi‘dür. Ehl-i bahādur ve dilāverdür; (1930)

همان پهلوی پارسی کوچ و پلوچ

زگیلان جنگی و کوه سروچ

KEMĪÇ (کمیچ) Feth-i kāf ve kesr-i mīmle düşman ve ‘adv ma‘ nāsınadır; (1931)

نمانیم کارام گیرند هیچ

سواران ما و سپاه کمیچ

MA‘ AL-ḤĀ

KĀḤ (کاخ) Köşkdür ve bāğçede ṭārme ve manzaradır; (1932)

بکاخ اندرون بزم گسترد شاه

بشادی همی خورد می کینهخواه

[200]

(1933—1942)

BĀBŪ'L--ḲĀF MA' AL-ḤĀ

XXI, 22—28

KERḤ (كرخ) Bağdād'da bir mahalledür. Ma' rûf-ı kerḥi aña mensûbdur; (1933)

زبغداد گردان جنگاوران

که بودند با زنگه شاوران

گریده سپاهی زگردان کرج

بفرمود تا با کمانهای چرخ

—Ve baḥrû'l-garāibde Kerḥ bir meşhûr şehir ve memleket ma'nâsınadur ki kerḥi aña mensûbdur. Zann idermege aşlı luğatde şol yire dinür ki ziynetler ile ârâsta ola nite ki Ferruḥî buyurur; (1934)

هر دو زشادئ تو و بنیاد راستی

زین باغ جنت این و زین کاج کرخدار

KULŪḤ (كلوخ) Kesikdür ki ' Arabî'de meder dinür; (1935)

بدر رفت بر سان مرد شکوخ

بسر بر همی زد شنان و کلوخ

MA' AD-DĀL

KERŪKİRD (کروکرد) Feth-i kāf-ı evvel ve kesr-î kāf-ı şānî ile Tūrān-zemînde bir şehirdür. dāmād-ı Efrāsiyāb Tejāv-ı sipahsālār, anda olurdı; (1936)

کروکرد بودی نشست ت ژاو

سواری که بودیش با شیر تاو

Bu şehir kâtil-i Siyāvuş olan Girū bināsıdur; (1937)

بتندی براه اندر آورد روی

بسوی کروکرد جای گروی

میان سرخسست و باورد و طوس

زباورد بر خاست اواز کوس

KENDMEND (کندمند) Ḥarāb ve yebāb ve tārumār ma' nāsınadur. Kend kenden lafzından me'hūzıdur. Qāzmağ ve yıqmağ ma' nāsına ve mend etbā' qabılindendür; (1938)

وگر نه شود بوم ما گندمند

از اسفندیار ان بد بدپسند

KEJ-AGEND (کزآگند) Ḥarf-ı qāfla zıkr olunan kez-āgenddür ki bir qaftāndur. Qez ve panbuh ile tolu cengde giyerler ve aña qaftān dahı dinür.

KİŞTMEND (کشتمند) Ekinci ve mezzrū' ve ekinli yirdür; (1939)

هم اندر درش کشتمند و گیاست

درخت برومند و هم اسیاست

Ve lehu; (1940)

بشهری کجا بر گذشتی سپاه

نیازادی کشتمندی براه

KED (کد) Luğat-ı Pehlevî'de ḥāne ma' nāsınadur. 'Allāme-i Şirāzî, Şerḥ-i Qānūn'da kedḥüdā terkibinde dimişdür ki کد باللسان الفهلوی معناه البیت و خدا معناه الرب و کد خدا معناه رب. Keda dahı dinür nite ki Mîr Hüsrev buyurur; (1941)

چو امد کنون ناتوانی بدید

بدیگر کده رخت باید کشید

Bunuñ mu' arrebî kezecdür nite ki qamūsda dimişdür ki الكدج محرکه الماوی معرب کده. Lakin ked bir kelime ile terkib olunsa cez evvel vāk' a olur. Kedḥüdā ve kedbānū gibi kedbānū evi görüb gözeden mutaşarrıfa ḥātūndur ki Türkî'de qadın dinür. Senāî buyurur; (1942)

مرد و زن را که حرص کون و گلوست

نامشان کدخدا و کدبانوست

Kedīver dahı bu kabilden olup yā mezıddür. Şāhib-i hāne ma' nāsına nite ki gelür.
Kedvāde dahı bu

[201]

XXI, 29—36

BĀBÜ'L-KĀF MA' AD-DĀL

(1943--1952)

Ḳabıldendür. Esās ve temel ma' nāsına Şems-i Hucendī buyurur; (1943)

زفرع پیش طلب اصل کز برای بنا

درست باید کردن نخست کدواده

Gedā dahı egerçi kāf-ı Fārsī ileddür bu Ḳabıldendür. Aşılda vaşf-ı terkībidür. Dilenci ma' nāsına ki kapu kapu gezüb dilenür. Gediye ism-i maşdardur. Dilencilik ma' nāsına nite ki Mollā-yı Rūm buyurur; (1944)

از شما کی گدیه زر میکنم

مر شما را کیمیاگر میکنم

Ve kede mürekkeb olursa cez-i āhır vāḳi' olur nite ki İnşallāh gelür.

KUND (کند) Damm-ı kāf ile ğayr-ı ḳāṭi' kesmez ma' nāsınadır; (1945)

تو با شاه بر شو ببالای تند

زپیران و لشکر مشو هیچ کند

—Dahı omca ağācıdur ki tutsaḳ eline ve ayağına urılır. — Müttefik ve müctemi' ma' nāsına da gelür; (1946)

چو گشتند هر سه برین راه کند

سپهبد بر امد ببالای تند

Bunda tund ʔāg başıdur.

KĀR U KERD (کار و کرد) Feth-i kāfla kesr-i dahı cāizdür. Kerdenden isimdür. Fi' il ve 'amel ma' nāsına mā ʔabline etbā' ʔabīlindendür. İş-güç ma' nāsına; (1947)

همان به که اموزی از من نبرد

بدانی برزم اندرون کار و کرد

MA' AZ-ZĀL EL-MU' CEME

KEYḠUBĀD (کیقباد) Evvel Selāṭīn-i Keyyāniyān'dur. İbn-i Zāb ibn-i Zev ibn-i Ṭahmasb ibn-i Minūḡehr ibn-i Mişḡūr ibn-i Ferīdūn'dur. Efrāsiyāb İrān'a müstevlī iken Zāl ve Rüstem i' āneti ile Keyḡubād pādişāh olup İrān'ı Efrāsiyāb'dan istiḡlāş itdüler ve Rüstem'i emīrū'l-ümerā ve cihān-pehlivān eyledi ve İşfahān'ı dārū'l-mülk idüp yüz yıl pādişāh oldu. 'Aşırında enbiyādan Hızkıl ve İlyās ve Elyesa' ve İşmoīl 'aleyhisselām mevcūd idi.

KUŞVĀD (کشواد) Ḍamm-ı kāfla Gūderz pederi ve Key-kāvus sipah sālārlarından nāmdār pehlivāndur; (1948)

چو گودرز و کشوار بر میسره

هجیر و گرانمایگان یکسره

KĀLBUD (کالبد) Her cānveriñ gövdesidür ki içinde cān olur. Kālb anıñ mu' arrebidür; (1949)

همی گفت زارا دو گرد جوان

چرا شد تهی کالبدشان زجان

KĀSE-RŪD (کاسه رود) Tūrān-zemīnde bir çāydur; (1950)

خبر شد بترکان کز ایران سپاه

سوی کاسه رود اندر امد پراه

KUNĀBED (کنابد) Ḍamm-ı kāf ve nūn ve feth-i bā-yı ' Arabī'yle Tūrān-zemīnde bir mevzi' dür. Gūderz anda olan ʔagda ceng-i yāzda zuḡde ʔonmuşdur; (1951)

زکوه کنابد برون تاختند

سران سوی هامون بر افراختند

KEŞEF-RÛD (کشف رود) Bir çaydur ki anıñ eţrafında Sām-ı Nerīmān bir ejdehā kıatlı eyledi; (1952)

کشف رود پر خون و زرداب شد

جهان جای ارامش و خواب شد

[202]

(1953—1966)

BĀBŪ'L--ḲĀF MA' AR-RĀ

XXI, 37—44

MA' AR-RĀ

KEDĪVER (کدیور) Feth-i kāf ve kesr-i dālla ked ile verden mürekkebdür. Ve yā zāiddür. Üç ma' nāsı vardır. Biri ikinci ve berzīger ma' nāsınadır; (1953)

کدیور نیایی درین بوم و کشت

سوی مرغزاران رو از سوی دشت

—Şānī dehr ve rûzgārdur. — Şālîş kethüdā ve şāhib-i hāne ma' nāsınadır. Şems-i Faḥrî buyurur; (1954)

اگر گوشدارى عدلت نبودى

دگر در کدیور نبودى کدیور

KERDER (کردر) 'Ala vezn-i ca' fer. Deşt ve dāmen-i kūhdur; (1955)

زخون کردر و کوه دریا شود

درازى ما همچو پهنا شود

KERŪKER (کروگر) Feth-i kāf ve ḍamm-ı rā ve feth-i kāf-ı Fārsī ile fā' il-i muṭlaḳ ve şānī' - i ḥaḳḳ-ı Hüdā-yı celle celālehudur; (1956)

ندانم چه اید برین بوم و بر

ز حکم کروگر نیابد گذر

Kerger ve evsiz dahı luğatdür. Daķikî buyurur; (1957)

چو بیچاره گشتند فریاد جستند

بر ایشان ببخشود دادار کرگر

Aşılda ker tuvān ve kuvvet ve kām ma' nāsınadır. Kerger tuvān-ger ve kuvvetlū dimekdür nite ki Suzenî buyurur; (1958)

ورا از دولت سلطان سلتانان زیادت شد

شکوه و حشمت و دولت نعیم و ناز و کام و گر

–Şāğır ve eşamm ma' nāsına da gelür ve bu ma' nî meşhürdür.

KEŞİDE-ZEHĀR (کشیده زهار) Ol hayvāndur ki hāyası iħrāc olunmışdur. Zehār ķasıķdur. Hāyadan kināyedür; (1959)

یکی رخس بودش بکردار گرگ

کشیده زهار و بلند و سترگ

KĀŞĖAR (کاشغر) Sükūn-ı şīn ve feth-i ġaynla Türkīstān'da bir şehirdür. Ehl-i hūsle mevşūfdur ve anda eyü serv olur. 'Unşurî buyurur; (1960)

ایا شکسته سر زلف ترک کاشغری

شکنج تو علم پرنیان شوشتری

سرای و باغ تو ارسته بسرو بلند

چه سرو کاشغری و چه سرو غاتفری

Ėātġar dahı eyü servle meşhūr bir şehirdür.

KEYĀR (کیار) Feth-i kāf ve yā-yı haţţî ile üşenmek ve kāhillik ma' nāsınadır; (1961)

بخان براهام شو بی کیائر

نگر تا چه بینی نهاده بیار

KUND-ĀVER (کنداور) Damm-ı kâf ve sükûn-ı nûnla delîr ve bahâdır ma‘nâsınadır; (1962)

بکنداور جنگجوی و سپاه

ببخشید و بنشاند اورا بگاه

Kund ile āverden mürekkebdür. Kund omûcadur ve ol ağacdur ki esîriñ eline vü ayağına
 қорлар ните ки Нізәмi buyurur; (1963)

چو طالع جهانگردی ارد ببیش

نشاید زدن کند بر پای خویش

Kunde dahı dinür. Kemâl-i İsmâ‘îl buyurur; (1964)

چو دوگ این یکی ریسمن در گلو

چو چرخ ان یکی کنده بر دست و پا

Kund-āver tutsağ getürici dimekdür.

KEYFER (کیفر) ‘Ala vezn-i ca‘fer. İntikâm ve yaramazlık cezâsı ma‘nâsınadır; (1965)

بر دشمنان چون بیگفر شدی

بایین شاهان دیگر شدی

—Peşimân ve nedâmet ma‘nâsına da gelür; (1966)

که چون بچه شیر نر پروری

چو دندان کند نیز کیفر بری

[203]

XXI,45—49

BĀBŪ'L-KĀF MA' AR-RĀ

(1967--1975)

Ve lehu (1967)

چنين داستان زد يکى پر خرد

که از خوى بد کوه کيفر برد

—İki ma' nāsı dahı vardur biri yoğurt ʔarfıdur ki bülend divārı ve emzigi ola nite ki Ferālāvi buyurur; (1968)

شير عاشقت بپستان در جغرات شدست

چشم دارد که فرو ريزد در کيفر تو

—Şānī kengere-i ʔiṣār üzre bir ʔaṣdur def' i düşmen içün vaʔi olunur.

KÖKNĀR (کوننار) Bir nev' i ağacdur; (1969)

بز نزدیک ايشان يکى مرغزار

فراوان درو کوننار و چنار

—Ve aşıl afyon olan ʔaṣṣāṣ ma' nāsına da gelür. Münevvinde Şems-i Faḥrī buyurur; (1970)

تا کند در خواب چشم فتنه را

تاجدار امد بپستان کوننار

KAŞMER (کشمير) 'Ala vezn-i ca' fer. Nīṣābūr ʔaṣabası olan puṣt köylerinden bir köydür. Guṣtāsb anda olan āteşgedesi ʔurbunda bir serv ağacı dikdi ki ḥūsnde o ʔavl ve istikāmetde naziri yoğ idi. Etrāfında kendi ve ā'yānı sarāylar ve köşkler binā itdüler. Rivāyet olunur ki ol serv ḥalfa-yı 'Abbāsiyyinden mütevekkil zamanında mevcūd idi. Mütevekkil anıñ evṣāfını istimā' itmekle görmege ġāyet meyilli oldu. Gitmek mümkün olmayıcağ Abdülllāh Ṭāhir'e ḥaber irsāl eyledi ki ol servi ʔaṭ' idüp Bağdād'a göndüre ol nevāḥī ehli bu ḥaberi istimā' itdiklerinde ol serv yanına gelüb çok giryr ve zārı ve feryād

ve figān itdüler. Abdullāh Ṭāhir ol servi ḡaṭ' idüp keçelere şārub Bağdād'a irsāl eyledi. Bağdād'a vāşıl Olmazdan evvel mütevekkil ḡatlı olundu; (1971)

یکی سرو ازاده چون بهشت

بپیش در اندر بگشت

چو بالای او گشت بسیار شاخ

پی افگند گردش یکی خوب کاخ

همه نامداران بفرمان او

سوی سرو کشر نهادند رو

بهشتیش خوان ارندانی همی

چرا سرو کشرش خوانی همی

چرایش نخوانی نهال بهشت

که سرو کیانش بکشر بگشت

Mes'ūd-ı Sa'd Selmān dahı buyurur; (1972)

ای بت کشمیر و سرو کشر

ای حور دلارام و ماه دلبر

—Ve Hind'de bir meşhūr ehl-i aşāb-ı ḡusn ve şabāḡatdur keşmīr ve kāşmer dahı dinür. Enverī buyurur; (1973)

کنار دجله زترکان سیمتن خلخ

میان رحمه زخوبان ماهرخ کشمیر

KĀRZĀR (کارزار) Sükūn-ı rā ile ceng ve şavāşdur; (1974)

گورگان همی خواهد از شهریار

چو خواهی که بر گردد از کارزار

KİRDĀR (کردار) Kesr ile kird ile ārdan mürekkebdür. Güftār ve reftār gibi. Fi‘il ve ‘amel ma‘ nāsınadır. Maḳām-ı teşbīhde mānend ma‘ nāsına da gelür. Müşebbih bihiñ evvelinde olur.

KİRDĠGĀR (کردگار) Kesr-i kāfla ve kāf-ı sānī-i Fārsī'dir. Fa‘āl-i muṭlaḳ ḥüdā-yı mütē‘āl vaşfidur; (1975)

پیاده شد از اسب و رخ بر زمین

همی کرد بر کردگار افرین

[204]

(1976 — 1987)

BĀBŪ'L--ḲĀF MA‘ AR-RĀ

XXI, 50—58

KEMER (کمر) Ḳuşāḳdur; (1976)

گشادند مردان سراسر کمر

بخواب و بخوردن نهادند سر

—Ve ṭāḡdan yuvalanmış yumrı ḳayā ma‘ nāsına da gelür; (1977)

تو چون غرم ماندستی اندر کمر

پر از داوری دل پر از کینه سر

MA‘ AZ-ZĀ EL-MU‘ CEME

KUNDĠZ (کنذ) Ḍamm-ı kāf ve sükūn-ı nūn ve kesr-i dālla Tūrān-zeminde bir şehirdür. Aşlı Kuhendizdür. İbtidā Ṭahmüreş ibn-i Hūşeng binā eylemişdür. Ba‘dehu Ferīdūn tecdīd itdi ve ḥālā ismi Peykenddür; (1978)

نشست اندران مرز ازان کرده بود

که کنذ فریدون بر آورده بود

کنون نام کنذ بییگند گشت

زمانه پر از بند و ترفند گشت

و فی القاموس القفیز مکیال ثمانیه Mu‘ arebidür KEFİZ (کفیز) Harf-ı kâfda zikr olunan kefîzdür. Mu‘ arebidür مکاکیک ومن الارض قدر مائه ورابعین ذراعا والمکوک کتنور یسع صاعا ونصفا

KİŞĀVERZ (کشاورز) Ekinci ve berzî-ger ma‘ nâsınadır. Kışt ile verzdin mürekkebdür. Kışt ekindür ve verz verzîdenden emir ve vaşıfdur. Mecnû‘ı mudminü‘ z-zirâ‘at dimekdür. Keşret-i isti‘ mälle tā hâzıf olunub bir elif ziyâde olundı; (1979)

کشاورز با مردم پیشهور

کسی کو بلشکر نبندد کمر

KÛZ (کوز) Münḥanî ve bükülmüş arḳalı ma‘ nâsınadır; (1980)

بدو گفت نیرنگ سازی هنوز

نگردد همی پشت شوخیت کوز

MA‘ AZ-ZĀ EL-FĀRSĪ

KĀJ (کاژ) Şāşı ve aḥveldür; (1981)

بدو چشم کاژ و سرش بود کل

بیك پای لنگ و بیك دست شل

KEJ (کژ) Egri ve mu‘ vvedür. Kec dahı dinür; (1982)

مبادا که از راه کیهان خدیو

دلش را بکژ می گرایید دیو

–Ve ḥām ibrişim ma‘ nâsına da gelür ḳaz mu‘ arebidür.

MA‘ AS-SĪN

KĀS (کاس) Muṭlaḳa ṭoñuzdur. Gerek erkek gerek dişi; (1983)

اگر باز خرند گفت از هراس

بهر نامداری یکی ماده کاس

Kāsmūy toñuzuñ bıyık kılıdur andan fırça iderler ve anıñla deri delerler. Şems-i Faḥrī buyurur; (1984)

زبان در کام اعدایش چو خنجر

مژه در چشم خصمش کامویست

—Ve Kāṣān'da bir mevzi' ismidür; (1985)

مرا رنج پیوسته واس امدست

مرارای رفتن پکاس امدست

KŪS (کوس) Zor ile toḡuşmaḡdur ki ' Arabī'de şadme dinür; (1986)

بپرسید رستم زیرمایه طوس

که چون یافت پیل از تگ گور کوس

Ve lehu; (1987)

زناکه بروی اندر افتاد طوس

تو گفתי زپیل زیان یافت کوس

[205]

XXI,59—65

BĀBŪ'L-KĀF MA' AS-SĪN

(1988--1998)

—Ve meşhūr küp gibi bir tavuldur. Cengde çalınur; (1988)

گواژه بسی باشدت فسوس

نه مرد درفشى نه کوپال و کوس

Şedā ve āvāz ma' nāsına da gelür; (1989)

چو بر خواند نامه بر آورد روس

بر آورد چون رعد غرنده کوس

KĀMŪS (کاموس) Ḥākim-i İsficāb'dır aña Kāmūs-ı Kuşānī dahı dinür. Efrāsiyāb'a i'ānet için geldi ve Rüstem elinde helāk oldu; (1990)

بر انگيخت کاموس اسب نبرد

هماورد را دید با دار و برد

KERGES (کرگس) Meşhūr bir kuşdur 'Arabī'de nesr dinür lāşe-ḥordur; (1991)

فرستم بنزدیک شاه جهان

تنت را کند کرگس اندر نهان

Ya' nī seni qatl ider cüşşeni kerges yiyüb nābdid olursun.

KĪRYĀS (کریاس) Kesr-i kāf ve sūkūn-ı rā-yı mūhmele ve yā-yı ḥaṭṭī ile dīvān-ḥāne ma' nāsınadır; (1992)

چو رستم بیامد رپردهسرای

زمانی همی بود بر در بیای

بکریاس گفت ای سرای امید

خنک روز کاندرو بد جیمشید

KEYKĀVUS (کیکاووس) İbn-i Qubād ve bir rivāyetde oğlınıñ oğlıdur ve bir rivāyetde qarındaşı oğlıdur. Beher ḥāl şānī-yi mülūk-ı Keyāniyān'dur. Yüz elli yıl pādīşāh oldu. Qābūs, kāvus mu'arrebidür. 'Aşırında enbiyādan Ḥazret-i Süleymān ibn-i Dāvud ve Loqmān-ı Ḥekīm idi. Māzenderān'da giriftār olup Rüstem anı ḥalāş eyledi. Bir def'a dahı Berber-zemīn pādīşāhı anı giriftār eyledi yine Rüstem leşker götürüb Rūm ve Şām ve Mısr pādīşāhlarıyla ceng idüp anları qatlden soñra berber zemīne vārdı ve Key-kāvus'ı kırtarub taht-gāhından getürtdi. Keykāvus dahı aña mükāfāt yüzünden hemşiresi mihrnāz'ı aña virüb emīrül-ümerā ḥiṭābından teraqqī idüp pādīşāhlık ile ḥiṭāb itdi.

KEYŪS (کیوس) Feth-i kāf ve ḍamm-ı yā ile Kāvus ma' nāsına Keykāvus lafzından zarūret-i şī'ir için muhtaşar oldu; (1993)

کجا بسته بد گیو و گودرز و طوس

شده خیره از غم دو چشم کیوس

MA' AŞ-ŞĪN EL-MU' CEME

KEŞ (کش) Fethle kıltuğ ve boş böğür ma' nāsınadır; (1994)

وزان پس یکی دست کرده بکش

بیامد بر شاه خورشیدفش

Ekābir hūzūrunda eli kıltuğa şokmağ edeb-i aşāgirdür; (1995)

دلبران همه دست کرده بکش

بپیش جهانجوی خورشیدفش

Ve lehu; (1996)

چنین گفت رستم که ای شیرفش

ترا پرورانیاید باید بکش

–Ve māverāünnehir'de Naḥşeb'e qarīb bir şehirdür. Muḳanni' -i Ḥorāsānī anda bir kıuyıda siḥir ile ay gösterdi nite ki siyāmda şerḥ olındı. Sūzenī buyurur; (1997)

سود افتاد بیخردی را هم از خری

تا افتاب و ماه بر اید زچاه کش

KENDERŪŞ (کندروش) Feth-i kāf ve sūkūn-ı nūn ve feth-i dāl ve ḍamm-ı rā-yı mūhmele ile yumrı yumrı olup şarp olan yoldu;. (1998)

براهی که بد کندروش و دراز

بشد با سپه در نشیب و فراز

[206]

(1999— 2010)

BĀBŪ'L--QĀF MA' AŞ-ŞĪN

XXI, 66—71

KĪŞ (کیش) Dört ma' nāsı vardır. Biri yelegiñ oq tūran yanıdır ki terkeş dahı dinür. – Şānī dīn ve mezheb ma' nāsınadır. – Şāliş semmūrdur ki andan kürk olur māverāünnehir lūgatinde Mollā Hātfi buyurur; (1999)

برون رفت قوت زدست دبیر

ز تفصیل کیس و کتان و حریر

Ve lehu; (2000)

بود جامه شاهی من زره

زره نزد من زاطلس و کیش به

–Rab' ī cezāir-i Fārs'dan bir ceziredür. Ma' nā-yı evvele müşābih olmağla tesmiye olundu. Kezā fī Tārīḫü'l vaşşāf el-Şirāzī-i Sa' dī buyurur (2001)

یکی مرد درویش در خاک کیش

چه خوش گفت با همسر زشت خویش

MA' AL-ĠAYN EL-MU' CEME

KENĀĠ (کناغ) Feth-i kāf ve nūnla tār-ı ibrişim ve ġire ki Türkī'de tīl ve 'Arabī'de ḥiṭ dinür. (2002)

زسیمین تن من چو زرین گناغ

زتابان مه من چو سوزان چراغ

–Kenār ve ṭaraf ma' nāsına da gelür ġayn rādan bedeldür. Esedī buyurur (2003)

میان ابیری بپهنای راغ

شناور شده ماغ از هر کناغ

MA' AL-FĀ

KĀF (کاف) Kāftandan fi' il-i emirdür. Yāramağ ve şikāften ma' nāsınadır. (2004)

بخنجر جرگه گاه اورا بکاف

هزر باید از کار کردن نه لاف

—Ve yarığ ve şikāf ma' nāsına dahı isim gelür. (2005)

یکی کاف بود اندران برز کوه

بدو سخت نزدیک و دور از گروه

KEŞEF (کشف) Feth-i kāf ve şinle kaplumbağadır. — Ve bir çāy ismidür ki anıñ kenārında Sām-ı Nerīmān bir ejdehā helāk eyledi. (2006)

کشف رود چون خواب گشت

زمین جای آرامش و خواب گشت

KEF (کف) Feth ile köpükdür ki ağızda ve deryā yüzünde olur. (2007)

سپاه دو کشور کشیدند صف

همه جنگ را بر لب آورده کف

Aşlı kefgdür. Āhiri kāf-ı Fārsī ile nite ki gelür. —Ve rāstığ didikleri siyāh nesne ma' nāsına da gelür ki cemā' at-ı nisā anıñla ebrūların siyāh iderler. (2008)

چنین اژدها کو زرود کشف

برون امد و کرد گیتی چو کف

—Ve kefidenden fi' il-i emir dahı gelür. Kefiden yarmağ ve şikāften ve çatlamağ ma' nāsına müte' addi ve lāzım gelür. Nizāmī buyurur (2009)

دلی کان ناز شیرینگار دیده

ز حسرت گشته چون نار کفیده

–Ve ‘Arabī’de el ayası ma‘nāsınadur ve Fārsī’de müste‘mīldür.

KŪF (کوف) Baykuş envā‘ından bir kuşdur. Tağlarda ve ıssız yirlerde olur. Türkī’de aña arı kuşı dinür. (2010)

دران بارگاه شه دودمان

بسی کوف را خانه بینی دران

[207]

XXI,72—78

BĀBŪ’L-KĀF MA‘ AL-KĀF

(2011--2026)

MA‘ AL-KĀF

KĀK (كك) Merdum-i çeşmdür ki Türkī’de bebek ve ‘Arabī’de insān dinür; (2011)

دو چشم مرا گشته کاکوار

سزاوار خواری نیم هوش دار

–İki ma‘nāsı dahı vardur. Biri beksimetdür ki ka‘k mu‘arrebidür. – Şānī merd ma‘nāsınadur ki ‘Arabī’de ricāl dinür nite ki Şā‘ir dimişdür; (2012)

از جفاهای ان بت چالاک

سوخت بر حال من دل زن و کاک

Sırāc-ı Kumrī dahı buyurur; (2013)

جای جانان نبود ذروه منبر اری

کاک ناپخته کجا لایق منبر گردد

Kākā lālā ve mürebbī-yi etfāl ma‘nāsınadur ki Türkī’de atābek dinür. Senāī buyurur; (2014)

در کنارش کن انزمان کاکا

تا شود راضی و مکنش جفا

KERK (كرک) Feth-i kāf ve sükūn-ı rā ile kerkidenden muḥaffefdür. Andan siper iderler; (2015)

بیفگند تیر و کمان بر گرفت

یکی کرک در قیر ابر سرگرفت

Ve lehu; (2016)

همی تیر بارید همچون تگرگ

برانسپر کرک و بر خود و ترگ

Ve lehu; (2017)

کمانهای چرخ و سچرهای کرک

همه بر جها جوشن و خود و ترگ

KILK (کک) Bir ḳāmışdur ki andan oḳ iderler ve andan olan oḳa dahı kilk dinür. (2018)

نخستین که از کک بگشاد دست

قراخان رپیکان تیرش بخست

Ve lehu (2019)

زره بود و خفتان و ببر بیان

زکک و زپیکان نبوردش زیان

Ve lehu (2020)

ازین کک پولاد گریان شود

همان روی قرطاس پژمان شود

–Ve andan olan ḳalem-i kitābta dahı kilk dinür ve bu ma‘nāya meṣhūrdur. Ḳāmış ma‘nāsına Enverī buyurur (2021)

صاحباً بنده را اجازت ده

تا بگویم کخ دشمنت چون باد

میل در چشم و کلک در ناهن

تیز در ریش و کیر در کون باد

–Ve sibā‘nıñ azı dıñi ma‘nāsına da gelür. ‘Arabī'de nāb dinür. Nizāmī buyurur; (2022)

بردند سوی کلان ز راهش

از کلک سگان بصدر شاهش

KĪMĀK (کیماک) Kesr ile Çin ve Māçin'de bir çāy ismidür; (2023)

زدریای کیماک بر بگذرم

بچین و بمکران سپه گسترم

KŪDEK (کودک) Tıfl ve şağır ma‘nāsınadur; (2024)

چو کودک لب از شیر مادر بشست

زگهواره محمود گوید نخست

KENĪZEK (کنیزک) Muşaggar-ı kenīzdir. Cāriye ma‘nāsına hırrü'l-aşla dahı ıtlak olunur nite ki ‘Arabī'de dahı kıza cāriye dinür; (2025)

چو کاوس روی کنیزک بدید

دلش مهر و پیوند او بر گزید

KEPK (کپک) Keklik kuşıdur. Kebe mu‘arrebidür; (2026)

خرامیدن گپک بینی بشخ

تو گویی زدیبا فگندست نخ

[208]

(2027— 2038)

BĀBŪ'L--ḲĀF MA' AL-KĀF

XXI, 79—88

MA' AL-KĀF EL-FĀRSĪ

KULENG (کلنگ) Damm-ı kâf ve feth-i lâmla tûradır ki ' Arabî'de kurkki dinür; (2027)

چو بگذشت ازان تیزه شب يك زمان

خروش کلنگ امد از اسمان

KENĀRENG (کنارنگ) Feth-i kâf ve nûnla şubaşı ve uc begi ve ḥāfız-ı sağr ma' nāsınadur ki merzbân dahı dinür; (2028)

ازین هر دو هرگز نگشتی جدا

کنارنگ بودی واو پادشا

Ve lehu; (2029)

هر انکس که با طوس در جنگ بود

همه نامدار و کنارنگ بود

KEFG (کفگ) Feth-i kâf ve sükûn-ı fâ ile köpükdür ki deryâda ve ağızda olur; (2030)

هیونان کفگافکن بادپای

بخستند بر سان اتش زجای

MA' AL-LĀM

KĀL (کال) Lûtrâ zebânında reften ma' nāsınadur; (2031)

تویی پیر فرتوت گشته بسال

زایزد بیندیشدر وقت کال

—Ve meyve-yi ḥām ve bir nev' i gül ma' nāsına da gelür ve çeri şınmaḵ ve hezîmet ma' nāsına da gelür nite ki Şems-i Faḥrî buyurur; (2032)

بغیر کنج عدم نیستش گریزگهی

اگر زتیزی تیغش بود عزیمت کال

Kāliden maşdarıdur. Kaçmak ve münkesir olmak ma' nāsına.

KEL (کل) Fethle kılsız başdur. Akra' ma' nāsına; (2033)

بدو چشم کاژ و سرش بود کل

بیك پای لنگ و بیك دست شل

KĀBEL (کابل) Damm ve feth-i bā ile Kandeḥār'a qarīb bir şehirdür. Sīstān memleketi muttaşıldur.

KŪPĀL (کوپال) Damm-ı kâf ve bā-yı Fārsī ile gürz ve çomağdur. (2034)

سپردیم نوبت کنون زال را

خداوند شمشیر و کوپال را

MA' AL-MĪM

KĀM (کام) İki ma' nāsı vardır. Biri maḫşūd ve murāddur. – Biri ḥulḳūma yakın enderūn-ı dehen-i merdūmdur. Mecāzen ağız ve fem ma' nāsına da gelür. Şıfat-ı ejdehāda buyurur (2035)

دو چشمش دو چشمه تابان زخون

همی اتش امد زکامش برون

KUHREM (کهرم) Damm-ı kâf ve feth-i rā ile pādīşāh-ı Tūrān-zemīn Ercāsb birāderidür. (2036)

برادر بد اورا دو اهرمان

یکی کهرم و دیگر اندریمان

–Ve oğlınıñ dahı ismidür; (2037)

چنین گفت کهرم پیش پدر

که ای نامور شاه خورشیدفر

–Feth-i hā ve sükūn-ı rā ile de gelmişdür; (2038)

سوار گرانمایه نامش کهرم

گذشته بسی بر سرش سرد و گرم

KUJDEHEM (کژدهم) Feth-i kāf ve sükūn-ı zā-yı Fārsī ve feth-i dāl ve hā ile Rüstem aḳrānından bir sipahsālār-ı Īrānī'dür.

[209]

XXI, 89—97

BĀBŪ'L-KĀF MA' AL-MĪM

(2039--2050)

KESTEHEM (کستهه) Yine o vezinde mezkūruñ oğlıdur; (2039)

چو شست و سه از تههه کژدهم

بزرگان و سالارشان کستهه

KUNĀM (کنام) Ḍammla indir ki māvā-yı vuḥūşdur; (2040)

همه سیستان پاک ویران کنید

کنام پلنگان و شیران کنید

KĪM (کم) Kesr ile keh ile zamīr-i mütেকellim-i vaḥideden mürekkeb ki mara dimekdür; (2041)

بدانسان روم کم تو فرمان دهی

جهاندارى و من بپيشت رهى

MA' AN-NŪN

KEŞKĪN (کشکین) Bir nev' i etmekdür ki arpa ve baḳladan ve iri ṭarudan olur. (2042)

بگسترده کرباس و چپین نهاد

بچپین بر ان نان کشکین نهاد

KEYVĀN (کیوان) Sema-yı sâb^ʿ ada zuḥal yıldızıdır; (2043)

زبهرام و ناهید و کیوان و تخت

چه چاره کنم چون مرا نیست بخت

KEY PUŞĪN (کی پشین) Feth-i bā-yı Fārsī ve kesr-i şinle Keykubād oğlu ve Key-kāvus birāderidür; (2044)

کنون از بزرگان یکی برگزین

نگه کن پس پرده کی پشین

KĪHĀN (کیهان) Feth ve kesrle cihān ve dünyā ma^ʿ nāsınadır; (2045)

بدین دشت بسیار شاهان بدند

همه نامداران کیهان بدند

İki lügatı dahı vardır. Biri kihān ḥazf-ı yā ile biri kiyān ḥazf-ı hā ile nite ki gelür.

KİŞĀN (کشان) Kesr ile Tūrān-zemīnde bir vilāyetdür. Kāmūs-ı Kuşānī aña mensūbdur. (2046)

زمین کشائی و ترکان چیز

ترا باشد ان همچو ایران زمین

KEYĀN (کیان) Cem^ʿ -i keydür. Pādişāh-ı bulendpāye ma^ʿ nāsına ve selāṭin-i Fūrs'ūñ fırḳa-yı sāniyesine keyān ve keyāniyān dinür. Ba^ʿ zılarınıñ ismi key ile mürekkebe olmağladur. Mecmū^ʿ -yı önder evvel Keykubād şānī Key-kāvus şālīş Key-Ḥüsrev rābi^ʿ Key-Luhrāsb Ḥāmis Guştāsb sādīs Behmen sābi^ʿ Hümāy şāmin Dārāb tāsi^ʿ Dārā^ʿ āşir İskender. (2047)

ز شاه کیان خواستند زینهار

فرو ریختند الت کارزار

—Keyān üç ma^ʿ nāsı dahı vardır. Biri şahrā-nişin çadırıdır. Ḥayme-i ^ʿ Arab ve ḥayme-i Kurd gibi. Ḍamm ve kesr dahı mervīdür. Ebū Şekūr buyurur (2048)

همه باز بسته بدین اسمان

که بر پرده بینی بسان کیان

—Şānī rūzgār ve felek ma‘ nāsınadır. Hāḡānī buyurur (2049)

قیدافه مملکت که دهرش

جزرابعه کیان ندیدست

Kezā fī şerḡ-i divānehu. Bunuñ aşlı keyhāndur hā ḡazf olunmışdur. — Şāliř řabī‘ at ve ‘unşur ma‘ nāsınadır. Lařifī buyurur (2050)

این کیان بدکیان کز شکر نعمت غافلندپ

یا رب این ناز و نعیم و دولت و رفعت چراست

[210]

(2051— 2057)

BĀBŪ'L--ḠĀF MA‘ AN-NŪN

XXI, 98—100

Bunda keyānā ziyāde-i elif ile luġatdūr nite ki Hūsrevī buyurur; (2051)

همه ازادگیست همت او

قهر کردست مر کیانا را

Keyā ḡazf-ı nūnla da luġatdūr. Senāī buyurur (2052)

اخترانی که حال گردانند

تیغ او را اجل کیا خوانند

Keyā merzbān ma‘ nāsına da gelūr ki eřrāf-ı memleket ḡāfızıdır. Vilāyeti düşmenden ḡıfz ıder. Şems-i Faḡrī iki ma‘ nāsın cem‘ idüp dimişdür. (2053)

شکوه تاج کیان و ارث ممالکک جم

که تخت مرز و کیان را شهنشهست و کیا

جهانپناهی و شاهی که مثل او ناید

زاقتران نجوم و زامتراج کیا

Sim‘ü'l-keyān kesr-i sîn ve fethle ve kesr-i kāfla da mervîdür. Bir kitâb ismidür ki mübādî-i ‘ilm-i ṭabî‘yyeden bir ‘ilimdür ki ecsām beyninde ṭebāyi‘-i aḥvāl-i müştarekeden bahş ider. Müellifi Erşālyas-ı Hekīm’dür. Hākānî buyurur (2054)

از لفظ من گاه بیان در مدحت ای شمع کیان

گنجست از سمع الکیان در سمع دانا ریخته

Ve lehu (2055)

خاطر م بر سمع این شمع کیان

مشکل سمع الکیان خواهد گشاد

İmām Cevālîkî şerḥ-i ḥuṭbe-yi Edebü'l-Kātib’de demişdür ki سمع الکیان کتاب من کتب ارسطاليس والکیان بالسریانیة الطبیعة ویردون بالطبیعة الشئ الذی یصرف هذه الاجسام ویحركها الى موضعها کالمعنى الذی یحرك المجدد الى اسفل والمعنى الذی یحرك النار الى العلو ویروی سمع الکیان على ان سمع فعل ماض و الکیان مفعول به و ليس بالجید لانه یسمونه سماع الجوهر وسمع اقرب الى سماع لانهمه مصدران و ۛالسمع انمه هو الصیت وسمى یذک لانه اول ما یسمعه المتعلمون لهذا العلم و یسمس ایضا السمع الطبیعی Baṭalyavsî Şerḥ-i Kitāb-ı mezḳūrda demişdür; sem‘a-lkiyān rivāyet-i kesr-i sîn iledür. Fethi dahî cāizdür sim‘ kesr ile şayyit ve āvāze ma‘ nāsınadur. sim‘ ü'l-kiyān zıḳru'l-kiyān dimek olur ve sem‘ fethle maşdardur. semā‘ ma‘ nāsına ve lebleyy ve ibn-i Berri şerḥ-i kitāb-ı mezḳūrda kiyān cem‘ -i kevn mişl-i savṭin ve sayyāṭ yāḥūd kān yekūnu kavnen ve giyānen mişli şām yeşūmu şavmen ve şiyāmen kiyānî ‘Arabî ṭutub cem‘ -i kevn yā maşdar-ı kān didikleri ba‘iddür.

KETĀYŪN (کتابون) Feth-i kāf ve tā-yı qaraşet ile qayşer-i rūm kıızıdır ki Guştāsb'a verüb andan İsfendiyār ve Beşūtan ḥāşıl oldu. İsmi nāhîd ve Ketāyūn laḳabıdır. (2056)

پس ان نامور دختر قیصر ا

که ناهید بد نام دخترا

کتایونش خواندی گرانمایه شاه

دو فرزندش امد چو خورشید و ماه

KARĀḤĀN (کراخان) Harf-ı kāfda zıkr olunan Karāḥān'dur ki Efrāsiyāb'ın büyük oğludur.

KĪBĪDEN (کیبیدن) Bā-yı ʿArabī ile gerdiden maʿnāsınadır ki Türkī'de dönmek ve ʿArabī'de iʿrāz dinür. (2057)

مکیبید وز راستی مگزید

چو دادندتان پند خوش بشنوید

[211]

XXI, 101—107

BĀBŪ'L-KĀF MAʿ AN-NŪN

(2058--2066)

KEMĀN (کمان) Feth ile maʿrūf – Ve menāzil-i şems ve kamerden bir burcdur. ʿArabī'de dahı kavş böyledür. (2058)

چو خورشید ازان پوشش آگاه شد

زبرج کمان بر سر گاه شد

KEBBĀN (کبان) Feth-i kāf ve teşdīd-i bā-yı ʿArabī ile bir nevʿi mīzāndur. Kebbān anıñ muʿarrebīdür. (2059)

همه گنج ارجاسب در باز کرد

بکبان درم یختن آغاز کرد

Ferestūn feth-i fā ve rā-yı mūhmele ile bu dahı kebbān maʿnāsınadır nite ki Ferruḥī buyurur (2060)

گر تو نخواهی بزخم تیر بسنبد

چون قلم آهنین عمود فرستون

Ṭā ile ferestūn dahı mervīdür nite ki Laṭīfī buyurur (2061)

نظر شاه فرسطون فراستسنجست

که مقادیر همه می شود از وی معلوم

KEHKEŞĀN (کهکشان) Şaman uğrusıdur ki hâcılar yolu dahı dinür ki ‘Arabî’de mecceredür. (2062)

ره کهکشان گرد لشکر گرفت

ستاره بماندی ازان در شکفت

KERĪMĀN (کریمان) Nerīmān pederīdūr ki Rüstem’iñ ceddīdūr. (2063)

بیالای سام نریمان بود

بمردی وزور گریمان بود

KÛN (کون) Maḳ‘ ad ve dübürdür. (2064)

شکسته شود چرخ و گردونها

یلان را بخون تر شود کونها

MA‘ AL-VĀV

KEYHÛSREV (کیخسرو) Şālīs-i selātīn-i Keyāniyān’dur. İbn-i Siyāvuş ibn-i Keykāvūs’dur. Ve vālidesi Firengīs bint-i Efrāsiyāb’dur. Pederi qatlınden dört ay şoñra mütevellid oldı. Hadd-ı bulūga vāşıl olıcaḳ Gīv ibn-i Gūderz-i İşfāhānī Tūrān-zemīne varup Keyhūsrev vālidesiyle İrān-zemīne getürdi. Keykāvūs ol vaḳitde pīr ve ‘āciz olmaḡla saltanatı aña tefvīz eyledi. ‘Ammīsi Ferībrizi Ṭūs-ı Nūder ile Efrāsiyāb muḡārebesine irsāl idüp Efrāsiyāb’a muḳāvemmet itmemek ile kendi bizzāt cengine varup Efrāsiyāb’ı münhazım eyledi. Āḡirü’l-ümera Efrāsiyāb’ı Āzerbāycān’da birāderi Gerşiyuz ile dār-ı fenāya irsāl eyledi. Bundan şoñra altmış yıl pādīşāhlıḳ idüp ba‘ dehu Luhrāsb ibn-i Ervend’i veli‘ ahd idüp saltanatı aña virdi ve Belḡ’e varup helāk olunca anda iḳāmet eyledi ve bir rivāyetde cümle İrānī pehlivālar ile illā Zāl ve Rüstem ve Gūderz Kūh-ı Gīlūye semtine varup anda berf ve tipi ile helāk oldılar.

KĀV (کاو) Bahādır ve şücā‘ ma‘ nāsınadur. (2065)

تو با جنگ رستم نداری تو تاو

بمانی تو بی نام و بی کام و کاو

–Ve kāvīdenden fī‘ il-i emir dahı gelür. Kāvīden qazmaq ve eşmek ma‘ nāsınadur nite ki Şems-i Faḥrī buyurur (2066)

در بحر و کان جوی نه بهشتست جود او

گر نیست باورت برو و هر دو را بکاو

[212]

(2067— 2078)

BĀBŪ'L--QĀF MA‘ AL-VĀV

XXI, 108—114

KEV (کو) Fethle bu dahı şücā‘ ma‘ nāsınadur. Kāvdan muḥaffefdür. (2067)

بشاه جهان بر زسام و کوان

هزار افرین باد هم بر مهان

KUNDREV (کندرو) Ḍamm-ı kāf ve sükūn-ı nūn ve dāl ve feth-i rā ile Ḍaḥḥāk vezīridür. Kund ile revden mürekkebdür. (2068)

ورا کندرو خواندندی بنام

بکندی زدی پیش بیداد گام

KĪHĀN-ḤĪDĪV (کهان خدیو) Ḥūdā-yı te‘ ālī‘ye ıtlāk olunur. Rabbü'd-dünyā ve mālīkū'l-mülk ma‘ nāsına. (2069)

چرا بر دلت خیره شد چیره دیو

که برد از دلت ترس کیهان خدیو

MA' AL-HĀ

KĀVE (كاوه) Đaḥḥāk zamānında bir āhengir ismidür. Đaḥḥāk anıñ bir oğlını omuzunda olan marzı içün qatl itdikde o bir oğlu Kāren ile üzerine ḥurūc idüp Đaḥḥāk'ı helāk ve Ferīdūn'ı pādīšāh eyledi. Direfş-i Kāviyānī aña mensūbdur.

KĀZE (کازه) Zā-yı ' Arabī ile bir gölgelikdür ki bostāncılar ve şeyyādlar ve şahrā-nişinler kāmışdan ya sāzdan çatarlar ve üstünü ot ile ve ' alef ile örterler def' -i ḥarāret-i āfitāb içün içinde oturlar. (2070)

سپه را زیسپاری اندازہ نیست

بدین دشت يك مرد را کازہ نیست

Mecāzen el-çāceḡ yapılmış kutıca eve dahı dinür nite ki Mollā-yı Rūm buyurur (2071)

همچو درویشان مر اورا کازہایست

گرچه از میری ورا اوازہایست

Sūzenī buyurur (2072)

ای رسیده شبی بکازہ من

تازہ بوده بروی تازہ من

Ve muṭlaḡ sāyebān ma' nāsına da gelür. – Ve şayyād ağacları ma' nāsına da gelür ki duzāḡa qarşu diger tā şayd andan ũrküb duzaḡa düşe nite ki Şems-i Faḥrī bu iki ma' nāyı naẓm eyledi. (2073)

سپهر نیلگون با این همه قدر

سرای شاه عادل راست کازہ

بیای خود بدام ایند نخچیر

اگر از نام او سازند کازہ

KĀLE (کاله) Dört ma' nāsı vardır. Biri bizā' at ve metā' ma' nāsınadır. (2074)

زیبیرون دز کاله بگذاشتم

جهان در پناه تو پنداشتم

—Şānī kedū-yı şarāb ya‘nī şarāb kabāğı ma‘nāsınadır. Enverī buyurur (2075)

کند قرايه گردون تهی ز درد شفق

شبی که زهره بنامش نشاط کاله کند

—Sālīs hām kāvun ve karpuz ma‘nāsınadır. Şems-i Faḥrī buyurur (2076)

انکه جالیز اصطناعش را

نبود مهر و مه بجز کاله

—Rābi‘ bedrikdür ki qarılar panbuh-ı fitle idüp egirirler. کاله بر خرش نه حدنی بلدر dicek yirde ḍarb-ı meşeldür. Cāmī buyurur; (2077)

کاله دجال بنه بر خرش

رو به بیابان عدم ده سرش

KENBÛRE (کنبوره) ‘Ala vezn-i ṭenbûre. Āvāz-ı ḥalk ve şamaṭa ma‘nāsınadır. (2078)

زکنبوره نشنید اواز کس

که از پیس تازان . گاهی زیس

—Hile ve mekr ma‘nāsına da gelür. Ḥaḳīḳatde olur ki bir kimse

[213]

XXI, 115—122

BĀBŪ'L-KĀF MA‘ AL-HĀ

(2079--2091)

Bir kimseniñ dört yanını ṭolanur ve anı aldār. Rūdekī buyurur (2079)

دستگاه او نداند گرچه روی

تنبل و کنبوره و داستان اوی

KENDE (کنده) Fethle hışār eṭrafında olan ḥendeḡdūr ve ḥendeḡ anıñ mu‘ arrebidūr. (2080)

یکی کنده سازیم پیش سپاه

چنانچون بود رسم و ایین و راه

Ve lehu (2081)

دو نیزه ببلای یکی کنده کرد

سپه را بگردش پراگنده کرد

–Ve ḡārt ve ḡürz oḡlan ma‘ nāsına da gelūr. Rükneddīn Bīkrānī buyurur (2082)

اوست قواده هر کجا در دهر

منده خوب و قحبه زیباست

–Ve ṣaḡrada misāfir iḡūn yir altında müheyyā olunan maḡām ma‘ nāsına gelūr. – Kunde ḡamm ile Mecūs'larıñ ayaḡındaki ṭomrukdu. Kemāl-i İsmā‘ il buyurur (2083)

قدر تو بر فرق فلک افسرست

حزم تو بر پای زمین کده باد

KĀME (کامه) Maḡṣūd ve ārzū ma‘ nāsınadur. (2084)

اگر زامدن دم زنی یکزمان

بر اید همه کامه بدکنان

–İki ma‘ nāsı dahı vardur. Biri ḡar‘-ı deryāda mercān ṭomarlarıdu. Ṭıṣra çıkarup aña hevā ṭoḡandıkda cāmīd olup mercān olur. – Ṣānī bir ṭurṣıdu ki ṭuraḡ otı ile südden olur. mu‘ arrebi kāmīḡdūr.

KİLLE (کله) Kesr-i kāf ve teşdīd-i lāmla lafz-ı ‘ Arabī’dür. Cībinlik ma‘ nāsına ki ‘ Arabī’de nāmūsıyyet dinūr ve ḡayme gibi bir perdedür ki iḡūnde ‘ arūs olur. (2085)

همه راه بیراه کله زده

زمین بر زدیباى زر ازده

–Ve Fārsī'de saḳf-ı ḥāne ma' nāsınadur. Sa' dī buyurur (2086)

تو کی بشنوی ناله دادخواه

بکیوان برت کله بارگاه

KURTE (کرته) Ḍamm ile ḳabāye müşābih bir melbūsdur. Tūrķī'de ḥālā kurdekī dinür. Etegi ve kummı ḳaşırdür. Nımtene ve zibūn ma' nāsına ḳurṭuḳ mu' arrebidür ve ba' zı yirlerde pirāhen ma' nāsınadur. (2087)

همه دامن کرته بدرید چاک

همه خستگیهاش بر بست پاک

KULBE (کلبه) Ḍamm ile ḥücre ve oda ma' nāsınadur. (2088)

بفرمود پس تا سرایی فراخ

بدز در یکی کلبه در پیش کاج

Kurbe dahı luḡatdūr. Lām yirine rā ile Sa' dī buyurur (2089)

هم از بامدادان در کربه بست

به از سود و سرمایه دادن زدست

KĀKULE (کاکله) Ḍamm-ı kāf-ı şānī ile nesl-i Tūr'dan bir pehlivāndur. (2090)

که امد بزدیکی کاکله

ابا لشکری چون هزبر یله

KEBŪDE (کبوده) Efrāsiyāb çobānıdır.

KŪHE (کوهه) Pīş ve pes-i zīn ma' nāsınadur ki eyeriñ öñ kāşı ve ard ḳaşıdur. (2091)

میان تنگ بر کوهه زین بدوخت

سپه را بگلبداد بر دل بسوخت

[214]

(2092— 2105)

BĀBŪ'L--KĀF MA' AL-HĀ

XX, 123—127

—Ve cengde ḥamle itmek ma' nāsına da gelür. Nizāmī buyurur (2092)

چو در معر که بر کشم تیغ تیز

بکوهه کنم کوه را ریز ریز

—Ve mancınık taşına dahı dinür. Nizāmī buyurur (2093)

چنان زد برو کوهه منجیق

که شد کوه در خون چو دریا غریق

—Ve her nesnede yumrı ve sivri olan yir ma' nāsına da gelür. Gerek ṭavār arkasına olsun nite ki Esedī buyurur (2094)

ابر کوهه پیل در قلبگاه

بلورین یکی تخت چون هور و ماه

Muḥteşem dahı Vaşf-ı Esb'de buyurur (2095)

بلندکوهه و کوتاهیشت و کوهسرین

کشیدهگردن و فربهتن و میانلاغر

Gerek mevcde olsun nite ki Tufeylî-i Lāhecî dimişdür (2096)

صبح نوروز کز دل غمناک

موجه عیش کوهه زد بسماک

KĀLVİYE (کالویه) Sergeşte ve ḥayrān ve deng ve debeng ma' nāsınadur. (2097)

چو کالویه گشتند در کار شاه

گزیدند لشکر کشیدن براه

Kātūre dahı tā-yı k̄arašet ile ol ma' nāyadur. Şems-i Faḥrī buyurur (2098)

دوستش عاقلست و پا بر جا

دشمنش ابلهست و کاتوره

Kālīve dahı o ma' nāyadur nite ki şā' ir dimişdür (2099)

چون شدم نیم مست و کالیوه

باطل ان روز پیش من حق بود

Kālīv dahı luḡatdür. Sa' dī buyurur (2100)

شبی مست شد اتشی بر فروخت

نگون بخت کالیو خرمن بسوخت

KERV-İ ZİRİH (کروی زره) Bir mübariz-i Turānī'dür ki ḡatil-i Siyāvuş'dur. Zirih pederi ismidür. (2101)

یکی نامداری برو پر گره

برون رفت نامش کروی زره

KEFTE (کفته) Feth-i kāfla keftenden ism-i mef' ūldür. Çatlamış ma' nāsına. (2102)

زدیوان بسی شد بپیکان هلاک

بسی زهره کفته فتاده بخاک

Aşlı kāften ve kāftedür. Esedī buyurur (2103)

جهان زاتش تیغها تافته

دل که زبانگ یلان کافته

KEDE (کده) Fethle ḡāne ve menzil ma' nāsınadur. mu' arrebī kezececdür nite ki ked şerḡinde zıkr olundı. Ancaḡ mürekkeb isti' māl olunur. Mey-kede ve âteş-kede gibi. – Kede ḡamm-ı kāfla iki ma' nāsı vardır. Biri dilçek ma' nāsına ki lisān altında olur. – Şānī ḡapu ardında kilid ūzre bir taḡta pāresidür kilid ūzre düşdükde ḡapu açılmaz. Şems-i Faḥrī buyurur (2104)

انکه طفلان امل را دایه کام مراد
 جز بشهد و شکر شکرش نبشاید بده
 گشته ایمن یاحت ملک ز دزدان انچنانک
 خانها ایمن شدند از زحمت در با کده

MA' AL-YĀ

KERVĪ (کروی) Kātil-i Siyāvuş olan mübāriz-i Tūrānī'dür. (2105)

زگرشیوز امد ترا این بروی
 که نفرین برو باد و پس بر کروی

[215]

XXI, 128 — XXII, 3

BĀBŪ'L-KĀF MA' AL-YĀ

(2106--2116)

KĪRUVĪ (کروی) Kesr-i kâf ve damm-ı rā-yı mühmele ile yollarda tavār ayāğından urulmuş balçıkdur. (2106)

چهارست فرسنگ بالای اوی
 پر از سبزه و اب و دور از کروی

KŪY (کوی) Şehir mahallesidür berzen ile farkı budur ki berzen mahallenin şoqaqlarıdır ve kūy şoqaqlara müstemil mahalledür. (2107)

ببستند اذین بشهر و براه
 همه برزن و کوی و بازارگاه

KEY (کی) Ma' rūf. — Ve pādīşāh-ı 'azīmü'ş-şān ma' nāsınadur. 'Uluv ve refi' atde keyān lafzından me'hūzdur. (2108)

نشست کی بر تو فرخنده باد

تن بدسكالان تو كنده باد

–Ve edātü’l-fuḫalāda pehlivān ma‘nāsına da mezkūrdur. (2109)

ز شاه كيان خواستند زينهار

فرو ريختند الت كارزار

KEYĀNĪ (كيانی) Key lafzına ziyāde-yi elif ve nūn ile mensūbdur nite ki Hüsrev lafzına nisbet idicek Hüsrevānī dinür. ‘Azīz ve nefīs ve fāḫr eşyāyı pādişāhlara nisbet iderler. (2110)

برو بر خجسته سر مهر و ماه

بسر بر نهاد ان كيانی كلاه

KUŞTĪ (كشتی) Ḍammıla iki ma‘nāsı vardır. Biri gūreşmek ma‘nāsınadır ki ‘Arabça maşāra‘a dinür. Āḫirindeki yā nisbet içündür. Kuşṭ ḍamm ile boş bukurdur ki ‘Arabī’de ḫāşra dinür. Kustīsīn-i mūhmele ile de luḡatdūr nite ki Mesūd-ı Sa‘d buyurur. (2111)

پيلزوری كه چون كند كستی

بند او پیل را دهد سستی

Şeyḫ ‘Atṭār dahı buyurur (2112)

مور راهش از كمر چستی گرفت

با سليمان لاجرم كستی گرفت

–Şānī keşīşleriñ şiyābı üzerine kuşāndığı zūnnāra mūşābih ipdür. Şems-i Faḫrī buyurur; (2113)

چو دين را تربيت فرمود رايه

همه كفار بگسستند كشتی

Bu dahı sīn-i mūhmele ile luḡatdūr ve mu‘arrebī kustīcdūr nite ki ḫamūsda dimişdür ki Şāh Nāşır Hüsrev buyurur الكستيج بالضم خيط غليظ يشده الذمی فوق ثيابه دون الزنار معرب كستی انتهى (2114)

تو با ترسا بیک نرخى سوى دانا

اگرچه تو کمر بستى واو کستى

BĀBŪ'L-KĀF EL-FĀRSĪ MA' EL-ELĪF

GĀNE (گانه) Ebleh ve ahmaḵdur kāf-ı ' Arabiyle de mervīdür. (2115)

که پیر فریبنده گانا بود

وگر چند پر روز و دانا بود

MA AL-BĀ

GENC-İ EFRĀSĪYĀB (گنج افراسیاب) Hüsrev-i Pervîz'in ḥazāin-i şemāniyesinden birisiniñ ismidür. (2116)

دگر نامور گنج افراسیاب

که کسی را نبود ان بخشکی و اب

GEŞESB (گشسب) Aşlı geş esbdür. Fetḥ-i kāfla bir âteşgede şāhibidür. Ol âteşgedeye âzer-geşesb dinür nite ki zıkr olundı.

[216]

(2117— 2122)

BĀBŪ'L--KĀF MA' AL-BĀ

XXII, 4—13

GÜRŞĀSB (گرشاسب) Āḥir-i Selāṭin-i Pīşdādiyān'dur. İbn-i Zev ibn-i Ṭahmāsb'dur. Ve ind-el ba'z Zev'in ḳarındaşı ve oğlıdur. Vālidesi bint-i Yāmīn ibn-i Ya'ḳūb 'aleyhisselāmdur. Rüstem-i Zāl'in cedd-i i' lāsıdur. Efrāsiyāb'la muḥārebe idüp ḳatlı olundı. Bir rivāyetde otuz yıl ve bir rivāyetde altı sene pādīşāh oldı ve ba'zı müverriḥin yanında pādīşāhlığı müsellemedir velihazā Şāh-nāme'de zıkr olundı.

MA' AT-TĀ

GĀŞT (گاشت) Gāştenden fī' il-i māzīdür. Döndürdi ve çevirdi ma' nāsınadır. (2117)

عنان را بیچید و بر گاشت اسب

بیامد بکردار اذرگشسب

Ve lehu (2118)

همی نان کشکین فراز اورم

چنین گاشت یزدان قضا بر سرم

یعنی ایزد تعالی قضا و قدر را همچنین بر سرم گردانید

GUZĪT (گزیت) Ḍamm-ı kâf ve kesr-i zâ-yı ‘Arabî’yle zemmîlden aḥḏ olunan ḥarâcdur. (2119)

گزیشدت بدادند شاهان همه

بشستی دل نیکخواهان همه

Kesr-i kâf ve sükûn-ı zâ ile de luḡatdûr. Mu‘arrebî cezyedûr. Sa‘dî buyurur (2120)

اگر نه راعی خلقت زهرمارش باد

که هر چه می خورد او گزیت مسلمانست

GENG-İ DİJHŪḤT (گنگ دژهوخت) Feth-i kâf-ı evvel ve sükûn-ı nûn ve kesr-i kâf-ı şânî ve dâl ve sükûn-ı zâ-yı Fârsî ve ḍamm-ı hâ ve sükûn-ı vâv ve ḥâ-yı mu‘ceme ile beytû’l-muḡaddes şehridûr. (2121)

بخشکی رسیده سر جنگجوی

به بیت مقدس نهادند روی

که در چهلوی چون سخن راندند

همی گنگ دژهوختش خواندند

GENG-İ BİHİŞT (گنگ بهشت) Tūrān-zemīnde dārū’l-mülk-i Efrāsiyāb’dur ki Bihişt-i Geng dahı dînûr nite ki zıkr olundı.

GİRİFT (گرفت) Gıriftenden mâzîdûr. Ma‘rûf. – Muāḥezā ve cûrm ma‘nāsına da maşdar gelür.

MA' AL-CĪM

GURGĀNC (گرگانج) Ḍamm-ı kâf ve sükûn-ı rā ve nūnla Ḥārezm ismidür. Cürcān mu' arrebidür.

GĪC (گیج) Kesr-i kâfla başı dönmüş sergeşte ma' nasınadır. Aḥmaḳ ma' nasına da gelür.

MA' AL-ḤĀ

GUSTĀḤ (گستاخ) Bī-tekellüf her işde cür'et iden cesür ma' nāsınadır.

MA' AD-DĀL

GURD (گرد) Ḍammla şücā' ve pehlivān ma' nāsınadır. (2122)

همی گفت صد مرد گرد سوار

زخویشان شاهی چنین نامدار

[217]

XXII, 14 — 21

BĀBŪ'L-KĀF MA' AD-DĀL

(2123--2135)

GUZEND (گزند) Ḍamm-ı kâf ve feth-i zā ile mazerrāt ve elem ma' nāsınadır. (2123)

وزانجا بیامد سوی هیرمند

همی بود ترسان زبیم گزند

MA' AZ-ZĀL EL-MU' CEME

GUSĀRĪD (گسارید) Ḍammla gusārīdenden mazīdür. Nūşiden ve içmek ma' nāsına ancak bāde ve gam ile isti' māl olunur. (2124)

گهی می گسارید و گه چنک ساخت

تو گفتی که هاروت نیرنگ ساخت

GÜMĀND (گماند) Ḍammla gümānīdenden fī il-i müstakbeldür. Zann eylemek ma' nāsına. (2125)

گماند که از تیغ او در جهان

بلرزند یکسر کهان و مهان

GULBĀD (گلباد) Ḍammla bir pehlivān-ı Tūrānī'dür. (2126)

میان تنگ با کوهه زین بدوخت

سپه را بگلباد بر دل بسوخت

GERD-BĀD (گردباد) Kesr ile ẓaşırga yelidir ki ' Arabī'de zū-ba' t dinür. (2127)

در افتاد ناگه درو گردباد

بزد گرز بر پشت او کیقباد

GUNBED (گنبد) Ma' rūf ' Arabī'de ẓubbe dinür. (2128)

تو در جنگ با من فرس رانده

همی جوز بر گنبد افشاده

Şi' ire bu maẓmūnı alup taşarruf itdüler. Enverī buyurur (2129)

خصم را در گنبد گردان قرار

همچو بر گنبد قرار گوز باد

Sa' dī dahı buyurur (2130)

پرتو نیکان نیگرد هر که بنیادش بدست

تربیت نااهل را چون گردگان بر گنبدست

Şānī-yi Tekelū cümleden eyü isti' māl idüp medḥ-i resülde şallallahu te' āla ' aleyhi ve sellem irād eyledi nite ki ḥiṭāb ṭarīḳīyle buyurur. (2131)

بگسلی گر رشته حفظ از ثبوت ثابتاب

چرخ و انجم را مثل بر جور و گنبد میروند

–Ṭavār dört ayağı ile şıçramaḵ ma‘ nāsına da gelür. Mîr ḥüsrev buyurur (2132)

ز همت ساختم رخس فلك گام

بيك گنبد رسيدم بر نهم بام

Mollā hātḫi dahı buyurur (2133)

بيك گنبد اهنی سيرت ملك

برون جست از گنبد نه فلك

MA‘ AR-RĀ

GURGSĀR (گرگسار) Ḍammıla bir mübārız-i Tūrānī’dür. İsfendiyār anı esır idüp Rūyen diz şehrine heft-ḥ^vān yolundan gıtdikde anı delıl tıtdı varup ol şehri feth idüp Ercāsḫ-Şāḫ’ı ḵatlı idüp iki hemşiresin esirden ḥalāş eyledi. (2134)

بديسان كه گوید همی گرگسار

تن خویش را خوارمایه مدار

GEBR (گبر) Āteşperest’dür. – Der‘ ve ḥeftān ma‘ nāsına da gelür. (2135)

یکی گبر پوشید زال دلیر

بجنگ اندر امد بکردار شیر

[218]

(2136— 2144)

BĀBŪ’L--KĀF MA‘ AR-RĀ

XXII, 22—28

GĀZUR (گازر) Ḍamm-ı zā ile bez ağardıcıdur ki ‘ Arabî’de ḵaşşār dinür. (2136)

بدو مرد گازر بسی بر شمرد

وزان پس بفرهنگیانش شیرد

GŪR (گور) Üç ma‘ nāsı vardur. Biri ḵabirdür. – Şānī yabān ḥimārıdur. (2137)

بخنجیر گور و بمی دست برد

ازانگونه یکچند خورد و شمورد

—Şālîş ‘işret ve neşâf ma‘nâsınadır. Gūrî yâ ile de müsta‘meldür nite ki Rūdekî buyurur (2138)

گوری کنیم و باده کشیم و بوییم شاد

بوسه دهیم بر دو لبان پریوشان

GENC-İ BÂR (گنج بار) Hüsrev-i Pervîz’iñ hazâin-i şemâniyesinden biriniñ ismidür. (2139)

دگر انکه بد نام او گنج بار

ندیده چنان دیده روزگار

Vech-i tesmiye budur ki bir dül qarî, kızını kocaya virüb cihâzını bir inek şığıra yükledüp üstünü dîbâ ile örtü. Meydân-ı Hüsrev-i Pervîz’e geldikde turub tezek bıraktı. Ne denlû ki darb itdüler yerinden ayrılmadı. Hüsrev-i Pervîz bu hâli müşâhede idicek elbette bunda bir hikmet var diyüp şığırın tırdığı yiri kâzdılar. İskender’den bir defîne bulundu. Dürlü dürlü odaları var idi ki cümlesi tuhaf ve tefârîk ile meşhûn idi. Biri sîm ile tölü idi ve biri zerrîn enbânlar ile memlû idi ve biri dahî kırt ve kaplân ve deve ve envâ‘-ı ve hoş ve tıyûr timsâlleri cümlesi nefîs cevâhir ile muraşşa‘ bulundu. Hüsrev ol defîneyi alup ismini genc-i bâr ve genc-i gâv itdüler. Güzâ fî ‘âcâibü’l-mahlûkât el-Fârsiyye. – Genc-i gâv muṭrib-i Pervîz, Bârbed’iñ otuz elḥanından bir elḥanın ismidür ki hâlâ beste dinür. Nizâmî buyurur (2140)

چو گنج گاو را کردی نواسنج

بر افشاندی زمین هم گاو و هم گنج

GULŞEHR (گلشهر) Dammla Pervîz sipahsâlâr-ı Efrâsiyâb menkûḥesidür ki Cerîre nâm kıızı Siyâvuş menkûḥesi idi. (2141)

چو پیران ز نزد سیاوش برفت

بنزدیک گلشهر تازید تفت

GUSĀR (گسار) Ḍamm ile gusārīdenden fi‘il-i emr ve vaşfdur. Nūşīden ve içmek ma‘ nāsına ancak bāde ile ve ğam ile isti‘ māl olunur. (2142)

بگیتی مرا خود همیست و بس

چه اندهگسار و چه فریادرس

GENCŪR (گنجور) Ḥazīnedār ma‘ nāsınadır. (2143)

زگنجور خود جامه نو بجست

باب اندر آمد سر و تن بشست

MA‘ AZ-ZĀ EL-MU‘ CEME

GURĀZ (گراز) Ḍamm ile sekiz ma‘ nāsı vardır. Biri erkek toñūzdur. Azu dişi vardır. Hūk dişi toñūzdur ki azu dişi yokdur. Kās kās mutlaqā toñūzdur. Gerek erkek gerek dişi. (2144)

سرش چون سر پیل و مویش دراز

دهن پر زدند انهاى گراز

[219]

XXII, 29— 32

BĀBŪ'L-KĀF MA‘ AZ-ZĀ

(2145--2153)

Mīr Hüsrev dahı buyurur (2145)

خوك كه دندان گرازى نمود

تعمه سگ شد زگرازى چسود

—Şānī ālāt-ı silāhdan bī-bāk olan şücā‘ ve dilāver ma‘ nāsınadır. Andan menkūldür. (2146)

شه بربرستان بجنگ گراز

گرفتار شد با چهل رزمساز

–Şālîş Gîvgân evlâdından bir nâmdâr pehlivândur. (2147)

درفش گرازست و پیکر گراز

که هزمان سپهر اندر ارد بگاز

–Râbi‘ bir büyük beldir ki iki tarafında olan demür halkalardan bir ip geçürüb her tarafından bir âdem ipi tutub yâ öküze bağlayub anıñla yiri sökerler. – Hâmis harâretten şâdir olan sıtmadır ekşer qarılara hîn-i vilâdetde olur. – Sâdis ağzı tār bir yaşşı bardağdur ki misâfirler ile olur aġniyâ ġilâfla kullanur. Şems-i Faḥrî bu üç ma‘nâyı nazm eyledi. (2148)

چنان ز عدلت راستی گرفت زمین

که برزگر نگند بعد ازین زمین بگراز

ز تاب اتش خشم چنان شدست حسود

که از حرارت بیچاره شد اسیر گراز

هر ان گراز که لب شاه بر لبش بنهد

شود زلال خضر اب در دهان گراز

–Sâbi‘ i ḥarâmiden ma‘nâsına ism-i maşdardur ve gurâzîdenden emir ve vaşf dahı gelür. Enverî buyurur (2149)

ساحت عز ترا نیست کناری بخرام

عرصه ترا نیست کرانی بگراز

–Şâmin çobân çomâġıdur. Râ-yı mühmele yirine vâv ile de mervîdür. Şems-i Faḥrî buyurur (2150)

بشوی روی عروس ظفر زگرد فتن

بکوب تارک اعدای مملکت بگراز

GŪZ (گوز) Ḍammla kūzdur ve ceviz mu‘arrebidür. – Ve kāf-ı ‘Arabī ile munḥanī arḳa ma‘nāsınadur nite ki zıkr olundı. Mişālī günbed beytinde mūrūr eyledi. Ḍamm ile olduğına şāhid Senāyi buyurur (2151)

تو چو بادام و پسته رخ مفروز

کانه گنبد نگه ندارد گوز

GENG-İ DİZ (گنگ دز) Kesr-i dālla ḥudūd-ı Türkīstān’da Siyāvuş binā itdügi şehirdür. (2152)

جهانجوی چون گنگدز را بدید

شد از اب دیده رخس نابدید

GŪDERZ (گودرز) Keykāvūs sipahsālārlarından bir nāmdār pehlivāndur. Keşvād oğlu ve Gīv pederidür. Yetmişinden ziyāde nāmdār oğulları vār idi. Vilāyet-i İşfāhān anıñ iḳṭā‘ı idi. (2153)

جهان افرین تا خهان افرین

سواری چو گودرز نامد بدید

–Ve Selāṭīn-i Eşkāniyeden Gūderz ibn-i Balās ibn-i Eşğ’dır ki Ferīburz ibn-i Keykāvūs neslindendür. Yahūdī’lerden Ḥāzret-i Yahya ibn-i Zekerıyyā ‘aleyhüme's-selām intikāmını aldı. Otuz yıl pādişāh oldu.

GERGŪZ (گرگوز) Kāf-ı şānī dahı Fārsī’dür. ‘Ala vezn-i mermüz. Bir pehlivān-ı Tūrānī’dür ki pīrān-ı Vise’ye imdād içün geldi.

[220]

(2154— 2167)

BĀBŪ’L--KĀF MA‘ AZ-ZĀ

XXII, 33—39

GĀZ (گاز) Şındı ve miḳrāzđur ve demür kesecek bir āletdir. (2154)

ازین پس همه کینه باز اوریم

سر بخت دشمن بگاز اوریم

Ve lehu (2155)

سر دشمنت پادشاهها بیاز

بریده چنان کین سر ان گزار

–Ve tuzāk qarşusunda dikilen ağaclar ma‘ nāsına da gelür ki şayd andan ürküb dama düşer. (2156)

درفش گرازست و پیکر گراز

که هزمان سپهر اندر ارد بگاز

–Ve dendānla ışırmak ve igne ve çuvâlduz ile şancımak ma‘ nāsına da gelür. Mollā-yı Rûm buyurur (2157)

شیر بی دم باش گو ای شیرساز

که دلم سستی گرفت از زخم گاز

GERŞİYŪZ (گرشیوز) Efrāsiyāb-ı Tūrānī birāderidür. Siyāvuş katline bā‘ iş olduğu sebeble Rüstem ocaqlarına şu töküb āhırü'l-ümera kendi ve birāderi Efrāsiyāb ta‘ me-yi şemşir oldılar.

GURBUZ (گربز) Damm-ı kâf ve bā ile zîrek ve ‘ ayyār ve tayyār ve mekkār ma‘ nāsınadır. Curbuz mu‘ arrebidür. (2158)

جوان و توانا و گربز بدم

بپیری در اکنون چو بامس شدم

GEZ (گز) Arşûn ve zerā‘ ma‘ nāsınadır. – İlgün ağacı ma‘ nāsına da gelür. Rüstem’iñ oku ki İsfendiyār gözine urub helāk itdi. Bundan idi. (2159)

بدین گز بود هوش اسفندیار

تو این چوب را خوارمایه مدار

–Çatāl ma‘ nāsına da gelür. – Ve gezîdenden fi‘ il-i emr dahı gelür. Işırmak ma‘ nasına.

MA‘ AS-SĪN

GĪS (گیس) Bir ‘avrat ismidür. (2160)

یکی خانه ار است فرخاردیس

درو شد بشادی گلندام گیس

–Gīsū ve şāç ma‘ nāsına da gelür ki Esedī buyurur (2161)

سر گیس در پای چنبر کشان

خم زلف بر باد عنبر فشان

GENC-İ ‘ARÛS (گنج عروس) Hüsrev-i Pervîz’iñ hazāin-i şemānıyesinden biridür. (2162)

نخستین زبنیاد گنج عروس

زچین وربیطاس واز روم و روس

MA‘ AŞ-ŞĪN EL-MU‘ CEME

GÛŞ (گوش) İki ma‘ nāsı vardır. Biri kulağdur. Müvellidīn dahı isti‘ māl itmişdür ki İbnül Rūmī buyurur (2163)

یا اصلم الکوش تلك ضامنہ

جدع انوف و صلّم اکواش

Gūş dāšten hıfz-ı ma‘ nī içün işgā eylemek ma‘ nāsınadır (2164)

کنون هرچه گفتم ترا گوش دار

سخنهای خوبیم در اغوش دار

Ve lehu (2165)

تو پیش سیاوش رو بهوش

نگر تا چه فراماید ان دار گوش

Mecāzen muṭlaqā hıfz ma‘ nāsına da gelür. (2166)

دران دم که اسب افگنی هوش دار

سلیح و هم آورد را گوش دار

Güş guzāri kerdēn i' lām ma' nāsınadur ve Vālihī buyurur (2167)

بر فلک ناله من دوش گزاری میکرد

چرخ را از غم من گوش گزاری میکرد

[221]

XXII, 40—44

BĀBŪ'L-KĀF MA' AŞ-ŞĪN

(2168--2180)

Ben-i güş kesr-i nūnla itā'at ve inqiyād ma' nāsınadur. Sa' dī buyurur (2168)

اندر طلبت بجان بکوشم

و انگاه ضرورت از بن گوش

—Ma' nā-yı şānī her ayıñ on dördünci günidür. Mes' ūd-ı Sa' d buyurur (2169)

گوش روز ای نگار مشکین خال

گوش بریط بگیر و نیک بمال

GEŞ (گش) Fethle hūb ve nağz ma' nāsınadur. Kāf-ı ' Arabi ile dahı mervīdür. (2170)

همانگه بر امد یکی باد خوش

ببرد ابر وروی هوا کرد گش

MA' AL-ĠAYN

GERĠĠ (گریغ) Aşlı gerīzdür. Ġayn zādan bedeldür. (2171)

بدل در زتو گر گریغم بدی

بتن جان و دل را دریغم بدی

MA' AL-FĀ

GUZĀF (گزاف) Ḍammla cuzāf mu' arrebīdūr. ' Abeş ve beyh ve beyhūde ma' nāsīnadur.

Gerek sözde olsun nite ki bu beyitte. (2172)

نگویم من این خواب را از گزاف

زبان زو نبشایم از بهر لاف

Gerek fi' ilde olsun nite ki Evhadī Cām-ı Cem'de buyurur (2173)

پای رفتن نبود در دستم

ور نه من بر گزاف بنشستم

Ve endāze ve taḥmīnsiz ma' nāsīna da gelūr nite ki Senāī buyurur (2174)

روز و شب را بمسطر انصاف

تسویت داده نه بهرج و گزاف

Ḳāsīm-i Gūnābādī dahī buyurur (2175)

رپرواز شاهینشان بیگزاف

نهان گشته سیمرخ در کوه قاف

Guzāfe dahī luḡatdūr. Nizāmī buyurur (2176)

باندازه باید سخن گسترید

گزافه سخن را نباید شنید

MA' AL-KĀF

GİRDEK (گردك) Kesr ile muşağğar-ı gird. – Ve ḥayme-yi maḥşūş-ı pādīşāh ma' nāsīna da gelūr. Nite ki Nizāmī buyurur (2177)

زگردکهای دورادور بسته

مه و خورشید چشم از نور بسته

درین گردك نشستہ خسرو چین

دران گردك فتاده شور شیرین

MA' AL-KĀF EL-FĀRSĪ

GĀV-RENG (گاورنگ) Sükūn-ı vāv ile Feridūn gürzidür ki anıñla Ɖaḥḥāk'ı helāk eyledi. (2178)

دمان پیش ضحاک رفتی بجنگ

زدی بر سرش گرزہ گاورنگ

Ol gürz şu şıǵırı başı şeklinde idi. (2179)

تبه گردد ان هم بدست تو بر

بدان کین کشد گرزہ گاوسر

Çehresi dahı ol çehrede idi. (2180)

سرش را بدین گرزہ گاوچهر

بکوبم نه بخشایش ارم نه مهر

Aşlı bu idi ki Feridūn tıfl iken vālıdesi Ɖaḥḥāk'ıñ cevrenden ḥavf idüp Feridūn'ı bir bîşede şaḳladı. Çobanlar ile olurdı anıñ bir şu şıǵırı var idi ki anıñ südi ile geçinür

[222]

(2181— 2193)

BĀBŪ'L--KĀF MA' AL-KĀF

XXII, 45—49

İdi. Ɖaḥḥāk ol gāvı helāk eyledi. Feridūn dahı ol gāvıñ kellesi şeklinde bir gürz eyledi ve anıñ ile Ɖaḥḥāk'ı helāk eyledi.

GENG (گنگ) Feth-i kâf ve sükūn-ı nūnla beş ma' nāsı vardır. Biri Tūrān-zemīnde Siyāvüş binā itdügi şehirdür. (2181)

چو بودن بگنگ اندرون شد دراز

بدیدار کاوشش امد نیاز

–Şānī Türkistān'da bir buthāne ismidür. – Sālīs Akṣā-yı Hind'de bir nehirdür. Hüsrevānī bu iki ma' nāyı nazm eyledi. (2182)

تا چون بهار گنگ شد از روی تو جهان

دو چشم خسروانی دو رود گنگ شد

–Rābi' cezīre ma' nāsınadur. 'Unşurī buyurur (2183)

هماندم سپاه اندر امد بتنگ

سپه همچو دریا و دریا چو گنگ

Kezā fī mecmu'ü'l-Fürs. – Hāmis 'avcāc ve ḥam ma' nāsınadur nite ki Şems-i Faḥrī buyurur (2184)

اگر جلال تو از چرخ متکا سازد

زبار قدر تو در خط محور افتد گنگ

MA' AL-LĀM

GİL (گیل) Kesr ile bir t̄aīfe-yi ma' rūfedür. Cem' i Gīlān'dur. Vilāyetlerine dahı Gīl ve Gīlān dinür. Mu' arabi Cīl ve Cīlāndır. Eyü siper anda olurdu. Siper-i Gīlī dinür. (2185)

سپرهای گیلی بپیش اندرون

همی از جگرشان بجوشید خون

–Bahādır ve şücā' ma' nāsına da gelür. (2186)

ورا گفت همزور تو گیل نیست

هماننده دست تو پیل نیست

Ve lehu (2187)

همان پهلوی پارسی و کوچ و پلوج

زگیلان جنگی و کوه سروج

MA' AL-MĪM

GĀV-DUM (گاودم) Şığır kıyruğı şeklinde tuncdan olan borudur ki 'Arabî'de bûk ve nefîr dînür. (2188)

سپیده چو زد نای رویینه خم

خروش امد ناله گاودم

GURM (گرم) Dammla hüzün ve endüh ve inkıbâz-ı kalbdür. (2189)

ز چنگال شیران همه دشت غرم

دریده برو دل پر از داغ و گرم

Ve lehu (2190)

سراسر سپه را همه گرد کرد

بسی گرم و تیمار لشکر بخورد

MA' AN-NŪN

GEŞN (گشن) Feth-i kâf ve sükûn-ı şîn-i mu' ceme ile kâf-ı 'Arabî'yle de mervîdür. Bisyâr ve firāvân ma' nâsınadur. (2191)

اگر گشن گردد مرا دستگاه

بفر و بنام جهاندار شاه

Feth-i şîn dahı luğatdûr. (2192)

کنون تا بیامد ز جنگ پشن

ازان گشتن و رزمگاه گشن

Kesr-i şîn dahı luğatdûr. (2193)

بنزدیک رودی که سنگش گشن

زهابی بدید اندرو سهمگن

[223]

XXII, 50—59

BĀBŪ'L-KĀF MA' AN-NŪN

(2194--2206)

GERDŪN (گردون) Felek ve ƣagnıdur ki ki araba dahı dinür. (2194)

یکی گردون چوبین بساخت

بگرد اندرش تیغ وزوبین بساخت

GURĀZĀN (گرازان) Ƣamm ile gurāzıdenden ŧıġa-yı mübālaġadur. Hırāmān ma' nāsına. (2195)

گرازان گرازان نهالگاه ازین

که بیژن نهادست بر بور زین

GUZĪN (گزین) Ƣammla guzıde ve müntehıb ma' nāsınadur. Güzıdenden me'hūzıdur. (2196)

سپرور پیاده ده ودو هزار

گزین کرد شاه اذر کارزار

GULĀN (گلان) Ƣamm ile cem' -i guldür. ŧüzüzā elif ve nūnle cem' olundı. (2197)

بنالد همی بلبل از شاخ سرو

ودراج زیر گلان با تذرو

GİREVGĀN (گروگان) Kāf-ı ŧānı dahı Fārsı'dür. Tütü ve rehin ma' nāsınadur. (2198)

مرا جان ودل زیر فرمان تست

روانم همیشه گروگان تست

Yalnız girev dahı dinür. Aşılđa girev girevıden lafzından ism-i maşdardur. İnanmak ve itminān ma' nāsına.

GERZEN (گرزن) ‘Ala vezn-i ca‘fer. Pādişāhlariñ dībādan bir nīm tācdur. Cevāhir ile muraşşa‘ dīvānda aşılır. Taht üzerine oturduğda ahyāna başlarına giyerler. (2199)

بیاویخت گرزن چو بنشست شاه

بپیش ایستاده بسی دادخواه

GEVEZN (گوزن) Feth-i kāf ve vāv ve sükūn-ı zā-yı mu‘ceme ile gāv-ı kūhīdūr ki Türkī‘de şıgın geyigi ve ‘Arabī‘de āyyal dinūr. (2200)

شکارش یکی در گوزنان بدی

بر شیر با گرز تنها بدی

GURGĀN (گرگان) Ḍammla cem‘-i gurg. – Ve bir meşhūr şehirdūr. Curcān mu‘arrebīdūr ve kīl bir biyābān ismidūr. (2201)

زگرگان بیامد سوی راه پشت

پر ازنگ رخسار و دل درشت

GİRĀYĪDEN (گراییدن) Kesr ile qaşd ve āheng eylemek ma‘nāsınadur. (2202)

همی بر گراید سپاه ترا

همان تخت و گنج و پناه ترا

–Ve çevirmek ve dödürmek ma‘nāsına dahı gelūr. (2203)

عنان بر گرایید و امد چو شیر

باوردگه رفت گرد دلیر

–Tecrübe ve imtiḥān eylemek ma‘nāsına da gelūr. (2204)

یکی را بشمشیر زد بر دو نیم

دو دستش ترازو بد و گور سیم

گراینده هر چند جست و بسود

بیك جوز یکسو گراندن نبود

–Ve şallamak ve meyl eylemek ma‘ nāsına da gelür.

GİREVİDEN (گرویدن) Kesr-i kâf ve feth-i rā ile inānmağ ve taşdīğ ma‘ nāsınadır. (2205)

تو خواهی که هر کس که این بشنود

بدین چرب گفتار تو بگردد

Ve lehu (2206)

تو از بهلوی خویش بشنیده

بگفتار ایشان بگرویده

[224]

(2207— 2218)

BĀBŪ'L--KĀF MA‘ AN-NŪN

XXII, 60—69

GEZĀYĪDEN (گزاییدن) Feth-i kâf ve zā-yı ‘Arabī ile zarar ve ziyān irişdirmek ma‘ nāsınadır. (2207)

بهر کار رو پیشه کن راستی

چو خواهی که نگزایدت کاستی

Ve lehu (2208)

چو سودابه اورا فریبده کرد

تو گفتی که زهر گزاینده کرد

GĀŞTEN (گاشتن) Döndürmek ve çevirmek ma‘ nāsınadır. (2209)

بخانه نهانش همی داشتم

ازو پشت هرگز نه گاشتم

GUSİSTEN (گسستن) Ḍamm-ı kâf ve kesr-i sîn-i evvel ile üzmeğ ve koparmağ ma‘ nāsınadır. (2210)

پس ان بستگان را بر من فرست

که من سر زتن شان بخواهی گسست

GUSĀRĪDEN (گساریدن) Ḍammīla nūṣ eylemek ve içmek ma' nāsınadır. Hemîn şarāb ile ve ğamla müsta' meldür. Āb ve ğayrı ile isti' māl olunmaz. (2211)

کنون می گساریم تا نیمشب

بیاد بزرگان گشاییم لب

Ve lehu (2212)

می خسروانی بجام بلور

گسارنده را داد با فر وزور

GĪRĀN (گران) Kesr ile bahālī ma' nāsınadır. Şaḡīl ve ağır ma' nāsına da gelür. (2213)

بر آورد گرز گران را بکفت

سپه ماند از کار او در شکفت

GÜRGİN (گرگین) Ḍammīla Rüstem aḡrānından bir sipahsālār-ı Īrānī'dür. Mīlāv pederi ismidür. (2214)

بیازید گرگین میلاد دست

بدان راه رفتی میان را ببست

GULZERYŪN (گلزریون) Ḍamm-ı kâf ve sükûn-ı lâmla ve teşdîd-i rā ile Tūrān-zemīnde bir çāy ismidür ki kenārında altūn renginde çiçekler bitmekle bu isimle müsemma oldı. (2215)

درفشش گرفته بچنگ اندرون

بشد تا لب اب گلزریون

MA' AL-VĀV

GĀV (گاو) Şığır ma' nāsına ism-i cinsdir. Erkek ve dişiye ve ehiliye ve vahşiye ve şu şığırına ıtlāk olunur. Temīz қаşд олунса gāv-ı ner ve gāv-ı mādē ve gāv-ı deştī ve gāv-mīş dinür. Ferīdūn tıfl iken südi ile perverde olduğu gāv şu şığır idi. (2216)

یکی گاو کش نام پژماید بود

زگاووان ورا برترین پایه بود

—Ve menāzil-i şemsden dahı bir burcdur. Burc-ı şūr ma' nāsına. (2217)

چو خورشید سر بر زد از برج گاو

زهامون بر امد خروش چکاو

Ve gāv şeklinde bir şūrāhī ma' nāsına da gelür nite ki Selmān buyurur (2218)

می اندر گاو زر چون زهره در ثور

قدح چون انجم سیاره در در

GEV (گو) Fethle çukur ve meğāk ma' nāsınadır.

GĪV (گیو) Kesrle Güderz-i İsfāhānī oğlıdur. Rüstem'in dāmādıdır ve Bījen andan hāşıl oldu. Meşhūr delīrāne cengleri vardır. Keyhüsrev'i yalnız Tūrān-zemīnde vālidesiyle kaçurub Keykāvūs'a

[225]

XXII, 70—77

BĀBÜ'L-KĀF MA' AL-HĀ

(2219–2232)

Getirdi. (2219)

بدو گفت کان پور گودرز گیو

که خوانند شاهان ورا گیو نیو

زگودرزیان بر همه مهترست

از ایران سپه بر دو بهره سرست

MA' AL-HĀ

GĀH (گاه) Dört ma' nāsı vardır. Biri zamān ile mekân beyninde zarf-ı müşterekdür. Šānī taht ve mesned ma' nāsınadır. (2220)

بیازرد از بهر تو شاه را

بماند افسر و گنج و هم گاه را

—Šālīs kuyumcılar potasıdır ki içinde gümüş ve altūn arıdub ğill u ğaşdan pāk iderler. (2221)

چنانم ترا نیک اندیشهخواه

که سیم نبهره بر اید زگاه

—Rabi' i luġat-ı Deryābār'da ẓuṭb-ı felek ma' nāsınadır. Hāḳānī buyurur (2222)

شمشیر اوست گاه ظفر زان بچرخ گوید

کالا بنات نعش تو هم بستری ندارم

Ya' nī Memdūḥ' uñ şemşiri ẓuṭb-ı zaferdir ki fetḥ ve nuşret anıñ kılıcına dāirdir ve zafer çarḥa ḥiṭāb idüp dir ki buña müşābih ve müsāvi yoḳdur illā seniñ benāt-ı na' şıñ nite ki benāt-ı na' ş ẓuṭbla dāirdir. Ben dahı Memdūḥu'ñ şemşirine dāirim. Kezā fī şerḥ-i dīvāna.

GURĀZENDE (گرازنده) Hırāmende ma' nāsınadır. Gurāzīdenden ism-i fā' ildür. Tabḥtır ve şalınmak ma' nāsına. (2223)

گرازنده از پیش و رهبر زیس

جهندهرهان و گریزندهرس

GEH (گه) Gāhdan muḥaffedür. Bu beyitte taht ma' nāsınadır. (2224)

ترا دشمن امد بگه بر نشست

یکی گرزه گاو پیکر بدست

GEVĀJE (گواژه) Feth-i kāf ve zā-yı Fārsī'yle ta'ne ve istihzā ma' nāsınadır. (2225)

گواژه بسی باشدت با فسوس

نه مرد درفشى و کوپال و کوس

Ve lehu (2226)

زبانم سبدکوه نعره بخواست

همی مغز گیو از گواژه بکاست

Gevāj hāsız dahı luğatdür. Şems-i Faḥrī buyruur (2227)

کند طبع او بحر را سرزنش

زند جود او در معادن گواژ

GERGĪNE (گرگینه) Feth-i kāf-ı evvel ile uyuzlı dimekdür ger uyuz ' illetidir. (2228)

تو مازندری را بکس بشمری

که گرگینه سگ به زمائندری

GŪRĀBE (گورابه) Ḍammla çoraḳ yirdür ki ırāḳdan şu gibi görünür. Serāb ma' nāsına. (2229)

بگورابه اندر نهادند روی

همی امد اسیمه و پوی پوی

Gūrāb hāsız dahı luğatdür. Mîr Hüsrev buyurur (2230)

فریبت کمتر از جور و ستم نیست

که چاه گور از گوراب کم نیست

GELLE (گله) Feth-i kāf ve teşdîd ve taḥfîf-i lâmla süri ve kaṭ' i ma' nāsınadır. (2231)

از اسبان بهر جا که بودش یله

بطوس سپهد سپرد ان گله

GURDEGĀH (گردهگاه) Ḍamm-ı kâf ile boş bukr tehîgâh ma' nâsınadır. Gurde bukrekdir. (2232)

چنان زد بران گرده گاهش شبان
که از خنکی جنگی برون شد سنان

[226]

(2233— 2245)

BĀBŪ'L--KĀF MA' AL-HĀ

XXII, 78—86

Gurdegeh ḥazf-ı elif ile meşela (2233)

بگردان بفرمود تا همچنین
ببستند بر گردهگه بند کین

GŪYENDE (گوینده) Söyleyici ve ḥānende ma' nâsınadır. Mecāzen lisān ma' nāsına da gelür. (2234)

اگر شاه فرمان دهد بنده را
که بگشایم از بند گوینده را

GURĀZE (گرازه) Ḍammla bir pehlivān-ı Īrānī'dür. (2235)

ز تخم گرازه صد و پنج گرد
نگهبان او را هم او را سپرد

GURAZE (گرزه) Ḍammla üç ma' nāsı vardır. Biri gürz ma' nâsınadır ki qadīmde bir nev' i silāḥdır. Īri çomak başı ağır nesnedür. (2236)

همی بر خورشید چون پیل مست
یکی گرزه گاوپیگر بدست

—Sānī bir büyük ılandır ki başı yaşıdır. Mīr Hüsrev buyurur (2237)

نر پی صهباست ان کاسه که دارد اسمان

نر پی حلواست ان کفچه که دارد گرزه مار

—Şālîş âlet-i riel kâzîb ma' nâsınadur nite ki Lebîbî buyurur. (2238)

گر سیر شدی زمی بتا درخور تست

زیرا که ندارم ای صنم گرزه سست

GÛNE (گونه) İki ma' nâsı vardır. Biri levn ve rengdir. (2239)

همان گونه اب را تیره دید

پرستنده را دیدگان خیره دید

Levn-i vech ve beşere de ıtlâk olunur nite ki Nizâmî buyurur. (2240)

مبادا هیچکس را دیده بر راه

که گونه زرد گردد عمر کوتاه

—Şânî hüdhdüd kuşu ma' nâsına kezâ fî edâtü'l-fużalâ.

GERMÂBE (گرمابه) Fethle ılıca ve hammâm ma' nâsınadur. (2241)

وزانجا ابا جاکر و یار چند

بگرمابه شد با تن دردمند

GUMÂNE (گمانه) Dammıla gümân ve zann ma' nâsınadur. (2242)

تو دل را بجز شادمانه مدار

روان را ببند گمانه مدار

MA' AL-YĀ

GIYĀY (گیای) Giyâh ve nebatma' nasınadır. Hâzıf-ı âhîr dahı câizdür. (2243)

بسرشان بر اسبان جنگی بیای

چراکه اسبان برو بس گیان

GİRĀMĪ (گرامی) Bi'l-kesr ve kīl bi'l-ḍamm 'azīz ve muḥterem ma' nāsınadır. Lafz-ı 'Arabī degıldür. (2244)

کنون شاه مارا گرامی کند

بدین خواهش امروز نامی کند

GUVĀNCĪ (گوانجی) Ḍammla bu dahı 'azīz ve muḥterem ma' nāsınadır. Çağatāy luğatidür. (2245)

بدرگاه شاهت میانجی منم

که در شهر ایران گوانجی منم

[227]

XXII, 87—XXIII, 3

BĀBÜ'L-KĀF MA' AL-YĀ

(2246--2257)

GURDĪ (گردی) Ḍammla delīrī ve şücā' atdır. Āḥirindeki yā maşdariyyedir. (2246)

چو بر گشت ازو با بشوتن بگفت

که گردی و مردی نشاید نهفت

GUSĪ (گسی) Ḍammla def' idüp yollamağ ve başdan şavmağ ma' nāsına ism-i maşdardur. Aşlı gusīdır. Āḥirinden lām ḥazf olundı. (2247)

گسی کردش و خود براه ایستاد

سپاه و سپهبد بدین کار شاد

GŪY (گوی) Ṭopdur ki çevgān ile urılır. (2248)

چو میدان سر اید بتابید روی

بدیسان شپارید یکدست گوی

BĀBU'L-LĀM MA' AL-BĀ

LUHRĀSB (لهراسب) Rābi'-yi Selāṭīn-i Keyyāniyān'dur. İbn-i Arvend ibn-i Key Peşin ibn-i Keykubād'dur. Keyhüsrev'in evlādı olmamağla saltanatı ḥāl-i ḥayātında aña virdi. Keykubād'a varınca babaları nāmdār ve pādişāh olmağla ḥalka pādişāh olması ġarīb geldi. (2249)

همی هر کسی در شکفتی بماند

که لهراسب را شاه بایست خواند

Yüz yigirmi sene saltanattan soñra ḥükümeti oğlı Guştāsb'a tefvīz idüp Belḥ'de 'ibādet içün ikāmet eyledi. Pādişāh-ı Tūrān-zemīn Ercāsb Belḥ'e ilğār idüp Luhrāsb'ı katl ve kızlarını esir eyledi.

MA' AT-TĀ

LEḤT (لخت) Üç ma' nāsı vardır. Biri bir nev' i çomağdır. Bāşı demir ile kaplu olup dişleri vardır. Ḥūdı ve zırhı pāre pāre ider. – Şānī pāre ma' nāsına. (2250)

بزين اندرون گشته چون کوه سخت

سر تیغ ایشان کند کوه لخت

Leḥte pārelenmiş ma' nāsınadır. Ḥüsrevānī buyurur (2251)

یازنده شبی کز غم او زانکه درستست

از تنگدلی جامه کند لخته و پاره

–Şāliş endek ve berz ma' nāsınadır. (2252)

دبیر خردمند را پیش خواند

وزان چاره و جنگ لختی براند

Ve lehu (2253)

که ای فر گیتی یکی لخت نیز

نهانی بدار این بدخشان پیشیز

LET (لت) Aşlı lehtdir. Bunuñ dahı üç ma‘nāsı var. Biri mezkūr çomaq ma‘nāsınadır. (2254)

اتی بر سر ترك زد پخچ کرد

سر و پشت افتاد بر خاک زرد

Let hürden kötek yemek ma‘nāsına andan me’hūzdur nite ki Sa‘dī buyurur (2255)

در شهوت نفس کافر ببند

اگر عاشقی لت خور و سر مبند

Let zeden urmak ve dögmek ma‘nāsınadır nite ki Laṭīfī buyurur (2256)

لوت نادان لبست کز منت

میزند طبع نازکت را لت

Lūt loqma-yı büzürg ma‘nāsınadır. Lūtī ekül dimekdür. Aña mensūbdur. ‘Acemde lūtī ‘abdü’l-baṭın-ı bîkār ve kollāş ve ayyār ve evbāşlara ıtlāqı meşhūrdur. Bishāq eṭ‘ame buyurur (2257)

هر که روزی بره تنها خورد

در میان لوتخواران مرد نیست

[228]

(2258— 2269)

BĀBÜ’L--LĀM MA‘ AL-CĪM

XXIII, 4—7

Evhadī dahı Cām-ı Cem’de buyurur (2258)

چون لنیمان مباش لوتپرست

کاسه از معده کرده کفچه زدست

—Šānī pāre ma‘nāsınadur. Let-i der apı anadı ma‘ra‘ ma‘nāsına bundan me’hūz‘dur.
Let let pāre pāre dimekdūr nite ki Šems-i Fa‘rī buyurur (2259)

بحزمه حزمه دهد جامه گنج طلا

نه بدره بدره دهد وقت جود یا لت لت

—Šālīş biraz ve endek ma‘nāsınadur.

MA‘ AL-CĪM

LENC (لنج) Feth-i lām ve sūkūn-ı nūnla lencīdenden fi‘il-i emr ve ism-i ma‘şardur.
Şalınmak ve tebahtūr ma‘nāsınadur. Ekşer hucūda olur. (2260)

کنون ماهیان اندر امد بلنج

که تا تو همی رزم جویی برنج

Lence dahı dinūr nite ki Lebībī buyurur (2261)

ان یکی را بخنجه و خفتن

وان یکی را بلنجه و رفتار

Lencīden taşra ıkarmak ma‘nāsına da gelūr ki Tıyyān dimişdūr (2262)

کسی را کو بگیرد درد قولنج

بکافش پشت وزو سرگین برون لنج

—Lenc amm-ı lāmle āvurd ma‘nāsınadur ki ‘Arabī’de şıd‘k dinūr. Gerek taşra yüzi olsun
nite ki Šems-i Fa‘rī buyurur (2263)

که چو تشنه بروز گرم در اب

همه در خون نهند لنج و فرنج

Furunc amm-ı fā ve rā ile ağız çevresi ma‘nāsınadur. Gerek iç yüzi olsun nite ki Senāī
buyurur (2264)

من لنج پر از باد ازین کوی بان کوی

در خلعت تو نزد همه شکرسرای

Lebibī dahī buyurur (2265)

نه همه کار تو دانی نه همه زور تراست

لنج پر باد مکن بیش و کتف بر مغراز

LŪC (لوج) Īrān-zemīnde bir vilāyet ismidür. Kāfla ve cīm-i Fārsī ile de mervīdūr nite ki zikr olundu.

–Şaşı ve aḥvel ma‘ nāsına da gelür. Şems-i Faḥrī buyurur (2266)

هر که در ملک بشاهیش نه یکتا بیند

بود از کوری ان بدنگر لوج و بلوج

Belūc Türk’den bir kavmdır. Kıllet-i ‘aql ve ḥamāḳat ile meşhūrdur.

–Ve cīm-i Fārsī ile çırçıplāḳ ma‘ nāsınadır vāvı ḥazf idüp luç dahī dinür.

MA‘ AL-CĪM EL-FĀRSĪ

LEFC (لفج) Feth-i lāmīla iki ma‘ nāsı vardır. Biri ḳalıñ ṭuṭaḳdır deve ṭuṭaḳı gibi. Bir kimse ki ḡazaba gelse lefc rā furu heşt dinür. (2267)

خروشان زکابل همی رفت زال

فرو هشته افج و بر آورده یال

–Şānī pāre-i ḡuṣṭ-i bī-istiḥvān ma‘ nāsınadır. Nizāmī buyurur (2268)

بیایورد خوان زیرک هوشمند

بران لفجهای سر گوسفند

Lefçe dahī dinür yine Nizāmī buyurur (2269)

سر و لفچشان را چو ارد ببند

خورد چون سر و لفجه گوسفند

MA' AL-ḤĀ

LĀḤ (لاخ) Senglāḥ ve dīvlāḥ dinür. Ya' ni ol yir ki anda seng çok ola ve dīv çok ola.

[229]

XXIII, 8—12

BĀBŪ'L-LĀM MA' AD-DĀL

(2270--2278)

MA' AD-DĀL

LEGED (لگد) Feth-i lām ve kāf-ı Fārsī ile depme ma' nāsınadır ki ayak ile urmaqdır. Lec feth-i lāmıla dahı bu ma' nāyadur nite ki Şems-i Faḥrī buyurur (2270)

گر کینه کشد رای وی از انجم و افلاك

بر هم شكند طارم افلاك بيك لج

MA' AR-RĀ

LENGER (لنگر) Gemi demiridir. Mecāzen her nesneniñ ağırlığına da ıtlāḥ olunur. — Ḥānḳāh ve tekve ma' nāsına da gelür. Evhadī Cām-ı Cem'de buyurur (2271)

هر يك اوازه در فگنده بشهر

جسته از كودكان زيبا بهر

كه در لنگرى گشاد اخى

انگه چون او جهان نژاد سخى

سفره و نعمتست و شربت و قند

سرگذشت و سماع و صحبت و پند

Ve lehu (2272)

در لنگر نهاده باز فرا

كرده ريش دراز را بدو شاخ

—Bağırdan büyük şahanlara lengeri didikleri aña mensûbdur. Tekve şahanı dimekdür.

MA^ʿ AŞ-ŞĪN EL-MU^ʿ CEME

LŪŞ (لوش) Kecdēhen ma^ʿ nāsīnadur. (2273)

زلوشین دهانش سخن راست ران

زدشمن مرا اگهی ده نهان

MA^ʿ AL-KĀF

LĀK (لاك) İki ma^ʿ nāsı vardır. Biri Hind'den gelür bir nev^ʿ i kıızılböya şumağıdır. Lek dahı dinür. Mürv gibi bir otuñ şumağıdır ve bir qolda ol nebāt üzerine üzerine yağar anıñla ibrişim ve peşm ve ğayra kıızıl boyanur ve kılıc ve bıçāq destesi anıñla muhkem olur. (2274)

همی گفت و پیچیده بر خشك خاك

زخون تنش خاك هم رنگ لاک

–Şānī teknedir ki içinde deķīķ^ʿ acīn olunur ve şiyāb ğasl olunur ve balçık taşınur. Bishāķ İt^ʿ ame buyurur (2275)

مالشم دادند در لاک فلك

شددد مگسران سر خوانم ملك

–Kaplumbağanıñ puştine dahı lāk dinür.

LEK (لك) Bunun dahı iki ma^ʿ nāsı vardır. Biri ahmaķ ma^ʿ nāsīnadur. (2276)

چو بینی تو خسرو بشو از سپاه

لكی را زخود دور كن نزد شاه

Bunda Damm-ılām dahı luġatdūr. Şems-i Faḥrī buyurur (2277)

كجا زبندگی ظل حق شدی مایوس

اگر نبودی ان کوربخت ابله و لك

سعادت و شرف بندگی حضرت او

خنك كسى كه بيايد هزار بار خنك

Pek ve lek feth-i bā-yı Fārsī ile raʿnālīk ve bī-hünerlik maʿnāsınadır. Şems-i Faḥrī buyurur (2278)

جهان چو خاک در تست عرصه ملکت

چرا نگنهد عقلش بتهمت پک و لك

[230]

(2279— 2288)

BĀBŪ'L--LĀM MAʿ AL-KĀF

XXIII, 13—18

Lek ve pek taḳdīm-i lām ile iki maʿnāsı vardır. Biri metāʿü'l-beyt maʿnāsınadır nite ki Laṭīfī buyurur (2279)

خواهى كه بر ايد افتخارت

منع لك و پك مكن زجارت

Şānī teg ve pū ve yeleb yupurmaḳ maʿnāsınadır nite ki Rūdekī buyurur (2280)

ای لك ار ناز خواهى و نعمت

گرد درگاه او مكن لك و پك

ʿAscedī dahı buyurur (2281)

عسجدى نام او تو نیز مبر

چه كنى خيره گرد او لك و پك

—Şānī lākdan muḥaffef mezkūr kıızıl boya maʿnāsınadır. Es-sene-yi ʿavāmda Ḍamm-ı lām ile meşhūrdur. Şems-i Faḥrī buyurur (2282)

نهاد تخت شهى تاج فخر بر تارك

زفر مقدم اين زبده نجوم فلك

هزار سال بماناد ظن تو که شود

بجای تو متمکن چو پای تیغ از لك

–Leg kāf-ı Fārsī ile bend ve renc ma‘nāsınadur. Hākānī buyurur (2283)

با نظر و نثر خاطر خاقانی

طبع کشاجم از در لگ باشد

با سنبلی که اهوی چین خاید

عطر پلنگمشك چه سگ باشد

LUNBEK (لنبك) Damm-ı lām ve sükūn-ı nūn ve feth-i bā-yı ‘Arabī ile bir saḳḳā ismidür ki Behrām-ı Gūr aña Bırāhām-ı Yahūdī mālını virdi.

LENG (لنگ) Kesr-i lam ve sükūn-ı nūn ve kāf-ı Fārsī ile sāḳ ve bāldır ma‘nāsınadur. (2284)

یکی مادیان نیز بگذشت خنگ

برش چون بر شیر و کوتاه لنگ

MA‘ AL-LĀM

LĀL (لال) Dilsiz ve ebkem ma‘nāsınadur. – Ve bir nev‘-i meşhūr cevahir-i kıymetī ma‘nāsına da gelür. la‘l anıñ mu‘arrebidür. ‘Unşurī buyurur (2285)

دو لب چو نار کفیده دو برگ سوسن سرخ

دو رخ چو نار شکفته دو برگ لاله لال

MA‘ AL-MĪM

LEM-Ā-LEM (لمالم) Feth-i lāmın ile māl-ā-māl ma‘nāsınadur. (2286)

نه از لشکر ما کسی کم شدست

نه این کشور از خون لمالم شدست

MA' AN-NÛN

LĀVEN (لاون) Feth-i vāv ile Tūrān-zemīnde bir mekân ismidür Tūs-ı Nūder ile Efrāsiyāb beyninde bir 'āzīm ceng oldı. Gūderz'in ekşer-i evlādı anda qatl olundı ve āña ceng-i peşin dahı dinūr nite ki zıkr olundı. (2287)

بالون مرا دیده روز جنگ

باورد با تیغ هندی بجنگ

LŪSĪDEN (لوسیدن) Yaldaqlanmak ve izhār-ı 'acz eylemek ma' nāsınadır. (2288)

بلوسید و اندر زمین اوفتاد

بدان جابلوسی دل گیو شاد

[231]

XXIII, 19—XXIV, 1

BĀBŪ'L-LĀM MA' AN-NÛN

(2289--2300)

LEGEN (لگن) Ma' rūf – Ve bir şem' izāndır ki esefli dīvārlı legendir. (2289)

شمن بود همراه با تخمتن

پرستارگی چند و شمع و نلگن

–Ve mankal ve āteşdān ma' nāsına da gelūr nite ki Şems-i Faḥrī buyurur (2290)

مخالفش بشب و روز کشته و سوزان

چو شمع باشد بر باش بند گشته لگن

چهار پای بزنجیر حادثات کشان

همیشه سینه پر آتش بود بجای لگن

MA' AL-HĀ

LĀBE (لابه) Yalvarmak ve Ḥaḍū' ma' nāsına lābīdenden ism-i maşdardur. (2291)

چو دانست رستم که لابه بکار

نیاید همی پیش ایفندیار

LENCE (لنجه) Feth-i lāmla şālınmış ve hırāmīden ma' nāsına ism-i maşdardur. Lencde şerh olundu. (2292)

بیامد بنزدیک شه لنجهدار

دو گیسو فرو هشت گل در کنار

LETRE (لتره) Feth-i lām ve sükūn-ı tā-yı kıraşet ile pārça ve pāre ma' nāsınadır. (2293)

بدو لتره کرد ان زره را بتیغ

زرخمش همی جست راه گریغ

LĀNE (لانه) Yuva ve āşiyān ma' nāsınada. – Ve peykār ma' nāsına da gelür. Şems-i Faḥrī buyurur (2294)

سزد ار نام او بننگ اید

زانکه سختابلهست و بس لانه

MA' AL-YĀ

LĀY (لای) Dordi ve tefl ma' nāsınadır ve kıra balçık ma' nāsına da gelür ki 'Arabī'de ḥemā dinür. – Üç ma' nāsı dahı vardır. Biri kāt ma' nāsınadır. Şiyābda yek-lāyī ve dü-lāyī dinür nite ki Kemal-i İsmā' il buyurur (2295)

زارزوی لقای تو مردم چشمم

همی بدرد بر خویش هفتلا پرده

–Sānī vāle didükleri ince ve laṭif ḳumāş ma' nāsınadır nite ki İsfereṅgī buyurur (2296)

پیراهنی که داشت زمانه زلای شب

انرا بچنگ حادثه گرگ سحر درید

Buṅa lāz dahı dinür. Āḥiri zalla nite ki Kemāl-i İsmā' il buyurur (2297)

تن و اندام یاسمین و سمن

بس لطیفست در غلاله لاذ

Mu‘arabi dahı bu lafzladır nite ki İbnü’l-Fārż buyurur (2298)

اربت لطافته علی نشر الصبا

وانت ترافته التقمص لاذا

–Dīvār kırına dahı lād dinür ki ‘Arabī’de midmāk dinür. İbn-ilād esās ve temel ma‘nāsınadır. Farālāvī buyurur (2299)

لادرا بر بنای محکم نه

که نگهد را لاد بنلادست

–Şālīş lāyīdenden emr ve vaşfdur lāyīden et urmaktır. Mecāzen mā lā ya‘ni ve herze söylemek ma‘nāsınadır. Tāc Bahā buyurur (2300)

چند باشی چون تبیره هزهلای

همچو نی در پرده و اهستهلای

BĀBÜ’L-MĪM MA‘ AL-ELĪF

MĀNĀ (مانا) Mānistenden me’hūzđur. Maķām-ı zann ve taķmīnde beñzer ma‘nāsına ki ‘Arabī’de müstaķbel ile ta‘bīr olunub yuşbih dinür. Hemānā dahı dinür. Farķ budur ki hemānā taķķīķe ķarībdır. Şems-i Faķrī buyurur (2301)

از قاف تا بقافت مامور حکم گردد

مانا که گردد اکنون نزدیک شد همانا

[232]

(2301— 2313)

BĀBŪ'L--MĪM MA' AL-ELĪF

XXIV, 2—7

Mānāk zīyāde-i kāfla da lugatdir nite ki Ḥāḡānī buyurur (2302)

رنگ سیاهی لاله ماناک

اندر دل مشتریست کیوان

MURĠUVĀ (مرغوا) Ḍamm-ı ġayn-ı mu' ceme ile yaramaz fāldır. (2303)

دگرگونه شد کار شاهی و تخت

مرا مرغوا گشت پیدا زبخت

Fāl-ı ḡusn ve ceyyide murvā dinūr nite ki 'Unṣurī buyurur (2304)

لب بخت فیروز را خنده

مرا نیز مروای فرخنده

Ve muṭlaḡ fāla ṣekūn dinūr. Ḍamm-ı ṣīn ve kāf-ı Fārsī ile fālū'l-mevt ma' nāsına da gelūr ki teyyūruñ ve hayvānātīñ āvāzından ve teeddūdünden aḡz olunur 'Arabī'de buña zecr dinūr. Şāpūr buyurur (2305)

ازرده جور روزگارم

ازردن چون منی شگون نیست

Ve lehu (2306)

دل لذت می زجام خون میگیرد

ناکامی خویش را شکون میگیرد

یک لحظه خلاصش از گرفتاری نیست

گر درد گزاردش جنون میگیرد

MA' AL-BĀ

MĪHRĀB (مهراب) Pādišāh-ı Kābil'dir ki kız Zāl menkūhesidir. (2307)

برون رفت مهراب کابل خدای

سوی خانه زال زابل خدای

MA' AL-ḤA

MEZĪḤ (مزیح) Mezāḥ imālesi lafz-ı 'Arabī'dür. Laṭife ve ḥorāṭa ma' nāsınadır. (2308)

کشانی بدو گفت کویت سلیح

نبینم همی جز فسوس و مزیح

MA' AL-ḤĀ EL-MU' CEME

MUḤ (مخ) Ḍammla ağır gemdir ki serkeş ṭavāra urılır anıñla yavāş olur. (2309)

مخی بر سر اسب سرکش نهاد

جهان افرین را بسی کرد یاد

—Ve fetḥ-i mīmle muḥīdenden fi' il-i emirdür. Yaşamak ve deprenmek ma' nāsınadır nite ki Şāh Nāsır-ı Hüsrev buyurur (2310)

دانش اموز و چو نادان بیس میر ممخ

تو چو دانا شوی انکه دگران بر تو مخند

MĪḤ (میخ) Egseri ve kazık ma' nāsınadır. (2311)

زنعل نوندان پولادمیخ

زمین را زجنبش بر افتاد میخ

—Ve aqçe ve dirhem ve dīnār sikkesi ma' nāsına da gelür. (2312)

ازان پس دگر کرد میخ درم

همان میخ دنیار و هر بیش و کم

MA' AD-DĀL

MERD-Ī GERD (مرد گرد) Kesr-i dāl ve feth-i kāf-ı Fārsī ile tuz eri dimekdür mübārız ve şücā' adan kināyedür. (2313)

بدان دز درون بد یکی مرد گرد

که سالارشان بود با دار و برد

[233]

XXIV, 8—14

BĀBŪ'L-MĪM MA' AD-DĀL

(2314--2324)

MERD-MERD (مرد مرد) İki mīm fethile her cānibden rīzān ve her tarafdan aḳa aḳa dimekdür. Şırıl-şırıl ma' nāsına. (2314)

بافسون یکی طشت پر اب کرد

فرو ریخت بر تارکش مرد مرد

MEND (مند) Edāt-ı tavşīfdir. Esmā-yı ecnāsına lāiḳ olur. 'Arabī'de zū ma' nāsınadur. Niyāz-mend ve ḥācet-mend gibi yār-mend aḣlı yārī-mend zū i' ānet ma' nāsınadur. (2315)

گر اکنون که یزدان بود یارمند

بگردد ببایست چرخ بلند

Kişt-mend zū zer' ve arz-ı zāt zirā' at ma' nāsınadur. (2316)

هم اندر دزش کشتمند و گیاست

درخت برومند و هم اسیاست

MUST-MEND (مستمند) Ḍamm-ı mīm ve sūkūn-ı tā ile mütaezzī ve zū şikāyet ma' nāsınadur. (2317)

چه جویی ازین تیره خاک نژد

که هم باز گرداندت مستمند

Must ḍamm ile şikāyet ve zulāme ma‘ nāsınadır nite ki Esedī buyurur (2318)

کز و مرگ را گشت چنگال سست

شد از دست او پیش یزدان بمست

Zarūret-i şī‘ irde ziyāde-yi yā ile mustī dahī dinūr nite ki Lebībī buyurur (2319)

باده خور و مستی کن مستی چکنی از غم

زیرا که بود مستی بهتر ز غم مستی

MA‘ AZ-ZĀL EL-MU‘ CEME

MERV-RŪD (مرورود) Ḥorāsān’da bir ırmağ kenārında meşhūr şehirdür. (2320)

سوی طالقان امد و مرورود

جهان پر شد از ناله نای ورود

—Ve Merv-i Şāhicān bu dahī Ḥorāsān’da bir ‘aẓīm şehirdür ikisiniñ mābeyninde mesāfat kırk fersahdır lakin Merv-i Şāhicān andan ‘aẓīmdır. Ḥorāsān’nıñ dört kürsī şehirleri vardır. Biri Belḥ ve biri Nişābur ve biri Merv-i Şāhicān’dır ve bu müstaḥkir serīr-i pādīşāh idi. Bunı İskender-i zū’l-ḳarneyn binā eyledi. Evvela nisbet olucağ merv-rūdı verv-zi dahī dinūr ziyāde-yi zā ile Merv-i Şāhicān’a nisbet olucağ eger mensūb insān ise mervī dinūr ve eger ḡayr-ı insān ise mervzī dinūr. **کذا فی وفیات الاعان لا بن خلکات**

MURDĀD (مرداد) Ḍamm-ı mīm ile Furs-i ḳadīmde ḥāmis-ı şuhūr-ı senedür ve tāriḥ-i Celālī’de vasaṭ-ı şuhūr-i şīḡadır. Temmuz ma‘ nāsına. (2321)

زمرداد کام تو ایزد دهداد

همیشه ترا بخت اباد باد

—Ve her ayıñ yedinci yevmine dahī dinūr. Mes‘ ūd Sa‘ d buyurur. (2322)

روز مرداد مژده داد بدان

که جهان شد بطبع باز جوان

MEĤĪD (مخید) Meĥīdenden fi' il-i māzīdūr. Yapışdı şarıldı ma' nāsına. (2323)

چو شد مست از می سوی او دوید

برهنه بر اندام او در مخید

MŪBED (موبد) Ḍamm-ı mīm ve feth-i yā-yı 'Arabī ile dānişmend ve 'ālim-i fāzıl ma' nāsınadır. Aşılđa Mecūs'da ūlū dānişmenddir ki mesāil-i meş kaleye cevāb virüb andan naql ve rivāyet oluna. Müctehid gibi. (2324)

چه خوش گفت ان موبد پیشرو

که هرگز نگردد کهن گشته نو

[234]

(2325—2333)

BĀBŪ'L--MĪM MA' AR-RĀ

XXIV, 15—20

MA' AR-RĀ

MĀHĀR (ماهار) Deve yuları mahār ma' nāsınadır. (2325)

برفتند و صندوقها را بیشت

کشیدند و ماهار اشتر بمشت

MĪHR (مهر) Beş ma' nāsı vardır. Biri āfītābdır. — Šānī bir āteşgede ismidür. (2326)

چو اذرگشسب و چو خراد و مهر

فروزان چو بهرام و ناهید و مهر

—Šālīş şefkat ve muḥabbetdir. — Rābi' furs-i ḳadīmde sābi'-i şuhūr-i senedür ve tāriḫ-i celālīde evvel-i şuhūr-i ḫarīfdir. (2327)

همه مهر و اذار خجسته بواد

در هر بدی بر تو بسته بواد

Mihribānī ḥarīf faşlında melbūs olan şebābdır. Aşlı mihrābānīdir. Üç kelimededen mürekkebdür. Biri mihrdir ki ḥarīfīñ ibtidā ayıdır. Biri ābāndır ki ḥarīfīñ ikinci ayıdır ve biri yā-yı nisbetdür muḥabbet ma‘nāsına olursa yā maşdariyye olur. Sa‘dī tevriye ṭarīkiyle buyurur (2328)

سعدی هزار جامه بروزی قبا کند

یک مهربانی از تو بسالی نیافته

Selmān dahı buyurur (2329)

از مهر تو درید قمر مهربانی

کان جامه از اشعه انوار معلمست

–Ḥāmīs her ayıñ on altıncı yevmidür. Mes‘ūd-ı Sa‘d buyurur (2330)

روز مهر و ماه مهر و جشن فرخ مهرگان

مهر بفا ای نگار مهرچهر مهربان

Mihrigān dahı ol yevm-i mezkūruñ ismidür. Mu‘arrebī mihricāndur. Ol günde Ferīdūn Ḍaḥḥāk’a zafer bulub kūh-ı Demāvend’de ḥabs itmesi vāqı‘ olmağın furs-i cāhiliyyetde ol günü ve māba‘dında olan beş günü dahı bayrām itdüler. Altıncı günü rām-ı rüz dimekle meşhūr idi ve ‘Arabī’de mihricān-ı kebīr dinür. كذا فی كتاب التغهيم فی صناعة التنجيم لابی الریحان Mihr ile gāndan mürekkebdür. Gān nisbet-i mu‘azzeme ifāde ider. Bir edāt-ı nisbetdür. Cedāygān gibi.

MER (مر) Ḥesāb ve şumār ma‘nāsınadır. (2331)

یکی هدیه ارای بسیامر

زدینار و اسب و کلاه و کمر

MERGİZĀR (مرغزار) Feth-i mīm ve sūkūn-ı gaynla otlu yirdür ki çayır ve çimeni ola. Lafz-ı ‘Arabī ve fārsīden mürekkebdür. Merğ ‘Arabī’dür. Kāmūsda dimişdür ki المرغ الروضه الكثيره النبات كالمرغه (2332)

چو پیش ایدت کار یار تو ام

بگاہ چرا مرعزار تو ام

MİĞFER (مغفر) Kesr-i mīmle lafz-ı ‘Arabī’dür. Tolğa altındaki nesnedür ki bâş tolğadan āzürde olmasun diyü giyerler. Mecāzen tolğa ve hūd ma‘ nāsına da gelür. (2333)

پرنداور افگند اندر برش

یکی مغفری خسروی بر سرش

MİNÛ-ÇİHR (منوچهر) Sābi‘ -i selāṭīn-i Pīşdādiyān’dan bir kavilde İrec’iñ kıızı oğlıdur. Pederi ismi Mişhūr’dur ve bir kavilde Ferīdūn oğlınıñ oğlıdur bu kavilde Mişhūr Ferīdūn oğlı olur. Yüz yigirmi yıl pādişāh oldı.

[235]

XXIV, 21—28

BĀBŪ’L-MĪM MA‘ AR-RĀ

(2334--2348)

MŪZDVER (مزدور) Ḍamm-ı mīmle mezd ile verden mürekkebdür. Ücret ile iş ve hıdmet iden kimsedür. Hıdmetkār ve tāb‘ a gibi. (2334)

زتو تنبل و جادوی دور گشت

روانت بر دیو مزدور گشت

MA‘ AZ-ZĀ EL-MU‘ CEME

MERZ (مرز) Feth-i mīmle serḥadd-i memleketdür ki ‘Arabī’de toḥūm dinür. (2335)

همه کابلستان و دریای هند

بدو داد تا مرز دریای سند

Aşıl ma‘ nāsı tarla ve ekilmiş yerdür. (2336)

درختان بسیار با کشت و ورز

ندیدست مردم ازانگونه مرز

–Ve ḍamm-ı mīmle surāḥ-i kūn ma‘ nāsınadur. Cümle ḥayvānātda isti‘ māl olunur. Enverī buyurur (2337)

ای مرز ترا دریده مردی

زان مرد بتو رسیده دردی

Mollā-yı Rūm dahı buyurur (2338)

چند کوبد زخمهای گرزشان

بر سر هر ژاژخای و مرزشان

MA‘ AS-SĪN

MUKĪS (مکیس) Medārāt ve muḥābāt ma‘ nāsınadur. (2339)

نشانه نهادند بر اسپریس

سیاوش نکرد ایچ با کس مکیس

MA‘ AŞ-ŞĪN

MENİŞ (منش) Feth-i mīm ve kesr-i nūnla ‘ uluvv-ı himmet ve ṭab‘ ma‘ nāsınadur. (2340)

چنین دان که یزدان نیکیدش

چنینست زین بر مگردان منش

Ve lehu (2341)

بیاموخت فرهنگ و شد پر منش

بیامد زازار او سرزنش

MŪLİŞ (مولش) İsm-i maşdardur. Eglenmek ve lebeş ma‘ nāsınadur. Mülīdenden maşdardur. Eglenmek ve beṭī ma‘ nāsına. (2342)

بدو گفت کاموس کاین رای نیست

بدین مولش اندر مرا پای نیست

MİHRNŪŞ (مهرنوش) İsfendiyār oğlıdur. Rüstem birāderi Zevāra anı ḳatlı eyledi. (2343)

زنوش اذر گرد واز مهرنوش

بشوتن بیامد برش با خروش

MEYŞ (میش) Koyundur ki ‘Arabî’de zân dinür gerek ehli olsun gerek vaḥşî olsun bu beyitte murād vaḥşîdür. (2344)

بدین چشمه جای پی میش نیست

همین غرم دشتی مرا خویش نیست

BĀBŪ’L-ĠAYN

MERĠ (مرغ) Feth-i mīmle Hindistān’da bir şehirdür. (2345)

زقنوج واز دنبر و مرغ و مای

برفتند چون باد لشکر زجای

–Ve ‘Arabî’de otlu yirdür. Ravza ma‘nāsına nite ki mergizârda şerḥ olundı. Esedî buyurur (2346)

زمیغ روان چرخ چون پر چرخ

پر اواز رامشگر از مرغ مرغ

Ve lehu (2347)

پر از مرغ رنگین همه مرغزار

بدستان خروشنده هر مرغزار

Ve lehu (2348)

چو امد بیابان یکی کازه دید

روان اب و مرغ خوش و تازه دید

(236)

(2349— 2358)

BĀBŪ'L--MĪM MA' AL-ĠAYN

XXIV, 29—32

Ve lehu (2349)

بدان سان که بد برهن دادہ پند

که از چوب واز خارہ درغی ببند

یلہ کرد ازان سو کہ بد اب مرغ

ببست از سوی دامن ریگ درغ

Derğ fetḥ-i dāl ve sükün-ı rā-yı mühmele ile bend-i āb ma' nāsınadır ki şu seddidür.

Firdevsī buyurur (2350)

دل برد مرا و نزد مردم نشمرد

گفتا کہ چسودست چو درغ اب ببرد

Esedī buyurur (2351)

بگردش در از چوب درغی ببند

چو بستی زریگش نباشد کردند

—Ve ḍamm-ı mīmle kuşdur. — Āfītāb ve güneş ma' nāsına da gelür ve bu ma' nī ğarībdür.

Nizāmī buyurur (2352)

تو دهی صبح را شب افروزی

روزی را مرغ و مرغ را روزی

MUĞ (مغ) Ḍamm ile Mecūs ve Āteşperest'dür. (2353)

چو شب رفت و بر دشت گستی گرفت

هوا چون مغ اتشپرستی گرفت

–Ve fethle iki ma‘ nāsı vardır. Biri çukur yirdür ki ‘amīk ola ve şuyı olmiya meğāk ma‘ nāsına. – Ve biri zālām ve tārīki-yi şeb ma‘ nāsınadır. Bu ma‘ nī māğdan muḥaffefdür. Mollā-yı Rūm buyurur (2354)

کو ببخشد هم بمیغ و هم بماغ

نور جان و الله اعلم بابلاغ

Māğ bir siyāh-reng kuş ma‘ nāsına da gelür ki kara batağ dirler. Esedī buyurur (2355)

بهر سو یکی ابدان چون گلاب

شناور شده ماغ بر روی اب

–Ve luğat-ı Çağatāyī’de mezkūrdur ki māğ bir kebūtere dirler ki başı ve kıyruğı ve kanatlarınıñ ucu bir reng ola eger siyāh ve eger aq ammā siyāh olsa siyeh māğ ve āq olsa sefīd māğ dinür. Her ne reng olursa anıñla isti‘ māl olunur. Mīr ‘Alī Şīr Seb‘a-yı Seyyāre’de şaft-ı şebde güneş tolanmağ vaşfında dimişdür. (2356)

چونکه خورشید صندلی ماغی

اوچوب اچتی قانات تولون زاغی

Tolūn bir dahı tölunmağ ma‘ nāsınadır. Ay ve güneş tölunmağ gibi.

MĪĠ (میغ) Bulut ve ebr ma‘ nāsınadır. (2357)

فروغ سر نیزه و تیر و تیغ

بتابد چنان چون ستاره زمیغ

MA‘ AL-FĀ

MUTREF (مطرف) Damm-ı mīm ve feth-i rā ile lafz-ı ‘Arabī’dür. Ol kumaşdur ki kenarı rengi sāirine muḥālif ola. (2358)

چو خورشید ازان چادر لاژورد

یکی مطرفی کرد دیبای زرد

MA' AL-KĀF

MUJDEK (مژدك) Damm-ı mīm ve sükūn-ı zā-yı Fārsī ile Nūṣirevān pederi Ḳubād 'aşrında iddi' ā-yı nübüvvet itmiş bir kimsedür ki cümle eşyā mübāḥdur dimiş. Ḳubād nübüvvetine taşdıḳ idüp ittibā' ına ḥalkı cebr eyledi. Nūṣirevān anı cümle ittibā' ı ile ḳatlı eyledi.

[237]

XXIV, 33—40

BĀBÜ'L-MĪM MA' AL-KĀF

(2359--2372)

MEĠĀK (مغاك) Feth-i mīm ile çukur ma' nāsinadur. (2359)

سیاوش که از فر یزدان پاک

چنین باره بر کشید از مغاك

Bunda temel ve esāsdan 'ibāretdür.

MEÇERG (مچرگ) Feth-i mīm ve cīm-i Fārsī ve sükūn-ı rā ve āḥir-i kāf-ı Fārsī ile ücretsiz işdür ki suḥre dinür. (2360)

مغرماى هيچ ادميرا مچرگ

چنين گفت هارون مرا روز مرگ

MA' AL-LĀM

MŪL (مول) Mülidenden fi' il-i emirdür. Eglenmek ve ibtā' ma' nāsına. (2361)

تهمتن بدو گفت ايدر ممول

برو تازيان تا بر نره طول

—Ve ism-i maşdar dahı gelür direng ma' nāsına (2362)

چو با پهلوان گفتی اين داستان

مكن و باز ای اندر زمان

–Ve oynāş ve ma‘ şūḵ ma‘ nāsına da isim gelür nite ki Mollā-yı Rūm buyurur (2363)

ان زنى مى خواست تا با مول خود

بر زند در پيش شوى گول خود

MUL (مل) Ḍammla bāde ve şarābdur.

MĪL (ميل) Salīş-i fersaḥdur ve lafz-ı ‘ Arabī’ dūr. (2364)

نگه کرد كي خسرو از پشت پيل

بدید ان سپه را رده بر دو ميل

–Ve Fārsī’de sürme mīli ma‘ nāsına meşhūrdur. Mīr Ḥüsrev iki ma‘ nāda buyurur (2365)

شدیم ارزومند خاک سیاه

بيك ميل سرمه نه يك ميل راه

MA‘ AL-MĪM

MĀM (مام) Vālide ve māder ma‘ nāsınadır. (2366)

تو ايرانيان را زمان و پدر

بهی زتخت و زگنج و کهر

MĪM (ميم) Fetḥateyn ile Tūrān-zemīnde bir ṭāğ ismidür. Keyḥüsrev ve birāderi Ferūd olduğı ḳal‘ anıñ muḳābelesindedür. Ol ḳal‘ anıñ ismi Kelāt’dur. (2367)

هماه به كه سوى كلات و جرم

برانيم و منزل كنيم از ميم

Ve lehu (2368)

ببالا چو طوس از ميم بنگريد

شد ان كوه بر چشم او نابديد

MA' AN-NÛN

MĀNĪDEN (ماندن) Ve mānīden üç ma' nāsı vardır. Biri luğat-ı Ḥorāsān'da kıomak ve nihāden ma' nāsınadır. (2369)

بیازدرد از بهر تو شاه را

بماند افسر و گنج و هم گاه را

Ve lehu (2370)

شوم تا بدان روی دریای چین

بدو مانم این مرز توران زمین

–Ve luğat-ı ġayr-ı Ḥorāsān'da kıalmak ma' nāsınadır. – Şānī benzemek ve müşābihat ma' nāsınadır. Mānisten dahı bu ma' nāyadır. – Şālīş oyunda la' ibde maġlūb olmak ma' nāsınadır. Senāī buyurur (2371)

با هستی خود نرد فنا باخته بسیار

صد دست فزون مانده و یک دست نبرده

Şems-i Faḡri dahı buyurur (2372)

خرد شطرنج دانش باخت با شاه

ولی حال نخستین دست مانید

[238]

(2373— 2385)

BĀBŪ'L--MĪM MA' AN-NÛN

XXIV, 41—48

MĀN (مان) Maşdar-ı mezkûrdan fi' il-i emirdür. Bu beyitte kıāl ma' nāsınadır. (2373)

یکی ترک بد نام او بارمان

همی فتنه را گفت بیدار مان

–Ve ev bārķ ma‘ nāsina da isim dahı gelür. Hānmān gibi. Gāh yalnız hān dinür nite ki zıkr olundı ve gāh yalnız mān dinür. (2374)

که خرم بوا میهن و مان تو

بگیتی پراگنده فرمان تو

Ve gāh ikisin cem‘ idüp hānmān ve hān u mān dinür. (2375)

ترا خان و مان باید ابادتر

دل دوستان را بتو شادتر

Ve ba‘ zılar mān esbāb-ı hāne ma‘ nāsınadur dimişdür. – Ve zamīr-i mütekellim ma‘ al-ğayr ma‘ nāsina da gelür. Hālet-i neşebde bir fi‘ ilin mef‘ ūli olmak i‘ tibāriyle (2376)

که او دادمان سر دران دستگاه

ستایش مر اورا که بنمود راه

Ve hālet-i cerrde bir isme muzāf ileyh olmak i‘ tibāriyle Esedī buyurur (2377)

ره نیک و بد کشته تخم ماست

خرد کشته و توشهمان راه راست

MŪLĪDEN (مولیدن) Eglenmek ve itbā ma‘ nāsınadur. (2378)

گریزان زخاک اندر ایی باب

بسی به زمولیدن ایدر شتاب

Ve lehu (2379)

بمولیم تا نزد خسرو شوند

بدرگاه او لشکر نو شوند

MŪYĪDEN (موییدن) Bekā ve ağlamak ma‘ nāsınadur.

MŪYĀN (مویان) Maşdar-ı mezkūrdan şīgā-yı mübālağadur; (2380)

بشد هوش پوشیده رویان او

بر از خون دل خورد مویان در

MERZBĀN (مرزبان) Merz ile bāndan mürekkebdür. Serḥadd beglerbegisidür ki ḥāfız-ı şıḡır-ı i' dādur ve şanūr şaklayıcıdur.

MĪZ-BĀN (میزبان) Konuk şāhibidür. Miẓyāf ma' nāsına mīz ile bāndan mürekkebdür. Mīz konuk ve mihmān ma' nāsınadır nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (2381)

مکارم نعمت باد میزبان کرم

بخوان جود تو صاحب‌دلان و شاهان میز

—Ve mīzīdenden fi' il-i emir dahı gelür. Mīzīden işemek ve bül itmek ma' nāsınadır. Hüsrevī buyurur; (2382)

هر کرا بخت یارمند بود

گو بشو مرده را ز خاک انگیز

یا بکردار ببر بر سر شیر

چیره گرد و بگوشش اندر میز

MĪHEN (میهن) Kesr-i mīm ile edātü'l-fuẓalāda peser ve ferzend ve ḥūyeş ve cāy kavim ve zādbūm ya' ni maşkaṭu'r-re' s olan şehir ma' nāsına mezkūrdur; (2383)

ز بهر یکی گم بوده را

بر انداختم میهن و دوده را

Ve lehu; (2384)

اگر دورم از میهن و جای خویش

مرا یار ایزد بهر کار بیش

—Ve hoş-ḥuy ve meske ya' ni tereyāḡi ma' nāsına da mezkūrdur.

MĀHYĀN (ماهیان) Cem' -i māhdur. Sālyān gibi elif ve nūnla şezūzā cem' olunmuşdur; (2385)

بر آمد برین بر همی ماهیان

برنجی نبستند هرگز میان

[239]

XXIV, 49—55

BĀBŪ'L-MĪM MA' AN-NŪN

(2386--2397)

MEKĪDEN (مکیدن) Emmek ma' nāsınadur ki ' Arabî'de maş dinür; (2386)

بمنقار ازان خستگی خون مکید

وزو هشت پیکان بیرون کشید

MEZĪDEN (مزیدن) Bu dahı emmek ve şormak ma' nāsınadur; (2387)

که می خار پوشد بجای حریر

مزد گوشت هنگام پستان شیر

MEKRĀN (مکران) Çin ū Māçin'in öte tarafında bir şehirdür ki tahtgāh-ı pādīşāhīdür ve ol vilāyet ismi Niz'dür. Kesr-i nūn ve zā-yı ' Arabî'yle; (2388)

زمین کوه تا کوه لشکر گرفت

همه نیز و مکران سپه در گرفت

MA' AL-VĀV

MĪNŪ (مینو) Kesr-i mīm ve damm-ı nūnla iki ma' nāsı vardır. Biri behişt ve cennetdür; (2389)

چو مینو بیارای شهر مرا

مپای و مگو هیچ چون و چرا

—Sānī şırça ma' nāsınadur. Nizāmī buyurur; (2390)

زبرجد بخروار و مینو بمن

ورقهای زر درعهای یمن

Buṇa mīnā dahı dinür şā' ir dimişdür; (2391)

دیده انصاف چو بیانا شود

در شمر گرچه که مینا شود

Mīnā ol lā-ḥūrdī ma' nāsına da gelür ki kuyumcılar gümüş yüzünde naqş iderler. Ḥālā sevād ile meşhūrdur.

MEŞKŪ (مشکو) Feth-i mīm ve ḍamm-ı kāfla pādişāhlarıñ ḥāş odası ve ḥalvethānesi ma' nāsınadır; (2392)

من اورا کنم از پدر خواستار

چو زبید بمشکون ما ان نگار

–Ve Ḥüsrev-i Pervîz'iñ bir meşhūr köşkidür. Aşılđa butḥāne ma' nāsınadır. Mes' ūd-ı Sa' d buyurur; (2393)

بسته پیشت کمر دو پیکروار

بت مشکوی و لعبت کاشان

MİLĀV (میلاو) Bir sipahsālār-ı Īrānī'dür; (2394)

زخویشان میلاو صد نامدار

دلیر و سرافراز در کارزار

– Aşlı şāgird ma' nāsınadır. Mīlāve şāgirdāne dimekdür. Ebū el-Ḥayr buyurur; (2395)

شیر گردون ز هیبتش گاوست

اوستاد زمانش میلاوست

MA' AL-HA

MĀH (ماه) Üç ma' nāsı vardır. Biri seb' a-yı seyyāreden bir meşhūr yıldızdır. Semā-yı dūnyādadur. Yedisi dahı bu beyitte mezkūrdur; (2396)

کواکب مه و تیر و ناهید را دان

چو خورشید و بهرام و برجیس و کیوان

Esāmī-yi ‘Arabīsi dahı bu tertib ile bu beyitte mecmu‘ dur; (2397)

قمرست و عطارد و زهره

شمس و مریخ و مشتری و زحل

Māh semā-yı dünyā feleginde olur. ‘Uṭārid ikinci semā-yı feleginde olur ve buncılayın tā zuḥale dek ki yedinci semā-yı feleginde olur ve zuḥal feleginin mātūkı felek-i şevābtır ki yıldızları şābitdir. Hareket itmez ve ana felekü’l-bırūc ve mınṭıkatü’l-brūc dahı dinür ve felek-i şevābtañ

[240]

(2398— 2403)

BĀBŪ’L--MĪM MA‘ AL-HĀ

XXIV, 55

Mātūkı felekü’l-eflākdur. Felek-i ‘azim ve felek-i atlas dahı dinür. Anda hiç yıldız yoktur. Enverī eflāk-ı tes‘ iyeve ve nücüm-ı seb‘ aya işāret idüp dimişdür; (2398)

پاسبان سرای قدر تو اند

نه فلک چار طبع و هفت اختر

Fārsī’de māhiñ bir ismi dahı māngdır ve ğayr-ı meşhūrdur. Sükūn-ı nūn ve āḫiri kāf-ı Fārsī ile nite ki şā‘ir buyurur; (2399)

نتابد پیش مهر روی او مانگ

که از شش دانگ حسن اوست يك دانگ

—Ve bir sebīl-i isti‘āre sancağ başında yaşşı degirmi nesnedür. Sīm ve zer ya bakırdan olur; (2400)

سرش ماه زرین و توغش بنقش

بزر بافته پرنیانی درفش

Buña mähçe dinür ki Ḥākānī buyurur; (2401)

جام صدف ده پنانك گوهر می زیر بحر

ماهچه زر کند بر تن ماهی درم

—Sānī ‘Arabī’de şehir didikleri ma‘nāsınadır ki seneniñ on iki hisşesinden bir hisşedir ve bu hisşelerin her birisi otuz günden ve maḥşūş isimleri vardır. Evvel-i kitābda erd-i behişt şerhinde zıkr olundu. Ol ḥaşaş gerek sene-yi kumriyye olsun nite ki ‘Arabī’de muḥarrem şafer rabī‘i zi‘l-ḥicceye dek böyledür. Gerek sene-yi şemsiyye olsun hesāb-ı rümī gibi fuşūla müte‘allıktır ve sene-yi şemsiyye fursde iki vechledir. Biri ıstılāḥ-ı furs-i cāhiliyyetdir ki tāriḥ-i qadīmi demekle ma‘rūfdur. İbtidāsı Cemşid zamanndandır sene-yi şemsiyyeyi zabt etmek için yılı on iki hisşe tutub her birisi otuz gün tutmağla üç yüz altmış gün oldu ve ābān ayının āhırinde beş gün mezid idüp üç yüz altmış beş gün oldu ve her ayda yüz yigirmi yıla dek bir rab‘-i yevm dahı i‘tibār idüp bir ay ziyāde iderler ve ol ayı bīhizek ile müsemma idüp evvelinden āhırine dek bayrām itdüler. Ol sene on üç ay olur idi. ‘İydleri ve kanūnları muhtell olmak için kekebise-yi i‘tibār itmeyüb bu resm-i maḥşūş ile vaż‘i olundu ve biri ıstılāḥ-ı furs-i İslāmīdir ki Sultān Celālū’d-devle melikşāh-ı Selçūkī ‘aşrında muḥavvemīn zıkr olunan ayları kebise i‘tibāriyle ferverdīn ayının evveline nevrūz gününden tutub dört faşlın her birisine üç ay ta‘yīn itdüler ve bu ıstılāḥa tāriḥ-i celālī ve tāriḥ-i melikī dinür. Ve tāriḥ-i rümī vaż‘i İskender ibn-i Fīlkūs’dur. Aña tāriḥ-i Süryānī dahı dinür. Faşl-ı rab‘i ayları āzār ve nīsyān ve āyārdır ve faşl-ı şayf ayları ḥazīrān ve temmūz ve ābdır ve faşl-ı ḥarīf ayları eylül ve teşrinū’l-evvel ve teşrinū’s-şānīdır ve faşl-ı şitā ayları kānūnū’l-evvel ve kānūnū’s-şānī ve şubātdır. mecmū‘ı bu beyitte mezkūrdur; (2402)

اذر ونيسان ايارست و حيران و تموز

اب و ايلول ودو تشرين ودو كانون و شباط

—Ma‘nā-yı sālīş her ayın on ikinci gündür Mesūd-ı Sa‘d buyurur; (2403)

ماه روز ای بروی خوب چو ماه

باده لعل مشکبوی بخواه

[241]

XXIV, 56—63

BĀBŪ'L-MĪM MA' AL-HĀ

(2404--2418)

MEBĪJE (مبیژه) Feth-i mīm ve kesr-i bā-yı 'Arabī ve zā-yı Fārsī ile bā yerine nūnla da mervīdür. Efrāsiyāb kıızıdır ki Bījen'e 'āşık idi. Efrāsiyāb Bījen'i anıñ ħalvetḥānesinde tutub yedi sene bir kuyıda ḥabis itdi. Āḥir Rüstem bāzir-gān üslūbunda Tūrān-zemīne varup Mebīje i'āneti ile Bījen'i ḥalāş idüp Mebīje ile İrān-zemīne kaçdılar; (2404)

مبیژه منم دخت افراسیاب

ندیده رخم را بخواب افتاب

MĪH (مه) Kesr-i mīm ve sükūn-ı hā ile ulū ve muḥterem ma' nāsınadır.

MEH (مه) Feth-i mīm ve hā-yı resmī ile edāt-ı nefydir ne ma' nāsına; (2405)

بتو بر شمارم همه نامشان

که مه نامشان باد و نه کامشان

MŪYE (مویه) Ḍamm-ı mīm ve hā-yı resmī ile ism-i maşḍardur. Bukā ve girye ma' nāsına musına muyīden maşḍarīdur; (2406)

بزاری همه مویه اغاز کرد

همی بر کشید از جگر باد سرد

MUHRE (مهره) Ma' rūf – Ve omurğa kemügi ma' nāsına da gelür ki boyundan kıyruğa varınca bel ortasında ḥalka ḥalka kemükleri her birisine Fārsī'de muhre ve 'Arabī'de fıkre ve mecmu'ına fıkār ve hayāt-ı müctem'esine şalab dinür; (2407)

ترا نیک دانم بنام و گهر

رهم پشت واز مهره یک پدر

Ve lehu; (2408)

بزد بر میان بلاشان گرد

همه مهره پشت بشکست خرد

–Ve nerd pullarına da muhre dinür ve zārîñ ismi ka‘btındir. – Ve kus çalacak bir âlete dahı ki başı muhre gibi yumrıdır muhre dinür; (2409)

بزد مهره در جام بر پشت پیل

وزو بر شد اواز تا چند میل

Ve lehu; (2410)

بزد مهره بر پشت پیلان بجام

سپه تیغ کین بر کشید از نیام

MİJE (میژه) Kesr-i mîm ve zâ-yı Fârsî ile mîje ve göz kirpigi ma‘nâsınadur; (2411)

سپه میژه کردند هر دو پر اب

زبان بر گشادند بر افتاب

Ve lehu; (2412)

سپه میژه بر نرگسان دژم

فرو خوابنید و نزد هیچ دم

Ve lehu; (2413)

گنگار گر بود مهراب بود

پر از خون دل و میژه پر اب بود

Ve lehu; (2414)

ورا دید نودر فرو ریخت اب

ازان میژه سیر نادیده خواب

Ve lehu; (2415)

بشد ویسه تا پیش افراسیاب

زدرد پسر میژہ ورخ پر اب

MERH (مره) Feth-i mīm ve rā-yı mühmele ile ḥesāb ve şumār ma' nāsınadır; (2416)

یکی ترک بد نام او گرگسار

گذشته برو بیمره روزگار

MA' AL-YĀ

MĪYĀNCI (میانجی) Fārsī ve Tūrkī'den mürekkeḳ bir lafzdur. Vāsīṭa ma' nāsına; (2417)

ترا از دو گیتی بر آورده اند

بچندین میانجی بچورده اند

–Ve ḥāil ve fāşıl ma' nāsına da gelür; (2418)

زچینست تا ما ورا النهر بر

که جیحون میاخیست اندر گذر

[242]

(2419— 2427)

BĀBŪ'L--MĪM MA' AL-YĀ

XXIV, 64 – 68

MĀY (مای) Hindistān'da bir şehirdür ki cümle ehli cādū ve sāhirdür; (2419)

همه کابل و دنبر و مای و هند

روان همچنین تا بدریار سند

MĀNĪ (مانی) Bir meşhūr naqqāş ismidür ki iddi' ā-yı nübüvvet eyledi ve şan' atı mu' cize idüp ḥalkı zındıkaya da' vet itdi. Mülūk-ı Sāsāniyān'dan Behrām ibn-i Hürmüz ibn-i Şāpūr ibn-i Erdeşir-i Bābekān ḥile yüzünden aña ve etbā' ına ta' zīm ve tekrīm itdi tā ki aña i' timād kılub cümlesi zāhir oldılar. Bir gün ' ulemāyı cem' idüp anıñ zındıka ve ilhādını sābit itdikden şoñra tevbe teklif olunub qabūl itmemekle derīsine şamān taldurub

şalb ve cümle etbā' ını helāk itdüler şöyle ki aşla mezheibn-iden nām ve nişān qalmadı. ba' zılar Çin'de hālā mezhebi mevcūddur dirler.

MĪ (می) Ef āl-i şalişeye maḥşūş bir edātdır. Emir ve nuhye dāḥil olursa tākīd ifāde ider ve māzīye dāḥil olursa ḥikāyet-i ḥāl-i māzī olur ve müstaḥbele dāḥil olursa ḥāliyeet ifāde ider bundan ḡayr-ı nafile faşıl olunmaz illā nādiren nite ki bu beyitte mef' ūl ile faşıl olunmuştur; (2420)

که می خار چو شد بجای حریر

مزد گوشت هنگام پستان شیر

MURDE-RĪ (مرده ری) Damm-ı mīm ve kesr-i rā-yı āḥīr ile mīrās ve tereke-yi meyyitdür; (2421)

برفت و جهان مردهدر ماند ازو

نگر تا اکر ماند ازو ابرو

—Ve maḳām-ı zemde Tūrki'de ırte ḳalası ve ırte ḳalacaḳ ma' nāsına da gelür; (2422)

برین مردهری تخت شاهنشهی

ترا شد سر از جنگ جستن تهی

Ve lehu; (2423)

چه اسبی تو ای بدرگ مردهری

کجا بردی ان شاه هرکشوری

Ekşer murde-rīñ dinür ki Mollā-yı Rūm buyurur; (2424)

از خراج ار جمع اری زر چو ریگ

اخر ان از تو بماند مردهریگ

Ve lehu; (2425)

میل تو سوی مغیلانست وریگ

تا چه گل چینی رخار مردهریگ

‘Arabī’de İbnü’l-Ḥaccāc şi‘irinde çok vaqi‘ dir. Cümleden dostuna şürāḥī gönderib bāde taleb itdıkde, şürāḥī meksūr olup ḥıdmetkār eli boş geldügi ḥālde dimişdür. (2426)

سمعت قط شومی

وكيف قد صار فيه فنى

عار رسولی بغير شى

وانكسر المريك منى

Ve lehu; (2427)

فاذا شئت ان تناطح فاطرح

رهنك المريدك بين الرهون

وتقدم فمن تاخر منا

كبشه قدموه السكين

MİHRGĀNĪ (مهرگانی) Mihrigān lafzına mensūbdur. Mihrigān furs-i qadīmde mihr māhiñ on altıncı gūnidür. Mu‘arrebî mihricāndur. Ol günde Ferīdūn Ḍaḥḥāk-ı nāpāka zafer bulub kūh-ı Demāvend’de ḥabs itmekle ol gūni ve māba‘ dında olan beş gūni dahı bayrām ve i‘yd itdüler. Altıncı gūni rām-ı rūz ile

[243]

XXV, 1—2

BĀBŪ’N-NŪN MA‘ AL-ELĪF

(2428--2442)

Tesmīye itdüler ve ‘Arabī’de mihricān-ı kebīr dinür. وفى الصباح المهرجان هو اليوم السادس عشر من مهرماه و كان يوافق اول الشتاء عد اهمال الكبيسه ثم تقدم حتى بقى فى الخريف وذلك عند نزول الشمس اول الميزان

‘iyd olduğına binā-yı Ḥekīm Ezraḳī dimişdür; (2428)

مهرگان نو در امد بس مبارك مهرگان

فال سعد آورد وروز فرخ و بخت جوان

Enverî dahı buyurur; (2429)

فرخنده و مبارك و ميمون و سعد باد

نوروز و مهرگان و نهار و خزان تو

Mihrigānî ol ‘iyde mensûb olan nesnedür; (2430)

بلند آتش مهرگانی بساخت

که تفش ز چرخ اختران را گداخت

–Ve Hüsrev-i Pervîz muṭribi oln Bārbed iḥtirā‘ itdügi otuz elḥanıñ birisidir. Laḥne ḥālā beste dinür. Nizāmî buyurur; (2431)

چو نو کردی نوای مهرگانی

ببردی هوش خلق از مهربانی

–Ve Tārîḥ-i Celālî’de Mihrigān mihr māhiñ nıṣfı olmağla mihr mäh gibi faşl-ı ḥarîf ibtidāsına maḥşûşdur aşla taḥallûf itmez ḥarîf faşlına da itlāk olunur. Enverî buyurur; (2432)

شاخ عمر تو در بهار وجود

سال و مه سبز و مهرگان معدوم

Zahîr-i Fāryābî dahı buyurur; (2433)

ای با زمانه حسن تو آن کرده

کاسیب مهرگان به گل و گلشن

Şi‘rā-yı ‘Arab’dan birisi dahı dimişdür; (2434)

احب المهرجان لان فيه

سرورا الملوك ذوى السنا

و بابا المصير الى اوان

تفتح فيه ابواب السما

BĀBŪ'N-NŪN MA' AL-ELĪF

NEVĀ (نوا) Beş ma' nāsı vardır. Biri sipāh ' asker ma' nāsınadır; (2435)

چنانچون ببايد بسازی نوا

مگر بیژن از بند گردد رها

—Sānī rehin ve tutu ma' nāsınadır; (2436)

بر من فرستی برسم نوا

که باشد ز گفتار بر تو گوا

Ve lehu; (2437)

اسیران وان کس که بود از نوا

بیاراست مر هر یکی را جدا

—Sālīş ni' met ve revnaḵ ve intizām-ı ḥāl ma' nāsınadır; (2438)

ببايد فرستاد ايدر نوا

وگر نه شود کار ما بینوا

Ya' ni bī-intizām ve nevā-yı evvel rehin ma' nāsınadır ve lehu izāen; (2439)

کنون چون جهان گرم و روشن هوا

بگیرد همی رزم لشکر نوا

Ma' rūfī dahı buyurur; (2440)

ان رفتن و آمدن کجا شد

کاری بنوا چه بینوا شد

—Rābi' i nağmattan bir nağme ismidür nağme-yi İşfāhān ki uşul-ı erbe' anıñ birisidir. İki nev' i vardır. Biri nevā ve biri ḥüseynīdir ve muṭlaḵ nağme ve āheng ma' nāsına da gelür.

—Ḥāmis bir nev' i sāz ismidür. Ḥālā bu ālet metrūkdur. Ḥāce Ḥāfız buyurur; (2441)

تا مطربان زشوق منت اگهی دهند

قول و غزل بساز نوا می فرستمت

NEGŪṢĀ (نغوشا) Feth-i nūn ve Ḍamm-ıḡayn-ı mu‘ceme ile iki ma‘nāsı vardır. Biri Mecūsda bir mezhebdır; (2442)

بایزد که مارا نغوشا گزید

که چشمم یلی همچو رستم ندید

Bunuñ aşlı negūṣākdır.

[244]

(2443— 2452)

BĀBŪ'N--NŪN MA‘ AL-ELĪF

XXV, 3 – 12

Şekūr buyurur; (2443)

سخنگوی گشتی سلیمانان کرد

نغوشاك بودی مسلمانان کرد

—Sānī öküzüñ kıru tezegidir ki odun gibi yaqarlar. ‘Arabī’de celle dinür; (2444)

چو هیزم بجست و نشانی ندید

زسرما نغوشا و خارا گرید

NEYĀ (نیا) Feth-i nūnla cedd ve dede ma‘nāsınadır. Vālid tarafından ve vālide tarafından; (2445)

نبیره که خنگ آورد با نیا

هم از ابلهی باسد و کیمیا

NUYŪṢĀ (نیوشا) Ḍamm-ı nūnla nuyūṣīdenden ki istimā‘ ve işitmek ma‘nāsınadır. Şīḡay-ı mübālaḡadır; (2446)

بهر کار کوشه ببايد شدن

بدانش نيوشا ببايد شدن

MA' AL-BĀ

NĀB (ناب) Şırf ve hâliş ma' nâsınadır; (2447)

همه شب می ناب خوردند شاد

ستایش کنان بر شه کیقباد

NEŞİB (نشیب) Hubûṭ ve âniş ma' nâsına muḳâbil-i firâzdır.

NEHİB (نهیب) Korku ve havf ma' nâsınadır.

MA' AT-TĀ

NUḤUST (نخست) Evvel ve ibtidâ ma' nâsınadır.

NİŞĀHT (نشاخت) Fi' il-i mâzîdür. Kondurdu ve oturdu ve dikdi ma' nâsınadır; (2448)

همی شاه را تخت فیروزه ساخت

همی تاج را گوهر اندر نشاخت

NİŞEST (نشست) Nişestenden mâzî ve ism-i maşdardur. Oturmaḳ ma' nâsına. – Ve düşme ma' nâsına da gelür. Kâlıca ve gelim gibi nişesti yâ-yı nisbet ile de gelür; (2449)

نشست نوآورد بی پیش اب

یکی جام می خواست اندر شتاب

می آورد با میگساران نو

نشست نوایین و یاران نو

–Ve iḳāmet ma' nâsına da gelür; (2450)

نشست اندران مرز ازان کرده بود

که کندز فریدون بر آورده بود

NUHUFET (نهفت) Nuhuftenden māẓī ve ism-i masdardır. Gizlemek ve pinhān itmek ma' nāsına. – Gizlū ve puṣīde ma' nāsına da gelür; (2451)

بر مادر امد بپرسید و گفت

که بگشای بر من نهان از نهفت

–Ve ḥarem ve sarāy ma' nāsına da gelür. 'alāḳa zāhirdür; (2452)

کنون دختران تو جفت و بند

بارام اندر نهفت و بند

MA' AL-CĪM

NİŞGENC (نشکنج) Kesr-i nūnla çimdik ma' nāsınadır ki tırnaḳ ile bir kimseniñ etin tutmaḳdır. Nişgencīdenden-

[245]

XXV, 13—17

BĀBŪ'N-NŪN MA' AL-ḤĀ

(2453 -- 2468)

İsm-i maşdardur bu beyitde şıkmaḳ ma' nāsınadır; (2453)

ببر چون گرفتش یل نامدار

بنشکنج اندام او شد فگار

MA' AL-ḤĀ AL-MU' CEME

NĀCEḤ (ناجخ) Feth-i cīmle ma' rūf balta ve nacaḳdır. – Ve nīze-yi kūçek ma' nāsına da gelür ve zūpīn gibi ucu çatal bir ḥarbedir; (2454)

زتیر و کمان و زبرگستوان

زکوپال و از تاجخ هندوان

NEḤ (نخ) Fethle beş ma' nāsı vardır. Biri şıra ve şaff ma' nāsınadır; (2455)

کشیدند بر هفت فرسنگ نخ

فزون بود مردم زمور و ملخ

–Şānī zīlūçe ve kālīçedir ki ev yüzine döşerler; (2456)

خرامیدن کپک بینی بشخ

تو گویی زدیبا فگندست نخ

Ve lehu; (2457)

کشید از بر کوه بر برف نخ

سراپرده خیمها گشت یخ

–Şālīş ‘alem ve sancağ bezidir. Aşılda boyācı ve rengiz ipidir ki rengāreng bezleri üzerine sürerler ve bād taḥrīk itdikçe elvān-ı muḥtelife görünür; (2458)

بجنید لشکر چو مور و ملخ

زکه تا بکه بر کشیدند نخ

Ya‘ni ṭāğdan ṭāğa elvān-ı muḥtelife sancağlar açdılar boyācı ipine beñzer ki dürlü dürlü bez üzerine sürülmüş ola. – Rābi‘ tār-ı rīsmān ve ḥarīr ve kettān teli ma‘ nāsınadur. – Ḥāmis div ve şeyṭān ma‘ nāsınadur nite ki şā‘ir dimişdür; (2459)

از نخشبى مدار طمع در جهان کرم

نخ نام دیو باشد و شب تیرگی و غم

MA‘ AD-DĀL

NEVEND (نوند) Yorga ṭavār ma‘ nāsınadur. Ata maḥşūş degildür; (2460)

سمند نوندش همی راند گرم

برو بر همی افرین خواند گرم

Ve lehu; (2461)

نخستین گرفتم همه دشت و کوه

که از تاختن شد نوندم ستوه

Ve lehu; (2462)

چو اورا ببینی میان را ببند

ابا او بیا بر ستور نوند

Mecāzen ulāk ve kâşıd ma‘ nāsına da gelür; (2463)

نوندی فرستاد نزدیک زال

بدو گفت رو همچو باد شمال

–Ve İrân-zemînde bir tığdır ki Āteşgede-yi Berzîn üzerinde idi; (2464)

بجایی کجا نام او بد نوند

بدو اندرون کاهای بلند

کجا اذر تیز برزین کنون

بدانجا فروزد همی رهنمون

Nevende-tîz, fehm ve idrāk ma‘ nāsınadır nite ki Yūsuf-ı ‘Arūzî buyurur; (2465)

بشناس که مردیست او بدانش

فرهنگ و خرد دارد و نونده

NEBERD (نبرد) Ceng ve h̄arb ma‘ nāsınadır; (2466)

فرامرز پیش پدر شد چو گرد

بپیروزی روزگار نبرد

NEVERD (نورد) Altı ma‘ nāsı vardır biri ceng ma‘ nāsınadır. Aşlı neberddir. – Şānī culhanîñ bezi t̄okuduqça üzerine şarduğı ağacdır ki ‘Arabî’de minvāl dinür. Evhadî buyurur; (2467)

از نورد سخن نسیجی چند

وز رصدگاه فضل ریجی چند

–Şālīş kumāş topu ma‘ nāsınadur ki toḡundukdan şoñra bükülmüş ve tay olunmuş ola nite ki Nizāmī buyurur; (2468)

نورد ملکانه بیش از شمار

شتربار زرینه بیش از هزار

[246]

(2469— 2482)

BĀBŪ'N--NŪN MA‘ AD-DĀL

XXV, 18 – 21

Kumāşa maḡşūş degildür her nesne ki bükülmüş ola aña neverd dinür. Tūmār-ı mektüb gibi Nizāmī buyurur; (2469)

اثرهای ان شاه افافگرد

ندیدم نگاریده در يك نودر

Ve lehu; (2470)

در انبار اگنده خوردی نمائد

همان در خزینه نوردی نمائد

Mīr Hüsrev dahı buyurur; (2471)

زان و لوله چون دمی بیاسود

بگشاد نورد نامه را زود

–Rābi‘ tarz veüslüb ma‘ nāsınadur. ma‘ nā-yı şānīden me’ḡūzdur nite ki ‘ Arabī’de minvāl lafzı böyledür. Nizāmī buyurur; (2472)

سخن می رفتشان از هر نوردی

چنان کاید زهر گرمی و سردی

Ve lehu; (2473)

هر شيفتگی کزان نور دست

زنجير بر صلاح مرد دست

–Hāmis lāyık ve münāsib ma‘nāsınadır bu dahı andan me’hūzdur. Nizāmī buyurur; (2474)

اولم خوان نهاد و خورد آورد

خدمتی خوب در نودر آورد

Bu ma‘ānī illā ma‘nā-yı evvel cümlesi neverdīdenden me’hūzdur. Neverdīden dürmek ve tayy itmek ma‘nāsınadır. Gerek hissī olsun nite ki zıkr olundu. Gerek ma‘nevī olsun tayy-yi mekân gibi ki kaṭ‘-i mesāfeden ‘ibāretdür. Ebū el-Ferec’iñ bu beytinde emirdür; (2475)

جهان گشای و بر داغ کامگاری نه

زمین نودر و درو تخم نیکنامی نه

Ve Sa‘dī’niñ bu beyitinde vaşıfdır; (2476)

من چند سیاح صحرانورد

برفتند قاصد بدرگاه مرد

NĀVERD (ناورد) Bu dahı ceng ve hārb ma‘nāsınadır elifi hāzf idüp neverd dahı dinür nite ki zıkr olundu.

NERD (نرد) Ma‘rūf bir oyundur. – Ve ağac özdegi ma‘nāsına da gelür ki Fārsī’de tene-yi dīraḥt dahı dinür; (2477)

برادر زتیرش بترسید سخت

بباید سپر کرد نرد درخت

Ve lehu; (2478)

زخاکي که خون سیاوش بخورد

بابر اندر آمد یکی سبز نرد

نگاریده بر برگها چهر او
 همی بوی مشک امد از مهر او
 بدی مه بسان بهاران بدی
 پرستشگر سوگواران بدی

Ya'ni Siyāvuş k̄ānı rihte olan yirde bir tāze ve yeşil bülend diraht peydā oldı. Yaprakları çehre-yi Siyāvuş gibi musavver idi ve meşk rāyihası var idi. Kış faslına yaprakları şavulmayub bahār faşlında olduğı gibi sebz ve şādāb idi. Muşibet-zedeler 'ibādet-gāhı idi.

NİJEND (نژند) Perīšān ve müteğayyirü'l-ḥāl ma' nāsınadır. Gerek ḥüzün ve endūh ile olsun nite ki bu beyitdedür; (2479)

بگوش که دل را بمن در میند
 مشو جاودانه زمرگم نژند

Gerek ḡaḡab ve öfkelenmek ile olsun nite ki bu beyitdedür; (2480)

فروشد چنین پاسخ آورد باز
 که تندی ندیدی نژندی مساز

Gerek alçaklık ve pestillik ile olsun nite ki bu beyitdedür; (2481)

چه جویی ازین تیره خاک نژند
 که هم باز گرداندت مستمند

MA' AZ-ZĀL EL-MU' CEME

NİJĀD (نژاد) Zā-yı Fārsī ile aṣl-ı neseb ma' nāsınadır; (2482)

ز تخم فریدون و از کیقباد
 فروزندهتر زین نباشد نژاد

[247]

XXV, 22—27

BĀBŪ'N-NŪN MA' AZ-ZĀL

(2483 -- 2493)

Nijāde hā-yı nisbet ile aṣīl ma' nāsınadur nite ki ṣā' ir dimiṣdūr; (2483)

فسیلهای نژاده که هر یکی گه تگ

کند بسختی سم سنگ خاره را شذیار

NĀHĪD (ناهید) Anāhīd dahı dinūr. Seb'a-yı seyyāreden bir yıldızdır. 'Arabī'de Zühre dinūr. Semā-yı ṣālīṣede olur; (2484)

زبهرام و ناهید و کیوان و تخت

چه چاره کنم چون مرا نیست بخت

—Ve Kayşer-i Rūm kızının ismidür ki Güştāsb menkūḥesi ve İsfendiyār vālidesidir ve laḡabı Kütāyūndur. (2485)

پس ان نامور دختر قیصر

که ناهید بد نام ان دخترا

—Zühre'niñ Fārsī'de iki ismi dahı vardır. Biri bīduḥtdır. 'ala vezn-i mīpuḥt ve biri bīluftdur kesr-i bā-yı 'Arabī ve Ḍamm-ı lāmla

NŪYED (نوید) Müjde ve beṣāret ma' nāsınadur; (2486)

بچیزی که دادی دلم را نوید

همی باز خواهد نویدم امید

—Ve nūyīdenden ism-i maṣdar ve fi' il-i māzī dahı gelür. Nūyīden yeñi olmaḡ ciddet ma' nāsına ve nūnla virmek ma' nāsınadur ve ıztırāb ve nūḥe itmek ve lerzīden ve ḥareket itmek ma' nāsına dahı gelür ıztırāb ve nūḥe itmek ma' nāsına Lebībī buyurur; (2487)

ز درد دل ان شب بدان سان نوید

که از ناله اش هیچ کس نغنوید

Hareket ve lerziden ma' nāsına Şāh Nāşır-ı Hüsrev buyurur; (2488)

همان سرو کز بس گشی می نوید

کنون باز چون می خوشی می نود

Tāc Bahā dahı buyurur (2489)

چو در دشت هیجا بهر سو دود

دل شیر از هیبت او نود

–Nūyed şīga-yı müşebbehe dahı gelür. Muẓtarib ve lerzān ma' nāsına Şems-i Faḥrī buyurur; (2490)

لب ولی تو بادا زخرمی خندان

تن عدوی تو باد از عنا چو نال نوید

–Ve nevāle ma' nāsına da isim gelür. Emīr Mu' izzī buyurur; (2491)

زو ضعیفان را امید و زو فقیران را نوید

زو اسیران را عطا و زر یتیمان را منال

NEFERİD (نفرید) Neferīdenden fi' il-i māzīdūr. La' n ve ṭa' n eyledi ma' nāsına neferīn bundan me'hūzdur; (2492)

بیارید خون زنگه شاوران

بنفرید بر بوم هاماوران

Ve lehu; (2493)

هر انکس که بد پیش درگاه تو

بنفرید بر جان بدخواه تو

NEHĀD (نهاد) Aşl ve nbünyād-ı bedebdir ki terkīb ve ibn-ıya dinür. Cibillī ve ḥulḳī ma' nāsına. – Ve nehādenden fi' il-i māzī ve ism-i maşdar da gelür. Vaşf ma' nāsına.

NĀM-ZED (نامزد) Müsemmi ve mu' ayyen ve nişānlu ma' nāsınadır.

NUMĪD (نمید) Nevמידen muḥaffefidür.

[248]

(2494— 2507)

BĀBŪ'N--NŪN MA' AR-RĀ

XXV, 28 – 36

MA' AR-RĀ

NĀHĀR (ناهار) Uc ve gerisine ma' nāsınadur. (2494)

چو شیران ناهار و ما چون رمه

چو از کرگسان اندر اید دمه

Ve nāštā ma' nāsına da gelür ki şabāḥdan yiyecek yimemiş ola; (2495)

نهادند خوان و بخندید شاه

که ناهار بودی همانا براه

Ve lehu; (2496)

چنین کرد هر چند سالار بود

که بد گرسنه سخت و ناهار بود

Nehārī sofrālīk didikleri az ta' amdır ki anıñla ifṭār olunur. Nāhār lafzına mensūbdur.

Hazf-ı elifle Şems-i Faḥrī buyurur; (2497)

بعالم از عهدی بود ناهار

زخوان شاه برد اکنون نهاری

–Nehār lafzına mensūb degildür. Zīrā nehār noḳşān ve eksilmek ma' nāsına ism-i maşdardur nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (2498)

خدایگانا هر چند ماه دانش و فضل

چو شخص عالم و فاضل گرفته است نهار

–Ve nehārīdenden emir ve ism-i maşdar dahı gelür. Nehārīden qorqmaq ve tersīden ma‘ nāsınadur nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (2499)

رخ مریخ زرد از چیست گویی

مگر از انتقام شه نهارید

NASTVAR (نستور) Güştāsb birāderi olan Zerīr’iñ oğludur; (2500)

پس ازاده نستور پور زرین

بپیش افگند اسب چون نره شیر

NEBĪR (نبیر) Oğul oğludur. Nebīre ma‘ nāsına; (2501)

نبیر و پسر داشتم لشکری

شده نامبردار هر کشوری

NEHMĀR (نهمار) Fetḥ-i nūnla besyār ma‘ nāsınadur; (2502)

چو ابلیس دانست کو دل بدار

بر افسانه‌اش گشت نهار شاد

Ve büyük ve ‘azīm ma‘ nāsına da gelür. Rūdekī buyurur; (2503)

گنبدی نهمار بر برده بلند

نه ستونش از بر و نه زیر بند

NAḤÇĪR (نخچیر) Şikār ve av ma‘ nāsınadur; (2504)

چو سیراب شد ساز نخچیر کرد

کمر بست و ترکش پر از تیر کرد

NŪDER (نودر) Ḍamm-ı nūnla şāmin-i Selāṭīn-i Pişdādiyān’dır ve Ṭūs-ı sipahsālār pederidür. İbn-i Minūçihir ibn-i Mişḥūr ibn-i Ferīdūn’dur. Pederinden sonra yedi sene pâdişāh olup Efrāsiyāb ile çok muḥārebe eyledi. Āhirü’l-ümera Efrāsiyāb anı qatl eyledi; (2505)

ورا دید نودر فرو ریخت اب

ازان میژره سیر نادیده خواب

NĀM-BERDĀR (نامبردار) Nāmdār ve meşhūr ma‘ nāsınadur; (2506)

که امد سواری س.ی هیرمند

بگرد اندرش نامبردار چند

NĠĞŪN-SĀR (نگونسار) Bāşı aşağı sernigün ma‘ nāsınadur; (2507)

نگونسار گشتی بچاه دراز

که هرگز ازو بر نیایی فراز

NEV-BEHĀR (نوبهار) Belh’de bir âteşgede ismidür ki envā‘-ı zīb ve ārāiş ile müzeyyen ve Mecūs kıblegāhı

[249]

XXV, 37—39

BĀBŪ’N-NŪN MA‘ AR-RĀ

(2508 -- 2518)

İdi; (2508)

ببلخ گزین شد بدان نوبهار

که اتشپرستان بدان روزگار

مر ان خانه را داشتندی چنان

که مر مکه را تازیان این زمان

Behār dahı dinür nite ki Nizāmī buyurur; (2509)

بهار دلفروز در بلخ بود

کز ان سرخ گل را دهان تلخ بود

پری پیکرانی درو چون نگار

صنمخانهایی چو خرم بهار

درو بیش از اندازه دینار و گنج

نهاده بهر گوشه بی دسترنج

زده موبدش نعل زرین بر اسب

شده نام ان اذر اذرگشسب

Behārīñ dört ma‘nāsı dahı vardır. Biri faşl-ı rebī‘ ma‘nāsına – Ve biri buthāne ismidür
 البهار بیت اصنام الهند والغرّار بیت اصنام الصين و النیة کی ھاریزمی مفاطیھو’l-‘ulūmda dimişdür
 البد هو الصنم الا کبر الذی یحجبونه و یسمون کل صنم بدا
 Şems-i Faḥrī iki ma‘nā ile dimişdür.
 (2510)

رسید موسم نوروز کز نسیم بهار

شود بساتین ارسته بسان بهار

–Şālīṣ bir cezāre ismidür. – Rābī‘ bir şārı çiçekdür ki aña gāv-çeşm dahı dinür ve
 ‘Arabī’de meşhūrdur.

NÜŞ-ĀZER (نوش اذر) Bu dahı bir āteşgede ismidür; (2511)

بدادار زردشت و دین بهی

بنوشادر و اذر فرهی

–Ve İsfendiyār oğlu ismidür. Rüstem birāderi Zevāre anı ḳatlı eyledi; (2512)

زنوشادر گرد واز مهرنوش

بشوتن بیامد برش با خروش

MA‘ AZ-ZĀ

NEMĀZ (نماز) Ma‘ rūf ve ta‘zīm ma‘nāsına da gelür; (2513)

چو نزدیک رستم فراز آمدند

پیاده برسم نماز آمدند

Aşıl-da iki kâat bükülüb ta‘zîm itmekdür; (2514)

چو نزدیک کیخسرو آمد فراز

برو افرین کرد و بردش نماز

Nemāzî pāk ve t̤āhir ma‘nāsınadur nite ki Kemāl-i İsmā‘îl buyurur; (2515)

ابر از آب دیده وقت سحر

جامه شاخ را نمازی کرد

NĪM-RŪZ (نیمروز) Rüstem-i Zāl’iñ ebaen ‘an cedd-i memleketidür ki Zāvīlistān dahı dinür; (2516)

چو آگاه شد لشکر نیمروز

که آمد سپهدار گیتیفروز

Yāḳūt Ḥamevî Mu‘cemü’l-Büldān’da dimişdür ki nīm-rūz Secistān vilāyetiniñ ve nevāḥīsiniñ ismidür vech-i tesmīye budur ki Fürs-i ‘ala sebīli’l-mübālağa zu‘m iderler ki ol vilāyet nısf-ı dünyā miḳdārıdır ve der-āmedi ve müdaḥil-i rū-yı zemīnde olan ni‘am-ı mütenevv‘iniñ nısfına muḳāvim ve berāberdür. Bu mübālağaya bināen Şeyḥ Sa‘dī bu beyitte buyurur; (2517)

ور بخرابی فتد از مملکت

گرسنه خسبد ملک نیمروز

Pādişāh-ı Nīm-rūz’ı sâir mülûkdan taḥşîş-i bi’l-zıkr itdügi nüktesi zāhir olur, ya‘ni böyle memlekete pādişāh olan kimse şan‘atı olmayub memleketinden cüdā olup ğurbete düşerse bisr ve sāmān ve zār ve perîşān olması muḳarrerddir. – Ve öyle ve zohr ve kâatne dahı nīm-rūz dinür ki Sa‘dī buyurur; (2518)

ظالمی را خفته دیدم نیمروز

گفتم این فتنهست خوابش برده به

[250]

(2519— 2532)

BĀBŪ'N--NŪN MA' AZ-ZĀ

XXV, 40 – 49

NEḤĪZ (نخیز) Feth-i nūn ve kesr-i ḥā-yı mu' ceme ile puşu ve kemīn ma' nāsınadur; (2519)

چو رستم ورا دید زینگونه تیز

بر اشفت زان سان که پور از نخیز

Būr bunda esb ma' nāsınadur.

NŪZ (نوز) Feth-i nūnla henüzden muḥaffefdür; (2520)

سپهری که پشت مرا کرد کوز

نشد پست و گردان بجایست نوز

NĀJ (ناژ) Zā-yı Fārsī ile çām ağacıdır ki 'Arabī'de şānavber dinür; (2521)

دران مرز بینی درختان ناژ

زمینش همه لالهزارست و ژاژ

Nūj vāv ile dahı luğatdür. Şems-i Faḥrī buyurur; (2522)

ز اب دولت او سرفاز همچون سرو

بباغ فطرت سرسبز باد همچون نوژ

MA' AS-SĪN

NUS (نس) Ḍamm ile agız çevresidir.

MA' AŞ-ŞĪN

NĀĠŪŞ (ناغوش) Ḍamm-ı ġayn-ı mu' ceme ile şuya ʔalmaḵ ġavʔa ma' nāsınadur; (2523)

دران اب ناغوش گردن رواست

که یک مری بالا بود اب راست

NİYĀYEŞ (نیایش) Kesr-i nūn ve yā-yı ḥaṭṭī ile ḥamd ve ṣenā-yı cemīl ma‘nāsınadır. (2524)

تهمتن بیزمان ستایش گرفت

خهان افرین را نیایش گرفت

Ve lehu; (2525)

بپیروزی اندر نیایش کنیم

جهان افرین را ستایش کنیم

‘İbādet ve perestiş ma‘nāsına da gelür; (2526)

نیایش کنان بی بان کوهسار

بپیش جهاندار پرورگار

Tazarru‘ ve yalvarmak ma‘nāsına da gelür; (2527)

نیایش نمونی چون بندگان

بپیش گزین شاه فرخندگان

NEGŪHEŞ (نکوهش) Feth-i nūn ve Ḍamm-ı kāf-ı ‘Arabī ile negūhīdenden ism-i maşdardur. Zemm ve ‘ayb eylemek ma‘nāsına. (2528)

ازان پس نکوهش نیابم زکس

مکافات بد جز بدی نیست بس

NUYŪŞ (نیوش) Ḍamm-ı nūn ve yā-yı ḥaṭṭī ile fī‘il-i emirdür. İşt ve diñle dimekdür. Nuyūşīden maşdarıdır; (2529)

فرستاده را گفت نیکو نیوش

بگو آنچه بشنیدی ای تیزهوش

NŪŞ (نوش) Bāl ve ‘aseldir; (2530)

مرا چون تو اندرزم امد بگوش

همه زهر گيتيم شد پاك نوش

Ve lezîz ma‘ nāsına da gelür; (2531)

سه روز اندرين خان من شاد باش

می نوش خور وز غم ازاد باش

Aşıl ma‘ nāsı budur gerek şerbet ola gerek ‘ asel ve şeker ola sāir tatlulara da ıtlāk olunur. – Ve nūşīdenden emir ve ism-i maşdar dahı gelür. İçmek ma‘ nāsına nite ki Vezīr Geylānī buyurur; (2532)

علمست چون حیات ابد ای پسر بکوش

از چشمه حیات خود اب حیات نوش

MA‘ AL-ĞAYN EL-MU‘ CEME

NŪĠ (نوغ) Damm-ı nūnla deşt-i Kıpçağ’a qarīb bir mevzi‘dür.

[251]

XXV, 50—57

BĀBŪ‘N-NŪN MA‘ AL-FĀ

(2533 -- 2542)

MA‘ AL-FĀ

NŪF (نوف) Damm-ı nūnla yanķıdır ki t̄āğda ve ḥammāmda ‘ aks-i āvāzdir. ‘ Arabī’de şedā dinür. Nūfiden maşdarıdır; (2533)

زرحم تبرزين و بانگ يلان

زكه نوف باز امدی در زمان

MA‘ AL-KĀF

NĀK (ناك) Edāt-ı tekeyyüf ve ittişāfdır. Ğam-nāk gibi. – Ve ciger-i sūlḥte ile misk-i mağşūş ma‘ nāsına da gelür nite ki ‘ Abdurrezzāk buyurur; (2534)

چه ژا ژ طيان دزديك تو چه اين سخنان

چه مشك خالص پيش دماغ خشك چه ناك

NĀVEK (ناوك) Oğ ma‘ nāsına müsta‘ meldür. İki mertebe mecāz iledür zīrā nāvek aşlda ol oluğ gibi nesnedür ki içinden oğ atılır. Nāv ile kāf-ı taşğirden mürekkebdür. Nāv nāvīdenden me’hūzıdır. Nāvīden bir nesneyi kovuğ ve boş ve mücevvef eylemekdir. Tecevvüz idüp içindeki oğa ıtlāk olundu. ba‘ de muṭlaḳā oğ ma‘ nāsına isti‘ māl olundu.

NEVK (نوك) Feth-i nūn ile ve dammla da luğatdır. Her nesneniñ sivri ucına dinür; (2535)

كنون خوردنت نوك زوپين بود

تنت را كفن چنگ شاهين بود

MA‘ AL-KĀF EL-FĀRSĪ

NĀRENG (نارنگ) Nārenc ve turuncdur; (2536)

چون (==) روی شه زان سخن

بدو گفت رایى زدى اهرمن

NĪM-LENG (نیملنگ) Kesr-i nūn ve feth-i lāmla ḳirbān ve kemāndan ma‘ nāsınadır ki yāy zarfıdır; (2537)

کمان را بزه کرد و آمد بچنگ

بیفگند از خویشتن نیملنگ

Ferruḥī dahı buyurur; (2538)

بروزکار زار خصم وروز نام و ننگ تو

فلك در گردن اويزد شغا و نیملنگ تو

Şegā ve şegā dahı tırgeş ve tīrdān ma‘ nāsına luğatdır. Şems-i Faḫrī bu kelimedede ğalaṭ idüpkemān ma‘ nāsına bu beyitte irād eyledi; (2539)

بيك تيرپای فلك شل کند

اگر بر گشاید کمین نیملنگ

NĪRENG (نیرنگ) Hile ve mekr ma‘ nāsınadır. Nīrenc dahı dinür; (2540)

تو مرد بزرگی وزورازمای

بسی چاره دانی و نیرنگ و رای

Sihir ve efsün ma' nāsına da gelür. 'İlm-i nirencāt ki 'ilm-i sihir ve sīmyādır bundan me'hūzdur; (2541)

بدو گفت نیرنگ سازی هنوز

نگردد همی پشت شوخیت کوز

Hekīm Ezraḳī dahı buyurur; (2542)

چو ابر فندق سیمین در ابان ریزد

بر ارد از دل فیروزه شکل سیمینرنگ

مشعبدست که بر خرده مهرهای رخام

بحقهای بلورین همی کند نیرنگ

MA' AL-LĀM

NĀL (نال) Nālīdenden fī' il-i emirdür. – İki ma' nāsı dahı vardır. Biri qalem içinde olan teldir.

[252]

(2543— 2555)

BĀBŪ'N--NŪN MA' AL-LĀM

XXV, 58 – 64

Enverī buyurur; (2543)

حمله تو تنگ کرد عرصه موقف جنانك

پهلوی خصمان چو نال يك بدگر در شکست

–Şānī bir nev' i şārı ve ince qamışdır ki içi tolu ola Ferruḥī buyurur; (2544)

از لب جوی عدوی تو بر امد ز نخست

زان سبب کاسته وزرد و نوان امد نال

NİHĀL (نهال) Feth-i nūnla yeñi ve yeñilmiş tāze fidāndır. – Ārām veistirāḥat ma‘nāsına da gelür. Nihālī ve nihālīçe aña mensūbdur. Pester ve döşek vesāir döşenecek nesne ma‘nāsına ki üzerindeistirāḥat olunur. Nihāle dahı ki kemīngāh-ı şeyyāddır aña mensūbdur. Şeyyādistirāḥat içün içinde gizlenür tā şayd anı görüb ürkme; (2545)

منم رستم زابلی پور زال

نه هنگام خوابست و جای نهال

Ve lehu; (2546)

تن مرده را خاک باشد نهال

تو از کشتن من بدیسان منال

Ve lehu; (2547)

مرا چون کشیدند از تن نهال

زدورم تو گویی که چندین منال

NİYĀL (نیال) Kesr-i nūn ve yā-yı huṭṭī ile ḥāl-i ḥayātda olan veli‘ahd ma‘nāsınadır. Türk’ün cümle reislerinde olur gerek pādīşāh gerek dihkān Kezā fī şerḥü’n-Necātī ‘ala Tārīḥü’l-‘Utbī.

MA‘ AL-CĪM

NEŞĪM (نشیم) Teşnīm ve āşiyāne-yi murğ ma‘nāsınadır; (2548)

پس انگه چنین گفت با پور سام

که ای دیده رنج نشیم و کنام

Ve lehu; (2549)

یکی مرغ دارد پریشان کنام

نشیمش ببام این بود ان بشام

Ve lehu; (2550)

نشیم تو فرخنده گاه منست

دو پر تو کلاه منست

Ve lehu; (2551)

برو بر نشیمی چو چرخ بلند

زهر سو برو بسته راه گزند

NĪREM (نیرم) Rüstem pederiniñ ceddidir. Nerīmān ma' nāsına; (2552)

چنین داد پاسخ من رستم

زدستان واز سام واز نیرم

MA' AN-NŪN

NĪHĪDEN (نیهیدن) Kesr-i nūnla nihāden ve kovuk ma' nāsınadır. – Endişe kerdin ve gam hürden ma' nāsına da gelür nite ki Sa' dī buyurur; (2553)

انرا که بجای تست هر دم کرمی

عذرش بنه ار کند بعمری ستمی

NĀSŪDEN (ناسودن) Aşlı niyāsūdendir. Qarār veistirāhat itmektir. Yā hāzıf olunmuşdur. (2554)

باموی لشکرگهی ساختن

شب وروز ناسودن از تاختن

NĀVĪDEN (ناویدن) Vāv ile yağmur ve ve çeh yağmağdır. – Ve bir nesneyi mücevvef ve kovuk itmektir. – Reften ve hırāmīden ma' nāsına da gelür nite ki Sūzenī buyurur; (2555)

خمخانه چو ساخت با قلم کاویدن

از بس هوس شعر بسر ناویدن

[253]

XXV, 65—75

BĀBŪ'N-NŪN MA' AN-NŪN

(2556 -- 2569)

NĀVNĀVĀN (ناو ناوان) Ḥirāmān ma' nāsina nāvīden müte' addīsidir.

NEVĪDEN (نويدن) Dört ma' nāsı vardır. Biri yeñi ve cedīd olmaḡ. – Ve biri nālīden ve zārī kerden. – Ve biri cenbīden ve ḡareket kerden ve lerzīden. – Ve biri eklemek ve inḡinā ma' nāsınadır.

NEVĀN (نوان) Bu maṣdardan ṣīḡa-yı mübālaḡadır. Nālān ma' nāsına; (2556)

بمادر جنين گفت مرد جوان

كه از غم چنين چند باشي نوان

Ve lehu; (2557)

ز تيمار بيژن همه مهتران

ز درگاه با گيو رفته نوان

–Ve lehu; (2558)

همه بيشه و ابهاي روان

بهر جاي دراج و قمری نوان

–Ve cunbān ve lerzān ma' nāsına; (2559)

سواران توران بگردار بيد

نوان گشته وز بوم وبر نااميد

–Ve ḡamīde ve münḡenī ma' nāsına; (2560)

شب وروز در پيش يزدان پاك

نوان بودم و دل شده چاك چاك

Ve lehu; (2561)

یکی بنده بوده مر اورا نووان

نه جنگی سواری و نه چهلوان

NŪN (نون) Şimdi ma' nāsına kunūndan muhtaşardır; (2562)

ولی ای پسر گاه انست نون

که سازی یکی چاره پر فسون

NĀZĪDEN (نازیدن) Nazlanmak ve fahr eylemekdir; (2563)

چه بندی دل اندر سرای سپنج

چه نازی بتاج و چه نازی بگنج

-Reşk eylemek ma' nāsına da gelür ki Türkî'de könilemek ve 'Arabî'de ğıbtā dinür; (2564)

یکی جشن کردند کز چرخ و ماه

ستاره بنازید بر چشنگاه

NEFRĪDEN (نفریدن) Nefrîn ya' nî la' n ve sebb itmekdür; (2565)

چو امد بدیدار ان شارسان

بنفرید بر جای ان کینستان

NEVĀYĪN (نوایین) Nev ile āyinden mürekkebdür. Āyîn tarz ve üslûbdur ya' ni bedî' ve tarz-ı cedîd ma' nāsına; (2566)

زبانى دگرگون بهر گوشه

درفشى نوایین برو نوشته

NEŞĪMEN (نشیمان) Āşiyān ve muṭlaq oturacak mekândur; (2567)

نشیمنگه شاه امد سزد

وزانجا سوی جنگ لشکر بزد

NĪSĀN (نیسان) Kesr-i nūnla tāriḥ-i rūmīde šānī-yi şuhūr-ı faşl-ı rebī' dir. – Ve Fārsī'de yalān muḥālif söz ma' nāsınadır. Ebū Şekūr buyurur; (2568)

من انگاه سوگند نیسان جورم

کزین مملکت رخت بیرون برم

Bunuñ aşlı enīsandır nite ki Şems-i Faḥrī buyurur; (2569)

نه در جودش بود هرگز تدنق

نه در قولش بود هرگز انيسان

NEGŪHĪDEN (نکوهیدن) Feth-i nūn ve Ḍamm-ı kāf-ı ' Arabī ile mezemmet ve ' ayb itmek ma' nāsınadır.

NİYŪŞĪDEN (نیوشیدن) Ḍammateyn ile diñlemek ya' ni işğā ma' nāsınadır.

[254]

(2570— 2582)

BĀBŪ'N--NŪN MA' AN-NŪN

XXV, 76 – 82

NŪFĪDEN (نوفیدن) Ḍammla yangūlanmak ya' ni tāğdan şadā gelmek ve çıñlamak ve ötmek ma' nāsınadır; (2570)

بنوفید گیتی چو لشکر براند

بروز اندرون روشنایی نماند

NİŞĀHTEN (نشاختن) Nişāndan ve ağac dikmek ve mişlihu ma' nāsınadır

NEVĀHTEN (نواختن) Oḥşamak ve sâz çalmaq ma' nāsınadır.

NİYĀGĀN (نیاگان) Kāf-ı Fārsī ile cem' -i niyādır. Dede ve cedd ma' nāsına bir kelime ki āḥiri elif ola yā hā-yı resmī ola. Ḥālet-i cem' de ve taşğırde ve ve'l-hāḳ-ı yāda bir kāf-ı Fārsī mezīd olunur ve buña kāf-ı teveşşul dinür. Niyāgān ve bendegān ve dil-bestegi gibi; (2571)

ز شهر نیاگان واز شهر خویش

یکی تازه اندیشه افگند پیش

NUVİŞTEN (نوشتن) Damm-ı nūn ve kesr-i vāv ile yazmak ve kitābet ma' nāsınadur. —
 Amma feth-i nūn ve vāv ile bükme ve dürmek ve pīçiden ve tayy eylemek ma' nāsınadur.
 Rāhda ve gayr-ı rāhda isti' māl olunur; (2572)

یکی مرغ بریان بفرمود گرم

نوشته بدو اندرون نان گرم

Ve lehu; (2573)

سه اسب گرانمایه کردند زین

که می بر نوشتند روی زمین

Nizāmī dahı buyurur; (2574)

وهم تهی پای بسی ره نوشت

هم زدرش دستتهی باز گشت

Damm-ı vāv dahı lūgatdür nite ki bu beyitde; (2575)

ولیکنسرانجام کشته شود

نکو نامش اندر نوشته شود

Kesr-i vāv dahı lūgatdür nite ki Sa' dī buyurur; (2576)

اگر خشم گیرد بگردار زشت

چو باز امدی ماجرا در نوشت

Ve lehu; (2577)

کسی را که درج طمع در نوشت

نباید بکس عبد و خادم نوشت

MA' AL-VĀV

NĀV (ناو) Kaṭre ve ṭamladır. Nāvdān oluḡdur ki yağmur şuyı andan aḡar nāvīdenden me'ḡūzdu; (2578)

همان بد که تنگی بد اندر جهان

شده خشك خاك و گيا را دهان

نيامد همی زاسمان ناو و نم

همی بر کشيدند نان با درم

—Bir kaç ma' nāsı dahı vardır. Biri çubuk-ı peşt ya' ni oñurğa ki ' Arabī'de şulb dinür. —
Ve biri degirmen şandugıdır ki içinde buğdāy olup andan yāb-yāb degirmene iner ki
Senāyī buyurur; (2579)

هست بسيارخواره همچون گاو

معهه چون اسيا گلو چون ناو

—Ve biri şu degirmeniniñ oluğıdır ki andan şu inüb degirmen döner nite ki ' Aṭṭār buyurur;
(2580)

در تخير طفل ميزد دست و پا

اب مبيردش بناو اسيا

NEV (نو) Fethle kaṭre ma' nāsına nāvden muḡaffefidür; (2581)

سخنهات چون در گلستان نوست

ترا هوش بر دست كيخسروست

—Ve nevīdenden fi' il-i emir dahı gelür. Bunda nālīden ma' nāsınadır; (2582)

کنون زود پيرايه ورو

بپيش پدر پس بزاري بنو

—Ve cedīd ve yeñi ma' nāsına da gelür bunda

[255]

XXV, 83—89

BĀBŪ'N-NŪN MA' AL-VĀV

(2583 -- 2592)

Ḍamm-ı nūn dahı luġatdūr nite ki Mollā-yı Rūm buyurur; (2583)

ز زیر ناف تا بالای زازو

نگویم هیچ حرفی کهنه یا نو

NEYRŪ (نیرو) Feth-i nūn ve ḍamm-ı rā ile kuvvet ve zor ma' nāsındır; (2584)

بفرزند گفت این جوانی چراست

نه نیروی خویش این گمانی چراست

NĪV (نیو) Kesr ile bahādır ve şeci' ma' nāsınadır; (2585)

مهرین زنان بانوی گیو بود

که دخت گزین رستم نیو بود

MA' AL-HĀ

NĀVE (ناوه) Nāv lafzına mensūbdur nāvdān ma' nāsınadır. – Ve her ağaca ki içi oyulmuş ve mücevvef ola ıtlāk olunur. Oluğ ve tekne gibi balçık taşıyacak tekneye dahı ıtlāk olunur. Kemāl-i İsmā' il buyurur; (2586)

زحل زبهر شرف ناوه ز شکل هلال

بساخت تا که برو گل بندربان ارد

Ve lehu; (2587)

بوده از شکل هلالش دوش گردون ناوهکش

و افتابش روز و شب اندر گل اندایی بام

– Beş ma‘ nāsı dahı vardır. Biri oñurğa ve şulb ma‘ nāsınadır. – Şānī degirmen şandugıdır ki andan buğdāy yāb-yāb degirmene iner. – Şālīş nāvek ma‘ nāsınadır ki içinden oğ atılır. – Rābi‘ köhne çārşāf ma‘ nāsınadır. – Hāmīs bir mekān ismidür.

NEBERDE (نبرده) Feth-i nūn ve bā ile neberd lafzına mensūb olan nesnedür. Neberd cengdir nite ki zıkr olundu. Gerek bahādır ve şecī‘ olsun nite ki bu ebyātdadır; (2588)

نبرده چو او در جهان سر بسر

بایران و توران نبندد کمر

Ve lehu; (2589)

وز ایران نبرده سران را بخواند

می آورد ورامشگران را بخواند

Ve lehu; (2590)

بشیده که بودش نبرده پسر

زشیران جنگی بر آورده سر

Gerek ceng libāsı ve şiyābı ola nite ki bu beyitdedür; (2591)

بیارید گفتا شیاه مرا

نبرده قبا و کلاه مرا

Ya‘ ni haftān-ı ceng ve hūd-ı āhenīn.

NĀYĪJE (نایژه) Zā-yı Fārsī ile ekin bāldırır ki buğdayları olup üzerinde yaprak biter ve aña müşābih olana dahı ıtlāk olunur ve çulhā māsūrası ve ibriķ lülesi ve şu lülesi gibi ki hālā muşluk dinür.

NEBEHRE (نېهره) Feth-i nūn ve bā-yı ‘ Arabī’yle her nesneniñ mağşūşı kiḥālet-i aşliyyesi üzerine olmaya. Behrec mu‘ arrebidür. Mağşūş altūn ve gümüş gibi; (2592)

چنانم ترا نیک اندیشهخواه

که شیم نېهره بر اید زگاه

NĀSERE (ناسره) Mişlihu sera ḥālīş ve ceyyed ma‘ nāsınadur ve nā nefī içündür.

[256]

(2593—2608)

BĀBÜ'N--NŪN MA‘ AL-HĀ

XXV, 90 – 97

NEVĀDE (نواده) Feth-le bir sipahsālār-ı Īrānī’dür; (2593)

ز تخم نواده چو هفتاد و پنج

سواران جنگ و نگهبان گنج

–Ma‘ nā-yı luğavīsi oğul ve kız evlādıdır.

NEBĪRE (نبیره) Bu dahı oğul ve kız evlādıdır bu beyitte kız oğlı murāddır; (2594)

نبیره که جنگ آورد با نیا

هم از ابلهی باشد و کیمیا

NİHĀLE (نهاله) Pusū ve kemīngāhdır ki içinde düşmen yā şayyād gizlenür; (2595)

بدشمن کنون روی نتوان نمود

نهاله بسازیم شبگیر زود

Emīr Mu‘ izzī dahı buyurur; (2596)

غزال اسمان اید بدامش

اگر نیروش باشد در نهاله

NESTŪH (نستوه) Kūy ve gürbüz ve cengde ve muḥāşamada ‘āciz olmıyan kimsedür. sūtūh ile nūn-ı nāfiyeden mürekkebdür. Sūtūh ‘āciz ma‘ nāsınadur; (2597)

کجا جای پازور نستوه بود

بافسون و تنبل بران کوه بود

Pāzūr, bir seḥḥār ve cādū ismidür.

NEVEŞTE (نوشته) Feth-i nūn ve vāvla dūrūlmüş ve maṭvī ma‘ nāsınadur. Ḍamm-ı vāv ile de luğatdūr nite ki maşdarda şerḥ olundı; (2598)

ولیکن سرانجام کشته شود

نکو نامش اندر نوشته شود

NŪŞE (نوشه) Ḍamm-ı nūnla şād ve ḥūrrem ve ḥoşḥāl ma‘ nāsınadur. Enūşe dahı dinūr nite ki zıkr olundı; (2599)

همی افرین خواند بر شهریار

که نوشته بزی تا بود روزگار

Ve lehu; (2600)

که نوشته زی ای شاه تا جاودان

بهر کشوری دست کش بر بدان

–Ve içme ma‘ nāsına nūşīdenden ism-i maşdar dahı gelür. Girye ve ḥande gibi; (2601)

بجایی که زهر اگند روزگار

ازو خیره نوشته مکن خواسار

–Ve maḳām-ı du‘ āda mākūlāt ve meşrūbātda nūş ma‘ nāsına gelür ki ‘ Arabī’de heniyān-meriyān dinūr; (2602)

می وهر چه خوردی ترا نوشته باد

روان ترا راستی توشه باد

Ve lehu; (2603)

هر ان می که با تو خورم نوشته گشت

روان خردمند را توشه گشت

–Ve Ḳavs-i ḳuzah ma‘ nāsına da gelür; (2604)

زبانى دگرگون بهر گوشه

درفشى نوایین برو نوشته

NÜSE (نوسه) Sîn-i mühmele ile bu dahı kıavs-I kızağdır ki yağmur levnlerinde olur;
(2605)

زباران واز برف واز نوسه شاه

يکى جرگه زد در میان دو راه

Şems-i Fağrî dahı buyurur; (2606)

بدرگاہى که کیوان با همه قدر

ندارد بر درش امکان بوسه

کرا یارای ان باشد که روزی

کند تشبیه درگاہى بنوسه

NEMÛNE (نمونه) Ma^ʿ rūf. – Zîşt ve pelîşt ma^ʿ nâsına da gelür nite ki Şems-i Fağrî buyurur;
(2607)

ای خسروى که بزمّت شد خلد را نمونه

با حسن نور رایت خورشید شد نمونه

Emîr Mu^ʿ izzî dahı buyurur; (2608)

کتاب و کلک همه کاتبان نمونه شود

چو کلک او بنگارد صحیفهای کتاب

[257]

XXV, 98—99

BĀBŪ'N-NŪN MA' AL-HĀ

(2609 -- 2622)

NİŞGERDE (نشکرده) Kesr-i nūn ve sükūñ-ı şīn-i mu'ceme ve feth-i kāf-ı 'Arabī ile başmağçı ve sarrāc bıçkısıdır ki anıñla deri keserler; (2609)

بنشکرده ببرید اورا گلو

تقو بر چنین کار بادا تقو

MA' AL-YĀ

NĀY (نای) Dört ma' nāsı vardır. Biri borudur ki cengde çalarlar; (2610)

بغرید کوس و بنالید نای

تو گویی که عالم بر امد زجای

Tuncdan olmak ile nāy-ı rüyān dahı dinür nite ki bu beyitdedür. (2611)

بفرمود تا رخس را زین کنند

دم اندر دم نای رویین کنند

Ve gāh rüyāne-nāy dinür nite ki Hātfi buyurur; (2612)

خروشدن کوس و رویینه نای

در آورد بغدادیان را زجای

Kerre-nāy teşdīd-i rā ve hā-yı taḥşīşīyye ile 'Acem'e ve Türk'e maḥşūş bir iri borudur işiden şāğır olur muḥteri'-yi İsfendiyār'dır; (2613)

بر امد خروشدن کرهنای

دم نای سرغین و هندی درای

Teskīn-i rā dahı luğatdür Mīr Hüsrev buyurur; (2614)

انکه کند گوش کر اوای او

نائب گرنای بود نای او

Nāy-ı Türkī, Ḥaṭā; Ḥuten Türkleri'ne mensüb bir buçuk arşun miqdārı bir nev' i borudur. Dūdük gibi delikleri vardır ve bir katdur boru gibi iki kat degildür. Başı deve başı gibi münḥanīdir. Āvāzı dünyāyı velveleye verir. Nizāmī buyurur (2615)

چنان امد از نای ترکی خروش

که از نای ترکان بر آورد جوش

Nāy-ı šānī boğāz ve ḥulḳūm ma' nāsınadır ve lehu; (2616)

همان نای ترکی بر آورده شور

ببازوی ترکان بر آورده زور

—Ma' nā-yı šānī dūdükdür ki 'Arabī'de mizmār dinür bunuñ elifin ḥazf idüp ney dirler. Ma' nā-yı evveliñ elifi ḥazf olunmaz; (2617)

می و بریط ونای ونی ساختند

دل از بودندیها بپرداختند

Yā'sı ḥazf olunub nā dahı dinür nite ki Kemāl-i İsmā' il buyurur; (2618)

یکی بر کشیده رگ از تن چو چنگ

یکی کعب سوراخ کرده چو نا

Nāy nerm ile vaşf olunub nāy-ı nerm dinür ki āvāz-ı ḥazīn ile ola. Şi'ir-i 'Arabi cāhiliyyetde tavşif ile isti' māl olunmuşdur nite ki Ā'şī dimişdür; (2619)

والنای نرم و بریط ذو بحه

والصنج ییکی شجوه ان یوضعا

Ve Müveliddin luğat-ı 'Arab'a kıyāsen yāsını hemzeye ḳalb idüp nā' dimişlerdir nite ki İbnü'l-Mu' tez buyurur; (2620)

این التورع من قلب یهیم الی

ساق بهیج و حسن العود و النا

Ba‘ zı dahı dimişdür; (2621)

اما ترى الصبح يخفى فى دجنته

كانما هو سقط بين اخشا

والطير فى عذبات الدوح ساجعه

تطابق اللحن بين الغود و الننا

Ser-nāy Türkî’de taḥrîf idüp şurna dedikleri sâzdır. Ser ile nāydan mürekkebdür. Sur ferḥ ve düğün ve ‘ayş ve ‘işret ma‘ nāsına olan surdan muḥaffedür. Elifi ḥazf idüp surney dinür. Ney enbān ṭulum borusıdır ki ṭulūmı üfürib düdük ile çalarlar. Hekīm Şifāyî buyurur; (2622)

جالوت كه كيك و پشه در كوچه و بازار

می باخت باهنگ نی انبان بكجا رفت

Kāik ve peşşe taḳlīd

[258]

(2623—2631)

BĀBŪ’N--NŪN MA‘ AL-YĀ

XXV, 100 – 103

Şāḥibi ma‘ rekegīrleriñ bir oyunudur ki bir sâzıñ āhengine uşul tutub pire ve bit arayarak cümle esbābın şoyar ve bitin piresin öldüren kimseye taḳlīd ider. Dūdük lafz-ı Türkî’dir. Şi‘ ir-i Fārsi’de vāḳi‘ dūr nite ki Pire dimişdür; (2623)

دلم از عشق همچو دوك شده

ناله ام از غمش ددوك شده

—Ma‘ nā-yı şālīş kertlik ma‘ nāsınadır ki bogāzıñ iç yüzidir ki ‘ Arabî’de ḥulḳūm dinür ki mevzi‘ -yi teneffüs, menfez-i şerāb ve ṭa‘ āmdır. Senāyî buyurur; (2624)

نای و چنگی كه گربگان دارند

موشرا خود برقص نگذارند

Ve şurāhī boğāzına da batrīkū'l-müşābihe ıtlāk olunur nite ki 'Ömer Hayyām buyurur; (2625)

در نای قنینه غلغل می چه خوشست

و ان زارئ عود و ناله نی چه خوشست

Teng-nāy tār boğāzdır tecevvüz idüp her tār menfeze ve teng mevzi' ye ıtlāk olunur nite ki Kemāl-i İsmā'ıl buyurur; (2626)

بتنگنای دو چشمش درون دو جادوی مست

همیشه بر دل هشیار من کمین دارد

'Örfi-yi Şirāzī dahı buyurur; (2627)

بخیرتم که چه صنعت بکار برد که کرد

بتنگنای جهان وضع این بنا معمار

—Ma' nā-yı rābī' Hint etrāfindan bir qal' a ismidür. Mesūd-ı Sa' d anda maḥbūs idi nite ki dimişdür; (2628)

نالم زدل چو نای من اندر حصار نای

چستی گرفت همت من زین بلند جای

NERSİ (نرسی) Mülük-ı Füsrün ṭabaḳa-yı şālīşesinden ki Eşkāniyān'dır. Dört pādīşāh ismidür. Biri Nersī ibn-i Balās ibn-i Behrām ibn-i Şāpūr ibn-i Eşk ibn-i Eşkān ibn-i Dārā'dır. On dört yıl pādīşāh oldu. — Şānī Nersī ibn-i Gūderz ibn-i Balās ibn-i Āşag'dır ki Ferībrüz ibn-i Keykāvūs neslindendür. Yigirmi sene pādīşāh oldu. — Şālīş Ners-i İbn-i Nersī-yi Mezgūr'dur. On sene pādīşāh oldu. —Rābī' Nersī ibn-i Erdvān ibn-i Nersī-yi Mezgūr'dur ve āḫir-i mülük-ı tavāifdir. Erdeşir-i Bābekān cenginde qatl olundu. Otuz yıl pādīşāh oldu. — Ve ṭabaḳa-yı rābī' asından ki Sāsāniyān'dur bir pādīşāh ismidür. Nersī ibn-i Behrām ibn-i Behrām ibn-i Hürmüz ibn-i Şāpūr ibn-i Erdeşir-i Bābekān'dur. Toḳuz yıl pādīşāh oldu.

NŪYĪ (نوی) Ḍamm-ı nūnla tāzelik ve ciddet ma‘nāsınadır bu ḍamm-ı nūnla cedīd ma‘nāsına olduğu zıkr olundı ve āhırindeki yā maşdariyyedür; (2629)

دل رستم از درد ایشان بخت

میان را زکینه بنویی ببست

NUMĪDĪ (نمیدی) Nevmdī lafzından muḥaffefdür. Yās ma‘nāsına; (2630)

زتنشان نمیدی ببرد روان

بگیرد بدانم خدای جهان

NEHĀLĪ (نهالی) Feth-i nūnla dōşenecek nesne pestir ve dōşek gibi nihāliçe muşagğardur. Nihāl lafzına mensūbdur. Nihāl rāḥat ve ārām ma‘nāsınadurr nite ki zıkr olundı; (2631)

همه کینه را چشم روشن کنید

نهالی زخفتان و جوشن کنید

[259]

XXVI, 1—7

BĀBŪ’L-VĀV MA‘ AL-ELĪF

(2632 -- 2642)

Ve lehu; (2632)

اگر شاه یابی وگر زردهشت

نهالی زخاکست و بالین زخشت

Mollā-yı Rūm dahı buyurur; (2633)

جامه ما روز تاب افتاب

شب نهالی واحاف از ماهتاب

BĀBŪ’L-VĀV MA‘ AL-ELĪF

VĀLĀ (والا) Bülend ma‘nāsınadır gerek miḳdārda ola nite ki bu beyitdedür; (2634)

سر کوه والا گزیدی دوان

بزیر ارمت من بگرز گران

Gerek himmetde ola nite ki bu beyitdedür; (2635)

اسیرند کشتن نه والا بود

نشستست جایی که بالا بود

VĀ (وا) Ef āl ve meşādur evvelinde taḥsîn-i lafz için mezîd olunur. Vā kerd ve vā ḥord gibi. Fā dahı dinür fā ile Mollā-yı Rûm buyurur; (2636)

اعتماد زن برانکو هیچ بار

این زمان فا خانه نامد او زکار

–Açık ve güşāde ma‘ nāsına da gelür bunuñ aşlı bāzdur. Vāv bādan bedeldür nite ki Āşfi buyurur; (2637)

مغان گشاده در فیض و بسته در فیاض

که باد وا همه درهای فیض بر فیاض

–Ve cemī-yi it‘ ameye dahı ıtlāk olunur. İsm-i cinsdür. Ğurevā gibi bā ve ebā dahı dinür. mu‘ arrebi bācdır. Senāyī buyurur; (2638)

گرت نزهت همی اید بصحرای قناعت شو

که انجا باغ در باست و خوان در خوان ووا در او

VERĀ (ورا) Aña ve anı dimekdür. Virādan muḥaffefidür. Ve ye işāret-i ġāib ile zamīr-i ġāib beyninde müşterekdür; (2639)

تو کردی ورا رستم داستان

وگر نه خری بود در سیستان

MA‘ AL-BĀ

VERĪB (وریب) Egrī ve muḥarref ma‘ nāsınadır; (2640)

توانی برو کار بستن فریب

که نادان همه راست بیند وریب

MA' AL-CĪM

VERTĀC (ورتاج) Feth-i vāv ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve tā-yı kıraşet ile āfitāb-perest bir giyāhdır ki şuda biter ve yaprakları güneş semtine döner. Nilüfer dahı dinür. Mışırdā Beşnīn dirler; (2641)

چو ورتاج گردش در ایید زود

بهر سو بر ارید از کاه دود

VERC (ورج) Kadir ve kıymet ve izzet ve hürmet ma'nāsınadır. Erc dahı dinür ki zıkr olundı; (2642)

ازو یافتن لا جرم ورج وفر

نبد ورج ویرا ازان حد وفر

MA' AZ-ZĀL EL-MU' CEME

VERĀZĀD (ورازاد) Rā-yı evvel mühmeledür. Pādīşāh-ı İsficāb'dır ki Efrāsiyāb'a imdāda gelüb Rüstem oğlu

[260]

(2643—2653)

BĀBŪ'L--VĀV MA' AZ-ZĀL

XXVI, 8 – 16

Ferāmurz anı katl eyledi. İsficāb hudūd-ı Türkīstān'da bir azīm şehr-i dilgūşādur; (2643)

ورازاد شاه سپیجاب بود

که با لشکر و گنج و با اب بود

VERAZ-RŪD (ورز رود) Māverāünnehīr iklimidür ki Tūrān-zemīn dinür; (2644)

اگر پهلوانی ندانی زبان

ورز رود را ما ورا النهر دان

Azā-rūd dahı dinür. Şems-i Faḥrî buyurur; (2645)

یکموی مباد از سر او کم که جهان را

ان موی به از جمله سمرقند و ازارود

MA' AR-RĀ

VĪR (ویر) Kesr-i vāv ile ḥāṭır ve kuvvet-ı ḥāfıza ma' nāsınadır; (2646)

بپرسید نامش زفرخ هجیر

بدو گفت نامش ندارم بویر

Tîz-vîr, güzel kuvvet-i ḥāfızası olan kimsedür nite ki zıkr olundı. Vîrâ şedîdü'l-ḥıfz ma' nāsına vaşf-ı terkîbidür. Vîr ile aydan mürekkebdür. Ebū el-ʿ Abbās buyurur; (2647)

یکی مرد ویرا ببايد نخست

که گوید نیوشیده ها را درست

VEHR (وهر) Feth-i vāv ve sükun-ı hā ile Tūrān-zemînde bir vilāyetdür; (2648)

کشانی وچینی و وهری سپاه

دگرگونه جوشن دگرگون کلاه

MA' AZ-ZĀ EL-MU' CEME

VERZ (ورز) Aşlı berzdir. Kışt ve zira' ma' nāsına; (2649)

درختان بسیار با کشت و ورز

ندیدست مردم ازان گونه مرز

VĪJ (ویژ) Kesr-i vāv ve zā-yı Fārsî ile maḥẓ ve ḥāliş ma' nāsınadır ki ġayr-ı nesne ile maḥlūt olmya; (2650)

سرش ویژ گفتی که سندان شدست

برو بازویش پیلندادن شدست

Ya'ni başı maḥẓ-ı sindāndır.

MA' AS-SĪN

VĀS (واس) Bisyār ve keṣīr ma' nāsınadır; (2651)

مرا رنج پیوسته واس امدست

مرا رای رفتن بکاس امدست

Ve ba'zılar etbā' dır dimiş. Çakıl-makıl ve ufa-tefek ḵabilindendür.

MA' AŞ-ŞĪN EL-MU' CEME

VERŞĪŞ (ورشیش) Selāṭīn-i Hint'den bir pādişāh ismidür. (2652)

بجستند تاراج و رشیشرا

با کج گرفتند کشتیش را

VEŞ (وش) Harf-ı teşbihedir. Müşebbeh bih āḥirine lāḥiḵ olur. – Ve Türkīstān'da bir şehir ismidür.

MA' AL-KĀF

VĪK (ویک) Kesr ile ey nik-baḥt! ma' nāsınadır; (2653)

سخن گفتن نغز و کردار نیک

نگردد کهن تا جهانست ویک

[261]

XXVI, 17—22

BĀBŪ'L-VĀV MA' AL-LĀM

(2654 -- 2666)

Esedī dahı buyurur; (2654)

پشیمان نگردهد کس از کار نیک

نکو تر ز نیک چه چیزست ویک

Ammā Şems-i Faḥrî vāy ma‘ nāsınadır diyüp beyti nazm itdi; (2655)

گر زی فلک شکایتی ارد بنزد شاه

پاسخ نشنود الا که ویک ویک

–Ve fetḥ-i vāv ile vāy seni! Dimekdür. ‘Arabî’de veylek ma‘ nāsınadır. Laṭîfî buyurur; (2656)

ایا در پی دیزه پویان چو پیک

اگر او نگردهد ترا ویک وویک

MA‘ AL-LĀM

VEYL (ویل) Fethle lafz-ı ‘Arabî’dür. Vāy ma‘ nāsına. – Ve kesr ile Fārsî’dir. Fırşat bulmak ve murād üzre muzaffer olmak ma‘ nāsına ism-i maşdardur. Şems-i Faḥrî buyurur; (2657)

او چو خورشید وخصم چون ذر هست

ذره بر مهر چون بیابد و یل

MA‘ AL-MĪM

VĀM (وام) Borc ve karz ma‘ nāsınadır. – Ve reng ma‘ nāsına da gelür ancak mürekkeb isti‘ māl olunur. Fām gibi gül-fām ve gül-vām dinür.

MA‘ AN-NŪN

VERİSTĀN (ورستان) Feth-i vāv ve kesr-i rā ile ümmet ve etbā‘ ma‘ nāsınadır; (2658)

فرستش بسوی شبستان خویش

بر خواهران وورستان خویش

Ve bir rivāyetde fuğistān-ıḥūyiş nite ki zıkr olundu.

VĀRŪN (وارون) Naḥs ve ber-gešte ḥāl ma' nāsınadur; (2659)

چه خیزد زسیحون تو

وزین لشکر دیو وارون تو

VĪJEGĀN (ویژگان) Cem'-i vījedir. Maḥz ve şırf ma' nāsına ki gelür; (2660)

سپه را چنین صف کشیده بمان

تو با ویژگان سوی دریا بران

Ve lehu; (2662)

بفرمود تا نودر امد ببیش

ابا ویژگان وبزرگان خویش

Bu üç beyitde ḥavāşş ve muḳarrebîn ma' nāsınadur.

MA' AL-HĀ

VĪJE (ویژه) Maḥz ve şırf ma' nāsınadur ki bir şey āḥir ile ḳarışmış olmiya ve muḥteliṭ olan nesneyi ayırub cinsi vāḥid itmeke dinür ve maḥşüşça ve 'ale'l-ḥuşuş ma' nāsına da gelür; (2663)

کنون گر همه ویژه یار منید

بدل سر بسر دوستدار منید

Ve lehu; (2664)

تو دانی که من دوستدار تو ام

بهر نیک وبد ویژه یار تو ام

Ve lehu; (2665)

جهان ویژه کردم زتیمارها

بسی شهر کردم بسی بارها

Ve lehu; (2666)

مرا زین سخن ویژه اندوه تست

که بیداردل باشی وتندرست

–Ve zā-yī ‘ Arabī ile

[262]

(2667—2683) BĀBŪ’L--VĀV MA‘ AL-HĀ

XXVI, 23 – XXVII, 2

Olmağ luğat-ı kâlîledir nite ki bu beyitte; (2667)

جهان از بدی ویژه او داشتی

برزم اندرون نیزه او داشتی

VĪSE (ویسه) Sipahsālār-ı Efrāsiyāb olan Pīrān pederidür; (2668)

زگرد اندر امد درفش سیاه

سپهدار ویسه بپیش شپاه

VĪŞE (ویشه) Aşlı bîşedir. Orman ma‘ nāsına; (2669)

بچاره زترکان چنان بر گذشت

که بومه زشیرانویشه بدشت

VĀRŪNE (وارونه) Menhūs ve şūm ve bed-baht ma‘ nāsınadır; (2670)

چو رستم بگفتار او بنگرید

تن اندر کف دیو وارونه دید

Ve lehu; (2671)

بایر اندر امد زهر سو غریو

بسان شب تار و وارونه دیو

–Ters ve maḳlūb ma‘ nāsına da gelür; (2672)

بنزدیک خواهر خرامید زور

که ان جایگه کار وارونه بود

Ve lehu; (2673)

دگر گفت گر پرسد از تو سخن

سخنهای وارونه را درس کن

VEYLE (ویله) Fethle veyl ve vāy dimekdür; (2674)

فرود آمد از تخت و یله منان

زنان بر سر و گوش و ابرو ککنان

Ve lehu; (2675)

بیلا بر آمد جهانجوی مرد

چو رعد خروشان یکی ویله کرد

VER-NĀME (ورنامه) Aşlı ber-nāmedür. ‘Unvān ma‘ nāsına ki mektüb zahirinde yazılır; (2676)

چو زان نامه ورنامه بر خواندند

سخنهای نغزش بر افشانند

MA‘ AL-YĀ

VEŞŞĪ (وشی) Teşdīd-i şīn ile mūnaḳḳaş bezidür. Türkistān’da Veş şehrine mensūbdur; (2677)

ززر کرده قبضه دو صد تیغ هند

چو وشی بزراب داده پرند

Ve lehu; (2678)

جهان بستند از بتپرستان هند

بتیغی که باشد چو وشی پرند

Aşıl taḥfifledir. Nizāmī buyurur; (2679)

ز رنگین علمهای دیبای روم

وشیپوش گشته همه مرز وبوم

BĀBŪ'L-HĀ MA' AL-ELĪF

HEMĀNĀ (همانا) Beñzer ma' nāsınadır. Maḡām-ı zannda isti' māl olunur. Manistenden me'hūz̄dur; (2680)

نهادند خوان و بخندید شاه

که ناهار بودی همانا براه

HERRĀ (هرا) Feth-i hā ve teşdīd-i rā-yı mühmele ile iki ma' nāsı vardır. Biri ses ve āvāz ma' nāsınadır; (2681)

نه اوای مرغ و نه هرای دد

زمانه زبان بسته از نیک و بد

Ve lehu; (2682)

ز هرای اسبان و اواز کوس

همی اسمان بر زمین داد بوس

Ve lehu; (2683)

ز هرای درندگان چنگ دیو

شده سست بر چشم کیهان خدیو

[263]

XXVII, 3—8

BĀBŪ'L-HĀ MA' AL-ELĪF

(2684 -- 2693)

–Ve biri atıñ muraşsa' eyeri ve rahtı ma' nāsınadur. Sīnebend ve el-cām gibi; (2684)

نوندی بزیرش بهرای زر

فروزان بدیدار او زیب وفر

HELĀ (هلا) Feth-i hā ile kelime-i heşş ve taḥrīzdür. Tūrki'de hā dinür; (2685)

هلا تیغ و کوپالها بر کشید

سپرهای چینی بسر بر کشید

MA' AL-BĀ

HEZĀRESB (هزارسب) Ma' rūf. – Ve Ḥārezm'in qurbunda taraf-ı ġarbīden bir küçük şehirdür. Tārīḡ-i Devletşāhī'de mezkūrdur ki Sulṭān Sencer kendi tarafından Ḥārezm'de ḡākim olan atsız Sulṭān Sencer'e 'āşī olıcaḡ 'asākīr-i bī-şumār ile teveccüh idüp Hezāresb ḡal'asını muḡāşara itdikde Enverī bu rubā'iyi nazm idüp ba'zılar oḡ üzerine yazub ḡal'aya atdı; (2686)

ای شاه جهان ملک جهان حسب تراست

وز دولت و اقبال جهان کسب تراست

امروز بیک حمله هزاراسب بگیر

فردا خوارزم و صد هزار اسب تراست

Reşīd Vatvāt dahı ḡal'a içinden bu beyti revāne eyledi; (2687)

گر خصم تو ای شاه بود رستم گرد

یک خر ز هزاراسب نتواند برد

MA' AT-TĀ

HER HEFT (هر هفت) Düzen ve arāiṣ ve zīver ma' nāsınadır. Aşılda cemā' at-ı nisā bezendikleri nesnedür. Mecmū'-yı budur. Hınā, vesme, gülgüne, isfidāc, zerek, ğāliye, sürme. Amma zerek, altūn varaķıdır. Heft-der-heft dahı dinür. Hāķānī buyurur; (2688)

شش بانوی پیر کرده هر هفت

عالم ز تو دیده هفت در هفت

Buña nuhdeh dahı dinür. Damm-ı nūn ve feth-i dālla. Kezā fī mecmu' ü'l-Fārsī heftdeh dahı dinür heft ve nuh dahı dinür. Mīr Hüsrev buyurur; (2689)

هفت و نهش کرده چو ماه تمام

جلوه دهم در نظر خاص و عام

MA' AL-CĪM

HĪÇ (هیچ) Lā-şey ma' nāsınadır. – Ve endek ma' nāsına da gelür; (2690)

اگر هیچ شایسته ببند بگنج

بیارد همانا ندارد برنج

Hāķānī dahı buyurur; (2691)

گر هیچ سپه کشی سوی ام

انجا سفر و جنان ببینیم

MA' AD-DĀL

HEMĀNEND (همانند) Aşlı hem-mānend müşābih ma' nāsınadır. Mānistenden me'hūzıdur; (2692)

ز کارازموده گزیده مهان

همانند تو نیست اندر جهان

HÜRMÜZD (هرمزد) Semā-yı sādisede olan müşteri yıldızıdır. – Ve her ayıñ evvelki yevmidür; (2693)

بباشم درین رزمگه پنج روز

ششم روز هر مزد گیتی فروز

[264]

(2694—2705)

BĀBŪ'L--HĀ MA' AD-DĀL

XXVII, 9 – 17

HĪRMEND (هیرمند) Kesr-i hā ve fetḥ-i mīmle serḥadd-i vilāyet-i Nīmruz'daki Rüstem vilāyetidür. Bir çāy ismidür; (2694)

جهانجوی بگذشت بر هیرمند

جوان سرافراز سر و بلند

HEND (هند) Fetḥ-i hā ve sükün-ı nūn ile hestend ma' nāsına ya'ni varlardır; (2695)

گشاده بر ایشان شود راز من

بهر نیک و بد هند انباز من

Heyem dahı dinür. Fetḥateyn ile hestem ma' nāsına heyi dahı dinür fetḥ-i hā ve kesr-i yā ile hestī ma' nāsına nite ki Sūzenī buyurur; (2696)

خانمان ساز اگر هیی مردم

رو چو مرغی بکن نشیمن خویش

Ve hest hā ile estden mürekkebdür.

HUŞŪMEND (هشومند) Hüşmend ma'klūbudur; (2697)

ز تخمی که کشتی درین روزگار

ترا داد ای ناهشومند بار

HEMĀVERD (هماورد) Cengde ‘adl ve hem-tā olan kimsedür ki ‘Arabî’de kıran dinür. Kesr-i kāfla hemā ile āverdden mürekkebdür. Āverd ceng ma‘nāsınadır nite ki şerh olundu; (2698)

خروشی بر آورد کار شیرمرد

هماوردت امد بدشت نبرد

MA‘ AZ-ZĀL EL-MU‘CEME

HĪRBED (هیربد) Kesr-i hā ve feth-ibā-yı ‘Arabîyle Mecūsda pīšvā ma‘nāsınadır ki āteşgede hıdmetinde olup mābeynlerinde kādılık ve faşl-ı hükümet ider; (2699)

ورا هیربد بود هشتاد مرد

زبانشان زیزدان پر از یادکرد

Herbed hāzıf-ı yā ile dahı luğatdūr nite ki bu beyitdedür; (2700)

همان روزه پاک یکشنبدی

زهربد پرستیدن ایزدی

MA‘ AR-RĀ

HUŞĪVĀR (هشیوار) Damm-ı hā ve kesr-i šīn ile huşyār ve ‘aql ma‘nāsınadır; (2701)

هشیوار واز تخمه گیوگان

که از درد و سختی نگردد ژکان

HEJĪR (هژیر) Feth-i hā ve kesr-i zā-yı Fārsī ile pesendīde ve nīgū ma‘nāsınadır; (2702)

بشاه جهان گفت زردشت پیر

که در دین ما این نباشد هژیر

Ve lehu; (2703)

ترا پند من هیچ نامد هژیر

برو خیز و رای سر خویش گیر

HECĪR (هَجِير) Guderz-i Īṣfāhānī oğludur ve Gīv birāderidūr. Aşlı Hejīr'dir. Zā-yı Fārsī

Cīme tebdīl olundu; (2704)

نگه کرد گودرز تا پشت اوی

که دارد زگردان پرخاشجوی

گرامی پسر شیر شرزه هجیر

بپشت پدر بود با تیغ و تیر

HŪR (هور) Lugat-ı Pehlevī'de āfītāb ma' nāsınadır; (2705)

چو از باختر بر زند تیغ هور

زکان شبه سر بر ارد بلور

Şebh k̄ara boncuğdur. Giceye isti' āre olunmışdur nite ki bilūr gündüze müste' ārdur. Hūr

[265]

XXVII, 18—23

BĀBŪ'L-HĀ MA' AZ-ZĀ

(2706 -- 2718)

Sitāre olmağ i' tibāriyle baht ve ṭālī' ma' nāsına da gelūr nite ki sitāre ve aḡter bu ma' nāya gelūr; (2706)

زیبژن فرون بود هومان بزور

هنز عیب گردد چو بر گشت هور

MA' AZ-ZĀ EL-MU' CEME

HŪRMŪZ (هرمز) İki ma' nāsı vardır biri müşteri yıldızıdır. Aşlı Hürmüzddür nite ki zıkr olundu; (2707)

بهرمز بود پاك فرمان ما

پرستش بفرمان دادار ما

Ve lehu; (2708)

همه با سنان سرافشان شدند

چو ناهید و هرمز درفشان شدند

–Šānī her ayiñ yevm-i evveli ismidür; (2709)

سر سال نو هرمز فوردین

که بفروزد از کشته روی زمین

Ve lehu; (2710)

بهر سال نو هرمز فوردین

بر اسودش از رنج تن دل زکین

–Ve mülük-ı Sāsāniyān’dan dört pādišāh ismidür. Biri Hürmüz ibn-i Šāpūr ibn-i Erdešīr-i Bābekān’dır. İki sene pādišāh oldu. – Šānī Hürmüz ibn-i Nersī ibn-i Behrām ibn-i Behrām ibn-i Behrām ibn-i Hürmüz-ı mezkūrdur. Toğuz yıl pādišāh oldu. – Šāliš Hürmüz ibn-i Yezdgīrd ibn-i Behrām-ı Gūr’dur. Bir yıl pādišāh oldu. – Rābi‘ Hürmüz ibn-i Nūšīrevān’dur ve bunlarıñ eşheri budur. On iki yıl pādišāh oldu.

HENUZ (هنز) Henūzden muhtaşardır; (2711)

خبر دارد از این بایین هنز

بر ان شه نهفته نمادست جز

HENBĀZ (هنباز) Aşlı enbāzdur. Hā hemzeden bedeldür. Şerik ve ortak ma‘ nāsınadır.

HĀJ (هاژ) Zā-yı Fārsī ile sergeşte ve deng, debeng ma‘ nāsınadır; (2712)

چه می ترسی از رستم نامدار

چرا هاژ باشی تو در کارزار

MA‘ AS-SĪN

HERĀS (هراس) Belīñ ma‘ nāsınadır. Herāsīdenden isimdür. Belīñmek ma‘ nāsına; (2713)

بیزدان هر ان کس که شد ناسپاس

بدلش اندر اید زهر سو هراس

MA' AŞ-ŞĪN EL-MU' CEME

HŪŞ (هوش) Üç ma' nāsı vardır. Biri öndür ki 'aql-ı halkîdür.' Arabî'de andan temyîz ile ta' bîr olunur. Anıñla hayır şerrden ve nef' zarardan fark olunur. Hūşmend ve hūşyār bundan mürekkebdür. Vāv hazf olunub huş dahı dinür; (2714)

بر امد ده وگیر و دار و بکش

نه با اسب تاب ونه مرد هوش

—Sānī rūḥ ve cān ma' nāsınadur; (2715)

بساری بزاری بر ارند هوش

تو از خون بکش دست و چندين مكوش

Ve lehu; (2716)

بدین گز بود هوش اسفندیار

تو این چوب را خوارمایه مدار

—Şālîş luğat-ı Pehlevî'de mevt ve helāk ma' nāsınadur; (2717)

بدین گز بود هوش اسفندیار

تو این چوب را خوارمایه مدار

Ve lehu; (2718)

ورا هوش در زابلستان بود

بدست تهم پور دستان بود

[266]

(2719—2728)

BĀBŪ'L--HĀ MA' AL-KĀF

XXVII, 24 – 28

MA' AL-KĀF

HEBĀK (هباک) Feth-i hā ve bā-yı 'Arabī ile miyān-ser ve bāş depesidür; (2719)

یکی گرز زد مرد را بر هباک

کز اسب اندر امد هماندم بخاک

HEJĀK (هژاک) Feth-i hā ve zā-yı Fārsī ile Keykāvūs'ũñ bir bāğçesidür ki tūl iler 'arzı birer ferseng idi. Her köşesinde bir sarāyı olup üç yüz bāğbān hıdmet iderdi. Gāh olurdu ki 'ayān-ı devleti ile ol bāğçede bir yıl iķāmet iderdi; (2720)

نشست تو با زیرکان در مڭاک

بهست از بهشت و نشست هژاک

–Ve zā-yı 'Arabī ile ebleh ve zebūn ma' nāsınadur. Daķīķī buyurur (2721)

بباید داشت دائم خویش را راست

نیاید بود مردم را هژاکا

Ve beyt-i Şehnāme ebleh ve aķmak ma' nāsına dahı münāsibdür.

MA' AL-KĀFŪ'L-FĀRSĪ

HEFT VERENG (هفت‌رنگ) Benātü'n-na' ş-ı kubrī ma' nāsınadur.

HENG (هنگ) Dört ma' nāsı vardır. Biri mağāra ma' nāsınadur ki tākda olur. Efrāsiyāb Keyhūsrev'den girizān olup Berd' tākında bir gārda pinhān oldı. Hūm-ı Zāhid ol gārda anı tūtub Keyhūsrev'e teslīm eyledi; (2722)

همی بود چندی بهنگ اندرون

ز کرده بشیمان ودل پر زخون

Ve lehu; (2723)

زگیتی یکی غار بگزید راست

چه دانست کان هنگ جای بلاست

–Şānī ağırlık ve lenger ma‘nāsınadır. Ba‘zılar zor ve kuvvet ile ta‘bīr eyledi.
‘Abdurrezzāk buyurur; (2724)

ثبات حزم او هنگ از قضا یافت

نفاذ عزم او رنگ از قدر برد

Ve lehu; (2725)

حزم رایش قوت هنگ زمینی می دهد

عزم تیرش سرعت طبع زمانی می دهد

Mecāzen vaḡār ve temkīn ma‘nāsına da gelūr nite ki Mollā-yı Rūm buyurur; (2726)

نك منم سرهنگ هنگت بشكنم

نك بنامش نام و ننگت بشكنم

–Şālīs hūş ve öñ ma‘nāsınadır nite ki Şems-i Faḡrī buyurur; (2727)

اگر بخواهد تدبیر او بخاصیت

ازین سپس نکند باده هیچ ازالت هنگ

–Rābi‘ edeb ma‘nāsınadır nite ki Laṭīfī buyurur; (2728)

تعظیم پدر کن ار فرنگست

کاهنگ خلاف ترك هنگست

HÜŞENG (هوشنگ) Şānī-yi mülūk-ı Pīşdādiyān’dur. İbn-i Siyāmek ibn-i Keyūmers’dür. Hūşmend ve ‘ādil olmağla hūşeng ile tesmiye olundu ve gāyet-i ma‘deletinden Pīşdād ile mülakḡab oldu ve mā ba‘dında olan Selāṭīn aña nisbet olunub Pīşdādiyān dinildi ve ‘ilm-i ḡikmetde Cāvidān Ḥired anıñ telīfidür. Qırq yıl pādīşāhlık eyledi. Şehr-i Sūs ve şehr-i Bābil anıñ bināsıdır ve ibtidā-yı silāḡ ve demiri peydā iden ve başına tāc-ı şāhı vaż‘ iden budur ve ḡazret-i İdrīs ‘aleyhisselām anıñ ‘aşrında irsāl olundu.

[267]

XXVII, 29—39

BĀBŪ'L-HĀ MA' AL-LĀM

(2729 -- 2739)

MA' AL-LĀM

HĀL (هال) Kārār ve rāḥat ma' nāsınadur. Aşlı niḥāldür nite ki zıkr olundı; (2729)

دلش گشت پر اتش مهر زال

وزو دور شد خورد اورام و هال

Ve lehu; (2730)

همان گيو بيداردل هفت سال

بتوران زمين بود بى خواب و هال

HEVL (هول) Feth-i hā ile kōrkunc nesnedür. Hāil ma' nāsına mübālağaten maşdar-ı fā' ile ıtlāk olundı. Lafz-ı ' Arabī'dür. Bunda maşdardur. (2731)

زچنگ وپر وباز و بال او

بگردن بر ان هول کوپال او

HĀMĀL (هامال) Nāzır ve hem-tā ma' nāsınadur. (2732)

ازو بستدى نيز هر سال باژ

چرا داد بايد بهامال باژ

HEMĀL (همال) Aşlı hāmāldur. Elif ḥazf olunmuşdur. (2733)

چنين راى بيند همى پور زال

كه باشى فريبرز يل همال

Aşılđa şerik ve enbāz ma' nāsınadur. Hüsrevi dimişdür (2734)

اين اتش واين باد دگر اب

هر چار موافق نه بيك جاى ونه هامال

MA' AL-MĪM

HŪM (هوم) Dammla nesl-i Ferīdūn'dan bir pārsādur ki Efrāsiyāb'ı Berd' ʿtāğında ʿtutdı. (2735)

کجا نام ان نامور هوم بود

بسی سال دوراز بر وبوم بود

MA' AN-NŪN

HĀN (هان) Harf-ı tenbīh ve tekīddür. Elbette ma' nāsına.

HĪN (هین) Meşela ve edāt-ı tahrīk ve taḥrīzdür. (2736)

چو نشنید زاول شه این گفتگوی

بجم گفت هین شاره خویش جوی

HŪMĀN (هومان) Bir mübārız-i Tūrānī'dür. Pīrān-ı sipahsālār birāderidür. Gīv oğlu Bījen anı ʿkatl eyledi. (2737)

زبیژن فزون بود هومان بزور

هنز عیب گردد چو بر گشت هور

HEZMĀN (هزمان) Her zamāndan muḥtaşardur. (2738)

نبودی بگیتی چنین کهترم

که هزمان بدو پیل و شیر اشکرم

HĀMĀVERĀN (هاماوران) Berber zemīndür ki Keykāvūs anda esīr oldı. Rüstem gelüb ḥalāş eyledi. (2739)

بپیش اندرون شاه هاماوران

بهر کشوری در سپاهی گران

HEFT-H'ĀN (هفتخوان) Belḡ'den Rūyen diz şehrine olan yedi menzildür. Aşlı budur ki Güştāsb, İştāḥar'da āteşgedeler binā idüp Zend-ḥānlığa meşğul iken, pādişāh-ı Tūrān-zemīn Ercāsib, eṭrāf-ı Ḥorāsān'ı ḥālī olduğın ḡanīmet 'add idüp ilgār ile Belḡ'e gelüb

Luhrāsb'ı katl eyledi ve Güştāsb kızların esir idüp Rūyindiz'de habs eyledi. İsfendiyār hemşirelerin hālāş

[268]

(2740—2747)

BĀBŪ'L--HĀ MA' AN-NŪN

XXVII, 40 – 44

İtmek için Belhe geldikde, cengde esir itdüğü Gurgsār-ı Tūrānī'den suāl eyledi ki Belh'den Rūyen diz'e ne denlü mesāfedür? “Üç yolu vardır” diyü cevāb virdi. Biri iki aylıkdur ve biri üç aylık ve biri yedi merhāledür ammā bunuñ her merhalesinde bir mahzūr vardır ki sülūk-ı tarīk mümkün degildir. Biri kurt ve biri arslan ve biri ejdehā ve biri cādū ‘avrat ve biri sīmurğ kuşu ve biri bir nīze kadar berfdır ve biri otuz ferseng kıumsāldır ki anda aşlā şu bulunmaz. İsfendiyār bu tarīki ihtiyār idüp ve bu āfetleri helāk idüp tācir kıyāfetinde ol şehre yedi günde varup ve Ercāsb Şāh'ı katl idüp hemşirelerin hālāş eyledi ve buña heft-h^vān didikleriniñ vech-i tesmiyesi budur ki İsfendiyār bu yedi merhāleniñ her birisin kaç[‘] idüp kundağda hān-ı ‘ayş ve ‘işret döşeyüb bāde-i hoş-guvār nūş iderdi ve Gurgsār’dan ahvāl-i tarīki suāl iderdi ve bu yedi merhāleye mahūf ve mahall-i haşer olmağla ters-h^vān dahı dinür. (2740)

دگر گفت و گو از در ترسخوان

شبه برد و شد بر ره هفتخوان

HEM-DĀSTĀN (همداستان) Muvāfiq ve mütābi‘ ma‘ nāsınadur. (2741)

گر ایدون که باشید همداستان

برستم فرستم یکی داستان

Hem-dest dahı dinür nite ki Hāfız buyurur; (2742)

کی دهد دست این غرض یا رب که همدستان شوند

خاطر مجموع من زلف پریشان شما

HEMĪDŪN (همیدون) Hemçenīn ve buncılayın ma‘ nāsınadur. (2743)

سخن هر چه داری بدیشان بگوی

وزیشان همیدون سخن باز جوی

Aşlı hem-eydündür. Yalnız eydün dahı dinür nite ki zıkr olundı.

HEMGİNÂN (همگنان) Feth-i hā ve sükūn-ı mīm ile heme ve cemī' ma' nāsınadur.

HEYŪN (هیون) Feth-i hā ve damm-ı yā-yı haṭṭī ile büyük devedür ki beserek dahı dinür.
(2744)

بدستور فرمود تا ساروان

همین ارد از دشت صد کاروان

هیونان بهیزم کشیدن شدند

همه نامداران بدیدن شدند

بصد کاروان اشتر سرخموی

همی هیزم آورد پرخاشجوی

Ve yügrek ve dünde deveye dahı ıtlāk olunur ki kâşıd aña süvār olup sür' atle haber götüre.
(2745)

سخنها زهر گونه بر ساختند

هیون تگاور برون تاختند

—Mecāzen kâşda dahı heyūn dinür nite ki alāğ ve nūnd aşılđ kâşđ ibn-idügi atdur.
Mecāzen kâşda dahı ıtlāk olunmışdur. (2746)

هیونی دلاور بر زال سام

بباید فرستاد و دادن پیام

HEMŞİRGÂN (همشیرگان) Biri biriyle süd içenlerdür. 'örfde dişilere ıtlāk olunur. Aḥavāt ma' nāsına aşılđ züküre dahı şāmildür. Aḥavāt ve aḥveye şadıkdur nite ki bu beyitde aḥve ma' nāsınadur. (2747)

که اینند همشیرگان پدر

سزد گر بخواهی از یشان گذر

[269]

XXVII, 45— XXVIII,1

BĀBŪ'L-HĀ MA' AL-HĀ

(2748 -- 2757)

MA' AL-HĀ

HĀM-RĀH (هامراه) Yoldāş ve refiķ ma' nāsınadır. Aşlı hem-rāhdur. Elif mezīd olunmuşdur. (2748)

سگ و گرگ و همسایه و هامراه

بدنش همه ساله پویان براه

HEMĀNENDE (هماننده) Naẓīr ve hem-tā ma' nāsınadır. Mānend ve hemānend gibi. (2749)

ورا گفت همزور تو گیل نیست

هماننده دست تو پیل نیست

HUḤTE (هخته) Ḍamm-ı hā ve sükūn-ı ḥā-yı mu' ceme ile hūhtenden ism-i mef' ūl ve muḥaffedür. Hūhten hūḥiden dahı dinür. Keşīden ve bīrūn āverden ma' nāsınadır. Huḥte-zehār muḥāzey ve inanmış ḥayvāndan kināyetdür. (2750)

ستوران چو شیران هخته‌زار

که باشند پر خشم روز شکار

Ve lehu (2751)

بکردار شیران بروز شکار

بران بادپایان هخته‌زار

Keşīde-zehār dahı dinür nite ki zıkr olundı.

HERVĀNE (هروانه) 'Uḫūbet ve işkencedir. İşkence itdikleri yere hervānegāh dinür. (2752)

بفرمود کین را بهروانہگہ

برند و کنندش ہم انجا تہ

–Aşılđa hervāne bīmāristān ve dārū’ş-şifā ma‘nāsınadır nite ki Şems-i Faḥrī buyurur (2753)

ہست دیوانہ حکم کن شاہا

تا برندش بسوی ہروانہ

HEZĪNE (ہزینہ) Feth-i hā ve kesr-i zā-yı ‘ Arabī ile ḥarc ve maşraf ve nafka ma‘nāsınadır. (2754)

ہزینہ باندازہ گنج کن

دل از بیشئ گنج بیرنج کن

Ve endāze ve miqdār ma‘nāsına da gelür. (2755)

بچربی زرہ باز گردانمش

سخن با ہزینہ بر افشانمش

MA‘ AL-YĀ

HUMĀY (ہمای) Ṭayr-ı ma‘ rūfdur. – Ve İsfendiyār Hemşiresi ismidür. (2756)

ہمای خردمند وبہ افرید

کہ باد ہوا روی ایشان ندید

–Ve sābi‘-yi mülūk-ı Keyāniyān Humāy bint-i Behmen ibn-i İsfendiyār’dır. Behmen Sāsān oğlından rencide ve bî-ḥuzūr olup ve Humāy kendinden Dārāb’a ḥāmil olmağla saltanatı Humāy’a vaşiiyet eyledi. Hük-m-ü vaşiiyet ile pederinden sonra pādīşāh oldu. Vaşf-ı ḥaml idicek ḥubb-ı saltanat kendüye ġālib olup oğlını bir şandūka koyub deryāya bıraktı. Bir gāzuruñ eline girüb gāzur ol şandūkı alup oğlānıñ ismini Dārāb koydı. Humāy otuz iki yıldan sonra Dārāb’ı bulub pādīşāhlığı aña teslīm eyledi nite ki şerḥ olundu.

BĀBŪ'L-YĀ MA' AL-ELĪF

YAGMĀ (یغما) Tārāc ve ġāret'dir. — Ve Türkistān'da bir şehir ismidür nite ki Emīr Mu'izzī buyurur (2757)

زهی ستاره خوبان خلق و یغما

بدلبری دل ما را همی کند یغما

[270]

(2758—2762)

BĀBŪ'L--YĀ MA' AL-YĀ

XXVIII, 2 – 9

MA' AL-BĀ

YŪB (یوب) Ḍammīla nefīs ve girānbehā döşemedir. Qālī ve keçe gibi. Bā-yı 'Arabī'yle dahı mervīdür ki zıkr olundı.

MA' AT-TĀ

YEK-DEST (یکدست) Bir kerre ve bir def'a dimekdür. Dest bu ma'nāya geldügi şerh olundı. (2758)

چو میدان سر آمد بتابید روی

بدیسان سپارید یکدست گوی

Bunda gūy çevgān topıdır.

MA' AL-CĪM

YERḤEFC (یرخفج) Āġır vaşmaqdır ki 'Arabī'de kābūs dinür. Bā-yı 'Arabī ile dahı mervīdür nite ki şerh olundı.

MA' AD-DĀL

YEZDEGURD (یزدگرد) Ḍamm-ı kāf-ı Fārsī ile mülūk-ı Sāsāniyye'den dört pādīşāh ismidür. Biri Yezdegurd ibn-i Behrām ibn-i Şāpūr-ı Zü'l-ektāf'dur. Yigirmi yıl pādīşāh oldı. Zālīm ve sitemkār olmağla Fūrs aña bezekār ve 'Arap Yezdecirdü'l-āşīm didiler. —

Şālīş Yezdegurd ibn-i Behrām-ı Gūr'dur. On sekiz yıl pādişāh oldu. – Rābi^ʿ āḫir-i Selāṭīn-i Fūrs'dür. Yezdegurd ibn-i Şehriyār ibn-i Pervīz ibn-i Hürmüz ibn-i Nūşīrevān'dır. Yigirmi yıl pādişāh oldu. ^ʿĀsākīr-i İslām anı katl itdüler.

MA^ʿ AZ-ZĀL EL-MU^ʿ CEME

YĀRED (یارد) Yāristenden fi^ʿ il-i müstaḫbeldür. Yāristen ḫudret ve güç yetmek ma^ʿ nāsınadur. (2759)

نشاید نگه کرد اسان بدوی

که یارد شدن پیش او جنگجوی

YĀZED (یازد) Yāzīdenden fi^ʿ il-i müstaḫbeldür. Yāzīden keşīden ve dīrāz-kerden ma^ʿ nāsınadur. (2760)

بچیز کسان دست یازد کسی

که فرهنگ بهرهش نباشد بسی

–Ve ölçmek ve meyl eylemek ma^ʿ nāsına dahı gelür.

MA^ʿ AR-RĀ

YEK-SER (یکسر) Bir uğurdan ve def^ʿ aen dimekdür.

MA^ʿ AZ-ZĀ EL-MU^ʿ CEME

YĀZ (یاز) Yāzīdenden fi^ʿ il-i emirdür. Meyl eyle dimekdür. (2761)

کنون از گذشته مکن هیچ یاد

سوی اشتی یاز با کیفباد

Ve lehu (2762)

بیاسای چندی همه بد مکوش

سوی مردمی یاز و باز ابهوش

[271]

XXVIII, 10—15

BĀBŪ'L-YĀ MA' AZ-ZĀ

(2763 -- 2774)

Yāziden ayāğla ölçmek ve adımlamak ma' nāsına da gelür. Yāz bundan me'hūz isimdür. Adım ma' nāsına ki Fārsī'de gām 'Arabī'de ḥaṭve dinür. Serī'ü'l-ḥaṭve ve baṭiyü'l-Ḥaṭveye tund-yāz ve dīr-yāz dinür. (2763)

نشست از بر باره تندياز

همی رفت با وی بسی رزمساز

Ve lehu (2764)

بایوان شاهی شب دیرياز

بخواب اندرون بود با ارنواز

YŪZ (یوز) Ma' rūf pārs didikleri yırtıcı ḥayvāndır ki 'Arabī'de fehd dinür. – Ve yūzīdenden fi' il-i emir ve vaşf dahı gelür. Yūziden ṭaleb itmek ve istemek ma' nāsınadır. (2765)

زبهر طلایه یکی کینهتوز

فرستاده با لشکر رزمیوز

MA' AL-ĠAYN EL-MU' CEME

YĀLG (یالغ) Öküz boynuzundan ḳadehdür ki şerāb içilür. Bā-yı ' Arabi ile dahı mervidür nite ki zıkr olundı.

YŪĠ (یوغ) Boyundurukdur ki öküzüñ boynuna ḳoşub çift sürerler ve ḳañlıya ve arabaya dahı ḳoşarlar. (2766)

ور ایدون که پیش تو گویم تو گویم دروغ

دروغ اندر ارد سر من بیوغ

MA' AL-LĀM

YĀL (يال) Boyun ve gerdan ma' nāsınadır. Vümle ḥayvānātīñ boynuna ıtlāk olunur. (2767)

سپهبد چو بشنید گفتار زال

بر افراخت گوش و فرو برد یال

Ve lehu (2768)

عنان پاک بر یال اسبان نهید

بر ان سان که اید خورید و دهید

–Ve boyun diibn-ie dahı ıtlāk olunur ki omuz mülāşıqđır. (2769)

خود و گیو و گودرز و چندی سران

نهادند بر یال گرز گران

–Ve atīñ boynunda olan kıllara dahı ıtlāk olunur nite ki şā' ir dimişdür. (2770)

سران خیل پیراهن دریدند

دم و یال ستوران را بریدند

–Ve āl ve ḥīle ma' nāsına da gelür (2771)

وگر چنگ او را نداری تو پای

بسازیم یال و یکی خوب رای

بچربی زره باز گردانمش

سخن با هزینه بر افشانمش

–Ve kol ve bāzū ma' nāsına da gelür bu ma' ni bā-yı ' Arabi ile dahı mervīdür nite ki zıkr olundı. (2772)

بده سال کودك بر افراخت یال

بر شاه کابل فرستاد زال

Ve lehu (2773)

بی‌وردمش تا بر آورد یال

شد اندر جهان سر بسر بی همال

Ya'ni kol kanāt şāhibi oldı.

YEL (یل) Fethle pehlivān ve şücā' ma' nāsınadur. (2774)

سپهبد شد اشفته از گفت او

نبد پند بهرام یل جفت او

—Ve rehā-kerde ve muṭlaqu'l- inān ma' nāsına da gelür

MA' AN-NÛN

YEZDĀN (یزدان) Ḥālīk ve yaradıcı ma' nāsınadur ve īzed-i vācibu'l-vücūd ve 'ibādeti sezāvar olan ma' būd-ı

[272]

(2775—2788)

BĀBÜ'L--YĀ MA' AL-HĀ

XXVIII, 16 – 21

Ḥazretine ' alemdir. Lafzatullah gibi. (2775)

ترا پاک یزدان پنان افرید

که مهر آورد هر که روی تو دید

Mānī-yi naḳḳāş mezheibn-ide yezdān ḥālīk-ı ḥayra maḥşūş ve Ehremen ḥālīk-ı şerre menşūbdur şā'ir mezhebine taşrīḥ itmişdür. (2776)

گران دو عارض مشکین ز فعل یزدانست

ز فعل اهرمنست ان دو زلف چوگانزن

بدین دلیل همی مانوی درست کند

که خیر هست زیزدان و شر زاهرمن

MA‘ AL-HĀ

YĀRE (یاره) Dört ma‘ nāsı vardır. Biri eyārec didikleri devādır. Eyāre dahı dinür. – Şānī
karılara bilezik ma‘ nāsınadır ve ricāle qol bāğı ve qolçaqdır. (2777)

همان طوق کیخسرو و گوشوار

همان یاره گیو گوهرنگار

–Şālī cerāit ma‘ nāsınadır. Yara dahı dinür nite ki Mehsetī dimişdür. (2778)

جز زهره کرا زهره که بوسد پایش

جز یاره کرا یاره که بوسد دستش

–Rābi‘ rüşvet ma‘ nāsınadır bu ma‘ nī bā-yı Fārsī ile dahı mervīdür. ‘Unşūrī buyurur
(2779)

هر انجا که یاره شد از در درون

شود استواری زروزن برون

YĀFE U YĀVE (یافه و یاوه) İki ma‘ nāsı vardır. Biri hezeyān ve bī-ma‘ nī sözdür. (2780)

کنون امد ای شاه گرگین زراه

زبان پر زیافه روان پر گناه

–Şānī gum-şode ve zāyi‘ olmuş ma‘ nāsınadır. (2781)

زمانی همی بود با یافه هوش

بران خاک بنسست و بگشاد گوش

Ḥāce Ḥāfız dahı buyurur (2782)

زبان مور بر اصف دراز گشت ورواست

که خواجه خاتم جم یاوه کرد و باز نخست

YEḤÇE (یخچه) Muşağğar-ı yehdir. Buz ma' nāsina ve gökden yağan tolu ma' nāsina da gelür. (2783)

زباران واز یخچه وباد سرد

جهان گشت چون دیو در روی مرد

YEKE (یکه) Vaḥīd ve münferid ma' nāsınadır. (2784)

شکارش یکی در گوزنان بدی

بر شیر با گرز پنهان بدی

YÛBE (یوبه) Ḍamm-ı yā ve feth-i bā-yı ' Arabī ile ve bir ' aks-i ḥarfin dahı mervīdür nite ki zıkr olundı. Ārzūmendlik ve iştiyāk ma' nāsınadır. (2785)

زیس یوبه کاندل دل شاه بود

دبیر فرامرز را خواند زود

YELE (یله) Fethle şālma ve rehā kerde ve muṭlaḳü'l-' inān ma' nāsınadır. (2786)

بیاورد چوبان بمیدان گله

نماند ایچ بر دشت اسب یله

Ve lehu (2787)

که کین سیاوش باسب وگله

نشاید چنین خوار کردن یله

Ve lehu (2788)

گزینم زگیتی یکی پیغله

کنم هر چه دارم بر ایشان یله

[273]

XXVIII, 22—23

BĀBŪ'L-YĀ MA' AL-YĀ

(2789 -- 2793)

MA' AL-YĀ

YĀRĪ (یاری) Ma' rūf – Ve iki kardeş karıları ma' nāsına da gelür ki karılar biri birine yārī söyler. Rūdekī buyurur (2789)

چه نیکو سخن گفت یاری بیاری

که تا کی کشم از زبان دل و خواری

Şems-i Faḥrī dahı buyurur (2790)

اگرچه خصم بودند از وفاش

دم یاری زند یاری بیاری

Ammā bir kimseniñ karıları olsun biri birine visnī söyler. Feth-i vāv ve sükūn-ı sīn-i mūhmele ve kesr-i nūnla nite ki ' Arabī'de ol karılar biri birine zurre söyler nite ki ' Ascedī buyurur (2791)

دوستانم همه مانده و سنی شده اند

همه زانست که با من نه درم ماند و نه زر

Benānc dahı bu ma' nāyadur. Feth-i bā-yı ' Arabī ve sükūn-ı nūn-ı şānī ve cīm-i ' Arabī ile nite ki Şems-i Faḥrī buyurur (2792)

بقا نسازد با خصم شیخ ابو اسحاق

بدان صفت که نسازد بنانج چیش بنانج

YEK-ḤUDĀYĪ (يك خداى) Ma' būd bi'l-ḥaqq ve ḥudā-yı bī-şerīk ve bī-naẓīr ma' nāsınadur ve bu lafz Şehnāme'de çoğdur. (2793)

بپیروزی دادگر یکخدای

سر جادوان اندر ارم زپای

SONUÇ

Dil, yaşayan ve gelişen bir anlaşma aracıdır. Dilin devinimmi ve gelişimi için sözlükler büyük bir önem arzetmektedirler. İçerisinde barındırdıkları, eski anlamları veya kullanımdan düşmüş anlamları günümüze taşırlar. Kelimelerin zaman içerisinde nasıl bir anlam kaymasına uğradığını da bu sözlükler sayesinde gözlemleyebilmekteyiz.

İncelemiş olduğumuz Bağdâdî'nin *Lügat-ı Şehnâme*'si de Farsça-Türkçe bir sözlük olarak, Türk dilinin gelişimine ve söz varlığına katkıda bulunacağına inanıyoruz. Eser *Şehnâme*'deki güçlkle anlaşılan kelimelerin Türkçe karşılıklarını vermektedir. Bu Farsça kelimelerin bazıları, bugünkü irani dillerin atası kabul edilebilecek olan Pehlevî'ceden alınmıştır. Farsça'nın konuşulduğu ülkelerde dahi zor anlaşılan veya kullanımdan düşen kelimeler bu sözlük içerisinde Türkçe tanımları verilerek açıklanmıştır. Bunun yanında Bağdâdî'nin anadili olan Arapça karşılıkları da bazı madde başlarında örnek olarak verilmiştir. Bu da Sözlüğe üç dilli bir özellik katmaktadır. Bu sözlükte verilen madde başlarının genel-geçerliliğini de kuvvetlendiren bir unsurdur. Ayrıca kelimelerin açıklamasından sonra da tanık beyitler ile hem mecaz hem gerçek anlamları örnekli olarak açıklanmıştır. Sadece manzum değil, bazı madde aşıları için mensur eserlerden de örnekler verilerek anlam açıklanmaya çalışılmıştır.

Eserin inceleme kısmı giriş hariç olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında *Şehnâme* ve Türk edebiyatı başlığı incelenmiştir. Bu bölümde Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinin, klasik edebiyatımızı oldukça fazla etkilediğini bu kısımda da görmek mümkündür. Mitolojik unsurlar, efsaneler, şahıslar edebiyatımızı en çok etkileyen unsurların başında gelmektedir. Sadece Fars edebiyatını değil, Türk edebiyatını da etkisi altına alan *Şehnâme* bu yönüyle evrensel özellik taşımaktadır.

Birinci bölümde Bağdâdî'nin, hayatı ve eserleri bulunmaktadır. Bu bölümle birlikte, *Lügat-ı Şehnâme*'nin yazarının eğitimi, ve dil bilimine olan hakimiyeti anlaşılmaktadır.

İkinci bölümde ise teferruatlı bir inceleme yapılmıştır. *Şehnâme* lüğatinin dönem, insan ve sosyal yaşam hakkında birçok bilgiyi vermektedir. O dönemin kılık-kıyafeti ve kullandıkları alet ve silahlar ile ilgili verilen bilgiler, dönem araştırmacılarının ilgisini çekebilecek türdendir. Bu alet ve silahlardan bazıları günümüze ulaşmış olmasına

karşın bazıları geçerliliğini yitirmiştir. Ayrıca kılık kıyafet unsurları içinde bu geçerlidir. Bazı giyim eşyaları günümüzde de İran ve Hindistan coğrafyasında kullanılmaktadır. Gelenek içerisinde incelediğimiz, kadınların güzellik malzemeleri ve süs eşyaları da ayrı bir araştırma konusu olabilir. Her dönemde kadınlar dış görünümüne mutlak önem verişlerdir. *Lügat-ı Şehnâme*'de de bu unsurlar çokça yer almaktadır. Kadınların bu güzellik malzemelerinden bazıları günümüze ulaşmış, bazıları ise önemini yitirmiştir.

Lügat-ı Şehnâme'de yer alan şahıslar da ayrıca incelenmiş ve Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinde anlatılanlar ile Bağdâdî'nin *Lügat-ı Şehnâme*'sinde anlatılanlar karşılaştırılmıştır. Firdevsî'den sonra *Şehnâme* geleneği başlamış ve birçok edebiyat sahasında bunun örneklerine rastlanılmıştır. Böylelikle her toplumun kendi kültür ve düşünce coğrafyası da bu eserlere etki etmiştir. Bunun sonucunda kimi şahısların ölümü ve ölüm hikayesi farklılık göstermiştir. Bu karşılaştırma bölümü de bu yanıyla önem arz eder.

Bağdâdî, eserinde madde başlarının açıklanmasından sonra ekseriyetle şahit beyitler vermiştir. Bu şahit beyitler kelimenin anlamını beyit içerisinde daha rahat anlayabilmek adına ve örnek kullanımı göstermek adına verilmiştir. *Lügat-ı Şehnâme*'de toplam 2793 şahit beyit verilmiştir. Bu beyitlerden 691 tanesinin kime ait olduğu kesin olarak bilinmektedir. Bazı beyitler için sadece “*şair demiştir*” ifadesini kullanarak şahit beyit vermiştir. Ayrıca bazı madde başlarından sonra hiç bir ifade kullanmadan da şahit beyit vermiştir. İsmi tespit edilen 105 yazar vardır. bunun dışında Firdevsî ve *Şehnâme*'den de tanık gösterilen beyitler vardır. 2793 beyitin içinde sadece bir tanesi Türkçe'dir. Bu beyit Ali Şîr Nevâî'ye aittir. Gerek Arap edebiyatından gerekse Türk ve İran edebiyatından şairlerin beyitlerini şahit olarak verdiği görülür. Bunda ayrıca bir seçiciliğe gitmemişir. En çok tercih ettiği yazarın ise Şems-i Fahrî olduğu görülür. Bu şairden toplamda 93 şahit beyit verilmiştir. Şems-i Fahrî'den sonra sırasıyla en çok Nizâmî'den 71, Sadî'den 51, Enverî'den 42, Molla-yı Rûm'dan 40, Esedî'den 32 ve Latîfî'den 31 şahit beyit göstermiştir.

Lügat-ı Şehnâme'nin kaynakları başlığında da sözlüğün hangi kaynaklardan yararlandığı ve alıntılar ve örneklemeler yaptığını inceledik. Evhadî'nin *Câm-ı Cem* adlı eserinin çokça üzerinde durduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte hem manzum hem mensur bir çok eseri dikkatle inceleyerek, kaynak olarak kullandığını

söyleyebiliriz. Ayrıca *Lügat-ı Halîmî*'den yararlanırken diğer eserlerde yapmadığı bir şeyi yaparak sözü geçen madde başlığı için Halîmî'nin kullandığı şahit beyiti de aynen vermiştir. Mevzu bahis madde başlıkları açıklanırken farklı kaynaklarda nasıl açıklandığını örnekle belirtirken, bazen onların fikrine katılmadığını ve aksini düşündüğünü de belirtmiştir. Bazen de başka eserlerde verilen anlamı daha önce hiç duymadığını da belirtir. *Lügat-ı Şahidî*'de rehş kelimesinin güneş anlamına geldiğini belirten Bağdâdî bunu ilk defa duyduğunu da belirterek, araştırmacılara da yardım etmektedir. Bir diğer önemli husus verdiği kaynakları eleştirebiliyor olmasıdır. Örneğin *Hüseyin Vefâî'nin lügati* hakkında yorumlar yaparak bazı çıkarımlarının yanlış olduğunu da savunmuştur.

Elde ettiğimiz en önemli sonuçlardan birisi de *Lügat-ı Şehnâme*'nin kaynaklık etmiş olduğu sözlüktür. Bu sözlük Mütercim Âsım Efendi'nin hazırladığı *Burhân-ı Katı*'dır. İncelememizin bu başlığı altında fikrimizi ispatlayacak bazı madde başlarının her iki eserde de nasıl açıklandığını verdik. Bu örnekler doğrultusunda bazı madde başlarının tamamen benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. Âsım Efendi 1797 yılında *Burhân-ı Katı*'yı tamamlar. Bağdâdî ise 1682 yılında vefat etmiştir. Her iki eserinde yazılış tarihlerine baktığımızda da görüşümüz desteklenmiş olmaktadır. Böylelikle *Burhân-ı Katı*'nın yeni bir kaynağı olarak *Lügat-ı Şehnâme*'yi gösterebiliriz.

Sözlüğün diğer önemli özelliklerinden bir tanesi de etimolojik açıdanda bazı kelimeleri incelemesidir. Bağdâdî, Arapça, Farsça ve Türkçe'yi çok iyi kullanmasından dolayı kelimeleri de bu yönüyle kapsamlı olarak incelemiştir. Bazı kelimeleri ise söz sanatları ile kazandıkları anlamı belirterek vermiştir. Örneğin bir kelimenin tevriye, mübalağa gibi söz sanatlarında hangi anlama gelerek kullanıldığını da belirtmiştir. Manzum eserler üzerinde çalışma yapan araştırmacılar için bir kolaylık sağlamaktadır.

Sonuç olarak *Lügat-ı Şehnâme*, İran edebiyatının meşhur eseri olan *Şehnâme*'deki zor anlaşılan kelimeleri açıklamıştır. Fars kültürüne bir ayna tutarak Türk kültürüyle olan ilişkilerini, benzerlik ve farklılıklarını tespit edebilmemizi sağlamıştır. Eser içerisinde bulunan gelenek ve adetler ile ilgili unsurlar, şehir ve sosyal hayat hakkında bilgiler ile döneme ve dönemin insanının yaşayışına dair çarpıcı bilgiler barındırmaktadır. Türk edebiyatında özellikle divan edebiyatında yapılacak olan

alışmalar için kaynaklık teşkil edeceğini ve Türkçe'nin söz varlığına doğrudan katkıda bulunacağını düşünmekteyiz.

EKLER

**Ek1: Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt /Carolus Salemann-
'Abdulqâdiri Bagdâdensis Lexicon Šahnâmianum s. 1**

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Digitale Bibliothek des Sondersammelgebietes Vorderer Orient

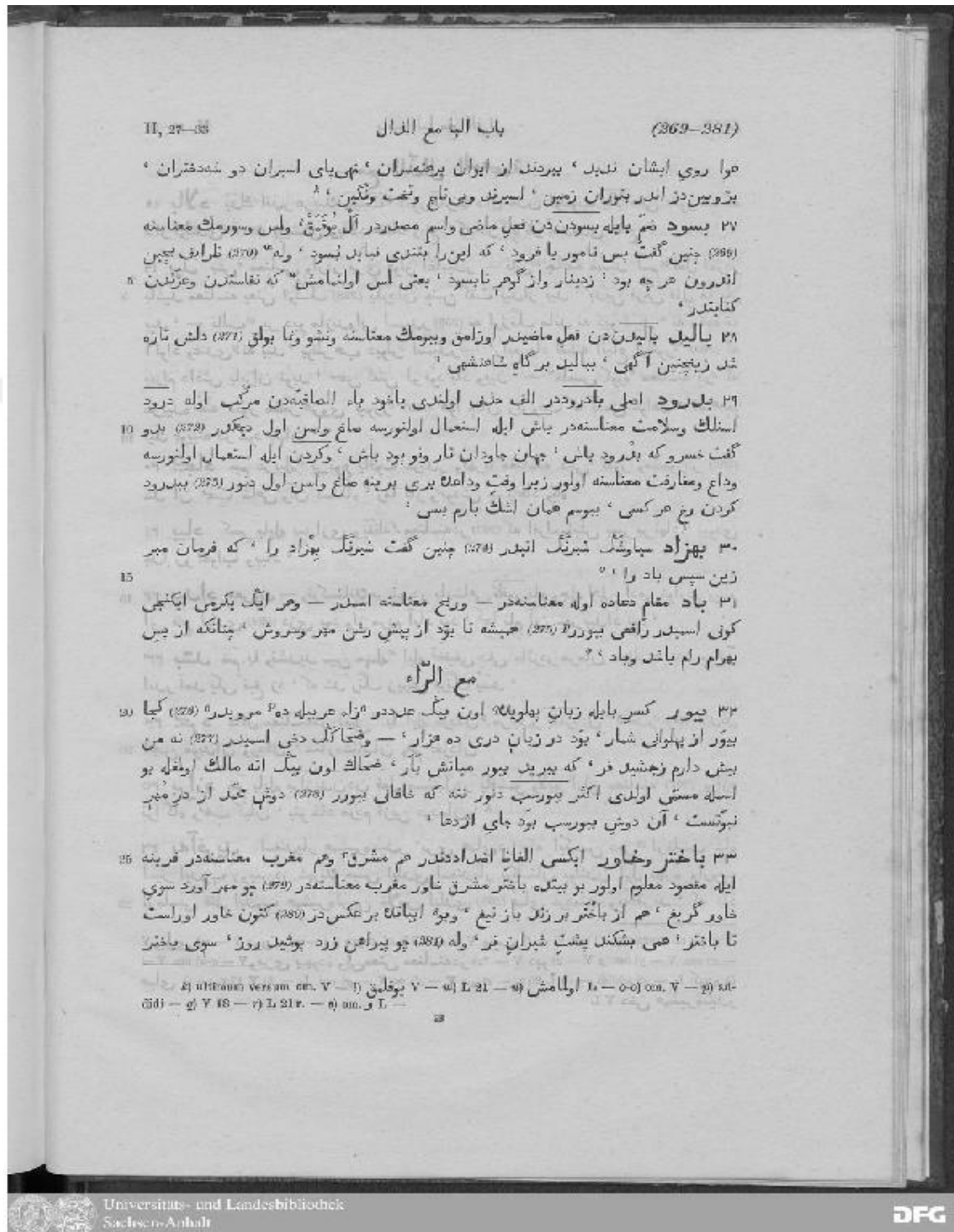
**'Abdulqâdiri Bagdâdensis Lexicon Šahnâmianum / Ad
fidem codicum manuscriptorum recensuit annotationibus
indicibus instruxit edidit Carolus Salemann**

Lexicon Šahnâmianum continens

**Bagdādī, 'Abd-al-Qādir Ibn-'Umar al-
Petropli [u.a.], 1895**

urn:nbn:de:gbv:3:5-19678

Ek2: Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt / Carolus Salemann-
'Abdulqâdiri Bagdâdensis Lexicon Sahnâmianum s. 55

II, 27-28

باب التامع الدال

(369-381)

هوا روی ایشان ندید، پیردند از ایشان پیردند، نمی پای اسیران، دو شهذقران،
بزوین دز اندر بتوران زمین، اسیرید وی تاج و تخت و تکیه،
۲۷ بسود، تم پایله بسودن دن فعل ماضی واسم مصدر در آل مؤنث، ولس و سورمک معنایه
(369) چنین گفت بس نامور یا فرود، که این را بختی نماید بسود، ولس (370) ظرافت چنین
اندرون هر چه بود، زدنار و از گهر تابسود، یعنی لیس اولامش، که نقاشدن و عزندن
کتابتدر،

۲۸ بالیل پالیدن دن فعل ماضی در اوزامق و بیومک معنایه و نشو و نما بولی (371) دلش تاره
شد ریختن آگهی، ببالید برگاه شاهنشاهی،

۲۹ بلرود اصلی یادرودر الف حنی اولندی باخود ماء الصافیة دن مرکب اوله درود
استلک و سلامت معنایه در یاش ایله استعمال اولنورسه صاع ولس اول دیکدر (372) بدو
گفت خسرو که بدرو پاش، جهان جودان فارو بود پاش، وکردن ایله استعمال اولنورسه
وداع و معارف معنایه اولور زیرا وقت و دامت بری برینه صاع ولس اول جنور (373) بدرو
کردن رخ هر کسی، بیوسم جهان لشک بازم بس،

۳۰ بهزاد سپاهش شیرینک ایدر (374) چنین گفت شیرینک بهزاد را، که فرمان میر
زین سپی باد را،
۳۱ باد مقام دعاده اوله معنایه در - وریج معنایه اسیر - وهر ایک پکری اینجی
کوی اسیر رافعی بیور (375) همیشه تا بود از پیش رشن میر و سروش، چنانکه از بس
بهرام رام باشد و باد،

مع الرء

۳۲ بیور کس پایله زبان پهلوی (376) اون بیگ عددر واه عربله ده^۱ مرویدر (377) کیا
بیور از پهلوانی شار، بود دوزبان دری ده هزار، - و صفا کک دخی اسیر (378) نه من
بیش دارم و هشتید فر، که بیور بیور میانش بار، صفا کک اون بیگ اته مالک اولغله بو
اسله مستی اولدی اکثر بیورسب دنور نه که خاقان بیور (379) دوش بیگ از در میر
نمیست، آن دوش بیورسب بود جای از دعا،

۳۳ یاختر و خاور ایکسی العایا اضداددندر هم مشرق و هم مغرب معنایه در قرینه
ایله مقصود معلوم اولور بو بیتکه یاختر مشرق خاور مغرب معنایه در (380) چو مهر آورد سوری
خاور گریغ، هم از یاختر بر زود باز نیغ، ووه ایقانک بر عکس در (381) کتون خاور اوراست
تا یاختر، هی بشکند یشت شیران فر، وله (382) چو پیراهن زود پوشید روز، سوی یاختر

alt - ۱) - o-o] con. V - ۲) اولامش - ۳) L 21 - ۴) V - ۵) بولین - ۶) alt - ۷) - ۸) - ۹) - ۱۰) - ۱۱) - ۱۲) - ۱۳) - ۱۴) - ۱۵) - ۱۶) - ۱۷) - ۱۸) - ۱۹) - ۲۰) - ۲۱) - ۲۲) - ۲۳) - ۲۴) - ۲۵) - ۲۶) - ۲۷) - ۲۸) - ۲۹) - ۳۰) - ۳۱) - ۳۲) - ۳۳) - ۳۴) - ۳۵) - ۳۶) - ۳۷) - ۳۸) - ۳۹) - ۴۰) - ۴۱) - ۴۲) - ۴۳) - ۴۴) - ۴۵) - ۴۶) - ۴۷) - ۴۸) - ۴۹) - ۵۰) - ۵۱) - ۵۲) - ۵۳) - ۵۴) - ۵۵) - ۵۶) - ۵۷) - ۵۸) - ۵۹) - ۶۰) - ۶۱) - ۶۲) - ۶۳) - ۶۴) - ۶۵) - ۶۶) - ۶۷) - ۶۸) - ۶۹) - ۷۰) - ۷۱) - ۷۲) - ۷۳) - ۷۴) - ۷۵) - ۷۶) - ۷۷) - ۷۸) - ۷۹) - ۸۰) - ۸۱) - ۸۲) - ۸۳) - ۸۴) - ۸۵) - ۸۶) - ۸۷) - ۸۸) - ۸۹) - ۹۰) - ۹۱) - ۹۲) - ۹۳) - ۹۴) - ۹۵) - ۹۶) - ۹۷) - ۹۸) - ۹۹) - ۱۰۰) - ۱۰۱) - ۱۰۲) - ۱۰۳) - ۱۰۴) - ۱۰۵) - ۱۰۶) - ۱۰۷) - ۱۰۸) - ۱۰۹) - ۱۱۰) - ۱۱۱) - ۱۱۲) - ۱۱۳) - ۱۱۴) - ۱۱۵) - ۱۱۶) - ۱۱۷) - ۱۱۸) - ۱۱۹) - ۱۲۰) - ۱۲۱) - ۱۲۲) - ۱۲۳) - ۱۲۴) - ۱۲۵) - ۱۲۶) - ۱۲۷) - ۱۲۸) - ۱۲۹) - ۱۳۰) - ۱۳۱) - ۱۳۲) - ۱۳۳) - ۱۳۴) - ۱۳۵) - ۱۳۶) - ۱۳۷) - ۱۳۸) - ۱۳۹) - ۱۴۰) - ۱۴۱) - ۱۴۲) - ۱۴۳) - ۱۴۴) - ۱۴۵) - ۱۴۶) - ۱۴۷) - ۱۴۸) - ۱۴۹) - ۱۵۰) - ۱۵۱) - ۱۵۲) - ۱۵۳) - ۱۵۴) - ۱۵۵) - ۱۵۶) - ۱۵۷) - ۱۵۸) - ۱۵۹) - ۱۶۰) - ۱۶۱) - ۱۶۲) - ۱۶۳) - ۱۶۴) - ۱۶۵) - ۱۶۶) - ۱۶۷) - ۱۶۸) - ۱۶۹) - ۱۷۰) - ۱۷۱) - ۱۷۲) - ۱۷۳) - ۱۷۴) - ۱۷۵) - ۱۷۶) - ۱۷۷) - ۱۷۸) - ۱۷۹) - ۱۸۰) - ۱۸۱) - ۱۸۲) - ۱۸۳) - ۱۸۴) - ۱۸۵) - ۱۸۶) - ۱۸۷) - ۱۸۸) - ۱۸۹) - ۱۹۰) - ۱۹۱) - ۱۹۲) - ۱۹۳) - ۱۹۴) - ۱۹۵) - ۱۹۶) - ۱۹۷) - ۱۹۸) - ۱۹۹) - ۲۰۰) - ۲۰۱) - ۲۰۲) - ۲۰۳) - ۲۰۴) - ۲۰۵) - ۲۰۶) - ۲۰۷) - ۲۰۸) - ۲۰۹) - ۲۱۰) - ۲۱۱) - ۲۱۲) - ۲۱۳) - ۲۱۴) - ۲۱۵) - ۲۱۶) - ۲۱۷) - ۲۱۸) - ۲۱۹) - ۲۲۰) - ۲۲۱) - ۲۲۲) - ۲۲۳) - ۲۲۴) - ۲۲۵) - ۲۲۶) - ۲۲۷) - ۲۲۸) - ۲۲۹) - ۲۳۰) - ۲۳۱) - ۲۳۲) - ۲۳۳) - ۲۳۴) - ۲۳۵) - ۲۳۶) - ۲۳۷) - ۲۳۸) - ۲۳۹) - ۲۴۰) - ۲۴۱) - ۲۴۲) - ۲۴۳) - ۲۴۴) - ۲۴۵) - ۲۴۶) - ۲۴۷) - ۲۴۸) - ۲۴۹) - ۲۵۰) - ۲۵۱) - ۲۵۲) - ۲۵۳) - ۲۵۴) - ۲۵۵) - ۲۵۶) - ۲۵۷) - ۲۵۸) - ۲۵۹) - ۲۶۰) - ۲۶۱) - ۲۶۲) - ۲۶۳) - ۲۶۴) - ۲۶۵) - ۲۶۶) - ۲۶۷) - ۲۶۸) - ۲۶۹) - ۲۷۰) - ۲۷۱) - ۲۷۲) - ۲۷۳) - ۲۷۴) - ۲۷۵) - ۲۷۶) - ۲۷۷) - ۲۷۸) - ۲۷۹) - ۲۸۰) - ۲۸۱) - ۲۸۲) - ۲۸۳) - ۲۸۴) - ۲۸۵) - ۲۸۶) - ۲۸۷) - ۲۸۸) - ۲۸۹) - ۲۹۰) - ۲۹۱) - ۲۹۲) - ۲۹۳) - ۲۹۴) - ۲۹۵) - ۲۹۶) - ۲۹۷) - ۲۹۸) - ۲۹۹) - ۳۰۰) - ۳۰۱) - ۳۰۲) - ۳۰۳) - ۳۰۴) - ۳۰۵) - ۳۰۶) - ۳۰۷) - ۳۰۸) - ۳۰۹) - ۳۱۰) - ۳۱۱) - ۳۱۲) - ۳۱۳) - ۳۱۴) - ۳۱۵) - ۳۱۶) - ۳۱۷) - ۳۱۸) - ۳۱۹) - ۳۲۰) - ۳۲۱) - ۳۲۲) - ۳۲۳) - ۳۲۴) - ۳۲۵) - ۳۲۶) - ۳۲۷) - ۳۲۸) - ۳۲۹) - ۳۳۰) - ۳۳۱) - ۳۳۲) - ۳۳۳) - ۳۳۴) - ۳۳۵) - ۳۳۶) - ۳۳۷) - ۳۳۸) - ۳۳۹) - ۳۴۰) - ۳۴۱) - ۳۴۲) - ۳۴۳) - ۳۴۴) - ۳۴۵) - ۳۴۶) - ۳۴۷) - ۳۴۸) - ۳۴۹) - ۳۵۰) - ۳۵۱) - ۳۵۲) - ۳۵۳) - ۳۵۴) - ۳۵۵) - ۳۵۶) - ۳۵۷) - ۳۵۸) - ۳۵۹) - ۳۶۰) - ۳۶۱) - ۳۶۲) - ۳۶۳) - ۳۶۴) - ۳۶۵) - ۳۶۶) - ۳۶۷) - ۳۶۸) - ۳۶۹) - ۳۷۰) - ۳۷۱) - ۳۷۲) - ۳۷۳) - ۳۷۴) - ۳۷۵) - ۳۷۶) - ۳۷۷) - ۳۷۸) - ۳۷۹) - ۳۸۰) - ۳۸۱) - ۳۸۲) - ۳۸۳) - ۳۸۴) - ۳۸۵) - ۳۸۶) - ۳۸۷) - ۳۸۸) - ۳۸۹) - ۳۹۰) - ۳۹۱) - ۳۹۲) - ۳۹۳) - ۳۹۴) - ۳۹۵) - ۳۹۶) - ۳۹۷) - ۳۹۸) - ۳۹۹) - ۴۰۰) - ۴۰۱) - ۴۰۲) - ۴۰۳) - ۴۰۴) - ۴۰۵) - ۴۰۶) - ۴۰۷) - ۴۰۸) - ۴۰۹) - ۴۱۰) - ۴۱۱) - ۴۱۲) - ۴۱۳) - ۴۱۴) - ۴۱۵) - ۴۱۶) - ۴۱۷) - ۴۱۸) - ۴۱۹) - ۴۲۰) - ۴۲۱) - ۴۲۲) - ۴۲۳) - ۴۲۴) - ۴۲۵) - ۴۲۶) - ۴۲۷) - ۴۲۸) - ۴۲۹) - ۴۳۰) - ۴۳۱) - ۴۳۲) - ۴۳۳) - ۴۳۴) - ۴۳۵) - ۴۳۶) - ۴۳۷) - ۴۳۸) - ۴۳۹) - ۴۴۰) - ۴۴۱) - ۴۴۲) - ۴۴۳) - ۴۴۴) - ۴۴۵) - ۴۴۶) - ۴۴۷) - ۴۴۸) - ۴۴۹) - ۴۵۰) - ۴۵۱) - ۴۵۲) - ۴۵۳) - ۴۵۴) - ۴۵۵) - ۴۵۶) - ۴۵۷) - ۴۵۸) - ۴۵۹) - ۴۶۰) - ۴۶۱) - ۴۶۲) - ۴۶۳) - ۴۶۴) - ۴۶۵) - ۴۶۶) - ۴۶۷) - ۴۶۸) - ۴۶۹) - ۴۷۰) - ۴۷۱) - ۴۷۲) - ۴۷۳) - ۴۷۴) - ۴۷۵) - ۴۷۶) - ۴۷۷) - ۴۷۸) - ۴۷۹) - ۴۸۰) - ۴۸۱) - ۴۸۲) - ۴۸۳) - ۴۸۴) - ۴۸۵) - ۴۸۶) - ۴۸۷) - ۴۸۸) - ۴۸۹) - ۴۹۰) - ۴۹۱) - ۴۹۲) - ۴۹۳) - ۴۹۴) - ۴۹۵) - ۴۹۶) - ۴۹۷) - ۴۹۸) - ۴۹۹) - ۵۰۰) - ۵۰۱) - ۵۰۲) - ۵۰۳) - ۵۰۴) - ۵۰۵) - ۵۰۶) - ۵۰۷) - ۵۰۸) - ۵۰۹) - ۵۱۰) - ۵۱۱) - ۵۱۲) - ۵۱۳) - ۵۱۴) - ۵۱۵) - ۵۱۶) - ۵۱۷) - ۵۱۸) - ۵۱۹) - ۵۲۰) - ۵۲۱) - ۵۲۲) - ۵۲۳) - ۵۲۴) - ۵۲۵) - ۵۲۶) - ۵۲۷) - ۵۲۸) - ۵۲۹) - ۵۳۰) - ۵۳۱) - ۵۳۲) - ۵۳۳) - ۵۳۴) - ۵۳۵) - ۵۳۶) - ۵۳۷) - ۵۳۸) - ۵۳۹) - ۵۴۰) - ۵۴۱) - ۵۴۲) - ۵۴۳) - ۵۴۴) - ۵۴۵) - ۵۴۶) - ۵۴۷) - ۵۴۸) - ۵۴۹) - ۵۵۰) - ۵۵۱) - ۵۵۲) - ۵۵۳) - ۵۵۴) - ۵۵۵) - ۵۵۶) - ۵۵۷) - ۵۵۸) - ۵۵۹) - ۵۶۰) - ۵۶۱) - ۵۶۲) - ۵۶۳) - ۵۶۴) - ۵۶۵) - ۵۶۶) - ۵۶۷) - ۵۶۸) - ۵۶۹) - ۵۷۰) - ۵۷۱) - ۵۷۲) - ۵۷۳) - ۵۷۴) - ۵۷۵) - ۵۷۶) - ۵۷۷) - ۵۷۸) - ۵۷۹) - ۵۸۰) - ۵۸۱) - ۵۸۲) - ۵۸۳) - ۵۸۴) - ۵۸۵) - ۵۸۶) - ۵۸۷) - ۵۸۸) - ۵۸۹) - ۵۹۰) - ۵۹۱) - ۵۹۲) - ۵۹۳) - ۵۹۴) - ۵۹۵) - ۵۹۶) - ۵۹۷) - ۵۹۸) - ۵۹۹) - ۶۰۰) - ۶۰۱) - ۶۰۲) - ۶۰۳) - ۶۰۴) - ۶۰۵) - ۶۰۶) - ۶۰۷) - ۶۰۸) - ۶۰۹) - ۶۱۰) - ۶۱۱) - ۶۱۲) - ۶۱۳) - ۶۱۴) - ۶۱۵) - ۶۱۶) - ۶۱۷) - ۶۱۸) - ۶۱۹) - ۶۲۰) - ۶۲۱) - ۶۲۲) - ۶۲۳) - ۶۲۴) - ۶۲۵) - ۶۲۶) - ۶۲۷) - ۶۲۸) - ۶۲۹) - ۶۳۰) - ۶۳۱) - ۶۳۲) - ۶۳۳) - ۶۳۴) - ۶۳۵) - ۶۳۶) - ۶۳۷) - ۶۳۸) - ۶۳۹) - ۶۴۰) - ۶۴۱) - ۶۴۲) - ۶۴۳) - ۶۴۴) - ۶۴۵) - ۶۴۶) - ۶۴۷) - ۶۴۸) - ۶۴۹) - ۶۵۰) - ۶۵۱) - ۶۵۲) - ۶۵۳) - ۶۵۴) - ۶۵۵) - ۶۵۶) - ۶۵۷) - ۶۵۸) - ۶۵۹) - ۶۶۰) - ۶۶۱) - ۶۶۲) - ۶۶۳) - ۶۶۴) - ۶۶۵) - ۶۶۶) - ۶۶۷) - ۶۶۸) - ۶۶۹) - ۶۷۰) - ۶۷۱) - ۶۷۲) - ۶۷۳) - ۶۷۴) - ۶۷۵) - ۶۷۶) - ۶۷۷) - ۶۷۸) - ۶۷۹) - ۶۸۰) - ۶۸۱) - ۶۸۲) - ۶۸۳) - ۶۸۴) - ۶۸۵) - ۶۸۶) - ۶۸۷) - ۶۸۸) - ۶۸۹) - ۶۹۰) - ۶۹۱) - ۶۹۲) - ۶۹۳) - ۶۹۴) - ۶۹۵) - ۶۹۶) - ۶۹۷) - ۶۹۸) - ۶۹۹) - ۷۰۰) - ۷۰۱) - ۷۰۲) - ۷۰۳) - ۷۰۴) - ۷۰۵) - ۷۰۶) - ۷۰۷) - ۷۰۸) - ۷۰۹) - ۷۱۰) - ۷۱۱) - ۷۱۲) - ۷۱۳) - ۷۱۴) - ۷۱۵) - ۷۱۶) - ۷۱۷) - ۷۱۸) - ۷۱۹) - ۷۲۰) - ۷۲۱) - ۷۲۲) - ۷۲۳) - ۷۲۴) - ۷۲۵) - ۷۲۶) - ۷۲۷) - ۷۲۸) - ۷۲۹) - ۷۳۰) - ۷۳۱) - ۷۳۲) - ۷۳۳) - ۷۳۴) - ۷۳۵) - ۷۳۶) - ۷۳۷) - ۷۳۸) - ۷۳۹) - ۷۴۰) - ۷۴۱) - ۷۴۲) - ۷۴۳) - ۷۴۴) - ۷۴۵) - ۷۴۶) - ۷۴۷) - ۷۴۸) - ۷۴۹) - ۷۵۰) - ۷۵۱) - ۷۵۲) - ۷۵۳) - ۷۵۴) - ۷۵۵) - ۷۵۶) - ۷۵۷) - ۷۵۸) - ۷۵۹) - ۷۶۰) - ۷۶۱) - ۷۶۲) - ۷۶۳) - ۷۶۴) - ۷۶۵) - ۷۶۶) - ۷۶۷) - ۷۶۸) - ۷۶۹) - ۷۷۰) - ۷۷۱) - ۷۷۲) - ۷۷۳) - ۷۷۴) - ۷۷۵) - ۷۷۶) - ۷۷۷) - ۷۷۸) - ۷۷۹) - ۷۸۰) - ۷۸۱) - ۷۸۲) - ۷۸۳) - ۷۸۴) - ۷۸۵) - ۷۸۶) - ۷۸۷) - ۷۸۸) - ۷۸۹) - ۷۹۰) - ۷۹۱) - ۷۹۲) - ۷۹۳) - ۷۹۴) - ۷۹۵) - ۷۹۶) - ۷۹۷) - ۷۹۸) - ۷۹۹) - ۸۰۰) - ۸۰۱) - ۸۰۲) - ۸۰۳) - ۸۰۴) - ۸۰۵) - ۸۰۶) - ۸۰۷) - ۸۰۸) - ۸۰۹) - ۸۱۰) - ۸۱۱) - ۸۱۲) - ۸۱۳) - ۸۱۴) - ۸۱۵) - ۸۱۶) - ۸۱۷) - ۸۱۸) - ۸۱۹) - ۸۲۰) - ۸۲۱) - ۸۲۲) - ۸۲۳) - ۸۲۴) - ۸۲۵) - ۸۲۶) - ۸۲۷) - ۸۲۸) - ۸۲۹) - ۸۳۰) - ۸۳۱) - ۸۳۲) - ۸۳۳) - ۸۳۴) - ۸۳۵) - ۸۳۶) - ۸۳۷) - ۸۳۸) - ۸۳۹) - ۸۴۰) - ۸۴۱) - ۸۴۲) - ۸۴۳) - ۸۴۴) - ۸۴۵) - ۸۴۶) - ۸۴۷) - ۸۴۸) - ۸۴۹) - ۸۵۰) - ۸۵۱) - ۸۵۲) - ۸۵۳) - ۸۵۴) - ۸۵۵) - ۸۵۶) - ۸۵۷) - ۸۵۸) - ۸۵۹) - ۸۶۰) - ۸۶۱) - ۸۶۲) - ۸۶۳) - ۸۶۴) - ۸۶۵) - ۸۶۶) - ۸۶۷) - ۸۶۸) - ۸۶۹) - ۸۷۰) - ۸۷۱) - ۸۷۲) - ۸۷۳) - ۸۷۴) - ۸۷۵) - ۸۷۶) - ۸۷۷) - ۸۷۸) - ۸۷۹) - ۸۸۰) - ۸۸۱) - ۸۸۲) - ۸۸۳) - ۸۸۴) - ۸۸۵) - ۸۸۶) - ۸۸۷) - ۸۸۸) - ۸۸۹) - ۸۹۰) - ۸۹۱) - ۸۹۲) - ۸۹۳) - ۸۹۴) - ۸۹۵) - ۸۹۶) - ۸۹۷) - ۸۹۸) - ۸۹۹) - ۹۰۰) - ۹۰۱) - ۹۰۲) - ۹۰۳) - ۹۰۴) - ۹۰۵) - ۹۰۶) - ۹۰۷) - ۹۰۸) - ۹۰۹) - ۹۱۰) - ۹۱۱) - ۹۱۲) - ۹۱۳) - ۹۱۴) - ۹۱۵) - ۹۱۶) - ۹۱۷) - ۹۱۸) - ۹۱۹) - ۹۲۰) - ۹۲۱) - ۹۲۲) - ۹۲۳) - ۹۲۴) - ۹۲۵) - ۹۲۶) - ۹۲۷) - ۹۲۸) - ۹۲۹) - ۹۳۰) - ۹۳۱) - ۹۳۲) - ۹۳۳) - ۹۳۴) - ۹۳۵) - ۹۳۶) - ۹۳۷) - ۹۳۸) - ۹۳۹) - ۹۴۰) - ۹۴۱) - ۹۴۲) - ۹۴۳) - ۹۴۴) - ۹۴۵) - ۹۴۶) - ۹۴۷) - ۹۴۸) - ۹۴۹) - ۹۵۰) - ۹۵۱) - ۹۵۲) - ۹۵۳) - ۹۵۴) - ۹۵۵) - ۹۵۶) - ۹۵۷) - ۹۵۸) - ۹۵۹) - ۹۶۰) - ۹۶۱) - ۹۶۲) - ۹۶۳) - ۹۶۴) - ۹۶۵) - ۹۶۶) - ۹۶۷) - ۹۶۸) - ۹۶۹) - ۹۷۰) - ۹۷۱) - ۹۷۲) - ۹۷۳) - ۹۷۴) - ۹۷۵) - ۹۷۶) - ۹۷۷) - ۹۷۸) - ۹۷۹) - ۹۸۰) - ۹۸۱) - ۹۸۲) - ۹۸۳) - ۹۸۴) - ۹۸۵) - ۹۸۶) - ۹۸۷) - ۹۸۸) - ۹۸۹) - ۹۹۰) - ۹۹۱) - ۹۹۲) - ۹۹۳) - ۹۹۴) - ۹۹۵) - ۹۹۶) - ۹۹۷) - ۹۹۸) - ۹۹۹) - ۱۰۰۰) - ۱۰۰۱) - ۱۰۰۲) - ۱۰۰۳) - ۱۰۰۴) - ۱۰۰۵) - ۱۰۰۶) - ۱۰۰۷) - ۱۰۰۸) - ۱۰۰۹) - ۱۰۱۰) - ۱۰۱۱) - ۱۰۱۲) - ۱۰۱۳) - ۱۰۱۴) - ۱۰۱۵) - ۱۰۱۶) - ۱۰۱۷) - ۱۰۱۸) - ۱۰۱۹) - ۱۰۲۰) - ۱۰۲۱) - ۱۰۲۲) - ۱۰۲۳) - ۱۰۲۴) - ۱۰۲۵) - ۱۰۲۶) - ۱۰۲۷) - ۱۰۲۸) - ۱۰۲۹) - ۱۰۳۰) - ۱۰۳۱) - ۱۰۳۲) - ۱۰۳۳) - ۱۰۳۴) - ۱۰۳۵) - ۱۰۳۶) - ۱۰۳۷) - ۱۰۳۸) - ۱۰۳۹) - ۱۰۴۰) - ۱۰۴۱) - ۱۰۴۲) - ۱۰۴۳) - ۱۰۴۴) - ۱۰۴۵) - ۱۰۴۶) - ۱۰۴۷) - ۱۰۴۸) - ۱۰۴۹) - ۱۰۵۰) - ۱۰۵۱) - ۱۰۵۲) - ۱۰۵۳) - ۱۰۵۴) - ۱۰۵۵) - ۱۰۵۶) - ۱۰۵۷) - ۱۰۵۸) - ۱۰۵۹) - ۱۰۶۰) - ۱۰۶۱) - ۱۰۶۲) - ۱۰۶۳) - ۱۰۶۴) - ۱۰۶۵) - ۱۰۶۶) - ۱۰۶۷) - ۱۰۶۸) - ۱۰۶۹) - ۱۰۷۰) - ۱۰۷۱) - ۱۰۷۲) - ۱۰۷۳) - ۱۰۷۴) - ۱۰۷۵) - ۱۰۷۶) - ۱۰۷۷) - ۱۰۷۸) - ۱۰۷۹) - ۱۰۸۰) - ۱۰۸۱) - ۱۰۸۲) - ۱۰۸۳) - ۱۰۸۴) - ۱۰۸۵) - ۱۰۸۶) - ۱۰۸۷) - ۱۰۸۸) - ۱۰۸۹) - ۱۰۹۰) - ۱۰۹۱) - ۱۰۹۲) - ۱۰۹۳) - ۱۰۹۴) - ۱۰۹۵) - ۱۰۹۶) - ۱۰۹۷) - ۱۰۹۸) - ۱۰۹۹) - ۱۱۰۰) - ۱۱۰۱) - ۱۱۰۲) - ۱۱۰۳) - ۱۱۰۴) - ۱۱۰۵) - ۱۱۰۶) - ۱۱۰۷) - ۱۱۰۸) - ۱۱۰۹) - ۱۱۱۰) - ۱۱۱۱) - ۱۱۱۲) - ۱۱۱۳) - ۱۱۱۴) - ۱۱۱۵) - ۱۱۱۶) - ۱۱۱۷) - ۱۱۱۸) - ۱۱۱۹) - ۱۱۲۰) - ۱۱۲۱) - ۱۱۲۲) - ۱۱۲۳) - ۱۱۲۴) - ۱۱۲۵) - ۱۱۲۶) - ۱۱۲۷) - ۱۱۲۸) - ۱۱۲۹) - ۱۱۳۰) - ۱۱۳۱) - ۱۱۳۲) - ۱۱۳۳) - ۱۱۳۴) - ۱۱۳۵) - ۱۱۳۶) - ۱۱۳۷) - ۱۱۳۸) - ۱۱۳۹) - ۱۱۴۰) - ۱۱۴۱) - ۱۱۴۲) - ۱۱۴۳) - ۱۱۴۴) - ۱۱۴۵) - ۱۱۴۶) - ۱۱۴۷) - ۱۱۴۸) - ۱۱۴۹) - ۱۱۵۰) - ۱۱۵۱) - ۱۱۵۲) - ۱۱۵۳) - ۱۱۵۴) - ۱۱۵۵) - ۱۱۵۶) - ۱۱۵۷) - ۱۱۵۸) - ۱۱۵۹) - ۱۱۶۰) - ۱۱۶۱) - ۱۱۶۲) - ۱۱۶۳) - ۱۱۶۴) - ۱۱۶۵) - ۱۱۶۶) - ۱۱۶۷) - ۱۱۶۸) - ۱۱۶۹) - ۱۱۷۰) - ۱۱۷۱) - ۱۱۷۲) - ۱۱۷۳) - ۱۱۷۴) - ۱۱۷۵) - ۱۱۷۶) - ۱۱۷۷) - ۱۱۷۸) - ۱۱۷۹) - ۱۱۸۰) - ۱۱۸۱) - ۱۱۸۲) - ۱۱۸۳) - ۱۱۸۴) - ۱۱۸۵) - ۱۱۸۶) - ۱۱۸۷) - ۱۱۸۸) - ۱۱۸۹) - ۱۱۹۰) - ۱۱۹۱) - ۱۱

Ek4: Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt / Carolus Salemann-
'Abdulqâdiri Bagdâdensis Lexicon Sahnâmianum s. 200

(1933-1942)

باب الکافی مع الفاء

XXI, 29-29

۲۲ کرج بغدادی بر قله در معروفی کرجی اگا منسوب در (۱۹۵۸) زیغداد گردان جنگ آوران که بودند با رنگه شاوران، گزیده سپاهی زگردان کرج، بفرمود تا با کمانهای چوب، و نیزه الفرایده کرج بر مشهور شیر و ملکت معانسه در که کرجی اگا منسوب در طن ابد ریمه اصل لغته شول بره دینور که زمینلر ایله آراسته اوله ننه که فزنی بیور (۱۹۳۹) مردوزشادی تو و بنیاد راسی، زمین بالغ جنگ آیین و زمین کالج کرج دار.

۲۳ کلوخ کشتک در که عربیک مقرر دنور (۱۹۳۵) بدر رفت بر سان، مرد شکوچ، بصر بر می زد نشان و کلوخ.

مع الدال

۲۴ کروکرد فتح کانی اول و کسر کانی ایله توران زمینده بر شورد داما افراسیاب ۱۰ تراو سپهسالار انده اولوردی (۱۹۳۹) گوگرد بودی ششست تراو، سواری که بودیش با شیر تار، موشر قاتل سباز اولان گرو بناسیور (۱۹۳۷) بنندی، براه اندر آورد روی، بسوی کروگرد جای گروی، میان سرخسست و باورد و موس، زیارده بر خاست آواز کوس.

۲۵ کشتک خراب و بیاب و تار و مار معانسه در کت کندن افکندن مائو در غار مع و یقی معانسه و متنت اتباع قیبلند در (۱۹۴۹) وگر نه شود بوم ما گشتک، از اسندیار آن یل بد پست.

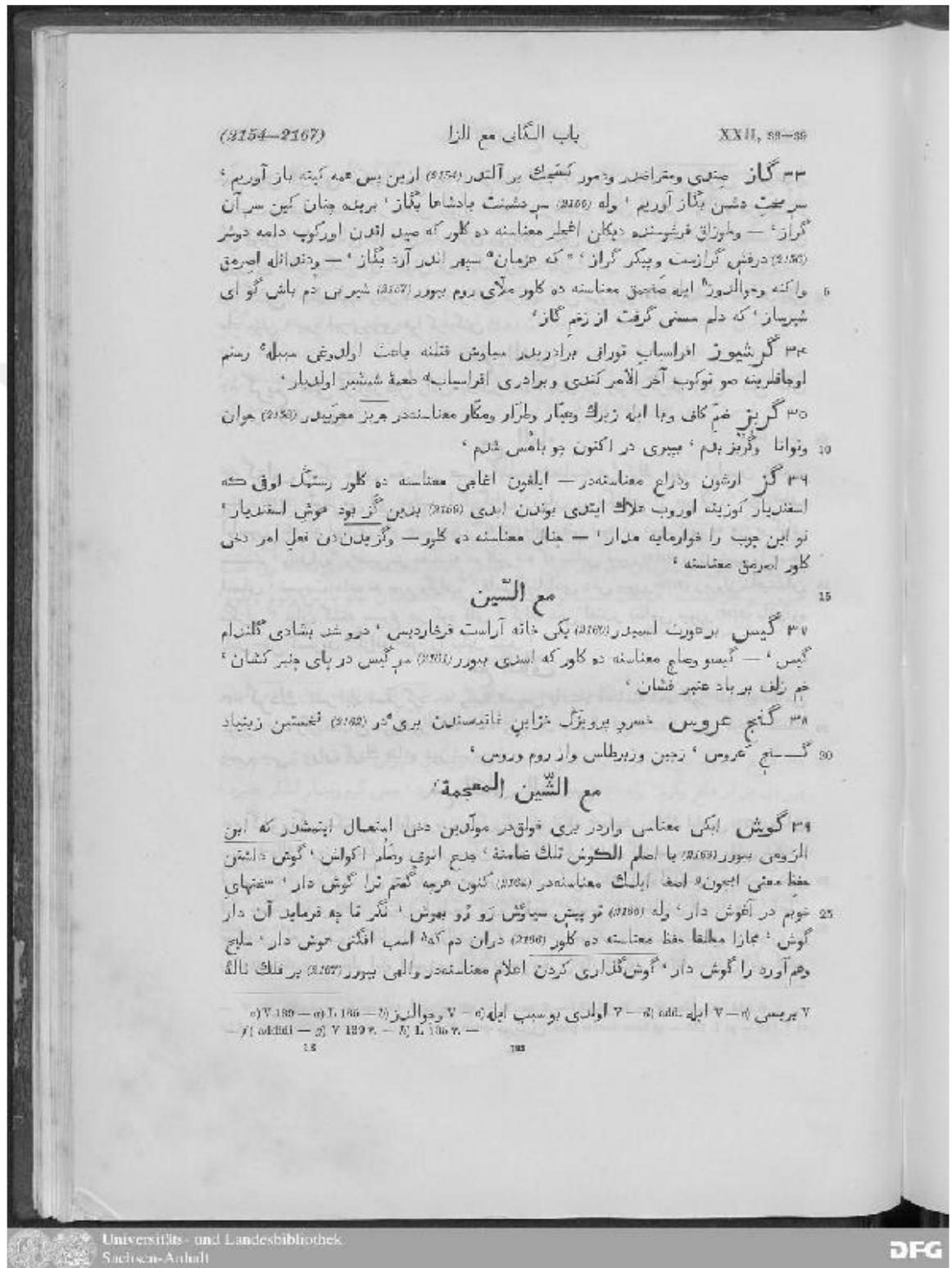
۲۶ کز اگند حرفی فافه ذکر اولتان فراگند در که بر فغان در فر و پنبه ایله طولو جنگل کیرلر و اگا خفتان دخی دنور.

۲۷ کشتک اکیس و مزروج و اکتلی بر در (۱۹۳۹) هم اندر دریش کشتک و گیاست، درخت برومن و هم آباست، وله (۱۹۴۹) بشهری کجا برگشتی سپاه، نیازاردی کشتک براه.

۲۸ کد لغت بهلوینه خانه معانسه در علامه شیرازی طرح فانویه کدخدای ترکیبته دبشدر که کد باللسان القلوی معناه البیت و خدا معناه الرب و کدخدای معناه رب البیت، و قد يستعملونه یعنی المدبر فی الامور، کد دخی دنور ننه که میر قسرو بیور (۱۹۴۱) جو آمر کنون فانوی بدید، بدیگر کده رفت باید کشید، موئل معری کلج در ننه که قاموسه دبشدر که الصخر مکره الماری معری کده، لکن کن بر کله ایله ترکیب اولنسه جز اول واقع اولور کدخدای و کدبانو کبی کدبانو اوی کوروب کورودن، متصرفه خانو در که ترکیب قادن ۲۶ دنور ستاین بیور (۱۹۴۲) مرد وزن را که مرض کون و کلوس، نامشان کدخدای و کدبانوس، کدپور دخی بو قیبلدن اولوب با مزید در صاحب خانه معانسه ننه که کلور کدواد دخی بو

۱) add. V — ۲) add. V — ۳) L — ۴) L — ۵) L — ۶) L — ۷) L — ۸) L — ۹) L — ۱۰) L — ۱۱) L — ۱۲) L — ۱۳) L — ۱۴) L — ۱۵) L — ۱۶) L — ۱۷) L — ۱۸) L — ۱۹) L — ۲۰) L — ۲۱) L — ۲۲) L — ۲۳) L — ۲۴) L — ۲۵) L — ۲۶) L — ۲۷) L — ۲۸) L — ۲۹) L — ۳۰) L — ۳۱) L — ۳۲) L — ۳۳) L — ۳۴) L — ۳۵) L — ۳۶) L — ۳۷) L — ۳۸) L — ۳۹) L — ۴۰) L — ۴۱) L — ۴۲) L — ۴۳) L — ۴۴) L — ۴۵) L — ۴۶) L — ۴۷) L — ۴۸) L — ۴۹) L — ۵۰) L — ۵۱) L — ۵۲) L — ۵۳) L — ۵۴) L — ۵۵) L — ۵۶) L — ۵۷) L — ۵۸) L — ۵۹) L — ۶۰) L — ۶۱) L — ۶۲) L — ۶۳) L — ۶۴) L — ۶۵) L — ۶۶) L — ۶۷) L — ۶۸) L — ۶۹) L — ۷۰) L — ۷۱) L — ۷۲) L — ۷۳) L — ۷۴) L — ۷۵) L — ۷۶) L — ۷۷) L — ۷۸) L — ۷۹) L — ۸۰) L — ۸۱) L — ۸۲) L — ۸۳) L — ۸۴) L — ۸۵) L — ۸۶) L — ۸۷) L — ۸۸) L — ۸۹) L — ۹۰) L — ۹۱) L — ۹۲) L — ۹۳) L — ۹۴) L — ۹۵) L — ۹۶) L — ۹۷) L — ۹۸) L — ۹۹) L — ۱۰۰) L — ۱۰۱) L — ۱۰۲) L — ۱۰۳) L — ۱۰۴) L — ۱۰۵) L — ۱۰۶) L — ۱۰۷) L — ۱۰۸) L — ۱۰۹) L — ۱۱۰) L — ۱۱۱) L — ۱۱۲) L — ۱۱۳) L — ۱۱۴) L — ۱۱۵) L — ۱۱۶) L — ۱۱۷) L — ۱۱۸) L — ۱۱۹) L — ۱۲۰) L — ۱۲۱) L — ۱۲۲) L — ۱۲۳) L — ۱۲۴) L — ۱۲۵) L — ۱۲۶) L — ۱۲۷) L — ۱۲۸) L — ۱۲۹) L — ۱۳۰) L — ۱۳۱) L — ۱۳۲) L — ۱۳۳) L — ۱۳۴) L — ۱۳۵) L — ۱۳۶) L — ۱۳۷) L — ۱۳۸) L — ۱۳۹) L — ۱۴۰) L — ۱۴۱) L — ۱۴۲) L — ۱۴۳) L — ۱۴۴) L — ۱۴۵) L — ۱۴۶) L — ۱۴۷) L — ۱۴۸) L — ۱۴۹) L — ۱۵۰) L — ۱۵۱) L — ۱۵۲) L — ۱۵۳) L — ۱۵۴) L — ۱۵۵) L — ۱۵۶) L — ۱۵۷) L — ۱۵۸) L — ۱۵۹) L — ۱۶۰) L — ۱۶۱) L — ۱۶۲) L — ۱۶۳) L — ۱۶۴) L — ۱۶۵) L — ۱۶۶) L — ۱۶۷) L — ۱۶۸) L — ۱۶۹) L — ۱۷۰) L — ۱۷۱) L — ۱۷۲) L — ۱۷۳) L — ۱۷۴) L — ۱۷۵) L — ۱۷۶) L — ۱۷۷) L — ۱۷۸) L — ۱۷۹) L — ۱۸۰) L — ۱۸۱) L — ۱۸۲) L — ۱۸۳) L — ۱۸۴) L — ۱۸۵) L — ۱۸۶) L — ۱۸۷) L — ۱۸۸) L — ۱۸۹) L — ۱۹۰) L — ۱۹۱) L — ۱۹۲) L — ۱۹۳) L — ۱۹۴) L — ۱۹۵) L — ۱۹۶) L — ۱۹۷) L — ۱۹۸) L — ۱۹۹) L — ۲۰۰) L — ۲۰۱) L — ۲۰۲) L — ۲۰۳) L — ۲۰۴) L — ۲۰۵) L — ۲۰۶) L — ۲۰۷) L — ۲۰۸) L — ۲۰۹) L — ۲۱۰) L — ۲۱۱) L — ۲۱۲) L — ۲۱۳) L — ۲۱۴) L — ۲۱۵) L — ۲۱۶) L — ۲۱۷) L — ۲۱۸) L — ۲۱۹) L — ۲۲۰) L — ۲۲۱) L — ۲۲۲) L — ۲۲۳) L — ۲۲۴) L — ۲۲۵) L — ۲۲۶) L — ۲۲۷) L — ۲۲۸) L — ۲۲۹) L — ۲۳۰) L — ۲۳۱) L — ۲۳۲) L — ۲۳۳) L — ۲۳۴) L — ۲۳۵) L — ۲۳۶) L — ۲۳۷) L — ۲۳۸) L — ۲۳۹) L — ۲۴۰) L — ۲۴۱) L — ۲۴۲) L — ۲۴۳) L — ۲۴۴) L — ۲۴۵) L — ۲۴۶) L — ۲۴۷) L — ۲۴۸) L — ۲۴۹) L — ۲۵۰) L — ۲۵۱) L — ۲۵۲) L — ۲۵۳) L — ۲۵۴) L — ۲۵۵) L — ۲۵۶) L — ۲۵۷) L — ۲۵۸) L — ۲۵۹) L — ۲۶۰) L — ۲۶۱) L — ۲۶۲) L — ۲۶۳) L — ۲۶۴) L — ۲۶۵) L — ۲۶۶) L — ۲۶۷) L — ۲۶۸) L — ۲۶۹) L — ۲۷۰) L — ۲۷۱) L — ۲۷۲) L — ۲۷۳) L — ۲۷۴) L — ۲۷۵) L — ۲۷۶) L — ۲۷۷) L — ۲۷۸) L — ۲۷۹) L — ۲۸۰) L — ۲۸۱) L — ۲۸۲) L — ۲۸۳) L — ۲۸۴) L — ۲۸۵) L — ۲۸۶) L — ۲۸۷) L — ۲۸۸) L — ۲۸۹) L — ۲۹۰) L — ۲۹۱) L — ۲۹۲) L — ۲۹۳) L — ۲۹۴) L — ۲۹۵) L — ۲۹۶) L — ۲۹۷) L — ۲۹۸) L — ۲۹۹) L — ۳۰۰) L — ۳۰۱) L — ۳۰۲) L — ۳۰۳) L — ۳۰۴) L — ۳۰۵) L — ۳۰۶) L — ۳۰۷) L — ۳۰۸) L — ۳۰۹) L — ۳۱۰) L — ۳۱۱) L — ۳۱۲) L — ۳۱۳) L — ۳۱۴) L — ۳۱۵) L — ۳۱۶) L — ۳۱۷) L — ۳۱۸) L — ۳۱۹) L — ۳۲۰) L — ۳۲۱) L — ۳۲۲) L — ۳۲۳) L — ۳۲۴) L — ۳۲۵) L — ۳۲۶) L — ۳۲۷) L — ۳۲۸) L — ۳۲۹) L — ۳۳۰) L — ۳۳۱) L — ۳۳۲) L — ۳۳۳) L — ۳۳۴) L — ۳۳۵) L — ۳۳۶) L — ۳۳۷) L — ۳۳۸) L — ۳۳۹) L — ۳۴۰) L — ۳۴۱) L — ۳۴۲) L — ۳۴۳) L — ۳۴۴) L — ۳۴۵) L — ۳۴۶) L — ۳۴۷) L — ۳۴۸) L — ۳۴۹) L — ۳۵۰) L — ۳۵۱) L — ۳۵۲) L — ۳۵۳) L — ۳۵۴) L — ۳۵۵) L — ۳۵۶) L — ۳۵۷) L — ۳۵۸) L — ۳۵۹) L — ۳۶۰) L — ۳۶۱) L — ۳۶۲) L — ۳۶۳) L — ۳۶۴) L — ۳۶۵) L — ۳۶۶) L — ۳۶۷) L — ۳۶۸) L — ۳۶۹) L — ۳۷۰) L — ۳۷۱) L — ۳۷۲) L — ۳۷۳) L — ۳۷۴) L — ۳۷۵) L — ۳۷۶) L — ۳۷۷) L — ۳۷۸) L — ۳۷۹) L — ۳۸۰) L — ۳۸۱) L — ۳۸۲) L — ۳۸۳) L — ۳۸۴) L — ۳۸۵) L — ۳۸۶) L — ۳۸۷) L — ۳۸۸) L — ۳۸۹) L — ۳۹۰) L — ۳۹۱) L — ۳۹۲) L — ۳۹۳) L — ۳۹۴) L — ۳۹۵) L — ۳۹۶) L — ۳۹۷) L — ۳۹۸) L — ۳۹۹) L — ۴۰۰) L — ۴۰۱) L — ۴۰۲) L — ۴۰۳) L — ۴۰۴) L — ۴۰۵) L — ۴۰۶) L — ۴۰۷) L — ۴۰۸) L — ۴۰۹) L — ۴۱۰) L — ۴۱۱) L — ۴۱۲) L — ۴۱۳) L — ۴۱۴) L — ۴۱۵) L — ۴۱۶) L — ۴۱۷) L — ۴۱۸) L — ۴۱۹) L — ۴۲۰) L — ۴۲۱) L — ۴۲۲) L — ۴۲۳) L — ۴۲۴) L — ۴۲۵) L — ۴۲۶) L — ۴۲۷) L — ۴۲۸) L — ۴۲۹) L — ۴۳۰) L — ۴۳۱) L — ۴۳۲) L — ۴۳۳) L — ۴۳۴) L — ۴۳۵) L — ۴۳۶) L — ۴۳۷) L — ۴۳۸) L — ۴۳۹) L — ۴۴۰) L — ۴۴۱) L — ۴۴۲) L — ۴۴۳) L — ۴۴۴) L — ۴۴۵) L — ۴۴۶) L — ۴۴۷) L — ۴۴۸) L — ۴۴۹) L — ۴۵۰) L — ۴۵۱) L — ۴۵۲) L — ۴۵۳) L — ۴۵۴) L — ۴۵۵) L — ۴۵۶) L — ۴۵۷) L — ۴۵۸) L — ۴۵۹) L — ۴۶۰) L — ۴۶۱) L — ۴۶۲) L — ۴۶۳) L — ۴۶۴) L — ۴۶۵) L — ۴۶۶) L — ۴۶۷) L — ۴۶۸) L — ۴۶۹) L — ۴۷۰) L — ۴۷۱) L — ۴۷۲) L — ۴۷۳) L — ۴۷۴) L — ۴۷۵) L — ۴۷۶) L — ۴۷۷) L — ۴۷۸) L — ۴۷۹) L — ۴۸۰) L — ۴۸۱) L — ۴۸۲) L — ۴۸۳) L — ۴۸۴) L — ۴۸۵) L — ۴۸۶) L — ۴۸۷) L — ۴۸۸) L — ۴۸۹) L — ۴۹۰) L — ۴۹۱) L — ۴۹۲) L — ۴۹۳) L — ۴۹۴) L — ۴۹۵) L — ۴۹۶) L — ۴۹۷) L — ۴۹۸) L — ۴۹۹) L — ۵۰۰) L — ۵۰۱) L — ۵۰۲) L — ۵۰۳) L — ۵۰۴) L — ۵۰۵) L — ۵۰۶) L — ۵۰۷) L — ۵۰۸) L — ۵۰۹) L — ۵۱۰) L — ۵۱۱) L — ۵۱۲) L — ۵۱۳) L — ۵۱۴) L — ۵۱۵) L — ۵۱۶) L — ۵۱۷) L — ۵۱۸) L — ۵۱۹) L — ۵۲۰) L — ۵۲۱) L — ۵۲۲) L — ۵۲۳) L — ۵۲۴) L — ۵۲۵) L — ۵۲۶) L — ۵۲۷) L — ۵۲۸) L — ۵۲۹) L — ۵۳۰) L — ۵۳۱) L — ۵۳۲) L — ۵۳۳) L — ۵۳۴) L — ۵۳۵) L — ۵۳۶) L — ۵۳۷) L — ۵۳۸) L — ۵۳۹) L — ۵۴۰) L — ۵۴۱) L — ۵۴۲) L — ۵۴۳) L — ۵۴۴) L — ۵۴۵) L — ۵۴۶) L — ۵۴۷) L — ۵۴۸) L — ۵۴۹) L — ۵۵۰) L — ۵۵۱) L — ۵۵۲) L — ۵۵۳) L — ۵۵۴) L — ۵۵۵) L — ۵۵۶) L — ۵۵۷) L — ۵۵۸) L — ۵۵۹) L — ۵۶۰) L — ۵۶۱) L — ۵۶۲) L — ۵۶۳) L — ۵۶۴) L — ۵۶۵) L — ۵۶۶) L — ۵۶۷) L — ۵۶۸) L — ۵۶۹) L — ۵۷۰) L — ۵۷۱) L — ۵۷۲) L — ۵۷۳) L — ۵۷۴) L — ۵۷۵) L — ۵۷۶) L — ۵۷۷) L — ۵۷۸) L — ۵۷۹) L — ۵۸۰) L — ۵۸۱) L — ۵۸۲) L — ۵۸۳) L — ۵۸۴) L — ۵۸۵) L — ۵۸۶) L — ۵۸۷) L — ۵۸۸) L — ۵۸۹) L — ۵۹۰) L — ۵۹۱) L — ۵۹۲) L — ۵۹۳) L — ۵۹۴) L — ۵۹۵) L — ۵۹۶) L — ۵۹۷) L — ۵۹۸) L — ۵۹۹) L — ۶۰۰) L — ۶۰۱) L — ۶۰۲) L — ۶۰۳) L — ۶۰۴) L — ۶۰۵) L — ۶۰۶) L — ۶۰۷) L — ۶۰۸) L — ۶۰۹) L — ۶۱۰) L — ۶۱۱) L — ۶۱۲) L — ۶۱۳) L — ۶۱۴) L — ۶۱۵) L — ۶۱۶) L — ۶۱۷) L — ۶۱۸) L — ۶۱۹) L — ۶۲۰) L — ۶۲۱) L — ۶۲۲) L — ۶۲۳) L — ۶۲۴) L — ۶۲۵) L — ۶۲۶) L — ۶۲۷) L — ۶۲۸) L — ۶۲۹) L — ۶۳۰) L — ۶۳۱) L — ۶۳۲) L — ۶۳۳) L — ۶۳۴) L — ۶۳۵) L — ۶۳۶) L — ۶۳۷) L — ۶۳۸) L — ۶۳۹) L — ۶۴۰) L — ۶۴۱) L — ۶۴۲) L — ۶۴۳) L — ۶۴۴) L — ۶۴۵) L — ۶۴۶) L — ۶۴۷) L — ۶۴۸) L — ۶۴۹) L — ۶۵۰) L — ۶۵۱) L — ۶۵۲) L — ۶۵۳) L — ۶۵۴) L — ۶۵۵) L — ۶۵۶) L — ۶۵۷) L — ۶۵۸) L — ۶۵۹) L — ۶۶۰) L — ۶۶۱) L — ۶۶۲) L — ۶۶۳) L — ۶۶۴) L — ۶۶۵) L — ۶۶۶) L — ۶۶۷) L — ۶۶۸) L — ۶۶۹) L — ۶۷۰) L — ۶۷۱) L — ۶۷۲) L — ۶۷۳) L — ۶۷۴) L — ۶۷۵) L — ۶۷۶) L — ۶۷۷) L — ۶۷۸) L — ۶۷۹) L — ۶۸۰) L — ۶۸۱) L — ۶۸۲) L — ۶۸۳) L — ۶۸۴) L — ۶۸۵) L — ۶۸۶) L — ۶۸۷) L — ۶۸۸) L — ۶۸۹) L — ۶۹۰) L — ۶۹۱) L — ۶۹۲) L — ۶۹۳) L — ۶۹۴) L — ۶۹۵) L — ۶۹۶) L — ۶۹۷) L — ۶۹۸) L — ۶۹۹) L — ۷۰۰) L — ۷۰۱) L — ۷۰۲) L — ۷۰۳) L — ۷۰۴) L — ۷۰۵) L — ۷۰۶) L — ۷۰۷) L — ۷۰۸) L — ۷۰۹) L — ۷۱۰) L — ۷۱۱) L — ۷۱۲) L — ۷۱۳) L — ۷۱۴) L — ۷۱۵) L — ۷۱۶) L — ۷۱۷) L — ۷۱۸) L — ۷۱۹) L — ۷۲۰) L — ۷۲۱) L — ۷۲۲) L — ۷۲۳) L — ۷۲۴) L — ۷۲۵) L — ۷۲۶) L — ۷۲۷) L — ۷۲۸) L — ۷۲۹) L — ۷۳۰) L — ۷۳۱) L — ۷۳۲) L — ۷۳۳) L — ۷۳۴) L — ۷۳۵) L — ۷۳۶) L — ۷۳۷) L — ۷۳۸) L — ۷۳۹) L — ۷۴۰) L — ۷۴۱) L — ۷۴۲) L — ۷۴۳) L — ۷۴۴) L — ۷۴۵) L — ۷۴۶) L — ۷۴۷) L — ۷۴۸) L — ۷۴۹) L — ۷۵۰) L — ۷۵۱) L — ۷۵۲) L — ۷۵۳) L — ۷۵۴) L — ۷۵۵) L — ۷۵۶) L — ۷۵۷) L — ۷۵۸) L — ۷۵۹) L — ۷۶۰) L — ۷۶۱) L — ۷۶۲) L — ۷۶۳) L — ۷۶۴) L — ۷۶۵) L — ۷۶۶) L — ۷۶۷) L — ۷۶۸) L — ۷۶۹) L — ۷۷۰) L — ۷۷۱) L — ۷۷۲) L — ۷۷۳) L — ۷۷۴) L — ۷۷۵) L — ۷۷۶) L — ۷۷۷) L — ۷۷۸) L — ۷۷۹) L — ۷۸۰) L — ۷۸۱) L — ۷۸۲) L — ۷۸۳) L — ۷۸۴) L — ۷۸۵) L — ۷۸۶) L — ۷۸۷) L — ۷۸۸) L — ۷۸۹) L — ۷۹۰) L — ۷۹۱) L — ۷۹۲) L — ۷۹۳) L — ۷۹۴) L — ۷۹۵) L — ۷۹۶) L — ۷۹۷) L — ۷۹۸) L — ۷۹۹) L — ۸۰۰) L — ۸۰۱) L — ۸۰۲) L — ۸۰۳) L — ۸۰۴) L — ۸۰۵) L — ۸۰۶) L — ۸۰۷) L — ۸۰۸) L — ۸۰۹) L — ۸۱۰) L — ۸۱۱) L — ۸۱۲) L — ۸۱۳) L — ۸۱۴) L — ۸۱۵) L — ۸۱۶) L — ۸۱۷) L — ۸۱۸) L — ۸۱۹) L — ۸۲۰) L — ۸۲۱) L — ۸۲۲) L — ۸۲۳) L — ۸۲۴) L — ۸۲۵) L — ۸۲۶) L — ۸۲۷) L — ۸۲۸) L — ۸۲۹) L — ۸۳۰) L — ۸۳۱) L — ۸۳۲) L — ۸۳۳) L — ۸۳۴) L — ۸۳۵) L — ۸۳۶) L — ۸۳۷) L — ۸۳۸) L — ۸۳۹) L — ۸۴۰) L — ۸۴۱) L — ۸۴۲) L — ۸۴۳) L — ۸۴۴) L — ۸۴۵) L — ۸۴۶) L — ۸۴۷) L — ۸۴۸) L — ۸۴۹) L — ۸۵۰) L — ۸۵۱) L — ۸۵۲) L — ۸۵۳) L — ۸۵۴) L — ۸۵۵) L — ۸۵۶) L — ۸۵۷) L — ۸۵۸) L — ۸۵۹) L — ۸۶۰) L — ۸۶۱) L — ۸۶۲) L — ۸۶۳) L — ۸۶۴) L — ۸۶۵) L — ۸۶۶) L — ۸۶۷) L — ۸۶۸) L — ۸۶۹) L — ۸۷۰) L — ۸۷۱) L — ۸۷۲) L — ۸۷۳) L — ۸۷۴) L — ۸۷۵) L — ۸۷۶) L — ۸۷۷) L — ۸۷۸) L — ۸۷۹) L — ۸۸۰) L — ۸۸۱) L — ۸۸۲) L — ۸۸۳) L — ۸۸۴) L — ۸۸۵) L — ۸۸۶) L — ۸۸۷) L — ۸۸۸) L — ۸۸۹) L — ۸۹۰) L — ۸۹۱) L — ۸۹۲) L — ۸۹۳) L — ۸۹۴) L — ۸۹۵) L — ۸۹۶) L — ۸۹۷) L — ۸۹۸) L — ۸۹۹) L — ۹۰۰) L — ۹۰۱) L — ۹۰۲) L — ۹۰۳) L — ۹۰۴) L — ۹۰۵) L — ۹۰۶) L — ۹۰۷) L — ۹۰۸) L — ۹۰۹) L — ۹۱۰) L — ۹۱۱) L — ۹۱۲) L — ۹۱۳) L — ۹۱۴) L — ۹۱۵) L — ۹۱۶) L — ۹۱۷) L — ۹۱۸) L — ۹۱۹) L — ۹۲۰) L — ۹۲۱) L — ۹۲۲) L — ۹۲۳) L — ۹۲۴) L — ۹۲۵) L — ۹۲۶) L — ۹۲۷) L — ۹۲۸) L — ۹۲۹) L — ۹۳۰) L — ۹۳۱) L — ۹۳۲) L — ۹۳۳) L — ۹۳۴) L — ۹۳۵) L — ۹۳۶) L — ۹۳۷) L — ۹۳۸) L — ۹۳۹) L — ۹۴۰) L — ۹۴۱) L — ۹۴۲) L — ۹۴۳) L — ۹۴۴) L — ۹۴۵) L — ۹۴۶) L — ۹۴۷) L — ۹۴۸) L — ۹۴۹) L — ۹۵۰) L — ۹۵۱) L — ۹۵۲) L — ۹۵۳) L — ۹۵۴) L — ۹۵۵) L — ۹۵۶) L — ۹۵۷) L — ۹۵۸) L — ۹۵۹) L — ۹۶۰) L — ۹۶۱) L — ۹۶۲) L — ۹۶۳) L — ۹۶۴) L — ۹۶۵) L — ۹۶۶) L — ۹۶۷) L — ۹۶۸) L — ۹۶۹) L — ۹۷۰) L — ۹۷۱) L — ۹۷۲) L — ۹۷۳) L — ۹۷۴) L — ۹۷۵) L — ۹۷۶) L — ۹۷۷) L — ۹۷۸) L — ۹۷۹) L — ۹۸۰) L — ۹۸۱) L — ۹۸۲) L — ۹۸۳) L — ۹۸۴) L — ۹۸۵) L — ۹۸۶) L — ۹۸۷) L — ۹۸۸) L — ۹۸۹) L — ۹۹۰) L — ۹۹۱) L — ۹۹۲) L — ۹۹۳) L — ۹۹۴) L — ۹۹۵) L — ۹۹۶) L — ۹۹۷) L — ۹۹۸) L — ۹۹۹) L — ۱۰۰۰) L — ۱۰۰۱) L — ۱۰۰۲) L — ۱۰۰۳) L — ۱۰۰۴) L — ۱۰۰۵) L — ۱۰۰۶) L — ۱۰۰۷) L — ۱۰۰۸) L — ۱۰۰۹) L — ۱۰۱۰) L — ۱۰۱۱) L — ۱۰۱۲) L — ۱۰۱۳) L — ۱۰۱۴) L — ۱۰۱۵) L — ۱۰۱۶) L — ۱۰۱۷) L — ۱۰۱۸) L — ۱۰۱۹) L — ۱۰۲۰) L — ۱۰۲۱) L — ۱۰۲۲) L — ۱۰۲۳) L — ۱۰۲۴) L — ۱۰۲۵) L — ۱۰۲۶) L — ۱۰۲۷) L — ۱۰۲۸) L — ۱۰۲۹) L — ۱۰۳۰) L — ۱۰۳۱) L — ۱۰۳۲) L — ۱۰۳۳) L — ۱۰۳۴) L — ۱۰۳۵) L — ۱۰۳۶) L — ۱۰۳۷) L — ۱۰۳۸) L — ۱۰۳۹) L — ۱۰۴۰) L — ۱۰۴۱) L — ۱۰۴۲) L — ۱۰۴۳) L — ۱۰۴۴) L — ۱۰۴۵) L — ۱۰۴۶) L — ۱۰۴۷) L — ۱۰۴۸) L — ۱۰۴۹) L — ۱۰۵۰) L — ۱۰۵۱) L — ۱۰۵۲) L — ۱۰۵۳) L — ۱۰۵۴) L — ۱۰۵۵) L — ۱۰۵۶) L — ۱۰۵۷) L — ۱۰۵۸) L — ۱۰۵۹) L — ۱۰۶۰) L — ۱۰۶۱) L — ۱۰۶۲) L — ۱۰۶۳) L — ۱۰۶۴) L — ۱۰۶۵) L — ۱۰۶۶) L — ۱۰۶۷) L — ۱۰۶۸) L — ۱۰۶۹) L — ۱۰۷۰) L — ۱۰۷۱) L — ۱۰۷۲) L — ۱۰۷۳) L — ۱۰۷۴) L — ۱۰۷۵) L — ۱۰۷۶) L — ۱۰۷۷) L — ۱۰۷۸) L — ۱۰۷۹) L — ۱۰۸۰) L

Ek5: Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt / Carolus Salemann-
'Abdulqâdiri Bagdâdensis Lexicon Sahnâmianum s. 220

(2154-2167)

باب النکاح مع الزنا

XXII, 38-39

۳۳ گاز چندی و متراخدر و مور کسبک بر آلتدر (2154) اوسن پس همه کینه باز آوریم
سر صحت دشمن بنگار آوریم 'وله (2166) سر دشمنیت پادشاهان بنگاز بریده چنان کین سر آن
گراز' — و بطریق فرستاده بکنان اغیلر معنایه ده کلور که چند اقدن اورکوب دامه دوش
(2156) درفش گرازیت و بیکر گراز 'که هرمان' سپهر اندر آرد بنگاز' — و دندانله ابریق
۶ واکنه و جوالدور' اینله صلیق معنایه ده کلور ملای روم بیور (2167) شیرین دم باش گو ای
شیرساز' که دلم سنی گرفت از زخم گاز'
۳۴ گر شیون افراسیاب تورانی برادریدر میاوش قتلله باعث اولدیغی حبلة' رستم
اوجاقرینه مو نوکوب آخر الامر کندی و برادری افراسیاب' طعة شیرین اولدیبار'
۳۵ گر بنی ضم کافی و با اینله زیرک و بشار و طراز و مکار معناینددر هرین مهریددر (2158) جوان
۱۰ و توانا و قریز بدم' بیبری در اکتون جو باغس شدم'
۳۶ گر ارشون و ذراع معناینددر — ایلقون اغابی معنایه ده کلور رستگ اوق که
استغیبار کوزینه اوروب علاک ایتدی یوندن ایدی (2169) بدین گز بود موش استغیبار'
نو این جوب را خوارمایه مدار' — چنان معنایه ده کلور — و گزیدن دن فعل امر دخی
کلور ابریق معنایه'

مع التین

15

۳۷ گیس بر عویث لسیدر (2169) یکی خانه آراست فرخاریدس' خروشد بشادی گلننام
گیس' — گیسو و صاج معنایه ده کلور که اسنی بیور (2171) مریس در پای چیر کشان'
خم زلف بر باد عتیر فشان'
۳۸ گنج عروس خسرو بیرویزک خزانین غایتسندن بری دو (2172) فحستین زینباد
۲۰ گنج عروس' زین و زبرطاس وار روم و روس'

مع التین المعجمة

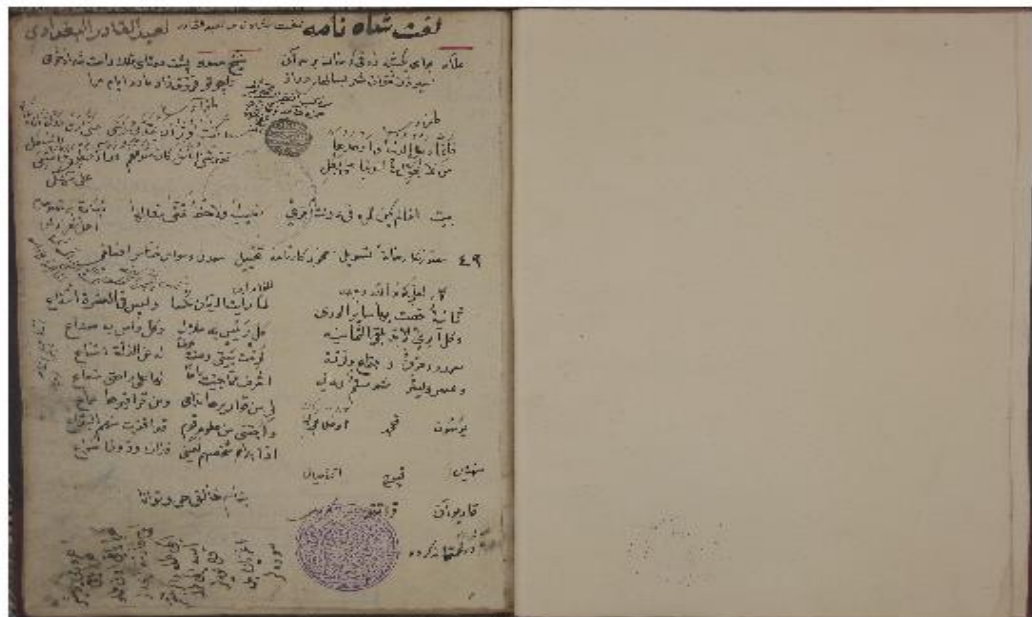
۳۹ گوش ابکی معنای واردر بری 'واقع در موکدین دشمن استعمال اینشددر که این
الزوم بیور (2169) با اصل الکوش تلك ضامته' جمع ابوی و صغر اکولش' گوش' التین
حفظ معنی ابجود' اصفا ابلیک معناینددر (2173) کتون هرجه گتم ترا گوش دار' — سغتهای
25 خوبم در آغوش دار' وله (2174) تو پیش سیایش رو تو بعوش' نگر تا چه فرماید آن دار
گوش' مجازا مطلقا حفظ معنایه ده کلور (2175) دران دم که' استغ اکتی موش دار' — طلیح
و هم آورد را گوش دار' گوش گذاری کردن اعلام معناینددر واهی بیور (2176) بر فلک ناله

۱) یرمیس ۲) — ۳) ادله ۴) — ۵) اولدی بوسبب ادله ۶) — ۷) و جوالدور ۸) — ۹) T. 186 — ۱۰) V. 189 — ۱۱) V. 189 — ۱۲) V. 189 — ۱۳) L. 186 — ۱۴) — ۱۵) V. 189 — ۱۶) V. 189 — ۱۷) V. 189 — ۱۸) V. 189 — ۱۹) V. 189 — ۲۰) V. 189 — ۲۱) V. 189 — ۲۲) V. 189 — ۲۳) V. 189 — ۲۴) V. 189 — ۲۵) V. 189 — ۲۶) V. 189 — ۲۷) V. 189 — ۲۸) V. 189 — ۲۹) V. 189 — ۳۰) V. 189 — ۳۱) V. 189 — ۳۲) V. 189 — ۳۳) V. 189 — ۳۴) V. 189 — ۳۵) V. 189 — ۳۶) V. 189 — ۳۷) V. 189 — ۳۸) V. 189 — ۳۹) V. 189 — ۴۰) V. 189 — ۴۱) V. 189 — ۴۲) V. 189 — ۴۳) V. 189 — ۴۴) V. 189 — ۴۵) V. 189 — ۴۶) V. 189 — ۴۷) V. 189 — ۴۸) V. 189 — ۴۹) V. 189 — ۵۰) V. 189 — ۵۱) V. 189 — ۵۲) V. 189 — ۵۳) V. 189 — ۵۴) V. 189 — ۵۵) V. 189 — ۵۶) V. 189 — ۵۷) V. 189 — ۵۸) V. 189 — ۵۹) V. 189 — ۶۰) V. 189 — ۶۱) V. 189 — ۶۲) V. 189 — ۶۳) V. 189 — ۶۴) V. 189 — ۶۵) V. 189 — ۶۶) V. 189 — ۶۷) V. 189 — ۶۸) V. 189 — ۶۹) V. 189 — ۷۰) V. 189 — ۷۱) V. 189 — ۷۲) V. 189 — ۷۳) V. 189 — ۷۴) V. 189 — ۷۵) V. 189 — ۷۶) V. 189 — ۷۷) V. 189 — ۷۸) V. 189 — ۷۹) V. 189 — ۸۰) V. 189 — ۸۱) V. 189 — ۸۲) V. 189 — ۸۳) V. 189 — ۸۴) V. 189 — ۸۵) V. 189 — ۸۶) V. 189 — ۸۷) V. 189 — ۸۸) V. 189 — ۸۹) V. 189 — ۹۰) V. 189 — ۹۱) V. 189 — ۹۲) V. 189 — ۹۳) V. 189 — ۹۴) V. 189 — ۹۵) V. 189 — ۹۶) V. 189 — ۹۷) V. 189 — ۹۸) V. 189 — ۹۹) V. 189 — ۱۰۰) V. 189 — ۱۰۱) V. 189 — ۱۰۲) V. 189 — ۱۰۳) V. 189 — ۱۰۴) V. 189 — ۱۰۵) V. 189 — ۱۰۶) V. 189 — ۱۰۷) V. 189 — ۱۰۸) V. 189 — ۱۰۹) V. 189 — ۱۱۰) V. 189 — ۱۱۱) V. 189 — ۱۱۲) V. 189 — ۱۱۳) V. 189 — ۱۱۴) V. 189 — ۱۱۵) V. 189 — ۱۱۶) V. 189 — ۱۱۷) V. 189 — ۱۱۸) V. 189 — ۱۱۹) V. 189 — ۱۲۰) V. 189 — ۱۲۱) V. 189 — ۱۲۲) V. 189 — ۱۲۳) V. 189 — ۱۲۴) V. 189 — ۱۲۵) V. 189 — ۱۲۶) V. 189 — ۱۲۷) V. 189 — ۱۲۸) V. 189 — ۱۲۹) V. 189 — ۱۳۰) V. 189 — ۱۳۱) V. 189 — ۱۳۲) V. 189 — ۱۳۳) V. 189 — ۱۳۴) V. 189 — ۱۳۵) V. 189 — ۱۳۶) V. 189 — ۱۳۷) V. 189 — ۱۳۸) V. 189 — ۱۳۹) V. 189 — ۱۴۰) V. 189 — ۱۴۱) V. 189 — ۱۴۲) V. 189 — ۱۴۳) V. 189 — ۱۴۴) V. 189 — ۱۴۵) V. 189 — ۱۴۶) V. 189 — ۱۴۷) V. 189 — ۱۴۸) V. 189 — ۱۴۹) V. 189 — ۱۵۰) V. 189 — ۱۵۱) V. 189 — ۱۵۲) V. 189 — ۱۵۳) V. 189 — ۱۵۴) V. 189 — ۱۵۵) V. 189 — ۱۵۶) V. 189 — ۱۵۷) V. 189 — ۱۵۸) V. 189 — ۱۵۹) V. 189 — ۱۶۰) V. 189 — ۱۶۱) V. 189 — ۱۶۲) V. 189 — ۱۶۳) V. 189 — ۱۶۴) V. 189 — ۱۶۵) V. 189 — ۱۶۶) V. 189 — ۱۶۷) V. 189 — ۱۶۸) V. 189 — ۱۶۹) V. 189 — ۱۷۰) V. 189 — ۱۷۱) V. 189 — ۱۷۲) V. 189 — ۱۷۳) V. 189 — ۱۷۴) V. 189 — ۱۷۵) V. 189 — ۱۷۶) V. 189 — ۱۷۷) V. 189 — ۱۷۸) V. 189 — ۱۷۹) V. 189 — ۱۸۰) V. 189 — ۱۸۱) V. 189 — ۱۸۲) V. 189 — ۱۸۳) V. 189 — ۱۸۴) V. 189 — ۱۸۵) V. 189 — ۱۸۶) V. 189 — ۱۸۷) V. 189 — ۱۸۸) V. 189 — ۱۸۹) V. 189 — ۱۹۰) V. 189 — ۱۹۱) V. 189 — ۱۹۲) V. 189 — ۱۹۳) V. 189 — ۱۹۴) V. 189 — ۱۹۵) V. 189 — ۱۹۶) V. 189 — ۱۹۷) V. 189 — ۱۹۸) V. 189 — ۱۹۹) V. 189 — ۲۰۰) V. 189 — ۲۰۱) V. 189 — ۲۰۲) V. 189 — ۲۰۳) V. 189 — ۲۰۴) V. 189 — ۲۰۵) V. 189 — ۲۰۶) V. 189 — ۲۰۷) V. 189 — ۲۰۸) V. 189 — ۲۰۹) V. 189 — ۲۱۰) V. 189 — ۲۱۱) V. 189 — ۲۱۲) V. 189 — ۲۱۳) V. 189 — ۲۱۴) V. 189 — ۲۱۵) V. 189 — ۲۱۶) V. 189 — ۲۱۷) V. 189 — ۲۱۸) V. 189 — ۲۱۹) V. 189 — ۲۲۰) V. 189 — ۲۲۱) V. 189 — ۲۲۲) V. 189 — ۲۲۳) V. 189 — ۲۲۴) V. 189 — ۲۲۵) V. 189 — ۲۲۶) V. 189 — ۲۲۷) V. 189 — ۲۲۸) V. 189 — ۲۲۹) V. 189 — ۲۳۰) V. 189 — ۲۳۱) V. 189 — ۲۳۲) V. 189 — ۲۳۳) V. 189 — ۲۳۴) V. 189 — ۲۳۵) V. 189 — ۲۳۶) V. 189 — ۲۳۷) V. 189 — ۲۳۸) V. 189 — ۲۳۹) V. 189 — ۲۴۰) V. 189 — ۲۴۱) V. 189 — ۲۴۲) V. 189 — ۲۴۳) V. 189 — ۲۴۴) V. 189 — ۲۴۵) V. 189 — ۲۴۶) V. 189 — ۲۴۷) V. 189 — ۲۴۸) V. 189 — ۲۴۹) V. 189 — ۲۵۰) V. 189 — ۲۵۱) V. 189 — ۲۵۲) V. 189 — ۲۵۳) V. 189 — ۲۵۴) V. 189 — ۲۵۵) V. 189 — ۲۵۶) V. 189 — ۲۵۷) V. 189 — ۲۵۸) V. 189 — ۲۵۹) V. 189 — ۲۶۰) V. 189 — ۲۶۱) V. 189 — ۲۶۲) V. 189 — ۲۶۳) V. 189 — ۲۶۴) V. 189 — ۲۶۵) V. 189 — ۲۶۶) V. 189 — ۲۶۷) V. 189 — ۲۶۸) V. 189 — ۲۶۹) V. 189 — ۲۷۰) V. 189 — ۲۷۱) V. 189 — ۲۷۲) V. 189 — ۲۷۳) V. 189 — ۲۷۴) V. 189 — ۲۷۵) V. 189 — ۲۷۶) V. 189 — ۲۷۷) V. 189 — ۲۷۸) V. 189 — ۲۷۹) V. 189 — ۲۸۰) V. 189 — ۲۸۱) V. 189 — ۲۸۲) V. 189 — ۲۸۳) V. 189 — ۲۸۴) V. 189 — ۲۸۵) V. 189 — ۲۸۶) V. 189 — ۲۸۷) V. 189 — ۲۸۸) V. 189 — ۲۸۹) V. 189 — ۲۹۰) V. 189 — ۲۹۱) V. 189 — ۲۹۲) V. 189 — ۲۹۳) V. 189 — ۲۹۴) V. 189 — ۲۹۵) V. 189 — ۲۹۶) V. 189 — ۲۹۷) V. 189 — ۲۹۸) V. 189 — ۲۹۹) V. 189 — ۳۰۰) V. 189 — ۳۰۱) V. 189 — ۳۰۲) V. 189 — ۳۰۳) V. 189 — ۳۰۴) V. 189 — ۳۰۵) V. 189 — ۳۰۶) V. 189 — ۳۰۷) V. 189 — ۳۰۸) V. 189 — ۳۰۹) V. 189 — ۳۱۰) V. 189 — ۳۱۱) V. 189 — ۳۱۲) V. 189 — ۳۱۳) V. 189 — ۳۱۴) V. 189 — ۳۱۵) V. 189 — ۳۱۶) V. 189 — ۳۱۷) V. 189 — ۳۱۸) V. 189 — ۳۱۹) V. 189 — ۳۲۰) V. 189 — ۳۲۱) V. 189 — ۳۲۲) V. 189 — ۳۲۳) V. 189 — ۳۲۴) V. 189 — ۳۲۵) V. 189 — ۳۲۶) V. 189 — ۳۲۷) V. 189 — ۳۲۸) V. 189 — ۳۲۹) V. 189 — ۳۳۰) V. 189 — ۳۳۱) V. 189 — ۳۳۲) V. 189 — ۳۳۳) V. 189 — ۳۳۴) V. 189 — ۳۳۵) V. 189 — ۳۳۶) V. 189 — ۳۳۷) V. 189 — ۳۳۸) V. 189 — ۳۳۹) V. 189 — ۳۴۰) V. 189 — ۳۴۱) V. 189 — ۳۴۲) V. 189 — ۳۴۳) V. 189 — ۳۴۴) V. 189 — ۳۴۵) V. 189 — ۳۴۶) V. 189 — ۳۴۷) V. 189 — ۳۴۸) V. 189 — ۳۴۹) V. 189 — ۳۵۰) V. 189 — ۳۵۱) V. 189 — ۳۵۲) V. 189 — ۳۵۳) V. 189 — ۳۵۴) V. 189 — ۳۵۵) V. 189 — ۳۵۶) V. 189 — ۳۵۷) V. 189 — ۳۵۸) V. 189 — ۳۵۹) V. 189 — ۳۶۰) V. 189 — ۳۶۱) V. 189 — ۳۶۲) V. 189 — ۳۶۳) V. 189 — ۳۶۴) V. 189 — ۳۶۵) V. 189 — ۳۶۶) V. 189 — ۳۶۷) V. 189 — ۳۶۸) V. 189 — ۳۶۹) V. 189 — ۳۷۰) V. 189 — ۳۷۱) V. 189 — ۳۷۲) V. 189 — ۳۷۳) V. 189 — ۳۷۴) V. 189 — ۳۷۵) V. 189 — ۳۷۶) V. 189 — ۳۷۷) V. 189 — ۳۷۸) V. 189 — ۳۷۹) V. 189 — ۳۸۰) V. 189 — ۳۸۱) V. 189 — ۳۸۲) V. 189 — ۳۸۳) V. 189 — ۳۸۴) V. 189 — ۳۸۵) V. 189 — ۳۸۶) V. 189 — ۳۸۷) V. 189 — ۳۸۸) V. 189 — ۳۸۹) V. 189 — ۳۹۰) V. 189 — ۳۹۱) V. 189 — ۳۹۲) V. 189 — ۳۹۳) V. 189 — ۳۹۴) V. 189 — ۳۹۵) V. 189 — ۳۹۶) V. 189 — ۳۹۷) V. 189 — ۳۹۸) V. 189 — ۳۹۹) V. 189 — ۴۰۰) V. 189 — ۴۰۱) V. 189 — ۴۰۲) V. 189 — ۴۰۳) V. 189 — ۴۰۴) V. 189 — ۴۰۵) V. 189 — ۴۰۶) V. 189 — ۴۰۷) V. 189 — ۴۰۸) V. 189 — ۴۰۹) V. 189 — ۴۱۰) V. 189 — ۴۱۱) V. 189 — ۴۱۲) V. 189 — ۴۱۳) V. 189 — ۴۱۴) V. 189 — ۴۱۵) V. 189 — ۴۱۶) V. 189 — ۴۱۷) V. 189 — ۴۱۸) V. 189 — ۴۱۹) V. 189 — ۴۲۰) V. 189 — ۴۲۱) V. 189 — ۴۲۲) V. 189 — ۴۲۳) V. 189 — ۴۲۴) V. 189 — ۴۲۵) V. 189 — ۴۲۶) V. 189 — ۴۲۷) V. 189 — ۴۲۸) V. 189 — ۴۲۹) V. 189 — ۴۳۰) V. 189 — ۴۳۱) V. 189 — ۴۳۲) V. 189 — ۴۳۳) V. 189 — ۴۳۴) V. 189 — ۴۳۵) V. 189 — ۴۳۶) V. 189 — ۴۳۷) V. 189 — ۴۳۸) V. 189 — ۴۳۹) V. 189 — ۴۴۰) V. 189 — ۴۴۱) V. 189 — ۴۴۲) V. 189 — ۴۴۳) V. 189 — ۴۴۴) V. 189 — ۴۴۵) V. 189 — ۴۴۶) V. 189 — ۴۴۷) V. 189 — ۴۴۸) V. 189 — ۴۴۹) V. 189 — ۴۵۰) V. 189 — ۴۵۱) V. 189 — ۴۵۲) V. 189 — ۴۵۳) V. 189 — ۴۵۴) V. 189 — ۴۵۵) V. 189 — ۴۵۶) V. 189 — ۴۵۷) V. 189 — ۴۵۸) V. 189 — ۴۵۹) V. 189 — ۴۶۰) V. 189 — ۴۶۱) V. 189 — ۴۶۲) V. 189 — ۴۶۳) V. 189 — ۴۶۴) V. 189 — ۴۶۵) V. 189 — ۴۶۶) V. 189 — ۴۶۷) V. 189 — ۴۶۸) V. 189 — ۴۶۹) V. 189 — ۴۷۰) V. 189 — ۴۷۱) V. 189 — ۴۷۲) V. 189 — ۴۷۳) V. 189 — ۴۷۴) V. 189 — ۴۷۵) V. 189 — ۴۷۶) V. 189 — ۴۷۷) V. 189 — ۴۷۸) V. 189 — ۴۷۹) V. 189 — ۴۸۰) V. 189 — ۴۸۱) V. 189 — ۴۸۲) V. 189 — ۴۸۳) V. 189 — ۴۸۴) V. 189 — ۴۸۵) V. 189 — ۴۸۶) V. 189 — ۴۸۷) V. 189 — ۴۸۸) V. 189 — ۴۸۹) V. 189 — ۴۹۰) V. 189 — ۴۹۱) V. 189 — ۴۹۲) V. 189 — ۴۹۳) V. 189 — ۴۹۴) V. 189 — ۴۹۵) V. 189 — ۴۹۶) V. 189 — ۴۹۷) V. 189 — ۴۹۸) V. 189 — ۴۹۹) V. 189 — ۵۰۰) V. 189 — ۵۰۱) V. 189 — ۵۰۲) V. 189 — ۵۰۳) V. 189 — ۵۰۴) V. 189 — ۵۰۵) V. 189 — ۵۰۶) V. 189 — ۵۰۷) V. 189 — ۵۰۸) V. 189 — ۵۰۹) V. 189 — ۵۱۰) V. 189 — ۵۱۱) V. 189 — ۵۱۲) V. 189 — ۵۱۳) V. 189 — ۵۱۴) V. 189 — ۵۱۵) V. 189 — ۵۱۶) V. 189 — ۵۱۷) V. 189 — ۵۱۸) V. 189 — ۵۱۹) V. 189 — ۵۲۰) V. 189 — ۵۲۱) V. 189 — ۵۲۲) V. 189 — ۵۲۳) V. 189 — ۵۲۴) V. 189 — ۵۲۵) V. 189 — ۵۲۶) V. 189 — ۵۲۷) V. 189 — ۵۲۸) V. 189 — ۵۲۹) V. 189 — ۵۳۰) V. 189 — ۵۳۱) V. 189 — ۵۳۲) V. 189 — ۵۳۳) V. 189 — ۵۳۴) V. 189 — ۵۳۵) V. 189 — ۵۳۶) V. 189 — ۵۳۷) V. 189 — ۵۳۸) V. 189 — ۵۳۹) V. 189 — ۵۴۰) V. 189 — ۵۴۱) V. 189 — ۵۴۲) V. 189 — ۵۴۳) V. 189 — ۵۴۴) V. 189 — ۵۴۵) V. 189 — ۵۴۶) V. 189 — ۵۴۷) V. 189 — ۵۴۸) V. 189 — ۵۴۹) V. 189 — ۵۵۰) V. 189 — ۵۵۱) V. 189 — ۵۵۲) V. 189 — ۵۵۳) V. 189 — ۵۵۴) V. 189 — ۵۵۵) V. 189 — ۵۵۶) V. 189 — ۵۵۷) V. 189 — ۵۵۸) V. 189 — ۵۵۹) V. 189 — ۵۶۰) V. 189 — ۵۶۱) V. 189 — ۵۶۲) V. 189 — ۵۶۳) V. 189 — ۵۶۴) V. 189 — ۵۶۵) V. 189 — ۵۶۶) V. 189 — ۵۶۷) V. 189 — ۵۶۸) V. 189 — ۵۶۹) V. 189 — ۵۷۰) V. 189 — ۵۷۱) V. 189 — ۵۷۲) V. 189 — ۵۷۳) V. 189 — ۵۷۴) V. 189 — ۵۷۵) V. 189 — ۵۷۶) V. 189 — ۵۷۷) V. 189 — ۵۷۸) V. 189 — ۵۷۹) V. 189 — ۵۸۰) V. 189 — ۵۸۱) V. 189 — ۵۸۲) V. 189 — ۵۸۳) V. 189 — ۵۸۴) V. 189 — ۵۸۵) V. 189 — ۵۸۶) V. 189 — ۵۸۷) V. 189 — ۵۸۸) V. 189 — ۵۸۹) V. 189 — ۵۹۰) V. 189 — ۵۹۱) V. 189 — ۵۹۲) V. 189 — ۵۹۳) V. 189 — ۵۹۴) V. 189 — ۵۹۵) V. 189 — ۵۹۶) V. 189 — ۵۹۷) V. 189 — ۵۹۸) V. 189 — ۵۹۹) V. 189 — ۶۰۰) V. 189 — ۶۰۱) V. 189 — ۶۰۲) V. 189 — ۶۰۳) V. 189 — ۶۰۴) V. 189 — ۶۰۵) V. 189 — ۶۰۶) V. 189 — ۶۰۷) V. 189 — ۶۰۸) V. 189 — ۶۰۹) V. 189 — ۶۱۰) V. 189 — ۶۱۱) V. 189 — ۶۱۲) V. 189 — ۶۱۳) V. 189 — ۶۱۴) V. 189 — ۶۱۵) V. 189 — ۶۱۶) V. 189 — ۶۱۷) V. 189 — ۶۱۸) V. 189 — ۶۱۹) V. 189 — ۶۲۰) V. 189 — ۶۲۱) V. 189 — ۶۲۲) V. 189 — ۶۲۳) V. 189 — ۶۲۴) V. 189 — ۶۲۵) V. 189 — ۶۲۶) V. 189 — ۶۲۷) V. 189 — ۶۲۸) V. 189 — ۶۲۹) V. 189 — ۶۳۰) V. 189 — ۶۳۱) V. 189 — ۶۳۲) V. 189 — ۶۳۳) V. 189 — ۶۳۴) V. 189 — ۶۳۵) V. 189 — ۶۳۶) V. 189 — ۶۳۷) V. 189 — ۶۳۸) V. 189 — ۶۳۹) V. 189 — ۶۴۰) V. 189 — ۶۴۱) V. 189 — ۶۴۲) V. 189 — ۶۴۳) V. 189 — ۶۴۴) V. 189 — ۶۴۵) V. 189 — ۶۴۶) V. 189 — ۶۴۷) V. 189 — ۶۴۸) V. 189 — ۶۴۹) V. 189 — ۶۵۰) V. 189 — ۶۵۱) V. 189 — ۶۵۲) V. 189 — ۶۵۳) V. 189 — ۶۵۴) V. 189 — ۶۵۵) V. 189 — ۶۵۶) V. 189 — ۶۵۷) V. 189 — ۶۵۸) V. 189 — ۶۵۹) V. 189 — ۶۶۰) V. 189 — ۶۶۱) V. 189 — ۶۶۲) V. 189 — ۶۶۳) V. 189 — ۶۶۴) V. 189 — ۶۶۵) V. 189 — ۶۶۶) V. 189 — ۶۶۷) V. 189 — ۶۶۸) V. 189 — ۶۶۹) V. 189 — ۶۷۰) V. 189 — ۶۷۱) V. 189 — ۶۷۲) V. 189 — ۶۷۳) V. 189 — ۶۷۴) V. 189 — ۶۷۵) V. 189 — ۶۷۶) V. 189 — ۶۷۷) V. 189 — ۶۷۸) V. 189 — ۶۷۹) V. 189 — ۶۸۰) V. 189 — ۶۸۱) V. 189 — ۶۸۲) V. 189 — ۶۸۳) V. 189 — ۶۸۴) V. 189 — ۶۸۵) V. 189 — ۶۸۶) V. 189 — ۶۸۷) V. 189 — ۶۸۸) V. 189 — ۶۸۹) V. 189 — ۶۹۰) V. 189 — ۶۹۱) V. 189 — ۶۹۲) V. 189 — ۶۹۳) V. 189 — ۶۹۴) V. 189 — ۶۹۵) V. 189 — ۶۹۶) V. 189 — ۶۹۷) V. 189 — ۶۹۸) V. 189 — ۶۹۹) V. 189 — ۷۰۰) V. 189 — ۷۰۱) V. 189 — ۷۰۲) V. 189 — ۷۰۳) V. 189 — ۷۰۴) V. 189 — ۷۰۵) V. 189 — ۷۰۶) V. 189 — ۷۰۷) V. 189 — ۷۰۸) V. 189 — ۷۰۹) V. 189 — ۷۱۰) V. 189 — ۷۱۱) V. 189 — ۷۱۲) V. 189 — ۷۱۳) V. 189 — ۷۱۴) V. 189 — ۷۱۵) V. 189 — ۷۱۶) V. 189 — ۷۱۷) V. 189 — ۷۱۸) V. 189 — ۷۱۹) V. 189 — ۷۲۰) V. 189 — ۷۲۱) V. 189 — ۷۲۲) V. 189 — ۷۲۳) V. 189 — ۷۲۴) V. 189 — ۷۲۵) V. 189 — ۷۲۶) V. 189 — ۷۲۷) V. 189 — ۷۲۸) V. 189 — ۷۲۹) V. 189 — ۷۳۰) V. 189 — ۷۳۱) V. 189 — ۷۳۲) V. 189 — ۷۳۳) V. 189 — ۷۳۴) V. 189 — ۷۳۵) V. 1

Ek6: Millet Kütüphanesi A.E. Lugat 61 Olarak Kayıtlı Yazma Eser yk. 01

07.02.2019

AELGT61_0001.jpg (2874x2046)

Ek7: Millet Kütüphanesi A.E. Lugat 61 Olarak Kayıtlı Yazma Eser yk. 07

07.02.2019

AELGT61_0007.jpg (2892x2052)

Ek8: Millet Kütüphanesi A.E. Lugat 61 Olarak Kayıtlı Yazma Eser yk. 22

07.02.2019

AELGT61_0022.jpg (2892x2052)

Ek9: Millet Kütüphanesi A.E. Lugat 61 Olarak Kayıtlı Yazma Eser yk. 29

07.02.2019

AELGT61_0029.jpg (2898x2052)

KAYNAKÇA

- Akkuş, M. (2018). *Nefî Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html> [17 Aralık]
- Arslan, M. (2007). *Mihri Hâtûn Divanı*, Amasya: Amasya Valiliği Yayınları.
- Avcı, C. (2013). *Yâkût el-Hamevî* (C.43). Ankara: DİA.
- Balcı, R. (2007). *Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn*, C. 2, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bilgin, O. (1993). *Câm-ı Cem* (C.7). Ankara: DİA.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, Cem. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü* (3.bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Erkan, M. (1991). *Bahru'l-Garâib* (C.4). Ankara: DİA.
- Erkan, M. (1993). *Camâsbnâme* (C.7). Ankara: DİA.
- Ersoy, E. (2013). *Azîzî Dîvân*, İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2010). *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: DİB Yayınları.
- Hoca, N. (1988). *Abdülkâdir el-Bağdâdî* (C.1). Ankara: DİA.
- Hoca, N. (1961). Abdalqadir b. Omar al-Bagdâdî'nin Eserlerinin İstanbul'daki Yazmaları. *Şarkiyat Mecmuası*, 4:122-145
- Hoca, N. (1998). *Hizânetü'l-Edeb* (C.18). Ankara: DİA.
- Isparta, S. (2006). *17. Yüzyılda Yazılmış Mensur Şehnâme Tercümesi (291a-320b)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kanar, M. (2013). *Farsça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaismailoğlu, A. (1999). *Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî* (C.19). Ankara: DİA.
- Kartal, A., Şentürk, A. A. (2016). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Komisyon, (1977). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

“*Kubbealtı Lugati*”. <http://www.lugatim.com/> [10.1.2019].

Kut, G. (1989). *Ali Şir Nevâî* (C.2). Ankara: DİA.

Kuzubaş, M., Şişman B. (2017). *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı*, Ankara: TDK Yayınları.

“*Lexiqamus*” <https://www.lexiqamus.com/tr> [11.1.2019].

Lugal, N., (1992). *Şehnâme I*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Lugat-ı Şâhnâme

Lutfullah, b. E.Y. el-H. (2013). *Lügat-i Halîmî* (haz. Adem Uzun), Ankara: TDK Yayınları.

Macit, M. (2001). *Erzurumlu Zihnî Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Muslihiddin, el-K. A. M. (2017), *Ahterî-yi Kebir* (2.bs.). Ankara: TDK Yayınları.

Mütercim, Â. E. (2009). *Burhân-ı Katı* (2.bs.). (haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs), Ankara: TDK Yayınları.

Ni'metu'llah, A., (2015). *Lügat-i Ni'metu'llâh* (1.bs.). (haz. Adnan İnce), Ankara: TDK Yayınları.

Okuyucu, C. (1994), *Cinânî Hayâtı Eserleri Dîvânının Tenkidli Metni*, Ankara: TDK Yayınları.

Onay, A. T. (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, (haz. Cemal Kurnaz), Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Özbalıkçı, M. R. (2005). *Mugni'l-lebîb* (C.30). Ankara: DİA.

Pala, İ. (2012). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Redhouse, J. W. (2015). *Turkish and English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Redhouse, J. W. (2016). *Müntehabât-ı Lügât-i Osmaniyye*, (haz. Recep Toparlı vd.), Ankara: TDK Yayınları.

Ritter, H. (2011). *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi Karşılaştırmalı Edebiyat Metinleri*, (ed. Mehmet Kanar), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Salemann, C. (1895). *Abdulqâdiri Bagdâdensis Lexicon Sahnâmanum*, St. Petersburg: Bibliothek der Deutschen Morgenlandischen.
- Steingass, F. (2005). *A Comprehensive Persian- English Dictionary*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şemseddin S. (2013). *Kâmûs-ı Türkî*, (haz. Ömer Faruk Akün), İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (C. 1). İstanbul: OSEDAM Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (C. 2). İstanbul: OSEDAM Yayınları.
- Şeyhülislam, M. E. E. (1999). *Lehçetü'l-Lügat*, (haz. H. Ahmet Kırkkılıç), Ankara: TDK Yayınları.
- Tanyeri, M. A. (1999). *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî Bey Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, G. A. (1991). *Şem u Pervâne*, Boston: Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: TDK Yayınları.
- Uludağ, S. (1996). *Firâset* (C.139). Ankara: DİA.
- Uzun. A. (2013). *Lügat-ı Halîmî* (1.bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Yenikale, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196833/sunbulzade-vehbi-divani.html> [16 Aralık].
- Varol, H. (1994). Abdülkadir b. 'Ömer b. Bâyezid b. Bağdâdî el-Hanefî-İlmi Kişiliği, Eğitimciliği ve Eserleri, Van: *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1: 146.
- Yıldırım, N. (2013). *Fars Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Zavotçu, G. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Kesit Yayınları.

DİZİN

-A-

Ali Şîr Nevâî, viii, 28, 30, 642

-B-

Bağdâdî, v, vii, 1, 2, 3, 18, 20, 21, 24,
26, 29, 33, 34, 61, 78, 80, 641, 642,
643, 655, 657

Behmen, ix, 38, 39, 43, 46, 62, 63, 74,
93, 98, 105, 108, 156, 188, 223, 228,
260, 296, 373, 379, 490, 631

Behrâm, ix, 39, 40, 80

Bîjen, ix, 40

Burhân-ı Katı, 3, 51, 76, 77, 78, 79, 80,
643, 656

-C-

Cem, viii, ix, 6, 7, 24, 25, 26, 40, 53,
73, 74, 220, 223, 298, 301, 373, 407,
450, 517, 532, 535, 643, 655

-D-

Dahhâk, ix, 6, 7, 8, 13, 42, 62

Dârâ, ix, 42, 43, 73

Dârâb, ix, 43, 44

Destân, x, 11, 15, 69, 70

-E-

Efrâsiyâb, ix, 9, 10, 40, 44, 47, 48

Ehrimen, ix, 8, 13, 14, 44

Enverî, 34, 642

Esedî, 34, 50, 642

-F-

Firdevsî, v, 1, 2, 4, 5, 10, 33, 34, 60, 61,
62, 641, 642

-G-

Gelenek, 642

-H-

Hâfız, 35

Heft-hân, x, 15, 16, 71

Hûşeng, ix, 14, 44

-İ-

İsfendiyâr, ix, 15, 39, 45, 48, 51, 71, 72,
628

İskender, ix, 7, 43, 44, 45, 46, 70, 71,
73, 74, 89, 119, 223, 260, 261, 362,
394, 440, 453, 460, 490, 510, 545,
562

-K-

Keyhüsrev, ix, 9, 10, 44, 47, 48, 79, 91,
321

Keykâvûs, ix, 16, 47, 48

Keykubâd, ix, 9, 10, 47, 48

Keyûmers, ix, 5, 6, 38, 42, 63

-L-

Latîfî, 35, 49, 642

Lügat-ı Şehnâme, vii, viii, 2, 3, 20, 23,
24, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 37, 38, 39,
40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
53, 54, 55, 56, 58, 60, 62, 63, 65, 66,
67, 69, 70, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79,
80, 81, 641, 642, 643

-M-

Mihrigân, x, 62

Mollâ-yı Rûm, 34, 35, 73

-N-

Nizâmî, viii, 26, 34, 35, 71, 642

-R-

Rüstem, ix, 1, 8, 9, 10, 11, 15, 16, 39,
40, 45, 47, 48, 49, 61, 70, 78, 79, 106,
114, 131, 136, 141, 156, 158, 159,
183, 186, 210, 218, 229, 266, 285,
314, 319, 330, 334, 338, 349, 351,
366, 368, 373, 376, 378, 381, 392,
442, 471, 480, 489, 494, 495, 505,
514, 524, 525, 550, 563, 584, 585,
592, 609, 619, 627

-S-

Sede, x, 62

-Ş-

Şehnâme, v, vii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,
10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20, 23, 33,
34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 44, 47, 49,
60, 62, 63, 69, 71, 72, 77, 641, 642,
643, 655, 656
Şems-i Fahrî, 34, 36, 73, 642

-Y-

Yağrın, ix, x, 57, 67
Yavşan, ix, 56

-Z-

Zâl, 9, 11, 12, 15, 39

